VELLEMAN
GRAMMATICA LADINA
D'ENGIADIN'OTA
II

A mieus Amihs Engiadinais

Sar

PEIDER LANSEL

a Sent

e

† Landamma

PETER CONR. PLANTA

a Zuoz

BIBLIOTHECA RHAETO-ROMANA
Vol. II: Grammaticae Rhaeto-Romanae Oenaniae Superioris Pars II
Edidit ANTONIUS VELLEMAN, AA. LL. M., Ph. D.

GRAMMATICA
teoretica, pratica ed istorica

della

LINGUA LADINA
d'Engiadin' Ota

da

Dr. ANT. VELLEMAN
Privatdocent all' Universited da Ginevra
Tolmescher dell' Assemblea della Lia dels Pövels,
della Cuort Permanenta da Güstia Internaziunêla,
dell' Uniun Interparlamentaria etc.

Seguonda Part:
Il Verb

ZÜRIG
ART. INSTITUT ORELL FÜSSLI
1924

Printed in Switzerland

Dal istess autur

Alchünas Remarchas davart l'Ortografia e la Grammatica della Lingua Ladina. 80 paginas.
Samedan 1912, *Engadin Press Co.* Predsch **frs. 2.**—

Grammatica della Lingua Ladina d'Engiadin' Ota. Prüma Part: Il Substantiv, l'Artichel, l'Aggettiv, il Pronom. XII e 444 paginas. Liô in taila.
Zürig, *Art. Institut Orell Füssli.* Predsch **frs. 8.**—
Ediziun da biblioteca, cun register alfabetic.
Predsch **frs. 12.**—

Grammatica della Lingua Ladina d'Engiadin' Ota. Terza Part: L'Adverb, la Preposiziun, la Conjuncziun, l'Interjecziun, Sintaxa generêla, Influenzas estras.
Zürig, *Art. Institut Orell Füssli.* (In preparaziun).

Ladinische Grammatik für Anfänger. (Kleine Churwälsche Sprachlehre für das Ober-Engadin).
Zürig, *Art. Institut Orell Füssli.* (In preparaziun).

An English Syntax for the Foreign Student. (In preparaziun).

Glista completta dels Verbs ladins d'E. O. cun traducziun tudais-cha, franzesa ed italiauna, e rinviamaints alla Grammatica Ladina, Vol. II.
(Cun collaboraziun da Bignia Lansel.)

Praefatio auctoris.

Hoc opus cum anno MCMXVI typis mandari coeptum esset, omni iam materiâ collecta codicisque majore parte in eam formam redactâ, quae relinqui passe videbatur, haud fore putavi ut anno MCMXXIII demum, natali Jesu Christi, ederetur. Itaque in primis adeo libri paginis, cum lectorem ad posteriores partes reiciebam, locos praecise indicavi: quippe qui mihi hoc tantum proposuissem, ut primum quodque capitulum prelo subiceretur, in reliquis ea quae essent corrigenda retractare, et siquid deficeret, supplere. At rebus et negotiis saepenumero deterritus sum a ladini sermonis studiis. Quae cum identidem, post menses aliquot vel annos interrupta rursus suscipiebam, tum plura mihi atque maiora mutanda videbantur, adeo ut partes quaedam totae de integro reficerentur.

Neque vero quod ad ipsam sermonis naturam vel rationem attinet, sed, quae inquirendo reppereram, quâ arte vel ordine exponere oporteret, in hoc sententiam maxime deflexi. Itaque, praeterquam quod capitula quaedam de integro scripsi, totius quoque operis ordinem nonnunquam mutavi, ita ut annotationes, quibus lectorem a primis partibus ad sequentes reiciebam, cun locis iam non nisi ex parte congruant. Quae menda omnia in corrigenda referre minime interesse visum est: nam et rerum indice et altero, qui in litteras Bigniâ Lansel adiuvante digestus est, licet uti.

Quamvis maximi Italicae in Ladinâ linguâ fuerint effectus, ab iis me liberum magis factum in hoc quam in priore volumine existimo. Sed tamen, cum quasdam iam impressas libri partes relegerem saepius, dolui quod non poteram stylum iterum sumere, ut nonnullis Italicis verbis seu iam usitata seu nova secundum Ladini sermonis leges creata vocabula supponerem. Consolari me ipse possum quod etiam prior liber, in quo hâc licentiâ timidius usus sum, si conferas eum cum isto sermone, quem quidem scriptores adhibuerunt, conversionem tamen aliquam effecit, et quasi regressum ad naturam. Hunc autem librum quâ mente scripserim, satis aperte, ut opinor, declaravi, cum nonnullis aliis locis, tum § 297. Pulcherrimam autem Tuscanam linguam tantum abest ut fastidiam, ut eam maxime et admirer et amem; quae tamen non melius cum ladinâ congruit quam si splendidus sericus pannus pastorali vesti assuatur. Quod vel hunc Novi Testamenti locum laudando significare licet: „Nullus autem indit panniculum novum in

vestimentum vetus; illud enim ipsius supplementum tollit aliquid ex illo vestimento, et fit peior fissura. Neque iniciunt vinum novum in utres veteres: alioqui rumpuntur utres, et vinum effunditur, et utres pereunt." (Matt. 9, 16—17)

Nunc breviter memorabo quid obiectum sit Caspari Pult, qui de usu verbi „esse" in compositis reciprocorum verborum temporibus scripsisset (p. 629 sqq.). Capitulum illud iam typis erat mandatum, cum Floriano Grand Casparique Pult orta est eâ de re controversia; secutum est opusculum facetissime venustissimeque scriptum de „Inferioris Oenaniae orthographia etc", ubi C. Pult se erravisse confitetur. Itaque soluta est ea quaestio, nec aliud restat nisi ut me pigeat plures paginas ei rei disceptandae impendisse, de quâ nulla sit iam dissensio. Ceterum, quod ad nonnullas sententias attinet, quas exposuit C. Pult in eo quod memoravi opusculo, quantum omnino consentiam cum illo, libet agnoscere. Si ita factum est, ut aliquâ ex parte ab iis deflexerim, qui me laborem incipientem aliâ esse sententiâ voluerunt, non minorem tamen gratiam iisdem habeo, qui me studiose et liberaliter adjuverint; etenim is verum pluris aestimat qui prius erravit quam siquis id sine labore inventam recepit. Quod superest, inter eos quibus — quia mihi seu adiumentum seu studium diligentiamque attulerunt — gratias in primis habere debeo, memorandi sunt mihi, praeter eos quorum nomina in prioris libri prooemium olim rettuli, Cl. Durisch, G. Fatio, Fl. Hagmann, B. Lansel, P. Oltramare, A. Robbi, H. Romilly, M. Wheildon. Plagulae typis exscriptae accurate sunt emendatae a Chr. Bardola, Cl. Gilly, S. Lechner, nonnullae et a G. Hartmann.

Scribebam Genevrae, medio nov. mense MCMXXIII.

A. Velleman.

INDEX.

Tschinchevel chapitel: Il verb. 457—1118

-aunt ed -aint. — 6) *Taundscher (taindscher)* 730. — 7. *Inchantêr* 730. — § 300 bis Exs 731—6.

§ 301. **a**, chi sto per *i* u *e*, > **ai** 736—42. — 1. Üna substituziun ho gieu lö taunt in silba accentueda cu in silba na accentueda 736 - 7. — 2. La müdeda esibida nellas desinenzas *-air*, *-aiva*, *ains* etc 737—8. — ×3. Müdeda sovenz sainza valur fonetica avaunt *s* 738. — ×4. Müdeda *a* > *ei (e* > *ei)* sparida in alchüns verbs (ed oters pleds) 739—40. — § 301 bis. Exs 740—2.

§ 302. **e** (avaunt *m* u *n*) > **ai** 742—770. — 1. vs. in *-entêr* 742, — 2. oters vs. 743. — ×Rem.: *ai (a)* in *straindscher*, *taindscher*. *paindscher* etc. = *i* latin. — ×3. L'ortografia veglia ho pelpü *a* in silba na accentueda 744. — 4. Têl *a* mantgnieu in *cumanzêr*, *dvantêr*, *rantêr* etc. 745. — 5. Variaziun traunter *au* ed *ai* 746. — 6. *antrêr*, *entrêr*, *intrêr* 747. — Rem.: *Intrêr* eir sainza müdeda 747. — 7. a) La müdeda nellas desinenzas *-aint* (adj.) e *-maint* (subst.) 747; — b) adjs. e substs. in *-ent* (*-ment*), sainza müdeda 748. — 8. La müdeda in ps. p. (*defais*, *suspais* etc.) — § 302 bis. Exs. 751—70.

§ 303. **e** u **i** > **ie** 770—4. — 1. La müdeda, uschigliö frequainta, as muossa be in pochs vs. 770. — ×2. Pleds chi haun pers la müdeda 771. — ×3. La müdeda † **a** > **ie** 771. — 4. *Inferrêr* e *sferrêr* cun e sainza müdeda 772. — 5 *Brievlêr*, *impievlêr*, *smievlêr*, *spievlêr* 772 - 3. — ×6. *Aviert*, *cuviert*, *scuviert*. — ×Rem 1: *Aveart* etc. — Rem. 2: *Scoprir* disferenzchô da *scuvrir*. — § 303 bis. Exs. 774—7.

§ 304. **i** > **e** 777—80. — 1. *Affirmêr*, *assignêr*, *confirmêr*, *s'indschignêr*, † *pinêr* etc. 777. — 2. *Possidair (posseder)* 778. — 3.—4. *Friêr*, *pliêr (plajêr)* 778—80 — ×5. † *affarmêr* = *affirmêr*, † *cuffarmêr* = *confirmêr* 780. § 304 bis. Exs. 780—3.

§ 305. **u** u **o** > **ou** 783—8. — 1. La müdeda, uossa poch frequainta, as chatta pelpü in silba avierta. Variaziun traunter *u* ed *o* in silba debla 783. — 2. Bgers verbs (a) ed oters pleds (b) esibivan pü bod la müdeda 784 - 7. — ×3. *uo* per *ou* in cudeschs vegls 787 — 4. *Nuschair*, (*nouscher)* 787. — § 305 bis. Exs. 788 - 92.

§ 306. **u** (**o**) > **uo** 792 - 6. — 1. La müdeda, frequainta in silba serreda, as chatta pustüt avaunt *l*, *n*, *r*, seguieu d'ün oter cons. 792. — 2. Eir divers pleds d'origine tudais-cha l'esibeschan 793. — 3. Divers verbs ed oters pleds l'haun uossa persa 794. — 4. **Uo** in silba mez accentueda (futur sintetic) 795. — 5. *Cuort*, *ruot* e cumposts 706. — § 306 bis Exs. 796 - 812.

§ 307. **ü** (**u**, **o**) avaunt *r* **üe** 813—6. — 1. La müdeda, restrandschida a silbas serredas, svanescha suot influenza estra. — *Chürlêr*, *inchambürlêr*, *ürlêr* 813. — 2. Sia frequenza nel vegl vocabulari ladin ourdvart la conjug. 814. — 3. Sia appariziun nels ps. p.. *müers*, *stüert*, *spüert* etc. 814. — 4. Infs. in *-ür*, u *üer* 815. — 5. *Mür* — *müers* (subst.) 816 — § 307 bis Exs. 816—9.

×§ 308. Diversas müdedas vocalicas uossa generêlmaing sparidas 819—39. — a) **ă** > **ĕ**: müdeda provgnainta dal rimplazzamaint del vocal originêl *ĕ* tres *ă*, in silba na accentueda 819. — Frequenza da têlas substituziuns tar ils vegls scriptuors: 1. creschar, mantegnar, promouvar etc., 2. egian, preseppan, dinuondar etc, 3. baltezza, harteval, ubadir etc 819—22, 4. La müdeda in verbs suainter l'accent: defénder, defandáins etc. 822—6.

— b) u > o; sovenz be variaziun della müdeda *u—ou (druvêr)* u da quella *u—uo* (*u—†oa)*. Be udir esibescha regulêrmaing la müdeda *u—o* 827. — c) i e (a) > ea. Müdeda pü bod frequentischma in silba serreda, avaunt *r* u *l* seguieu d'ün oter consonant 831 La teoria da Pallioppi 831—2. 2.—3. *a—ea* sco variaziun dellas müdedas *a—e*, *i—e*, 834, u *e—ie* 835.—. d) u (o) > oa, müdeda pü bod frequentischma in silba serreda, pustüt avaunt *r*, *l*, *s* seguieu d'ün seguond cons. 835. — *u—oa* scu variaziun dellas müdedas *u—o*, *u(o)—uo*, *u(o)—üe* 836.

§ 309. Elisiun (sincopa) d'ün vocal 839—61. — 1. L'elisiun vocalica scu fenomên generêl in linguas neo-latinas 839 Sieu operêr nella conjug. del v. ladin 839. Paradigmas da *pchêr* e *tgnair* 839—840. — Rem. 1: *Tegner*, variaziun da *tgnair*, conjugô qualvoutas sainz' elisiun 840. — Rem. 2: E. B. *gnü*, p. p. da *tgnair* e da *gnir* (coïncidenza verbêla) 841. — Rem. 3: *Trêr* 842. — 2. L'elisiun dependa dal accent eir ourdvart la conjug. 842. — 3. Il vocal elis ais sovenz suottamiss ad üna müdeda 843. — Rem 1: *Artschaiver* ultraquè cun metatesi consonantica 845. — ×Rem. 2: *Tgnair* e cumposts cun müdeda vocalica 847. — 4 *Cognuoscher* culs tscheps *cognusch*- e *cuntsch*- 848. — Rem.: *Cuntschaint* cun significaziun passiva 848. — 5 *Risagêr (ris-chêr)* 848. – 6.—8. *S-chêr*, *sgêr*, *sagêr*, *szêr (scêr)* 849—50. — ×9. Elisiuns vocalicas sparidas (*† aestmains*, *† tramtains* etc.) 850—1. — 10. *Vair* elidescha *e* ed ho l'inf. ed il p. p. irregulêrs 851. — Cumposts da *vair* 852. — *Proveder* 852. — ×Rem. 1: Veglias fuormas da *vair*. — Rem. 2: *Vaira* = a) inf., b) adj., c) adv. 853—4. — 11. *Vestir* 854. — 12. Oters verbs cun elisiun 854. — § 309 bis. Exs. 854—61.

§ 310. Lectüras: A. Il töch d'paun 861—4. — B. Las chotschas pezzedas 864—6. — § 311. Exercizis.

§ 312–313. **Müdedas consonanticas nella conjugaziun** 868—93.

§ 312. Duplicaziun d'ün consonant 868—78. — 1. Reglas generêlas: a) cons. simpel duplichô zieva vocal cuort ed accentuô 868, — b) alla fin d'ün pled be *s* duplichô, — c) cons. duplichô suainter regla a resta duplichô eir zieva müdeda del accent 868. — Rem: L'ortografia uffizchêla 868. — Rem. 2: duplicaziun del *s* güstificheda foneticamaing 869, — Rem 3: na però alla fin d'ün pled. — 2. Applicaziun al v.: a) la prüma pers. sing. del ind. pr 869, — b) la prüma e la terza pers. del pret. 870, c) il m da ps. p 870. — *ss* alla fin d'üna fuorma verbêla 870—1. — Rem.: *m'impais* cun ün sulet *s* 870. Exs. 871—874. — ×3. Derogaziun allas reglas precedaintas tar püss scriptuors 874—6. — Rem.: Frequaintas derogaziuns nella litteratura veglia 876–7. — ×4. *ss* talvoutas druvô a) in *-iss*, seguonda pers. pl. del ind. pr. 877, — b) in *-aross* (*-eross*) seg. pers. pl. del fut. sint., — c) in *-ess* u *-iss* (= *é's* u *i's*) fuorma reflexiva della seg pers. pl. del imp. 877. — ×5. Adöver excepziunêl da *tt* alla fin d'üna fuorma verbêla 878.

§ 312 bis. Aggiunta d'ün consonant 878—85. — 1. Inserziun facultativa d'ün j nels vs. contgnand l'elemaint *—dür* u *-sdrür (-strür)*. — Rem. 1: La teoria da Pallioppi 879. — Rem. 2—3: Rinviamaints 879. — Rem. 4: *j* in *annüjer*, *prüjer*, *süjer* etc. 879. — Rem. 5: *Construr* imnatschô tres *construir* 879. — Rem. 6: *j* in *crajer*. — Exs. 880—4. — 2. Inserziun d'ün *h* in *s'affadiêr*, *chastiêr*, *spiêr*, *rir* etc. 884. — Rem. 1: Inserziun d'ün *h* (suainter Pallioppi) in *liêr*, *instriêr*, *inviêr* etc. — Rem. 2:

Elisiun d'ün h in alchüns vs. (dal punct da vista istoric) 884. — Exs. 884—5.

× § 312ter. Elisiun d'ün consonant 885—8. — 1. Elisiun facultativa del *v* in ***druvêr, pruvêr*** etc. 885. — Rem. 1: ***Stuair—stovair*** 886. — Rem. 2: Giovêr — iocari 886 — Rem. 3: ***scuêr, cuvêr***. — Exs. 886—8.

× § 313. *Otras müdedas* 888—893. — a) *g (gi)* per *i* 888. — b) ***ch*** per *i* 888. — Annotaziun: † *apchiürêr* 889. — Rem.: Pleds nouvs na affectôs dallas reglas a e b. — c) Anomalias nella conjugaziun resultand dall' ortografia *rimediêr* (per *rimedgêr*), *ingraziêr* (per *ingrazchêr*) etc. — Exs. 889—90 891—3.

§ 314. **Müdeda dellas silbas flexivas** 893—924. — 1. Appariziun da flexiuns appertgnand ad ün' otra conjug. cu l'inf. 893 — 2. Instabilited da quaista müdeda tar bgers vs. 893. — Il futur sintetic pelpü sainza la müdeda 894. — Annotaziun: Il conservatissem linguistic 893—6. — 3. *Ceder, cuorrer, -primer, -puoner, -sister* e cumposts 895. — Oters verbs culla müdeda 896. — Rem. 1: *circumcider* sainza müdeda. — Rem. 2: Istessamaing *extinguer*. — 4. Vs. cun müdeda occasiunêla 896—7. — 5. ***Parair*** e cumposts; *sparir* 897. — Rem.: *Disparair* v. defectiv 897. — 6. *Tgnair* e cumposts e *possidair* appertegnan a trais conjugs. 898. — 7. Alchüns verbs appertegnan in lur intêra flexiun a diversas conjugs. 898—9. — Rem. 1: Irregulariteds in *nudriêr—nudrir* 899—900. — × Rem. 2: dschemer, dschemêr, gemir, † sthmair 900. — 8. Vs. della prüma cun p. p. in *-ieu*. — Rem.: *Sezzêr (sezzer)*, p. p.: *sazieu* u *sezieu*. — 9. Vs. della seguonda cun p. p. in *-ô* 1119 (Appendix). — § 314 bis. Exs. 901—924.

§ 315. **Particips del passô irregulêrs** 924—998. Bgers vs. cun duos, alchüns cun trais ps. p. differents 924. — Influenza italiauna 924-5. — Fusiun traunter tschep e flexiun 925. — Rem 1: Il p. p. do sovenz andit alla formaziun d'ün v. nouv 925. — Rem. 2: Bgers ps. p. unicas restanzas da verbs uschigliö sparieus 926. — × Rem. 3: ps. p. „docts" 926.

Glista completta da tuots ps. p irregulêrs suainter uorden alfabetic dell' ultima silba, dal vocal (u diftong) davent: 1. Ps. p. glivrand cun **-ais** (-ains) 926—31, — 2. **-ains** (-ens, -ais) 931—2, — 3. **-ans** († -auns) 932, — 4. **-ars** 932—3, — Rem.: ***compars*** p. p. da ***comparair***, na da ***compartir*** 933, — 5a. **-as** 933—4, — × 5b. **-ass** 934, — 6. **ăt** (-act) 934—6, — 7 **-at** 936—7, — 8. **-aunt** 937, — 9. **-aust** 938, — 10. **-elt** 938, — 11. **-emt** (**-empt**) 938, — 11. bis **-ens** 938 (931), — 12. **-ers** († **-ears**) 938—40, — 13. **-ert** (**-iert**, † **-eart**) 940—2, — 14. **-ess** 942—5: a) contgnand l'elemaint -press 942—3, — b) contgnant l'el. -cess 943—5, — c) divers 945, — × 14 bis. **-es** 946, — Rem.: *lesêr*, — × 15. **-est** 926—7, — 16. **-et** 947—54: a) *crajer* 947, — b) contgnand l'elemaint -ret 947—8, — c) -let 948—50, d) stret 950—1, e) *proteger* 951, — f) contgnand l'el. -det, — × g) divers 952—4, — 17. **-iet** 954, — 18. **-int** (**-inct**) 954—7, — × Rem: provgnentscha it da quaists ps. p. 957, — fuormas ladinas per alchüns 957-8, — 19. **-is** 958—60: a) contgnand l'el. -cis 958, — b) -vis 959-60. c) -ris 960, — d) -divis 960, — e) *elider* 960, — 20. **-iss** 961—4: a) contgnand l'el. -miss 961—3, — b) divers 964, — 21. **-ist** 964—5. — 22. **-it** (**-ict**) 965—9: a) contgnand l'el. scrit 965—7, — b) dit 967—8, — c) divers 968—9, — 23. **-olt** 970—1, — × 23b. **-ors** 971, — 24. **-ort** 972, — 25. **-os** 972—3, — 26. **-oss** 973—4, — 27. **-ost** (oast) 974—8, — 28. **ŏt-**

GLISTA DELLAS ABREVIAZIUNS.

a) Litteratura.

II. Cudesch da lectura per las scoulas primaras dell' Engiadin' Ota II. Anneda. Samedan 1896.

III. Cudesch da lectura per las scoulas primaras dell' Engiadin' Ota. III. Anneda. Samedan 1898.

IV. Cudesch da lectura per las scoulas primaras dell' Engiadin' Ota. IV. Anneda. Samedan 1899.

V. Cudesch da lectura per las scoulas primaras dell' Engiadina. V. e VI. Anneda. Samedan 1900.

VII. Cudesch da lectura per las scoulas primaras dell' Engiadina. VII e VIII. Anneda. Samedan 1901.

Abyss. Abyss da l'aeternitat in 3 cudeschs. Our da divers authurs clet insembel, tras: Johannem Martinum, minister da las Baselgias da Sent & da Remuosch et Andream V. Rauch minister da la Baselgia da Scuoll. Turi 1693.

And. Ils Reformaturs della Religiun Cristiana: Luther e Zwingli. Da P. Justus Andeer. Scuol 1845.

Andeer-Pult (And.-Pult). Rhaetoromanische Elementargrammatik von Peter Justus Andeer, 2. Aufl., durchgesehen von Prof. Dr. G. Pult. Zürich 1906. [3. Aufl. Zürich 1918].

Ann. Annalas della Societed Rhaeto-romanscha. Cuira 1885/1923.

Aviöl. Red. Scuol, Stampa: Samedan u Cuoira, daspö 1916, compara mincha mais dal October fin al Marz.

Balaster. Poesias da Gian P. Balaster. Cuira 1905.

Barblan, Par. Parablas, mitos religius etc. da Gaudenz Barblan. Cuoira 1909.

Barblan, Scom. Scomissa fatala, farsa in ün act da C. Wild-Lüthi. Traducziun da Gaudenz Barblan. Coira 1906.

Barblan, Poesias. Poesias ladinas da Gaud. Barblan. Samedan 1908.

Biblia E. B. La Sancha Biblia in Lingua ladina d'E. B. Società biblica britannica. Colonia 1870.

Bifrun (Bifr.). L'g Nuof Sainc Testamaint da nos Signer JESV CHRISTI, Prais our delg Latin & our d'oters launguax & huossa da noef mis in Arumaunsch, tres Jachiam Bifrun, 1560. (Ediziun Theodor Gartner, Dresden 1913).

Bühler. Grammatica Elementara dil Lungatg Rhätoromonsch per diever dils scolars en classas superiuras dellas Scolas Ruralas Romonschas, scritta da J. A. Bühler, Actuar della Societat Rhätoromonscha. Cuera 1864.

Bundi. Parevlas Engiadinaisas, quintedas da Gian Bundi, illustredas da Giovanni Giacometti. Turig, 1909.

C. C. Catechismus catholic (Pitschen e grond catechismus della Doctrina catholica ad adöver dels scolars catholics d'Engiadina Bassa). Immensee 1910.

Caderas, Fluors. Fluors alpinas. Rimas da G. F. Caderas. Samedan 1883.

Caderas, Sorrirs. Sorrirs e larmas. Rimas da G. F. Caderas. Samedan 1887.

Carisch. Grammatische Formenlehre der deutschen und rhätoromanischen Sprache für die romanischen Schulen Graubündens, nebst einer Beilage über die rhätoromanische Grammatik im Besonderen, von Otto Carisch, Chur 1852.

Cat. Chant. Catechisem da Chiantaer, in ilg quel vain comprains la summa della vaira, vêglia, Prophetic-Apostolic-Evangelic-Catholica Religiun; missa giò da chiantaer, tres Peidar Büsin, V. D. M. In üss dalas Baselgias d'Engiadina Zura. Stampô in Turi, 1674.

Chal. 1823. Chialender d'Engiadina per l'an 1823. Coira.

Chal. 1824. Chialender d'Engiadina per quest ann basest. Strada 1824.

Chal. 1911—1922. Il Chalender Ladin, Ia. Anneda 1911, Samedan 1910; IIa. Anneda 1912, Samedan 1911 etc.

Chiampel, Psalms (u be Chiampel). Ün cudesch da Psalms, traas Durich Chiampel. Basilea 1562.

Cloetta. Ovazuns, Novella our dal 19. secul, da G. G. Cloetta. Chasa Paterna Nr. 4 (1912).

Cloetta, Rel. La Religiun Reformaeda declaraeda in seis artichels principaels in ün compendio erotematic. Composta da Jacob de Chiasper Cloetta. Coira 1807.

Conradi. Praktische Deutsch-Romanische Grammatik, die Erste dieser althätischen und in Graubünden meist noch üblichen romanischen Sprache, wodurch dieselbe auf eine sehr leichte Art gründlich erlernt werden kann, mit möglichster Vollständigkeit bearbeitet und herausgegeben von Matth. Conradi, Pfarrer zu Andeer im Canton Graubünden und Mitglied der Ascetischen Gesellschaft in Zürich. Zürich, bey Orell, Füssli und Compagnie, 1820.

Cronica. La Cronica, suainter la Rätorom. Chrestomathie da C. Decurtins, V. Band. 1. Lieferung, pp 299—324. Erlangen 1899.

Cudaschet. Cudaschet da Scoula per l'Engiadin' Ota. Coira 1872.

Cud. Sc. Cudesch da Scoula, compost e publichâ per uorden del lodevol Cussagl d'educaziun cantonal. Coira 1856.

Dec. Decurtins, Rätoromanische Chrestomathie. [Ils toms chi contegnan specimens da Litteratura Engiadinaisa sun: V, Das XVI. Jahrhundert, 1. Lieferung, Erlangen 1899, 2. Lief. Erlangen 1900; VI, Das XVII. Jahrh., Erlangen 1904; VII, Das XVIII. Jahrh., Erlangen 1904; VIII, Das XIX. Jahrh., Erlangen 1907].

Der Die Das. Der Die Das oder Nomenclatura quala contegna in orden Alfabetic ils noms substantivs Tudaischs, con lur tocant genere, oder articulo DER DIE DAS. A cuost dal Sr. Mastrel Johann J. Joñ Men. Scuol, 1744.

D. S. Dumengia saira. Supplemaint al Fögl d'Engiadina. Samedan. (Diversas annedas —1922).

Dysch aetats. La Historgia de las dysch aetats, suainter la Rätorom. Chrestomathie da C. Decurtins, V. Band, 1. Lieferung, pp. 129—145.

Filli. Giachem Bifrun, da Rudolf Filli, Referat salvà nell' uniun dels Grischs a Samaden, ils 16 December 1906. Samaden 1907.

Flugi. Alchünas Rimas Romaunschas revisas ed augmentedas da Conradin de Flugi. Coira 1861.

Fögl. Fögl d'Engiadina. Organ da publicaziun generêl per l'Engiadina e contuorns. Samedan (daspö 1857).

Form. Formular per las baselgias da Engiadina zura. Scuol, 1665.

Gartner, Gr. Raetoromanische Grammatik von Th. Gartner, Heilbronn 1883.

Gartner, Hdb. Handbuch der Rätoromanischen Sprache und Literatur von Th. Gartner, Professor in Innsbruck, Halle a. S. 1910.

Gaudenz, Predgias. Ses Predgias. Dad O. Gaudenz, predichant a Scuol. Cuoira 1912. (Per Gaudenz, mera eir Philom.)

Gaz. Gazetta Ladina, Red.: Scuol, Stampa: Coira. Daspö 1922.

Gianzun, D. Ch. Durich Champell, da R. A. Gianzun. Cuera 1912.

Gianzun, Med. Il Medeghin, da R. A. Gianzun. Copcha speciêla dellas Annalas XXX, Coira 1915.

Gilly Soc. Fondaziun e svilup dellas societeds da beneficenza da duonnas in Engiadina, da Clementina Gilly (artichel publichô nel „Annuaire feminin suisse" 2e année). Bern 1916.

Gisep. Ortografia ladina, publichada per incombenza dell' Uniun dels Grischs da N. L. Gisep, Coira 1920.

Grand, Chapè. Il Chapè à trais pizs. Novella da Don P. A. de Alarcon. Tradüt (our dal spagnöl) da Florian Grand. Samedan 1893.

Heinrich. Fuormas grammaticalas del Linguach tudaisch in benefizi dellas Scoulas romauntschas compiledas da G. Heinrich. Tres incombenza della Societed scolastica d'Engiadin' Ota. 2a ed. Coira 1855.

Hist. da Lazarus. Historgia dalg arik hum et da Lazarus, suainter la Rhätorom. Chrestomathie da C. Decurtins, V. Band, 1. Lieferung, pp. 145—191.

J. B. Istorias Biblicas per las scoulas d'E. O. Terza ediziun. Samedan 1901.

Instr. Censimaint. Instrucziuns davart l'adöver e la complettaziun dels fögls d'innumbraziun 1910.

Kirchen. In Memoria da Sr. Daniel Josty da Madulain e da Junker Landm. G. C. Tabago da Ponte-Campovasto (Predgias funerêlas), da Nicolo Kirchen. Zuoz 1858.

Lansel, Cullana. La cullana d'ambras. Poesias da Peider Lansel (P. J. Derin). Cuoira 1912.

Lansel, Musa (M. L.). La Musa ladina, antologia da la poesia engiadinaisa moderna da Peider Lansel. Samedan 1910. (2a ediziun Ginevra 1919).

Lansel, Ni It. ni Tud. P. Lansel, Ni Italians ni Tudais-chs! Samedan 1913.

Lansel, Noss punct. Noss punct da vista svizer. Discuors tgnü tras Carl Spitteler. Traducziun ladina E. B. tres P. Lansel. Samedan 1915.

Lansel, Pleds. Pleds chi nu passan per l'ura chi passa. Tschernüds da Prof. Jon Luzzi e vertids in ladin tras Peider Lansel. Fiorenza 1922.

Lansel, Tschant. Alch observaziuns sur ils tschantamaints per l'Uniun dels Grischs. Samedan 1914.

Lit. Liturgia o saja oraziuns et agendas per las baselgias evangelicas in Rezia, 1842.

Liun, Iwan. Iwan il nar. Il prüm destillatur da vinars. Parevlas da Leo Nicolajef Tolstoi, vertidas da Lina Liun. Chasa paterna Nr. 3. s. l. n. a. [1921].

Liun-Klainguti. Fablas da Aesop, tradüttas da Lina Liun ed Annetta Klainguti ed illustredas da Robert Ganzoni. Cuira 1916.

L. P. La Sabgiênscha da Iesu filg da Sirach. Missa e schantaeda in Rumaunsch traes Lüci Papa minister da la baselgia da Iesu Christi; Turitg 1628.

L. R. Rapport annual della Lia Rumantscha, per l'an 1920/21. (G. Conrad). Samedan 1922.

Luzzi. Clavigo, tragedia da Goethe; traducziun da J. Luzzi, publichada nellas Annalas XXXIII (copcha speciêla Coira 1919).

Martinus. Philomela, tras Joh. Martinum ex Martinis. Seguonda ed. Turi 1702. (Cur cha la prüma ediziun, del 1683, vain citeda, chi ais l'anneda 1683 missa tiers).

Martyr. Martyrologium Magnum, oder il cudesch grand dels martyrs. Verti & contract. Da Conradino Riolano. Strada 1718.

Med. mera Gianzun, Med.

Melcher, Fras. Frasologia rumauntscha, publicheda da Dr. phil. Florian Melcher. Coira 1911.

Melcher, Gard. Ils Retorumauntschs della Val Gardeina. Referat da Florian Melcher, salvô alla radunanza generêla della Societed Retorumauntscha la saira dels 21 Meg 1912, a Coira.

Menni. Il Nouv Testamaint tradüt nel dialect Romauntsch d'Engiadina Ota tres J. Menni. Samedan 1883.

Menni, Saluz. Philipp Gallicius Saluz, tres J. Menni. Samedan 1878.

Minar. Principis da Grammatica nel Linguaig Todaisch, exposts per l'uso dellas scolas a norma dellas grammaticas del Sigr. Gottsched e Braun. Da Minar, Catani & Paoli. Coira, 1778.

Mohr. Survista della literatura ladina, da Andrea Mohr. Coira 1912.

Nadêl 1. Prüm Dun da Nadêl per noss Infaunts. Parevlas tradüttas da Clio (Clementina Gilly). Samedan 1909.

Nadêl 2. Dun da Nadêl 1912, Cuoira [1912].

Nadêl 3. Dun da Nadêl 1913, Cuoira [1913].

Nadêl 4. Dun da Nadêl 1914, Cuoira [1914].

Z. Pall., And. Vetter Anduochel. Farsa in ün act da Zaccaria Pallioppi. Coira 1902.

Pallioppi. Dizionari dels idioms romauntschs d'Engiadin' ota e bassa etc. da Zaccaria & Emil Pallioppi. Prüm tom. Samedan 1895.

Pallioppi II. Wörterbuch der romanischen Mundarten des Ober- und Unterengadins etc. Deutsch—Romanisch von Emil Pallioppi. Samaden 1902.

Z. Pallioppi, Ortogr. Ortografia et Ortoëpia del idiom romauntsch d'Engiadin' ota, da Zaccaria Pallioppi. Coira, 1857.

Pallioppi, Övs. Ils Övs da Pasqua da Christof Schmid. Revais tres Signur Revd. Emil Pallioppi. Samedan 1895.

Z. Pallioppi, Poesias. Poesias in part proprias, in part libramaing vertidas da Zaccaria Pallioppi. Coira 1900.

Pallioppi, Verb. La Conjugaziun del Verb nel idiom romauntsch d'Engiadin' Ota, da Zaccaria Pallioppi. Stamperia Fissler. Samedan 1868.

Philom. Referat e meditaziuns religiusas sur chanzuns vel materias della Philomela publichadas in pia memoria a Joh. Martinus ex Martinis da O. Gaudenz, minister. Samedan 1899.

Planta, Thrun. Il Thrun da Gratia, comprenda in se saidesch puonchs etc. stos vertieus in Rumauntsch tras Conradin à Planta da Zuotz. Scuol 1755.

Pleds. Jenatsch, Jan, Pleds et uratiuns (1625). Ein Oberengad Formalbuch. C. Decurtins. Rätorom. Chrestomathie. Tom V, 469—482 (suainter Gröber's Zeitschrift. VI 571—581).

Porta, Cat. Catechism' oder Informatiũ da la vaira Religiun Christiana Compost tras Nott von Porta. Serviaint in la Baselgia da Scuol. Stampà in Scuol tras Peder Dorta A. W. et Domenico Gadina. Anno 1724.

Porta, Mag. Il magister amiaivel, chi muossa als infants a lear e ad incler quai ch'els lean etc., tres A. R. Porta, Fettan. Secunda Ediziun Coira 1831.

Porta, Proclam. Proclam concernente il Melioramaint dellas scoulas d'Engiadina Bassa, publichà sün instanzia della Società scholastica tres Joannes R. a Porta, Secretar. Fettan 1831.

Predgias. Predgias evangelicas salvedas a Celin tras Anton Mohr, minister, Samaden 1897.

Pr. Cud. Prüm cudesch da scoula per ils infaunts nel chantun Grischun. Do in stampa tres la societed per la meglioraziun dellas scoulas publicas. Vertieu in romaunsch d'Engiadina Sura. Coira 1833.

Pult, Ort. Davart l'ortografia valladra ed otras chosas amo plü dalettaivlas. da C. Pult. Samedan 1917. (Restampà our dal „Fögl").

Puorger. Sacrifizis, da B. Puorger. Cuera 1913.

Robarus, Comp. Compendium Religionis Christianae, quai ais ün cuort compilgamaint da la Religiun Christianae. In il qual vain cuortamaing miss maun & our dal plaed da Deis declara tot a quai chia ls Crastians haun bsoeng pro lur salüd da savair. Tschanta e miss in noss Linguaig Tras Henricum Robarum Minister p. t. Da la Baselgia da Mna. Stampa in Strada Tras Ludovicum C. Janet Cun licentia & approbatiun da Superiuors. Anno 1607.

Robbi, Ang. Anguoscha. Ün queder engiadinais in 3 acts da Hoffmann. Libramaing tradüt in Romauntsch d'Eng. O. tres Jules Robbi. Coira 1909.

Robbi, Tes. Il Tesori da'ls infaunts. Miss in romauntsch trés Andrea B. Robbi, Segl 1834. Restampô Samedan 1909.

Saluz. Saluz, Rosa, Las chasas da Gonda (Chasa paterna No. 1). Samedan 1920.

Sartea. La figlia del fittadin. Üna historia vardaivla. Vertida n'il romansch d'Engadina tras Ludovic Sartea. Coira 1835.

Schuchiaun. Informatiun christiauna con sias explicatiuns sün tuotts principaels puonks da la vaira religiun, tres Zacharias Ursinus, Silesius, aschanto in noas Rumauntsch da aengiadina zura tres me Peidar Shimun Schuchiaun da Zuotz. Tiguri 1613.

Simeon. Grammatica Romontscha-Tudestga per diever della scola e de privats, componida da P. Ursicin Simeon O. S. B. Solothurn 1904.

Spejel. Speculum Christianum, Quai ais Vn spejel, in il qual ilg Christian po vair, qual saja seis Nom, stadi, & offici. Tras J. J. Andeer. Celin 1681.

Spill, Figl da Dieu. Spill co ilg filg da Dieu ais naschieu. Decurtins, Rätorom. Chrestom. V, p. 325—365.

Statüts 1839. Statüts organics, civils, matrimonials e da polizia del comön d'Engiadina sur Punt Ota. Cuoira 1839.

Stat. Lyceum. Statüts del Lyceum Alpinum da Zuoz. Samedan 1917.

Statüts E. O. Statüts del Circul d'Engiadin' ota. Samedan 1911.

Stat. Osp. Statüts e Reglamaints per l'Ospidel d'Engiadin' ota. Samedan 1910.

T. Taefla traes Jachiam Bifrum, Samedan 1571. (Turich 1629).

Thrun mera Planta, Thrun.

Töndury (Tönd.). Gio las Armas, da Bertha von Suttner, traducziun ladina da G. Töndury bap. Samedan 1900.

Travers, Chianz. La Chianzun da Joseph, suainter la Rätoromanische Crestomatie da C. Decurtins. V 1, pp. 100—128.

Travers, Filg. La Historgia dalg filg pertz, suainter la Rätorom. Chrestom. da C. Decurtins. V 1, pp. 42—99.

Travers, Jos. La historgia da Iosef siand che sies frars ilg haun agieu vandieu in Egipten etc. suainter la Rätorom. Chrestom. da C. Decurtins. V 1, pp. 17—42.

Travers, Müs. La chianzun della guerra dalg Chiaste da Müs, suainter la Rätorom. Chrestomathie da C. Decurtins, V 1, pp. 1—17.

Tromm. Trommeta spirituala per excitar tots dormenzats pecchiaders. In Special quels chi dormen in Baselgia & Chiasa da Deis. In nos Romansch tschantà da Conrad. Riola. E. B. 1709.

Tschant. Zuoz. Tschantamaints e Regolativs della Vschinauncha da Zuoz. Samedan 1905.

Uraziuns. Cudesch da devoziun contenent Uraziuns e chanzuns. Las prümas vertidas our dal tudais-ch, las otras raccoltas our da scripturs romantschs. Coira 1881.

Valentin. Tavletta, composta da F. Valentin, per ils ufants d'Engiadina Bassa. Cuoira 1837.

Vell. Rem. A. Velleman. Alchünas Remarchas davart l'ortografia e la grammatica della lingua ladina. Duos referats salvôs al Liceo da Zuoz als 28 e 30 Avuost 1912. Samedan 1912.

Vital. Controversas ladinas da A. Vital. Copcha speciala dellas Annalas XXXIII, Coira 1919.

Vonzun. Der Anfang des deutschen Unterrichtes in romanischen Schulen Von Otto Vonzun. St. Moritz, 1893.

Vulpius & Dorta. La sacra Bibla tradütta in Lingua Rumanscha d'Ingadina Bassa tras Jacobo Antonio Vulpio et Jacobo Dorta. Scuol 1679.

Wietzel, Guerra. Gioerin Wietzel, Guerra da Vutlina, suainter Alfons von Flugi, zwei historische Gedichte in ladin. Sprache aus dem 16. und 17. Jahrhundert. Chur 1865. pp. 55—86.

b) Otras abbreviaziuns.

† = Exaimpels pigliôs our dalla litteratura veglia.
× = Secziuns da laschêr davent nellas scoulas elementaras.
> = dvainta.

acc.	accusativ
adj. (agg.)	adjectiv
adv.	adverb
ahd.	althochdeutsch (vegl tudais-ch superiur)
augm.	augmentativ
Br.	Bravuogn
cfr. (cunfr.)	cunfrunta
cjn.	conjuncziun
coll.	collectiv
conj.	conjunctiv
conjug.	conjugaziun
cons.	consonant
contr.	contractô
dat.	dativ
def.	defectiv
E. B.	Engiadina Bassa
E. O.	Engiadin' Ota
e. u i.	ed uschè inavaunt
ex.	exaimpel
f. (fem.)	feminin
fr.	frances
fut.	futur
ger.	gerundi
imp. (imper.)	imperativ
imperf.	imperfet
ind. (indic.)	indicativ
inf.	infinitiv
it.	italiaun

m. (masc.)	masculin
mhd.	mittelhochdeutsch
MS.	manuscript
n.	neutrum
Nr. (No.)	numer
npl.	neutrum plural
p.	pagina
part.	particip
perf.	perfet
p. ex.	per exaimpel
p. p.	particip del passô
p. pr.	particip del preschaint
pr.	preschaint
pret.	preterit
pers.	persuna u persunêl
pl. (plur.)	plural
pron.	pronom
refl.	reflexiv
rem.	remarcha
sg.	seguaint, seguainta
sgs.	seguaints, seguaintas
sing.	singular
subj.	subject
s. (subst.)	substantiv
Tsch.	tschalover
tud.	tudais-ch
v.	verb
V. M.	Val Müstair

Las istessas abbreviaziuns, seguidas d'ün s, staun per ils respectivs pleds nel plural, p. ex. *adjs.* = adjectivs, *ps. pr.* = particips del preschaint, *ps. p.* = particips del passô, *ss.* = substantivs, vs. = verbs.

TSCHINCHEVEL CHAPITEL: IL VERB.

§ 276.

La pü importanta part del discuors (mera chap. X) ais sainz' üngün dubi il verb. Ün' idea expressa tres üna suletta fuorma verbêla ais bgerum pü completta e multifaria cu quellas ch'ün po exprimer tres qualunque oter pled da per se. Considerain p. ex. la fuorma verbêla imprometterost. Ella svaglia in nus in prüma lingia l'istess' imegna scu'l nom impromissiun, ma quaist' imegna vain considereda na scu üna chosa inerta, dimpersè scu ün' acziun perpetreda dad üna persuna, e dad üna suletta persuna. In pü vain dit, cha quaista persuna ais la seguonda (§ 259), quella alla quêla eau tschauntsch, e cha l'acziun nun ais auncha accomplida, e nun s'accomplescha neir in quaist momaint, mo s'accomplirò be nel avegnir, e que cun tschertezza, taunt in avaunt cha que ais possibel da discuorrer cun tschertezza d'ün' acziun chi gescha nel avegnir.

Las numerusas funcziuns d'ün verb and faun il pled il pü variabel da tuot la lingua; nus podains disferenzchêr nella favella ladina in generêl pü cu tschinquaunta differentas fuormas verbêlas d'ün medem verb, quintand be las fuormas „simplas" (§ 280). In tscherts cas sun quaistas taunt dissimilas traunter pêr, ch'ellas nun haun niaunch' ün sulet custab in cumön, e tuottüna nun avains üngüna difficulted per arcugnuoscher las differentas fuormas scu variaziuns d'ün sulet pled, p. ex. hest, aviand, 'gieu, averegiast, etc., eirast, sun, füssan, sajans, stô, etc., vainst, gni, etc. In otras linguas, chi nun haun ils „temps cumposts" (mera § 280)

e chi expriman perfin la püpart dellas fuormas passivas (281) tres variaziuns sinteticas (que voul dir „missas insembel“, scrittas in ün sulet pled), po il numer dellas fuormas verbêlas pervgnir perfin a püssas tschientineras. Que ais il cas culla lingua latina, e pustüt culla lingua greca, intaunt ch'üna lingua tuottafat moderna scu p. ex. l'inglais ho considerabelmaing diminuieu sieus variaziuns verbêlas.

Suainter las differentas funcziuns del verb ho ün stabilieu las seguaintas divisiuns:

Duos geners, nempe il gener activ e'l gener passiv (mera § 283).

Och temps, nempe il preschaint, il passô imperfet u simplamaing il l'imperfet, il preterit (u temp istoric I), il passô perfet u simplamaing il perfet, il passô pücoperfet u simplamaing il pücoperfet, il passô anteriur (u temp istoric II), il futur imperfet u simplamaing il futur, il futur passô u futur anteriur (mera 285).

Trais u quatter möds persunêls, nempe l'indicativ, il conjunctiv, l'imperativ (eventuêlmaing scu möd speciêl aunch' il condiziunêl) (mera § 284, a).

Trais möds impersunêls u noms verbêls, nempe l'infinitiv, il gerundi ed il particip (mera § 277. d, rem. & § 284, b).

Las persunas ed ils numers sun (tar las fuormas persunêlas del verb) ils istess scu tar ils pronoms persunêls, tres ils quêls els vegnan determinôs (mera § 259).

§ 277.

Davart la divisiun dels verbs.

a) Verbs transitivs e verbs intransitivs.

Ils verbs expriman u ün fat, ün stedi, üna condiziun, scu Dieu exista, il solagl splendura, Giachem

dorma, u ün' acziun, scu Carlina cuorra, il pur lavura il champ. Tuots ils verbs della prüma categoria as nomnan intransitivs; quels della seguonda sun intransitivs, scha l'acziun resta adüna limiteda al subject (scu tar cuorrer, chaminêr, viagêr, cridêr), e transitivs, scha l'acziun del subject as comunichescha sün ün object exteriur, express tres ün substantiv u pronom nel accusativ, scu:

Guido scriva üna charta, Rudi nettagia sias s-charpas, eau 'd he gia nettagiô las mias.

Remarcha 1. Scha'l subject nun agescha sün ün object exteriur, mo sün se stess, allura avains üna specie particulêra del verb transitiv, nempe il verb reflexiv (mera losupra § 264, 4) similmaing discuorra ün eir da verbs reciprocs (mera § 264, 2).

Remarcha 2. Be ils verbs transitivs vegnan avaunt nel gener passiv, scu: il champ ais stô lavurô per la terza vouta.

× b) Verbs primitivs e verbs derivôs.

Suainter ch'ün verb pera d'avair üna risch propria u d'esser furmô culla risch d'ün oter verb (u d'ün oter pled) vain el disferenzchô scu verb primitiv u verb derivô.

Verbs primitivs in quaist sen sun p. ex.: baiver, crescher, cuorrer, manair, passêr, savair, seguir, taschair, turnêr.

Ils verbs derivôs corrispondents sun bavrêr (bavrentêr), creschentêr, scurrenter, manenter, passentêr, sapchenter, seguitêr, taschentêr, turnentêr.

Rebecca dschet: Baiva pür, mieu Signur; eau piglierò ova eir per tieus chameils, fin cha tuots averon bavieu avuonda. *J. B.* 11.

Nel clima rigid della Norwegia non crescha ne sejel, ne formaint. VII, 193.

Passand da Bravuogn vers nord, rivains tar la vschinaunchetta da Stuls. V, 112.

Eau stögl vair il fö della battaglia — fin que nun ais seguieu, non am saint eau inandret hom e sudo. *Tönd.* 21.

Eau vögl taschair, Lori, Tü avrost radschun. *Tönd.* 45.

Petro e Joannes currivan insembel; pero Joannes currit avaunt, pü spert co Petro, e gnit il prüm alla fossa. *Menni Joan.* 20, 4.

Metter ils bouvs a manair. *Pallioppi.*

Uossa savains nus cha tü sest tuottas chosas. *Menni Joan.* 16, 30.

Ils utschels da chaunt tuornan tar nus e divertan con lur melodias vegl e giuven. V, 208.

Ed ils apostels dschettan al Segner: Creschainta a nus la cretta. *Menni, Luc.* 17,5.

Co he eau passantô inmincha di ün' ura, m'algordand da mieu prüm stedi. *Pr. Cud.* 18.

Chi'm voul seguitêr, renunzia a se stess, e piglia sia crusch, e'm seguitescha. *Menni, Marc.* 8, 34.

Eau ris-chet quaista dumanda — füt però taschenteda melamaing. *Tönd.* 17.

Eau stun garant per Bengiamin, e sch'eau nun il turnaint, vögl eau esser culpaunt vi a te assaimper. *J. B.* 22.

Allur non vzess eau pü torrents d'armeda
Erumper dallas alps e bavranter
Cun saung del Pado lur cavalleria.

Z. Pallioppi, Poesias. III, 21.

Sovenz scurrainta l'uors la bes-cha giò per ün precipizi, per la podair allura maglier. IV, 67.

Vain do tiers da pas-chanter boufs, mo na da mananter. *Ann.* 1912, 205. *(Aschantamaints d'üna hundreda vschinauncha da Schlarigna del 1769.)*

Ils alliôs d'Unterwalden gnittan dalum sapchentôs dalla fin del chastlaun. IV, 18.

✕ **Remarcha.** Üna speciêla numerusa classa da verbs derivôs constitueschan quels furmôs da substantivs u adjectivs. Els as nomnan verbs denominativs. Têls sun p. ex.: colurir, s'imbarchêr, s'impatrunir, s'inschnugliêr, s'insömger, mantunêr, marendêr, maridêr, radschunêr, regalêr, telefonêr, töss-chentêr, savunêr, scundunêr etc. (derivôs da substantivs); avvilir, contentêr, as degnêr, impitschnir, ingrandir, inrichir, madürêr, renovêr, sbassêr, scurznir, slargêr, slungêr, svöder etc. (derivôs dad adjectivs.)

c) Verbs simpels e verbs cumposts.

Scha ün verb (primitiv u derivô) contegna be üna suletta

risch, sainza prefiss, schi vain el nomnô verb simpel, otramaing verb cumpost (cfr. §§ 65—74 e 77).

Verbs simpels sun p. ex.: amêr, batter, chargêr, clamêr, fallir, fügir, magliêr, mügir, portêr, provêr, savair, sapchentêr, servir, spirêr, stêr, taschair, tgnair, trattêr, etc.

Verbs cumposts sun: cumbatter, s-chargêr, declamêr, armagliêr, importêr, exportêr, comportêr, supportêr, approvêr, disapprovêr, comprovêr, s'inservir, aspirêr, conspirêr, suspirêr, mantgnair, meltrattêr, soprastêr, suotstêr, etc.; amplifichêr, crucifichêr, glorifichêr, güstifichêr, rectifichêr, sacrifichêr, surzinnêr, smembrêr, renunzchêr etc.

d) Verbs persunêls e verbs impersunêls (u unipersunêls).

Verbs persunêls sun quêls ch'ün po drovêr culs pronoms persunêls della prüma, seguonda e terza persuna, singular e plural, scu scriver, vulair, triumfêr etc. (eau scriv, tü scrivast, el scriva, nus scrivains etc.) Verbs impersunêls sun quels ch'ün pô druvêr be cul neutro (mera § 261, h e 271 b) della terza persuna del singular, scu plovêr, naiver, tunêr, guttêr etc. (que plova, que naiva etc.)

Remarcha. Impè da nomnêr quaists verbs impersunêls füss que pü güst da'ls nomnêr unipersunêls, perchè ün nun po dir ch'els nun vegnan druvôs cun üngüna persuna, dimpersè els vegnan druvôs be cun üna suletta persuna, nempe la terza (del singular, neutro).

Il term impersunêl vain del rest sovenz applichô, e que pü güstamaing, a quels möds del verb, chi nun cumportan l'adöver d'üngün pronom persunêl, scu l'infinitiv, il particip, il gerundi.

e) Verbs independents e verbs ausiliêrs.

Ils verbs independents paun gnir druvôs da per sè

per furmêr ün predicat, ils verbs ausiliêrs haun da bsögn d'ün oter verb, chi'ls completescha. Il verb complementari sto quasi adüna nel infinitiv u nel particip. La granda maggiorited da tuots ils verbs sun verbs independents; nella lingua ladina vegnan perfin ils verbs ausiliêrs, nempe esser, avair e gnir, eir druvôs scu verbs independents (mera § 279).

f) Verbs regulêrs e verbs irregulêrs, verbs anomals.

Per la conjugaziun dels verbs velan tschertas reglas, suainter las quêlas vain in generêl varieda la granda part dels verbs della relativa classa da conjugaziun (mera § 293). Verbs chi nun observan quaistas reglas, vegnan nomnôs irregulêrs.

Tuottüna s'observa eir nella conjugaziun dels verbs uschedits irregulêrs tschertas regulariteds, e la distincziun nun ais perquè tuottaffat güsta. Schi la seguonda conjugaziun ho perfin be trais verbs „regulêrs", siand las classas da verbs „irregulêrs" da quaista conjugaziun bgerum pü numerusas.

Ils verbs propriamaing irregulêrs, cioè quels chi nun as laschan rubrichêr cun oters verbs per furmêr tuott' üna classa u categoria da verbs irregulêrs, dimpersè haun fuormas e variaziuns chi velan be per els, vegnan generêlmaing nomnôs verbs anomals. Têls sun p. ex. avair, esser, fêr, vulair (mera § 300).

g) Verbs complets e verbs incomplets u defectivs.

Verbs complets sun quels chi preschaintan tuottas u quasi tuottas las differentas fuormas cha la conjugaziun in lingua ladina admetta. Verbs incomplets u defectivs sun quels chi nun haun tuot quaistas variaziuns, dimpersè existan be in pochas fuormas (generêlmaing be infinitiv u particip), scu prüvô, bainvgnieu, melvis, bainfêr, bainfat etc. (mera § 301).

Remarcha. In üna tscherta maniera eir defectivs sun dimena ils verbs impersunêls u unipersunêls, scu eir tuots ils verbs intransitivs, già cha quaists nun vegnan druvôs nel passiv. Ma il term „defectiv“ nun vain generêlmaing applichô a quaistas classas da verbs.

§ 278.

Ils verbs ausiliêrs.

Siand cha la lingua ladina, alla differenza da sia mamma latina, ho substituieu bgeras fuormas sinteticas (q. a. consistind d'ün sulet pled, scu impromettans), tres fuormas analiticas (q. a. consistind da püss pleds, scu avains impromiss, füss stô impromiss), schi stovains, aunz cu cumanzêr cul stüdi sistematic dellas conjugaziuns regulêras ed irregulêras, cognuoscher ils verbs chi servan alla composiziun da têlas fuormas analiticas.

Quaists verbs as nomnan ausiliêrs e sun in numer da trais, nempe esser, avair, e gnir.

a) Conjugaziun del verb ausiliêr esser

Indicativ	Conjunctiv
Preschaint	
Singular	
1. eau sun	ch'eau saja
2. tü est	cha tü sajast
3. el ais	ch'el saja
ella (ell') ais	ch'ella saja
Plural	
1. nus essans	cha nus sajans
2. vus essas	cha vus sajas
3. els sun	ch'els sajan
ellas sun	ch'ellas sajan

Passô imperfet

Singular

1.	eau eira	eau füss
2.	tü eirast	tü füssast
3.	el eira	el füss
	ella (ell') eira	ella füss

Plural

1.	nus eirans	nus füssans
2.	vus eiras	vus füssas
3.	els eiran	els füssan
	ellas eiran	ellas füssan

Preterit (temp istoric prüm)

Singular

1. eau füt
2. tü füttast
3. el füt
   ella füt

Plural

1. nus füttans
2. vus füttas
3. els füttan
   ellas füttan

Passô perfet

Singular

1.	eau sun stô (steda)	ch'eau saja stô (steda)
2.	tü est stô (steda)	cha tü sajast stô (steda)
3.	el ais stô	ch'el saja stô
	ella (ell') ais steda	ch'ella saja steda

Plural

1.	nus essans stôs (stedas)	cha nus sajans stôs (stedas)
2.	vus essas stôs (stedas)	cha vus sajas stôs (stedas)
3.	els sun stôs	ch'els sajan stôs
	ellas sun stedas	ch'ellas sajan stedas

Passô pücoperfet

Singular

1. eau eira stô (steda)	ch'eau füss stô (steda)
2. tü eirast stô (steda)	cha tü füssast stô (steda)
3. el eira stô	ch'el füss stô
ell' eira steda	ch'ella füss steda

Plural

1. nus eirans stôs (stedas)	cha nus füssans stôs (stedas)
2. vus eiras stôs (stedas)	cha vus füssas stôs (stedas)
3. els eiran stôs	ch'els füssan stôs
ellas eiran stedas	ch'ellas füssan stedas

Passô anteriur (u temp istoric seguond)

Singular

1. eau füt stô (steda)
2. tü füttast stô (steda)
3. el füt stô
   ella füt steda

Plural

1. nus füttans stôs (stedas)
2. vus füttas stôs (stedas)
3. els füttan stôs
   ellas füttan stedas

Futur imperfet

Singular

1. eau sarò (saregia)	ch'eau vegna ad esser
2. tü sarost (saregiast)	cha tü vegnast ad esser
3. el sarò (saregia)	ch'el vegna ad esser
ella sarò (saregia)	ch'ella vegna ad esser

Plural

1. nus sarons (saregians)	cha nus vegnans ad esser
2. vus saros (saregias)	cha vus vegnas ad esser
3. els saron (saregian)	ch'els vegnan ad esser
ellas saron (saregian)	ch'ellas vegnan ad esser

(mera § 280, B, 1, b, rem.)

Futur anteriur (u futur perfet)

Singular

1. eau sarò stô (steda)	ch'eau vegna ad esser stô (steda)
[eau saregia stô (steda)]	
2. tü sarost stô (steda)	cha tü vegnast ad esser stô (steda)
[tü saregiast stô (steda)]	
3. el sarò stô	ch'el vegna ad esser stô
[el saregia stô]	
ella sarò steda	ch'ella vegna ad esser steda
[ella saregia steda)]	

Plural

1. nus sarons stôs (stedas)	cha nus vegnans ad esser stôs (stedas)
[nus saregians stôs (stedas)]	
2. vus saros stôs (stedas)	cha vus vegnas ad esser stôs (stedas)
[vus saregias stôs (stedas)]	
3. els saron stôs	ch'els vegnan ad esser stôs
[els saregian stôs)]	
ellas saron stedas	ch'ellas vegnan ad esser stedas
[ellas saregian stedas]	(mera § 280, B, 1, a, rem. 3)

Imperativ

Singular	Plural
2. sajast	sajas
3. ch'el saja	ch'els sajan
ch'ella saja	ch'ellas sajan

Infinitiv

Preschaint	Passô
esser	esser stô (steda, stôs, stedas)
	Futur
	esser per esser

Particip

Preschaint	Passô	Futur
nun exista	stô, steda, stôs, stedas	futur, -a

Gerundi

Preschaint	Passò
siand	siand stô (steda, stôs, stedas)
	Futur
	siand per esser (gnand ad esser)

b) Conjugaziun del verb ausiliêr avair

Indicativ	Conjunctiv
Preschaint	
Singular	
1. eau he (eau d'he)	ch'eau hegia (d'hegia)
2. tü hest	cha tü hegiast
3. el ho	ch'el hegia
ella (ell') ho	ch'ella (ell') hegia
Plural	
1. nus avains	cha nus hegians
2. vus avais	cha vus hegias
3. els haun	ch'els hegian
ellas haun	ch'ellas hegian
Passô imperfet	
Singular	
1. eau avaiva	eau avess
2. tü avaivast	tü avessast
3. el avaiva	el avess
ella (ell') avaiva	ella (ell') avess

Plural

1.	nus avaivans	nus avessans
2.	vus avaivas	vus avessas
3.	els avaivan	els avessan
	ellas avaivan	ellas avessan

Preterit (temp istoric prüm)

Singular

1. eau avet
2. tü avettast
3. el avet
   ella (ell') avet

Plural

1. nus avettans
2. vus avettas
3. els avettan
   ellas avettan

Passô perfet

Singular

1.	eau he gieu (eau d'he gieu)	ch'eau (d') hegia gieu
2.	tü hest gieu	cha tü hegiast gieu
3.	el ho gieu	ch'el hegia gieu
	ella (ell') ho gieu	ch'ella (ell') hegia gieu

Plural

1.	nus avains gieu	cha nus hegians gieu
2.	vus avais gieu	cha vus hegias gieu
3.	els haun gieu	ch'els hegian gieu
	ellas haun gieu	ch'ellas hegian gieu

Passô pücoperfet

Singular

1.	eau avaiva gieu	ch'eau avess gieu
2.	tü avaivast gieu	cha tü avessast gieu
3.	el avaiva gieu	ch'el avess gieu
	ella (ell') avaiva gieu	ch'ella (ell') avess gieu

Plural

1. nus avaivans gieu	cha nus avessans gieu
2. vus avaivas gieu	cha vus avessas gieu
3. els avaivan gieu	ch'els avessan gieu
ellas avaivan gieu	ch'ellas avessan gieu

Passô anteriur (temp istoric II)

Singular

1. eau avet gieu
2. tü avettast gieu
3. el avet gieu
   ella (ell') avet gieu

Plural

1. nus avettans gieu
2. vus avettas gieu
3. els avettan gieu
   ellas avettan gieu

Futur imperfet

Singular

1. eau averò (averegia)	ch'eau vegna ad avair
2. tü averost (averegiast)	cha tü vegnast ad avair
3. el averò (averegia)	ch'el vegna ad avair
ella (ell') averò (averegia)	ch'ella vegna ad avair

Plural

1. nus averons (averegians)	cha nus vegnans ad avair
2. vus averos (averegias)	cha vus vegnas ad avair

3. els averon (averegian)	ch'els vegnan ad avair
ellas averon (averegian)	ch'ellas vegnan ad avair

Futur anteriur (futur perfet)

Singular

1. eau averò (averegia) gieu	ch'eau vegna ad avair gieu
2. tü averost (averegiast) gieu	cha tü vegnast ad avair gieu
3. el averò (averegia) gieu	ch'el vegna ad avair gieu
ella (ell') averò (averegian) gieu	ch'ella vegna ad avair gieu

Plural

1. nus averons (averegians) gieu	cha nus vegnans ad avair gieu
2. vus averos (averegias) gieu	cha vus vegnas ad avair gieu
3. els averon (averegian) gieu	ch'els vegnan ad avair gieu
ellas averon (averegian) gieu	ch'ellas vegnan ad avair gieu

Imperativ

Singular	Plural
	1. Hegians!
2. Hegiast!	2. Hegias!
3. ch'el hegia!	3. ch'els hegian!
ch'ella (ell') hegia!	ch'ellas hegian!

Infinitiv

Preschaint	Passô
avair	avair gieu (agieu)
	Futur
	esser per avair

Particip

Preschaint	Passô
nun exista	gieu (agieu), gida etc.

Gerundi

Preschaint	Passô
aviand	aviand gieu (agieu)
	Futur
	siand per avair (gnand ad avair)

c) Conjugaziun del verb ausiliêr gnir

Indicativ	Conjunctiv
Preschaint	
Singular	
1. eau vegn	ch'eau vegna
2. tü vainst	cha tü vegnast
3. el vain	ch'el vegna
ella vain	ch'ella vegna
Plural	
1. nus gnins	cha nus vegnans
2. vus gnis	cha vus vegnas
3. els vegnan	ch'els vegnan
ellas vegnan	ch'ellas vegnan
Passô imperfet	
Singular	
1. eau gniva	ch'eau gniss
2. tü gnivast	cha tü gnissast
3. el gniva	ch'el gniss
ella gniva	ch'ella gniss
Plural	
1. nus gnivans	cha nus gnissans
2. vus gnivas	cha vus gnissas
3. els gnivan	ch'els gnissan
ellas gnivan	ch'ellas gnissan

Preterit (temp istoric I)

Singular

1. eau gnit
2. tü gnittast
3. el gnit
   ella gnit

Plural

1. nus gnittans
2. vus gnittas
3. els gnittan
   ellas gnittan

Passô perfet

Singular

1. eau sun gnieu (gnida)	ch'eau saja gnieu (gnida)
2. tü est gnieu (gnida)	cha tü sajast gnieu (gnida)
3. el ais gnieu	ch'el saja gnieu
ella (ell') ais gnida	ch'ella saja gnida

Plural

1. nus essans gnieus (gnidas)	cha nus sajans gnieus (gnidas)
2. vus essas gnieus (gnidas)	cha vus sajas gnieus (gnidas)
3. els sun gnieus	ch'els sajan gnieus
ellas sun gnidas	ch'ellas sajan gnidas

Passô pücoperfet

Singular

1. eau eira gnieu (gnida)	ch'eau füss gnieu (gnida)
2. tü eirast gnieu (gnida)	cha tü füssast gnieu (gnida)
3. el eira gnieu	ch'el füss gnieu
ella (ell') eira gnida	ch'ella füss gnida

Plural

1. nus eirans gnieus (gnidas)	cha nus füssans gnieus (gnidas)
2. vus eiras gnieus (gnidas)	cha vus füssas gnieus (gnidas)
3. els eiran gnieus	ch'els füssan gnieus
ellas eiran gnidas	ch'ellas füssan gnidas

Passô anteriur (temp istoric II)

Singular

1. eau füt gnieu (gnida)
2. tü füttast gnieu (gnida)
3. el füt gnieu
   ella füt gnida

Plural

1. nus füttans gnieus (gnidas)
2. vus füttas gnieus (gnidas)
3. els füttan gnieus
   ellas füttan gnidas

Futur simpel

Singular

1. eau gnarò (gnaregia)	ch'eau vegna a gnir
2. tü gnarost (gnaregiast)	cha tü vegnast a gnir
3. el gnarò (gnaregia)	ch'el vegna a gnir
ella gnarò (gnaregia)	ch'ella vegna a gnir

Plural

1. nus gnarons (gnaregians)	cha nns vegnans a gnir
2. vus gnaros (gnaregias)	cha vus vegnas a gnir
3. els gnaron (gnaregian)	ch'els vegnan a gnir
ellas gnaron (gnaregian)	ch'ellas vegnan a gnir

Futur anteriur

Singular

1. eau sarò gnieu (gnida) [eau saregia gnieu (gnida)]	ch'eau vegna ad esser gnieu (gnida)
2. tü sarost gnieu (gnida) [tü saregiast gnieu (gnida)]	cha tü vegnast ad esser gnieu (gnida)
3. el sarò gnieu [el saregia gnieu]	ch'el vegna ad esser gnieu
ella sarò gnida [ella saregia gnida]	ch'ella vegna ad esser gnida

Plural

1. nus sarons gnieus (gnidas) [nus saregians gnieus (gnidas)]	cha nus vegnans ad esser gnieus (gnidas)
2. vus saros gnieus (gnidas) [vus saregias gnieus (gnidas)]	cha vus vegnas ad esser gnieus (gnidas)
3. els saron gnieus [els saregian gnieus]	ch'els vegnan ad esser gnieus
ellas saron gnidas [ellas saregian gnidas]	ch'ellas vegnan ad esser gnidas

Imperativ

Singular	Plural
2. Vè! († vitten, † uitten)	1. Gnin!
3. ch'el vegna!	2. Gni!
ch'ella vegna!	3. ch'els vegnan!
	ch'ellas vegnan!

Infinitiv

Preschaint	Passô
gnir	esser gnieu (gnida, gnieus, gnidas)
	Futur
	esser per gnir

Particip

Preschaint	Passô
(vegnant, -a)	gnieu, gnida, gnieus, gnidas

Gerundi

Preschaint	Passô	Futur
gnand (gnind)	siand gnieu (gnida, gnieus, gnidas)	ventur, -a

Futur

siand per gnir (gnand a gnir)

d—e. Conjugaziun dels verbs ausiliêrs casuêls ir e stêr.

	Indicativ		Conjunctiv	
		Preschaint		
S. 1.	eau vegn	stun	ch'eau giaja	stetta
2.	tü vest	stest	cha tü giajast	stettast
3.	el (ella) vo	sto	ch'el (ella) giaja	stetta
P. 1.	nus giains	stains	cha nus giajans	stettans
2.	vus giais	stais	cha vus giajas	stettas
3.	els (ellas) vaun	staun	ch'els (ellas) giajan	stettan
		Passô imperfet		
S. 1.	eau giaiva	staiva	ch'eau gess	stess
2.	tü giaivast	staivast	cha tü gessast	stessast
3.	el (ella) giaiva	staiva	ch'el (ella) gess	stess
P. 1.	nus giaivans	staivans	cha nus gessans	stessans
2.	vus giaivas	staivas	cha vus gessas	stessas
3.	els (ellas) giaivan	staivan	ch'els (ellas) gessan	stessan

Preterit (temp istoric I)

S.	1. eau get	stet
	2. tü gettast	stettast
	3. el (ella) get	stet
	1. nus gettans	stettans
	2. vus gettas	stettas
	3. els gettan	stettan

Passô perfet

S. 1. eau sun ieu (ida) — ch'eau saja ieu (ida)
etc. — etc.

S. 1. eau sun stô (steda) — ch'eau saja stô (steda)
etc. — etc.

Passô pücoperfet

S. 1. eau eira ieu (ida) — ch'eau füss ieu (ida)
etc. — etc.

S. 1. eau eira stô (steda) — ch'eau füss stô (steda)
etc. — etc.

Passô anteriur (temp istoric II)

S. 1. eau füt ieu (ida)
etc.

S. 1. eau füt stô (steda)
etc.

Futur imperfet.

S. 1. eau giarò (giaregia) — ch'eau vegna ad ir
2. tü giarost (giaregiast) — etc.
3. el (ella) giarò (giaregia)

P. 1. nus giarons (giaregians)
2. vus giaros (giaregias)
3. els (ellas) giaron (giaregian)

S. 1. eau starò (staregia) — ch'eau vegna a stêr
etc. — etc.

Futur perfet (futur anteriur)

S. 1. eau sarò (saregia) ieu (ida) — ch'eau vegna ad esser ieu (ida)
etc. — etc.

S. 1. eau sarò (saregia) stô (steda) — ch'eau vegna ad esser stô (steda)
etc. — etc.

Imperativ

	Singular		Plural	
2.	vo († vatten)	sto	gè, iz (izan, † izen)	stè
3.	ch'el giaja	stetta	ch'els giajan	stettan
	ch'ella giaja	stetta	ch'ellas giajan	stettan

Infinitiv

Preschaint	Passô	Futur
ir	esser ieu (ida, etc.)	esser per ir
stêr	esser stô (steda, etc.)	esser per stèr

Particip

Preschaint	Passô
nun exista	ieu, ida, ieus, idas
(-stant, -stanta, etc.)	stô, steda, stôs, stedas

Gerundi

Preschaint	Passô	Futur
giand	siand ieu (ida, etc.)	siand per ir (gnand ad ir)
stand	siand stô (steda, etc.)	siand per stèr (gnand a stèr)

§ 278 bis

I. Remarchas complementarias ed exaimpels.

a. esser.

× 1. La totêla dissumgentscha (diversited) traunter tschertas gruppas da fuormas del verb esser farò dalum suppuoner, cha quaista dissumgentscha sto già avair existieu nella lingua latina, e ch'ell' as baserò sül fat, cha la conjugaziun da quaist verb resulterò dalla combinazion conjugativa da duos u püss verbs differents, a minchün dels quêls averon manchô tscherts temps u möds, chi saron dimena tuots stôs defectivs, ma chi as complettaivan vicendevolmaing uschè bain, ch'üngüna lacuna nun restet nella conjugaziun combineda. Que ais effectivamaing il cas, be cha quaista diversited ais in lingua ladina auncha steda augmenteda tres il fat ch'alla combinaziun latina ais auncha gnieu tiers ün ulteriur elemaint, nempe il verb stêr, chi ho servieu a furmêr tuots ils temps cumposts cul particip del passô, ils quêls in latin eiran furmôs sinteticamaing dal istess elemaint scu nossas fuormas füt etc., füss etc.

La substituziun definitiva da ster ad esser nels temps analitics nun ans po surprender, scha nus considerains quaunt sovenz cha ster vain druvô impè dad esser eir nels oters temps. Ils exaimpels seguaints nun contegnan üngün cas, inua ster significha propi ster in peis; il verb significha simplamaing taunt scu esser. (Cunfrunta § 279, inua vain exemplifichô cha stêr po eir pigliêr la plazza d'üna copula.)

Cols pövels del nord staivan ils Reziers in contin traffic. V, 9.

E. B. Da principi staiva il stadi roman suot ün rai, circa 200 ans. V, 16.

E. B. La sort da tuot l'imperi roman staiva in man del militar. V, 23.

Il bainesser del umaun sto in intima relaziun cul god. VII, 206.

Nella chesa cul tet cotschen sto mia duonna cun sieus genituors. *Tönd.* 292.

Cha stettan pür sainza temma, mieus Signuors. *Z. Pall., And.* 11.

Stè bain, mieus chers! *Z. Pall., And.* 19.

Ch'Ella stetta bain, stimeda signura. *Tönd.* 417.

Orma mia, do't pos, mangia, baiva e sto da buna vöglia! *Menni, Luc.* 12.

Lori vivaiva nella ferma persvasiun, cha sieus chers stessan suot la protecziun speciêla d'ün sench dad ella zuond venerô. *Tönd.* 44.

† E es aluêda üna liüsth ad aquels chi steuan in la sumbriua della mort. *Bifr., Matt.* 4, 16.

× 2. La conjugaziun dad esser ais quasi completta. La suletta fuorma chi mauncha ais il particip preschaint. Ma quaist mauncha tar la granda part da tuot ils verbs ladins, perfin la lingua latina nun avaiva ün particip preschaint del verb simpel *esser*. Be alchüns verbs cumposts cun *esser*, chi sun però otramaing ieus pers, haun survivieu unicamaing nella fuorma del particip preschaint, nempe: absaint, preschaint. Eir pussaunt, possaunt, (omni)possaunt, (omni)potaint, potent, (im)potent füssan da manzunêr co. Ils ultims da quaists particips-adjectivs sun però neologisems italiauns e ils prüms nun vegnan pü sentieus scu particips, cumposts cun esser, siand cha'l relativ verb, podair (latin potesse, scurznieu posse), ho passô alla seguonda conjugaziun, e nun ho survivieu scu verb cumpost cun esser.

Il particip futur: futur, futura, futurs, futuras, as tradescha già tres sia fuorma memma bain conserveda, ch'el nun ais ün pled ertô, dimpersè üna re-introducziun rezainta our dalla lingua latina (u ün neologisem italiaun, que chi nun as lascha facilmaing decider in quaist cas). Siand ch'el sto quasi sulet in tuot la lingua ladina (sieu unic cumpagn ais ventur, chi ais eir ün neologisem), schi nun vain el guera concepieu scu ün particip, dimpersè passa in generèl, e cun dret, per ün adjectiv.

Per persunas domiciliedas, ma passagêrmaing absaintas ho da gnir respost a dumanda 10 cun na ed a dumanda 11 cun schi. *Instr. Censimaint,* 5.

Persunas chi sun be passagêrmaing preschaintas, haun d'indichêr lur solit domicil. *Instr. Censimaint,* 5.

Il morder spiret, ed ün orrur penetret tuots, chi eiran lo preschaints. *Pr. Cud.* 43.

Buns infaunts sun obediaints
eir a lur geniturs absaints. *Pr. Cud.* 11.

† Mu ilg seguond tabernacul uo aint l'g grãd sacerdot sullet . . . ., dant l' sainc spiert ad inclijr, che nu füs aunchia manifestô la uia dels saencs, stiand aunchia in pês l'g prüm tabernaquel, quaela chi era üna sumaglia par l'g tijmp alhura preschaint. *Bifr.*, *Hebr.* 9, 7—9.

Donat da Vaz era da que temp il pü possaunt regent in tuota la Rhaetia. *Pr. Cud.*, 200.

Il numer dels amihs da Gesu nun eira grand, percunter avet el bainbod bgers e possaunts inimihs. *J. B.*, 104.

Muntagnas possauntas cun tschimas gigantescas varieschan cun champagnas riaintas. VII, 181.

Omnipotaint, sench Dieu, legislatur suprêm da tuot il muond! . . . Dal giuf della schiavitüd hest tü spendrô cun maun pussaunt nos antenats. *Lit.* 183.

Il potent dominatur dell' estaisa Frauntscha, Carl il Grand, introdüet taunts buns regolamaints nella Rhätia, cha dapertuot era pesch et uorden. *Pr. Cud.*, 172.

Cu infinitas quaistas uras, il cuors dellas quêlas gniva marchô tres ils impotents clams d'agüd da conumauns sofferents. *Tönd.* 339.

† In las historias s'legia davart quel potentischem monarch Dario Codemanno, Rai dals Persianers. *Abyss,* 41.

È uain a gnir ün plü pusaunt co eau. *Bifr.*, *Luc.* 3, 16.

Quel chi dal fuonz da sieu cour ama la guerra e giavüscha da la mantegner, quel tschertamaing nun fo que per reguard al bainesser da generaziuns futuras. *Tönd.* 245.

× 3. Cur cha fuormas chi cumainzan cun ün vocal, sun precedidas d'ün pled chi glivra eir el cun ün vocal, allura vain in generêl inserieu ün *d* eufonic: Que d'eira, chi'd ais etc. Quaist *d* ais quasi adüna accumpagnô d'ün apostrof (chi vain avaunt u zieva) scu sch'el stess per ün pled cuntschaint, chi füss be stô scurznieu tres l'apostrofaziun d'ün

vocal; e tuottüna füss que sovenz ſich difficil da dir cun tschertezza per che pled cha quaist *d* sto. Probabelmaing as tratta que nella püpart dels cas del *d*, chi staiva nella lingua latina alla fin dels pronoms neutros i d, q u o d u della conjuncziun q u o d. Nel cas del pronom ladin del neutro della terza persuna (§ 261, h), a, a d, i, i d ais quel *d* auncha clêramaing conservô eir hozindì. El as muossa mincha vouta cha quaist pronom sto avaunt ün vocal:

E. B. I d e s simplamaing pueril d'incuolpar ils Romanschs da nun posseder ningüna lingua naziunala per la totalitad da lur territori. *Lansel, Ni It. ni Tud.*, 2.

E. B. Per il Friul la penetraziun italiana (dels dialects retoromanschs) es uschè profonda, c h i' d e s (= c h a i d e s) bunamaing impussibel da stabilir cun precisiun il cunfin linguistic vers l'Italia. *Lansel, Ni It. ni Tud.*, 2.

Gretta vzet chi d' e i r a bod las quatter ed ura da fer il caffè. *Bundi,* 8.

E. B. Pac momaint davo comanzet l'aua a buglir e floccaiva, c h' i d eira ün gust. *Barblan, Par.* 6.

Cur c h a 'd a i s saira, dschais vus: A vain bell' ora. *Menni, Matt.* 16, 2.

E cur c h a' d eira gnieu saira, gnit Giosef d'Arimatia, pigliet curaschi e get tiers Pilato e dumandet il corp da Gesu per il sepullir. *J. B. 138.*

La marida cunter natüra tranter quists duas (las duas linguas romanscha e tudais-cha) sto necessariamaing reuschir sterila e sch'ella nun causescha subit la mort del romansch (sco c h i' d es fingià success in alch part) schi es quai adüna a seis don, causa l'infiltraziun da möds esters e pleds stranis chi van plan a plan corrumpond seis caracter. *Lansel, Ni It. ni Tud.* 13.

† La voluntad ma nũ vol quaj c h i d' a i s vaira e jüst. *Trom.* 17.

Main clêrs sun gia ils exaimpels seguaints, inua il *d* nun as lascha adüna explichêr scu üna restaunza del *d* nels pledins latins nomnôs, ma inua el po tuottüna passêr per ün analogisem d'ün têl *d*.

Gian Pitschen get cun Gretta per chesa intuorn, la mussand las staunzas, c h i d' e i r a n üna pü bella cu l'otra. *Bundi* 7.

Muntè sü e laschè vair s c h a' d e s s a s curaschus. *Z. Pall., And.* 18.

Eu'd eira complettamaing svalischà. *Chal.* 1911, 53 *(Lansel).*

Quai deiran tot be ideas naïvas. *Lansel, Noss punct* 4.

† Uschè quel chi d'ais in'l soen da seis puchiats, sa soemgia d'esser quai chel nun es. *Trom.* 18.

Co d'es ilg Raig & superiur, uschè sun eir 'ls subjects, sa sola dir. *Trom.* 133.

Ün têl *d* as chatta eir cun tschertas fuormas del verb avair (mera suot b) ed eir qualvoutas avaunt oters verbs chi cumainzan cun ün vocal.

Savais ün po che? — per cha'd üsans prudenza, iz sül tet da quist chesottel e da co pudais bain vair que ch'ais da növ. *Z. Pall., And.* 17.

× 4. Ün deplorabel italianisem ais la substituziun del gerundi italiaun essendo a quel ladin siand nel adöver scu conjuncziun:

essendo = siand, essendo cha = siand cha.

E. B. L'evenimaint s'referescha a tuot il pövel, dimena eir a mai ed a tai, essendo nus tuots avain da bsögn d'ün Salvader. *Predgias,* 11.

E. B. Seis hom però pudaiva (stöhnte), essendo turmentà da vehementas dolurs. *Andeer-Pult.* 100.

El vulaiva avair sulet l'onur da servir al marchese, essendo cha sieu patrun al surdaiva ad el la chüra d'artschaiver ils fulasters, chi gnivan allò. *Pr. C.,* 68.

Exaimpels. Las furmias sun excellents achitects. VII, 270.

Tuott' alv' ais la natüra. VII, 461.

Tü est buna, Gertrude. *Pr. Cud.* 79.

Quella chi lò pôsa, ho giavüschô, cha sieu tömbel saja be ornô cun fluors. *D. S.* 1908, 135.

Surtuot sajast fidèl e güst. *Pr. Cud.* 275.

Il pover Rudi era güst schantô sper sieus infaunts. *Pr. Cud.* 73.

Chi eira quel hom uschè bainvgnieu? *D. S.* 1909, 115.

Cun tuot quellas zecchinas fabrichessans la ferrovia del Splügen, sch'ellas füssan auncha avaunt maun. *Chal.* 1911, 43 *(Planta).*

Ün aungel füttast tü tramiss da Dieu. *Chal.* 1911, 24 *(Grand).*

Il combat füt sanguinus. *Pr. Cud.* 222.

Sia decisiun ais steda fich dandetta. *Tönd.* 119.

Que sarò tschertamaing per me mieu il pü grand pissêr, da tegner dalöntsch da mia futura compagna ils displaschairs della vita, per quaunt mê possibel. *Tönd.* 142.

Ils düchedis ans appartegnan, siand nus ils avains conquistôs. *Tönd.* 217.

b. avair.

1. Il verb avair spordscha frequaints exaimpels d'aferesi (mera § 179 A), siand cha bgers scriptuors, pustüt valladers, mo eir putêrs, scrivan vains, vaiva, varò (verò), vess etc. per avains, avaiva, avarò (averò), avess etc. Be per il particip passô ais quaist adöver dvantô quasi generêl in ogni cas per la lingua tschantscheda; gieu per agieu. Il particip as differenziescha in quaista maniera dal particip passô del verb agir, chi tuness otramaing l'istess: agieu.

A tia grazia vains nus da savair grô, cha nus avains chattô ils pü buntadaivels provedimaints nellas instituziuns las pü adattedas tiers nossa educaziun. *Lit.* 190.

Siand vus dimena resolts da's unir col liam del matrimuni, sco cha vais uossa confessô aquia publicamaing ..... *Lit.* 163.

Ad eira üna vouta ün hom ed üna duonna, chi vaivan duos figlias Üna vaiva nom Gretta e l'otra Cilgia. *Bundi* 5.

Els invidettan lur amias a tramegls da sot e vettan grand bella vita. *Bundi* 17.

Nella chesa da Wohlfeld as giodaiva spaisa gustusa e nutritiva, ma dutscharias, cha vessan gieu da cumprêr, nun comparivan me sün lur maisa. *Pr. Cud.* 72.

Scha vossa amur vicendevole vain santificheda tres l'amur superiura, vaross imprains a cognoscher il matrimuni eir in sia part celeste. *Lit.* 162.

Comparta als genituors la grazia dad allevêr lur infaunts seguond tias admoniziuns, s'algordand cha varon ünzacura da render quint. *Lit.* 207.

Uossa aise rivô l'ura, inua cha tü infama canaglia varost da glivrêr tieus dis, ma il prüm varost da'm mussêr inua ch'ais la clev del murütsch chi contegna l'evna cun aint ils clinöz. *Bundi* 24.

Ella s'arüvlet, d'vair tres sia narra ambiziun fat displaschair ad ün brav hom: *Pr. Cud.* 25.

E. B. In mincha cas nun vulains bricha spretschar ils Franzes, per quai ch'els nun han ni kronprinzs, ni rais, ni imperaturs. Perchè, ün 'vess bod dit cha quai füss il cas. *Lansel, Noss punct,* 9.

E. B. Nus Romanschs eschans ils prüms a recognoscher ils buns servezzans cha il tudais-ch ans renda e daspö cha'l 'vains concess il vschinadi nun al savessans plü riguardar sco del tot ester. *M. L.* IV.

× 2. Il fenomên trattô suot a, 3, nempe l'appariziun d'ün *d* eufonic zieva ün pled chi glivra cun ün vocal, s'observa eir tar il verb avair, ma be in connexiun cullas fuormas chi cumainzan cun ün vocal accentuô, e da quaistas sun darchò d'exceptuêr hest e hegiast. Dimena:

Eau d'he
tü hest
que d'ho
ch'avains (*na:* cha'd avains)
ch'avais (*na:* cha'd avais)
cha'd haun

ch'eau d'hegia (il *h* ais müt)
cha tü hegiast
cha que d'hegia (cha'd hegia)
cha'd hegians
cha'd hegias
cha'd hegian

Singulêr aise, cha quaist d, ch'ün oda fin sovenz nella lingua tschantscheda, ais püttost rêr nella lingua scritta, exceptuô nella prüma persuna del indicativ preschaint eau d'he.

Che so'l vegl scha d'he aviert l'üsch u na. *Bundi* 9.

Ch'el am detta que chia'l ho el, ed eau al darò que chia d'he eau. *Pr. Cud.* 56.

Uossa d'he eau l'utschè. *Bundi* 11.

Lo d'he eau pinô ün grand sach cun aint vivanda. *Bundi* 14.

Nella terza persuna chattains sovenz l'ortografia que do. Pussibelmaing ais que effectivamaing üna fuorma del verb der, chi correspondess allura all' expressiun tudais-cha *es giebt:*

Que do disfortünedamaing eir geniturs chi nun haun niauncha ils pü natürêls sentimaints. *Robbi, Tes.* 9.

Con excepziun dels furnituors dellas armedas non do que niaunch' ün commerziant al quêl la guerra non portess dans incalculabels. *Tönd.* 43.

E. B. Amo hoz da que pövels sulvadis, chi han il chan per unica bestia chasana. V, 5.

Ma siand cha l'expressiun *es giebt,* tuot correnta nel tudais-ch da Germania, nun exista guera nels dialects allemans chi confinan culla lingua ladina, inua ün disch püttost *es hat,* schi pera que bgerum pü probabel, cha l'expressiun originêla saja steda que'd ho (u que d'ho) e cha l'egualited da sun cun que do hegia, in connexiun culla reflessiun, cha saja üna locuziun tudais-cha *es giebt,* produt quaista confusiun.

Scriptuors dell' Engiadina Bassa drovan cun avair (pustüt culla prüma pers. del ind. preschaint) pü gugent ün *n* eufonic: eug n'hai. Forsa cha quaist *n* ais üna restaunza del pronom persunêl and (mera § 265, latin: inde). Üna têla podess del rest in tscherts cas eir esser il *d* (cunfrunta losupra Gartner, Hdb. d. Rr. Spr. u. Lit., 239.)

E. B. Eug n'haj suffert mals, quals eug non poss apaina descriver, *And.* 16.

E. B. Nhai cun quaist de novo vuglü implorar la continuaziun da lur Patronicy vers mia debla persuna etc. *Joh. Martinus, citô da O. Gaudenz, Philom.* 15.

E. B. Nha è tralaschà d'imprender la doctrina?

E. B. Nha è tralaschà las uraziuns da mincha di?

E. B. Nha è dit mias uraziuns maldevotamaing. *C. C. 40.*

† Eau nai calculâ la soma da meis thesaur. *Abyss,* 4, 215.

† Quel chi ho duos arassas, cumparta cun aquels chi nun d'ho. *Bifr., Luc.* 3, 11.

× 3. Il conjunctiv preschaint h e g i a, h é g i a s t etc. nun as lascha in üngün möd cuschidrêr scu derivô dal latin h a b e a m, h a b e a s etc. Pussibelmaing avains co darchò ün' influenza della lingua allemanna, inua il conjunctiv tuna: *i haigi, du haigist, er haigi, mir haiget, ihr haiget, sie haiget.*

† Sea üna algretia tanta grāda ch'ella vol, scha da quella s'po dir chia ella h a g i a inzacura fin, schi da quai üna fichia in l'cor, da üna cupichia à l'algretia chia solùm s'impissar chia fin h a g i a l'algretia, es svess üna tristezza. *Abyss,* 3, 247.

H e g i a s bainuuglijnstha cun tieu aduerseri. *Bifrun, Matt.* 5, 25.

Signer do à mi d'aquell' ouua, ch'eau nun h e g i a sait. *Bifr., Joan.* 4, 15.

Exaimpels: Ans h e s t pardunô? *Pr. Cud.* 79.

Plauntas pü inferiuras, scu p. ex. il müs-chel, h a u n appaina rischs. VII, 249.

La duonna ingrazchet Dieu ch'el l' h e g i a lascheda chattèr ün uschè adequat ricover. *Pr. Cud.* 85.

H e g i a s t chüra da tieus ögls! VII, 282.

Ils infaunts tremblaivan dal sgrischus mer, ch'els a v a i v a n da passêr. *Pr. Cud.* 5.

Vus a v a i s fat vos dovair. *Bundi,* 26.

Ün hom a v a i v a set figls. *Pr. Cud.* 19.

Il nöbel patriziaun ginevrin a v e s s volieu salvêr tuots. *Tönd.* 272.

Tü nun a v e s s a s t gugent scha ün oter tradiss la confidenza da te ad el fatta. *Pr. Cud.* 274.

Farao a v e t ün sömmi. *J. B.* 19.

Tü a v a r o s t da soffrir bger. *Pr. Cud.* 272.

Tü a v e r o s t laschô las scossas al abbandun. *J. B.* 48.

Eau piglierò ova eir per tieus chameils fin cha tuots a v e r o n bavieu avuonda. *J. B.* 11.

Eau d'he uossa pers la spraunza da chattêr mia sour. *Bundi,* 10.

S'aviand Gesu retrat nella contredgia da Cesarea da Filippo, dumandet el a sieus discipuls: Chi disch la glieud ch'eau saja? *J. B.* 123.

Mia introducziun nella societed avess gieu da seguir pür nel prossem inviern. *Tönd.* 7.

Els haun agieu bger pü da soffrir co tü. *Pr. Cud.* 272.

Hest forza gieu buonder? *Bundi,* 9.

Cha la guerra avaiva gieu lö avaunt usché poch temp, am paraiva dad esser üna garanzia, ch'ella nun as repetiss usché bod. *Tönd.* 221.

Eau avaiva vairamaing eir agieu temma da morir. *Tönd.* 231.

Il coppiêr ed il pastrinêr requintettan d'avair tuots duos agieu ün sömmi singulêr. *J. B.* 18.

Mr Simun ho gieu usché granda temma cha ün an zieva ais el mort. *Ann.* 1888, 258.

Dotzky avrò bain eir gieu simils resentimaints in svoland in tact da valzer tres la sela da bal. *Tönd.* 8.

Las cuorsas nel Prater avaivan dad avair lö nel mais ventur. *Tönd.* 17.

c. gnir.

1. Il verb gnir spordscha darchò ün exaimpel d'aferesi, siand cha la prüma silba, ve, conserveda be in alchünas fuormas, scu vegn, vegnan, vegnant etc. (eir in vainst, vain), ais crudeda davent nella granda part della conjugaziun (cfr. Pallioppi, Verb, p. 95).

2. Ils particips vegnant e ventur sun da formaziun rezainta (cunfrunta § 278 bis, a 2). In buocha del pövel nun as disch l'eivna ventura, il carnaval vegnant etc., d'impersè l'eivna chi vain, il carnaval chi vain etc. Tuottüna

as chattan ils particips nomnôs na darêr nella lingua scritta, pustüt ventur. Vegnant (-venient, veniaint), ais pü frequaint in verbs cumposts (mera ultims exaimpels). In bivgnaint avains üna restaunza d'ün particip passô (latin pop. beneventum.)

Nel carneval vegnant avaiv' eau da gnir introdütta nella societed. *Tönd.* 7.

Al bap plaschaiva sieu dschender ventur fich bain. *Tönd.* 387.

E. B. Ma, essendo (mera § 278 bis, a 4) apparü Cristo, grand sacerdot dels bains venturs *(Menni*: dels bains chi haun da gnir), schi get el tras ün tabernacul chi ais plü grand e plü perfet. *Biblia E. B.* Ebr. 9, 11.

E. B. Quel chi interlascha, d'acceptar il cussagl da David: „Volva tia via sün il Segner", ais svess la cuolpa, sch'el als 31 December ventur stô vair inavò sün ün an plain da tristezza. *Predgias* 23 *(Mohr.)*

Ün grand numer da vus sperainsa dad artschaiver darchò quia l'utuon ventur. *Ann.* 1898, 235 *(Gredig)*.

Eau sper da podair sustgnair il Fögl in ün e l'oter möd eir venturamaing. *Fögl* 1910, 1 *(Gaudenz)*.

L'eivna chi vain aintra Otto in sias vacanzas. *Tönd.* 284.

Nun t'ho la quintô la mamma cha mardi chi vain ais la schlitteda da giuventüna? *Ann.* 1887, 40.

Tschantschêr dellas pü recentas novas provenientas dal teater della guerra, eira uossa d'interess per me e per mieus paraints. *Tönd.* 34.

Ün fachin da posta annunziet, d'avair da consegnêr duos charrets implieus con spediziuns provenientas dallas provinzas. *Tönd.* 40.

Eau resentit, ch'eau avaiva fat üna chosa del tuot inconveniainta. *Tönd.* 117.

Gian, udind pass, get dalun our, avrit la porta ed ils fet bainvgniaint. *Bundi* 27.

E. B. O chara prümavaira, a Tai fain bivgnand! *Ann.* 1913, 120. *(C. Bardola)*.

3. Per il gerundi existan duos fuormas, gnand e gnind; la prüma ais pü veglia.

Gnand il chatscheder pü ardaint alla vusch, al paraiva ün infaunt chi cridess. II, 36.

Gnand la buna figlia darchò in se, as rechattaiv' ella sün ün bel prô. II, 11.

„Eiran ils motivs insè be pretexts?“ „Pretexts, na“ — dschet ün dels generêls, g n i n d in agüd a mieu bap. *Tönd.* 217.

Giavüscha Ella ün piano del teater della guerra? Que nun ais difficil, non g n i n d preschaintamaing cumprô quasi ünguott' oter. *Tönd.* 42.

† Marcus es sapulieu in Alexãdria g n i a n d dsieua in sieu loe Aniano. *Bifr.*, 118.

Et impestiaũt g n i ã d Jesus sü da l'ouua, schi uezet el chè l's schils s'auriuan. *Bifr.*, *Marc.* 1, 10.

Et Johannes uezet l'g spiert da dieu g n i a n t giu sco üna culumba, & g n i ã t sur aquel. *Bifr.*, *Matt.* 3, 16.

× 4. Davart il vegl imperativ † u i t t e n († v i t t e n), chi ais forsa ün analogisem da † u a t t e n († v a t t e n), mera suot d, 2.

† Salua te d'ues, schi tü ist filg da dieu, & u i t t e n giu de la crusth. *Bifrun*, *Matt.* 27, 40.

Et passand Jesus, schi vezet el Leui filg da Alphei, seziand al dazi, & dis agli u i t t e n dzieua mè. *Bifrun Marc.* 2, 14.

Ad amaunchia à ti, aunchia üna chiosa: tiro uia & uenda tuot aque che tü haest, & do als pouuers, & uainst ad hauair ün thesor in schil, & u i t t e n & uij dsieua me, hauiand prais sü las spedlas la crusth. *Bifrun*, *Marc.* 10, 21.

V i t t e n dzieua me. *Bifrun*, *Luc.* 5, 27.

5. Scu g n i r vegnan flectôs ils v e r b s c u m p o s t s seguaints

† a r v g n i r (— revgnir)	p r e v g n i r
c o n v g n i r, d i s c o n v g n i r	p r o v g n i r
i n t r a v g n i r	r e v g n i r
p e r v g n i r	s u r v g n i r

Scu futur imperfet avains in quaists verbs daspèr la fuorma in - v g n a r ò eir quella in - v g n i r ò: c o n v g n a r ò e c o n v g n i r ò etc.

E x a i m p e l s per ils verbs cumposts mera alla fin dels exaimpels per il verb simpel.

Exaimpels. In Frauntscha, in Austria ed in Svizzra g n i t t a n e v e g n a n fats grands sacrifizis per l'implantaziun da culturas,

massimamaing süllas spuondas da flüms ed ovêls furius nella regiun dellas alps. VII, 207.

Giacob ordinet, cha sia ossa vegna transporteda zieva sia mort in Canaan. *J. B.* 25.

Eau vögl cha tü vegniast bain guardô our. *Pr. Cud.* 35.

Que cha la truppa conquistaiva o invulaiva, gniva consümô nel chastè in festins ed allegria, e novas provisiuns gnivan dal pövel violentamaing esattas. *Pr. Cud.* 186.

E. B. Las scritüras da Luther gniven lettas da blers. *And.* 90.

E. B. Eug desideress, cha in tuots ils stadis della Germania il culto divin gniss celebrà nell' istessa maniera. *And.* 89.

Las figlias da Giacob gnittan per il confortêr; a gnittan eir ils figls — quels scelerats. *J. B.* 17.

E. B. La protesta e l'appellaziun gnin (= gnittan) tachiadas sül mür della cathedrala. *Andeer,* 36.

Co poust uossa guardêr il tesori per amur del quêl tauntas persunas sun gnidas per la vita. *Bundi,* 25.

Els avessan vulieu gnir sü sur chi la duonna saja e d'inuonder ell' era gnida. *Pr. Cud.* 88.

Perchè ais nos vschin Andrea gnieu pover? *Pr. Cud.* 40.

Nun vair üngüna temma: schabain cha sun iffadô, schi dal mêl nu't gnareg' eau a fêr. *Bundi,* 39.

Rovè, schi gnarò do a vus. *J. B.* 97.

E. B. Quel chi semna abundantamaing, gnirà a raccoglier in abundanza. *C. C.* 50.

Nun saros gnieu narr, nun voleros tuottüna eir vus perder la vita. *Bundi,* 21.

Scha tü est il Figl da Dieu, schi vè giò dalla crusch. *Menni, Matt.* 27, 40.

Gni no, guardè il lö inua il Segner eira miss. *Menni, Matt.* 28, 6.

Gniand sabis e melgdrè's. *Pr. Cud.* 20.

O chera signura! Ch'Ella vegnia dabot! *Pr. Cud.* 24.

Gniand però sper ün chantun della cited, vzet el sün ün pro üna compagnia d'usars, chi faivan güst l'exercizi. *Pr. Cud.* 42.

Quel chi ais stô obediaint in sia giuventüna, quel so, gniand ad eted pü madüra, comandêr con güdizi. *Pr. Cud.* 270.

Ils infaunts numbraivan, per usché dir, immincha bucheda cha'l vegl bap mettaiva in buocha e nun il mantgniaivan niauncha a conveniaint vestiari. *Pr. Cud.* 32.

Ed els s'allegrettan, e's convgnittan, da'l der danêr. *Menni, Luc.* 22, 5.

Robinson stovet convgnir, da nun avair üngün spendi. II. 60.

Il di zieva, all' ura convgnida, det eau comand da nun introdür üngün oter co Tilling. *Tönd.* 126.

E. B. Ün ha sovent, et na sainza radschun, fat à Luther quel rimprover, ch'el haja in maniera violenta attachà seis adversaris. El svessa convgniva dschand: „Lontanà saja da me quell' opiniun, sco ch'eug non havess ingüns defets, tantüna eug poss cun St. Paulo m'gloriar d'havair saimper dit meis sentimaint, forsa — eug non disconveng — massa grob. *And.* 129.

E. B. Eug vögl prevgnir all' invilgia da dir, cha Martin Luther stopcha pajar. *And.* 129.

Sch'ün' intervenziun umauna füss necessaria, onde prevgnir ün memma grand accreschimaint da populaziun, schi and dess que bain mezs pü directs, sainza recuorrer alla guerra. *Tönd.* 245.

Nathan prevgniva il pover in sieus bsögns. *Pr. Cud.* 65.

L'invitaziun eira pervgnüda al electur della Saxonia. *And.* 95.

At p e r v g n i r o n mê quaistas lingias? *Tönd.* 279.

Il conte examinet, da che cha quel grand schlop eira p r o v g n i e u, e chattet cha ün dels infaunts avaiva laschô crudêr ün crös d'nusch sün il palintschieu; sün quaist crös avaiva zappô il schaschin. *Pr. Cud.* 36.

A nun eira da tmair ch'el r e v g n i s s darcho in se. *Tönd.* 71.

La povra mattetta s u r v g n i t il pü pitschen paun. *Pr. Cud.* 16.

Üna bunamaun s u r v g n a r e g i a! *Z. Pall., And.* 14.

Eau vögl rammassêr perchas e fer scuas, per quellas s u r v g n i r ò bain qualche crüzer. *Nadêl,* 1. 4.

Scha'l Landamma do per üna reva d'ünguotta dalum trais pezzas d'or, schi quaunt s u r v g n i r ò eau per ün uschè bel vdè. *Pr. Cud.* 10.

In regordanza a lur veglia patria s u r v g n i t il prüm comün, chals Toscans fondettan, il nom Tusan. V, 10.

Da mangêr e da baiver hest da s u r v g n i r minchadi fin cha tü voust. *Bundi,* 12.

Quia vöig eau paschanter la gilina adascus. ed ün po alla vouta s u r v e n g eau qualche dunzaina d'övs. *Pr. Cud.* 39.

Giosefina avaiva s u r v g n i e u suenz dalla chantunaisa farina, painch ed övs. *Pr. Cud.* 40.

† Co gnissen no a cuorrer spert davo'l cel, tender spertamaing currand vers' la noda per s u r g n i r ilg premi. *Abyss,* 2, 112.

Et par aque es el ün mediaunt dalg nouf testamaint, par che i n t e r u e g n a n d la sia muort, à la spendrischun da quels surpassamains, quaels chi erã suot l'g prüm testamaint, che aquels chi füssen clamôs arfschessen la promischun da la perpetuela hierta. Per che inua ch'elg es l'g testamaint, allo es bsüng che d'i n t e r u i g n a la mort da quel chi fo l'g testamaint. *Bifr., Hebr.* 9, 15—16.

Et tuots sinsthnuitten, da sort che els i n t e r u e g n i u ã traunter els, dschant, ch'es aquaist. *Bifr., Marc.* 1, 27.

Cura ch'ün ferm armô chiüra sia cuort, schi sto in paesth tuot aque ch'el possidescha. Mu cura ch'ün plü ferm suruain & l'g ho surmaun, schi prain el davend tuottas las armas da quel. *Bifr.*, *Luc.* 11, 21—22.

L'g pled de la crusth es ad aquels chi s'perdan üna uardaet, à nus quaels suruegnin l'g salüd, es è la pussaunza da dieu. *Bifr.*, *1. Cor.* 1, 18.

d. ir.

× 1. La conjugaziun dad ir (chi eira in latin tuot omogena, q. v. d. cha tuot las fuormas eiran derivedas dall'istessa risch, ad onte cha'l verb eira otramaing irregolêr), as compuona in lingua ladina da quatter differents elemaints:

Il verb latin ire ho furnieu:

l'infinitiv: ir
il particip passô: ieu, ida, ieus, idas
l'imperativ 2. pers. pl.: iz, izzan
il vegl passô imperfet: † iva, ivast etc.

Il verb latin vadere ho furnieu:

üna part del indicativ preschaint: vest, vo, vaun
l'imperativ 2. pers. s.: vo

Il verb tudais-ch gehen ho furnieu:

üna part del ind. pr.: giains, giais
tuot il conj. pr.: giaja, giajast etc.
tuot il passô imperf., ind. e conj.: giaiva etc., gess etc.
tuot il preterit: get, gettast etc.
tuot il futur imperfet: giarò etc., giaregia etc.
üna part del imperativ: giain, giaja, giajan, (gè)

Il verb latin venire ho furnieu:

la 1. pers. del ind. pr.: eau vegn

× 2. Quaist' ultima fuorma coincida dimena culla 1. pers. del ind. pr. da gnir: eau vegn. Originariamaing pera però

vegn dad ir esser stô differenzchô dal vegn da gnir tres l'adöver dels pronoms am ed and:

eau'm and vegn (eau m'in uing)

Quaista combinaziun correspondess a quella italiauna me ne vado ed a quella francesa je m'en vais.

Addè, eau miuing dauendt. *Dysch, acteds* 137.

Eau minuing, & tuorn tiers uus. *Bifr., Joan* 14, 28.

L'istessa combinaziun da pronoms explicha probabelmaing fuormas scu † vatten, † uatten ed izzan, izzen (= ite vos inde) cfr. frances va-t-en, italiaun: vattene.

† Vatten, clama tes marid, & uitten (§ 278, bis, c 4) aqui. *Bifr., Joan* 4, 16.

† Vatan a fo, scho tü daiast. *Travers, Jos.* 435.

† Uatten dsieua mè Sathana. *Bifr., Luc.* 4, 8.

† Tira uia & uatten da qui. *Bifr., Luc.* 13, 31.

Itzan darchò in pêsch. *Lit.* 50.

Izan dunque, et instrui tuots ils pövels. *Lit.* 113.

Cura cha sentis cha Cristel discuorra cun las vachas, schi allura fè svelt ed izzan gio ed aint da fnestra. *Bundi,* 31.

† Izẽ & dschè à Johãni aque che uus hauais uis. *Bifr., Luc.* 7, 22.

Eir il vegl passô imperfet iva (iua) etc. as chatta uschè combinô: eau miniua (m'in iva), tü tiniuast, el siniua etc.

† Elg eran bgiers, quael chi gnivan & siniuen, che nũ hauaiuen niaunchia pêda da mangiêr. *Bifr., Marc.* 6, 31.

× **Remarcha.** Üna imitaziun (ün analogisem) da têlas fuormas sarò eir l'imperativ † uitten (da gnir). Per exaimpels mera § 278 bis, c 4.

3. Ils verbs cumposts cun ir, nempe ambir, perir, preterir e transir vegnan flectôs scu verbs augmentativs della 4. conjugaziun, e brich scu'l verb simpel ir. Dad exir avains be auncha il particip passô substantivô exit. Similas formaziuns sun transit e preterit.

Merit eau da gnir tratteda sco dama da salon, chi ambeschia complimaints? *Tönd.* 88.

E. B. Luther nun ambiva las honuors. *And.* 131.

E. B. Ils Elveziers non avaivan ingün rai, e guai a quel, chi's laschaiva eir be inacordscher, ch'el ambiss il domini. V, 11.

Spertamaing avaiv' eau calculô la summa dels chavals chi in üna champagna pereschan. *Tönd.* 299.

Cu, scha Ruru periss nella guerra? *Tönd.* 13.

Scha in üna guerra tschientmilli homens sun perieus, schi füssan quels perieus eir in stedi da pêsch? *Tönd.* 243.

Nus tmains da perir sül mer. *Pr. Cud.* 50.

Poch dalöntsch da Ratisbona perit avaunt temp üna barcha. *Pr. Cud.* 53.

† Maister nũ hęst pissyr che nus prin? *Bifr., Marc.* 4, 38.

Tuots aquels chi uignen à prender la spêda, cun spêda uignen à prir. *Bifr., Matt.* 26, 52.

Maister, maister, nus prin. *Bifr., Luc.* 8, 24.

E. B. Luther exortet il princi da laschar liber cuors allas chossas, spetand cun pazienza l'exit. *And.* 45.

Las gabellas da transit sun stedas abolidas in Schvizzra. *Clio.*

Exaimpels. Eau vegn immincha di a scoula lo in quella vschinauncha, la quêla ais la pü ardainta alla nossa. *Pr. Cud.* 34.

Eau vegn uossa per ün momaint davent. *Pr. Cud.* 13.

Scha tü vest cun tieu adversari davaunt il magistrat, schi do't fadia per via da't trêr liber d'el. *Menni, Luc.* 12, 58.

Quel chi vo aint per mazzêr il dragun non tuorna pü inour. Quels povers diampers vaun aint e ris-chan lur vita. *Bundi* 20.

Duos fantschellas giaivan vers la cited. *Pr. Cud.* 9.

A giunker Fadri quaist mistèr nun giaiva per testa. *Chal.* 1911, 41.

Ils duos baps gettan a chesa containts. *Pr. Cud.* 12.

E. B. Eug sun it a pè. *And.* 32.

Maria eira ida our. *Menni, Joh.* 11, 31.

Mias sours eiran idas a Prag, per il carneval. *Tönd.* 221.

Il giuven eira ieu nella chesa del dragun. *Bundi*, 20.

Vezzast, uschea füss alla fin ieu a maun eir a ti, scha tü avessast cummanzô ad involêr. *Pr. Cud.* 22.

Que at giarò bain a maun cun tuottas tias afflicziuns. *Pr. Cud.* 74.

Vò davent, parta da qui! perchè Herodes at voul mazzêr. *Menni, Luc.* 13, 31.

Gè e mori per la patria, que ais la pü bella mort. *Tönd.* 282.

Pür iz ouravaunt! *Pallioppi.*

Izan nella citted, e vus incuntreros ün hom, chi porta ün buchêl cun ova. *J. B.* 129.

E. B. It via in nossas famiglias ladinas, vus infants da mia musa. *Barblan, Poesias Pref.*

Zieva do lod a Dieu cun il chaunt itzan via in pêsch. *Lit.* 13.

In quaista spelunca nun po esser il giuven, perchè nel ir aint avess el sdramô la taila del rogniun. *Pr. Cud.* 15.

E. B. Eau völg ir in meis let. *And.* 114.

† E. B. Id davent da mai vo smaledits in ilg foe aetern. *Abyss*, 4, 208.

E. B. Quaista meditatiũ vain ad ir a cor, & à scaldar quel à pauc à pauc. *Abyss*, 4, 217.

E. B. Mo giain plü aut cun noss impissamaints. *Abyss.* 3, 172.

e. stêr.

× 1. La conjugaziun da stêr (chi sumaglia fich a quella da dêr; *quod vide*) preschainta nella 1. pers. sing. del ind. pr., stun (pronunzchô stum), üna irregularited chi as lascha be explichêr tres analogia cun sun, sum (dad esser) e dun, dum (da dêr). Eir dun sarò stô furmô ün po suot l'influenza da sun, ma quaist' ultima analogia as lascha pü facilmaing explichêr tres il fat cha daspêr il verb dêr avains il verb dunêr (lat. donare) cun significaziun sinonima.

La 1. pers. sing. del ind. pr. da quaist verb tuna regulêrmaing dun. e quaista substituziun alla fuorma relativa da dêr, suot l'influenza da sun, pera tuot natürêla.

Otras fuormas da stêr sun forsa analogias cullas correspondentas fuormas dad avair.

2. Davart la substituziun da stêr ad esser mera suot a.

3. Scu stèr sun da flectêr ils verbs cumposts:

contrastèr
soprastêr (suprastêr)
suotstêr (suottastêr)

L'unica divergenza ais, cha nel futur imperfet, quaists verbs haun daspêr -starô eir -sterò.

Eir da classifichêr cun ils cumposts da stêr füssan eventuèlmalng püss verbs defectivs, chi existan però be nella fuorma del particip preschaint, e chi sun probabelmaing tuots neologisems, sch'els nun haun partim be arvschieu ün vstieu nouv, impurtô d'Italia. Quaists sun:

astant
benestant
circonstant
constant
distant

Il verb restêr, eir ün cumpost da stêr, vain conjugô regulêrmaing suainter la prüma conjugaziun.

Exaimpels per tuots ils verbs cumposts cun stèr mera alla fin dels exaimpels per ils verb simpel.

Exaimpels. Mera eau stun avaunt porta e pich. *Menni, Apoc.* 3, 20.

Eau stun avaunt il tribunèl del imperatur. *Menni, Fats.* 25, 10.

Eau nun stum pü co, eau vögl ir a chesa. *Bundi,* 8.

Il lö sün il quèl tü stest, ais terra sencha. *J. B.* 29.

E. B. La città da Gerusalem sta al flüm Kidron, nel pajais al vest del Jordan. V, 177.

Francisca staiva dalöntsch e nun pigliet part alla dispütta. *Pr. Cud.* 16.

Il mess staiva sper l'üsch. *Pr. Cud.* 37.

Ma la morta stet sü in sez, il guardet fixamaing e dschet cun vusch ruotta: „che voust tü?" *Pr. Cud.* 32.

Cur cha Tilling stet sü per pigliêr cumgiô, nun fet eau üngüna tentativa da'l retegner. *Tönd.* 115.

E. B. Luther s'mosset eir huossa dispost pro tuottas concessiuns chi non stessan in contradicziun cun si' honur et conscienza. *And.* 46.

Fintaunt cha vus staros unieus, schi saros vus ferms e vaindscharos; ma la discordia sarò vossa ruina. *Pr. Cud.* 20.

E. B. Stat da bun anim, Philipp, vuss non morivat. *And.* 121.

E. B. Hoz völg eau star leger. *And.* 123.

Eau avaiva impizzô üna nouva chandaila, nun podiand stêr nel s-chür. *Tönd.* 30.

Il raig ruvet sieu tesorièr, da continuèr a stèr in sieu servezan. *Pr. Cud.* 19.

Stand ella co be in chamischa, crudettan dandettamaing gio da tschel bgeras stailas. II, 2.

Non uzè la vusch, schi na darò uordan da's metter in preschun! replichet la Corregidora stand sü. *Grand, Chapè* 85.

Stand dad our, la mamma e'ls frers da Gesu tramettettan aint in chesa a'l clamêr. *J. B.* 94.

Vus ostinôs ed incirconcis da cour e d'uraglias! Vus contrastais saimper al Spiert sench, scu voss babuns. *Menni, Act.* 7, 51.

L'ajer da festa e da prümavaira, chi'm conturnaiva, contrastaiva cun la tristezza chi impliva mieu cour. *Tönd.* 117.

Il viers del alimeri ais tuottafat contrastant. III, 104.

E. B. Con man crü ha la guerra disfat nossas superbias ideas da cultura moderna e d'umanità e mossa quant contrastanta cha nossa odierna cultura spirituala ais. *Fögl,* 1915, 24-2.

E. B. A diversas persunas, chi manifesteuan la tema, cha eir ad el suprastà la medemma sort sco a Johann Huss, disch el: „Eau nun tem d'intrar nella gula da quist Hippopotamus." *And.* 52.

Il nöbel conte nun presentiva ünguotta da que chi al soprastaiva. *Pr. Cud.* 35.

Soprasterò, soprastarò. *Pallioppi, Verb.* 89.

Inspira amur e zeli per ti' ovra eir als redschaduors e soprastants da nossa chera patria. *Lit.* 77.

Ils process traunter glieud civiliseda vegnan reglôs tres ils tribunèls. Ma ils pövels non suottastaun ad üngüns tribunêls. *Tönd.* 156.

Suotsterò, suotstarò. *Pallioppi, Verb.* 89.

† Scodün quael chi cuntrastò à la superiuritaed, cuntrastò à l'hurdinatiũ da dieu, et aquels chi cunterstaun aquels uignen ad arschaiver à si suessa l'g güdici. ***Bifr.**, **Rom.*** 13, 2.

Che schi l'g spiert ù l'g aungel haun fatlô cun el, schi nũ uulains cuntrastêr à dieu. ***Bifr.**, **Fats.*** 23.

Eau schert pisseua da uulair fêr bgier cũterstãd incũter l'g num da Jesu Nazareni. ***Bifr.**, **Act.***, 26, 9.

Ils astants füttan lich surprais. *Nadèl,* 1, 7.

E. B. Ils adstants il squassettan struschettan et l'addressettan la parola, ma tuot per inguotta. *And.* 116.

Ils genituors da Giachiam Bifrun eiran lich benestants. *Filli* 4.

E. B. Gazettas, cudeschs, rivistas rumantschas sun lettas da glieut benestanta, raramaing dal paur chi avess il plü dabsögn dad ellas. *Ann.* 1915, 189 *(Pult).*

Il bun pastur, stendand our duos daunts, benedit Duonna

Frasquita ed allura eir ils oters circonstants. *Grand, Chapè,* 32.

Ils circonstants as smüravglettan della constanza del mat. *Pr. Cud.* 135.

Scha nus non eschan massa negligiaints, massa pac constants, massa indifferents, schi podain nus gnir salvats our da malattia e deblezza. *Chal.* 1917 *D. S.* 6 *(Gaudenz).*

Mieus sguards eiran direts vers l'üsch, nella constanta aspettativa, cha il bramô portadur da faustas novas saja per entrêr. *Tönd.* 200.

Divers sudos saron auncha sternieus gio in qualche foss u champ distant. *Tönt.* 289.

E. B. Las duas valladas del Rhein e del En, las plü distantas per spazi, havettan eir il dialect plü different. *M. L. (Lansel).*

E. B. Il reformatur nun restet inactiv. *And.* 47.

E. B. Ingio resterast tü? *And.* 33.

Tuots mezs per reconciliêr ils inimihs, restettan sainza effet. *Pr. Cud.* 52.

Eau he spraunza da restêr fidel a mieu parpöst. *Pr. Cud.* 58.

Scha tü restast fidel a tieu proponimaint, schi ammazza'm. *Pr. Cud.* 70.

Ün attribuescha a ravarendas del 17vel secul eir la masseria da fögls volants ingio ils auturs o traducturs nun han oter merit co quel da la modestia, restond nempe anonims. *M. L. (Lansel).*

† E. B. Ils plü pitters, & crudelissems tormaints dalla luctuosa aeternitat, ingio davo milli votas milli ans nõ ais da spettar ingiüna fin, mo reista tot intêra in tota aeternitat. ***Abyss,*** 1, 218.

E. B. Satã ingio s'canta laud à Dieu nõ po restar. ***Abyss,*** 3, 187.

× II. Tabellas da conjugaziun per ils verbs esser, avair, gnir, ir e ster suainter Bifrun (1506—1572)

(§ 278 bis continuô).

† Las tabellas seguaintas sun simplifichedas ortograficamaing. Fuormas doblas u triplas, scu hęst, stęst etc., hèst, stèst etc. nun vegnan adüttas daspêr haest, staest; sajest, uignest, gniuen, daspèr sajast, uignast, gniuan; isthen, isthes, daspèr ischen, isches: saia, giaia daspêr saja, giaja; staũ, haũ, sajẽ, uẽnẽ, daspêr staun, haun, sajen, uennen; prendant, dschant, dant, daspèr prendand, dschand, dand etc. u viceversa.

Inua las divergenzas nun sun püramaing ortograficas, vegnan dedas tuot las fuormas.

Frequaintas variaziuns spordschan eir la terminaziun della 2. pers. sing. e quella della 1. pers. plur. Il *-t* della prüma e l'*s* dell' ultima vegnan bod miss tiers, bod laschôs davent, apparentamaing sainz' observèr üngüna regla. Üna diligiainta statistica provess però probabelmaing la tendenza da metter pü gugent la terminaziun tiers, cur cha'l pronom-subject mauncha u ch'el vain zieva il verb, e da la laschèr davent, cur cha'l pronom-subject preceda il verb (mera ultims exs. p. 506). Nella tabella sun quaistas terminaziuns missas in parentesi per tuot las fuormas, inua ellas paun manchèr.

Per tuot las fuormas della tabella in stampa granda ho l'autur effectivamaing chattô exaimpels. Las fuormas in stampa pitschna gnittan fattas tres analogia ed imitaziun. Quellas chi maunchan totêlmaing, nun ho l'autur sus-chieu u vulieu supplir, vacilland el suvenz traunter duos u püssas soluziuns, chi paraivan tuottas eguêlmaing pussiblas.

Nella seguonda tabella, chi cuntegna las fuormas analiticas, ais be ün temp conjugô complettamaing; per ils oters as limitescha la tabella ad üna persuna del singular ed üna del plural, nempe la terza, la quêla füt preferida allas otras per motiv cha'l text del „Nouf Testamaint" and contegna bger pü exaimpels. (Per la continuaziun mera p. 506.)

× 1. Fuormas

Preschaint indicativ.

eau	sun	hae	uing	stun	minuing
tü	ist	haes(t)	uains(t)	staes(t)	uaes(t)
el	es	ho	uain	sto	uo
nus	ischen(s)	hauain(s)	gnin(s)	stain(s)	giain(s)
uus	isches	hauais	gnis	stê(d)s, stais	giais (giâs)
els	sun	haun	uignen	staun	uaun

Passô imperfet indicativ.

eau	era	hauaiua	gniua	steua	giaiua (iva, p.)
tü	eras(t)	hauaiuas(t)	gniuas(t)	steuas(t)	giaiuas(t)
el	era	hauaiua	gniua	steua	giaiua
nus	eran(s)	hauaiuen(s)	gniuan(s)	steuan(s)	giaiuan(s)
uus	eras	hauaiuas	gniuas	steuas	giaiuas
els	eran	hauaiuen	gniuan	steuan	giaiuan

Preterit.

eau					
tü					
el	füt (fü)	hauet	uen	stet	giet
nus	füschen(s)	hauischen(s)	gnischen(s)	stischen(s)	gischen(s)
uus	füsches	hauisches	gnisches	stisches	gisches
els	fütten	hauettan	uennen, gnitten	stetten	gietten

Futur imperfet sintetic indicativ (conjunctiv nun exista)

eau	sarhae	hauerae	gnarae	starae	
tü	sarrêst	haueraest	gnaraest	staraest	
el	sarrò	hauerò	gnarò	starò	
nus	sarain(s)	hauerain(s)	gnarain(s)	starain(s)	
uus	sarês	hauerês	gnarês	starês	
els	saraun	haueraun	gnaraun	staraun	

sinteticas.

Preschaint conjunctiv.

eau	saia	hegia (haegia)	uigna	stetta	giaia
tü	saias(t)	hegias(t)	uignas(t)	stettas(t)	giaias(t)
el	saia	hegia	uigna	stetta	giaia
nus	saien	hegian	uignan	stetten	giaien
uus	saias	hegias	uignas	stettas	giaias
els	saien	hegian	uignen	stetten	giaien

Passô imperfet conjunctiv.

eau	füs	haues	gnis	stes	gies
tü	füst				
el	füs	haues	gnis	stes	gies
nus	füssan(s)	hauessen(s)	gnissen(s)	stessen(s)	giessen(s)
uus	füssas	hauessas	gnisses	stessas	giessas
els	füssen	hauessen	gnissen	stessen	giessen

Imperativ.

S. 2	saias(t), sto	hegias(t)	uitten, uij	sto	uò, uatten
P. 1	stain	hauain	gnin	stain	giain
2	stêd, saias	hauè, hegias	gni	steds, stêd	izen

Infinitiv preschaint.

	esser	hauair	gnir	stêr	ir

Particip passô.

	stô, stêda	hagieu, hagida	gnieu, gnida	stô, stêda	ieu, ida

Gerundi preschaint.

	siand	hauiand	gniand, gniant	stand, stant, stiant	giand

Futur imperfet analitic indicativ.

el	uain ad esser	uain ad hauair	uain a gnir	uain a stêr	uain ad ir
els	uignen ad esser	uignen ad hauair	uignen a gnir	uignen a stèr	uignen ad ir

Passô perfet indicativ.

eau	sun stô	he hagieu	sun gnieu	sun stô	sun ieu
tü	ist stô	haes(t) „	ist gnieu	ist stô	ist ieu
el	es stô	ho „	es gnieu	ais stò	ais ieu
ella	„ stêda	„ „	„ gnida	„ stêda	„ ida
nus	ischen(s) stôs	hauain(s) „	ischen(s) gnieus	ischen(s) stôs	ischen(s) ieus
uus	isches stôs	hauais „	isches gnieus	isches stôs	isches ieus
els	sun stôs	haun „	sun gnieus	sun stôs	sun ieus
ellas	sun stêdas	„ „	„ gnidas	„ stêdas	„ idas

Passô pücoperfet indicativ.

el	era stô	hauaiua hagieu	era gnieu	era stô	era ieu
els	eran stôs	hauaiuen hagieu	eran gnieus	eran stôs	eran ieus

Futur anteriur indicativ.

el	uain ad esser stô	uain ad havair hagieu	uain ad esser gnieu	uain ad esser stô	uain ad esser ieu
els	uignen ad esser stôs	uignen ad hauais hagieu	uignen ad esser gnieus	uignen ad esser stôs	uignen ad esser ieus

Passô anteriur (Temp istoric II).

el	hauet hagieu	füt stô	füt gnieu	füt stô	füt ieu
els	hauetten hagieu	fütten stôs	fütten gnieus	fütten stôs	fütten ieus

analiticas.

Futur imperfet analitic conjunctiv.

el	uigna ad esser	uigna ad hauair	uigna a gnir	uigna a stêr	uigna ad ir
els	uignen ad esser	uignen ad hauair	uignen a gnir	uignen a stêr	uignen ad ir

Passô perfet conjunctiv.

eau	saja stô	hegia hagieu	saja gnieu	saja stô	saja ieu
tü	sajas(t) stô	hegias(t) „	sajas(t) gnieu	sajas(t) stô	sajas(t) ieu
el	saja stô	hegia „	saja gnieu	saja stô	saja ieu
ella	„ stêda	„ „	„ gnida	„ stêda	„ ida
nus	sajan(s) stôs	hegian(s) „	sajan(s) gnieus	sajan(s) stôs	sajan(s) ieus
uus	sajas stôs	hegias „	sajas gnieus	sajas stôs	sajas ieus
els	sajan stôs	hegian „	sajan gnieus	sajan stôs	sajan ieus
ellas	„ stêdas	„ „	„ gnidas	„ stêdas	„ idas

Passô püccoperfet conjunctiv.

el	haues hagieu	füs stô	füs gnieu	füs stô	füs ieu
els	hauessen hagieu	füssen stôs	füssen gnieus	füssen stôs	füssen ieus

Futur anteriur conjunctiv.

el	uigna ad esser stô	uigna ad hauair hagieu	uigna ad esser gnieu	uigna ad esser stô	uigna ad esser ieu
els	uignen ad esser stôs	uignen ad hauair hagieu	uignen ad esser gnieus	uignen ad esser stôs	uignen ad esser ieus

Infinitiv passô.

esser stô, stêda, stôs, stêdas	hauair hagieu	esser gnieu, gnida, gnieus etc.	esser stô, stêda stôs, stêdas	esser ieu, ida ieus, idas

Gerundi passô.

siand stô, stêda, stôs, stêdas	hauiand hagieu	siand gnieu, gnida, gnieus, gnidas	siand stô, stêda, stôs, stêdas	siand ieu, ida, ieus, idas

† La stampa ischen(s) gnieus ais steda tschernida in tscherts lös per radschuns nnicamaing tecnicas, siand cha quaists custabs sun pü strets, e qualvoutas nun avessan ils istess pleds in stampa granda ordinaria chattô lö nella lingia da spazi necessariamaing limitô della tabella.

† Exaimpels.

a. Exaimpels chi illustreschan las variaziuns nellas desinenzas della seguonda persuna del singular e della prüma persuna del plural.

Nus ischen duantôs ün tramegl agli muond, & als aungels, & alla lieud. Nus ischens fat nars parmur da Christum. *Bifr.*, *1. Cor.* 4, 9.

Et che haest tü, che tü nun hegias arfschieu? Et schi tü er haest arfschieu, che t'lodast tü sco tü nun haegiast arfschieu? *Bifr.*, *1. Cor.* 4, 7.

Et cura che tü ùras, schi nun sajas sco'ls hypocrits. *Bifr.*, *Matt.* 6, 5.

Ad üni chi agragia ad impraist, schi nun sajast cuntrêdi. *Bifr.*, *Matt.* 5, 42.

Nus nuns uulain ludèr sainz'imzüra. *Bifr.*, *2. Cor.* 10, 13.

Sch'el es araig da d'Israel, schi uigna huossa giu de la crusth, schi uulains crair agli. *Bifr.*, *Matt.* 27, 42.

Christus cumanda che nus daien tgnair quint dals pitsthens. *Bifr.*, *Pref.*

Nu sajas pissirus dschant: che daians mangier, ù che daians baiuer. *Bifr.*, *Matt.* 6, 31.

Da quaistas chiosas, schi tü faes adimaint als frars, schi uainst ad esser ün bun seruiaint da Christi. *Bifrun*, *1. Tim.* 4, 6.

Schi tü cūdüias ils frars degnamang à dieu: schi faest bain. *Bifr.*, *3. Joh.* 1, 6.

Parchè in aque proepi che tü giudgias ün oter schi cundannast te d'ues. *Bifr., Rom.* 2, 1.

b. Exaimpels generêls.

† Indicativ preschaint.

Per che eau nu sae ch'eau saia in me da d'üngiüna chiosa culpaunt, mu eau nu sun par aque giüstificho. *Bifr., 1. Cor.* 4, 4.

Eau sae tias houres, che tü ist ne fraid, ne bugliand. Mu per che che tü ist tijui, schi uoelg eau at bittêr our d'mia buocchia. *Bifr., Apoc.* 3, 15—16.

Che sabbijnscha es aquaista, chi es agli deda? *Bifr., Marc.* 6, 2.

Nus ischē la uossa gloergia, da co ch'er uus isches la nossa. *Bifr., 2. Cor.* 1, 14.

Scodün quael chi do a uus da baiuer ün bachier d'ouua ī̃n mieu nũ per che che uus isches da Christi, par l'g uaira ch'el nu uain mê à perder sia mersche. *Bifr., Marc.* 9, 41.

Et els sun fick conturblôs & cumenzaun scodün dels à dir: sun forza eau signer? *Bifr., Matt.* 26, 22.

Mes frars eau he parschert ch'er uus sias plains d'bũtęd. *Bifr., Rom.* 15, 14.

L'g deus da nos-babuns ho hurdeno tè, par che tü uainst ad esser agli pardütta tiers tuotta lieud, da quellas chioses che tü hęs uîs. *Bifr. Act.* 22, 14—15.

Schi tü haes appraschantô tieu dũ alg hutaer & che tü t'algordas, chę tês frêr ho ün qualchiosa incũter tè, schi lascha stèr tieu dun allò, & uatten & uitten ad üna cun tês frèr. *Bifr., Matt.* 5, 23—24.

Et l'g aungel dis à mi: per che haest müraueglia? *Bifr., Apoc.* 17, 7.

Et darchio ho el sthnaio culg serramaint. *Bifr., Matt.* 26, 72.

Et sco el hauet uîs la uisiun, schi hauain nus impestiaunt scherchio da d'ir in Macedoniam. *Bifr., Act.* 16, 10.

Uus hauais saimper 'ls pouuers cũ uus, mu me nũ hauais uus saimper. *Bifr., Matt.* 26, 11.

Et alchiüns haun do mascledas in sia fatstha. *Bifr., Matt.* 26, 67.

Vhè eau uing sco ün ledar. *Bifr., Apoc.* 16, 15.

Auns co che l'g gial uigne à chiantêr schi uainst am sthnaier trais uuotes. *Bifr., Matt.* 26, 75.

Uhè lg spus uain, izẽ oura agli incũter. *Bifr., Matt.* 25, 6.

Sch'ünqualchiün amma mè schi uain el a saluaer mieu plêd, & nus gnin ad ir tiers el, & gnin à fer tiers el nossa habitaũza. *Bifr., Joan* 14, 23.

El passa auaunt à uus in Galileam, co gnis alg uair. *Bifr., Matt.* 28, 7.

Et dimè schi es è bsüng che las fiüras da quellas chioses chi sun in schil, uignen cun acquaistas chiosas pürgiêdas. Mu ellas celestiellas uignen natagiêdas cun miglirs sacrificis. *Bifr., Hebr.* 9, 23.

Eau stun ala baunchia da raschun da Caesaris, allò stou eau gnir giüdichio. *Bifr., Act.* 25, 10.

Vhè dime la buntaed & l'asprezza da dieu: in aquels chi sun tumôs, l'asprezza, & in te la buntaed, schi tü staes ferm in la buntaed. *Bifr., Rom.* 11, 22.

È sto scrit: Eau uing à batter l'g pastur, & las nuorsas delg troep uignen à s'arasêr. *Bifr., Matt.* 26, 31.

Huoz & damaun giain in acquista cittèd, & stain allo ün an. *Bifr., Jac.* 4, 13.

Eau fatsth a uus à sauair l'g euangeli, quael ch'eau hae predgio à uus, in aquael che uus stês êr. *Bifr., 1. Cor.* 15, 1.

Suainter ch'eau pais, hae eau scrit s'intraguidant, & dant testimuniaunza, che aquaista saia la uaira gracia da dieu in aquaela uus stais. *Bifr., 1. Petr.* 5, 12.

Cura che uus stêds ad urêr, schi pardunò schi uus hauais alchiosa incunter alchiün. *Bifr., Marc.* 11, 25.

Par l'g uaira ch'eau dich a uus che sun aqui alchiüns chi staũ, quaels chi nu uignẽ ad assagiêr la mort, infina che nu uezã gniand l'g filg delg hũ in sieu ariginã. *Bifr., Matt.* 16, 28.

Eau minuing, & tuorn tiers uus. *Bifr., Joan* 14, 28.

Schi tes frêr uain parmur de la spaissa cõturblo, schi nu uaes tü suainter la chiaritaed. *Bifr., Rom.* 14, 15.

Ilg seguond tabernaquel uo aint imunch' an üna uuotta l'g grãd sacerdot sullet. *Bifr., Hebr.* 9, 7.

Stêd sü & giain dauend da qui. *Bifr., Joan* 14, 31.

Mu in aquaela cittêd uus isches antro aint, schi interuegni chi chi saia in aquella deng, & allò arumagne infina che uus giâs dauent. *Bifr., Matt.* 10, 11.

Ilg prüm tabernaquel uaun aint l's sacerdots quaels chi faun l's hurdenôs saincs ufficis. *Bifr., Hebr.* 9, 6.

† Conjunctiv preschaint.

Chi dian la lieud ch'eau saia? *Bifr., Marc.* 8, 27.

Jesu filg da Dauid, hegiast misericorgia d'mè. *Bifr., Marc.* 10, 48.

Aquaist es boen & da chier auaunt nos saluedar dieu, quael chi uuol che tuotta la lieud uigna salua. *Bifr., Tim.* 2, 3—4.

Elg es boen nus stetten aqui. *Bifr., Matt.* 17, 4.

Elg es boen à ti, che tü giaias guertsch aint in la uitta,

auns co che tü hegias duos oeilgs, & uignas mis ilg foe aeternêl. *Bifr., Matt.* 18, 9.

† Indicativ imperfet.

Er tü eras cun Jesu Galileo. *Bifr., Matt.* 26, 69.

Nus hauaiuen arfschieu in nus ns' suessa la sentijncia de la mort. *Bifr., 2. Cor.* 1, 9.

Et cura ch'el gniua achiüso dals parzuras dels sacerdots, & dals seniuors, schi nũ ho el arespondieu ünguotta. *Bifr., Matt.* 27, 12.

L'g poeuel quael chi steua in la sckiürezza, ho uìs üna liüsth granda, & es aluêda üna liüsth, ad aquels chi steuan ilg paias. *Bifr., Matt.* 4, 16.

Uus êras sco nuorsas quaelas chi giaiues aramains. *Bifr., 1. Petr.* 2, 25.

† Conjunctiv imperfet.

Eau sae tias houres, che tü ist ne fraid, ne bugliand, füst gieuar fraid ù bugliant. *Bifr., Apoc.* 3, 15.

Schi nus ns' hauessen giüdichiôs nus ns' suessa, schi nu füssens par üngiüna uia stòs giüdichiôs. *Bifr., 1. Cor.* 11, 31.

Uus nu daias uulair duantèr bgiers maisters, sauiand che uus gnisses ad arschaiuer ün mêr giüdici. *Bifr., Jac.* 3, 1.

Et el faschet dudesth quęls chi stessen cun el. *Bifr., Marc.* 3, 14.

Et siand aluo sü ün grand schguardin, schi tmet l'g chapitauni, che Paulus nu gnis dstramô in pezzas da dels, & cumandò als sudôs che giessen giu & l'g mnessen aint ilg chiamp. *Bifrun, Act.* 23, 10.

† Preterit.

Mu cura che nus füschen arriuòs a Syracusas schi manischens (da manair, dimena analogamaing: hauischens, dad havair) allo trais dis, da londer nauigiand

gnisthens à Rhegiū, & dsieua ün di suflant l'g Auster arriuischās*) ilg segund di à Putteolos, innua hauiand acchiattô l's frars, schi ischens stôs aruòs da stêr set dis, & in aquella guisa gnischens à Ruma. Et dallò hauiand udieu l's frars da nus, schi uennen è oura incunter a nus. *Bifr.*, *Act.* 28, 12—15.

Et cura ch'els hauetten spüdô in el, schi prandetten è la chiāna, & battaiuē sieu chio. *Bifr.*, *Matt.* 27, 30.

Et siand aluò sü, schi uen el ils cufins de la Judea tres la cuntredgia, quaela chi es ui sur l'g Jordan, & gnitten insemmel tiers el bgierra lieud. *Bifr.*, *Marc.* 10, 1.

Et siand ieus aint la chiesa da Philippi Euangelist, schi stischen nus tiers el. *Bifr.*, *Act.* 21, 8.

Et Jesus arprendet aque, & l'g dimūi giet our da quel, & l'g mat es guarieu da qùe tijmp inuia. *Bifr.*, *Matt.* 17. 18.

† Futur imperfet sintetic.

Sch'eau nu sae la uirtüd de la uusth schi sarhae eau ad aquegli chi fauella fullastijr & nun cunschieu. *Bifr.*, *1. Cor.* 14, 11.

Vhè dime la buntaed & l'asprezza da dieu, uschigloe sarrèst er tü taglio giu. *Bifr.*, *Rom.* 11, 22.

Mu s'parchiüro uus suessa. Per che uus sarês battieus, & gnis mnòs auaunt l's guuernaduors. *Bifr.*, *Marc.* 13. 9.

Tirovia er uus in la mia uigna, & tuot aque chi es giüst gniarès ad arschaiuer. *Bifr.*, *Matt.* 20, 7.

† Temps analitics, cumposts cul particip passò.

Et impestiaunt sun eau stô ilg spiert. *Bif.*, *Apoc.* 4, 2.

*) Nella prüma conjugaziun chattains per la 1. pers. pl. del preterit daspêr urischen(s), nauigischen(s), ariuischen(s), muntischen(s) etc. pü frequentamaing uraschen(s), nauigiaschen(s), ariuaschen(s), muntaschen(s) etc.

Et es er uossa spraunza ferma par uus, sauiād nus, che suainter che uus i s c h e s s t ô s persunaels dals astijns, in aquella guisa che uus uignes ad esser dalg cufoert. *Bifr., 2. Cor.* 1, 7.

Eau h a e h a g i e u fam & hauais ami do da mangiêr. Eau h a e h a g i e u sait & hauais à mi do da baiuer. *Bifr., Matt.* 25, 35.

Deus h o h a g i e u misericordia cũ nus. *Bifr., 2. Cor.* 4, 1.

La cittaed noua Jerusalem .... e s g n i d a giu da schil. *Bifr., Apoc.* 3, 12.

Et hauiand salüdô l's frars, schi i s c h e n s s t ô s ün di cun els. *Bifr., Act.* 21, 7.

Et siand ch'els eran scumandôs delg sainc spiert da predgiêr in Asia, schi s u n e l s i e u s in Mijsiam. *Bifr., Act.* 16, 6—7.

El e r a s t ô murturiô. *Bifr., Act.* 1, 2—3.

Et seziād fauleuans cũ las dunauns chi e r ã g n i d a s insemmel. *Bifr., Act.* 16, 13.

Cura uus i s c h e s i e u s schi predgiô, dschant: l'g arriginam da schil es aprusmô. *Bifr., Matt.* 10, 7.

Quel cura ch'el f ü t g n i e u tiers nus, schi prādet el la schinta da Pauli, s'liand a si suessa pês & maũs. *Bifr., Act.* 21, 11.

Et cura che nus f ü s t h e n s t ô s bain bgiers dìs, schi uen ün profet de la Judea. *Bifr., Act.* 21, 10.

Mu cumplieus che fütten aquels dîs ns'partiuan nus & tireuan uia infina nus f ü s t h e n i e u s oura della cittêd. *Bifr., Act.* 21, 5.

† F u t u r a n a l i t i c.

In aquels dis u a i n a d e s s e r üna tal fadia, che da quella guisa nun es sto dalg cumanzamaint da las chioses sckiafidas innò, ne u a i n e r a d e s s e r. *Bifr., Marc.* 13, 19.

Guardò che uus nun dettas la uuossa almosna in preschijnscha della lieud per che uus uignes uais da dels. Uschigloe nu gnis ad hauair premgia uia a uos bab, quael chi es aint in schil. *Bifr., Matt.* 6, 1.

Biôs sun aquèls chi haun fam & sait sieua la giüstia, per che els uignẽ à gnir asadulôs. *Bifr., Matt.* 5, 6.

Mu Jesus dis ad Simonem: Nu tmair che a qui dsieua uainst tü ad appigliêr lieud. *Bifr., Luc.* 5, 10.

La bestchia quaela che tü haes uîs es stêda, & nun es, & uain a gnir sü delg abys, & uain ad ir in perdiziũ. *Bifr., Apoc.* 17, 8.

Par che nus nun ns' fidassen in nus ns'suessa dimperse in dieu, in aquael nus hauain ferma spraunza ch'huossa & aqui dsieua ch'el uigna a ns'sckiapulêr, agiüdant er uus insemmel, très la uossa uraciun par nus. *Bifr., 2. Cor.* 1, 9—11.

Eau hae spraunza che uus uignes er infina à la fin a cugniuoscher, suainter che uus hauais er in part cunschieu nus. *Bifr., 2. Cor.* 1, 13—14.

† Gerundis e particips.

Et siand acquaistas chioses hurdanedas in aquaist moed, ilg prüm tabernaquel uaun aint ls' sacerdots quaels chi faun l's saincs ufficis. *Bifr., Hebr.* 9, 6.

Hauiãd dimè aquè ilg sen, hae eau forza da qual chiantun üso ligierezza? *Bifr., 2. Cor.* 1, 17.

Mu gniand Christus grand sacerdot, da las bunas chioses chi eran da gnir, tres l'g mèr & plü perfet tabernaquel, brichia fat cun maun . . . . . *Bifr., Hebr.* 9, 11.

Cura che tü ûras, schi nun saias sco l's hypocrits. Per che els soeglian urêr stand in las synagogas. *Bifr., Matt.*, 6, 5.

Et scodün quael chi nun arschaiua uus, ne attaidla uos plèds, giand oura dalla chiesa, schi schbattè giu la puolura da uos pês. *Bifr., Matt.* 10, 14.

Et siand ieus aint in la chiesa da Philippi Euangelist schi stischen nus tiers el. *Bifr., Act.* 21, 8.

Adam nun es sto surmnô, dimperse la duonna es stèda surmneda. *Bifr., 1. Tim.* 2, 14.

Et haviand hagieu cuselg schi cūpraun els cun l's daners ün aer par la sepultüra dals fullastyrs. *Bifr., Matt.* 27, 7.

Et eran allò bgierras dunauns, chi steuan da loensth à guardêr, quaelas chi erā gnidas dsieua Jesum. *Bifr., Matt.* 27, 55.

Et dsieua el es ieu ün grād poeuel. *Bifr., Matt.* 4, 25.

† Imperativ.

Saias dimè uezs sco las zerps, & saimpels sco l's culābs. *Bifr., Matt.* 10, 16.

Uus hauais udieu che eilg es stô dit: Ama tès prossem, & hegias in oedi tès inimich. *Bifr., Matt.* 5, 43.

Tres aque hauiand nus aquaist uffici, schi nu amāchiantain, dimpersè hegians bitto uia las cuuertas da las chioses trupagiusas. *Bifr., 2 Cor.* 4, 1.

Nun hauè or, ne argient, ne mettal in uossas buorsas. *Bifr., Matt.* 10, 9.

Vitten in Macedonia & 'ns saccuorra. *Bifr., Act.* 16, 9.

Uenda tuot aque che tü haest, & do als pouuers, & uainst ad hauair ün thesôr in schil, & uitten & uij dsieua me. *Bifr., Marc.* 10, 21.

Gni, ueze l'g loe, innua chi era sto mis l'g signer. *Bifr. Matt.* 28, 6.

S'allegrò & stêd da buna uoeglia per che la nossa merschè es granda in schil. *Bifr., Matt.* 5, 12.

Sto sü & prain l'g mattel & sia mãma, & uò ilg paias da Israel. *Bifr., Matt.* 2, 20.

Alhura Jesus dis agli: uatten dauend Satana. *Bifr., Matt.* 4, 10.

Stèd sü & giain dauend da qui. *Bifr., Joan.* 14, 31.

Nun izen in las uias dels paijauns, dimperse izen auns tiers las nuorsas persas da la chiesa da Israel. *Bifr., Matt.* 10, 6—7.

Et siand meza nòt, schi es è gnieu clamô: uhè l'g spus uain, izẽ oura agli incũter. *Bifr., Matt.* 25, 6.

Damaun giain in aquaista cittèd, & stain allo ün an. *Bifr., Jac.* 4, 13.

c. Exaimpels divers.

Suainter § 280, C, 5:

† Tres la fè siand clamo Abraham ubedit, che el gies oura ilg loe, quael chel gniua ad arschaiuer par hierta, & el giet oura nu sauiand innua chel gniua ad ir. *Bifr., Hebr.* 11. 8.

Suainter § 280, C, 3, remarcha:

† Ist tü aquel chi ist da gnir? *Bifr., Luc.* 7. 19.

Suainter § 280, C, 2:

† L'g signer tramtet aquels duos à duos auuaunt el, in scodün loe, in aquel el era par gnir. *Bifr., Luc.* 10, 1.

Suainter § 280, B, 1a, remarcha 5':

† Mu è uignen gniand l's dis, cura ch'l'g spus uain a gnir prais da dels, alhura in aquels dis uignen els à giünèr. *Bifr., Marc.* 2, 20.

Adöver dels verbs ausiliêrs.

§ 279.

Verbs ausiliêrs pürs, cioè verbs chi servan exclusivamaing alla formaziun da temps, möds u del passiv d'oters verbs, nun existan in rumauntsch.

Ils trais verbs esser, avair, gnir haun dimena eir ün' existenza da per sè e significhan allura incirca taunt scu exister u as rechattêr, possedair, s'approssmêr. In ultra serva esser per unir il nom predicativ cul subject; in quaista funcziun il nomna ün copula.

Daspêr ils trais verbs nomnôs, ch'ün designescha scu ausiliêrs usuêls, sun auncha duos oters, ch'ün drova occasiunêlmaing scu ausiliêrs, saja ch'els as substitueschan als ausiliêrs usuêls, saja ch'els accompleschan otras funcziuns speciêlas. Quaists verbs sun stêr ed ir; ün ils nomna ausiliêrs casuêls. Davart lur adöver mera § 280 D.

Davart tgnair e vulair mera § 280 A 4 & 282.

Davart la distincziun traunter ausiliêrs propris ed impropris mera § 282.

a) esser = exister u as rechattêr.

Ad ais ün Dieu, ün suprêm Dieu. *J. B.* 34.

E. B. In Dieu sun trais persunas: il Bap, il Figl ed il Spiert sonch. *C. C.* 9.

Il giuven nun ais pü. *J. B.* 16.

A nun ais üngün magistrat oter cu da Dieu, e quels chi sun, sun ordinôs da Dieu. *J. B.* 127.

E. B. Il stupid disch in seis cor: I non eis ingün Dieu. *C. C.* 10.

Ad eira ün hom nel pajais Uz, cun nom Giob. *J. B.* 82.

Alla dretta dell' Engiadina ais la chadagna della Bernina, a sia schnestra la chadagna dell' Alvra. III 91.

E. B. La granda part da noss comüns in Engiadina füssan in prievel da lavinas, scha'ls gods spess sün las stippas spuondas non ils protegessan. V 175.

† Bap nos, quel chi ist in schil. *Bifr.*, *Matt.* 6, 9.

b) esser scu copula.

Ün fidel amih ais üna ferma protecziun. *J. B.* 82.

La guerra ais ün mêl terribel. *Tönd.* 246.

Vetter Anduochel ais saimper stô mieu confident. *Z. Pall., And.* 11.

Il vardaivel nun as permetta üngün pled, chi saja contrari a sia interna persuasiun. *Pred. Cud.* 271.

Ella nun dubitaiva, cha la guerra füss victoriusa. *Tönd. 486.*

Sajast güst in tuot tieu fêr e laschêr. *Pr. Cud.* 275.

Remarcha 1. Nel adöver copulativ piglia il verb stêr qualchevoutas la plazza del verb esser.

Las fluors masculinas del larsch staun separedas dallas fluors femininas. V 209.

Mnè no il vdè ingraschô, e mazzè'l, e mangiain e stain allegers! *Menni, Luc.* 15, 23.

Remarcha 2. Siand cha zieva il verb parair l'infinitiv esser po crudêr davent, schi pera il nom predicativ sovenz esser unieu cul subject be tres il verb parair.

Que pera esser güst = que pera güst.

La chosa am paret clera. *Tönd.* 58.

Il cour del cavalier paraiva uschè dür sco la corazza chi cuvernaiva sieu bruost. *Pred. Cud.* 185.

c) avair = possedair (posseder).

Eau voless ch'avess üna gïa. III 161.

E. B. Uossa t'offra tuot que ch'eu sun e tuot que ch'eu ha. *Ann.* 1915, 294.

Ils larschs, pigns e dschembers haun tuots föglias strettas e lungias, sco aguoglias, ch'ün nomna fruonzla. II 42.

Ün hom avaiva set figls. *Pr. Cud.* 19.

† Da te scodünn' oura dess gnir cumazeda,
Par havair bun metz et meildra glivreda. *Travers, Müs.* 3, 4.

Per che chi ho, agli uain è dô, & aquel chi nũ ho, er aque ch'el ho uain à gnir prais da del. *Bifr., Marc.* 4, 25.

d) gnir = s'approssmèr, arrivêr.

Tieu reginam vegna! *J. B.* 96.

Appaina ch'ün raig eira gnieu sül trun, schi gniva ün oter ed il s-chatschaiva. *J. B.* 65.

Segner, resta tiers nus, perchè a voul gnir saira. *Lit.* 64.

Mera il spus vain, izan our incunter ad el. *Menni, Matt.* 25, 6.
† Maten maun cun ardimaint als buns Grischuns,
Ls quels vennen incunter sco Liuns. *Travers, Müs.* 139, 140.
Nu pisso ch'eau saja gnieu par metter paesth in terra, mu bain la speda. *Bifr., Matt.* 10, 34.

§ 280.

Avair, esser e gnir nellas fuormas analiticas della conjugaziun activa.

Nel gener activ nun posseda la lingua ladina fuormas sinteticas („simplas") per exprimer il perfet, il pücoperfet, il passô anteriur, il futur anteriur. Quaists temps vegnan dimena furmôs analiticamaing, cioè tres composiziuns; ün ils nomna perquè qualchevoutas „temps cumposts". Ma quaist nom nun ais tuottaffat güst, perchè nel gener passiv nun existan oter cu „temps cumposts" e tuottüna vain quaista denominaziun adüna limiteda als temps nomnôs del passô e futur activ e passiv.

Remarcha 1. Davart il conjunctiv del futur imperfet, chi vain eir adüna furmô analiticamaing, mera suot B.

A.

Temps analitics furmôs cul particip passô.

La pü part dellas fuormas analiticas del gener activ vegnan cumpostas cul particip passô accumpagnô (generêlmaing precedieu) dal preschaint, imperfet, preterit u futur dels ausiliêrs avaïr u esser, p. ex.

perfet:	eau d'he udieu	eau sun arrivô (-eda)
pücoperfet:	eau avaiva udieu	eau eira arrivô (-eda)
passô ant.:	eau avet udieu	eau füt arrivô (-eda)
fut. ant.:	eau averò udieu	eau sarò arrivô (-eda)

1. Ils verbs transitivs s'inservan per la composiziun da lur temps analitics nel gener activ adüna del ausiliêr avair.

Chi nun onura il Figl, nun onura il bap chi l'ho tramiss.

Menni, Joan. 5,23.

Dieu nun ho retrat da mieu patrun sia benignited e misericordia, anzi m'ho condot nella chesa da sieu frer. *J. B.* 11.

Eau piglierò ova per sieus chameils fin cha tuots averon bavieu avuonda. *J. B.* 11.

Potifar büttet Giosef in preschun, sainza l'avair examinô. *J. B.* 17.

Il coppier as regordet dels pleds, cha Giosef avaiva dit. J. B 19.

Cur Gesu avet dit quaist, get el cun sieus discipuls vidvart l'ovel da Kedron, inua eira ün üert; in quel entret el cun sieus discipuls.

Menni, Joan. 18, 1.

2. Dals verbs intransitivs s'inservan ils üns del ausilièr avair, ils oters del ausilièr esser.

L'ausiliêr esser vain druvô

a) pels verbs esser (scu ausiliêr e verb independent), stêr, restêr (e sovenz per dmurêr).

eau sun stô (steda)
eau eira stô (steda)
eau füt restô (resteda)
eau sarò restô (resteda)

Strias e striuns sun adüna stôs e saron saimper. *Ann.* 1888, 257 (Caderas).

Josef ais stô sdrappô d'üna bestia rapace! *J. B.* 17.

Tilling e'l Dr. Bresser, chi eiran stôs (da stêr) sü insembel cols oters, füttan ils ultims per as licenziêr. *Tönd.* 86.

Zieva esser stôs sü da maisa returnettans nel salon. *Tönd.* 383.

E. B. La mastralessa ais restada sainza mastral. *Ann.* 1915, 154 (Pult).

Üna famiglia eira resteda inavous. *Tönd.* 292.

La famiglia Gilly ho dmurô bgers ans in Italia. *Clio.*

L'eivna passeda he gieu la visita da mieu neiv, el ais dmurô be pochs dis tiers me. *Clio.*

† Aque es sto fat dalg signer. *Bifr. Marc.* 12, 11.

Par l'g uaira ch'eau dich a uus, che nun es sto sü ün mêr co Johanne Baptista. *Bifr. Matt.* 11, 11.

Et Paulus dalonder inuia es dmurô allo bgiers dis, alhura hauiand prais cumiô dals frars, navigiô in Syriam. *Bifr. Act.* 18, 18.

b) pels verbs chi expriman ün movimaint d'ün lö in ün oter lö (üna locomoziun, üna translocaziun), scu accuorrer, arrivêr, avanzêr, cuorrer, crudêr, entrêr, fügir, gnir, ir, muntêr, partir, passêr, pervgnir, proceder, retroceder, returnêr, revgnir, seguir, smuntêr, tramuntêr, turnêr etc.

Tü est ieu (ida)
el eira partieu
ella füss crudeda
nus sarons returnôs.

Lisetta eira alveda mamvagl. *D. S.* 1911, 171.

Il conte e Gian füttan bod arrivôs tar il chastè. *Chal.* 1914. 44.

Nun t'allegrêr cur tieu inimih sarò crudô. *J. B.* 53.

E. B. Ün gran nomer da pleds tudais-chs sun intrats col temp in nos rumauntsch, bod tuots per il simpel motiv, cha per exprimer la chosa ans mancäiva in rumantsch il nom. *Ann.* 1915, 190.

Ils abitants eiran fügieus. *Tönd.* 292.

Eau s'he dit que, acciò, cur l'ura sarò gnida, vus s'algordas, ch'eau he dit quaistas chosas. *Menni, Joan.* 16,4.

Cur nus füttans gnieus a Roma, consegnet il chapitauni ils preschunêrs al commandant della guardia. *Menni, Act.* 28, 16.

Mieus giuvens sun ieus in preschunia. *J. B.* 69.

Appaina cha'ls Güdevs eiran partieus, Farao s'arüvlet da'ls avair laschôs ir. *J. B.* 31.

E. B. Dappertuot inua cha'ls Cimbers e Teutons eiran passats, avaivan els fat grand butin. V, 11.

Dallas ideas e persvasiuns, allas quêlas eau eira pervgnida durante mieu quiet temp da stüdis, nun he eau mê fat menziun ad ella. *Tönd.* 95.

Uschè vaira cha il Segner viva, quel chi ais procedieu uschè, ho meritô la mort. *J. B.* 54.

Mia timidited natürêla ais darchò returneda. *Tönd.* 127.

Quaist mieu figl eira mort ed ais turnô in vita. *J. B.* 110.

Üna mutaziun eira seguida in me. *Tönd.* 99.

† Jesus cun ses discipuls s'partit & giet alg mêr, & bgierra lieud da Galilea es ida dsieua el. *Bifr., Marc.* 3,7.

Et Jesus es darchio antrô aint in la synagoga. *Bifr. Marc.* 3,1.

Et Jesus dis agli hum: stenda oura tes maun. Et el standet, & es arturnô l'g maun da quel saun, sco lioter. *Bifr. Marc.* 3,5.

Vhè l'hura es aprusmeda. *Bifr. Matt.* 26,45.

Et uschia Paulus es ieu our da miz els. *Bifr. Act.* 17, 33.

Sieua aque es Paulus tirô uia our da Athenis. *Bifr. Act.* 18,1.

Hauiand prais comischiun tiers Silam e Thimotheũ, ch'els gnissen sü tiers el, schi sun els tirôs uia. *Bifr. Act.* 17, 15.

Lur Chapitauni eira partieu. *Travers, Müs.* 72.

Cur el ls vzêt gniand cun tel partieu,

Turn' el d'la via, ch'el fü gnieu. *Travers, Müs.* 542, 543.

Et es aluêda üna liüsth ad aquels chi steuan in la sumbriua della mort. *Bif., Matt.* 4, 16.

Ueziãd Jesus bgier poeuel, schi es el mũtô sün ün munt. *Bifr., Matt.,* 5, 1.

Et siand desmuntô giu dal munt, schi es ieu ün grâd poeuel dsieua el. *Bifr., Matt.* 8, 1.

Et l'g cusselg dals sudôs era d'amazêr l's praschunijrs, che cura che füssen nudôs oura che nu fügissen. *Bifr., Act* 27, 42.

Et cura che fütten müschôs oura alhura cunschetten è che aquella isla bauaiua num Melite. *Bifr., Act.* 28, 1.

Et sun navigiôs ilg paiais dals Gadarenorum, quael chi sto incunter Galileam. *Bifr., Luc.* 8, 26.

Scodüna isla es fügida & ls muns nu sun acchiattòs. *Bifr, Apoc.* 16, 20.

La not es passeda, & l'g di s'aprosma. *Bifr., Rom.* 13, 12.

Ün hum ho implantô üna uigna & es trat dauend. *Bifr., Marc.* 12, 1.

E. B. L'imnatscha ha miss la temma al poevel, chi sun tots alvadts sü cun las armas. *Abyss* 4, 201.

c) generêlmaing pels verbs chi expriman üna mutaziun, üna transiziun, üna transformaziun our d'ün stedi in ün oter stedi, scu: alguentêr, alvèr, apparir, blichir, comparair, crescher, evapurêr, gratagêr, dvantèr, immütir, inargir, ins-chürir, inverdir, morir, nascher, prorumper, resüstèr, schlèr, scuorrer, smartschir, sparir, spassir, spirèr, succeder, svanir, svapurêr, tramuntêr etc.

Il sel gustains pür zieva ch'el ais alguentô in nossa saliva. VII 285.

Il solagl eira gia alvô. *Clio.*

Sün il tun da mezzanot s'ho aviert l'üsch stüva ed ais comparida Barblun. *Ann.* 1881, 261.

Traunter oter ans trametta il librari ün' ouvra d'ün tschert Darwin — la quêla ais comparsa ultimamaing in stampa. *Tönd.* 54.

Eau m'allegraiva sül temp cha mieu Rudolf füss creschieu. *Tönd.* 145.

Tuots quels, in mez als quêls eau eira creschida sü, avaivan abbandunô il muond. *Tönd.* 430.

Il discuter da Darwin ais dvantô moda. *Tönd.* 82.

Nus ans guardettans l'ün l'oter — sblechs ed immütieus. *Tönd.* 391.

Sül prorumpamaint d'acuta dolur seguiva ün' apatia inargida e mütta. *Tönd.* 400.

Tia figlia ais morta, perchè dest auncha molestia al musseder? *Menni, Marc.* 5, 35.

Hoz ais naschieu a vus il Salveder. *J. B.* 85.

La guerra ais proruotta. *Tönd.* 26.

Gesu nun ais quia, el ais resüstô. *J. B.* 139.

Ün an da mieu stedi vedovil eira scuors. *Tönd.* 56.

Ils detagls sun sparieus da mia memoria. *Tönd.* 140.

E. B. L'idea cha'l romantsch saja ün masdügl da latin, italian, tudais-ch, frances etc., insomma da tuot las sorts linguas, non ais amo dal tuot sparida. *Ann.* 1915, 163 *(C. Pult).*

La vista della duonna eira sblichida e spassida. *Chal.* 1917, 45.

Il term ais spirô. *Pallioppi.*

Per l'amur da Dieu, che ais success? dumandet ella trembland. *Tönd.* 23.

E. B. Tuot las bellas virtüds, chi avaivan fat ils Romans dels temps anteriurs signurs della terra, eiran svanidas. V 23.

Quels sentimaints sun in me totêlmaing svanieus. *Tönd.* 302.

La ravulauna ais svanida ... ils pulschainins sun sparieus. IV 78.

† L'g aungel delg signer es apparieu aint ilg soen à Joseph, dschant: Lêua sü & prain l'g mattel & sia mamma & fügia in Aegiptum. *Bifr., Matt.* 2, 13.

Vnna uisiun plü granda m'ais apparida. *Travers, Jos.* 25.

Cun bain che el cun lg cöerp es spartieu,
Sch'ho' el impero etaern nom agurbieu. *Travers, Müs.* 147, 148.

La pedra quaela chi haun arfüdô aquels chi müreuã, aquella es d'uantêda ün chio delg chiantun. *Bifr., Matt.* 21, 42.

Alchiüns dels guardiauns uennen in la cittêd & purtaun als parzuras dels sacerdots tuot aque chi era gratagiô. *Bifr.*, *Matt.* 28, 11.

L'g signer es uairamãg arisüstô. *Bifr.*, *Luc.* 24, 33.

Et l'g guardiaunt de la praschun es astasdô. *Bifr.*, *Act.* 16, 27.

Et hauiand sarrô l'g cudesth, schi l'g ho el cusnô agli seruiaint, & es sezieu giu. *Bifr.*, *Luc.* 4, 20.

Dumanda. Perchè staun ils verbs alvêr e tramuntêr taunt suot b scu suot c?

L'ausiliêr avair vain druvô per tuot ils oters verbs intransitivs.

Que displaschaiva als cristiauns da stovair laschêr profanêr ils senchs lös, inua il salveder del muond avaiva vivieu. *Pr. Cud.* 192.

Eau m'he büttô giò sün üna bisacha da stram ed he dormieu ün pêr uras. *Tönd.* 193.

Eau sun persvasa, cha ils Tieus haun tremblô per Te. *Tönd.* 198.

Eau he taschieu lönch. *Tönd.* 436.

Perchè haun ils pövels tumultuô? *Menni, Act.* 4, 25.

E cur els avettan urô; tremblet il lö, inua els eiran radunôs. *Menni, Act.* 4. 31.

Uossa at ho il Segner regettô, perchè tü nun hest obedieu a sia vusch. *J. B.* 46.

E. B. Els nun han perseverâ in mia lia. *Biblia E. B.*, *Ebr.* 8, 9.

Las giuvnas avessan gugent sotô. *Nadêl,* 1, 16.

Ün fögl speciêl d'innumbraziun ais da complettêr per mincha persuna chi ho pernottô dals 30 November als 1. December nell' abitaziun del cho da chaseda. *Instr. Censimaint* 1.

Ed il pled ais dvantô charn, ed ho habitô traunter nus. *Menny, Joh.* 1, 14.

Eau he fallô, ch'eau he renunziô a mieus infaunts tuota mia roba. *Pr. Cud.* 33.

† Et aquè uierf es fat chiarn, & ho afdô traunter nus. *Bifr.*, *Joh.* 1, 14.

Nus hauain sunô à uus cun tiuels & nun hauais suttô. Nus hauain chianto à uus chianzuns da uaidguêr & nun hauais plaunt. *Bifr.*. *Luc.* 7, 32.

Vus hauais uiuieu in delets sur terra. *Bifr.*, *Jac.* 5, 5.

Prandè l's profets par exschaimpel delg astijnt & de la pacijncia, quaels chi haun faflô in num delg signer. *Bifr.*, *Jac.* 5, 10.

Remarcha. Ün pêr verbs vegnan bod conjugôs cun avair, bod cun esser, p. ex.

Reuschir piglia avair, cur cha'l subject ais üna persuna u bestia, ed esser, cur cha'l subject ais üna chosa:

Eau d'he finêlmaing reuschieu da vaindscher quaist' aversiun immotiveda.

La mürina avaiva reuschieu da's liberêr dalla trappla.

Il telegraf ais ün magnific signêl da triumf del intellet umaun, chi ho reuschieu da diriger l'impissamaint cun la celerited della sajetta d'ün pajais al oter. *Tönd.* 323.

L'attentat nun ais reuschieu. *Tönd.* 259.

Ils ustêrs nun volaivan pü glivrêr a dumandêr a Gian in che maniera cha que l'eira reuschieu da podair metter our peis il Dragun. *Bundi* 27.

Arder nel sen „metter il fö". piglia avair, nel sen „pigliêr fö" esser.

Dieu lodô, cha quaist excellent materiêl da prova nun ais ars. *Tönd.* 228.

Eau avess bod ars il bigliet inclus, sainz' il ler. *Tönd.* 230.

Guarir = „remedgèr, render la sandet" piglia avair; guarir = „recuperêr la sandet, dvantèr saun". piglia esser.

Il temp avaiva guarieu mieu dolur. *Tönd.* 61.

Il superiur della sinagoga, s'indegnand, cha Gesu avess guarieu nel dì del sabbat, dschet al pövel: A sun ses dis nels quêls ün dess lavurêr, in quaists gni dimena a's fêr guarir. *Menni*, *Luc.* 13, 14.

Ma ün d'els, vzand ch'el eira guarieu, turnet lodand Dieu ad ota vusch. *Menni*, *Luc.* 17, 15.

3. Ils verbs reflexivs (propris e casuèls, mera § 264, 4 a & b) s'inservan per las fuormas analiticas generèlmaing del ausilièr avair, tscherts scriptuors drovan tuottüna eir esser, mo na consequentamaing.

E. B. Cognoschitur profond da noss linguach Pallioppi as ha acquistà ün grand merit tras sias lavurs grammaticalas e lexicalas. *M. L. (Lansel.)*

Cura ch'üna noscha costüma s'ho furmeda, schi ais que bgier pü difficil da la sdrür. *Robbi, Tes.* 20.

L'infaunt s'avaiva pers nel god. Surprais da stanglentüna s'avaiv' el indrumenzô. II, 36.

Tuots s'haun clets ün püschel d'fluors per ün. Üna müstaila s'ho zoppeda in üna muschna. II, 41.

E. B. Quaist' idea s'ha generalisada. *Ann.* 1915, 154 (Pult).

E. B. Ün gran nomer da pleds tudais-chs . . . s'han plan a plan assimilats a noss idioms. *Ann.* 1915, 190 (Pult).

E. B. Divers magisters as sun acquistats grandischems merits riguard alla cultura da nos rumantsch. *Ann.* 1915, 197 (Pult).

E. B. Squasi tuot las naziuns as sun interessadas per nos amà pled rumantsch. *Ann.* 1915, 163 (Pult).

E. B. Quants aise amo hoz in di chi s'han furmats ideas del tuot fantasticas sur l'essenza ed il svilup del rumantsch! *Ann.* 1915, 163 *(Pult)*.

E. B. Hoz noss' uraglia s'ais riposada dal schrantun dels vaguns da via d'fier, dal sclingiöz del telefon, dalla canera dellas ftüras, noss' uraglia s'ais riposada da tuot quaist udind quellas prüvadas chanzunettas cha nossas mammaduonnas chantaivan in lur tramegls. *Ann.* 1915, 200 (*Pult*).

Quaista rassegnaziun s'avaiv' impossesseda da nus tuots. *Tönd.* 398.

In quella vouta s'eira impossesseda da me üna têla tristezza e rassegnaziun da mort, ch'eau aspettaiva d'ün' ura all' otra, cha la mort am rapiss davent. *Tönd.* 402.

La nominas d'inguan demuossan, scu cha las relaziuns as sun müdedas e transformedas eir in Engiadina. *Fögl* 1917, 48.

Eau nun am sun inachüerta d'ünguotta. *Tönd.* 98.

Riguardo la giurisdicziun ils abitants da Val Müstair s'eiran liberats dal chastlan da Fürstenburg fingia avant il 1762. *Ann.* 1909, 131 *(B. Puorger)*.

† Hauiand els cunschieu dieu, nu l'g haun hunuro sco dieu, ne l'g haun sauieu grô, mu els s'haun ingianò tres lur pissijrs. *Bifr. Rom.* 1, 21.

Eau m'hae do tuotta fadia ch'eau metta l'g sainc testamaint clêr in nos plêd & ch'eau nu maistda aint in nos plêd leaungias êstras. *Bifr. Pref.*

Et in tuot m'hae eau affadiô che'l sainc nouf testamaint saja chioensch & clêr da lijr a tuots. *Bifr. Pref.*

Plü navaunt cusgliè lg Segner Verulaun,
Chie el haves la pesch piglio à maun
Et cun lg Düchiel Ambaschiadur favlô,
S'haves cun el bain acurdô
Chia lg Chiaste da Clavenna gnis restituieu . . . .
Travers, Müs. 367—371.

Eau me sumgio uschia bigl, o signer Deis,
Quaista noat passeda me eau sumgio . . . .
Travers, Jos. 16, 17.

Per che eau m'hę allegro fick gniãt l's frars & dãt testimuniaunza à la tia uardaet. *Bifr., 3 Joau.* 1, 3.

Et eau m'hae stmürafglio cura ch'eau hae uais aquella cũ üna granda mürauaeglia. *Bifr., Apoc.* 17, 6.

A quaista not s'ho apreschantô a mi l'g aũgel da dieu, da quael ch'eau sun. *Bifr., Act.* 27, 23.

Schi nus ns'hauessen giüdichiôs nus ns' suessa, schi nu füssens par üngiüna uia stôs giüdichiôs. *Bifr., 1. Cor.* 11, 31.

E. B. Tü nõ t'hast meldrâ da tia avaritia. *Abyss,* 4, 200.

E. B. Elias in ilg desert s'ha dormenzâ darcheu. *Abyss,* 4, 294.

× 4. Aggiunta d'ün particip ausiliêr (stô, gieu u tgnieu) nels temps analitics activs cumposts cul particip passô Ün curius fenomên ais l'appariziun d'ün seguond particip, nempe agieu (excepziunêlmaing eir tgnieu) per ils verbs conjugôs cun avair, e stô (steda, stôs, stedas) per ils verbs conjugôs cun esser, scu vain exemplifichô nellas frasas seguaintas, pigliedas quasi tuottas our dalla litteratura veglia, abbain cha, nella lingua tschantscheda, quaist adöver ais aunch' hozindì fich frequaint.

Il Pradichant chi, abbain avarò gieu obtgnieu dals richs genituors dels oters infaunts bels regals, füt taunt pü commoss dal cordiêl ingrazchamaint del pasturet. *Pr. Cud.* 58.

† S'allegrô e sted da buna uoeglia per che uossa merschè es granda in schil. Per che in aquella guisa haun els hagieu parseguitô l's profets. *Bifr., Matt.* 5, 12.

Aquel chi ho l'g prüm hagieu ardüt l'g testamaint Latin our dalg Graec ho hagieu fat fals in quantitêd. *Bifr., Pref.*

El ho aschantô ün di, in aquael chel uain à giüdicher cun giüstia l'g crês de la terra, três aquel hum, par aquael el ho hurdenô, cura chel l'g ho hagieu astdastdo sü dals muorts. *Bifr.*, *Act.* 17, 31.

Nus ischen sur moed stôs agrauôs sur nossa forza, da sort che nus hauain er hagieu dubitô del la uitta. *Bifr.*, *2. Cor.* 1, 8.

Nus faflain la sabbijnscha ilg segret da dieu; quaela che deus ho hagieu hurdanô auns co l'g muond. *Bifr.*, *1. Cor.* 2, 7.

Et hauiand Joseph prais l'g chioerp schi l'g metet el in ün sieu mulimaint nuof, quael chel hauaiua hagieu intagliô in üna pêdra. *Bifr.*, *Matt.* 27, 60.

Herodes hauaiua hagieu appiglio Johannem, & l'g hauaiua hagieu lio, & mis in praschun. *Bifr.*, *Matt.* 14, 2.

L'g signer deus da Israel ... ho adrizô sü l'g chioern dalg salüd ... suainter sco el ho hagieu faflô tres buochia dals prophets. *Bifr.*, *Luc.* 1, 70.

A David Batteiva seis cor, dek per havair taglià gio ün piz dalla rassa da Saul et quai d'ün tal temp & in d'üna tala ocasiũ, chia sch'el 'l hvess tut la vitta zond, schi hvess Saul tgnü merita. *Trom.* 100.

E. B. Ils Sabis dal Oriaint, cura è pudettan vair la staila (chi hveivan tgnü pers) s'allegrettan cun grandissima algretia. *Abyss*, 3, 174.

Ilg an quindesthæuel dalg imperi da Tiberij Caesaris es sto duãto lg uierf dalg signer sur Johannem filg da Zachariae. *Bifr.*, *Luc.* 3, 2.

La duonna es stêda duãteda chiaschunaifla dalg surpassamaint. *Bifr.*, *Tim.* 2, 14.

Schi l'g bab d'chiesa haues savieu in aquaela hura, l'g leedar füss stô gnieu, schert el haues uagliô. *Bifr.*, *Luc.* 12, 29.

L'g Figl da Dieu, quael chi es stô naschieu our dailg sẽ da David. *Bifrun*, *Rom.* 1, 3.

Il frequaint adöver d'ün têl seguond particip schabain ch'el as chatta qualvoutas eir in otras linguas neo-latinas, po forsa parziêlmaing gnir explichô tres l'influenza dels dialects allemans circonvicins, chi nun cognuoschan il pücoperfet tudais-ch furmô cun *hatte*, dimpersè drovan ün seguond particip auxiliêr:

I bin umtrōlet (umg'falle) g'sī (= eau eira crudô)

I han em's g'sait g'hā (= eau l'avaiva dit ad el)

⨉ **Remarcha.** La lingua spagnöla drova per nos avair duos verbs differents, nempe haber e tener, limitand il prüm quasi exclusivamaing ad ün adöver ausiliêr, e reservand l'ultim a quel d'ün verb independent. Dimena:

He comprado un paraguas (eau d'he cumprô ün paraplövgia)

Tengo un paraguas (eau d'he ün paraplövgia).

In vista a quaist fat ais que particulêrmaing interessant, da constatêr eir per la lingua rumauntscha üna concurenza traunter tgnair ed avair (exaimpels supra: † tgnü merità, † tgnü pers, daspêr † hagieu dubitô, † hagieu faflô).

Cha tgnair gniva d'ün etta del rest eir druvô per avair = possedair (posseder), muossa l'exaimpel seguaint:

† E. B. Quant desideri & allegreza da vair Christum, hagia tgnü Joãnes Baptista legia Luc. 1, 41. *Abyss* 3, 174.

B.

(§ 280 continuô)

Temps analitics del activ furmôs cul infinitiv preschaint.

1. Il futur.

Daspêr la fuorma sintetica del futur imperfet activ, chi ais probabelmaing üna creaziun relativmaing rezainta, imiteda dal italiaun, avains in lingua ladina ün futur imperfet analitic („cumpost"), furmô cul verb ausiliêr gnir seguieu dalla preposiziun *a* e l'infinitiv. Ün têl futur imperfet analitic vain eir druvô nel passiv (mera § 281).

a) Indicativ del futur imperfet analitic.

Eau vegn a scriver = eau scriverò
tu vainst a scriver = tü scriverost
el vain a scriver = el scriverò
nus gnins a scriver = nus scriverons
vus gnis a scriver = vus scriveros
els vegnan a scriver = els scriveron

D'uossa in via gnis vus a vair il tschel aviert. *Menni, Joan.* 1, 52.

L'ura vain, cha'ls morts vegnan ad udir la vusch del Figl da Dieu e quels chi l'odan vegnan a viver. *Menni, Joan.* 5, 25.

Cur tü urast, aintra in tia chambretta e serra l'üsch e fo uraziun a tieu Bap, chi ais nel zoppô; e tieu Bap, chi vezza nel zoppô, vain a't render publicamaing. *J. B.* 96.

Eau speresch adüna cha'ls Habsburgais vegnan a recuperêr quella coruna imperiêla tudais-cha, chi als appertain. *Tönd.* 154.

Chi da fêr bain ho sieu plaschair,
Sieu cour cuntaint vain ad avair. *Pr. Cud.* 104.

Dieu vain a't remunerêr que tü farost a nus. *Pr. Cud.* 81.

Scha vus amais be quels chi aman vus, che premi gnis ad avair? *J. B.* 95.

E. B. Dieu vain a trametter. *Andeer-Pult.* 37.

† Et l'g giüst uain a uiuer dalla fè. *Bifrun, Rom.* 1, 17.

Scherchio schi gnis ad achiatêr. *Bifrun, Matt.* 7, 7.

Inua uos thesor uain ad esser, allo uain er ad esser uos cour. La liüsth dalg chioerp es l'g oelg. Schi tes oelg dime uain ad esser pür, schi uain a gnir tuot tieu chioerp clêr. Mu schi tes oelg füs mêl, schi uain tuot tieu chioerp ad esser sckiür. Et per aquè schi la liüsth chi es in te es sckiürezza, quaunt granda uain ad esser aquella sckiürezza. *Bifr., Matt* 6, 21—23.

Quel chi huondra seis bab, uain ad hauair lungia vitta. *L. P.* 40.

⨯ **Remarcha 1.** Nella litteratura veglia nun chattains quasi oter cu la fuorma analitica del futur. Ecco tuottüna duos exaimpels d'ün futur sintetic our da Bifrun (cfr. eir l'ultim exaimpel suot rem. 2):

† Els nun haueraun plü fam, ne sait. *Bifr., Apoc.* 7, 16.

Aque duanterò êr à mi. *Bifr. Pref.*

Ün pêr oters exaimpels mera § 278 bis, II.

Remarcha 2. Nel futur imperfet analitic chattains il verb gnir qualchevoutas eir nella fuorma futura:

Eau gnarò (gnaregia) a scriver
tü gnarost (gnaregiast) a scriver
etc.

Beôs quels serviaints, cha'l patrun chatta vigilants, cur el vain! El ils farò zer a maisa, e gnarò a'ls servir. *Menni, Luc.* 12, 37.

Il brigant ais fügieu e noass mauns restan nets da saung da vendetta; Dieu ais il güdisch in tschel ed in terra; el gnarò a güdichêr. *Pr. Cud.* 186.

Il Segner chi'm ho salvô dals uors e liuns, quel gnarò eir a'm spendrêr da quaist Filistin. *J. B.* 48.

La serp dess as struzchêr sün terra, ed il descendent della duonna gnarò a smachêr sieu cho. *J. B.* 3.

Cun cuorts pleds gnaregia a't fer contschaint, que ch'eau m'impais. *Z. Pall., And.* 14.

E. B. Guarda, üna juvna gnirà a concepir e parturir ün figl e seis nom sarà Emmanuel — Dieu con no. *C. C.* 23.

E. B. Eu gnarà a scriver. *Andeer-Pult,* 37.

† Tirovia er uus in la mia uigna, & tuot aque chi es giüst gniarês ad arschaiuer. *Bifr., Matt.* 20, 7.

× **Remarcha 3.** Analogamaing vain eir qualchevoutas furmò ün futur perfet analitic: eau vegn ad avair scrit. Conjunctiv: ch'eau vegna ad avair scrit. L'adöver da têlas fuormas ais però rerissem, ed els haun püttost üna valur teoretica in ün sistêm da conjugaziun cu üna porteda pratica.

Uus nu gnis ad hauair chiaminô per tuottas las citaeds da Israel, che nun saia gnieu gio l'g filg del hũ. *Bifr., Matt.* 10, 23.

× **Remarcha 4.** Nella formaziun del futur analitic vain l'ausiliêr gnir qualchevoutas substituieu tres l'ausiliêr casuèl ir. Quaista combinaziun ais però poch üsiteda.

Eau vegn a scriver
tü vest a scriver
el vo a scriver
nus giains a scriver
vus giais a scriver
els vaun a scriver.

Analogamaing al fenomên trattô nella remarcha 2 chattains il verb ir eir nel futur:

Eau giarò a scriver
tü giarost a scriver
etc.

Tuots quaists insömmis da fervent desideri ed ambiziun, non sun in se oter cu manifestaziuns instinctivas dellas inclinaziuns sexuêlas chi vaun a nascher. *Tönd.* 7.

Eau resaint cha quaist di vo a decider mieu destin. *Tönd.* 114.

Be la possibilited, cha nel an chi vo a principiêr Tü pudessast, tres ün comand da guerra, gnir sdrappô our da mia bratscha ais sufficiainta per am metter in consternaziun. *Tönd.* 163.

Sias vacanzas vaun a terminêr in duos mais. *Tönd* 147.

Il temp avaunza sainza as fermêr ün momaint, tres tuotta eternited, mentre cha per ün esser amô il temp vo a finir per saimper. *Tönd.* 103.

Chi so, cu cha la chosa giarò a glivrêr? *E. Pallioppi, (Fögl* 1917, 50.)

† Et üngiün nu metta uin nuuel in uders ueders, uschigloe arũpa l'g uin nuuel l's uders ueders, & aquel se spãda oura, & l's uders uaun à perder. *Bifr., Luc.* 5, 38.

Remarcha 5. Nella litteratura veglia chattains qualvoutas un futur imperfet analitic, inua l'infinitiv preposiziunêl ais substitutiuieu tres il gerundi preschaint:

† Eau uing gniand = eau uing a gnir
† tü uainst gniand = tü uainst a gnir
etc.

† Mu è uignen gniand l's dis, cura ch'lg spus uain a gnir prais da dels, alhura in aquels dis uignen els à giüner. *Bifr., Marc.* 2, 19.

b) Conjunctiv del futur imperfet analitic.

ch'eau vegna a scriver
cha tü vegnast a scriver
ch'el vegna a scriver
cha nus vegnans a scriver
cha vus vegnas a scriver
ch'els vegnan a scriver

A nun ais üngün chi hegia bandunô chesa o genituors o frers o mugliêr o infaunts peramur del reginam da Dieu, il quêl nun vegna ad artschaiver bgeras voutas taunt in quaist temp, e nel muond chi ho da gnir. *Menni, Luc.* 18, 30.

Ün d'els annunziet tres il spiert, ch'üna granda fam vegna a gnir sur tuotta la terra. *Menni, Act.* 11, 28.

Trais mais zoppet la duonna il nouv naschieu in chesa sia; tmand però, cha'l raig vegna tuottüna a savair, pigliet ella üna chaschetta, tschantet l'infaunt loaint e mettet la chaschetta traunter l'ervaduoir alla riva del flüm. *J. B.* 28.

Ma t'impaissast tü, o crastiaun, chi güdichast quels, chi faun têlas chosas, e las fest eir tü, cha tü vegnast a fügir il güdizi da Dieu? *Menni, Rom.* 2, 3.

Ma scha nus essans morts cun Cristo, schi crajains nus, cha nus vegnans eir a viver cun el. *Menni, Rom.* 6, 8.

† Nus hauain ferma spraunza ch'huossa & aqui dsieua cha dieu uigna a ns'sckiapulêr, agiüdant er uus insemmel, tres la uossa uraciun par nus. *Bifr.*, *2. Cor.* 1, 10—11.

Mu eau hae spraunza che uus uignes infina à la fin a cugniuoscher suainter che uus hauais er in part cunschieu nus. *Bifr.*, *2. Cor.* 1, 14.

Cũtuot sû fidaũza che scodûn christiaun lettur uigna ad arschaiuer aquaista mia lauur in bain, m'hae eau ün lung tymp in acquist afadio. *Bifrun, Pref.*

E. B. L'ais plü co incert cura chi'l zēber d'arschiglia da noss corp vegnia ad ir in pezas. *Abyss* 4, 202.

E. B. Lain guardar che l'aeternitad vegnia ad esser als infidels davo quaista vita. *Abyss* 4, 207.

× **Remarcha.** Siand cha la lingua ladina nun posseda üna fuorma sintetica („simpla") per il futur imperfet conjunctiv, schi ais la fuorma analitica („cumposta") l'unic mez per exprimer il conjunctiv del futur.

Ad ais vaira cha'l benemerit Z. Pallioppi do in tuot sias tabellas da conjugaziun scu conjunctiv del futur üna fuorma in -egia. Ma quaista nun po absolutamaing gnir resguardeda scu conjunctiv. Ell' ais be üna fuorma alternativa per l'indicativ. Per as persvader da quetaunt, basta da tadlêr attentamaing per ün quart d'ura üna conversaziun u üna discussiun; ün observerò cha l'adöver della fuorma in -egia scu indicativ ais fich frequaint, probabelmaing pü frequaint cu quel della fuorma in *-o*. Ils exaimpels chi seguan, pigliôs our dalla litteratura, nun lascheron neir üngün dubi losupra:

Quel momaint nun smancheregia eau pü, nel quel tü am legettast avaunt la charta da mieu frer. *Tönd.* 97.

Intaunt cha'l vegl ais davent, gniareg' eau sü a ster tar te. *Bundi*, 12.

Tü poust implir ün sach, ma nimia memma greiv, allura'l porteregia damaun avaunt porta della chesa dels vegls. *Bundi*, 13.

Bun! exclamet il mulinêr, — di al mastrêl ch'eau giaregia damaun! *Grand, Chapè* 45.

Cura cha Beatrix cumainza a tschantschêr, la daregia eau üna bonna inglaisa. *Tönd.* 99.

La stüva da scoula g n a r e g i a bod serreda e banduneda. *Ann.* 1898, 235 *(Gredig.)*

Astuzia f a r e g' üna felice fin, inua cha cordièl' amur ho cumenzô! *Z. Pall. And.* 4.

La chascha cun faschas etc. a p p o r t e r e g i a eau stess. Eau m' u n i r e g i a a Sig^ra^ Simon e c h a t t e r ò il cher ammalô. *Tönd.* 305.

L'ultim exaimpel ais particulêrmaing interessant, perchè el contegna las duos fuormas alternativas del futur in c o o r d i n a z i u n, que chi muossa cun tschertezza cha l'autur ils concepescha scu appartgnand al istess möd. Quaunt poch cha'ls scriptuors ladins s'impaissan del rest alla fuorma in - e g i a scu fuorma conjunctiva, muossa eir l'exaimpel seguaint, inua, suainter la construcziun ed il sen della frasa (proposiziun subordineda in dumanda indirecta), ün spettess effectivamaing ün conjunctiv, mo inua vain tuottüna druvô la fuorma in - ò :

Ed els cumanzettan a dispütêr traunter se, quêl dad els poss' esser quel, chi f a r ò que. *Menni, Luc.* 22, 23.

La litteratura filologica nun manzuna neir quaist „conjunctiv" in - e g i a u almain l'accoglia cun disfidaunza (mera *Gartner, Raetorom. Gramm.*, 1883, p. 108: „P a l l i o p p i' s (!) K o n j u n c t i v des Futurs auf - e g i a" e *Gartner, Handbuch d. Raetorom. Spr. u. Lit.*, p. 252: „An das gekünstelte oberengadinische futurum hat P a l l i o p p i n o c h e i n e n K o n j u n k t i v a n g e h ä n g t: p o r t e r e g i a etc., der aber keinen Zuspruch findet." Cunfrunta eir las ouvras da *Diez* e *Meier-Lübke* chi passan quaist „conjunctiv" suot silenzi).

Üna clev per l'origine della fuorma alternativa in - e g i a ais forsa da chattêr nel vegl futur italiaun in - a g g i o (canteraggio = chanteregia, mera Diez, Gr. II, 490). Possibelmaing eira üna têla formaziun eir deda tres l'influenza dels pronoms persunêls enclitics in combinaziun culla fuorma sintetica in - ò, - ost etc., u püttost in - è, - e s t etc., que chi füss la fuorma pü veglia, suainter P a l l. Verb, p. 13, obs. 5. (Mera eir § 278 ^bis^). Cfr. las fuormas valladras seguaintas:

E. B. Zwingli respondet als legats: „Cul agüd da Dieu c o n t i n u e r a j a (= c o n t i n u e r à e u g) a predgiar l'Evangeli". *And.* 154.

E. B. Sch'ün concil chattess lö, da che as t r a t t e r a j a (= t r a t t e r à q u e)? *And.* 101.

E. B. Eir noss babuns, avant la separaziun da Roma, eiran catholics. Quaist savais bain, meis infants, mo incontschaint as s a r a j a (= s a r à q u e) cha a quist' epoca s'haveva introdüt nel christianismo tantas doctrinas

novas ch'ün be cun granda paina podeva recognuoscher la religiun mossada tras Christum. *And.* 4.

E. B. Assumai l'ovra cha noss frars as imponan. Quant allas spaisas della promoziun, giavüscheraja (= giavüscheregia?) noss grazius soveran, da subministrar qualch' assistenzia. *And.* 22.

L'exaimpel seguaint, inua ch'avains saja = se eau, muossa ün simil fenomên per l'E. O.

Uossa mauncha be auncha il cafè e quel saja fer eir eau. *Bundi,* 26.

2. Il condiziunêl analitic.

Il condiziunêl preschaint e passô (conjunctiv del imperfet e conjunctiv del pücoperfet, mera § 284) as chatta frequaintamaing furmô analiticamaing nella maniera seguainta:

Condiziunêl preschaint

Eau gniss a savair
tü gnissast a savair
etc.

Condiziunêl passô

Eau füss gnieu a savair
tü füssast gnieu a savair
etc.

Che gnissas a dir da quaist spass, scha füssas svess que esan? *Z. Pall. And.* 17.

Que dvantet, acciò s'accompliss il pled da Gesu, ch'el avaiva dit, dand ad inclêr, da che mort el gniss a morir. *Menni, Joan.* 18, 32.

Scha mieu reginam füss da quaist muond, schi gnissan mieus serviaints a cumbatter, ch'eau nun gniss do in maun dels Güdevs. *Menni, Joan.* 18, 36.

Neir l'impissamaint, cha mieu bainamô gniss forsa ad avanzêr in sia carriera, nun podaiva mitigêr mia dolur. *Tönd.* 181.

Üngün nun dubitaiva, che conseguenzas seriusas cha quaista questiun spagnöla gniss auncha ad avair. *Tönd.* 469.

E. B. Che mà 'ves dit ma donnanda Chatrina barmöra e meis bap-

segner, sch'els füssan gnüts a savair cha perfin svedais mettessan lur nas in nos rumantsch. *Ann.* 1915, 157 *(Pult).*

E. B. Eu gniss ad avair. Eu gniss ad esser. *Andeer-Pult,* 32.

† Nun paisest tü ch'eau possa huossa aruêr mês bab, & el gnis à dêr a mi plü co dudesth legiũs d'aũgels? *Bifrun, Matt.* 26, 53.

Cumanda, che l'g mulimaint uigna parchiürô, infina alg ters di, par che nun uignẽ ünzacura ses discipuls, & l'g inuuolen, & dian agli poeuel, ch'el saia arisüstô dals morts, & gnis ad esser l'g plü dauous errur pijr cu aquel prüm. *Bifrun, Matt.* 27, 64.

E. B. Sch'els nun auden Mosem, schi non ngissen els à crair, eir sch'ün dals morts resüstess. *Abyss* 4, 204.

E. B. Scha tü havesses da patir quaist sün teis corp da contina, schi ngiss quai ad esser ün supplici intolerabel. *Abyss* 4, 209.

C.

(§ 280 continuô.)

L'infinitiv preschaint cun üna preposiziun in diversas formaziuns analiticas secundarias.

1. Per indichêr ün' acziun be accomplida as chatta qualvoutas druvô l'ausiliêr gnir seguieu d'ün infinitiv preschaint preposiziunêl cun da. Quaista construcziun, imiteda dal frances, nun ais però dvanteda populèra e vain resentieu scu gallicisem. (cfr. *Andeer-Pult,* 105.)

Eau vegn d'artschaiver etc. = eau d'he be uossa arvschieu
eau gniva d'artschaiver etc. = eau avaiva in que momaint arvschieu

Nel paquet da chartas as rechattaivan auncha notizias da data pü recenta cu quella ch'eau vegn dad allegêr. *Tönd.* 193.

Que ch'eau veng uossa da sentir ho allegrô mieu cour. *Robbi, Tes.* 9.

E. B. Tia charta, ch'eu vegn in quaist momaint da retschaiver m'ha rendü ün indescriptibel plaschair. *Andeer-Pult,* 105.

2. Per indichêr ch'ün' acziun gnarò accomplida prossmamaing, in ün avegnir tuot ardaint, as drova sovenz l'infinitiv preschaint preposiziunèl cun per, precedieu del ausiliêr esser.

Quaist ultim po stêr na be nel preschaint, ma in qualunque oter temp, da maniera cha l'expressiun indicha l'avegnir na be dal punct da vista del preschaint, ma eir da quel del passô u del futur, e correspuonda dimena allas expressiuns estras: *être sur le point, stare in procinto, im Begriffe sein, to be on the point* etc. (cfr. § 280 C 3, remarcha.)

Eau sun per sortir
eau eira per sortir
eau sarò per sortir
etc.

Quaista construcziun serva eir a rimplazzèr l'infinitiv del futur e'l gerundi del futur (chi maunchan uschigliö):

esser per scriver (= gnir a scriver)
siand per scriver (= gnand a scriver)

L'ausiliêr casuêl ster piglia in quaista combinaziun sovenz la plazza del ausiliêr esser (mera duos ultims exaimpels)

Mia figlietta ais per morir; vè e metta tieus mauns sün ella, acciò ch'ella dvainta sauna. *J. B.* 107.

Mieus sguards eiran continuamaing direts vers l'üsch, nella constanta aspettativa, cha il bramô portadur da faustas novas saja per entrêr. *Tönd.* 200.

Cur cha Rico stet sü, eira il solagl per tramuntêr. *III, 70.*

E. B. A quaista notizia Giulio stendschentet subit la confessiun, chi eira per al smütschar dals lefs. *V, 351.*

Il mat eira per returnêr. *Pr. Cud.* 21.

La mattetta ris-chet dad ir in agüd alla glieud, chi eiran per perir. *Pr. Cud.* 54.

Quels chi eiran intuorn el, vzand que chi eira per dvantêr, al dschettan: Segner, dessans nus batter cun la speda? *Menni, Luc.* 22, 49.

Il raig annunziet cha la granda prova staiva per cumanzêr. *Nadêl* 1, 28.

E. B. La „Societad Retoromanscha" sta per celebrar seis 25vel anniversari. *Lansel, M. L.* 3.

† El mun es per aluêr. *Bifrun, Luc.* 11, 8.

Remarcha 1. L'idea del avegnir considereda dal punct da vista del passô, ma püttost scu conseguenza necessaria d'evenimaints precedaints, vain eir qualvoutas exprimida tres il futur imperfet, chi exprima uschigliö l'avegnir be dal punct da vista del preschaint.

E. B. La „Lengua romana", amo bainischem primitiva, as laschess congualar ad üna larva bod sainz' apparentscha, in la quala il latin popular as füss trasmüdà et or da la quala, sot la chalur dels novs temps, nascharan bainbod, sco splers da milla culurs, ils linguachs moderns. *M. L. (Lansel).*

E. B. Quista strofa ais ovra da Gian Frizzoni, il qual as demossarà in seguit sco ün da nos prüms poets religius. *M. L. (Lansel).*

Remarcha 2. L'italianisem stêr (u esser) in procinto (u in procint), cha tscherts scriptuors drovan qualvoutas, füss megl dad evitêr.

Solenn e sench ais il pass, cha essas in procinto da fêr. *Lit.* 157.

Eau resentiva gratitudine vers quaistas persunas, chi tschantaivan sper me nel vagun, per il surleivgiamaint ch'ellas eiran in procint d'apportêr als sofferents. *Tönd.* 310.

Eir ils homens d'Engiadin' Ota e Surtasna eiran als 12 Favrêr 1767 in procinto da marchêr vers la chapitêla. *Chal.* 1911, 46.

3. L'idea d'ün' acziun futura u d'ün stedi futur, chi s'impuona cun üna tscherta necessited, po eir gnir expressa tres l'ausilièr avair seguieu d'ün infinitiv preschaint preposiziunêl cun *da* (activ u passiv).

Eau d'he da scriver = eau stögl scriver, e dimena eau scriverò effectivamaing;

tü avaivast da scriver = tü stovaivast scriver, e dimena tü eirast probabelmaing resolt da scriver, tü staivast per scriver;

el averò da soffrir = el stoverò soffrir, las circonstanzas della vita al porteron necessariamaing bgeras sofferenzas, etc.

Nus avains da gnir battagiòs = nus dessans gnir battagiôs, nus gnarons battagiòs.

Siand Cristo apparieu, sco grand-sacerdot dels bains chi haun da gnir (text latin: Christus pontifex futurorum bonorum), entret el tres

üna pü granda e pü perfetta tenda, chi nun ais fatta cun mauns. *Menni, Ebr.* 9, 11.

Herodes s'informet, inua Cristo hegia da nascher. *Menni, Matt.* 2, 3 (text latin: H. percontatus est, ubi Christus ille nasciturus esset)

Condüè'm vos frer il pü giuven acciò cha vus nun hegias da morir. *J. B.* 21.

Mia duonna ho da gnir in paglioula d'ün momaint al oter. *Tönd.* 292.

Eau aspettaiva que chi avaiva da gnir. *Tönd.* 108.

Tü nun hest da fer ünguotta oter, cu da'm preparêr il caffè la damaun allas set. Vi pel di sun eau adüna nel god; allura hest tü da der il mangêr alla glieud, chi sun co in chesa. Scha tuorn la saira, am hest da pinêr il caffè. *Bundi* 8.

Inspira a tuots ün spiert volontus ad obedir a lur musseders, sco a têls chi haun da render quint, acciò ch'els administreschan lur offizi cun dalet. *Lit.* 194.

Amuossa'ns ad innombrêr nos dis, acciò cha .... vegnans unzacura, nel di cha vains da render quint, chattôs fidels administratuors dels talents a nus affidôs. *Lit.* 64.

„Ah uschea, padrin avess eau dad esser,“ dschet el plaun sieu. *Nadêl* 1, 14.

Tü avarost da soffrir bger in il muond e da combatter cun bgeras sensaziuns disagreablas. *Pr. Cud.* 272.

Cun ün battaisem he eau da gnir battagiô. *Menni, Luc.* 12, 50. (Text latin: baptismo oportet me baptizari).

Persunas chi sun be passagêrmaing preschaintas nella vschinauncha d'innumbraziun haun d'indichêr lur solit domicil. *Instr. Censimaint,* 5.

In chantuns inua la frequenza della scoula ais obligatoria eir passeda l'eted da 14 ans, ho da gnir inscrit per infaunts da quell' eted simplamaing il pled scolar. *Instr. Censimaint,* 5.

Policarp avaiva da gnir ars. *Pr. Cud.* 55.

Per quaistas prestanzas dels chatscheders ils baruns avaivan da'ls deffender et administrêr güstia in fats criminêls. *Pr. Cud.* 197.

† Martha hauaiva da fêr cu la bgierra massaria. *Bifr., Luc.* 10, 40.

Eia, che haest da fêr cun nus Jesu Nazarene? *Bifr., Luc.* 4, 34.

Eau hae da gnir battagiô cun ün battaisẽ. *Bifrun, Luc.* 12, 50.

× **Remarcha 1.** Nel istess sen chattains nella litteratura veglia l'ausiliêr esser, seguieu dal infinitiv preposiziunêl cun da.

† Hauiand la lescha la sumbriua da las bunas chioses chi sun da gnir & brichia la proepia imegina de las chioses schi mae nu po ella fêr perfets aquels chi uaun tiers, cun aquellas hufertas. *Bifrun, Ebr.* 10, 1.

Mu gniand Christus grand sacerdot, da las bunas chioses chi eran da gnir, tres l'g mêr & plü perfet tabernaquel, brichia fat cun maun, es el antro aint ils lous saencs perpetuaels. *Bifr.*, *Ebr.* 9, 11.

Remarcha 2. Ün singulêr adöver della locuziun avair da cul infinitiv chattains in frasas scu las seguaintas:

Il raig ho dad esser stô mordragiô = Der König soll ermordet worden sein; On dit (on suppose) que le roi a été assassiné; C'è la voce che il rè sia stato assassinato.

Ella ho dad esser richischma = Sie soll sehr reich sein; Elle passe pour très riche; Dicono che è richissima.

Que ho dad esser fich difficil da fèr ün circul sainza compass = Es muss sehr schwer sein etc.; Cela doit être très difficile etc.; Pare che sia difficilissimo etc.

Que ho dad esser in quella chesa üna scrittüra chi disch, cha quel chi ais in cas da fêr murir il dragun, a quel tuocha la chesa cun tuot que chi ais aint, e ho perfin dad esser in ün murütsch interrô ün'evna cun aint or ed argentaria. *Bundi* 20.

Que ho bain d'esser üna greiva chosa, a nun pudair honorêr sieu bap. *Robbi, Tes.* 10.

Remarcha 3. Siand cha avair da vain per il pü tradüt in tudais-ch cun *sollen*, schi pudains constatêr ün' interessanta retroacziun del adöver da *sollen*, in frasas subordinedas scu *sollte es regnen (should it rain*, adempimaint intschert d'ün' eventualited fich dubiusa) sülla fraseologia ladina: Avess que da plover.

Scha vessas da metter gio il sach, schi eau'm büt nell'ova. *Bundi* 14.

O Rudi! scha quist cher infaunt avess da dvantêr ün leder! *Pr. Cud.* 75.

4. Similmaing scu avair suot 3, vain eir druvò esser, be cha l'infinitiv preposiziunèl chi segua, schabain nella fuorma activa, ho allura adüna la significaziun d'ün infinitìv

del passiv (quaist adöver ais dimena different da quel trattò suot 3, rem. 1).

Que ais da fer = que sto gnir fat, que gnarò fat; Tü est da cumplaundscher = Tü stoust gnir cumplaunt, tü gnarost cumplaunt.

Eau resentiva cha tar quaista separaziun eiran tuots duos eguêlmaing da complaundscher. *Tönd.* 180.

Eau retegn per tschert, cha las afflicziuns del temp preschaint nun sajan da congualêr cun la gloria, chi ho da gnir manifesteda vi a nus. *J. B.* 165.

× 5. Analogamaing a sieu adöver nel futur analitic (§ 280 B, 1 e § 281) e nel condiziunêl analitic (§ 280 B, 2 e § 281) chattains il verb gnir, seguieu dal infinitiv prepositiunêl cun a, eir druvô in oters temps per indichèr ün' acziun u ün stedi ventur.

† Moises guardeua sün acque chi gniua a gnir arendieu. *Bifr., Ebr.* 11, 26.

Oters exaimpels mera alla fin del § 278 bis suot exaimpels divers.

D.

(§ 280 continuô)

Ils verbs ausilièrs casuèls *ster* ed *ir* e lur adöver nella conjugaziun.

Alla differenza dels verbs ausilièrs usuèls *esser*, *avair* e *gnir*, nomna ün ils ausilièrs *stèr* ed *ir* ausilièrs casuèls. Que voul dir ch'els sun essenzièlmaing verbs independents e vegnan be occasiunèlmaing druvôs scu ausiliêrs.

1. La funcziun da stèr scu ausilièr casuèl nun ais in generêl oter co d'as substituir al ausilièr usuèl esser. Mera losupra § 279 b, remarcha 1; § 280, C, 2; § 281, chap. VIII (siand cha, stante cha) e cunfrunta eir § 278 bis.

Quaistas differentas substituziuns sun exemplifichedas nellas frasas seguaintas:

a) Eau giavüsch cha stettas leger e containt quaista not. *Z. Pall., And.* 20.

b) Il famagl d'ün chapitauni eira ammalô e staiva per murir. *J. B.* 99.

c) Eau staiva tschanteda nella sumbriva d'üna gruppa da tiglios (tigls, mera § 44). *Tönd.* 49.

d) E. B. Ün champ non po prodüer consecutivamaing l'istessa granezza in quantità satisfacenta, stante cha las medemmas plantas absorbeschan dal terrain eir saimper las istessas substanzas. VII, 194.

Quaist ultim adöver ais ün italianisem tuottafat superfluo; la conjunczium ladina ais: siand cha (mera chap. VIII).

2. L'ausilièr casuèl ir ho principèlmaing trais funcziuns:

a) El as substituescha qualvoutas al ausilièr usuêl gnir nella formaziun del futur imperfet.

Mera losupra § 280, B, a, remarcha 4.

b) In connexiun cul gerundi del preschaint fuorma'l üna conjugaziun specièla teoreticamaing completta, pratticamaing però quasi adüna limiteda allas fuormas sinteticas dad ir, la quèla po gnir nomneda conjugaziun progressiva, perchè ella exprima acziuns u stedis chi vaun progredind, chi creschan da pü in pü, chi vegnan adüna pü intensivs.

Il traffic dels esters vo saimper s'augmentand. VII, 181.

E. B. Uschè vegl sco l'uman ais il bsögn d'urar. Quaist giarà bain as disminuind, lura darcheu creschind, seguind alla ledscha generala del svilup terrester, ma mai nun svanirà. *Philom.* 2 *(Gaudenz)*.

E. B. Las linguas van deperind e mouran, scha'l pövel chi las ha iertadas non las sa appretschar e ricognoscher lur merits. *Ann.* 1915, 155 *(Pult)*.

Las bestias rapaces vaun s'extinguind. VII, 152.

La sulvaschina, sco il chamuotsch, il chavriöl e'l tschierv vaun diminuind. VII, 152.

Con tuots ils ministers dellas finanzas nos d'bit vo poch diminuind. scha na s'augmentand ..... *Ann.* 1887, 41 *(Grand).*

c) Davart sieu adöver nel passiv mera § 281, C.

§ 281.

Adöver dels verbs ausiliêrs nella conjugaziun del passiv.

A.

Il passiv (§ 283 b) nun cognuoscha üngünas fuormas sintеticas; tuot sia conjugaziun ais dimena analitica, tuot sieus temps sun „cumposts".

Alla composiziun dellas fuormas passivas serva il particip „passô", combinô generêlmaing culs ausiliêrs gnir ed esser (occasiunêlmaing eir cun ster ed ir, mera suot C). Il particip furnescha per uschè dir il contenuto u la substanza, l'ausiliêr furnescha la fuorma: la persuna, il numer, il temp, il möd. Tuottüna nun ais neir il particip formêlmaing indifferent; el variescha scu ün aggettiv ed as drizza in generêl scu quaist in gener e numer zieva il subject (cfr. §§ 187, 283 b e 291).

Toni vain ludô
Maria ais occupêda
Silvio e Toni vegnan educhôs
Maria ed Anna gnaron divertidas
Silvio e Maria gnittan chürôs.

Quaists exaimpels muossan eir, cha'l particip „passò" nun merita propriamaing sieu nom, almain na in sieu adöver nel passiv, intaunt ch'el serva nel activ effectivamaing be alla formaziun da temps del passô: del perfet, del püco-

perfet, del passò anteriur e del futur anteriur, siand cha eir quaist ultim po gnir cuschidrô in ün sen scu temp del passò.

Ma nel passiv perda il particip passô totèlmaing sieu funcziun d'indichêr il temp, gnand el druvô per tuots temps indifferentamaing.

B.

Survista della conjugaziun passiva ordinaria cun gnir ed esser.

Preschaint

Indicativ		Conjunctiv	
eau vegn / „ sun	occupò, -eda	ch'eau vegna / „ „ saja	occupô, -eda
etc.		etc.	

Passò Imperfet

Indicativ		Conjunctiv	
eau gniva / „ eira	occupò, -eda	ch'eau gniss / „ füss	occupò, -eda
etc.		etc.	

Preterit (temp istoric 1)

eau gnit / „ füt	occupô, -eda
etc.	

Passo perfet

eau sun	gnieu occupò gnida occupeda stô occupô steda occupeda	ch'eau saja	gnieu occupò gnida occupeda stô occupô steda occupeda
etc.		etc.	

Pücoperfet

eau eira
gnieu occupô
gnida occupeda
stô occupô
steda occupeda
etc.

ch'eau füss
gnieu occupò
gnida occupeda
stô occupô
steda occupeda
etc.

Passô anteriur (temp istoric II)

eau füt
gnieu occupô
gnida occupeda
stô occupô
steda occupeda
etc.

Futur imperfet

eau gnarò (gnaregia)
eau sarò (saregia)
occupô, -eda
etc.

ch'eau vegna
a gnir occcupô
„ „ occupeda
ad esser occupô
„ „ occupeda
etc.

Futur anteriur

eau sarò (saregia)
gnieu occupô
gnida occupeda
stô occupô
steda occupeda
etc.

ch'eau vegna ad esser
gnieu occupô
gnida occupeda
stô occupô
steda occupeda
etc.

Imperativ

vê
sajast
occupô, -eda

ch'el vegna
ch'el saja
occupô

ch'ella vegna } occupeda
ch'ella saja }
etc.

Infinitiv preschaint

gnir esser	occupô, occupeda, occupòs, occupedas

Infinitiv passò

esser gnieu gnida gnieus gnidas esser stò steda stôs stedas	occupò, occupeda, occupòs, occupedas

Infinitiv futur

esser per gnir esser per esser	occupô, occupeda, occupôs, occupedas.
gnir a gnir gnir ad esser	occupô, occupeda, occupôs, occupedas.

Particip (per tuots temps)

occupò, occupeda, occupôs, occupedas

Particip passò

stò occupô, steda occupeda, stôs occupòs, stedas occupedas
(druvô da per sè in frasas scurznidas.)

Gerundi

Preschaint:	gnand siand	occupò, occupeda etc.

Passò:	siand gnieu, gnida, gnieus, gnidas siand stô, steda, stôs, stedas	occupò, -eda etc.
Futur:	siand per gnir siand per esser gnand a gnir gnand ad esser	occupô, occupeda, occupôs, occupedas

Davart la differenza da significaziun traunter las fuormas cumpostas cun gnir e quelles cumpostas cun esser mera § 283 b. Eir exaimpels as chattan allò.

C.

× stêr ed ir druvôs per fuormas passivas.

Excepziunêlmaing chattains eir stêr ed ir druvòs nella formaziun del passiv.

a. Stêr vain druvô per indichêr la continuaziun del stedi passiv: Üna speda da Damocles sto suspaisa sur il cho da mincha umaun, q. v. d. ais suspaisa e continua ad esser suspaisa, resta suspaisa, ais adüna suspaisa.

Abominè il mel, stè tachôs al bön! *J. B.* 166.

E. B. Non voliand ils Güdeus star soggetts al imperi Roman, gnittan els battüts terribelmaing. V, 178.

Vus tuots saros s-chandalizôs in me quaista not; perchè a sto scrit: Eau vegn a batter il pastur, e las nuorsas della scossa saron dispersas. *Menni, Matt.* 26, 31.

Üna damaun staiv' eau tschanteda nel balcun della biblioteca e guardaiv' our da fnestra. *Tönd.* 375.

Niclo staiva giaschantô alla sumbriva d'ün frus-chêr da nitschoulas. *Pr. Cud.* 11.

† E. B. Tot las lisüras tremblan, la memoria sta suspaisa, la raschun ais perplexa. *Abyss*, 4, 209.

Eau hae acchiatô ün hutêr, in aquael steua scrit sü: agli nun cunschieu dieu. *Bifr.*, *Act.* 17, 23.

b. L'adöver dad ir ais quasi exclusivamaing limitô allas combinaziuns ir pers, ir smarrieu e similas, inua ch'avains

possibelmaing ün' influenza tudais-cha ed italiauna *(verloren gehen, andar perduto).*

Che's pera? Scha ün crastiaun avess tschient nuorsas, ed üna da quellas gess smarrida: nun laschess el las nonaunta nov sün la muntagna per il a tscherchêr la smarrida? *Menni, Matt.* 18, 12.

Uschè fich hest tü amô il muond, cha tü hest do tieu sulgennieu filg. accio cha tuots quels chi crajan in el, nun giaian pers, tü hest pigliô chüra per nossas ormas, acciò ch'ellas nun giaian persas. *Lit.* 75.

E. B. Del vegl Chiampel savains ch'el ha jovà la rolla da Matusalem in ün prolog ch'el svess 'vaiva componü e chi es i pers. *M. L. (Lansel).*

L'adöver del ausilièr casuêl ir in otras combinaziuns cu las nomnedas as chatta fich darèr e sto gnir cuschidrô scu italianisem *(andò bruciato, andar soggetto).*

Schabain ch'eau, sco dottur m'adüset a supportêr la vista dels martiris, als quêls vo assoggetteda la natüra umauna, schi tuottüna currivan da mieus ögls larmas intschessantas. *Tönd.* 342.

§ 282.

Verbs ausilièrs impropris u verbs ausiliêrs da möd.

A.

Daspèr ils verbs ausilièrs fin co trattôs avains auncha set oters verbs ch'ün classificha qualvoutas culs ausilièrs. nempe:

Vulair (volair), dovair, stovair. pudair (podair), savair, sus-chair e sulair (solair).

Quaists vegnan scu ausilièrs combinôs cun üna suletta fuorma verbêla: l'infinitiv pür, sainza preposiziuns. Els nun sun ün instrumaint necessari da conjugaziun. ed ün ils nomna perquè verbs ausilièrs impropris, alla differenza dels ausilièrs propris (usuèls u casuèls). Ün ils designescha eir scu ausilièrs da möd. siand ch'els servan. almain parzièlmaing, a modifichèr la significaziun d'ün verb sumgiauntamaing scu ils möds (§ 284).

Be ün da quaists ausiliêrs surpiglia qualvoutas la rolla d'ün ausiliêr propri, nempe vulair, chi vain in tscherts cas druvô per la formaziun del futur. Davart quaist adöver mera suot B.

Davart la conjugaziun da quaists verbs mera § 298 (sus-chair, sulair) e § 300 (vulair, dovair, stovair, pudair, savair).

L'adöver dels ausilièrs da möd vain exemplifichò tres las frasas seguaintas:

a. Vulair (volair)

Mera, eau'm vögl fermêr sper il puoz. *J. B.* 10.

L'ais arriveda l'ura solenna, cha vus volais publicamaing professêr vossa cretta avaunt il conspect da Dieu. *Lit.* 127.

Sch'ün crastiaun gniss surprais in qualche fal, vöglias vus corriger ün tèl cul spiert da bandusezza. *J. B.* 165.

Eduard nun vulaiva imprender ünguotta. *Pr. Cud.* 23.

Vöglia il Segner unir vos cors in charited, fidelted e concordia vairamaing cristiauna, vöglia el benedir vos matrimuni a sia onur. *Lit.* 164.

Els al dettan da baiver aschait masdò cun feil, ma cur el l'avet sagiô, nun volet el baiver. *Menni, Matt.* 27, 34.

† E. B. Eir Abraham non ha voelgü trametter ün dals morts, pro ils frars dal rick hom. *Abyss* 4, 204.

L'g giüst giüdici da dieu, quael chi uain ad arrēder a scodüni suainter ses fats, & ad aquels chi nu uoeglian bain ubedir à la uardet. *Bifr. Rom.* 2, 8.

L's Jüdeus nu uousen (vulettan) crair. *Bifr., Act.* 17, 5.

b. dovair.

Tü nun dajast invulèr! *Pr. Cud. 21.*

Que ho nom cha Benedeck daja gnir demiss da sia plazza e substituieu tres l'archiduca Albrecht, chi daja continuèr la chàmpagna nel nord. *Tönd.* 304.

Expressiuns memma generèlas dessan gnir evitedas. *Instr. Censimaint* 6.

Tü avessast dovieu der mieu danèr als banquiers, ed a mieu retuorn avess eau retrat il mieu cun fits. *J. B.* 121.

Nus nun avessans dovieu mordragèr il mulinèr. *Pr. Cud.* 38.

† Nu saias pissirus dschant: che daians mangiêr, ù che daians baiuer, ù cun che n's daians uestijr. *Bifr.*, *Matt.* 6, 31.

Schi qualchiün ho uraglies par udir, aquel daia udir. *Bifr.*, *Marc.* 4, 23.

Et els três fêr assauair da dieu, sun auisôs in soen ch'els nun dessen turnêr tiers Herodem. *Bifr.*, *Matt.* 2, 12.

c. stovair.

Che 'm güda la prümogenitura! Eau stögl già morir! *J. B.* 12.

Eau stu ir a pe e nun he oter co biera ed ün po d'paun. *Pr. Cud.* 56.

Eau stuess smanchèr vi Dieu, sch'eau me passess quist lö sainza m'impissèr cun ingrazchamaint ad el. *Pr. Cud.* 60.

El dschet ch'el stöglia ir allò cun sia glieud et as zoppêr. *Pr. Cud.* 69.

Giosef as stovet volver d'üna vart e cridèr. *J. B.* 21.

E. B. † Ils Infants da Dieu stoven murir gio iminchiady, eir als plü pitschens vicis & puchiats, sch'els non vöglian far rottadüra da Barchia. *Trom.* 99.

Scriua aquellas chioses che tü haes uis & aquellas chi stouuan duantêr dsieua aquaistas. *Bifr.*, *Apoc.* 1, 19.

Et cumanzo ad amussêr, co che l'g fllg delg hum stues bgier indürêr. *Bifr.*, *Marc.* 8, 31.

d. pudair (podair).

Eau nun poss ir cun te. *Pr. Cud.* 51.

Vus essas spiuns! Vus volais vair, da che vart cha podessas attachèr il pajais ostilmaing. *J. B.* 20.

Ils povrets nun haun podieu fügir. *Tönd.* 292.

Urand, perchüra't da tuotta ipocrisia, fosa devoziun e desideri d'esser osservô. Non urêr per pudair solum dir: Eau he urô. *Pr. Cud.* 269.

La citted da Coira nun pudaiva gnir excommunicheda, sch'ella pigliaiva sü glieud, chi dal imperatur eran declarôs bandieus. *Pr. Cud.* 218.

† E. B. Che algretia fuo in ils Israeliters, curâ è pudettan vair 'l juven Salomon incurunâ! *Abyss* 3, 174.

E. B. Chi non vuless sias larmas padinar, cõsiderand ilg dalet, chia seis velgs, davo larmas da poenitentia vegnen à pudair vair, & giüdair. *Abyss* 3, 176.

Signer schi tü uous schi poust natagier mè. *Bifr.*, *Luc.* 5, 12.

Et adüntrat sun araspôs bgiers da sort che nun pudaiuan ster ils lous chi eran auaunt la porta. *Bifr.*, *Marc.* 2, 2.

Nun pudiant els l'g aprusmêr, par l'g grand poeuel, schi haun els dscuuiert l'g tet de la chiesa. *Bifr.*, *Marc.* 2, 4.

e. savair.

Sajast pür tranquil, eau se eir esser curagiusa. *Tönd.* 15,

Eau he sovenz simpatisô culs eroes dell' istoria, e savaiva fich bain comprender il sentimaint elevô. cun il quêl els giaivan alla guerra. *Tönd.* 15.

Maschin tuot confus, non savet respuonder. *Nadêl* 1, 26.

O ch'eau savess fer eir ad ella ün plaschair! *Pr. Cud.* 36.

E. B. Chi sa che ouvra cha quai füss gnü landroura sch'eu vess be savü scriver il pled festeg-na! *Ann.* 1915, 159 (*Pult*).

Bifrun nun pera da s'inservir da *savair* in quaist sen; inua Menni metta nun savaiva respuonder, metta Bifrun nun pudaiva respuonder.

Üngün non al savaiva respuonder ün pled. *Menni, Matt.* 22, 46.

Üngiün nun pudaiua agli arespuonder. *Bifr., Matt.* 22, 46.

f. sus-chair.

Suos-ch eau repeter la dumanda a Sia tanta? *Tönd.* 9.

Tuot ais cher, tuot ais cher,
Övs e painch, dschambun,
Ün nun suos-cha pü mangèr
Niaunch' ün töch d'tschigrun!

M. L. 77 *(Caderas).*

Ogni ün, chi sus-chaiva guardêr nels ögls alla figlia del raig, gniva condannô a mort. *Nadèl* 1, 26.

Eau nun he mè sus-chieu m'impisser, ch'eau possa T'obtegner. *Tönd.* 136.

La buna duonna sus-chaiv' apaina sortir pü our d'chesa. *Pr. Cud.* 117.

† Nus nun sus-chain plü dick staer aco. *Ulrich Susanna* 706 (citô da Pallioppi).

Üngiün da que di inuia l'g astckio dumander plü. *Bifr., Matt.* 22, 46.

g. sulair (solair).

Fürstenau passaiva per üna citedina et avaiva tscherts drets, sco sulamaing citeds sulaivan avair, p. ex. müraglia e la giudicatura sur vita e mort. *Pr. Cud.* 218.

Dell' admiraziun tradiziunèla con la quèla oters istorics soulan descriver la vita da grands conquistaduors e devastatuors da pajais, nun chattet eau nel cudesch da Buckle ünguotta affat. *Tönd.* 58.

Ils infaunts nun soulan havair scrupel da piglêr frütta our da'ls zardins. *Robbi, Tes.* 23.

E. B. El nianchia non m'invidet à giantar, sco ch'el soleva far autras voutas. *Chal.* 1823, 17.

Ma sün la festa s o l a i v a il guvernatur dèr liber ün preschunèr al pövel, quel ch'els volaivan. *Menni, Matt.* 27, 15.

† Et cura che tü ùras, schi nu saias sco'ls hypocrits. Perche els s o e g l i a n u r ê r stand in las sijnagogis & ils chiantuns dellas plazzas, par che uignen uais della lieud. *Bifr., Matt.* 6, 5.

Cura ch'els uennen in la cittèd da Capernaum, schi uennen aquels chi s o e g l i a n s c o d e r l'g didrachma tiers Petrū. *Bifr., Matt.* 17, 24.

Et in la festa s u l a i u a l'g guuernadur laschèr ir ün praschunijr agli poeuel, quael che uulaiuen. *Bifr., Matt.* 27, 15.

B.

V u l a i r n e l l a f o r m a z i u n d e l f u t u r i m p e r f e t.

Cha nella prüma persuna v u l a i r s e g u i e u dal i n f i n i t i v piglia facilmaing la plazza d'ün f u t u r i m p e r f e t, ais tuot inclegentaivel. In bgers cas (na in tuots) e a u v ö g l (n u s v u l a i n s) f e r q u a l c h o s a ais taunt scu e a u f a r ò (n u s f a r o n s) q u a l c h o s a, e nus chattains dimena quaist adöver da v u l a i r particulèrmaing sovenz nella prüma persuna, singular e plural.

Ma quist' ais la lia, ch'eau v ö g l f è r cun la chesa d'Israel zieva quels dis, disch il Segner: eau v ö g l m e t t e r mias ledschas in lur sen, e las v ö g l s c r i v e r in lur cour; ed eau v ö g l e s s e r lur Dieu, ed els saron mieu pövel. *Menni, Ebr.* 8, 10 (cfr. il text latin: Quamobrem hoc est pactum quod p a c i s c a r domui Israelis post dies illos, dicit Dominus: I n d a m leges menti eorum, et cordi eorum i n s c r i b a m; et e r o ipsis Deus, et ipsi erunt mihi populus).

Gni tiers me vus tuots, chi essas travagliòs ed aggravòs, ed eau's v ö g l r i s t o r ê r. *Menni, Matt.* 11, 29. (Cfr. text

latin: Venite ad me omnes qui fatigati estis et onerati, et ego faciam ut requiescatis).

Sch'alchün oda mia vusch ed evra la porta, schi vögl eau entrêr tiers el e tschnèr cun el, ed el cun me. A quel chi vaindscha, vögl eau dèr da zèr cun me sün mieu trun. *Menni, Apoc.* 3, 20—21. (Cunfrunta text latin: Siquis audierit vocem meam, et aperuerit ostium, ingrediar ad eum, et coenabo cum eo, et ipse mecum. Qui vicerit, tribuam ei ut sedeat mecum in throno meo).

† Sch'alchiün oda la mia uusth, & eura l'g hüsth, schi uoelg eau iraint tiers el, & uoelg schnêr cun el, & el cun mè. Aquel chi uaindscha uoelg eau dêr agli da sêr cun me in mieu siz. *Bifr., Apoc.* 3, 20—21.

Pü rèr, almain nella lingua da noss dis, ais ün têl futur per las otras persunas. Ün il chatta auncha qualvoutas pustüt nel infinitiv, la formaziun del quêl ais uschigliö ün po circonstanzièla e diffusa, siand ch'el ho da bsögn d'almain trais pleds (esser per scriver, gnir a scriver), intaunt cha vulair scriver and ho be duos. Nella literatura veglia incuntrains però ün discret numer d'exaimpels d'ün futur cun vulair eir in oters möds (indicativ e conjunctiv).

Que paraiva da volair gnir naiv. *Nadèl*, 1, 21.

† Eau uez che l'g nauigier uuol esser cun trauailg & bgier dan. *Bifrun, Fats,* 27, 10 (*Menni* tradüa: Eau vez cha la navigaziun sarò unida con travagl e granda perdita. Il text latin disch: Video cum injuria multoque damno futuram navigationem).

Et gniant er' ls prüms sch'haun els pissô, che uoeglian arschaiuer plü bgier, & er els, scodün arfschet ün danêr. *Bifr., Matt.* 20, 10. (Il text latin disch: Quum venissent autem primi, existimarunt se plus esse accepturos; sed acceperunt ipsi quoque singuli denarium. Luther tradüa: .... sie würden mehr empfangen. *Menni* metta be: .... s'impissaivan els d'artschaiver da pü).

Cunfrunta eir:

Els implitten amâduos nêfs, da sort che uulaiuen affundêr.

Bifrun, Luc. 5, 7. (Il text latin ais: Impleverunt ambas naves; ita ut pene mergerentur. *Menni* tradüa main exactamaing: Els implittan amenduos nevettas in möd, ch'ellas fundaivan).

§ 283.

Lectüras.

A.

L'ingianneder ingiannô.

Ün murdieu entret ün di in üna buttia da Milaun ed as cumpret qualchosa. Voliand pajêr, tscherchet el nellas giloffas del brastüoch, tscherchet in quellas dellas chotschas, ma nun podet chattêr niaunch' ün rap. „Ch'El s-chüsa, signur", dschet el al negoziant, „eau d'he smanchô mia buorsa. Ch'El am permetta dad ir a la piglièr; eau Al dun intaunt quaist instrumaint in pegn." Dschand que, depositet el üna guitarra süllа maisa da buttia e sortit.

Appaina ch'el füt davent, entret ün hom giuven bain miss; eir quaist cumpret qualchosa e vzand sün maisa la guitarra, la pigliet el in maun, l'examinet ün momaint e dschet allura al negoziant: „Scha quaista guitarra ais Sia, schi posseda El ün tesori, perchè quaist instrumaint ais üna guitarra da Stradivarius. Sch'El la venda, eau Al pej 2000 francs per ella."

„Mieu signur", respondet il patrun, „que ais üna memoria da famiglia, eau nun la poss vender, sainza avair consultò ouravaunt mieus paraints." „Ebbain", replichet il giuven signur, „sch'El as decida da m'illa vender, ch'El la porta be nel Hotel da Milaun; El am chatterò saimper dispost, da'L dêr 2000 francs." Dit que, pajet el, salüdet e sortit.

Pochs momaints zieva entret il murdieu, pajet, ingrazchet, pigliet sieu instrumaint e vulet ir. „Bun amih", al dschet uossa il patrun, „vulais am vender quaista guitarra? Eau as dun per ella tschient francs." — „Cher signur", respondet

il murdieu, „ella m'ho do il paun durante taunts ans, ch'eau nun am se resolver da'm separêr d'ella.“ — „Eau as vögl dêr 150 francs.“ — „Cu am podess eau separêr da quaist instrumaint. l'unic fidel compagn da mias sofferenzas! o, mê pü!“ — „Ebbain, eau as dun 200 francs.“

Uossa il murdieu riflettet ün momaint, pigliet la guitarra in sieus mauns, la guardet cun tschera trista e la det allura in maun al patrun dschand: „Vairamaing, que am fo granda paina, ma che voul El, cura ch'ün ais pover, ün sto esser ingrat svess cunter si'egna volunted. Ch'El piglia l'instrumaint; in ogni cas sun eau sgür, ch'el as rechatta in buns mauns.“

Dschand que, imburset el la munaida cha'l patrun al preschantet, büttet ün ultim sguard sün sieu instrumaint, salüdet rispettusamaing e get davent.

Tuot containt da quaist famus affêr, il negoziant get dalum nel Hotel da Milaun, s'informet dal giuven signur, chi'l avaiva impromiss 2000 francs, ma nun il podet chattêr. El s'inacordschet memma tard, ch'el s'avaiva laschô clappêr da duos furbazs, pü vuolps cu el stess.

B.

La megldra charta da recomandaziun.

Süll' annunzia d'ün marchadaunt, chi tscherchaiv' ün commissiunari, as preschentettan bgers mats. Il negoziant tschernit svelt our ün e licenziet ils oters. „Eau vuless gugent savair“, dschet sieu amih, „perchè cha tü dettast la preferenza güst a quaist mat, chi nun avaiv' üngüna charta da recomandaziun?“ — „Tü at sbagliast“, füt la resposta, „quaist mat ho bgeras recomandaziuns. El fet giò ils peis aunz cu gnir in stüva e serret l'üsch; el cognuoscha dimena bun uorden. Sainz' as fêr invidêr cedit el sieu s-chabè a quel hom vegl, zop; que muossa sieu bun cour. El pigliet giò sia chapütscha, intrand in stüva, e respondet promtamaing e precisamaing sün mias

dumandas; el ais dimena gentil ed ho bella maniera. El pigliet sü il cudesch, ch'eau apposta avaiva miss per terra, intaunt cha'ls oters il chatschettan con üna pajeda d'üna vart u s'inchambürlettan suraint. El spettet quietamaing, fin ch'eau l'addresset il pled e nun stumplet ils oters d'üna vart per gnir il prüm; que ais ün bel attestat per sieu bun deport e sia modestia. Pü inavaunt he observô, ch'el avaiva braschunô sieu caput e s'avaiva lavô ils mauns. Nun ais quaist tuot insembel üngüna charta da recomandaziun? Eau dun bger da pü sün que ch'eau sè d'ün mat, zieva l'avair observô desch minutas alla lungia, cu sün tuot que chi sto nella pü bella charta da recomandaziun. *Suainter D. S.* 1911, 127

§ 284.

Exercizi.

1. Indicha per mincha verb contgnieu nella lectüra del § 283 A, sch'el ais
   a) transitiv u intransitiv,
   b) simpel u cumpost,
   c) persunêl u impersunêl (unipersunêl),
   d) ausiliêr u independent.

2. Fo üna glista da tuots ils verbs ausiliêrs contgnieus nellas lectüras del § 283 A e B ed indicha per minchün sch'el ais
   a) propri u impropri,
   b) casuêl u usuêl.

3. Nomna tuots ils ausiliêrs impropris (u da möd) cha tü cognuoschast e fuorma cun minchün duos frasas complettas.

4. Explicha che verbs chi fuorman ils temps passôs cun avair, e che verbs cun esser.

Do duos exaimpels in frasas complettas per mincha categoria.

5. a) Fo üna tabella completta da conjugaziun del ausilièr a v a i r.
   b) Fo l'istess cun e s s e r.
   c) Conjughescha il preterit, il futur sintetic e l'imperativ dels ausilièrs g n i r, s t ê r ed i r.

6. Nomna tuots ils verbs reflexivs contgnieus nellas lectüras precedaintas e di per minchün, sch'el ais verb reflexiv propri u reflexiv impropri. Ho forsa ün da quaists verbs reflexivs ün sen reciproc?

7. Conjughescha tuots ils temps analitics (u „cumposts") del verb reflexiv a s s b a g l i ê r.

Las conjugaziuns.

A. Remarchas preliminarias.

§ 285.

1. La classificaziun dels verbs ladins in q u a t t e r c o n - j u g a z i u n s vo inavous sülla lingua latina. Ell' ais dimena „istorica". Ils verbs latins culla desinenza - a r e nel infinitiv sun in generêl dvantôs verbs ladins culla desinenza - ê r (cun *e* sonor) e fuorman la p r ü m a c o n j u g a z i u n. Similmaing sun bgers infinitivs latins in - ē r e (cun *e* sonor) - ĕ r e (cun *e* debel) ed - i r e dvantôs infinitivs ladins in - a i r, - ĕ r (cun *e* debel) ed - i r, ma brich tuots. Seguind la classificaziun latina, appartegnan il verbs ladins in - a i r alla s e g u o n d a c o n j u g a z i u n, quels in - è r alla t e r z a, e quels in - i r alla q u a r t a.

✕ 2. Ma in lingua ladina d'Engiadin' Ota avains aunch' üna quinta terminaziun per l'infinitiv, nempe - ü r, scu in a d d ü r, a r d ü r, c o n d ü r, d e d ü r, p r o d ü r, t r a d ü r, c o n s t r ü r, d e s d r ü r (s d r ü r), i n d ü r, i n t r o d ü r, r e c o n d ü r, r e - d ü r. Per quaists verbs nun ais üngüna plazza nellas quatter conjugaziuns istoricas e tradiziunêlas. Ün as güda cull' ex-

plicaziun cha quaists infinitivs sajan contractôs, ed addüa ils infinitivs latins adducĕre, reducĕre, construĕre, destruĕre etc. Però dalum ch'ün vo inavous sün têlas explicaziuns, schi crouda la classificaziun da bgers oters verbs: clêr, fêr, lêr, inclêr, trêr per exaimpel sun eir infinitivs contractôs, las fuormas latinas tunan colligĕre, facĕre, legĕre, intellegĕre, trahĕre etc., ed ün as po dumandêr, scha quaists verbs nun füssan da classifichêr püttost culla terza conjugaziun cu culla prüma. Similmaing füssan dir, (lat. dicĕre), benedir (benedicĕre), contradir (contradicĕre), desdir (disdicere), predir (praedicĕre) etc. na verbs della quarta, dimpersè verbs della terza conjugaziun, e cun verbs scu rir (lat. ridēre), sorrir (lat. subridēre), chi appartgnaivan in latin alla seguonda conjugaziun, as spordschan per üna classificaziun istorica darchò otras difficulteds, siand cha las fuormas actuêlas da quaists verbs nun admettan in üngün möd lur classificaziun culla seguonda conjugaziun in -air; ün stovess püttost suppuoner ün infinitiv contractô our da riĕr, sorriĕr, cun e debel, dimena infinitivs della terza conjugaziun. Darchò avains in crair, culla fuorma alternativa crajer, l'exaimpel d'ün verb, la classificaziun del quêl pera simplamaing da depender da sia ortografia.

× 3. Tuot quaistas difficulteds da classificaziun füssan scholtas, sch'ün adoptess per quaists verbs cun infinitivs contractôs l'ortografia valladra condüer, desdrüer, indüer, rier, sorrier, leer (lejer), incleer (incleger), crajer etc., que chi nun laschess pü üngün dubi per la classificaziun ed avess auncha l'avantag dad approssmêr ils duos idioms engiadinais. La fuorma crajer ho del rest già supplantô quella crair eir per l'Engiadin' Ota (*Bifrun* scriva adüna crair). Que as trattess be da generalisêr quaist' ortografia per tuots quaists verbs.

E. B. Eau vögl tradüer la Bibla. *And.* 69.

E. B. Lecourbe volaiva recondüer sia divisiun possibelmaing intacta tiers Massena. *Chal.* 1916, 33 *(C. Planta).*

E. B. Pür lönch davò mezza not as mettettan ils cuits da Schilana süllas schlittras, chi dovaivan condüer ad els e lur regals vers chasa. *Chal.* 1916, 48 *(C. Planta).*

E. B. Muot voul dedüer *Bifrun* da *Balfried*. *Filli* 4.

E. B. Forsa san Els addüer amò oters exaimpels. *Filli* 4.

Giacob füt tuot smort e nun podaiva auncha crajer. *J. B.* 25.

Auncha non poss craier — têl' ineffabla fortüna! *Robbi Aug.* 21.

(Cunfrunta: Cher bap! La bunted cu' la quêla vus arfschais noassas charezas, ans faun crair ch'ellas contribuischan a voass bainstêr. *Robbi Tes.* 9.) Mera eir exaimpels alla fin.

E. B. Luther smettet a stübgiar il grec et l'hebraic, afin da podair leer las senchas Scrittüras in lur original. *And.* 22.

E. B. Leer chosas inchastas. *C. C.* 33.

E. B. Il paur podess rier, scha mincha bouv da maz pajess 100 francs dazi. VII 179.

E. B. Ils Elveziers volaivan evitar ün combat cols Romans ed as perincleger con els a bunas. V 15.

E. B. Il traductur tscherchet da reprodüer text e fuorma del original. *Ann.* 1918, 253.

Ma il sabi sa da cleger
Rösas eir sainz' as forar.

(G. G. Cloetta) Ann. 1918, 269.

E. B. Be con l'assistenza del Figl da Dieu podain nus leger la s. Scrittüra in ün möd chi serva a nossa benedicziun. *Predgias* 8.

E. B. Nus avettan occasiun da leger quaista lavur. *Ann.* XXXII, 237 *(Bardola).*

Ün es directamaing disgustà nel lejer vers sco ils seguaints:

Lascha'm ogni ura
Sco ün colombin
Star in la fissura
Da tieu flaung rubin etc.

opür ch'ün sto simplamaing rier, sco pro quists oters:

Chia sajan reveridas
Sias plejas e feridas
Infin ch'ais vitt' in me:

Chia l'oelg las preferescha
A tuot, e s'divertescha
Cun quel sacrifichiô Agnè.
Lansel, M. L. XXIV—XXV.

† E. B. Scodün po in chasa sia svess leer ed incleer'l plaed da Dieu. *Tromm.* 4.

E. B. Els vegnan a leer questa Chronica. *Martyr. Dedication.*

(Cunfrunta: Il magnanim po facilmaing crair all'immortalited da sia natüra. *Pr. Cud.* 283.

† Sch'el es araig da d'Israel, schi uigna huossa giu de la crusth, schi uulains crair agli. *Bifr. Matt.* 27, 42.)

4. La distribuziun dels verbs ladins traunter las quatter conjugaziuns ais fich ineguêla. La lingua contegna intuorn 3200 verbs, dels quêls circa 2600 appartegnan alla prüma conjugaziun, e be circa 600 a tuot las otras conjugaziuns insembel. La distincziun traunter verbs regulèrs ed irregulêrs ais eir pü u main istorica e tradiziunêla e nun correspuonda adüna alla distribuziun effectiva dels verbs. Sch'ün quinta cun Pallioppi tar ils verbs irregulêrs eir ils verbs augmentativs (§ 296), schi constitueschan perfin nella prüma conjugaziun, chi contegna uschigliö il pü grand numer da verbs regulêrs, ils irregulêrs la majorited. Bgerum pü straordinaria ais la distribuziun nellas otras conjugaziuns: alla seguonda „regulêra" appartegnan be trais verbs, nempe giodair, taschair e possedair, cunter 40 u 50 irregulêrs, alla terza be intuorn 25 regulêrs, cunter almain desch voutas taunts irregulèrs, ed alla quarta eguèlmaing intuorn 25 regulèrs, cunter bod trajatschient irregulèrs.

⨯ **Remarcha 1.** Il numer dels verbs della prüma conjugaziun, pustüt dels augmentativs, vo adüna augmentand. Que provain da differentas causas.

a) Quasi tuots ils verbs nouvs croudan in quaista categoria, scu p. ex. ils verbs internaziunêls seguaints, da formaziun tuot rezainta:

amputêr, analisêr, barricadêr, botanisêr, boycottêr, cadastrêr, cloroformêr, complottêr, confiskêr, dactilografêr, electrisêr, erborisêr, fluorescêr, fotografêr, galvanisêr, inventarisêr, ipnotisêr, ipotekêr, litografêr, magnetisêr,

microscopêr, naturalisêr, pasteurisêr, fonografêr, polemisêr, radiografêr, speculêr, stenografêr, sterilisêr, tariffêr, telefonêr.

Bgers u forsa perfin la püpart da quaists verbs saron entrôs nella lingua ladina tres la lingua tudais-cha. Que explicha forsa eir perchè cha verbs scu absorbêr, abstrahêr, consümêr, discutêr, ed oters appartegnan alla prüma conjugaziun, e na alla terza (u quarta, scu il verb italiaun assorbire). In ogni cas stöglian quaists verbs gnir risguardôs scu neologisms internaziunêls e na scu descendents directs dels verbs latins absorbēre, abstrahère, consumĕre, discutère. Per discuter (discutêr) nun ais la transiziun auncha del tuot accomplida, e scriptuors taunt dell' E. B. scu dell' E. O. drouvan discutêr dasper discuter (que cha l'ortografia actuêla nun lascha però arcugnuoscher, da maniera ch'ün po be as basêr süls particips passôs discutô e discuss).

Dallas importantas dumandas, chi in quell' epoca gnivan ventiledas e discuttedas eir nel Fögl — occupaiva nos redactur na poch l'apertura da nossas muntagnas. *Ann.* 1909, 7 *(G. Camenisch)*.

Fingiò da vegl innò la possibilited d'üna pêsch mondiela gniva discussa. *Tönd.* 451.

E. B. Affars d'importanza generala per tuot il pajas gnivan discutats e decis in assembleas generalas. V 11.

E. B. Haller prova da congualar col rumantsch schilover, stat discuss e trattà in diversas publicaziuns . . . nos Ladin d'Engiadina e quel del Tirol. *Ann.* 1915, 156 *(Pult)*.

b) Stessamaing sun quasi tuots verbs d'origine estra, pustüt tudais-cha, dvantôs verbs della prüma conjugaziun, scu p. ex. ils seguaints:

albergêr (beherbergen), betlagêr. brüllêr, cramagêr, cukêr, custabgêr, as flissagêr, giaschlêr (geisseln), giavüschêr, gratagêr, guadagnêr, guerrager, handlagêr, managêr (meinen), manglêr, mordragêr, nüzzagêr, plündragêr, puzchêr (putzen, verputzen), sbundragêr, schanièr (verschonen, nel combat), schirmagêr, skizzêr, sudlagêr, truzzagêr, urbarisêr, zimbragêr (zimmern).

Che mê ho que pover Gian da pigliêr a maun, oter cu ir a batlagêr. *Bundi* 19.

Il Dragun scumanzet a brüllêr e sbragir. *Bundi* 25.

Tuots duos cuccan aint da fnestra e tschauntschan dà bass traunter pêr. *Z. Pall. And.* 9.

Nun possedaiv' eau tuot que ch'ün giuven cour da duonna as po be giavüschêr? *Tönd.* 11.

Üna richa raccolta in Egipto gratagia be, scha il Nil ho innundô il pajais e depositô bgera belma. III 99.

E. B. Be cull' agricultura non podaivan tuots ils Engiadinais as guadagnar lur da viver. V 163.

E. B. Nos Salvader nun ha manià mal cun nus ed ans ha tramiss seis sulagl e sia plövgia. *(Pult) Ann.* 1918, 303.

Quaist Enrico nun po esser oter cu ün mat malign, melgratagiô. *D. S.* 1911, 165.

Trais morders mordragettan e plündragettan ün marchadaunt chi viagiaiva tres ün god. *Pr. Cud.* 27.

A che nüzagia il chod? *Pr. Cud.* 159.

. . . tü sajetta poust am dir,
Perchè voust quel sulet punir
E'ls oters schinagêr?
(G. G. Cloetta) Ann. 1918, 302.

Ün cunt da Luxemburg ho savieu puzchêr tuot que ch'el avaiva. *Tönd.* 440.

Ils successurs da St. Adelgott nun savettan meglders mez, per schirmagêr lur amis e sudits, se svess e lur bains, co da construir ferms chastels. Per schirmagêr ils contuorns edifichettane ils chastels da Friedau, Guardaval, Fürstenau e Fürstenberg. *Pr. Cud.* 189—190.

Suot il domini dels Romauns, dels Alemans e dels Francs gnit nos pajais saimper pü urbarisô e cultivô. VII 155.

E. B. In lur excursiuns da rapina commettaivan ils Reziers da tuotta sort violenzas; els non schaniaivan gnanca donnans et infants. V 8.

Cilgia eira mez varsageda da nun vair chattô üngüns stizzis da sia sour. *Bundi* 10.

† Ün loc humid, quiet; pantaun & mal puzgià ais per natüra inclinà à generar serpaints. *Abyss* 16.

Carolus, ill ottavel da quaist nom, Rai da Frantscha, purteva grôd dalet da zembriar glorius & pompus palazis. *Abyss* 63.

Cunfruntà eir ils seguaints verbs frances, chi sun del rest probabelmaing entrôs nella lingua ladina na directamaing, dimpersè tres l'intermediari della lingua tudais-cha (chi brievla da verbs scu amüsieren, genieren, engagieren etc.): amüsêr, buleversêr, ingaschêr, schenêr etc.

Mias sours ed eau ans amüsaivans deliziusamaing. *Tönd.* 62.

Chavals spaventôs, furiusamaing galoppand, buleverseschan la portantina. *Tönd.* 315.

Est tü digià ingascheda per la Dumengia da Pasqua? *Tönd.* 112.

Eau'm rinverset inavous sün la chaise-longue e serret ils ögls *Tönd.* 201.

Lisetta avaiva interlaschô la confessiun per motiv, ch'ell' as schenaiva. *D. S.* 1911, 173.

c) La granda part dels verbs denominativs (p. 460), il numer dels quêls crescha necessariamaing, appartegnan eir alla prüma conjugaziun, scu p. ex.:

abbratschêr, accrappêr, s'achampêr, addösser, affruntêr, aggüstêr, aguagliêr, allamgêr, arnovêr, attristêr, braschunêr, bütschêr, confruntêr, contentêr, decifrêr, decimêr, demissiunêr, equilibrêr, facilitêr, funcziunêr, generalisêr, incorunêr, inculpêr, s'inschnugliêr, s'instradêr, legitimêr, occasiunêr, onurêr, orientêr, passiunêr, pernottêr, proporziunêr, radschunêr, revoluziunêr, sbassêr, sfarinêr, signorêr, smascrêr, stanglantêr, sumbrivêr, surdorêr, surzinnêr, ütilisêr, vagabundêr.

d) Tuots ils verbs transitivs in -antêr u -entêr, derivôs dad intransitivs, appartegnan alla prüma conjugaziun, scu:

alvantêr (alvêr), bavrantêr (baiver), creschentêr (crescher), fümentêr (fümêr), glüschentêr (glüschir), manantêr (manair), manchantêr (manchêr), moventêr (mover), psantêr (psêr), sapchentêr (savair), sbugliantêr (buglir), scurrentêr (cuorrer), standschantêr (staindscher), stüzzentêr (stüzzêr), taschantêr (taschair), turnentêr (turnêr) etc. (Exaimpels mera pag. 460).

e) Il fat cha suffixs verbêls scu fichêr ed -isêr, culs quêls ün ho furmô e continua da furmêr bgers verbs nouvs, appartegnan alla prüma conjugaziun, ho eir considerabelmaing augmentô il numer da sieus verbs, p. ex:

acclimatisêr, allegorisêr, analisêr, beatifichêr, bunifichêr, chapitalisêr, crucifichêr, dialoghisêr, dutschifichêr, edifichêr, evangelisêr, exemplifichêr, fanatisêr, falsifichêr, fortifichêr, fraternisêr, fructifichêr, germanisêr, glorifichêr, gratifichêr, güstifichêr, italianisêr, latinisêr, magnifichêr, martirisêr, memorisêr, modernisêr, modifichêr, moralisêr, mortifichêr, notifichêr, organisêr, pacifichêr, petrifichêr, politisêr, purifichêr, qualifichêr, ratifichêr, reduplichêr, rubrichêr, sacrifichêr, sanctifichêr, s-chandalisêr, simpatisêr, significhêr, simplifichêr, specifichêr, temporisêr, terrorisêr, tirannisêr, tranquilisêr, umanisêr, universalisêr, ütilisêr, etc.

f) Finêlmaing ho ün grandischem numer da verbs passô our dad otras conjugaziuns alla prüma tres la tendenza latina e neo-latina da substituir alla fuorma ordinaria del verb quella frequentativa (iterativa u intensiva) furmeda in aggiundschand al particip passô la desinenza latina -are (ladina -êr). Ils verbs frequentativs (iterativs u in-

tensivs) avaivan la significaziun da fer qualchosa suvenz u intensivamaing.

Uschè per exaimpel ils verbs latins aspicère, canĕre, conquirère, deserĕre, praecidère, quatĕre, subicĕre, suspicère, utĕre (= uti) etc. nun existan pü nella fuorma ordinaria, chi'ls avess plazzôs nella terza conjugaziun, tschertüns eventuêlmaing nella quarta, mo bainschi nella fuorma frequentativa, chi'ls plazza nella prüma:

aspectare = spettêr, cantare = chantêr, conquisitare = conquistêr, desertare = desertêr, praecisare = precisêr, quassare = squassêr, subjectare = soggetter (italianisô), suspectare = suspettêr (italianisô), usare = üser, etc.

In bgers oters cas ho la fuorma frequentativa inrichieu nos vocabulari, siand ch'ell' exista daspêr la fuorma ordinaria, e que cun üna significaziun sovenz differenta. Têls verbs dobels sun p. ex.:

acquirir — acquistêr
ceder — tschessêr
complir — complettêr
depuoner — depositêr
pender — pensêr († pissêr)
perseguir — perseguitêr
primer — pressêr
proceder — processêr
saglir — sotêr
sculpir — sculptêr
seguir — seguitêr

Natürêlmaing nun sun tuots quaists verbs pleds „ertôs", que voul dir arrivôs tar nus directamaing tres descendenza dalla lingua latina, alchüns saron formaziuns nouvas fattas tres l'influenza italiauna, oters saron pleds „docts", q. a. pigliôs pü u main rezaintamaing our dal latin, l'üna u l'otra dellas fuormas frequentativas darchò füssan dad interpretêr püttost scu verbs denominativs, siand cha'l relativ particip passô funcziunaiva scu substantiv u adjectiv, aunz cu dêr naschentscha al nouv verb.

Remarcha 2. Congualô cul numer relativmaing grand (culs cumposts probabelmaing pü cu 200) dels verbs latins in -ĕre ais il numer dels verbs ladins della seguonda conjugaziun püttost pitschen.

a) Forsa la püpart dels verbs latins da quaista conjugaziun sun ieus pers. Traunter quaists as chatta arumagnair, arumagniar (remanère), chi eira d'ün adöver frequentischem ed ais stô supplantô totêlmaing tres restêr.

Eir il verb simpel m a n a i r, chi pera hozindi da gnir druvô be per muaglia chi passa la not al liber (metter ils bouvs a m a n a i r. *Pall.*) avaiva pü bod la significaziun generêla da r e s t ê r, s t ê r i n a v o u s.

† Schi la lauur da qualchiün aque chi es müro sü sura, uain ad a r u m a g n i a r, schi uain el ad arschaiuer la paiaglia. *Bifr., 1. Cor.* 3, 14.

Nus hauain udieu our dalla lescha che Christus a r u m a g n a in eterno. *Bifr., Joan* 12, 34.

Vus dime aque che uus hauais udieu da prüm innõ, aque daia a r u m a g n a i r in uus. *Bifr, 1. Joh.* 2, 24.

Mu els l'g sthfurzaun dschant: m a n n a cun nus, per che e uain incunter saira. *Bifr., Luc.* 24, 29.

Ün schert hum de la cittêd, quael chi hauaiva ün dimuni & nu traiaua aint uesckimainta, ne m a n a i u a in chiesa, mu ils mulimains. *Bifr., Luc.* 8, 27.

b) Oters sun dvantôs verbs della p r ü m a, pustüt nel möd expost s u o t remarcha 1, f), scu:

c i t ê r (ciēre — citare), e x e r c i t ê r (exercēre — exercitare), m a s d ê r (miscēre, mixtare), s p u s ê r (spondēre — spusare), s u s t e n t ê r (sustinēre — sustentare) etc.

c) Bgers sun passôs alla q u a r t a conjugaziun, scu:

a b o l i r (abolēre), a b o r r i r (abhorrēre), a c c o m p l i r (accomplēre), a d m o n i r (admonēre), c o m p l i r (complēre), e s i b i r (exhibēre), f l o r i r (florēre), g l ü s c h i r (lucēre), i m p l i r (implēre), i n i b i r (inhibēre), i n s t u p i r (instupēre), l a n g u i r (languēre), m a r t s c h i r (marcēre), p r o i b i r (prohibēre), r e f l o r i r (reflorēre), r i r (ridēre), s o r r i r (subridēre), s p a r i r (disparēre), s t r a g l ü s c h i r (extra-lucēre), s t u p i r (stupēre), t r a g l ü s c h i r (translucēre).

d) Oters darchò sun dvantôs verbs della t e r z a, scu

a r d e r (ardēre), c o m m o v e r (commovēre), d i s v a d e r, d i s s u a d e r (dissuadēre), m o v e r (movēre), p e n d e r (pendēre, intrans.) p e r s v a d e r (persuadēre), p r o m o v e r (promovēre), r e m o v e r (removēre), s t o r d s c h e r (distorquēre, extorquēre).

e) Quatter verbs vacilleschan auncha traunter la s e g u o n d a e t e r z a conjugaziun, nempe:

c r a i r - c r a j e r, n u s c h a i r - n o u s c h e r, p o s s i d a i r - p o s s e d e r t g n a i r - t e g n e r (eir ils c u m p o s t s da t g n a i r - t e g n e r), trais vacilleschan traunter la s e g u o n d a e la q u a r t a, nempe c o m p a r a i r - c o m p a r i r, s c o m p a r a i r - s c o m p a r i r, a p a r a i r — a p a r i r.

Nun dir our que chi at ais gnieu ad uraglia e chi pudess nouscher a quel, chi ho dit. *Pr. Cud.* 291.

E. B. Tscherchand da'ls noscher la sandà, la vita. *C. Bardola, Las Strias.*

Nuschair. *Pall.*

E. B. Id es simplamaing pueril d'incuolpar ils Romanschs da nun posseder ningüna lingua naziunala per la totalitad. *Lansel, Ni it., ni tud.* 2.

Possidair ün amih fidel e constant. *Kirchen* 24.

Nun .piglièr vendetta e nun tgnair ödi, mo ama tieu prossem scu te stess. *J. B.* 34.

Eau sentiva cha pronunziand l'addieu, non am podaiva pü tegner. *Tönd.* 33.

Que am displescha da nun podair am trattegner pü lönch — ün m'aspetta. Allura nun il vögl eau retgnair. *Tönd.* 73.

Pcheder! tü taidla la vusch da tieu Segner!
El voul, cha tü guardast dal mêl da t'artegner.
Pr. Cud. 39.

Nun podair s'artgnair da fêr qchs. *Pall.*

Quel chi dal fuonz da sieu cour ama la guerra e giavüscha da la mantegner, quel tschertamaing nun fo que per reguard allas generaziuns futuras. *Tönd.* 245.

Mantgnair sieu pled. *Pall.*

Friedrich nun avaiva podieu obtegner üna dispensa da servezzan. *Tönd.* 242.

Obtgnair l'approvaziun da qualchün. *Pall.*

Üngünas da quaistas tesis nun as laschan sustegner, cur ch'ün las metta allas strettas. *Tönd.* 244.

Il depütô tgnit ün referat per sustgnair il nouv proget della ledscha d'impostas. *Clio.*

Inua vain l'empi e'l pcheder a comparair? *Menni, I Petr.* 4, 18.

Ils ögls dels spectaturs eiran fiss nella direcziun inua cha la cuort stovaiva comparir. *Tönd.* 110.

Scomparir, scomparair. *Pall.*

Mamma cher' in mieus sömmis, beedà
Tres la not eau at vez aparir. *M. L.* 62 *(G. Singer).*

† Et alhura uain à parair in schil l'isaina dalg filg delg hum. *Bifr., Matt.* 24, 30.

Christus cumanda che nus daien tgnair quint dals pitschens, per che da tals saja l'ariginam da Dieu. *Bifr. Pref.*

Schi l'g es qual fidel, chi hegia uaidguas, schi las sustigna, & la baselgia nu uigna agrauêda: par che la possa sustgniar aquellas chi sun uairamaing uaidguas. *Bifr.. 1 Tim.* 5, 16.

Schi nu's paun artigner schi s'maridan. *Bifr.*, *1 Cor.* 7, 9.

E. B. Tot comportain, sperand da vair, & in aeternum da possidair, che cha oelgs & cor vegnen à giavüschar. *Abyss* 3, 179.

Et lur pusaunza era da nuoscher a la lieud. *Bifr.*, *Apoc.* 9, 10.

f) In vista da quaista fügia generêla dels verbs della seguonda conjugaziun ais que taunt pü surprendent, cha tuot la seria dels verbs ausiliêrs impropris appertegna ad ella (mera p. 547), ad onte del fat cha be duos our dals set eiran in lingua latina verbs in -ēre, nempe dovair (debēre) e sulair (solēre). Cò ho sainza dubi l'ausiliêr avair exercitô üna granda attracziun e prodüt l'assimilaziun dels oters infinitivs, agüdô in que tres dovair (debēre) e fors' eir ün poin tres sulair (solēre).

In stovair avains l'unic exaimpel d'ün verb tuottafat nouv appertgnand alla seguonda conjugaziun. In lingua latina est opus (que fo da bsögn) eira ün' expressiun unipersunêla cumposta dalla copula cun ün substantiv. Quaist' expressiun ais pü tard steda tratteda scu tschep d'ün verb ed ho survgnieu tuot las desinenzas della conjugaziun. Ch'ell' ais dvanteda verb della seguonda, sarò pustüt gnieu tres l'influenza del sinonim dovair.

In süs-chair avains possibelmaing ün incrusch traunter ausicare, chi füss regulêrmaing dvantô os-chêr e suscipere, chi füss dvantô sustchaiver.

[Per ün oter exaimpel d'incrusch, mera il Rapport davart il Diziunari rumauntsch per l'an 1917, da Prof. *C. Pult*, *Annalas* 1918, p. 304.]

✕ **Remarcha 3.** Eir la terza conjugaziun ladina preschainta ün numer da verbs bgerum pü pitschen cu sia mamma latina, nella quêla ell' eira fich importanta.

a) La perdita dels verbs passôs aint illa prüma e seguonda ais già steda tratteda suot remarchas 1 e 2, istessamaing il guadagn chi resulta per la terza conjugaziun tres il passagi da verbs our dalla seguonda conjugaziun aint illa terza. Ün bain ampel numer da verbs sun al incunter ieus pers per la terza, siand els entrôs pustüt nella quarta conjugaziun (mera remarcha 4).

b) Scu verbs vacillants füssan da manzunêr ultra discuter, chi vacillescha traunter la prüma e la terza (mera rem. 1) auncha corriger

(c o r r i g i r), n e g l i g e r (n e g l i g i r) e r e p e t e r (r e p e t i r), chi vacilleschan traunter la t e r z a e la q u a r t a.

E. B. Luther formet culs homens ils pü capabels tanter seis amis ün cussagl per discutar sia lavur et la polir, et c o r r i g i r sia versiun. *And.* 70.

C o r r i g e r il romauntsch d'Engiadin' ota. *Pall. Ortgr. Pref.*

N e g l i g e r sieus affêrs. *Pall.*

La natüra chi hò bsöng d'as reparêr, hò attachô plaschair nel mangêr, per ans incitêr a nun n e g l i g i r quist essenziêl bsöng. *Rob. Tes.* 73.

Eau nun r e p e t i r ò las frasas vödas, cun las quêlas ün soul confortêr ils relaschôs da sudôs. *Tönd.* 70.

E. B. Quai es clêr cha nel circul ristret da la poesia pietistica tant la lingua co las ideas poeticas ston sforzadamaing as r i p e t e r. *M. L.* XXV *(Lansel).*

c) Per c u o r r e r (u sieus cumposts) e n a s c h e r, chi vegnan avaunt eir nella fuorma c u r r i r e n a s c h i r, nun pera la transiziun da volair dvantêr populêra, siand cha quaists verbs vegnan hozindì be druvôs cul infinitiv in -e r. Cunfrunta però per tuot quaists verbs vacillants la secziun 5 da quaist §, suot c.

Bgers cavaliers e baruns, segiornand sün lur spelms, guardaivan intuorn per a c c u r r i r al saccaggio da viandaunts e marchanzias. *Pr. Cud.* 183.

A vain resguardô chosa uschè natürêla, ch'ün stöglia c u o r r e r il prievel congiunt con la vocaziun da sudô. *Tönd.* 145.

Il stimul del cour da consolêr il prossem e fêr n a s c h i r in el ideas serainas, ais üna nöbla virtüd. *Pr. Cud.* 282.

Herodes s'informet, inua Christo hegia da n a s c h e r. *J. B.* 87.

× **Remarcha 4.** La q u a r t a conjugaziun ais zieva la prüma sainza dubi la pü importanta. Il grand numer da sieus verbs s'explicha tres il fat cha bgers verbs nouvs haun survgnieu las flexiuns da quaista conjugaziun, e ch'ün ampel numer d'oters verbs haun abandunô la s e g u o n d a (mera rem. 2) e pustüt la t e r z a, per entrêr nella q u a r t a conjugaziun.

a) Traunter ils v e r b s t r a n s i e u s sun da manzunêr in prüma lingia ün tschert numer da verbs chi inserivan già in lingua latina ün *i* traunter il tschep e la terminaziun in tuot la conjugaziun del preschaint indicativ e conjunctiv, del imperfet indicativ, del futur indicativ, del particip preschaint e del gerundi, scu a g g r e d i (verb deponent), c a p e r e (be ils cumposts a r t s c h a i v e r = recipere, c o n c e p i r, p e r c e p i r etc. ed il frequentativ c h a t t ê r survivan), c u p e r e, f u g e r e, p a t i (v. deponent), g r a d i (v. dep.) etc. Ils infinitivs actuêls (bgers dels quêls sun italianisôs u daffat neologisems italiauns) tunan:

a g g r e d i r, c o n c e p i r, c o n c u p i r, c o m p a t i r, c u v i r, e x c i p i r, f ü g i r, p a t i r, p e r c e p i r, p r o g r e d i r, r a p i r, etc.

Davart s u s - c h a i r (= suscipere?) mera rem. 2, f.

b) Bgers verbs latins chi contgnivan ün *u* nell' ultima silba sun passôs dalla terza alla quarta conjugaziun, scu:

a f f l u i r, a n n u i r, a t t r i b u i r, c o n f l u i r, c o n s e g u i r, c o n s t i t u i r, c o n s t r u i r, c o n t r i b u i r, c u s i r (consuère), d i m i n u i r, d i s t r i b u i r, e s e g u i r, f l u i r, i n f l u i r, i n s t i t u i r, i n s t r u i r, p r o s e g u i r, r e c o n s t i t u i r, r e c o n s t r u i r, r e f l u i r, r e s t i t u i r, r e t r i b u i r, s m i n u i r, s t a t u i r, s u b s t i t u i r, u s u f r u i r.

Quaista transiziun eira probabelmaing faciliteda tres il fat, cha *u* latin dvainta fich sovenz *ü* (scu c o n d u c e r e = c o n d ü r etc., mera § 285, 2; u n u m = ü n, j u s t u m = g ü s t, j u d i c e m = g ü d i s c h, p u r u m = p ü r etc.), e cha la combinaziun *ui* s'approssma foneticamaing dal *ü*.

D'ün tschert interess aise eir, cha nella litteratura veglia chattains la fuorma c u n g *ü* s t per il particip latin c o n q *u* i s i t u m (chi ho do andit al frequentativ italianisô *conquistêr,* tar *Bifrun* c u n c h i ü s t ê r, c u n g i ü s t ê r). Scu cha *ui* ais co dvantô *ü*, per dvantêr darchò *ui* tres l'influenza italiauna, uschè vzains nels verbs in questiun eir *ui* piglîer la plazza d'ün *ü*, ch'ün pudess püttost spettêr in sieu lö.

† E. B. Vezas daner da mal c o n g ü s t chi t'invida, metta l'man in sain. *Abyss* III, 205.

Scodün quæl chi scherchia da saluêr sia uitta uain à la perder, & scodün quæl chi uain a perder aquella uain la c ũ c h i ü s t ê r. *Bifrun, Luc.* 17, 33.

c) La granda forza d'attracziun della q u a r t a conjugaziun as manifesta pustüt in verbs scu ils seguaints, per ils quêls nun pera d'esser stô üngüna causa speciêla per la transiziun:

a c c u d i r, a g i r, a p p l a u d i r, a s s e r i r, a v v e r t i r, c o n f e r i r, c o n v e r t i r, d e f e r i r, d i f f e r i r, d i g e r i r, d i v e r t i r, f r e m i r, g e m i r, (d s c h e m i r), i n g e r i r, i n q u i r i r, i n s e r i r, n e g l i g i r (n e g l i g e r, cfr. rem. 3, b), o f f r i r, p e r v e r t i r, p r e f e r i r, p r o f e r i r, r e f e r i r, r e p e t i r (r e p e t e r, cfr. rem. 3, b), s c u l p i r, s u g g e r i r, s v a n i r, v e r t i r, etc.

Eir ils verbs nomnôs suot rem. 2, c, tuochan cò.

d) La q u a r t a conjugaziun contegna eir ün grand numer da verbs d e n o m i n a t i v s, pustüt derivôs dad a d j e c t i v s, intaunt cha'ls verbs denominativs derivôs da substantivs sun pü frequaints nella p r ü m a. Têls verbs denominativs adjectivs sun:

addutschir, abbrüttir, aggradir, annöblir, applanir, approfondir, imbellir, imblurdir, immüttir, impallidir, impitschnir, impoverir, inasprir, incherir, incotschnir, indeblir, indürir, ingrandir, immelnir, innairir, ins-chürir, insipidir, instrettir, instupidir, insuperbir, insurdir, intenerir, s'inverdir, invilir, risclarir, sclarir, scurznir, sligerir, smagrir, etc.

Daspêr quaists sun da nomnêr aunch' ün pêr verbs denominativs, derivôs da substantivs, scu:

colurir, colpir, favorir, s'impatrunir, intemorir, intschispir, rinvigorir, s-charnir, scolurir, sfavorir, etc.

e) Speciêlmaing da manzunêr sun auncha ils verbs denominativs esters seguaints, tuots derivôs dal tüdais-ch:

alubir (erlauben), ammattir (Matz = hom saimpel e tuct, it. matto), ardir (hart), bandir (Bann), blichir (bleich), fornir, furnir (ahd. fromjan), franchir (frank), garantir (ahd. werên = Gewähr leisten), guarnir (mhd. Warnôn, ags. warnian), guarir (ahd. warjan = chürer our), guinchir (entwischen, it. guizzare), gurbir (ahd. wurfjan), imbastir (= cusir cun Bast), imbrünir (braun), inrichir (reich), s'insgrischir (gruseln), sbigottir (bei Gott), s-chaffir (erschaffen), sguarnir (mera guarnir).

Dominescha tias passiuns, non ammattir dalum! *Pall.*

Nun ardind da confidêr a qualch' ün sieu proponimaint, partit il marchese da Napoli. *Pr. Cud.* 66.

In pros' as convertit la poesia,
Ed il progress bandit l'üs naziunêl!

Caderas, Sorrirs 57

Cur nus partittans, ans fornittan els cun las chosas necessarias. *Menni, Act.* 28, 10.

O zartas fluors! perchè taunt rich guarnivas
Allur noss munts, noss gods e nossa val?

Z. Pallioppi, Poesias II, 11.

Spert, dalum, dottur! Eau vögl guarir. VII, 404.

Che ho l'ingrat avar chi crida
Per nun podair gurbir il tuot?

Z. Pallioppi, Poesias III, 11.

Sül imbrünir della not. *Pall.*

Ils baruns da Vaz fundaivan baselgias e convents, o inrichivan las tinas ed ils oters. *Pr. Cud.* 195.

. . . . il pövel d'Engiadina
Tres flammas e stilets deliberô,
El guard' a munt e glorificha Dieu,
Chi nun il ho per esser verm s-chaffieu! V 235.

† Mu Jesus nu gl' uous allubir, mu el dis agli: tirauia in tia chiesa. *Bifr., Marc.* 5, 19.

Et siand ieus oura hundschaiuen els bgier ammalôs cun oeli & l's guarivan. *Bifr., Marc.* 6, 13.

Paule tü ist inmathieu, la bgierra lettera t'fò gnir our delg sen. Et Paulus dis: O bun Feste eau nu sun brichia inmathieu. *Bifr., Act.* 26, 24—25.

Mieu pledt da te po poick aguarbir. *Travers, Filg pertz* 343.

A schodün pissaiua a la guarbir. *Susanna, Decurtins* V 192.

Schi guardettan els da la gurbyr. *Susanna, citô da Pall.*

Els haun hundrò & seruieu ad aquellas chiosas chi sun sckiafidas, plü co ad aquèl chi las ho skiafidas. *Bifr., Rom.* 1, 25.

L'hom scafieu suainter tia imegna. *Form.* 26.

La saenchia scritüra ais üna plaina congiuschijntscha da Dieu, da nus ans vessa, par gurbijr gratzcha & salüdt. *Schiuchiaun Pref.* 2.

Per agurbir da Dieu ad aquaist nouf Alaig quaista benedictiun, schi urain dacò da noss Segner eschans mussôs. *Form.* 36.

5. Nella secziun precedainta eira sovenz discuors del passagi d'ün verb our d'üna conjugaziun in ün' otra. Quaist passagi gniva constatô in congualand be ils infinitivs. Ma scha congualains la totalited dellas flexiuns, schi podains constatêr bgers oters passagis.

× **a.** Uschè p. ex. avains nellas trais prümas conjugaziuns las desinenzas -ains, -ais per la 1. e 2. pers. plur. del indicativ preschaint, intaunt cha nella lingua latina avains trais desinenzas differentas: am-āmus, am-ātis; gaud-ēmes, gaud-ētis; vend-ĭmus, vend-ĭtis. Uossa scha'ns algordains cha'l latin v*e*rum ais dvantô v*ai*r, hab*e*re av*ai*r, terr*e*num terr*ai*n, tr*e*s tr*ai*s, s*e*decim s*ai*desch etc., schi poderons conclüder cha que sun las desinenzas -emus, -etis, etc., chi stöglian avair do andit a nossas desinenzas -ains, -ais, dimena cha nel indicativ preschaint tuot noss verbs della prüma e terza sun transieus alla seguonda conjugaziun, que chi sarò dvantô tres la granda forza d'attracziun del ausiliêr avair. [Per las otras persunas del indicativ preschaint nun ho il vocal della desinenza granda importanza, siand ch'el nun ho il

tun, da maniera cha l'*a* in am-*a*st, am-*a*, am-*a*n, giod-*a*st, giod-*a*, giod-*a*n etc., chi's pronunzia del rest ün po indistinctamaing, intuorn scu l'*e* nomnô *muet* in lingua francesa, represchainta indifferentamaing tuot las differentas desinenzas latinas, sainza ch'ün possa our da quaista coincidenza conclüder sün üna assimilaziun u sün üna transiziun our d'üna conjugaziun in ün' otra.]

× **b.** Nel imperfet indicativ avains ün fenomên analog: La lingua ladina cognuoscha be duos serias da flexiuns, -aìva, -aivast etc. ed -iva, -ivast etc. Mo la lingua latina and avaiva trais: -ābam, -ābast etc. per la prüma, -ēbam, -ēbast per la seguonda e la terza, ed -ībam, -ības etc. per la quarta conjugaziun. La lingua ladina del saideschevel secul and cognuschaiva stessamaing auncha trais: -eua, -euast etc. per la prüma, -aiua, -aiuast etc. per la seguonda e la terza, ed -iua, -iuast etc. per la quarta. Dimena per l'imperfet podains eguêlmaing constatêr ün passagi generêl da tuot ils verbs della prüma aint' illa seguonda (u terza) conjugaziun.

Üna simila transiziun parziêla ho eir gieu lö per la 2. pers. plur. del imperativ, inua la veglia desinenza ò della prüma conjugaziun, cha Bifrun drova auncha, ais ida persa, e per il conjunctiv del imperfet, inua la seria da flessiuns -ass, -assast, -ass etc. della prüma, stessamaing auncha druveda da Bifrun, ais steda substituida tres la seria -ess, -essast, -ess etc.

† Vagliò & urò. *Bifr.*, *Matt.* 26, 41.

Vagliè ed urè. *Menni, Matt.* 26, 41.

(Latin: Vigilate et orate.)

L'g tijmp es cuort: aresta aquì, che aquels chi haun mugliaers, saian sco els nun d'hauessen: & aquels chi plaunschan sco nu planschessen, & aquels chi s'allegran sco nu s'alegrassen, & aquels chi cumpran, sco els nũ possidissan & a quels chi adrouan aquaist muond, sco els nun lg adruassen. *Bifr., 1. Cor.* 7, 29—31.

Cunfrunta: Eau nun he chattô in el alchüna cuolpa chi meritess la mort. *Menni, Luc.* 23, 22.

c. Scha las transiziuns trattedas suot b & c haun ün interess püramaing istoric, schi ais que tuot different cun ün oter gener da transiziun, chi operescha constantamaing müdedas nella conjugaziun da numerus verbs e, siand ch'ell' as manifesta be in tschertas gruppas da verbs, constituescha üna dellas principêlas difficulteds per il stüdi

del verb ladin irregulêr. Que as tratta dell' adoptaziun, tres ün grand numer da verbs della terza e tschertüns della seguonda conjugaziun, da tuot las desinenzas della quarta conjugaziun, exceptuô per l'infinitiv (e per be duos exceptuô eir per il futur sintetic).

In quasi tuot quaists verbs ais dimena be l'infinitiv restô fidèl alla veglia conjugaziun, tuot il rest della flexiun ais transieu alla quarta.

Que ais per exaimpel il cas cun ceder, cuorrer e lur cumposts, cun tuots verbs cumposts cun -puoner, -sister, -cader, -cider e cun ün pêr dappü.

Per oters verbs nun pera la transiziun aunch' esser definitiva; tscherts scriptuors trattan ils verbs scu transieus alla quarta (exceptuô per l'infinitiv), oters la trattan scu appartgnand auncha complettamaing alla conjugaziun indicheda tres lur infinitiv, scu cha muossan ils exaimpels seguaints (cfr. eir secziun 4 da quaist §, rem. 3 b):

Eau m'approfondaiva in quaista rappreschentaziun usché vivamaing possibel. *Tönd.* 366.

Zieva alvô maisa s'approfondivan ils duos signuors in ün lung discuors politic. *Tönd.* 430.

Nella construcziun del convent da Curvalda ils baruns da Vaz assistettan lur paraint. *Pr. Cud.* 195.

Eau am chattet eleveda dalla ceremonia funebre, alla quêla eau assistit. *Tönd.* 52.

E. B. Nels pövels barbars vicins creschet vieplü il desideri d'attachar l'imperi Roman. V 23.

Set otras spias creschittan. *J. B.* 19.

Sieu cour paraiva usché dür sco la corazza chi cuvernaiva sieu bruost. *Pr. Cud.* 185.

Ova e s-chürdüna cuvernivan la surfatscha della terra. *J. B.* 1.

Eau am decidit da fer aunch' ün' otra visita. *Tönd.* 39.

Robinson as decidet dad ascender la muntagnetta. II 65.

Ils grands guerriers eiran quels chi dirigivan la sort del pajais. *Tönd.* 2.

Ün momaint cha mieus ögls as dirigiaivan vers l'uscheditta „Reiterallee" vzet eau ün uffiziêl. *Tönd.* 117.

Traunter tuots ils benefattuors as distinguet il pü St. Fridolin. *Pr. Cud.* 173.

Salomon as distinguiva postüt tres sia sapienza. *J. B.* 58.

Per mia tanta üna vaira educaziun nun existiva, sainza savair suner il clavazin. *Tönd.* 6.

E. B. La guida per l'ortografia rumantscha stovet as basar . . . . sün la tradiziun q. v. d. sün il möd da scriver chi existaiva avant ella. *Ann.* 1915, 158 *(Pult)*..

Eau exprimet mia sgrischur in murmurand suot vusch. *Tönd.* 286.

El am exprimit sieus ingrazchamaints. *Clio.*

Üna coluonna d'nüvel precediva ils infaunts d' Israel. *J. B.* 22.

E. B. Ils homens precedaivan a pè, la charra seguiva. V. 14.

E. B. Friedrich, il Sapiaint, era mort. Nell' administraziun del electorat succedet il frar cun nom Johann. *And.* 85.

Que füss tuottüna terribel, scha succediss qualchosa a Gustav u a Carl. *Tönd.* 46.

Accò apparit la majested del Segner. *J. B.* 35.

† L' g aungel delg signer apparet aint ilg soen à Joseph. *Bifr.*, *Matt.* 2, 19.

Tschinch dis zieva comparittan il grand sacerdot Anania ed ils seniuors avaunt il governatur. *J. B.* 160.

† Et l' g parzura dels sacerdots cun l' s prüms dals Jüdeaus cumparettan avaunt el incunter Paulum. *Bifr.*, *Act.* 25, 2.

Tuot curriva intuorn. II, 62.

† Et siand ellas idas praist our dalg mulimaint, schi curraiuan ellas, per purtêr a que à ses discipuls. *Bifr.*, *Matt.* 28, 8.

6. Davart l'accentuaziun adopteda in quaist cudesch per la conjugaziun ais da remarchêr il seguaint:

a. Ils verbs della prüma stovaivan necessariamaing, per ün' ouvra destineda al stüdi, gnir disferenzchôs da quels della terza. Lur infinitivs in -êr sun perquè tuots provists cul accent circumflex, alla differenza dels verbs in -er cun *e* cuort, chi restan sainza segn.

Stessamaing sun ils particips passôs della prüma in -*ô* stôs provists cul istess segn, e que per disferenzchêr quaist -*ô*

lung ed accentuô dal *-ò* cuort ed accentuô ch'avains in pleds scu accò, innò, gnarò etc. scu eir dal *-o* sainza tun chi's chatta in pleds esters, scu velo, saldo, scopo, struzzo, tronco, grembo etc.

L'accentuaziun della prüma e terza pers. sing. del futur sintetic da tuottas quatter conjugaziuns (am-erò, giod-erò etc.), siand gia uossa generêlmaing in üs, ed as chattand eir già druveda da Pallioppi, nun ho da bsögn d'üngüna explicaziun ne güstificaziun.

Remarcha 1. Il benemerit Zaccaria Pallioppi nun adopta in generêl in sia ouvra monumentêla davart la conjugaziun del verb (Samedan 1868) üngüna accentuaziun ourdvart quella del futur sintetic. Ma siand cha tuot sias glistas da verbs sun adüna rubrichedas suainter las differentas conjugaziuns, schi nun fo que neir da bsögn dad accentuêr ils infinitivs. Üna vouta ch'el ho explichô nell'introducziun (p. 5), cha'ls verbs della prüma haun al infinitiv ün *e* lung e sonor, schi so minchün, in che maniera pronunzchêr ils verbs rubrichôs suot la prüma conjugaziun. Ma la separaziun dels verbs in tauntas glistas separedas difficultescha grandamaing il tscherchêr d'ün verb, davart il quêl ün vuless s'infurmêr, e quaista circonstanza renda l'ouvra uschigliö taunt meritaivla forsa ün po memma complicheda per ün adöver curraint. Per quaista radschun sun in quaista grammatica tuots verbs reunieus in üna suletta glista alfabetica, cun indicaziun per minchün, suainter che paradigma u che reglas speciêlas ch'el ais da flectêr.

Ad ais del rest da remarchêr cha eir Pallioppi recuorra all'accentuaziun del infinitiv, cur ch'el reunescha in üna suletta glista verbs our da differentas conjugaziuns. Ad ais vaira cha que arriva in sieu *verb* be in ün sulet lö, nempe tar ils verbs defectivs, p. 96, ma tuottüna demuossa que la necessited d'accentuêr ils verbs della prüma, cur ch'els as chattan insembel cun têls della terza.*)

*) Siand cha l'adöver da quaistas „chapütschinas", chi's chatta natürêlmaing applichô già nel prüm tom della preschainta grammatica, nun ho incuntrô universêla approbaziun (mera pustüt il referat da cussgliêr naz. *A. Vital* salvô alla radunanza generêla della Societed Retoromauntscha nel 1915 e publichô nellas *Annalas retoromauntschas* del 1916), schi'm saja permiss da citêr in prüma lingia üna charta a me adresseda in Marz 1913 da Sig. Rev. *Emil Pallioppi*, nella quêla staun quaists pleds: „cun pla-

Remarcha 2. L'ortografia veglia distingua quasi generêlmaing ils infinitivs della prüma da quels della terza conjugaziun tres accentuaziun del *e* sonor (ê) u in scrivand -aer (u -ęr) impè da -êr. Eir il particip ais per il pü accentuô.

† Mu el stouua ourauaunt bgier indürêr & gnir arfüdô da quaista natiun. *Bifr.*, *Luc.* 17, 25.

Et azieua che l'g haun agiasthlô, schi uignen è alg amazêr, & ilg ters di uain el ad arisüstêr. *Bifr.*, *Luc.* 18, 33.

In las giassas da la citaed nun guardaer via e no. *L. P.*, 89.

Chiarischems fidels, qui vain publichio & fat assavair avaunt scodün, chia saja seguida impromischiun da Matrimuni intraunter N. N. quaist lur matrimuni sune per laschaer confirmaer avaunt üna Christiauna raspaeda l'eivna prosma plaschand à Dieu & pertaunt sch' ünqualchün füs, quel saves da quella vart quael jüst impedimaint, schi po el manifestaer par temp u eir taschair qui zieva. *Form.* 32.

Da'ls gratia eir da purtęr la crusch compagnięda cun quaist staedi in christiauna patientia, acciò chels & nus tuots possens a sieu temp parte-

---

schair accept eir sias pochas refuormas chi concernan l'ortografia, las chattand eau fich bain fondedas" (mera *Annalas* XXX, p. 175).

Eau tir eir ad immaint als critics cha, a mia cognuschentscha, tuot las grammaticas latinas e tuot ils dizionaris latins, disferenzieschan las terminaziuns della seguonda e terza conjugaziun latina (ēre e ĕre) tres accentuaziun, ad onte ch'üna têla nun vain ningür druveda nellas ediziuns da scriptuors latins; e cha eir grammaticas italiaunas (almain quellas destinedas als forests) e dizionaris italiauns (eir quels destinôs als indigêns) disferenzieschan infinitivs in ēre (avere, tenere, vedere etc.) da quels in ère (conòscere, chièdere, mèttere etc.). pelpü in mettand ün accent süll'antipenultima silba da quaists ultims. Que faun p. ex. las grammaticas da Sauer (Grammaire italienne, Paris 1902), da Motti (Petite grammaire italienne, Paris 1899), il Dizionario Scolastico della Lingua Italiana, da P. Petrocchi (Milano 1900), il Lehrbuch der ital. Sprache, da S. Heim, Zürig 1916, la Raccolta die Prose e Poesie, da Maddalena (Vienna 1896); le Letture scelte, da Giovanni Lardelli (Zürig 1916) etc. etc.

Z. Pallioppi stess metta accents, scha na sistematicamaing, schi almain occasiunêlmaing, na be süls infinitivs della prüma (p. 96 del Verb), ma eir süls particips: imbüttô (pag. 98), inalterô (p. 62), abbreviô (pag. 97), apostrofô (pag. 97) etc.

cipaer las nozzas del reginam coelestięl, tręs Jesum Christum nos salvaedar. *Form.* 35.

Ils plaeds da tia buochia trapassan mieu cour, & faun tramblaer. *Planta, Thrun,* 2

Tü m' pudessast schiatschaer, & chiasaer our del register dels infaunts fidels, meritamaing pudessast ir sün il munt da Ebal, & tunaer da lander giò las smaledischiuns tres me pchaedar ostinò permeritaedas. *Planta, Thrun,* 3.

Adam ed Eva eiran creòs in perfecta integritaed et sanctitaed; ells havaiven eir ąrfschieu da lur creatur foarzas suffiziaintas da salvaer seis cummandamaints, et da contrastaer à tuottas prouvas del Diavel. *Cloetta. Rel.* 101.

b. L'accent acut ais stô druvô per indichêr l'accentuaziun tonica da tuot las fuormas. El nun ais dimena d'üngüna valur per la qualited dels respectivs vocals; el disch simplamaing ch'els haun il tun.

La granda importanza del accent tonic nella conjugaziun resulterò d'üna secziun posteriura, nella quêla gnaron trattedas las müdedas vocalicas, cha subeschan ils tscheps da bgers verbs in tuot las fuormas, inua il tschep ais accentuô (na in quellas chi haun l'accent sülla desinenza). Cunfrunta §§ 297 e 298.

L'adöver da quaista accentuaziun ais stô limitô allas tabellas da conjugaziun e nun as chatta dimena otramaing applichô in quaist cudesch.

× **7.** Per il futur imperfet sintetic vain dô suainter Z. Pallioppi e l'ortografia uossa quasi generêlmaing adoptеda üna flexiun cul vocal *e*: -erò, -erost etc., e be secundariamaing, scu fuorma alternativa, üna flexiun cul vocal *a:* -arò, -arost etc., nel istess möd be secundariamaing, dasper la flexiun cun -eregia, -eregiast etc., quella cun -aregia, -aregiast etc.

Tuottüna corrispondess la flexiun in -arò, -arost etc. meglder allas ledschas foneticas del Ladin, e que ais be per

radschuns d'üna tscherta disciplina chi am pera indispensabla per tuottas questiuns ortograficas, ch'ella nun ais steda adopteda in quaista grammatica.

× Pallioppi disch in sieu *Verb*, p. 13: „Glieud veglia et a me „contschainta conjugaiva il futur tuot otramaing. In vece da flecter: eau „amerò, tü amerost, el amerò, nus amerons, vus ameros, els ameron (que „chi ais del rest üna tschavatteria a tüert sancziuneda hoz in di) dschaiv' „ella sainza dubi cun pü fundamaint: eau amarè = amer he, tü ama- „rest = amer hest, el amarò = amer ho, nus amarains — amer avains, „vus amarais = amer avais, els amaraun = amer haun, unind la fuorma „del infinitiv (amer) a quella del indicativ preschaint del verb ausilier „(avair) e concordand cun il vair üs italic, provenzal, spagnöl etc."

La glieud veglia del temp d'infanzia da Pallioppi pera dimena d'avair in ogni cas druvô fuormas contgnand ün *a*.

Taunt da pü surprenda l'ortografia dad el adopteda cun fuormas in *e*. L'explicaziun as chatta nel seguaint passagi da sia Ortografia et Ortoëpia del idiom romauntsch d'E. O. (Coira 1857):

„Nos futur in verbis, chi haun duos u püssas silbas e fineschan bod „in „ĕr", bod in „air" e bod in „ĕr", as fuorma dal *futur exact latin* (in „part eir tres connecziun col verb' „avair" p. ex.: venderegia = vender „hegia, sentiregiast = sentir hegiast, cfr. Diez, Fuchs e Diesen- „bach). Ma dit *futur exact* nun terminescha in „*aro*", anzi in „*ero*": ama- „vero, tacueris, legerint etc., e perquè scrivain eir nus con ils „Toscans: amerò, brich amarò; tascherost (tacerai), na tascharost; „legeron (legeranno) e na legiaron etc. (vid. G. Heinrich, ibidem, pag. „48, 52 e 57). Eau nun snej, cha'l verbi „esser" e püss oters d'üna silba „sun exceptuos da quaist principi, p. ex. der, darò; fer, farò; mner, „mnarò; pser, psarò; s-cher, s-charò; ster, starò; trer, trarò, „tschner, tschnarò; tmair, tmarò; tgnair, tgnarò; vair; „vzarò; dir, dscharò; gnir, gnarò; ir, giarò etc. Ma nun ais „quetaunt eir nel italiaun il cas? Derogescha sieu farò, darò, sarò, la „desinenz' „erò" in crederò, pagherò, amerò? Minimamaing!"

Our da quaist passaggi da Pallioppi resulta, ch'el as decidit a favur dellas fuormas in -*erò* etc. principêlmaing perchè ch'el supponiva il futur sintetic ladin derivô dal futur exact (u futur anteriur) latin, que chi ais manifestamaing ün errur, il quêl surprenda taunt da pü tar Pallioppi, ch'el ho güstamaing interpretô las fuormas in -egia etc. e quellas veglias in -è, -est, -ò, etc. scu combinaziuns del infinitiv

cul verb avair. Natürêlmaing nun ais neir nossa fuorma actuêla in -arò, -arost etc. (-erò, erost etc) oter cu üna têla combinaziun, be ch'ell ais italianiseda.

Tuot il futur sintetic ais del rest ün' appariziun relativmaing nouva, fatta suot l'influenza italiauna. Nel saideschevel secul ais sieu adöver auncha rerischem. In tuot il Nouv Testamaint da Bifrun nun as chatta niaunch' üna dunzaina completta da têlas fuormas, e quaistas haun effectivamaing las istessas terminaziuns cu quellas cha Pallioppi ho udieu da „glieud veglia". Que muossa cha Bifrun, chi eira ün grand maister da lingua, ho savieu dêr ün vstieu rumauntsch eir a quellas fuormas, ch' el ho pigliô our dal italiaun. Cunfrunta § 280 B. 1 a, rem. 1 & 2, e § 280 B, 1 b rem.

Tuot las fuormas del futur sintetic glivran tar Bifrun in *-ar(h)ae*, *-arês(t)*, *-arò* etc., cun üna suletta excepziun: haueraun. (Act. 3, 25 e apoc. 7, 16).

L'*a* ais stô conservô da Pallioppi be per ils verbs cun infinitiv dissillabic e per esser (mera citaziun supra), intaunt cha Bifrun scriva eir *duantarò* (prefaziun, „alla christiauna Giuventüna d'Agnedina", p. XXIII).

Cha l'*a* correspuonda meglder allas ledschas foneticas romauntschas cu *e*, in silbas na accentuedas, pustüt aunz *l* u *r*, da que as convaindsch' ün del rest facilmaing, sch'ün legia in cudeschs vegls, intaunt cha la literatura pü moderna, stand suot la fatêla influenza linguistica del italiaun e del latin, dalla quêla ell' ho be d'incuort cumanzô a's liberêr darchò, müda quaist *a* sovenz in *e*, pustüt nels lös inua cha'l latin e l'italiaun contegna ün *e*. Gia l'autur della „Trommetta spirituala per excitar tots dormenzats pecchiaders", Conrad Riola (1709) scriva in sia Dedicaziun, ch'el s'ho „conforma à plü pudair davo'l latin" [Fortünedamaing smauncha'l bain sovenz quaist sieu perpöst e chaunta traunter aint sieu egen viers.]

Tuots ils exaimpels seguaints muossan ün *a*, inua cha l'ortografia moderna metta ün *e*.

† Cun tuot arou eau te christaun lectur che tü hegias p*a*r boen aquaista mia lauur, & sch'ünqualchiosa es fallô, tü pardunas & imgiuras. L'g omniputaint Deus detta gracia, che quaista mia houra nu saia p*a*rünguotta dimperse p*a*r salüd da tuots fidels Christiauns. *Bifr. pref.* XXV.

L'g p*a*rchiüred*a*r da nossas hormas. *Bifr. 1. Petr.* 2, 25.

Nus hauain hagieu l'*a*ntredgia tiers uus. *Bifr. 1. Thess.* 1, 9.

Gni tiers mè tuot aquels chi isches affadiôs et eau uoelg *a*rfêr uus. *Bifr. Charta Erasmus* V.

Las proepias funtaunas nu uoeglian hauair ün gierbüglius d i s p ü - t e d *a* r. *Bifr. Charta Erasmus* IX.

Ün hom T s c h a n t s c h a e d *a* r ais da tmair in sia cittaed. *L. P.* 92.

La cumpaschiun d *a* l g hom vo via sieu prossem, mu la misericorgia d *a* l g Segner s'astenda sur tuotta la glieud. *L. P.* 162.

Operescha in quaist infaunt l'a vaira & viva fè, ch'el dvainta ün h *a* r t a e v *a* l da tieu coelestiael reginam. *Form.* 29.

P c h i a e d *a* r s figls dad Adam. *Form.* 10.

C u n m e m b *a* r s Form. 10. S a l v a e d *a* r *Form.* 36.

A n t r a e r in il reginam da Dieu. *Form.* 27.

Els vegnen á faer il m *a* d e m per vus. *Form.* 6.

C r *a* s c h a i n t a in nus lg dun da tieu S. spiert. *Form.* 5.

R *a* s t è à daer lôd á Dieu. *Form.* 6.

I n s e m *a* l cun nossa chaera juventüna. *Form.* 7.

P a r t e c i p a e v *a* l d *a* l aetern reginam coelestiael. *Form.* 10.

Dò á noss superiuors il spiert d *a* la sapienzia, & d *a* l jüdici. *Form.* 5.

Chiastiaer cun c h i a l *a* s t r i a. *Form.* 18.

P r *a* d g ę r tieu S. Evangeli. *Form.* 13.

E. B. La Creatiun vain uschlo a r *a* s p e t d *a* la materia d i s f *a* - r e n t i a d a in immediata & mediata. *Robarus, Comp.* 48.

Cura tü taidlast, chia que dvainta cun temma & t r *a* m b l a e r. *Planta, Thrun* 107.

La mamma *a* n t r e t. *Pr. Cud.* 13.

S t a n g l *a* n t ô s'i n d o r m *a* n z e t el. *Pr. Cud.* 14.

Dieu noas c r a i e d *a* r & s p a n d r e d *a* r. *Schuchiaun, praef.*

Adam nu s'ho c u n t *a* n t o da r *a* s t e r in aquella dignitęd chia ell eira. *Schuchiaun* 5.

I n u o n d *a* r cungiuoschast tieu pcho? *Schuchiaun* 4.

etc. etc.

Perfin l'i n f i n i t i v della t e r z a conjugaziun, scrit in generėl cun *e*, as chatta eir scrit cun *a*:

† Aquel chi uuol saluêr sia uitta uain à p e r d *a* r aquella. *Bifr. Luc.* 9, 24.

Vnguotta pò l'g stramizi de la mort sur aquèl, quael chi ho par schert, che nu giaia ünguotta à p e r d *a* r als fidels. *Bifr., Charta Erasmus* X.

Aquel chi nu prain sia crusth, & uain dsieua mè, nun es da me deng: ne es ad alchüni deuotiun da p r e n d *a* r la crusth . . . . . . *Bifr., Charta Erasmus* XI.

Tü mugliêr dajast amaer tieu marit, 'l hundraer, respettaer, & in tuottas chiosas suainter la vöglia da Dieu 'l r e n d *a* r obedientia. *Form.* 34.

M a n t i n g i *a* r, d e f e n d *a* r & cusaluer noassa republica. *Schuchiaun, praef.*

Adam ho uulieu e s s *a* r inquael a Dieu. *Schuchiaun* 5.

Sco traunter Christum & sia Baselgia ais üna nun spartida amur, usche des e s s *a* r intraunter vus. *Form.* 35.

In tuots ils exaimpels seguaints ho l'*a* podieu resister allas tendenzas italianisantas u latinisantas e resta conservô nell' ortografia generêla da noss dis:

† Dime hauiand clamô aquels aint dadains, l's *a* r f s c h e t (r *e* c e p i t) el ad *a* l b i e r g (H *e* r b e r g e). *Bifr. Act.* 10, 23.

Eau m *a* l g u o r d (r *e* c o r d o r) da uus. *Bifr. Phil.* 1, 3.

Intauut chel giaua a Jerusalẽ, schi gnitten agli incunter disth humens *a* l u r u s (l *e* p r o s i). *Bifrun, Luc.* 17, 12.

Uus hauais *a* r f s c h i e u (r *e* c e p t u m) l'g euangeli. *Bifr., 1. Cor.* 15, 1.

A r c u n s c h è (r *e* c o g n o s c i t e) aquels chi sun da quella guisa. *Bifr., 1. Cor.* 16, 18.

etc. etc.

Ils exaimpels seguaints, chi rapreschaintan be üna pitschna tscherna our da millieras ch'ün podess metter insembel, muossan, cha il futur in - a r ò eira pü bod fich frequaint e gniva druvô na be per ils verbs della p r ü m a, ma eir per quels da tuot las otras conjugaziuns, pustüt della t e r z a, però be excepziunêlmaing per la q u a r t a. [Ils futurs dissillabics sun laschôs davent, siand ch'els haun pudieu as mantgnair cun *a*].

a) Verbs della p r ü m a conjugaziun.

Dieu g ü d a r ò inavaunt, *Robbi Ang.* 15.

Vus am g ü d a r o s bain, nischi? *Pall. And.* 13.

Eau la c h a n t a r e g' usche amabel. *Pall. And.* 15.

Dieu g i ü d i c h a r ò imminchün suainter sias ouvras, e'l p r e m i a r ò suainter merit. *Pr. Cud.* 189.

A te as p l a j a r o ogni schnuolg, et ogni laungia c o n f e s s a r ò cha tü est il Segner. *Lit.* 92.

L'hom abandunarò bap e mamma e s'unirò cun sia muglier, et ils duos dvantaron üna charn. *Lit.* 158.

Di la, ch'eau luvuraregia qui. *Grand. Chapè* 40.

Voss magisters guardaron üna vouta cun algrezcha o dolur sün vus. *Ann.* 1898, 237 *(Gredig).*

Nus lodarons e glorificharons tia bunted. *Lit.* 172.

La recognoschentscha ch'eau saimper purtarò in mieu intern. *Kirchen, Dedicaziun.*

Supra tuots dubis ans elevaro Gesu Christo. *Kirchen* 10.

b) Verbs della seguonda conjugaziun.

Vus havaròs satisfat ad ün sench dovair. *Robbi Tes.* 7.

Que a'ls pararò cha que saja üna generusited da voassa vart. *Robbi Tes.* 38.

Els savaròn cognuoscher quaunta fadia che que m'hò custo. *Robbi Tes. Pref.* 1.

Quel da vus chi savarò chalêr al pü bain, da quel sarò l'hierta. *Pr. Cud.* 20.

Ogni geda cha vus vularos fêr disgust a'ls oters, chattaron eir els plaschair as render listess. *Robbi Tes.* 38.

Scha eau sarò ün di da Te complaunta, schi avaregia eau accomplieu mieu destin. *Tönd.* 116.

Tü avarost ün canarin. *Pr. Cud.* 13.

Pudarò el dvantêr ventüraivel? *Pr. Cud.* 140.

Vus pudaros bod gnir tiers me. *Pr. Cud.* 5.

Nus stuarons ünzacura render quint da noass' impissamaints, ouvras e pleds. *Pr. Cud.* 147.

Els varon (= avaron, mera pag. 483) ünzacura da render quint. *Lit.* 207.

Inallura vaross imprains a cognoscher il matrimuni eir in sia part celeste. *Lit.* 162.

E cura al tandem la mort avarò schiunch il liam da lur matrimuni, schi artschaiva lur orma in tia gloria. *Lit.* 156.

Chi chi ho let cun attenziun, savarò respuonder. *Pr. Cud.* 149.

A chi avaron ils genituors da render quint tiers che ch'els edücheschan lur infaunts? *Pr. Cud.* 149.

Quèls genituors pudaron fer ciò cun algrezcha? *Pr. Cud.* 139.

c) Verbs della terza conjugaziun (culs verbs in *-ür*).

Mieus infaunts dajan gnir fortifichôs nella fidaunza in Dieu immincha vouta cha vzaron l'öv e legiaron il vears. *Pr. Cud.* 111.

Legiarost Tü mê quaista charta? *Tönd.* 189.

Vus deffendaros l'inocenza. *Robbi Tes.* 4.

Quella disfortüneda mè nun as rendarò que servezzan. *Robbi*, Tes. 4.

Eau vez bain cha's haun invulô, respuondarô il magistrat. *Robbi Tes.* 18.

Els condüaron il leder avaunt il magistrat. *Robbi Tes.* 11.

A quaists duos arcugnuoscharò eau üna pensiun annuêla. *Pr. Cud.* 26.

Fin taunt cha vus staros unieus, schi saros vus ferms e vaindscharos. *Pr. Cud.* 20.

Sco qui sur terr operarost
nel oter muond recogliarost. *Pr. Cud.* 26.

Eau at mettarò in praschun. *Pr. Cud.* 31.

Amihs dels trapassôs nun legiaron invidas las seguaintas lavuors. *Kirchen, Dedicaziun.*

Que comprendarò minchün. *Kirchen* 17.

d) Verbs della quarta conjugaziun.

La generaziun chi vain riarò da las parevlas da strias. *Ann.* 1888, 262. *(A. Caderas.)*

(Cunfrunta § 285, 2).

Üna bunamaun survgnaregia! *Pall. And.* 14.

(Cunfrunta § 278 bis. c, 5).

§ 286. Tabellas da Flexiun per las

I	II
am - êr	**giod - áir**

Indicativ

Preschaint

eau ám	giod
tü ám - ast	giód - ast
el ám - a	giód - a
nus am - áins	giod - áins
vus am - áis	giod - áis
els ám - an	giód - an

Passô imperfet

eau am - áiva	giod - áiva
tü am - áivast	giod - áivast
el am - áiva	giod - áiva
nus am - áivans	giod - áivans
vus am - áivas	giod - áivas
els am - áivan	giod - áivan

Preterit (Temp istoric I)

eau am - ét	giod - ét
tü am - éttast	giod - éttast
el am - ét	giod - ét
nus am - éttans	giod - éttans
vus am - éttas	giod - éttas
els am - éttan	giod - éttan

Futur imperfet sintetic

eau am - erò	(-arò)	giod - erò	(-arò)
tü am - eróst	(-aróst)	giod - eróst	(-aróst)
el am - erò	(-arò)	giod - erò	(-arò)

Conjugaziuns regulêras

III	IV
vénd - er	**cus - ír**

Indicativ

Preschaint

vénd	cús
vénd - ast	cús - ast
vénd - a	cús - a
vend - áins	cus - íns
vend - áis	cus - ís
vénd - an	cús - an

Passô imperfet

vend - áiva	cus - íva
vend - áivast	cus - ívast
vend - áiva	cus - íva
vend - áivans	cus - ívans
vend - áivas	cus - ívas
vend - áivan	cus - ívan

Preterit (Temp istoric I)

vend - ét	cus - ít
vend - éttast	cus - íttast
vend - ét	cus - ít
vend - éttans	cus - íttans
vend - éttas	cus - íttas
vend - éttan	cus - íttan

Futur imperfet sintetic

vend - erò (-arò)	cus - irò
vend - eróst (-aróst)	cus - iróst
vend - erò (-arò)	cus - irò

I	II
am - êr	**giod - áir**
nus am - eróns (-aróns)	giod - eróns (-aróns)
vus am - erós (-arós)	giod - erós (-arós)
els am - erón (-arón)	giod - erón (-arón)

L'istess (fuormas alternativas)

eau am - erégia	(-arégia)	giod - erégia	(-arégia)
tü am - erégiast	(-arégiast)	giod - erégiast	(-arégiast)
el am - erégia	(-arégia)	giod - erégia	(-arégia)
nus am - erégians	(-arégians)	giod - erégians	(-arégians)
vus am - erégias	(-arégias)	giod - erégias	(-arégias)
els am - erégian	(-arégian)	giod - erégian	(-arégian)

Passô perfet

eau d'he am - ô - giod - íeu

Passô pücoperfet

eau avaiva am - ô - giod - íeu

Passô anteriur (Temp istoria II)

eau avet am - ô - giod - íeu

Futur imperfet analitic

eau vegn ad am - êr - a giod - áir

Futur anteriur

eau averò am - ô - giod - íeu

Condiziunêl imperfet

eau gniss ad am - êr - a giod - áir

Condiziunêl perfet

eau gniss ad avair am - ô - ad avair giod - íeu

III		IV
vend - ér		**cus - ír**
vend - eróns	(-aróns)	cus - iróns
vend - erós	(-arós)	cus - irós
vend - erón	(-arón)	cus - irón

L'istess (fuormas alternativas)

vend - erégia	(-arégia)	cus - irégia
vend - erégiast	(-arégiast)	cus - irégiast
vend - erégia	(-arégia)	cus - irégia
vend - erégians	(-arégians)	cus - irégians
vend - erégias	(-arégias)	cus - irégias
vend - erégian	(-arégian)	cus - irégian

Passô perfet

- vend - íeu — - cus - íeu

Passô pücoperfet

- vend - íeu — - cus - íeu

Passô anteriur (Temp istoric II)

- vend - íeu — - cus - íeu

Futur imperfet analitic

- a vénd - er — - a cus - ír

Futur anteriur

- vend - íeu — - cus - íeu

Condizunêl imperfet

- a vénd - er — - a cus - ír

Condiziunêl perfet

- ad avair vend - íeu — - ad avair cus - íeu

I **am - êr**	II **giod - áir**

Conjunctiv

Preschaint

ch'eau ám - a	giód - a
cha tü ám - ast	giód - ast
ch'el ám - a	giód - a
cha nus ám - ans	giód - ans
cha vus ám - as	giód - as
ch'els ám - an	giód - an

Passô imperfet

ch'eau am - éss	giod - éss
cha tü am - éssast	giod - éssast
ch'el am - éss	giod - éss
cha nus am - éssans	giod - éssans
cha vus am - éssas	giod - éssas
ch'els am - éssan	giod - éssan

Passô perfet

ch'eau hegia am - ô - giod - íeu

Passô pücoperfet

ch'eau avess am - ô - giod - íeu

Futur imperfet

ch'eau vegna ad amèr - a giod - áir

Futur perfet

ch'eau vegna ad avair amô - ad avair giod - íeu

Imperativ

(tü) ám - a	giód - a
ch'El ám - a	giód - a

III	IV
vend - ér	**cus - ír**

Conjunctiv

Preschaint

vénd - a	cús - a
vénd - ast	cús - ast
vénd - a	cús - a
vénd - ans	cús - ans
vénd - as	cús - as
vénd - an	cús - an

Passô imperfet

vend - éss	cus - íss
vend - éssast	cus - íssast
vend - éss	cus - íss
vend - éssans	cus - íssans
vend - éssas	cus - íssas
vend - éssan	cus - íssan

Passô perfet

- vend - íeu	- cus - íeu

Passô plücoperfet

- vend - íeu	- cus - íeu

Futur imperfet

- a vénd - er	- a cus - ír

Futur perfet

- ad avair vend - íeu	- ad avair cus - íeu

Imperativ

vénd - a	cús - a
vénd - a	cús - a

I	II
am - êr	**giod - áir**
(nus) am - áin	giod - áin
(vus) am - è	giod - è
ch'Els ám - an	giód - an

Infinitiv

Preschaint

am - êr	giod - áir

Perfet

avair am - ô	giod - íeu

Futur

esser per am - êr	esser per giod - áir
gnir ad am - êr	gnir a giod - áir
vulair am - êr	vulair giod - áir

Particip

Preschaint (adjectiv verbêl)

am - ánt, am - ánta	*mauncha per giodair*

Passô

am - ô, -eda	giod - íeu, -ída

Gerundi

Preschaint

am - ánd	giod - ánd

Passô

aviand am - ô	aviand giod - íeu

Futur

siand per am - êr	siand per giod - áir
gnand ad am - êr	gnand a giod - áir

Per la survista della conjugaziun passiva, mera p. 543-546.

III	IV
vend - ér	**cus - ir**
vénd - áin	cus - ín
vend - è	cus - ì
vénd - an	cús - an

Infinitiv

Preschaint

vénd - er	cus - ír

Perfet

- vénd - íeu	- cus - íeu

Futur

esser per vénd - er	esser per cus - ír
gnir a vénd - er	gnir a cus - ír
vulair vénd - er	vulair cus - ír

Particip

Preschaint (adjectiv verbêl)

mauncha per vender	*mauncha per cusir*

Passô

vend - íeu, -ída	cus - íeu, -ída

Gerundi

Preschaint

vend - ánd	cus - índ

Passô

aviand vend - íeu	aviand cus - íeu

Futur

siand per vénd - er	siand per cus - ír
gnand a vénd - er	gnand a cus - ír

× Las conjugaziuns regulêras suainter Bifrun (1506—1572).

§ 287.

Tabellas da conjugaziun.

1. Nellas tabellas seguaintas vegnan dedas be las desinenzas, sainza tscheps, e que na be a fin da spargnèr plazza, mo eir perchè cha que ais impossibel da dêr la conjugaziun completta d'ün sulet verb in as basand intêramaing sün Bifrun. Ün stuvess in ogni cas implir ils vöds per mez d'analogias e complettaziun tres oters verbs.

2. Ma la tscherna dels istess tscheps da verbs scu quels chi servan da paradigma per las conjugaziuns regulêras actuêlas avess ün' otra incuvgnentscha: las conjugaziuns nun füssan pü regulêras, almain na per la seguonda ne la terza, perchè ils tscheps giod- e vend- subeschan tar Bifrun generêlmaing üna müdeda vocalica, da maniera cha quaists verbs as conjugheschan nel indicativ preschaint scu segue:

† giod, giodas(t), gioda, gi*u*dains, gi*u*dais, giodan.

† vend, vendas(t), venda, v*a*ndains, v*a*ndais, vendan.

[Daspêr v*a*ndains, v*a*ndais as chatta però eir v*e*ndains, v*e*ndais].

† Nus t'ruains cha nus possens giudair la abbramẹda paesch. *Form.* 9.

Frêr, ch'eu t'gioda te ilg signer. *Bifr.*, *Filem.* 20.

Els purteuan l'g pritsth da que chi era uandieu. *Bifr.*, *Act.* 4, 34.

Chi ho buorsa la prenda, & aquel chi nun ho, uenda la sia rassa & cumpra üna speda. *Bifr.*, *Luc.* 22, 36.

3. Il futur imperfet sintetic ais tuottafat laschò davent, la fuorma quasi exclusivamaing druveda da Bifrun siand quella analitica.

4. Las tabellas sun simplifichedas ortograficamaing, siand cha desinenzas alternativas contgnand ün *e* na

accentuô impè d'ün *a* na accentuô u vice-versa nun vegnan addüttas, scu perseguít-est daspêr perseguit-ast; duorm-en daspèr duorm-an, matt-essan daspêr matt-essen etc.; las desinenzas -i*sth*en(s), i*sth*es, ch'ün inscuntra daspêr -i*sch*en(s), -i*sch*en nel preterit, e quellas -ian*t*, -an*t*, chi vegnan avaunt per il gerundi daspêr -ian*d*, -an*d*, nun figüran nellas tabellas. Eir möds da scriver alternativs per *e* lung e sonor sun laschôs davent, scu *am-ęs*, *am-ês*, daspèr *am-aes*, etc.

5. Las fuormas analiticas sun totêlmaing laschedas davent. Ellas vegnan furmedas scu nella conjugaziun da noss dis, be cha l'aggiunta d'ün particip ausiliêr nels temps cumposts cul particip passô ais pü frequaint. Mera losupra pp. 526 e 527.

Davart la conjugaziun dels verbs ausiliêrs suainter Bifrun mera pp. 501—505.

† Fuormas sinteticas del Activ (XVI. secul)

I	II	III	IV
	Preschaint indicativ		
- —	- —	- —	- —
- as (t)	- as (t)	- as (t)	- as (t)
- a	- a	- a	- a
- ain (s)	- ain (s)	- ain (s)	- in (s)
- aes	- ais	- ais	- is
- an	- an	- an	- an
	Preschaint conjunctiv		
- a	- a	- a	- a
- as (t)	- as (t)	- as (t)	- as (t)
- a	- a	- a	- a
- an (s)	- an (s)	- an (s)	- an (s)
- as	- as	- as	- as
- an	- an	- an	- an

I	II	III	IV
	Imperfet indicativ		
- eua	- aiua	- aiua	- iua
- euas (t)	- aiuas (t)	- aiuas (t)	- iuas (t)
- eua	- aiua	- aiua	- iua
- euan (s)	- aiuan (s)	- aiuan (s)	- iuan (s)
- euas	- aiuas	- aiuas	- iuas
- euan	- aiuan	- aiuan	- iuan
	Imperfet conjunctiv		
- as	- es	- es	- is
- as (t)	- es (t)	- es (t)	- is (t)
- as	- es	- es	- is
- assen (s)	- essen (s)	- essen (s)	- issen (s)
- asses	- esses	- esses	- isses
- assen	- essen	- essen	- issen
	Preterit (temp istoric I)		
- ae	- ick	- ick	- ick
- ist	- ist	- ist	- ist
- ò	- et	- et	- it
- aschen (s), - ischen (s)	- ischen (s)	- ischen (s)	- ischen(s)
- isches	- isches	- isches	- isches
- aun, - etten	- etten	- etten	- itten
	Imperativ		
- a	- a	- a	- a
(nun - êr)	(nun - air)	(nun - er)	(nun - ir)
- ain	- ain	- ain	- in
- ò, - êd	- è	- è	- ì

I	II	III	IV
	Infinitiv preschaint		
-êr	-air	-er, -ar (cond-ür) (incl-ijr) (arf-êr)	-ir, -îr, -ijr
	Gerundi preschaint		
-iand, -and	-iand, -and	-iand, -and	-iand
	Particip preschaint (adjectiv verbêl)		
-aunt (a) -iaunt (a), -aint (a) -iant (a) -ant (a)	-iaint (a) -aint (a) -aunt (a)	-iaint (a) -aint (a) -aunt (a)	-iaint (a) -aint (a) -iant (a)
	Particip passô		
-ô, -eda -ôs, -edas	-ieu, -ida -ieus, -idas	-ieu, -ida -ieus, -idas	-ieu, -ida -ieus, -idas

§ 288.

× Exaimpels.

a) † Preschaint indicativ.

1. Prüma conjugaziun:

Eau nu scherck aque chi es uoes, dimperse eau scherck uus. *Bifr., 2 Cor.* 12, 14.

Tü aque che tü semnas, nu uain uif, upoeia, che saia moert. *Bifr.,* 1. *Cor.* 15, 36.

Nu paisest tü ch'eau possa huossa aruèr mês bab, & el gnis à dêr à mi plü cu dudesth legiuns d'aungels? *Bifr., Matt.* 26, 53.

Tü ist aquel chi aruinast l'g taimpel ... *Bifr., Matt.* 27, 40.

Aquel semnèdar semna l'g plêd. *Bifr., Marc.* 4, 13.

Nus nu cuschidrain aquellas chiosas chi s'uezan, dimperse aquellas chi nus uezã. *Bifr., 2. Cor.* 4, 17.

Eau sae che uus scherchiês Jesum, quael chi es crucifichio. *Bifr., Matt.* 28, 5.

Uus chi scherchiaes arfrasckiamaint. schi gni tiers mé. *Bifr., Charta Erasmus* V.

Uhè tia mamma & tes frars sun our dadoura & scherchian tè. *Bifr., Marc.* 3, 32.

2. Seguonda e terza conjugaziun:

Pudais baiver l'g bachier, ch'eau baif? *Bifr., Marc.* 10, 38.

Eau craich signer, sacuorra à la mia puochia cretta. *Bifr., Marc.* 9, 24.

Craiast tü araig Agrippa als profets? Eau sae che tü craias. *Bifr., Act.* 26, 27.

El mangia e baiua cun l's publichauns & pchiaduors. *Bifr., Marc.* 2, 16.

Nus gnin bittôs uia, mu nus nuns perdain. *Bifr., 2 Cor.* 4, 9.

Par che mangiais & bauais cun l's publichauns & pchiaduors? *Bifr., Luc.* 5, 30.

L's discipuls da Johannis giünen & faun uraziuns, mu l's têts mangien & baiuen. *Bifr., Luc.* 5, 33.

Quels chi peran à signuragier l's poeuels, aquels adrouen dumini incunter els. *Bifr., Marc.* 10, 42.

3. Quarta conjugaziun.

Immünchia di mour eau par nossa gloergia quaela ch'eau hae in nos signer Christo Jesu. *Bifr.; 1. Cor.* 15, 31.

Aquaista not s'ho apreschantô a mi l'g aũgel da dieu, aquel ch'eau serf. *Bifr., Act.* 27, 23.

Simon tü duormas? *Bifr., Marc.* 14, 37.

Nun odast tü, quantas testimunias che dian incunter te? *Bifr., Matt.* 27, 13.

L'g ariginam da Dieu es scho ün hum chi bitta l'g sem in la terra & duorma & l'g sem s'aschermüglia & crescha in hôt. *Bifr., Marc.* 4, 27.

U saja che nus uiuan, schi uiuains agli signer, ù saja che nus mouran, schi murins agli signer. *Bifr., Rom.* 13, 8.

L'g pled de la crusth es ad aquels chi s perdan üna nardaet, à nus quaels suruegnin l'g salüd, es è la pussaunza da Dieu. *Bifr., 1. Cor.* 1, 18.

Guardò acque che uus udìs. *Bifr., Marc.* 4, 24.

Et l's oters sun quaels chi odã l'g pled, & giand aint l's pissyrs da quaist muond, schi astanschaintan è l'g pled. *Bifr., Marc.* 4, 18.

b) † Imperfet indicativ.

1. Prüma conjugaziun:

Eau perseguiteua bgiers dals senx er in las cittêds eestras. *Bifr., Act.* 26, 11.

Eau predgieua l'g prüm ad aquels chi eran a Damasci & a Hierusalem. *Bifr., Act.* 26, 20.

Johãnes mãgieua sagliuoz & meel suluedi, & predgieua, dschãt: E uain ün quael chi es plü pussaunt co eau. *Bifr., Marc.* 1, 6.

L's Jüdeaus addatteuan tuottas chioses, auns co l'g di delg Sabath. *Bifr., Matt.* 27, Ann.

2. Seguonda e terza conjugaziun:

Mu Jesus taschaiua. *Bifr., Matt.* 26, 63.

L'g centurio craiaua plü bain agli guuernadur della néf, co ad acquaists pleds da Paulo. *Bifr., Act.* 27, 11.

Mu els taschaiuen. *Bifr., Marc.* 3, 4.

Et uen in la chiesa dalg parzura de la Synagoga & uezet aquels chi crideuã & chi plandschaiuẽ fick. *Bifr., Marc.* 5, 38.

3. Quarta conjugaziun:

Et tuot l'g poeuel scherchieua dalg tuchier, per che è giaiua uirtüd our da del, & guariua tuots. *Bifr., Luc.* 6, 19.

La nêf s'impliua & eran in priuel. *Bifr., Luc.* 8, 23.

Dschè che ses discipuls sun gnieus d'not, & l'g haun inuulô intaunt che uus durmiuas. *Bifr., Matt.* 28, 13.

Bgiers da quels chi udiuan, s'insthnuiuan. *Bifr., Marc.* 6, 2.

c) † Preterit.

1. Prüma conjugaziun:

Eau uoelg cumplijr ün testamaint nouf, brichia suainter l'g testamaint ch'eau hae fat à lur babuns, ilg di cura ch'eau pigliae lur maun, par l's mnêr our d'Aegipto. *Bifr., Hebr.* 8, 9.

Et gniand nò l's famegls delg bab d'chiesa haun dit agli: signer, nu semnist tü bum sem in tieu aer? *Bifr., Matt.* 13, 27.

Et aquel aluò sü & stèt. *Bifr., Luc.* 6, 8.

Passand Creta dspera Salmonem cun egra ariuaschens in ün schert loe, chi uain anumno Bel port. *Bifr., Act.* 27, 8.

Et ilg di dsieua arriuaschen a Sidonem. *Bifr., Act.* 27, 3.

Nus nauigijschen da Philippis & arriuaschen à Troadem in schinc dis. *Bifr., Act.* 20, 6.

Et cumezo a parair a nus Cyprus & laschischens & laschassens aquella da la uard sinistra & nauigischens in Syriam & gnischens a Tyrum et arumagnischen allo set dis. *Bifr., Act.* 19, 3-4.

Aquaist es uos ütel, l's quaels per fin l'g an passô cumãcisches brichia sulamaing à fer mu er à uulair. *Bifr., 2. Cor.* 8, 10.

Et mnetten tiers el tuot aquels chi hauaiuan mêl. *Bifr., Matt.* 4, 24.

Et l'g hauiand apiglio l'g mnaun è alla plazza da Marcij. *Bifr., Act.* 17, 19.

Et els sun fick cunturblôs, e cumenzaun scodün dels à dir: sun forsa eau signer? *Bifr., Matt.* 26, 22.

2. Seguonda e terza conjugaziun:

Cura ch'eau arũpick schinc pauns in schinc milli humens, quant scherls plains d'togs prandijsches sü? *Bifr., Marc.* 8, 19.

Et mattet ad els nums Boanerges, quael chi es, filgs dal thun. *Bifr., Marc.* 3, 16.

El arumpet l's pauns, & det a ses discipuls. *Bifr., Marc.* 6, 41.

Cura che nus füschen arriuôs a Syracusas schi manischens allò trais dis. *Bifr., Act.* 28, 12.

Et ischens muntôs in la barchia, par nauigier dspera l's lous d'Asiae, & muischens. *Bifr., Act.* 27, 2.

Hauiand els uis la terra trimbla, & aquaistas chioses chi eran duantêdas, schi tmetten è fick. *Bifr., Matt.* 27, 54.

Et l'g parzura dels sacerdots cun l's prüms dals Jüdeaus cumparittan auaunt Festus incunter Paulum. *Bifr., Act* 25, 2.

Sia mamma & frers trametetten tiers el chi l'g clamassen oura. *Bifr., Marc.* 3, 31.

3. Quarta conjugaziun:

Et era aint in la lûr synagoga ün hum chiaschunaiuel dalg mêl spiert, et aquel bř agit. *Bifr., Marc.* 1, 13.

In la uia hae eau uis da schil, üna liüsth, quaela liüschit intuorn mè. *Bifr., Act.* 26, 13.

Et tuots sinsthnuitten. *Bifr., Marc.* 1, 27.

L's frars, quaels chi eran gnieus da Macedonia, supplittẽ à mi. *Bifr., 2. Cor.* 11, 9.

d) † Imperativ.

1. Prüma conjugaziun:

Laschals ir, che tiran uia illas marias chi gieschan intuorn. *Bifr., Marc.* 6, 36.

Salua te d'ues, schi tü ist filg da Dieu, & uitten giu de la crusth. *Bifr., Matt.* 27, 40.

Passain uia in la riua uiduard dalg leich. *Bifr., Luc.* 8, 22.

Hauiand nus aquaist uffici, schi nũ amãchiantain. *Bifr., Cor.* 4, 1.

Mu el dis: l'g mnêd tiers mè. *Bifr., Marc.* 9, 19.

Pardunêd et uain a gnir pardunò à uus. *Bifr., Luc.* 6, 37.

Vagliò & urò, per che uus nun aintrès ilg attantamaint. *Bifr., Matt.* 26, 41.

2. Seguonda e terza conjugaziun:

Tastha et t'inmüttescha. *Bifr., Marc.* 4, 39.

Nu tmair, sulamaing craia. *Bifr., Marc.* 5, 36.

Stenda oura tes maun. *Bifr., Marc.* 3, 5.

Nu tmè uus: per che eau sae che uus scherchiès Jesum. *Bifr., Matt.* 28, 5.

Schi ünqualchiün disth a uus: uhè aqui Christus, uhè aschò, schi nu craiè. *Bifr., Marc.* 13, 21.

Respundè a mi. *Bifr., Marc.* 11, 30.

3. Quarta conjugaziun:

Durmi da d'huossa inuia & pussò. *Bifr., Marc.* 14, 41.

Udi uhè ün semneder giaiua oura à semnêr. *Bifr., Marc.* 4, 3.

† Preschaint conjunctiv.

1. Prüma conjugaziun:

Giaun ils prussmauns uijchs, par che eau predgia allò. *Bifr., Marc.* 1, 38.

Eau nu sun deng che tü aintres suot mieu tet. *Bifr., Luc.* 7, 6.

Brichia sülg di de la festa, par che nun duainta arimur ilg poeuel. *Bifr., Matt.* 26, 5.

Innua uuost tü che nus apênen à ti per mangiêr la pasthqua? *Bifr., Matt.* 26, 17.

Nus nun hauain plü co schinc pauns & duos pesths, u poeia che nus giaien & c u m p r a n spaisa. *Bifr., Luc.* 9, 13.

Gni dsieua mè, et eau uoelg fèr che uus d u a i n t a s pasckiaduors della lieud. *Bifr., Marc.* 1, 17.

Paulus dis: huossa ad ascus m'uoegliã chiatschêr oura? Nha par l'g uaira, dimperse uignen els svessa & ns' m a i n e n oura. *Bifr., Act.* 14, 37.

Cumanda che l'g mulimaint uigna parchiürô, par che nu uignẽ ses disciputs, & l'g i n u o u l e n. *Bifr., Matt.* 27, 64.

2. Seguonda e terza conjugaziun:

Par aquaist sun eau apparieu a ti, par ch'eau m e t t a tè üna pardütta, da quellas chioses che tü haes uis. *Bifr., Act.* 26, 16.

La mia figlietta es sü l'g plü dauous, eau t'arou che tü uignas & m e t t a s t sü agli l's mauns, par che la uigna sauna. *Bifr., Marc.* 5, 23.

L'g deus da nos babuns ho hurdenò tè, par che tü c o g n i u o s c h e s la sia uoelia. *Bifr., Act.* 22, 14.

Per che dian l's scriuauns, che s t o u u a auaunt gnir Helia? *Bifr., Matt.* 17, 10.

Inua uuost che nus giaien, & p a r d e r s c h a n che tü mangias la paschqua? *Bifr., Marc.* 14, 12.

Tuot aque che uus urand agragiais, craie che uus a r s c h a i u a s. *Bifr., Marc.* 11, 24.

Eau tramet huossa tè, par che tü euras lur oeilgs, par che s' u u o l u a n dalla sckiürezza alla liüsth. *Bifr., Act.* 26, 17.

3) Quarta conjugaziun.

Chi s'ho amussò, che uus f ü g i a s l'ira chi uain a gnir? *Bifr., Luc.* 3, 9.

f) † I m p e r f e t c o n j u n c t i v:

1. Prüma conjugaziun:

Eau agiauüschas da dieu che tuots füssen tals sco sun eau, arsaluo oura aquaists liams. *Bifr.*, *Act.* 26, 29.

Christus nun ho tramis mè par ch'eau battagias dimperse par ch'eau predgias l'g euangeli. *Bifr.*, *1. Cor.* 1, 17.

L'g poeuel l'g scherchieua, & uennen infina tiers el, & l'g artgnaiuen, chel nu tiras uia da dels. *Bifr.*, *Luc.* 4, 44.

Et siand ieu aint in üna nêf, quaela chi era da Simonis, schi l'g aruol, chel l'g mnas ün po our da terra. *Bifr.*, *Luc.* 5. 3.

Da poeia che l'g es sto ordenô che nus nauigiassen in Italiam, schi detten è er Paulũ in maun dalg centurioni. *Bifr.*, *Act.* 27, 1.

Er els suessa s'haun dôs à nus, in aque che nus acusgliassen Titum, che dsuainter chel haues cumenzô, in aquella guisa chel gliuras er uia a nus aquaist benefici. *Bifrun*, *2 Cor.* 8, 6.

L'g chapitauni cumandò als sudòs che gnissen giu. & l'g dessen maũ our da miz els, & l'g mnessen aint ilg chiamp. *Bifr.*, *Act.* 23. 10.

Moyses mettaiua üna cuverta sü sia fatscha, par chels filgs da Israel nu guardassen iñ la fin da que chi gniva à gnir alg main. *Bifr.*, *2 Cor.* 3, 13.

Aresta aquè che aquels chi s'allegràn saian sco els nu s'alegrassen, & aquels chi adrouuan aquaist muõd. sco els nun l'g adruassen. *Bifr.*, *1. Cor.* 7, 30-31.

2. Seguonda e terza conjugaziun:

Nauigiand nus intuorn meza not ilg mèr Adriatic. schi pisseuan l's nautyrs che parès à si alchiün paias. *Bifr.*, *Act.* 27, 27.

Ün dels, hauiand prais üna spungia & implida cun aschaid, schi deua agli ch'el baues. *Bifr.*, *Matt.* 27, 48.

Mu uus l'g hauiand uìs nun isthes amuãtôs alla arüflijnscha, che uus craiesses ad el. *Bifr.*, *Matt.* 21, 32.

Ün hum tramis da Dieu uen, par che dès pardütta de la liüsth, & par che tuots craiessen três el. *Bifr., Joan* 1, 7.

Aresta aque che aquels chi cumpran saian sco els nu possidissen. *Bifr., 1. Cor.* 7, 30.

El arumpet l's pauns, & det à ses discipuls che matessen auaũt ad aquels. *Bifr., Marc.* 6, 42.

3. Quarta conjugaziun:

Eau hae cunferieu cun els, par ch'eau nu curris in qual guisa abêch, ù füs currieu. *Bifr., Gal.* 2, 2.

Et schi bain fasches bsüng ch'eau muris cun tè, schi nun t' uoelg eau sthnaier. *Bifr., Matt.* 26, 35.

Mu schi l'g nos euangeli es aunchia cuuert, schi es el cuuert ad aquels che l'g deus da quaist muond ho assuruò l's sens, par che nu liüschis ad els la liusth dalg euangeli. *Bifr., 2 Cor.* 4, 3.

El l'g cusselg dals sudôs era d'amazêr l's praschunijrs, che cura che füssen nudôs che nu fügissen. *Bifr., Act.* 27, 42.

Eau predgieua als paiaũs, par chels s' cunuertissen. *Bifr., Act.* 26, 20.

g) † Infinitiv.

1. Prüma conjugaziun:

Ellas curraiuen par purtèr à aque à ses discipuls. *Bifr., Matt.* 28, 8.

Eau he battagiò uus cũ l'ouua, mu aquel uain à battagièr uus cũ l'g spiert saenc. *Bifr., Marc.* 1, 8.

Mu par che uus sappias chelg filg dalg hum, hegia pusaũza da pardunèr l's pchiòs, schi dis el agli schirò: Sto sü & prain tieu grauat & tirauia. *Bifr., Marc.* 2, 10-11.

2. Seguonda e terza conjugaziun:

Nus sauain schi uain a parair, che nus gnin ad esser sũgiauns agli. *Bifr., 1. Joh.* 3, 2.

Aquel chi es in la cutüra, nu tuorna aint par prender sia uesckimainta. *Bifr., Matt.* 24, 18.

Aquaist hüt s'haues pudieu uender par bgier. *Bifr., Matt.* 26, 9.

Elg es ün sul dedar da la lescha, quael chi po saluêr & perdar. *Bifr., Jac.* 4, 12.

Scodün quael chi uuol saluêr la sia uitta, uain a la perdar. *Bifr., Marc.* 8, 35.

Par chiaschun da la spaisa nu uulair dstrür la lauur da dieu. *Bifr., Rom.* 14, 20.

Aquels, ad aquaels nun es sto dit da d'el uignen à uair, & aquels chi nun haun udieu uignẽ ad inclijr. *Bifr., Rom.* 15, 21.

Amich ache fèr ist acqui? *Bifr., Matt.* 26, 50.

3. Quarta conjugaziun:

La uirtüd dalg signer era aco par guarir aquels. *Bifr., Luc.* 5, 17.

El Jesus cumandò à ses discipuls, che l'g dessen seruir d'üna nêuetta. *Bifr., Marc.* 3, 9.

h) † Gerundi.

1. Prüma conjugaziun:

Et gniuan battagiôs dadel ilg flüm Jordã cũfessiãd lur pchiôs. *Bifr., Marc.* 1, 5.

Et cumenziand ad ir suot, schi clamò el: signer salua. *Bifr., Matt.* 14, 30.

Jesus sezaiva à maisa cu l's dudesth, & mangiand els, schi dis el: Par l'g uaira ch'eau dich a uus, che ün d'uus uain am tradìr. *Bifr., Matt.* 26, 21.

Et siand passo ün pô plü inavaunt, schi crudel giu sün sia fatcha urant e dschant: bab mes, schi possibel es, schi passa uia aquaist chialisth damè. *Bifr., Matt.* 26, 39.

Tremblant d'temma, s'bitta 'lg giu als pès da Paulo. *Bifr., Act.* 16, 29.

2. Seguonda e terza conjugaziun:

La duõna tmiand & trembland s'bitta giù avaũt el. *Bifr., Marc.* 5, 33.

Mu nu pariant plü ne l'g sulailg ne las stailas, schi era prais uia tuot spraunza da nos salüd. *Bifr., Act.* 27, 20.

Tuotta la lieud curriand no tiers, schi l'g salüdaun è. *Bifr., Marc.* 9, 15.

Ün da quels standiant oura sieu maun, schi tras el sia spéda, & battand l'g famagl dalg parzura, schi schunchio el giu l'uraglia da quèl. *Bifr., Matt.* 26, 51.

3. Quarta conjugaziun:

Udiand odan & nun incligian. *Bifr., Marc.* 5, 12.

L'g prüm frer ho prais mugliêr, & aquel muriand nun ho laschô sem. *Bifr., Marc.* 12, 20.

Vagliò par che sch'el (l'g signer) gnis al improuista ch'el nun acchiatta uus durmiant. *Bifr., Marc.* 13, 36.

Et Jesus giaiua intuorn guariand scodüna malatia. *Bifr., Matt.* 9, 35.

Et scodün sacerdot sto tiers inmünchia di hufferiand aquellas hostgias. *Bifr., Hebr.* 10, 11.

i) † Particip preschaint (adjectiv u substantiv verbèl).

1. Prüma conjugaziun:

Eau arcunschaiua me cun mieu pitschen inclijt mèl bastaunt suot aquaist grêf fasth. *Bifr., Pref.* XXII.

U poeja che uossa giüstia nu saja plü abũdaunta co aquella dels phariseers, schi nun pudais antrêr ilg ariginam celestiel. *Bifr., Matt.* 5, 20.

L'g signer es a mi agiüdaunt, eau nu uoelg tmair chiosa che l'g hum fascha à mi. *Bifr., Ebr.* 13, 6.

L'g seguond cumandamaint es sumgiaunt a l'g prüm. *Bifr., Marc.* 12, 31.

La mês es bgierra, mu l's lauurains sun pougs. *Bifr., Luc.* 10, 1.

(sing. lauuraint, cfr. § 94)

L'g guardiaunt de la praschun es astdasto sü. *Bifr., Act.* 16, 27.

Eau uoelg paier, ch'eau nu dich a ti, che tü ist a mi culpaunt er te dues. *Bifr., Filem.* 19.

Els l'g chiatschaun in praschun, cumandant al guardiant de la praschun, chel l's parchiüras. *Bifr., Act.* 16, 23.

2. Seguonda e terza conjugaziun:

L'g signer omniputaint. *Bifr., 2 Cor.* 6, 18.

Eau uoelg armetter la chosa a scodün sappiaint lectur da giüdichêr. *Bifr., Pref.*

Mu aquèl chi uain à gnir dsieua me, es plü pusaunt co eau, da quael nu sun sufficiaint da purtêr sia chiuzamainta. *Bifr., Matt.* 3, 11.

Siand ieu tiers el ün scriuaunt, schi dis el agli: meister eau uoelg ir dsieua tè. *Bifr., Matt.* 8, 19.

Et aquels hauiãd prais Jesum l'g mnaũ ad Caipham parzura dals sacerdots innua che'ls schrivauns & seniours eran gnieus insemmel. *Bifr., Matt.* 26, 57.

3. Quarta conjugaziun:

La sia uesckimainta es duanteda alua & sterliüschainta. *Bifr., Luc.* 9, 29.

Diaconi sun seruiains de la baselgia. *Bifr., Fil. 1. Annot.*

Eau sae tias houres, che tü ist ne fraid, ne bugliand: füst gieuar fraid ù bugliant. Mu per che tü ist tijvi, & ne fraid ne bugliaint, schi uoelg cumanzèr ad bittèr our d'mia buochia. *Bifr., Apoc.* 3, 15.

k) † Particip passô.

1. Prüma conjugaziun:

Scodün hum uain à gnir isalô cu foe & scodüna hostia uain à gnìr issalêda cun sèl. *Bifr., Marc.* 9, 49.

Jesus hauiand darchio clamô cun hota uusth, schi ho el do sü sieu spiert. *Bifr., Matt.* 27, 50.

Salüdedas saias uus. *Bifr., Matt.* 28, 9.

2. Seguonda e terza conjugaziun:

Ün sem es crudô traunter las spinas, et sun creschieu sü las spinas & haun astanschantô aquel. *Bifr., Marc.* 4, 7.

Cura chel'g spiert mèlnet hauet sthbattieu aquel, schi giet el oura. *Bifr., Marc.* 1, 26.

Hauiand aquels udieu chel uiuaiua, schi nun haun è craieu. *Bifr., Marc.* 16, 11.

Dsieua es el apparieu a duos da quels. *Bifr., Marc.* 16, 12.

3. Quarta conjugaziun:

Et haun uis ün giuuen uestieu cun ün chiamisth alf, & ellas sun stramidas. *Bifr., Marc.* 6, 5.

Cura chel spiert mêlnet hauet bragieu, schi giet el oura. *Bifr., Marc.* 1, 26.

L's sudôs dalg guuernadur mettetten sün sieu chio üna curuna tessìda d'spinas. *Bifr., Marc.* 27, 29.

§ 289.

Lectüras.

A.

La pussaunza dellas pitschnas chosas.

Tuot la magia della buna reuschida nels affèrs, nell'art, nella scienza, insomma in tuot que cha pigliains a maun, sto nell'observaziun accurata dellas singulas chosas. Las cognuschentschas dels umauns nun sun oter cu üna colleeziun da

bgeras pitschnas observaziuns, fattas successivamaing da generaziun a generaziun. Frammaints da doctrina e d'experienza, ramassôs diligiaintamaing, fuorman cul ir del temp ün'immensa piramida. Bgers fats e bgeras observaziuns averon a prüma vista parieu da bain pocha purteda, ma tuot oter in seguit. Eir bgers calculs tuottafat teoretics, dvaintan sovenz il fondamaint d'applicaziuns pratticas. Scha'ls matematics antics nun s'avessan mez ruot la testa, apparentamaing sainza costrüt, per scovrir las attinenzas abstractas dellas lingias e dellas surfatschas, schi probabelmaing cha bain pochas macchinas füssan stedas inventedas.

Cur cha Benjamin Franklin scuvrit l'identited della saetta culla sbrinzla elettrica, nu 'l manchettan la beffa e las giamgias. Ma a quels chi al dumandaivan: „A che serva que?“ respondaiv' el cuort: „A che serv' ün infaunt? El po dvantèr ün hom.“ Cur cha Luigi Galvani s'inacordschet cha las chamminas della rauna morta as traivan insembel al contact da tscherts metals, üngün nun avess pudieu suppuoner que chi and dovaiva derivêr. Eppür in quaist fat insignificant eira il dscherm del telegraf. Uschè eir il stüdi intelligiaint da peidras chattedas nella terra, füt l'origine della geologia e della mineralogia.

Las colossêlas macchinas per pumpèr ova dallas minièras, per metter in movimaint ils mulins e las fabricas, per mnèr las nevs sur l'Ocean e las locomotivas sur ils continents, tuottas dependan dalla medemma causa, cioè d'ün po d'ova svapureda tres la chalur. Que ais l'istessa vapur chi sorta dall'evna u dalla padella, chi sviluppa üna forza da milliuns d'chavals, sch'ella vain fermeda in ün recipiaint adattô. Quaista forza dominescha las uondas e resista alla burrasca, e cur ch'ella as s-chadagna nel intern della terra occasionesch' ella quels vulcans e quels terratrembels chi haun tingiò giovò ün' uschè granda part nell'istorgia del muond.

B.

L'erupziun volcanica del an 1902 nellas Indias Occidentêlas.

Las Antillas, üna gruppa d'islas al nord da Venezuèla, füttan la prüma terra cha Columbus tuchet dall' otra vart del Ocean Atlantic. El crajaiva d'esser ardaint alla costièra occidentèla dell' Asia, da lander il nom Indias Occidentêlas.

Üna chadagna d'spelma suotmarina s'extenda da Honduras a Giamaica, ün' otra da Florida a Cuba, daspêr Haïti; quaistas duos chadagnas s'uneschan in üna suletta, chi continua in ün mez-tschierchel fin al delta del Orinoco. Las tschimas da quaistas chadagnas, s'aduzand sur il livè del mêr, sun las islas chi fuorman las Indias Occidentêlas. Pigliand in maun üna charta geografica, ans apperan ellas be sco pitschens puncts immez il mêr, tuottüna imsüra Cuba (la pü granda dellas Grandas Antillas), quasi trais voutas la surfatscha da nossa Svizzra.

La Martinique (colonia francesa), l'isla uschè crudêlmaing colpida dall' erupziun del Mont Pelé nel an 1902, ho circa la grandezza della Turgovia ed ais situeda nellas Pitschnas Antillas, islas suottapostas ad erupziuns vulcanicas, ma chi grazcha a lur terratsch cumpost cun tschendra vulcanica ed a lur posiziun subtropica, sun benedidas d'üna surabbundanta producziun: channa da zücher (il prodüt principêl), limuns, bananas ed oters früts tropics, caffè, cacao, tabac, lains da taindscher, bambèsch etc. Il clima ais tropic, ma arsalvô nella perioda dellas plövgias, nun ais el melsaun. La feivra melna, taunt tmida dals Europeauns, ais allò üna rarited.

La Martinique reposaiva in mez sias champagnas in quaida noncuranza. Ella s'allegraiva dalla vita, fand pumpa da sia bellezza e splendur. Dominand il golf, la cittedina commerzièla da St. Pierre, plazzeda immez üna richa vegetaziun tropica, preschentaiva ün aspet da prosperited e da bainesser. Süls

bastimaints ancròs in sieu port eira vita ed activited. Al nord dell' isla s'ozaiva gigantic il massiv del Mont Pelé, ün vulcan chi avaunt mez secul avaiva spüdô fö, ma chi daspö eira stò in pos e nun conturblaiva pü üngün. Ün' esuberanta vegetaziun il cuvriva da süsom fin giodim ed al pigliaiva tuotta austerited. El invidaiva a bellas excursiuns ed intêras famiglias e brajedas l'ascendaivan, pigliand cun se la marenda, chi, sülla sommited u in qualche oter bel punct, gniva consümeda leidamaing in compagnia.

Ma üna beadentscha completta nun po dürêr. Dandet e sgrischus füt il disaster chi colpit quaist eden da bellezza e da pêsch, purtand mort e destrucziun inua avaunt regnaiva sorrir ed activited. Fingiò als 3 e 4 Meg del an 1902 il Mont Pelé as sdasdaiva da sia letargia ed als 5 ün torrent da lava, currind giò per sieus flaunchs ed arrivand fin al mêr in trais minuts, avaiva sdrüt tuot que ch'el avaiva incuntrô in sia cuorsa: bos-cha, cuttüra, chesas e glieud.

Que eira üna lezcha, ma l'umaun in sia vintüra ais uschè plaun a crajer alla disgrazcha. La damaun dels 8 Meg seguit la terribla catastrofa cun üna violenza e sgrischur, cha penna nun po descriver. Il vulcan spüdet üna tremenda massa d'füm, vapuors e terra, allura ün trabügl d'büergia bugliainta e fö chi mettet in flammas la florizzanta citted da St. Pierre e'ls bastimaints nel port. L'eden s'avaiva dandettamaing müdô in ün vair infiern. L'aier eira impestô da gas inflammôs e velenus, e suot üna plövgia da fö, tschendra, lava e töchs d'spelm arsaints füt la prosperusa citted da St. Pierre complettamaing desdrütta in ün quart d'ura — sparida dalla terra cun tuot la vita chi pulsaiv' in ella! Nel port füttan sdrüts 15 bastimaints, cun stainta pudet ün salvèr 30 persunas da quels. Tuot la part nord-occidentêla dell' isla as müdet in ün desert desolant, cuvert da tschendra, peidras e lava, 40,000 persunas perittan.

Nel medem temp il vulcan La Soufrière süll' isla St. Vincent (colonia inglaisa, chapitêla Kingston), s'avaiva fat viv cun üna violenta erupziun. Iglüminedas da laungias d'fö ed accompagnedas da snuaivels tuns, s'ozaivan dal crater immensas coluonnas da vapur, füm e tschendra chi creschivan in möd alarmant e bod as convertittan in üna plövgia arsainta da tschendra e scorias, portand la mort als essers vivaints, dan e destrucziun allas cuttüras, rovina ed anguoscha dappertuot. Intuorn 1600 füttan las victimas umaunas. Na be l'isla da St. Vincent füt cuverta d'ün' uorna d'tschendra, ma eir quella da Barbados, distanta dalla prüma 150 kilometers. — Fingiò nel an 1812 füt l'isla da St. Vincent devasteda tres ün' erupziun della Soufrière. E neir la Martinique nun subit per la prüma vouta las terriblas battidas dellas forzas s-chadagnedas della natüra. Quaist' isla füt da vegl innò visiteda da catastrofas elementèras, per exaimpel nel 1657 d'ün formidabel terratrembel chi fet ün dan immens, nel 1724 d'üna plövgia deruotta chi mettet il terrain ses peis suot ova, nel 1747 darchò d'ün terratrembel spaventus, nel 1753 da trentatrais terratrembels in trais mais. Als prüms November 1755 resentit la Martinique il sconquass del terratrembel da Lisbona, quatter uras zieva la catastrofa. Bain sovenz füt l'isla visiteda dad orcans dannaivels, la pü terribla devastaziun causet quel del 1766. Ils mürs gettan in rovina, ils pü ferms bös-chs crudettan giò, umauns füttan alvantòs nel aier, la terra s'avrit e spüdet fö, e la populaziun, sdasdeda sü dal sön, crajaiva cha füss gnieu il dì del güdizi. Quella vouta perittan 440 persunas e 580 füttan feridas, tuottas cuttüras devastedas, 80 bastimaints sdrüts, las uondas del mèr irrumpettan nel pajais — üna rovina completta.

Nels ans 1776, 1779 e 1780 darchò terratrembels e, per fer l'imsüra plaina, ün orcan, il quèl dumandet milli vitas umaunas e desdrüet 150 abitaziuns. D'üna flotta da 50 basti-

maints frances podettan be set as salvêr. Allura gnittan ils terratrembels del 1788, 1813, 1817, 1823 e fin al 1828 tremblet la terra quasi sainz' interrupziun. Nel 1839 Fort Royal, uossa Fort de France (la chapitêla dell' isla) füt desdrüt d'ün terratrembel, 400 umauns perittan ed otras tauntas abitaziuns füttan resas a terra. — A tuot quaists terratrembels seguit nel 1851 la prüma erupziun del Mont Pelé ch'ün crajaiva stüz. Quella vouta nun füt que uschè mêl, ma als 18 Avuost 1890 ün orcan sdrüet darchò Fort de France, intêras vschinaunchas nel intern e 500 vitas umaunas. Il vulcan però poset fin al 1902, ma taunt pü violenta füt l'erupziun. Remarcabel aise cha ün temp aunz tuot las bestias sulvedgias eiran svanidas dals contuorns, e las domesticas mussaivan granda agitaziun. Be ils umauns, calms e sainza pissêr, as laschettan inadvertidamaing surprender dalla calamited. Que cha la natüra in ün momaint ho sdrüt, que refarò 'la plaun sieu e l'umaun la güderò. Il bun clima e'l terrain früttaivel l'impromettan ün' existenza prosperusa. Las champagnas devastedas e'l Mont Pelé stess as recuvriron da richa vegetaziun. Nouvas generaziuns cultiveron la nouva terra, riedificheron las abitaziuns, faron reflurir il commerzi, lavurand e giodand. La terribla catastrofa del 1902 sarò missa in ün scrign da reliquias, per gnir piglieda notiers in dedas occasiuns. La vita obtegna il triumf sur la mort. Nossa natüra umauna voul uschè, e que ais bun. Ma forsa cha in pochs u bgers decennis il Mont Pelé as sdasderò darchò, u cha forzas sotterraunas sconquasseron l'isla, u cha ün orcan passerò, devastand abitaziuns e cuttüras dels umauns per als trèr ad immaint cha la natüra ais pü ferma cu els. *Clio.*

§ 290.

Exercizi.

1. Classificha tuots ils verbs contgnieus nellas lectüras

dels §§ 288 e 289 suainter las quatter conjugaziuns, mettand culla terza ils verbs cun infinitiv in -ür (-üer).

2. Suottastricha in quaistas glistas tuots ils verbs chi at peran regulêrs.

3. Conjughescha complettamaing l'activ d'ün verb regulèr della prüma conjugaziun, indichand però per ils temps analitics be la prüma persuna del singular.

4. Fo listess cun ün verb regulêr della seguonda u della terza conjugaziun.

5. Fo listess cun ün verb regulêr della quarta conjugaziun.

6. Nomna tuots ils verbs intransitivs contgnieus nel § 289 e di per minchün sch'el drova per sieus temps cumposts cul particip passô l'ausilier esser u l'ausilier avair, e perchè.

7. Nomna tuot las fuormas verbêlas sinteticas, chi haun l'accent tonic (il tun) sül tschep, alla differenzcha da quellas chi haun la desinenza accentueda.

§ 291.

Las reglas da congruenza (concordanza) per il particip passô.

Cur cha'l particip passò (u particip passiv, mera § 281) ais combinò cun ün dels ausilièrs esser, stêr u gnir, schi's drizza'l in gener e numer suainter il subject della frasa. Dimena:

a) Quaist vin ais masdô cun ova (passiv cun esser).
   La glüsch füt invideda (passiv cun esser).

b) La glüna eira alveda (activ cun esser).
   Il paun sarò gratagiô fich bain (activ cun esser).

c) Nus starons unieus.
   Alice staiva tschanteda sül baunch.

d) Il battagliun gnit decimò.
Las tractandas gnaròn evasas.

Exaimpels.

a) Il verb „gnir“ ais propriamaing abbreviô da „vgnir, vegnir“. *Pallioppi, Verb* 95.

Daffatta las chadregias sun cuvertas da brucat. *Bundi* 28.

La citted füt saccageda, e tuots ils abitants füttan mnôs in preschunia. *J. B.* 66.

Mi' orma ais abattida in me. *J. B.* 67.

Afflict' ais mi' orma. *J. B.* 76.

A tia graziusa benignited saja nossa intèra patria recomandeda. *Lit.* 16.

La duonn' ustêra e la figlia gettan ter la fnestra per vair scha'ls balcuns füssan forza aviert s. *Bundi* 27.

† Nus t'ruains, tü vögliast laschaer crudaer tia jüst' ira la quaela chi ais invidaeda incunter nus. *Form.* 19.

Ella dschaiua, sch'eau pür tuoick la sia uesckimainta, schi uing eau ad esser guarida. *Bifr., Luc.* 5, 28.

Vus nu daias giüdgiêr, et nu gnis giüdgiôs. *Bifr., Luc.* 6, 37.

Nus hauain arfschieu l'g spiert da dieu, par che nus sappian aquellas chioses quaelas chi sun dunedas à nus da Christo. *Bifr., 1. Cor.* 2, 12.

La figlia da Herodis era steda infurmêda dalla mamma. *Bifr., Matt.* 4, 8.

b) La sair' ais arriveda. L'umaun ais turnò a chesa dalla lavur. V 218-19.

Üna mürina ais fügida aint per üna foura. II 41.

Jürg ais fügieu. *Pr. Cud.* 188.

Quella milliera da splerins, scarafaggios ed oters insects, ais per granda part svanida. V 185.

Las randulinas sun arrivedas. V 210.

E. B. Fingià ant la naschita da Cristo eiran pervgnüts

blers navigaturs e docts alla persvasiun, cha la terra stopcha avair la fuorma da culla. VII 124.

Las nüvlas sun sparidas. *Barblan, Poesias* 33.

† La not es passeda. *Bifr., Rom.* 13, 12.

Per aquaist sun eau apparieu a ti, par ch'eau metta te ün seruiaint. *Bifr., Act.* 26, 16.

Et ischens muntôs in la barchia. *Bifr., Act.* 27, 2.

L'g guardiaunt uulaiua amazer sesues, pissiand chels praschunijrs füssen fügieus uia. *Bifr., Act.* 16, 27.

Et Paulus muèt da Epheso, & cura ch'el füt arriuô a Caesaream, & chel füt ieu sü & hauct salüdô la baselgia, schi giet el giu ad Antiochia. Et dmurô allò ün pò d'ün tijmp, & es chiaminô, giand três da loe in loe cunfermàd tuots l's discipuls. *Bifr., Act.* 18, 23.

Mu udiant Ananias aquaista uerua schi es el tummô... e sia muglièr.... giet er ella aint... & bain bod es ella tummêda giu *Bifr., Act.* 5, 5—10.

c) Plajeda in ün vstieu da chambra, staiv'eau tschanteda sün nos let. *Tönd.* 30.

Fintaunt cha vus staros unieus, saros ferms. *Pr. Cud.* 20.

Auncha sün sieu let da mort, stand ils sieus al conspet da si' infirmited afflicts ed abbattieus intuorn el, ils confortet el. *Ann.* 1909, 3 *(G. Camenisch).*

In ün di da grand chod staiva Niclò giaschantò alla sumbriva d'ün frus-chêr. *Pr. Cud.* 11.

Alchüns infaunts staivan puzôs sül cundum. *Pr. Cud.* 147.

Nel cortil staivan rantedas vi d'ün preseppan var ses u och mnadüras da diversas species. *Grand, Chapè* 51.

Sur il cho d'ogni persuna ameda sto suspaisa la speda da Damocles. *Tönd.* 392.

† La memoria sta suspaisa. *Abyss* 4, 209.

E sto scrit: Eau uing à batter l'g pastur, & las nuorsas uignen a s'arasêr. *Bifr., Matt.* 26, 31.

Ns do spiert & forza chia nus in tia otha gratia stetans puzôs. *Form.* 24.

d) La natüra ais ün cudesch, chi voul gnir let con tuott' attenziun. IV, 77.

Arvschida nun gnarò ella tuottüna dad üngün. *Tönd.* 98.

Vus avais fat vos dovair e gnaròs recompensôs. *Bundi* 26.

E tuots giaivan per gnir irregistrôs, scodün in sia citted. *Menni, Luc.* 2, 3.

Tres mia inter' educaziun avaiv' eau ün sentimaint vag, cha têlas chosas sacras non suos-chessan gnir critichedas cun solits radschunamaints. *Tönd.* 24.

Differenzas nell' applicaziun dellas taxas vegnan decisas definitivamaing tres la commissiun da survaglianza. *Stat. Osp.* 12.

Tuottas publicaziuns della Societed vegnan fattas als aziunaris per mez da charta u circulêra raccumandeda. *Stat. Lyceum*, 16.

† A mi es bsüng, ch'eau uigna battagiô da te. *Bifr., Matt.* 3, 14.

Impraistà à nossa Christiana juventüna gratia ch' ella nun vêgnia curruotta. *Form.* 16.

Las painas cha l's noschs portan in l'g infern, vegnen anumnaedas giüstas, per che la giüstia da Dieu voul ch'els las indüran. *L. P.* 93.

La pernisch vain chiatschaeda in chiabgia, & l'g chiamuotsch ingurbigliô in l'g latsch. *L. P.* 110.

Biôs sun aquêls chi haun fam & sait sieua la giüstia, per che els uignẽ à gnir asadulôs. *Bifr., Matt.* 5, 6.

Biôs sun aquels chi mettã paesth, per che aqnels uignen à gnir anumnôs filgs da dieu. *Bifr., Matt.* 5, 9.

Tuots Christiauns per causa del fal dad Adam & Eva vegnen concepieus in il pchio. *Form.* 27.

Dieu imprometta in il S. Bataisem uschè sgüramaing co gnins lavôs da dour vart cun l'ova, uschea sgüramaing vegnens eir lavôs aint dadains cun il spiert e saung da Jesu Christi. *Form.* 28.

Remarcha. Nell' istessa maniera scu'ls ausiliêrs nomnôs suot ziffra 1, vegnan eir üna seria d'oters verbs colliôs cun

ün particip passô variabel, chi as drizza in gener e numer suainter il subject.

Quaists sun restêr, dvantêr, ir (mera § 281, c), apparair, parair (§ 279a, rem. 2), tunêr, nascher, viver, murir, giaschair, crudêr, continuêr, returnêr, turnêr etc.; verbs reflexivs scu as conservêr, as chattêr, as sentir, as resentir, as verifichêr, as tgnair, as vair etc., stessamaing verbs passivs scu gnir chattô, gnir tgnieu ed ün pêr oters (cfr. § 183, rem. 1 e chap. X).

L'achüsô restet stupefat.

La povra tabakèra giaschaiva massacreda in buttia.

Ils frêrs vivettan retrats.

Las mattas paraivan fich impressiunedas.

L'activited litteraria continuet ininterruotta durante la guerra.

Robinson as chattet abandunô.

Maria as sainta ammaleda.

Nus ans vzettans isolôs.

Las ipotesas as verifichettan bainfundedas.

La vaidgua as resentiva domineda d'ün grand cordöli.

La sentinella füt chatteda morta.

Ils infaunts gnittan tgnieus allontanôs da tuotta noscha cumpagnia.

E têlmaing grand' ais la müdeda
Ch'ün resta propi stupefat. *Pallioppi.*

Mieu fervent giavüsch eira cha la pêsch restess conserveda. *Tönd.* 16.

Bgers oters eiran restos morts. *Tönd.* 30.

Ils evenimaints passôs sun restôs impress be s-chüramaing in mia memoria. *Tönd.* 7.

E. B. Quants sudats turnettan a chasa demoralisats, viziats e corruots. VII 3.

Las vistas da pêsch dvantaivan saimper pü desperedas.

Sovenz succeda que, cha ferieus vegnan surprais da tetanus e peran morts sainz' esser. *Tönd.* 191.

Be la pizza ais aunch' indoreda dalla glüsch del di, e las nüvlas peran vstidas da purpura. V 218.

Tuots paraivan disagreabelmaing impressiunôs da que ch'els avaivan udieu. *Tönd.* 81.

La chosa tuna ün po exagereda.

E. B. Jesus ha vivü retrat a Nazaret circa trenta ans. *C. C.* 25.

Eau avaiva vivieu circa quatter ans alla lungia retratta dal muond. *Tönd.* 61.

Judas murit desperô.

L'utschè giaschaiva mort a terra. *Nadêl* 1, 17.

Il luf giaschaiva ammalô
E dal dottur al gnît cussgliô
Da bain volair as preparêr
Scha otramaing 'vess da glivrêr.

M. L. 115 (P. Gregori).

Mazzacrôs giascheron sül champ ils povers umauns. *Tönd.* 22.

Ils morders al fichettan lur curtels in il cour, ch' el crudet mort a terra. *Pr. Cud.* 27.

Il pover Göri murit abandunô da tuot la glieud. *Robbi, Tes.* 35.

Da sted as tegn'el (il tass) vi pel di retrat in sia tanna. IV 69.

Ils povers as sentiron inclinôs d'affecziun invers vus, ed üna simpla regola da morala pratcheda, s'havarò fat amihs. *Robbi, Tes.* 38.

E. B. Luther *s'*chattet circumdat da docts teologs. *And.* 44.

Ün pür servezzan avaunt Dieu ais quaist: da visitêr ils orfens e las vaidguas in lur afflicziun e da'*s* conservêr immaculô dal muond. *J. B.* 99.

Poch sur la vschinauncha ans vzains circondôs d'otas paraids da spelm. IV 54.

Innumbrabels umauns as chattan privôs d'ogni guadagn. *Tönd.* 43.

Eau am resentiva domineda d'ün afflicziun quasi insuperabla. *Tönd.* 36.

Ils cadavers füttan chattôs sepullieus suot la naiv, la quêla eira dal saung tuot intuorn cotschna.

2. In frasas invertidas (que ais cur cha'l predicat sto avaunt il subject, mera chap. X) po il particip passô, combinô culs ausiliêrs esser u gnir, as drizzêr suainter il subject in gener e numer, u eir restêr invariabel, cioè pigliêr la fuorma del masculin singular, sainza risguard per il gener e numer del subject.

Da quaunts chantuns ais cumpost la Svizzera?

Eau avess gugent cha nun vegna fat menziun da quaista mia donaziun, chi stu restêr anonima.

Inaspettedamaing füt nel principi d'Avuost 1914 declarò la guerra.

a) Exaimpels d'inconcordanza:

Dal temp cha 'ls chatscheders avaivan da chargêr lur schluppets culla bachetta, gniva mazzô bger pü pocha sulvaschina. VII 153.

Eau vegn per vair, scha füss success qualche novited a chesa. *Grand, Chapè* 72.

Tuot ad ün trat gnit pajô al bap d'ün velg amih la summa da 20 talers. *Pr. Cud.* 33.

Alla commischiun füt do l'incombenza da metter per base da lur lavur la veglia ed accrediteda liturgia zürigaisa. *Lit.* III.

Alla fin al gnit miss sü la chaplina e dô in maun la launtscha. III 4.

Quaunt facil al po esser arrivô üna disfortüna. III 64.

Alla mamma füt nutifichô la disgrazia successa. *Pr. Cud.* 135.

Las abitaziuns sper il convent acquistettan il nom St. Gallen, et uschè gnit cultivô quella contredgia, edifichô il convent e la cited da quaist nom. *Pr. Cud.* 176.

Siand gnieu saira, dschet il patrun della vigna a sieu factur: Clama ils lavuraints e dò'ls la peja. *J. B.* 119.

Vi al dogma non sus-chaiva gnir fat objectiuns. *Tönd.* 29.

Aise nel frattemp arrivô novas da Friedrich? *Tönd.* 347.

In püssas vschinaunchas ais d'utuon admiss la pasculaziun süls prôs. IV 66.

Da Conrad ais arrivô her üna charta. *Tönd.* 348.

A sias duos figlias ais creschieu üna barba, scu chastih per lur superbia. IV 83.

† Et nun pudiant aquèl paiêr, schi cumando l'g signer ch'aquel gnis uendieu, & tuot que chel hauaiua, & che gnis fat la peia. *Bifr., Matt.* 18, 25.

E nun es aunchia gnieu la mia hura. *Bifr., Joan* 2, 4,

Et es cumplieu la scrittüra, quaela chi disth: El es araschunô cu l's maels fattuors. *Bifr., Marc.* 15, 28.

Lg pchiô ais: cura vain interlaschô tuottas bunnas houres. *Schuchiaun* 6.

Cu vain partieu giù la leggia da Dieu? *Catech.* 6.

b) Exaimpels da concordanza:

Tres te saron benedidas tuottas las naziuns della terra. III 34.

Zieva la sepoltüra del infaunt gnit dalum salveda üna radunanza dels abitants da Susch. *Menni Saluz* 17.

Our dallas saidlas del alimeri vegnan fats braschuns e pinels. III 105.

E. B. Dal 1886—1898 al füt affidada la scoula reala da Sent. *Ann.* XXXII, 249 *(Bardola).*

E. B. Per la IV. annada gnittan publichats cudeschs separats nels idioms dellas duos Engiadinas. *Ann.* XXXII, 238 *(Bardola).*

Il di seguaint gnittan invidedas tuotas quellas persunas. *Pr. Cud.* 25.

Aunz co avrir la chascha stöglian gnir applichôs mezs del tuot particulêrs. *Pr. Cud.* 30.

Be la prümavaira del ann 1841 füt decreteda la versiun della liturgia retica in lingua ladina d.E. O. *Lit.* V.

Ad eiran già passôs divers dis, ma da Rico nun as savaiva, sch'el füss viv u mort. III 64.

Nella stüva eiran arrivôs intaunt püss viandaunts chi giaivan in Italia. III 67.

E. B. Nel cuors dels seculs eiran entrats nella baselgia cristiana üna quantità d'abüs. VII 14.

Trats aint essans dalum. IV 59.

3. Cur cha'l particip passô ais immediatamaing colliô cun ün substantiv, sainz' esser congiunt cun üngün ausiliêr, schi's concorda'l cul substantiv.

In quaist cas as po que trattêr

a) d'ün particip dvantô adjectiv u funcziunand scu ün têl, scu

la matta ammaleda, homens renomnôs, las stüvas prüvedas, üna fantschella alligneda, la vusch ruotta del moribund, ils ögls tais della forella, il pè sfess dels armaglieders etc., u

b) d'ün particip chi sto per üna fuorma verbêla persunêla in frasas scurznidas, scu

il leder impichô = il leder chi ais stô impichô [intaunt cha ils ögls tais della forella nun significha ils ögls chi sun stôs tendieus; il pè sfess dels armaglieders nun significha: il pè chi ais stô sfendieu], ils evenimaints passôs, ils suppleants tschernieus, las nüvlas svanidas etc.

Üna premurus' ed alligneda femna. *Pall.*

Ils ögls tais della forella as rechattan dallas varts del cho. VII 262.

Vi dellas paraids sun pendieus ils portrets dad homens renomnôs da nos chantun. IV 50.

Sül terz plaun del museo retic ais la richa collecziun d'ogni sort utschels ed otras bestias impagliedas. IV 50.

E. B. A St. Gall, il lö renomnà pella scienza da seis muonchs, chattettan literats italians ils cudeschs della biblioteca tuot in mantun in ün schler. VII 15.

E. B. Ün vegl germanisem complettamaing natüralisà pro nus correspuonda plü bain alla natüra da nossa lingua co tscherts neologisems. *Ann.* 1915, 190 *(C. Pult).*

Surlevgè pür vos cour agravò, contuorblò. *Kirchen* 3.

El nun giodet scoulas pü avanzedas. *Kirchen* 5.

La morta il guardet fixamaing e dschet con vusch ruotta: „Che voust tü?“ *Pr. Cud.* 32.

Cun sieu pè sfess ais la bes-cha buna da's tegner ferma süllas spuondas las pü stippas. III 103.

Nus at lodains cun cor commoss. *Lit.* 74.

El vzaiva sur sieu cho ün leder impichô. *Pr. Cud.* 22.

Eau he adoptô accò la fuorm'abbrevieda. *Pall. Verb.* 95.

L'ustêr avaiva güst vendieu sieu grand püerch ingraschô. *Pr. Cud.* 26.

Il giardinier asgüret da nun avair auncha mê udieu, ch'ün dottur hegia vulieu curêr glieud veglia, stretta da fled, cun grusaidas. *D. S.* 1911, 180.

Quel cudesch cotschen am fo hoz buns servezzans per descriver ils evenimaints passôs e conversaziuns gia da lönch spiredas. *Tönd.* 7.

E. B. La legenda chi populet nossas valladas tras Etruscs gnüds d'Italia o dal Oriaint, ha del sgür ün fundamaint da vardad. *M. L. (Lansel).*

E. B. Traunter ses manuscrits relaschats chattain nus lavuors originalas. . . . Sia lavur supra l'ortografia svagliet nossa viva admiraziun per la diligenza impondüda

dal autur nella retschercha d'exaimpels. *Ann.* XXXII 237 *(Bardola).*

Glivreda la scoula, s'uraiva darchò. *Pr. Cud.* 148.

E. B. Luther fo tramiss sco delegià a Roma, per accomodar üna differenzia naschüda tanter ils Augustiners. *And.* 20.

Il raig vzet üna veglia duonna, agraveda d'infirmiteds e distaisa sün ün lett d'stram. *Pr. Cud.* 136.

Ais sia ouvra reuschida, schi nun bada il magister pü allas fadias agidas. *Ann.* 1898, 237 *(Gredig).*

Mera, tieu raig vain, muntò sün ün puledrin d'esen. *Menni Joan* 12, 15.

Ils frers, arrivòs in Egipto, füttan mnôs avaunt Giosef. *J. B.* 20.

E. B. Il Grischun trattet quaistas contradas conquistadas sco pajais soggets. VII 9.

† La S. scrittüra muossa chia, scha il Christiaun nun s'müda, da sia corruotta natüra, nun poass 'el antraer in il reginam da Dieu. *Form.* 27.

Do 'ls gratia eir da purter la crusch compagnięda cun quaist staedi in Christiauna patientia. *Form.* 35.

Do gratia sco nus mangiain quel paun ruot, & bavains quel vin mis sü, usché crajans chia tieu cörp saja crucifichiô e tieu saung spans per noss pchiôs. *Form.* 40.

4. Cur cha'l particip passò ais combinô cul ausiliêr avair e precedieu d'ün pronom persunèl nel accusativ, allura's concorda'l cun quaist ultim.

Eva dschet: La serp *m'*ho ingianneda. *J. B.* 3.

Duonna, nun *t'*ho üngün condanneda? *J. B.* 118.

La nusch ais mia, perchè eau *l'*he visa il prüm. *Pr. Cud.* 8.

Moises *'ns* ho mnôs our d'Egipto. *Menni, Act.* 7, 40.

Mieu bap as ho chastiôs cun perchas, ed eau as chastierò cun geischlas da cröchs d'fier. *J. B.* 60.

Ün chöd *ils* avaiva tradieus. *Pr. Cud.* 39.

Che dalet ho il contadin, da vair darchò la muaglia, ed ingrazcha a Dieu, chi l'ho preserveda da tuots prievels. IV 63.

Il momaint chi *'ns* hò separòs da quaist rispetabel vegl e privòs da sia conversaziun agreabla, quel ans ho pür memma spert surprais cun sia tristezza. *Kirchen* 17.

† Dieu hò fat Evam la Duonna, & *l'*haviand mnaeda avaunt Adam, schi dis el, quaist ais ös da mia ossa, & carn da mia carn. *Form.* 33.

Tü *'ns* haest liberôs della superstitiun. *Form.* 13.

Et giand uia tiers ella, schi la drizol sü, la hauiand piglieda par l'g sieu maun. *Bifr., Marc.* 1, 31.

L's hauiãd aruots, schi det el l's pauns à ses discipuls. *Bifr., Matt.* 14, 19.

Et sun ieus aint l's giuuvens & *l'*haun acchiatêda muorta. (La mugliêr dad Ananias.) *Bifr., Act.* 5, 10.

Et hauiand Paulus araspô bain bgierras fruostchias, & las hauet missas ilg fœ, schi uen oura par l'g chiod üna uerma. *Bifr., Act.* 28, 3.

L'g omniputaint Dieu nos. bap celestiael, quael chi n's ho creôs, nudriôs & mantgnieus infina ad aquaista preschainta hura, saia ludô & ingrazchô. *T.* 13.

Els haun seruieu ad aquellas chiosas chi sun sckiafidas, plü co ad aquel chi las ho skiafidas. *Bifr., Rom.* 1, 25.

E. B. Deis *ns'* ha regenerads in spranza viva. *Porta, Cat.* 2.

5. Il particip passô combinô cul ausiliêr avair resta dimena invariabel, cur cha'l pronom persunêl chi preceda, sto nel dativ:

„Eau *t'*he dit da non ir!" aggiundschet il mulinêr cun taunta dignited, cha la mugliêr il laschet ir avaunt. *Grand, Chapè,* 43.

Ans hest pardunô? *Pr. Cud.* 79.

Tü *ans* hest dô la spraunza, cha tü vainst ünzacura a risuscitêr eir nos corps. *Lit.* 171.

Tü *ans* hest dô la vita, ed a dret temp ed ura la pigliast tü darchò. *Lit.* 176.

Ad ais necessari, cha imprendas a druvêr bain ils sens, cha il creeder *s*'ho d ô. *Pr. Cud.* 143.

Nell' abitaziun, ch'eau *s*'he p r e p a r ô, he eau reservô bels regals per vus. *Pr. Cud.* 5.

Vus avais udieu, ch'eau '*s* he d i t: Eau vegn, e tuorn tiers vus. *Menni, Joan* 14, 28.

Algordè 's da voss conductuors, chi **s'** haun a n n u n z i ô il pled da Dieu. *J. B.* 159.

Nus *s*'avains s u n ô, e vus non avais sutô; nús *s*'avains c h a n t ô üna chanzun funebre, e vus non avais volieu plaundscher. *Menni, Matt.* 11, 17.

Eau vegn a's preparêr ün lö. E cur eau sun ieu, e'*s* he p r e p a r ô ün lö, vögl eau darchò gnir e's piglièr tiers me. *Menni, Joan* 14, 3.

Maria vet üna grand' allegria ed ingrazchet al Georg, chi l a vaiva g ü d ô uscheia bain. *Bundi* 40.

Giain e guardain la chosa, ch'ais dvanteda, la quela il Segner a n s ho f a t a savair. *Menni, Luc.* 2, 15.

Figl, perche a n s h e s t f a t uschè? *Menni, Luc.* 2, 48.

Mo els nun inclegettan il pled, ch'el a l s avaiva d i t. *Menni, Luc.* 2, 50.

† Prümeramaing *'ns* hęst tü f a t taunts duns particulaers. *Form.* 13.

Eau m'allegr della sandaet, prosperitaet & bain staer, chia Dieu *s*'ho d o & i m p r a s t o. *Form.* 21.

Siand nus aunchia in noss pchiôs, schi*'ns* ho Dieu d u n ô seis chaer filg. *Form.* 43.

Razza da serpains chi *s*'ho a m u s s ô, che fügias l'ira. *Bifr., Luc.* 3, 7.

Chi s 'ho a m u s s ô, che uus fügias l'ira chi uain a gnir? *Bifr., Luc.* 3, 9.

E. B. S'perchürai, chia vo nun fetschat chias 'alchüna il qual voss Deis *s'* ha scomendà. *Porta, Cat.* 23.

Ün schert hum ho clamô ses f a m a l g s & *l's* h o d o la sia aroba. *Bifr., Matt.* 25, 14.

Remarcha. Melavita nun vain quaista regla da tuots observeda. Püss scriptuors concordan il particip passô eir cul dativ d'ün pronom persunêl. Que sto tuottüna gnir evitô. Sch'ün admetta la necessited da concordêr il particip cul accusativ d'ün pronom persunêl (e quaista vain effectivamaing admissa da tuots scriptuors sainza excepziun), schi ais la concordanza del particip cul dativ logicamaing impussibla, perchè il particip po esser precedieu da duos pronoms, l'ün nel dativ, l'otèr nel accusativ, ed allura füss conflict traunter ils pronoms, minchün d'els dumandand la concordanza cun se.

Que ais per exaimpel il cas nella frasa seguainta:

„Guardè quistas fluors! Il zardinêr *m'illas* ho dedas.“ *Pall. And.* 16.

Il particip dedas ais co concordô cul pronom persunêl illas, chi sto nel accusativ. Que füss impossibel da'l concordêr nel istess temp cul dativ am *(m')*, perchè allura stuvess el tunêr do u deda suainter cha que ais ün mes-chel u üna femna chi discuorra, ma na: dedas.

Ün simil cas preschainta la frasa seguainta [per la quèla nus adoptessans uossa l'ortografia as ill', impè da as il]:

Vus meritais quista pitschna fortünà; la Providenz' *as il* hô duneda. *Robbi, Tes.* 32.

Mera losupra § 265, a.

✕ Las frasas seguaintas contegnan alchünas da quaistas concordanzas, ch'ün sto evitêr:

Perchè fo Ella uschè noscha tschera? He eau dit qualchosa chi *L*'avess displaschida? *Tönd.* 92.

Cu *as* haun gustôs quels bels persics? *III,* 147.

Ma Rebecca currit a chesa e requintet que chi *l*'eira incuntreda. *III,* 30.

[L'istessa frasa as chatta nellas Istorias Biblicas per las Scoulas d'E. O. e tuna uschea:

Ma Rebecca currit uossa a chesa e requintet que chi *l*'eira incontrô. *J. B.*, 11.]

Nus at psalmodiains, cha tü ans hest amussôs a sperêr la liberaziun da tuots ils mêls da quaista terra. *Lit.*, 178.

[Cunfrunta la frasa seguainta, chi's chatta in ün oter lö del istess cudesch:

Exoda'ns in amur da Gesu, tieu unigenit figl, chi 'ns ho amussô ad urêr. *Lit.* 60.]

6. Il particip passô combinô cul ausilièr avair resta dimena eir invariabel, scha l'accusativ chi preceda, nun ais quel d'ün pronom persunêl, ma quel d'ün oter pronom, p. ex. d'ün pronom relativ (§ 269), u d'ün pronom indefinieu (§ 272), u daffat quel d'ün substantiv.

Mieu cour sus-chaiva dubitêr della duonna la pü nöbla, cha Dieu hegia creô (na: creeda). *Grand, Chapè* 53.

E. B. Vital volaiva accomplir eir ils dovairs, cha la fiduzia da seis conabitants avaiva chargià (na: chargiats) sün sias spadlas, con scrupulusa conscienziusità ed exactezza. *Ann.* XXXII, 240. *(Bardola).*

Oters ho el salvô: (na: salvôs) ch'el salva se stess. *Menni, Luc.* 23, 35.

E. B. Quantas bellas uras ans ha l'ami Gudench preparà (na: preparatas). *Ann.* 1918, 252.

E. B. Ils bels dis solaglivs dell' infanzia ha el passentà (na: passentats) a Scuol in famiglia da paur. *Ann.* XXXII, 236 *(Bardola).*

Quaistas chosas *as* he eau favlô (na: favledas), acciò cha mia algrezcha resta in vus, e voss' algrezcha vegna complida. *Menni, Joan* 15, 11.

Ouravaunt visitet Paulo las communiteds ch'el avaiva fondô. *J. B.* 152.

Paulo viaget in Macedonia e Grecia per visitêr aunch' üna vouta las raspedas ch'el avaiva fondô. *J. B.* 157.

Ingrazchamaint a te, eterna amur, per tuotta la misericordia e fidelted cha tü hest üsô a nus debels ed indegns. *Lit.* 6.

Quaist' ais Brunhilda, la quêla tü hest tschernieu. *III,* 12.

Fortificha nossa cretta e fo'ns assaimper pü abels tiers il passagio alla beadentscha, la quêla tü 'ns hest preparô tres Gesu Cristo. *Lit.* 19.

Rico chantet diversas melodias ch'el avaiva imprains da sieu bap. *III,* 62

Rico al volet der la munaida ch'el avaiva arvschieu. *III,* 68.

Grandas chosas m'ho fat il Pussaunt. *Menni, Luc.* 1, 49.

† Oters ho el saluô, salua se suessa. *Bifr., Luc.* 23, 35.

Nus nu pudain taschair aquellas chioses che nus hauain uîs & udieu. *Bifr., Act.* 4, 20.

Nus t'ingratiain chia la mort la quaela nus havaiven meritô, saja desdrütta traes tieu sulgenuieu filg Jesum Christum. *Form.* 23.

× **Remarcha 1.** Be rêramaing as chattan exaimpels inua il particip passô as concorda cun ün oter accusativ cu quel d'ün pronom persunêl chi vo ouravaunt. Las frasas seguaintas esibeschan têls cas excepziunêls lur construcziun nun correspuonda brich al adöver actuêl della lingua.

Quaunt facilmaing ch'ün smauncha suot circonstanzas allegraivlas la miseria ch' ün ho sofferta. *Tönd.* 386.

Impraista'ns la grazia, cha nus perdunans da cor a tuots crastiauns. tuottas offaisas, ch'els ans paun avair fattas. *Lit.* 53.

Co essans nus, Segner, e'ls infaunts, cha tü ans hest dôs. *Lit.* 182.

[Nell' ultima frasa, piglieda our dalla Liturgia per las Baselgias evangelicas in Rezia, Coira 1842, po ün esser in dubi, che concordanza cha l'autur ho managiô, quella traunter dôs e cha, u quella traunter dôs ed ans (dat.). Amenduos nun sun propriamaing ladinas.]

† Uhè tia gliura, quaela che eau hę hagida missa in ün fazulet. *Bifr., Luc.* 19, 20.

Tü haest à nus donęda la preciusa libertaet temporaela. *Form.* 13.

Remarcha 2. Cur cha l'accusativ chi preceda, ais quel d'ün pronom persunêl absolut (§ 262), schi po il particip restêr invariabel.

Vus he eau clamô amihs, perchè tuot què, ch'eau he udieu da mieu bap, as he eau fat a savair. *Menni Joan.* 15, 15.

7. Ils verbs reflexivs nun preschaintan in se üngüna condiziun speciêla. Saja ch'ün drova per lur temps analitics l'ausiliêr avair (que chi ais l'adöver propriamaing ladin), saja ch'ün drova esser (que chi ais ün italianisem u eir üna imitaziun d'otras linguas neolatinas)*), schi sun tuots ils cas

*) Chasper Pult ais dell' opiniun contraria. El disch cha l'adöver del ausiliêr avair cun ils verbs reflexivs saja ün germanisem, ed as do evidentamaing fadia da l'evitêr. Mo têlas teorias, contrarias alla prattica della lingua vivainta, nun velan bger, e süll' istessa pagina inua ch'el denunzia quel „germanisem", scriva'l: „Ün grand nomer da pleds s'han assimilats a noss idioms etc." que chi ais la megldra prova, cha'l svilup linguistic nun as lascha sfurzêr. Ün po del rest esser in dubi, scha l'adöver del ausiliêr avair per ils verbs reflexivs saja propi ün' influenza tudais-cha.

Brich tuottas linguas neolatinas nun drovan esser. La lingua spagnöla ho avair *(haber)*, stessamaing la lingua rumêna *(a avea)*, la lingua portugaisa tgnair *(ter)*, nel vegl frances as chatta avair daspêr esser, stessamaing nel italiaun chattains auncha tar Goldoni, Macchiavelli ed oters avair daspêr esser [*Meyer-Lübke* disch perfin cha *Goldoni, Foscolo, Manzoni, Pellico* prefereschau avair, que chi nun ais però güst. Mera sia Romanische Syntax, § 295.]

Spagnöl:

Yo me *he* levantado	eau m'he alvô
Yo me havia levantado	eau m'avaiva alvô
Yo me huve levantado	eau m'avet alvô
etc.	

Portugais:

Eu me tenho lembrado	eau m'he algurdô
Eu me tinha lembrado	eau m'avaiva algurdô
Eu me tive lembrado	eau m'avet algurdô
etc.	

Rumên:

Eu m'am amintit	eau m'he algurdô
Tu te ai amintit	tü t'hest algurdô
El s'a amintit	el s'ho algurdô
etc.	

[il pücoperfet rumên ais ün temp sintetic; il passô anteriur nun exista.]

possibels già stôs trattôs nellas reglas precedaintas. Per render la materia tuottafat clera, pudessans tuottüna cuschidrêr las quatter combinaziuns seguaintas:

a) Il verb vain conjugô cun avair ed il pronom persunêl reflexiv chi vo ouravaunt, sto nel accusativ. Allura avains concordanza traunter il particip ed il pronom, suainter regla 4:

Italiaun:

Credo che Zelinda e Lindaro si abbiano dato l'appuntamento di trovarsi qui insieme. *Goldoni.*

I Veneziani vennero in tanta opinione di potenza, che non solamente ai principi italiani, ma ai re oltramontani erano in terrore. Onde congiurati quelli contra di loro, in un giorno fu tolto loro quello stato, che *s'*aveano con infiniti spendii guadagnato. *Macchiavelli.*

Questa umile dimora eretta si aveva, con le proprie mani, Taddeo di Monsalvo. *Parravicini.*

Scha, nellas linguas francesa ed italiauna, esser ho pudieu as substituir ad avair nella formaziun dels temps analitics dels verbs reflexivs, schi ho que sieu fundamaint nella significaziun stessa del reflexiv transitiv.

Nus ans avains inclets ais pü u main l'istess scu: Nus essans inclets, e que condüa facilmaing alla construcziun: Nus ans essans inclets. Ma ils vegls scriptuors ladins nun cognuoschan quaist' adöver. Eau nun m'algord d'ün sulet têl exaimpel tar Bifrun u Travers. Il fat, cha ils vegls scriptuors haun avair, ed ils pü rezaints esser, condüa püttost alla conclusiun, ch'ün têl svilup, sch'el ais dvantô suot influenza estra, il saja suot l'influenza italiauna. Dimena füss l'adöver da esser ün italianisem, e na quel da avair ün germanisem.

Ma eir scha que füss ün germanisem, schi füss que bun da meditêr que cha Pult disch cun bgera radschun davart las numerusas construcziuns tudais-chas scu ster our (ausstehen), dir giò (absagen), mnêr aint (einführen) etc. e chi vela eir co: „E. B. Quaistas locuziuns sun uossa in „gron part patrimoni da nossa lingua, ün as serva dad ellas minchadì; ellas „han in buna part acquistà vschinadi. Eu non crai, cha la gron guerra chi „ais statta fatta cunter ellas, sia in tuot e dappertuot güstifichada. Eu „crai, cha in divers cas ün vegl germanisem complettamaing „natüralisà pro nus correspuonda bler pü bain alla natüra „da nossa lingua co tscherts neologisems chi spüzzan d'ita„lian a 15 kilometers da distanza.“ (*Annalas* XXIX, 190.)

„Rico“, dschet Anna, „quatter ans *am* he adüna allegreda da’t vair darchò.“ III 84.

Tü est gnida granda, ma uschiglö nun *al* heśt müdeda ünguotta. III 81.

Nus ans avaivans provists d’üna vittüra. *Tönd.* 18.

La mulinêra nun *s’*avaiva mossa da sieu lö. *Grand, Chapè* 83.

Appaina cha la cluotscha *as* ho salveda cun sieus pulschains, l’ustur svoula giò e clappa üna giallina. III 112.

Scha nus nu ’ns avessans retardôs, schi füssans nus uossa tschert returnôs già duos voutas. III 43.

E. B. Ün grand nomer da pleds tudais-chs s’han plan a plan assimilats a noss idioms. *Ann.* 1915, 190 *(C. Pult).*

E. B. Quaist’ idea s’ha generalisada. *Ann.* 1915, 154 *(C. Pult).*

Ils Samaritauns volettan eir els lavurèr alla reconstrucziun del taimpel, ma ils Güdevs nun acconsentittan, per motiv cha’ls Samaritauns *s’*avaivan masdôs cun ils pajauns. *J. B.*, 70.

Daspö la mobilisaziun s’ho la Societed da Duonnas eir missa in servezzan del militêr, cumadand stinfs e biancaria dels sudôs. *Gilly, Soc. Duonnas* 71.

E. B. Ils spierts s’avaivan brav s-chodats e’ls electuors eiran gnüds repetidamaing als mans. *Ann.* XXIII, 9 *(Clavuot).*

E. B. La veglia istoria as ha repetida. *Ann.* XXIII 14 *(Clavuot).*

E. B. Ün’ otra porta s’avaiva spert serrada. *Ann.* XXIII, 17 *(Clavuot).*

E. B. Jon Caldar mazzet duos chavalls del castellan in seis champ; perchè l’ira supra üna tala tirannia s’avaiva impossessada dad el. *And. Pult* 97.

E. B. L’americaner Washington s’avaiva resolt da dvantar marinâr. *And. Pult* 98.

E. B. Els *s'*avaivan saimper exercitats nellas armas. VII 3.

El cumanzet a fer rimprovers allas citteds perquè ch'ellas nun *s'*avaivan amegld redas. Povra te Chorazin! Povra te Betsaida! perchè scha a Tiro e Sidon füssan dvantôs ils miraculs chi sun dvantôs in vus: già da löng *s'*avessan ellas pentidas in sach e tschendra. *Menni Matt.* 11, 20-21.

E. B. Ella sortit in compagnia d'otras juvnas chi *s'*havevan plü bod cuvertas cul sindal da muongia. *And.* 78.

E. B. Ils principis da refuorma *s'*havevan cun rapidità dilatats. *And.* 85.

E. B. Plüs citads imperialas *s'*havevan separadas dalla cuort da Roma. *And.* 89.

E. B. Con che fervenza uraivan tuot las persunas chi *s'*han distinguidas nel reginam da Dieu. *Predgias* 115.

E. B. Plantas et creatüras chi vivevan n'il fuond da l'agua s'rechattan petrifichiadas n'illa spelma chi *s'*ha formada n'il cuors dels anns. *Chal.* 1824.

E vain requintà, chia las donnas dals Rhaetiers *s'*hagien masdadas n'illas lineas dels combattants. *Chal.* 1824.

Ils incombensôs *s'*haun cun zeli disimpegnôs da lur assunto. *Lit.* VI.

E. B. Sa fatscha as haveiva sclarida. *Chal.* 1824.

E. B. L'algrezcha as ha convertida in tristezza. *Chal.* 1824.

† Et hauiand uis aque l's discipuls, schi *s'*haun è sthmürafgliôs. *Bifr., Matt.* 21, 20.

Alhura cumenzo ed ad imbitêr las citèds, in aquaelas che l'g era sto fat bgierras uirtüds, che quellas nu *s'*hauessen arüflêdas, da las lur putrunias. *Bifr., Matt.* 11, 20.

Aquaista not *s'*ho apreschantô a mi l'g aũgel da dieu. *Bifr., Act.* 27, 23.

Els svessa s'haun dôs l'g prüm agli signer, alhura dsieua eir a nus, traes la voluntaed da dieu. *Bifr., 2 Cor.* 8, 5.

× **Remarcha.** Singulêr ais il fat, cha quaista concordanza nun ais brich regulêra nels texts vegls. Nus chattains bgeranzi fich numerus exaimpels, inua il particip passô resta invariabel.

† El dis agli mêr: tastha et t'inmütescha, & l'ora s'ho aquaido et es duãtô üna grãda quaidezza. *Bifr., Marc.* 4, 39.

Signer nus ns' hauain algurdô, ch'aquel surmnèder aunchia chel uiuaiua ho dit, dsieua trais dis arisüst eau. *Bifr., Matt.* 27, 63.

Hauiand els cunschieu dieu, nu l'g haun hunuro sco dieu, mu els s'haun ingiannò tres lur pisijrs. *Bifr., Rom.* 1, 21.

Et dsieua trais mais nauigisthen nus in üna nef Alexandrina chi *s'*hauaiva invernô in l'isla. *Bifr., Act.* 28, 11.

b) Il verb vain conjugô cun avair ed il pronom reflexiv chi vo ouravaunt, sto nel dativ. Allura nun stovess avair lö üngüna concordanza, suainter regla 5.

La commissiun s'ho permiss (na: permissa) da modifichêr alchünas oraziuns ed agendas seguond il bsögn. *Lit.* IV.

La povra Nann' Engel eira giò nella naiv! Vulains sperêr cha la nu'*s* hegia fat (na: fatta) mel. *Bundi* 4.

Perin vzet a passêr üna charòza cun aint duos homans, chi's cupichet; els nun as havaivan fat (na: fats) grand mel. *Robbi, Tes.* 30.

E. B. Ils Galliers pigliettan uossa possess del pajais, ch'els s'avaivan conquistà (na: conquistats). V 10.

E. B. Ils Engiadinais chi s'avaivan acquistà (na: acquistats) possess nel ester fabrichettan bellas chasas in lur comüns. V 164.

Ils abitants s'avaivan reservô lur veglias liberteds e drets. *Pr. Cud.* 214.

Remarcha. Eir quaista regla nun vain universêlmaing observeda. Davart la concordanza traunter il particip passô d'ün verb reflexiv conjugô cun avair ed il pronom reflexiv precedaint nel dativ vela l'istess scu que chi ais sto dit suot ziffra 5, remarcha.

E. B. Chantar volain dals temps passats
E dels babuns la gloria,

Chi'n tants sanguinolents combats
S'han acquistats victoria.

Barblan, Chanzun dels Grischs.

E. B. Blers s'han furmats ideas del tuot fantasticas sur il svilup del rumantsch. *Ann.* 1915, 163 *(C. Pult).*

Tres simlas publicaziuns *s'*han eir Florian Grand e Peider Lansel acquistats merits per nossa literatura ladina. *Mohr* 4.

c) Il verb reflexiv vain conjugô cun esser ed il pronom chi vo ouravaunt, sto nel accusativ. Allura avains concordanza saja traunter il particip passô ed il subject, suainter regla 1, saja traunter il particip passô ed il pronom reflexiv, analoga a quella tratteda suot regla 4.

Siand cha'l subject ed il pronom reflexiv designeschan l'istessa persuna, bestia u chosa, schi nun ais üngün conflict traunter quaistas concordanzas, e que ais indifferent sch'ün interpretescha la concordanza in quaista u in quella maniera.

Eau retuorn d'üna promenada al Prater, durante la quêla *s*'ais passeda üna chosa ch'eau as volaiva comunichêr sainza retard. *Tönd.* 138.

Ils duos grands corps d'armeda del inimih as sun reunieus e s'avaunzan vers Münchengrätz. *Tönd.* 286.

E. B. Il nom da Graziadio Ascoli sto emplir a minchün chi as saia occupà da nos rumantsch da profonda veneraziun. *Ann.* 1915, 157 *(C. Pult).*

E. B. Squasi tuot las naziuns as sun interessadas per nos pled rumantsch. *Ann.* 1915, 163 *(C. Pult).*

d) Il verb reflexiv vain conjugô cun esser ed il pronom chi vo ouravaunt sto nel dativ. Ils autuors chi drouvan quaista construcziun, concordan il particip cul pronom (cunfrunta ziffra 5, remarcha).

Divers magisters as sun acquistats grandischems merits riguard alla cultura da nos rumantsch. *Ann.* 1915, 197 *(C. Pult).*

e) Analogicamaing alla regla tratteda suot ziffra 2, po il particip d'ün verb reflexiv restêr invariabel — eir scha las condiziuns per sia concordanza sun uschigliö adempidas (a ed c) — scha la frasa ais invertida.

E. B. A quist temp *s'*haveva introdüt nel christianismo tantas doctrinas novas. *And.* 4.

[Cunfrunta: E. B. Eug havess desidera cha sper meis let *s'* havess rechatada üna pietusa femna. *And.* 78.

Adempida s'hò via dad el la bella impromissiun. *Kirchen* 18.

E. B. Nella superstiziun da glieud ignoranta s'han mantgnüdas fin hozindi restanzas da la cretta pajana. V 25.]

8. Cur ch'ün particip passô ais seguieu d'ün infinitiv pür, schi nun ais el adüna suottapost allas reglas da congruenza precedaintas, ma resta fich sovenz invariabel, eir scha las condiziuns per sia variabilited, numnedamaing quellas trattedas suot ziffra 4 e 7a, peran uschigliö adempidas.

a) Il particip passô da verbs transitivs (laschêr e fêr) seguieu d'ün infinitiv pür, nun s'accorda in generêl cun ün pronom persunêl precedaint.

Il barba ans ho üna vouta laschô (pü darêr: laschôs) fümêr sia pipa.

Quaista nouva ans ho fat (pü darêr fats) instupir.

Exaimpels d'inconcordanza:

Ils dis festivs, cha ti' amur ans ho laschô surviver sun darchò vicins a lur fin. *Lit.* 89.

Alchünas duonnas traunter nus ans haun fat instupir. *J. B.* 140.

E. B. Seculs intêrs sun passats, ant co chia vusch humana *s'*hagia fat udir n'il silentio da quaist desert. *Chal.* 1824.

Pü inavaunt vain requintô, cha Donat ils hegia fat avrir sü tuots trais. *Pr. Cud.* 206.

E. B. Tü non ans hest laschà spettar lönch sün tias nouvas. *And.-Pult* 104.

† Dieu *'ns* ho laschô rivaer sün quaist di. *Form.* 21.
Mera eir penultim exaimpel suot ziffra 10 b.

Exaimpels da concordanza:

Ingrazchamaint a te, Bap buntadaivel, cha tü hest eir nus laschôs nascher nella comunited da tieu Figl. *Lit.* 191.

† Nus savain chia tü *'ns* haest laschôs gnir in verguognia per causa da noss pchiôs. *Form.* 12.

Remarcha 1. *A savair*, nella combinaziun fêr a savair, po eir gnir cuschidrô scu infinitiv pür. Pü bod scrivaiva ün sovenz assavair per savair. In quaista maniera ais fêr assavair dvantô fêr a savair. Que ais be üna questiun d'ortografia, e na üna questiun da sintassi. Cun oters verbs nun as disch brich: fer a dir, fer a metter etc., dimpersè be fer dir, fer metter etc., que chi muossa ad evidenza cha l'*a* in fer *a* savair nun ais la preposiziun, dimpersè be üna protesi (§ 176.)

Giain e guardain la chosa ch'ais dvanteda, la quêla il Segner ans ho fat a savair. *Menni, Luc.* 2, 15.

Vus he eau clamô amihs, perchè tuot que, ch'eau he udieu da mieu bap, as he eau fat a savair. *Menni, Joan.* 15,15.

[† Cunfrunta:

Et els três fêr assauair da dieu sun auisôs in soen ch'els nun dessen turnêr tiers Herodem. *Bifr., Matt.* 2, 12.

Uschea *'ns* haest fat assavair il dret moed da tieu servezen. *Form.* 25.

Qui vain fat assavair avaunt scodün chi saja seguida impromischiun da Matrimuni. *Form.* 32.]

Remarcha 2. Al incunter as chatta qualchevoutas l'infinitiv pür zieva oters verbs transitivs, scu udir bregir, vair partir, inua ch'ün drova in generêl ün infinitiv preposiziunêl: udir a bregir, vair a partir. Ils particips da verbs transitivs seguieus dad infinitivs preposiziunêls, sun variabels suainter las reglas precedaintas, e dimena eir, cur cha l'infinitiv chi segua ais excepziunêlmaing druvô sainza preposiziun.

Mia cameriera m'avaiva udida sbregir. *Tönd.* 23.

b) Ils particips passôs da verbs intransitivs, seguieus d'ün infinitiv, restan invariabels.

Paul ans ho vulieu azziever.

Nus ans avains stuvieu fermêr.

Maria nun *s*'ho pudieu inacordscher da mia absenza.

Els as haun dovieu radunêr al liber.

La radschun da quaista invariabilited gescha nel fat, cha'l pronom precedaint nun as referescha propriamaing a vulieu, stuvieu etc., dimpersè al infinitiv azziever, fermêr etc. Ün pudess eir dir:

Paul ho vulieu ans azziever.

Nus avains stuvieu ans fermêr.

Maria nun ho pudieu s'inacordscher etc.

Els haun dovieu as radunêr.

Mo üna têla posiziun del pronom nun ais usuêla in lingua ladina. La tendenza da metter il pronom-object avaunt l'ausiliêr da möd ais usché ferma, ch' autuors chi laschan stêr que pronom avaunt l'infinitiv al quêl el as referescha, il mettan in generêl duos voutas, a fin ch'el possa eir chattêr sia plazza avaunt l'ausiliêr. Mera duos ultims exaimpels.

E. B. Il fö chi cumanzev ad arder nossa porta, *ns*' havess podü tuots nell' habitaziun consümar, et hêr ha voss pissêr impedi, ch'üna pedra non ais crudada sül cheu et ns' ha smachats. *And.* 112.

E. B. Rachel crida per seis infants, e non *s*'ha voglü laschar cuffortar. *Biblia E. B.*, *Matt.* 2, 18.

E. B. Ün bap ed üna mamma vivevan cun lur duas ufants sün üna rozz' isla del grond Ocean, ingio ch'els *as* vessen pudü salvar del naufragga. *Valentin* 21.

† Rachèl planchăt ses filgs nũ s'ho uulieu laschêr cũfurtêr per che ch'els nun sun. *Bifr.*, *Matt.* 2, 18.

E. B. Sia smaliadüra non po mussar co chia Dieu *ns* haja podü far salvs. *Porta, Cat.* 29.

Che ögls cha Gian fet vzand tuot quellas bellezzas, *as* pudeis be *s'*impissêr. *Bundi* 26.

E. B. I non existivan üngünas ovras, dellas qualas Luther *s'*avess pudü *s'*inservir. *And.* 69.

Remarcha 1. Que surprenda ün po, cha quaista regla vain talvoutas surpasseda, e cha sajan scriptuors chi crajan da pudair concordêr il particip d'ün verb intransitiv cun ün pronom chi nun as referescha niauncha a quel verb, dimpersè al infinitiv seguaint.

Eau m'avaiva stovida separêr da mieu pitschen Rudolf. *Tönd.* 147.

Nel exaimpel seguaint sto il pronom perfin nel dativ:

Que ais que ch'eau L'he volida comunichêr, contessa. *Tönd.* 72.

× **Remarcha 2.** Ün curius exaimpel tuottafat isolô da concordanza avains nella frasa seguainta:

† Et cun bain chia quaista mia houvra & traditiun haues leifmaing pudida gnijr dad otars fatta cun milgdra adastretza co eau nun he sauieu feer, schi nun he eau però brichia pudieu faer cun main dam mettar ad aquaista impraisa. *Schuchiaun*, *praef.*

9. Per tuot ils cas da concordanza vela la regla generêla cha'l particip chi as referescha a noms (u pronoms) da different gener, vain miss nel plural masculin (a). Pü darêr as concorda'l cul nom (u pronom) il pü prossem (b). Cunfrunta § 187, 3 & § 187, 3 rem.

Exaimpels a.

Mias giuvintschellas e mieus giuvens sun ieus in preschunia. *J. B.* 69.

Ma il tschêl e la terra d'uossa sun conservôs tres sieu pled, siand riservôs per il fö nel di del güdizi. *Menni*, *2 Petr.* 3, 7.

La lavuriusited e l'indschign dels da Gardeina sun dvantôs quasi proverbiêls. *Melcher Gard.* 14.

Bap buntadaivel, darchò essans nus radunôs (q. a. tuot la congregaziun, homens e duonnas) in tia chesa per t'adurêr in ümilted. *Lit.* 189.

Ils prefets protegiaivan las citeds, cur lur liberteds o drets gnivan attachôs. *Pr. Cud.* 229.

Barba Lucas e Duonna Frasquita bandunaivan la citted, instradôs per lur mulin. *Grand, Chapè* 100.

E. B. Blers convents gnittan avuadats, dad oters gnittan tramiss davent tuot ils muonchs o las muonchas. VII 15.

E. B. Eir sanchs e lur figüras gnivan adurats. VII 17.

E. B. Nels prodots lirics da Gudench Barblan sun vairas perlas, principalmaing in quels chi expriman in fuorma commoventa il cordöli e la dolur del bap, causats tras la mort premadüra da seis figl. *Ann.* 1918, 254.

Manchamaints, deblezzas, erruors via da lur persuna gnivan scuperts. *Kirchen, Pref.*

E. B. Perchè eu (la regina Ester), e meis pövel, eschan vendüts per esser sdrüts, mazzats e sterminats. *Biblia E. B., Ester* 7, 4.

E. B. Quaistas chanzuns, creadas in occasiun da funerals da giuvens e giuvnas, stats seis scolars, documenteschan il profuond sen religius del defunt magister. *Ann.* XXXII, 237 *(Bardola).*

† S'algurdè chia Dieu *s'*ho mnôs (marid e mugliêr) insemel in quaist S. staedi. *Form.* 34.

Exaimpels b.

Invida in nus üna viva brama da conseguir il salüd e la beadentscha a nus proposta da Gesu Cristo. *Lit.* 97.

Als 20 Avuost, taunt il fain, co la pompusa granetza, füt mneda a Cuviert. *Ann.* III 243.

Ogni val saja implida our, ed ogni munt e collina vegna sbasseda. *Menni, Luc.* 3, 5.

E. B. La salaschada, ils corduns ossia las massellas e las chünettas della strada romana s'han man-

tgnüdas usché bain, sco sch'ella füss fatta be avant 17 ans, invece dad avant 17 seculs. V 19.

10. In tuots ils cas, inua cha'l particip nun as referescha ad üngün nom determinô, scu „Prossma dumengia gnarò predgiô in rumauntsch“ (a) u cha'l particip resta invariabel suainter las reglas precedaintas (b), pigl' el la fuorma del masculin singular, chi pudess allura gnir cuschidrô scu neutro.

Exaimpels a.

Eir tres pescicultura artifiziêla vain tscherchô da conservêr las forellas. VII 264.

Dappertuot vain dispütô per e cunter quaista nouva teoria dall' origine del umaun. *Tönd.* 81.

Allas $7^1/_2$ ais solitamaing glivrô da mundscher. IV 59.

Dappertuot gniva discurrieu da Salomon e da sia sapienza. *J. B.* 59.

Isebel avaiv' intaunt udieu que chi eir' arrivô. *J. B.* 63.

Que ch'ais naschieu dalla charn, ais charn; mo que, ch'ais naschieu dal spiert ais spiert. *Menni, Joan.* 3, 6.

Zieva giantô dumandet barba Bernardo al pitschen musicant, da sunêr qualche bella chanzun. III 68.

A vain pretais, cha l'aviöl odura il züj dellas fluors in üna distanza d'ün km. VII 265.

Che aise success cugiò? *Grand, Chapè* 28.

Ils ustêrs nun volaivan pü glivrêr a dumandêr a Gian sco cha que l'eira ieu ed in che maniera cha que l'eira reuschieu da podair metter our peis il Dragun. *Bundi* 27.

Laschain per uossa il barba Lucas e guardain que chi eira arrivô nel mulin. *Grand, Chapè* 60.

Dieu voul cha a tuots crastiauns vegnia güdô, *Pr. Cud.* 150.

L'an 1898 gnit importô per 2,7 milliuns francs bes-cha, exportô percunter be per 33,000 francs. VII 144.

Que chi t'ais confidô in secretezza non dir ad üngün. *Pr. Cud.* 274.

In ogni reuniun gniva chantô bger e cun gust. *Gilly, Soc. Duonnas* 38.

E. B. Nels convents non gniva plü lavurà per las scienzas e'l bain del pövel. VII 15.

A chi ais dô bger, da quel sarò eir bger retscherchô; ed a chi ais affidô bger, da quel sarò eir dumandô taunt da pü. *J. B.* 121.

† Da quaist nu daia ngijr tschantschô ligiramaing & zaintza granda consideraziun & nu ngijr iüdichiô. *Schuchiaun* 10.

Aquels, ad aquaels nun es sto dit da del, uignen â uair. *Bifr., Rom.* 15, 21.

Exaimpels b.

A pü d'üna matta füt dô la possibilited d'imprender ün mistêr, chi la det il paun per tuot sia vita. *Gilly, Soc. Duonnas* 69.

Vzè'l co recognuoschieu per inozaint; que'*l* füt eir dô üna pitschna summa per l'indemnizêr. *Robbi, Tes.* 34.

E. B. Che dan piglian crastians, ils quals mâ non uran! In dids d'afflicziun non als vain sport da Dieu ingün'assistenza. *Predgias* 116.

Fo'ns sentir perfettamaing, che ota grazia cha tü'*ns* hest compartieu in Gesu Cristo. *Lit.* 51.

Tü *ans* hest conservô la vita fin accò. *Lit.* 182.

La signurina pigliet la linternetta, cha'l pizzamort avaiva laschô davous. *Pr. Cud.* 32.

Povers infaunts! eau nun he managiô vus. *Pr. Cud.* 28.

Tü hest quista not invulô frütta. *Pr. Cud.* 31.

Carlina *s'*ho dô bgera fadia. *Clio.*

† Ün sem es crudô traunter las spinas, et sun creschieu sü las spinas & haun astanschantô aquel. *Bifr.*, *Marc.* 4, 7.

L'g signer ho implieu l's affamôs cun bunas chioses, & l's arigs ho el laschô ir uoeds. *Bifr.*, *Luc.* 1, 53.

Nus nun havains salvô justitia, nossa libertaet havains grandamaing suradruô. *Form.* 13.

11. Ils exaimpels seguaints muossan cas da congruenza püttost excepziunêls. Els violeschan las reglas strictamaing grammaticalas, ma sun tuottüna logicamaing admissibels. Ün nomna têlas congruenzas construcziuns suainter il sen (constructio kata synesin).

Il marchese trametet glieud fideda a Genevra, incombensôs d'al relatêr que cha Nathan faiva. *Pr. Cud.* 65. (Mera § 261, g).

Memma luxo! .... Dapübod *ün* giaiva stidas (que sun trais veglias chi tschauntschan traunter pêr) cun sia brava roba da chesa; uossa sto que esser roba compreda nellas buttias. *Ann.* III 258 *(Caderas).*

Els chattettan gods e pasculs, bunas funtaunas e bgeras sulvaschinas, ma üngüna glieud, chi s'havessan opposts al giodimaint da quistas chosas. *Pr. Cud.* 164.

§ 291 bis.

Exercizi.

Tschercha da classifichêr ils exaimpels seguaints suainter las reglas del § 291. Metta separedamaing quels chi at peran contgnair üna concordanza cha tü crajast meglder dad evitêr, e di perchè.

1. Tuots sun preparôs alla fügia — que chi's po transportêr ais imballô, ils tesoris sepullieus. *Tönd.* 285.

2. La via stuvaiva gnir fatta, refatta e cumadeda. *Ann.* 1911, 68 *(R. A. Gianzun).*

3. La frizza restet fermeda nella scorza del bös-ch. II 72.

4. Nus vivaivans uschè fortünôs, scu in tschêl. *Pall., Övs* 34.

5. Eau speresch cha qualchün pü capace as sainta almain cotres stimolô da prestêr eventuêlmaing qualchosa d'meglder. *Heinrich* 3.

6. Our da quauntas parts ais compoast la Schvizzera? *Pr. Cud.* 154.

7. A temp gniva fat grandas provvistas da farina. *Gilly, Soc. Duonnas* 67.

8. Fo esser sepulieus noss pchôs e misfats, acciò cha da quels nun vegna fat menziun avaunt tieu güdizi. *Lit.* 63.

9. L'otra oraziun ais destineda per funerêls dad infaunts, cura nun vain fat predgia. *Lit.* 180.

10. Duos fin trais voutas gniva durante il giantêr spüert ova in ün vas d'aram, per lavêr ils mauns. III 122.

11. Trais mais avaunt era mort sia duonna. *Pr. Cud.* 73.

12. A vain chavô üna quantited d'turba in 88 lös da nossa Svizzra. VII 151.

13. Sia famiglia, per motivs da vanited mondauna, *l'*avaiva indotta, a spusêr il vegl e richissem Corregidor. *Grand, Chapè* 82.

14. Bgers haun intraprais da compuonner l'istoria dellas chosas seguidas traunter nus. *Menni, Luc.* 1, 1.

15. E. B. Johannes Comander daiva cussagl ed assistenza eir als oters predichants reformats sül pajais. VII 23.

16. La prüma chanzun cha nus avains chantô, nus l'avains chanteda in lingua materna. *Gaudenz.*

17. Eau (Marta) m'impissaiv' inavous allas anguoschas

ch'eau avaiva soffert e revochaiv' in me quellas imegnas sgrischusas chi m'avaivan tortureda. *Tönd.* 204.

18. Rico intunet la chanzun della prümavaira, e cur ch'els *l'* avettan glivreda. Anna cumanzet a chantêr. III 89.

19. Tia bunted ans ho clamôs our d'ünguotta alla vita. *Lit.* 189.

20. Tu ans hest tres la resüstaunza da Gesu Cristo regenerôs ad üna viva spraunza della vita eterna. *Lit.* 4.

21. Eau as comprovarò con ils fats mieus resentimaints da bainplaschair, cha voassa onested m'ho inspirô. *Pr. Cud.* 138.

22. Razza da vipras! Chi s'ho mussô a fügir dall' ira, chi ho da gnir? *Menni, Luc.* 3, 7.

23. Fo'ns assaimper pü abels tiers la beadentscha, la quêla tü'*ns* hest preparô tres Gesu Cristo. *Lit.* 19.

24. Tia grazia e bunted *ans* ho accordô la prerogativa, cha nus stess pudains eliger noss güdischs e superiurs. *Lit.* 184.

25. La mamma crajaiva, da podair al pigliêr our d'testa quaist' idea, scu all' eira reuschida cun otras chosas. III 77.

26. Intuorn il leder impichô *s'* avaivan radunôs corvs cratschlants. *Pr. Cud.* 22.

27. Tü *t'* hest contgnida usché fraida, signura cusdrina, sch'eau savet supprimer auncha a dret temp la passiun naschenta. *Tönd.* 105.

28. Bgers signiuors nöbels nun *s'* haun distincts tres ovras rimarcablas. *Pr. Cud.* 185.

29. La prüma fasi della desperaziun *s'* avaiva convertida in tristezza. *Tönd.* 56.

30. Els füttan bain bod inclets da's maridêr. III 59.

31. Eau (Marta) nun am sun piglieda il temp da müdêr toiletta. *Tönd.* 138.

32. Melg füss stô, sch'els *as* avessan laschôs admonir. *Pr. Cud.* 39.

33. Il Figl del crastiaun ais gnieu per tscherchêr e salvêr que chi ais pers. *J. B.* 118.

34. Tuot paraiva finieu, sainza ch'üngün s'avess explichô. *Grand, Chapè* 90.

35. † E. B. Sias truppas sun gnüdas tuottas insemel, è s'haun splanâ la via cuntr' à mai, è s'haun achampats intuorn meis tabernacul. *Vulpius e Dorta, Job* 19, 12 (1679).

§ 292.

Müdedas ortograficas nella conjugaziun.

Siand cha'l custab *g* ho üna valur fonetica differenta, suainter ch'el as chatta avaunt ils vocals *a, o, u* u avaunt ils vocals *e, i, ö, ü,* schi stu l'ortografia da tuots verbs chi haun ün *g* alla fin da lur tschep, subir üna müdeda suainter la valur fonetica del *g* e suainter la natüra del vocal chi segua. Quaista müdeda, mêramaing ortografica, ho lö taunt in verbs regulêrs cu in verbs irregulêrs.

1. Scha'l *g* ais dental-sibilant, sco in battagêr, gratagêr, negliger, sbragir etc., schi stu'l gnir separô dalla desinenza della flexiun tres l'inserziun d'ün *i*, mincha vouta, cha quaista contegna ün *a* u ün *o:* gratagiô, negligiains, sbregiast, etc.

Têls verbs sun: abrogêr, albergêr, allogêr, battagèr, biagêr, chargèr, chavalgêr, clingêr, denegêr, as flissagêr, gratagêr, guerragêr, s'insömgèr, interrogêr, invilgêr, managèr, mangêr, mitigêr, mordragêr, navigêr, nettagêr, pompagêr, predgêr, privilegêr, promulgêr, remedgêr, renegêr, sagêr, sbundragèr, schinagèr, sdischagèr, serpagèr, slargèr, spassagêr, stüdgèr, tschüvlagèr, undagêr, verdagêr, viagèr etc. (I[a] conj.)

Affliger, corriger, diriger, eliger, eriger, esiger, negliger, proteger, traffiger, cler (= cleger), incler (= incleger), ler (= leger) etc. (III[a] conj.)

Brügir, clugir, sbragir, corrigir (u corriger, § 285, 4, rem. 3 b), cunagir, incoragir (= incoraggêr, *Pal.*) mügir, negligir (u negliger, § 285, 4, rem. 3 b) etc. (IV[a] conj.)

Verbs della I[a] conjugaziun.

Scha il „princip del protocol" abrogiaiva u confirmaiva las ledschas fundamentêlas del 13 November 1863 — che ans podaiva que fêr? *Tönd.* 161.

Il 16 Schnêr las potenzas alliedas intimettan alla Danimarca dad abrogêr üna ledscha, cunter la quêla la dieta holsteinaisa avaiva invochô l'appoggi della confederaziun germanica. *Tönd.* 166.

Alamgia ils cors da tuots. *Lit.* 192.

Ün bun patrun do buns pleds a sieu chavagl e chargia be que ch'el ais bun da trêr. Inumaun aise, da surchargêr üna povra bestia melpavleda. IV 73.

L'imperatur chavalget vers la clostra. *Pr. Cud.* 179.

Eau l'he vis a crudêr, perchè nus chavalgiaivans ün spera l'oter. *Tönd.* 48.

Nun vulessans ans flissagêr d'impuonder il temp uschè bain co possibel? *Pr. Cud.* 283.

Il diligiaint as flissagia dad operêr tuot il pü bain possibel. *Pr. Cud.* 288.

La terra, suot quella choda cuverta, posa e dorma e s'insömgia. *Nadêl,* 1, 23.

Eau m'insömget, cha'l solagl, la glüna ed ündesch stailas s'inclinessan avaunt me. *J. B.* 16.

Mangiand el sieu töch d'paun, gnittan uors cunter el, ma non al fettan mel alchün, anzi mangettan da sieu maun il paun ch'el als spordchet. *Pr. Cud.* 175.

Il mêl non eira remedgiô. *Pr. Cud.* 169.

L'imperatur, vuliand remedgêr a que taunt, regalet al uvaisch da tuota sort d'drets. *Pr. Cud.* 183.

Eau nun he auncha sagiô l'üja. *Grand, Chapè* 32.

Üngün da quels homens, chi eiran stôs invidôs, nun vain a sagêr mieu past. *Menni, Luc.* 14, 24.

Nels stupends dis d'Avrigl spassagiaivans in charozza bod mincha di. *Tönd.* 18.

Els tschantschaivan d'üna guerra imminenta, sco scha que as trattess d'üna simpla spassageda. *Tönd.* 20.

El nun stüdget lönch. II 100.

Las randolinas tschüvlagian. II 150.

Pü commod e pü svelt as viagess culla ferrovia u culla posta. Chi chi voul però vair ed imprender qualchosa, viagia a pè. IV 36.

Verbs della III[a] conjugaziun.

Il Segner affligia bainschì, ma el as lascha darchò gnir compassiün suainter sia granda bunted. *J. B.* 67.

As clegia üjas giò dallas spinas, o fixs dals charduns? *Menni, Matt.* 7, 16.

Nun as dirigia quaista lingia saimper inavaunt, ad onta dellas curvas ch'ella vi e no descriva? *Tönd.* 250.

Ils Tudais-chs elegettan ün oter raig. *Pr. Cud.* 201.

Els elegiaivan ün hom chi represchantaiva il cunt. *Pr. Cud.* 232.

Ils Romauns erigettan stradas maistras. *Pr. Cud.* 170.

Eau leget per la seguonda vouta la lista dels noms. *Tönd.* 35.

Quauntas prorumperon in sosas larmas, legiand quaista lista! *Tönd.* 35.

Legia svessa ..., gemit Lori. *Tönd.* 47.

Legiarost Tü mê quaista charta? *Tönd.* 189.

Nun negliger ils affêrs a te dovairus da tia vocaziun. *Pr. Cud.* 290.

Nus füttans negligiaints e fraids nella veneraziun da tieu nom. *Lit.* 102.

Ils abats da Disentis füttan obliôs d'impiegêr (mera Nr. 2) tuota lur pussaunza, per proteger lur sudits. *Pr. Cud.* 188.

Rudolf e sieus cumpangs protegiaivan ils pastuors dels contuorns. *Pr. Cud.* 194.

Pür cur ch'eau leget darchò quaist cudesch, e zieva avair stüdgiô eir otras ouvras nel istess senso, am podet eau forsa permetter da dir, ch'eau l'inclegia. *Tönd.* 58.

La chosa s'inclegiaiva quasi da se stess, ch'eau turness am maridêr. *Tönd.* 61.

Ils infaunts giran traunter ils frus-chêrs intuorn, clegiand lur früts gustus. IV 76.

Verbs della IV[a] conjugaziun.

El ho bragieu taunt fich, ch'el ais gnieu roch. *Pall.*

Tuotta not nun podet el clugir ögl. II 85.

La prüma lavur eira quella, dad allontanêr la frus-chaglia e cunagir il cuvêl. II, 76 (2[a] ed.)

Las femnas incoragivan ils homens. *Pr. Cud.* 170.

Quel pled incoraggescha
L'armeda tres e tres. *Z. Pall., Poesias.*

[Incoraggiô, incoraggeda. *Pall.*]

La natüra ho attachô plaschair nel mangêr, per ans incitêr a nun negligir quaist essenziêl bsögn. *Robbi, Tes.* 73.

Do'ns tia assistenza, cha nus nun negligians üngüna occasiun a gnir richs nels tesoris intransitoris. *Lit.* 191.

Ils Etruriers negligivan l'exercizi dellas armas. *Pr. Cud.* 165.

Els sbragivan taunt, cha lur sbragizzi penetraiva infin a sias uraglias. *Pr. Cud.* 205.

Eau volaiva esser suletta in mia chambra, per podair sbregir ad ota vusch e cridêr sosamaing. *Tönd.* 32.

Ün spiert il piglia, e dalum sbregia el. *Menni, Luc.* 9,39.

Muaglia sbrügia. *Caderas, Fluors* 172.

2. Scha'l *g* ais guttural u postpalatal (q. a. vain pronunzchò scu in *god*) schi stöglian tuot las desinenzas chi contegnan ün *e* u ün *i*, gnir separedas dal *g* tres ün *h*: impieghêr, instighêr, conjughêr, intrighêr, investighêr, impiegheda, instighettan, conjughescha, intrighessan, investigherost.

Tuots ils verbs da quaista categoria sun esters. Tschertüns, scu conjughêr e impieghêr, saron forsa indispensabels, oters paun gnir evitôs. Per instighêr (instigêr) impieghêr (impiegêr) ed oters vacillescha l'ortografia, gnand quaists verbs sovenz scrits sainza h e trattôs scu quels suot ziffra 1.

Müdêr ün pled tres modus, temps, nummers e persunas ais conjughêr. *Heinrich,* 42.

Nel tudais-ch ais be üna conjugaziun regolêra; seguond la quêla ils verbis vegnan conjugôs. *Heinrich,* 43.

Scu stêr sun da conjughêr soprastêr e suotstêr. *Pall. Verb* 89.

Glieud veglia conjugaiva il futur otramaing. *Pall. Verb* 13.

Alla fabrica del taimpel a Gerusalem impieghet Salomon ochauntamilli homens. *J. B.* 57.

La vschinauncha da Zernez ho decis d'impieghêr aunch' ün magister. *Fögl,* 21 III. 1916.

Üna giuventüna bain passenteda, bain impiegheda, ün cour liber da tuot rimprover, sun il ripar, chi'ns protegian cunter las alluviuns dels cas fatals. *Ann.* 1898, 239 *(Gredig).*

Ils impiegôs forestêls vegnan remunerôs dalla confederaziun per lur fadias. VII 211.

Vzand il raig cha'ls Israelits s'augmentaivan saimper pü, dschet el a sieus impiegôs: nus ils stovains supprimer con astuzia. *J. B.* 27.

Il padrin dschet ch'el vöglia impieghêr il chapitêl tar sieu bankier. *Nadêl* 1, 16.

Friedrich nun volet repeter sia lungia frasa e la spieghêr — e la discussiun füt finida. *Tönd.* 369.

Girardin nun so avuonda instighêr sieus compatriots, da punir dovutamaing l'audacia infinita .... *Tönd.* 471.

El nun bramaiva da sfoghêr sieu cordöli al cour della princessa, dimpersè al mieu. *Tönd.* 104.

Quaunt benedieus gnissan ils dis importants felicis ad esser per nus, sch'els gnissan impiegiôs e solennisôs degnamaing. *Lit.* 203.

La duonna impieget il dì a drizzêr aint sia economia. *Pr. Cud.* 86.

Amuossans ad impiegêr il cuort et incert temp da nossa vita in tel möd, cha nus dvaintans ogni di pü consolidôs nella cretta. *Lit.* 167.

Il pitschen magister impiegiaiva tuotta attenziun nell' instrucziun invers sieu frer. *Pr. Cud.* 57.

L'uvais-ch da Coira ed ils abats da Disentis e da Favera füttan obliôs d'impiegêr tuotta lur pussaunza per proteger lur sudits. *Pr. Cud.* 188.

El instigescha il pövel. *Menni, Luc.* 23, 5.

Ma ella, instigeda da sia mamma, dschet: Do'm qui sün ün plat la testa da Johannes Battista. *Menni, Matt.* 14, 8.

Allura instigettan els homens, chi dschaivan: Nus l'avains udieu a dir pleds blasfemants cunter Moises e Dieu. *Menni, Act.* 6, 11.

Sco cha and sun differentas metodas per pigliêr possess d'üna fortezza, uschè am spieget el ün di, uschè and do que eir differentas manièras per indür il cour d'üna duonna alla capitulaziun. *Tönd.* 213.

Remarcha 1. L'ortografia *gh* as chatta ourdvart la conjugaziun be auncha in pochs pleds, tuots esters, scu ghetto, ghirlanda, colleghialited.

Ün ampel numer da magisters eira comparieu per as rinforzêr in cuortas uras da colleghialited. *Fögl,* 1917, 90—2.

Ils infaunts della val fettan bellas ghirlandas blovas e melnas. *Pall., Övs.* 19.

Ghetto. *Pall.*

Remarcha 2. Be rêramaing as chatta *gu* impè da *gh* nels verbs nomnôs suot ziffra 2.

Quista summa nun pudaiva gnir melg impiegueda. *Robbi, Tes.* 30.

× 3. Üna veglia müdeda ortografica, sparida suot l'influenza dell' ortografia tudais-cha, ais la substituziun del *v* tres *f* in verbs scu salvêr, servir, scriver, viver etc. nella prüma pers. sing. del indicativ preschaint:

Eau baif, salf, serf, scrif, vif etc.

Analogamaing scrivaiva ün pü bod eir il masculin dels adjectivs braf, greif, orf, nouf, salf etc. e noms scu motif, substantif etc., cun ün *f* finêl, scu fo eir la lingua francesa: neuf (fem. neuve), vif (fem. vive), actìf (fem. active), motif, substantif etc., intaunt cha'ls Tudais-chs scrivan Dativ, Motiv, Substantiv etc., mo pronunzchan Datif, Motif, Substantif etc.

† Huossa siand dauent scrif eau ad aquels quaels chi haun uiauaunt pchiô. E als oters tuots, per che sch'eau uing da noef schi nun l's schinaig. *Bifr., 2 Cor.* 13, 2.

Eau scrif à uus babs ...... eau scrif a uus giuuens. *Bifr., 1. Joh.* 2, 14.

Eau serf bain cun l'g sentimaint alla lescha da dieu, mu cun la charn à la lescha del pchio. *Bifr., Rom.* 7, 25.

Pudais baiver l'g bachier ch'eau baif? *Bifr., Marc.* 10, 38.

Par che, in che isches stos da main co las otras baselgias, arsaluo ch'eau m'ues nu sun sto a uus gref. *Bifr., 2 Cor.* 12, 13.

E. B. Tia charta, scriva Luther a Melanchton, m'ha per duos motifs

displaschüda *(concordanza insolita!)*, eug relef or da quella cun grand ramaric co cha tü t'laschast dominar dalla tristezza. *And.* 68.

E. B. La Versiun del Nof Testamaint fo, dop' üna lavur da trais mais, finida. *And.* 69.

E. B. Co podess la tabla furnir tantas reliquias als viandans, chi ogni ann affluischan a la Wartburg e pro lur sortida dal chastè, nel vif desideri d'havair üna regordanza del reformatur, piglian cun se üna scrembla? *And.* 66.

L'imperatur füt mordragiô da sieu egen neif. *Pr. Cud.* 201.

Püssas voutas gniva sieu aröf exodieu. *Pr. Cud.* 186.

El giaiva sgubô gio, scu suot ün greif pais. *Pr. Cud.* 187.

Ün braf hom administraiva l'uvaischia. *Pr. Cud.* 189.

Ün nouf sulalg spuntet alla Rhaetia. *Pr. Cud.* 189.

Quaistas intrapraisas as nomnan crociatas, per motif cha ils guerriers da quaistas armedas as distinguaivan tres üna crusch. *Pr. Cud.* 192.

§ 293.

Ils Verbs augmentativs (a)

Pallioppi, Verb, 1a classa (p. 25—38); 2a classa, 3a subdivisiun, 12a seria (p. 83—85); 2a classa. 4a subdivisiun (p. 85).

1. La lingua ladina contegna ün grandischem numer da verbs, chi insereschan traunter il tschep e la flexiun la silba **-esch-** (-isch-), ma be nellas fuormas, chi avessan uschigliö l'accent tonic sül tschep, dimena in 4 fuormas del indicativ preschaint, in tuot il conjunctiv preschaint, ed in 3 fuormas del imperativ:

	Indicativ preschaint	Conjunctiv preschaint	Imperativ
S. 1.	motiv-**ésch**	motiv-**ésch**-a	
2.	motiv-**ésch**-ast	motiv-**ésch**-ast	motiv-**ésch**-a
3.	motiv-**ésch**-a	motiv-**ésch**-a	motiv-**ésch**-a
1.	motiv-áins	motiv-**ésch**-ans	motiv-áin
2.	motiv-áis	motiv-**ésch**-as	motiv-è
3.	motiv-**ésch**-an	motiv-**ésch**-an	motiv-**ésch**-an

In quaista maniera perda il verb tuot las fuormas cul

accent sül tschep, ed ho üna completta conjugaziun cun be las flexiuns accentuedas.

Davart l'influenza da quaist fenomên süllas müdedas vocalicas nella conjugaziun, mera §§ 297—298.

✕ **Rem. 1.** In lingua latina modifichaiva la silba inserida (-esc-) la significaziun del verb, chi dvantaiva cotres inchoativ, q. v. d. indichaiva il cumanzamaint d'ün' acziun:

Arbor floret = il bös-ch flurescha.

Arbor florescit = il bös-ch cumainza a flurir.

Conseguentamaing nun eira l'adöver da quaista silba inchoativa neir limitô allas fuormas cul accent sül tschep, dimpersè ils verbs inchoativs avaivan üna completta conjugaziun, parallela a quella dels verbs primitivs. Ma in lingua ladina ais üna têla funcziun della silba inchoativa complettamaing ida persa. Ell' ais dvanteda üna part del suffix conjugativ, ho dimena üna rolla püramaing morfologica e serva be alla tendenza da metter l'accent tonic sülla desinenza. Pallioppi ho perquè cun bgera radschun renunzchô alla designaziun ladina „verbs inchoativs" e nomna quaista classa da verbs ils augmentativs.

✕ **Rem. 2.** Nel tschalover pera la silba augmentativa dellas voutas d'effectuêr üna modificaziun del sen. Bühler scriva losupra: Tsch. „Tier plirs de quels verbs sa ins prender, ne schar naven quella silba **-esch-**, „sco ei plai al scribent, sco p. ex. fixar: jeu fixel ne jeu fixeschel; — „sperar: jeu sperel ne jeu spereschel etc. Denton midan ils „verbs lu beinduras lur senn, ne quel vegn silmeing modi„ficaus. Aschia di e scriva ins: „jeu *fix el* igl égl sin in ob„ject" e „jeu *fixeschel* in prezi, in termin" etc" *Bühler*, 64.

2. Ils verbs augmentativs comprendan circa 1000 verbs della prüma (Pall. Verb, p. 27—35), circa 250 della quarta (Pall. Verb, p. 35—38), 2 u 3 della seguonda (Pall. Verb, p. 85: 2ª classa, 4ª subdivisiun), e 2 della terza conjugaziun (Pall. Verb, p. 83—85: 2ª classa, 3ª subdivisiun 12ª seria).

Ün scumparta ils verbs augmentativs in stabels e vacillants. Il confin traunter quaistas duos classas nun ais però facil da determinêr. Aviand la lingua ladina la tendenza dad augmentêr il numer da sieus verbs augmentativs, schi dvaintan bgers verbs na augmentativs il prüm augmentativs vacillants

e zieva qualche temp in generêl augmentativs stabels. Be rêramaing as ferma ün verb a mezza via, üna vouta ch'el ho cumanzô a gnir druvô culla silba augmentativa, auncha pü darêr la perda'l darchò totêlmaing.

In tschertas rimarias averò il versificatur forsa dô la preferenza allas flexiuns augmentativas, unicamaing perchè cha quaistas spordschan facilas consonanzas, intaunt cha las fuormas na augmentativas nun rimessan (Mera ultim exaimpel suot d). Que s'inclegia cha têlas pratticas nun sun dad imitêr.

3. Pallioppi do in sieu Verb üna glista d'intuorn 800 verbs augmentativs stabels della I^a^ conjugaziun (p. 27—35), üna da circa 250 della 4^a^ (p. 35—38) e duos verbs della 2^a^ (p. 85). Sias glistas da verbs augmentativs vacillants comprendan 48 verbs della I^a^ e 4ª conjugaziun (p. 86—87) e 2 della 3^a^ (p. 84) [verbs augmentativs stabels nun existan nella 3^a^].

Quaunt difficil cha que saja però in bgers cas da decider sch'ün verb ais augmentativ u na, muossan ils exaimpels alla fin da quaist paragraf suot c & d.

4. Per ils verbs della quarta conjugaziun insereschan alchüns autuors, pustüt dell' E. B., la silba augmentativa **-isch-**, impè da -esch-. Quaist fenomên ais relativamaing nouv. El nun vain avaunt tar ils vegls autuors, e sto sainza dubi in connexiun culla frequainta transiziun (parziêla u totêla) da verbs our dalla 2^a^ e 3^a^ conjugaziun aint illa quarta (mera § 285, 4, rem. 4 & 285, 5 c). Scu cha quaists substitueschan l'*e* dellas otras flexiuns conjugativas tres *i*, uschè piglia eir qui -isch- la plazza dad esch. Üna têla müdeda eira forsa eir faciliteda tres l'exaimpel dellas sruors neolatinas geograficamaing las pü prossmas del ladin, cioè del frances e particulêrmaing del italiaun, chi haun las silbas augmentativas -iss- e -isc-.

Quaunt instabel cha saja auncha quaist adöver eir tar tscherts scriptuors dell' E. B. chi s'and inservan uschigliö gugent, muossan ils quatter ultims exaimpels suot b, inua ch'avains quatter voutas nell' istessa frasa duos verbs augmentativs della quarta conjugaziun, dels quêls l'ün esibescha l'augmaint -esch-, l'oter -isch-.

× **Remarcha.** Neir il tschalover nun cognuoscha -isch-. El drova taunt per ils verbs in -ar u in -er cu per quels in -ir la silba augmentativa -esch-.

tsch. „Ina gronda part dils verbs romonchs de tuttas conjugaziuns „vegnen en igl indicativ e conjunctiv presens extendii en tuttas persunas „del singular et en la terza persuna dil plural tras la silba -esch-. Quei „daventa per facilitar la pronunzia et ins quinta quella modificaziun buca per ina irregolaritat.

„Presens

„Moda indicativa		Moda conjunctiva	
„Jeu educheschel	fineschel	Jeu educheschi	fineschi
„ti educheschas	fineschas	ti educheschies	fineschies
„el educhescha	finescha	el educheschi	fineschi
„Nus educhein	finin	Nus educheien	finien
„vus educheis	finis	vus educheies	finies
„els educheschan	fineschan	els educheschien	fineschien"

Bühler 63.

Verbs ein plaids chi indicheschan quei, ch'ina persuna ne caussa fa ne pitescha. *Simeon* 46.

Las construcziuns simplas han mo *in* predicat ne *plirs* predicats, ils quals serefereschan denton sin il medem subiect. *Simeon* 89.

† Tuts quels ils quals schmaladeschan ..., dein esser curdai enten la fallonza da 2 Crunnas. *Ann.* XXIV, 159 *(Schentaments da Cumin da Flem d'ilg onn 1696).*

× 5. Be excepziunêlmaing vain la silba augmentativa inserida in otras fuormas cu quellas nomnedas suot ziffra 1. Ün têl adöver nun ho chattô imitaduors.

E. B. Tuots acts da violenza, d'insubordinaziun alla superiurità, da propria defaisa perhorreschevan ils buns reformaturs. *And.* 99.

E. B. Dieu, chi ais il bap dels orphens, as nutrischera. *And.* 84.

E. B. Ella complischera vers seis infants ils dovairs da mamma. *And.* 105.

6. In quaista grammatica significha ün **a** zieva ün verb, cha l'autur l'ho adüna incuntrô be scu augmentativ, ün (**a**) significha cha'l verb pera da vacillêr, gnand però druvô püttost scu augmentativ, ed ün [**a**] significha ch'ün verb augmentativ vacillant vain püttost druvô sainza l'augmaint. Quaista classificaziun nun po natürêlmaing pretender ad üngüna fixited, e que ais probabel cha cul ir del temp ün tschert numer da verbs passeron our dalla classa (**a**) a quella **a**, ed our dalla classa [**a**] a quella (**a**). Eir la classa [**a**] crescherò plaun a plaun, gnand ella augmenteda tres il passagi da verbs fin uossa na augmentativs.

Exaimpels:

a) da qualche verbs augmentativs della 1ª e della 4ª conjugaziun, classifichôs scu têls da Pallioppi.

E. B. Els abiteschan nellas terras da planüra. *Ester,* 10, 19. *Biblia E. B.*

Las lavinas accelereschan la vgnüda della prümavaira in nossas vals alpestras. V 175.

Eau agesch uschè. *Tönd.* 225.

Ch' El aggradescha l'assicuraziun da mia distinta stima. *Pallioppi* (suot *distinguer*).

L'aquiduct alimentescha ils bügls e'ls idrants. V 103.

Eau 's annunziesch üna granda algrezcha. *Menni, Luc.* 2, 10.

E. B. Qualchosa attribuescha alla charità üna valur incongualabla. *Predgias* 118 *(Mohr).*

O sench' amur per la patria diletta!

Tü annöbleschast ils cors! . . . . *M. L. (Jaeger).*

E. B. El voul udir our dalla bocca da minchün co ch'el haja passantà l'an chi s'avvicinescha a sia fin. *Predgias* 17.

Dieu benedescha quaists infaunts. *J. B.* 26.

E. B. Benedescha Deis, e moura. *Biblia E. B., Giob* 2, 9.

Tü ans causeschast plejas dolorusas. *Lit.* 181.

Chapeschast tü quaista sentenza? *Fögl,* 1918, 3.

Las testas corunedas vegnan saimper impedidas tres quels chi las circundeschan, da metter in execuziun grandas ideas, scha quellas devieschan dalla schablona. *Tönd.* 445.

E. B. Continuescha, meis figl, e'ns scriva plü sovent pussibel. *And.-Pult.* 105.

Mia spaisa ais, ch'eau fatscha la volunted da quel chi m'ho tramiss, e complescha si' ouvra. *J. B.* 101.

E. B. La baselgia contribuescha a mantgnair üna tscherta unità linguistica. *M. L. (Lansel).*

El ho assorvô lur ögls ed indürieu lur cour, ch'els nun as converteschan, ed eau nun ils gnarescha. *Menni, Joan.* 12, 40.

Tres che as disferenziescha il dschember dal lartsch? *Pr. Cud.* 145.

E. B. Florescha, patria,
In pasch e libertà. *And. Pult* 118.

E. B. Da quel momaint davent la Rezia as latinisescha completamaing. *M. L.* VIII *(Lansel).*

La charità occupescha il prüm rango tanter las virtüds cristianas. *Predgias* 118.

E. B. Il bun paur lascha decider quant chi vöglian las societads pel mantegnimaint del rumantsch e non s'occupescha plü inavant da quaistas chosas. *Ann.* 1915, 194 *(Pult.)*

Bels bröls orneschan la citted. IV 51.

E. B. Usché operescha Dieu miraculosamaing. *Martyr.* III.

E. B. Quels chi'ns ödieschan e perseguitteschan. *And.-Pult* 100.

E. B. E'm para cha'L patescha dall'anglomania. *And.-Pult* 109.

E. B. Scha pür ch'eau peresch, schi vögl eau perir. *Biblia E. B., Ester* 4, 16.

Ad ais megl per nus, ch'ün crastiaun moura per il pövel, co cha tuot il pövel perescha. *Menni, Joan.* 11, 50.

Las lavinas as precipiteschan dallas montagnas. V 174.

E. B. Amo persevere sch'el in sia integrità. *Biblia E. B., Giob* 2, 3.

Pronunziescha nos romauntsch correctamaing, allura scriva'l. *Z. Pallioppi, Ortogr.* 2.

In têl möd ingenius, proseguescha il referent, colliaivan ils Engiadinais ils bsögns dell'elevaziun della muaglia cun quel da prodür eir granezza. *Fögl,* 61, 37.

Eau preferesch da nun avair miss maun al figl del raig. *J. B.* 56.

Profetizescha, chi ais quel chi t'ho battieu? *Menni, Luc.* 22, 64.

Qualifichescha'ns tü per tieu tschêl. *Lit.* 182.

Els temman Dieu e s-chiveschan il mêl. *Pr. Cud.* 152.

Che proprieted divina scopresch eau nel sulalg? *Pr. Cud.* 150.

Sligerescha'ns, e nus at sarons soggets. *J. B.* 59.

E. B. El at smaledescha in fatscha. *Biblia E. B., Giob* 1, 11.

Nossa vita ais sco ün füm, chi bod svanescha. *Lit.* 174.

E. B. L'influenza germanica as tradescha fingià in nossa ortografia. *Ann.* XXIX. 189 *(Pult).*

Cha la mort da lur creatüra als saja ün nouv liam, chi'ls unescha gia acquia cul muond pü perfet invisibel. *Lit.* 181.

† E. B. Tuots m'abomineschan. *Vulpius & Dorta, Job* 19, 19.

E. B. Job admonescha da s'impissar suvent sün la mort. *Vulpius & Dorta, Job* 17.

E. B. Quels chia'l Segner benedescha, vegnen a possidair la terra: Mo quels ch'el smaledescha vegnen a gnir ragischats davent. *Vulpius & Dorta, Psalms* 27, 22.

Liberalitaedt ais üna virtüd chi cuntribuescha a l's bsüngius cun ün dret möed u chi cummunichescha da sia facultaedt ad otars sainza obblischiunns ciuiles. *Schuchiaun* 291.

Et gio perfin huossa, auns co ch'eau cũplescha aquaista lauur, uaun qualchiüns d'aquels laschãd oura traunter l'g poeuvel aquaists plêds. *Bifrun, Pref.*

Il Segner guarescha tuots noss manchiamaints. *Form.* 42.

Ls vitzis contredis al ingratzchamaint sun .... chura ün ls beneficis da Dieu impitschnescha, chia ün s'imaginescha ch'otars saian auctuors da quels. *Schuchiaun* 255.

Tuot agiauüschamaints chi inciteschan & treian l'g hom in aquaists pchios, sun zuondt a fatt prohibieus & schcumandos. *Schuchiaun* 284.

La cretta oparescha dulur par mur dalg pchio. *Schuchiaun* 210.

E. B. Els concepeschan perversità e partureschan iniquità. *Vulpius & Dorta, Job* 15, 35.

E. B. Quel chi ais amalà cun la fevra, patescha suvent tanta sait, ch'el nun paissa chia nianca ün butschin d'agua sea bastant à stüdar oura sia flamma. *Abyss* 4, 211.

Els persevareschan infina la fin. *Schuchiaun* 9.

E. B. El profetizescha dalla resüstanza. *Vulpius & Dorta, Job.* 19.

Verecundia (verguogna) ais üna virtüdt, chi s'ischgrischa & sischnuescha da scodüna schturpchjntscha. *Schuchiaun* 385.

Eau nun schiwesch ünguotta tia brugietza. *Travers, Figl* 1654.

Vhè el es aprusmô aquêl chim tradescha. *Bifr., Matt.* 26, 46.

b) da qualche verbs augmentativs della 4ª conjugaziun, classifichôs scu têls da Pallioppi, e chi muossan l'adöver della silba augmentativa -isch-, pustüt tar scriptuors dell' E. B.

L'amih beneficent nun pretendarò da quel chi ardschaiva sieus beneficis, ch'el applaudischa tuot que chi fò sieu protectur. *Kirchen, Pref.*

La natüra ans avertischa, cha stuains ans retegner, cur cha sentins il bsöng del mangèr satisfat. *Robbi, Tes.* 73.

L'infaunt da bain cumplischa sieu dovair invers sieus genitùrs e superiùrs. *Robbi, Tes.* 80.

E. B. Luther as exhibischa da's suottametter alla decisiun da quatter universitats. *And.* 34.

E. B. La grazia santificanta imbellischa l'orma. *C. C.* 55.

E. B. Las boccas immütischan. *And.-Pult* 102.

E. B. La sort s'inasprischa e la crusch dvainta pesanta. *Philom.* 10 *(Gaudenz).*

E. B. L'ovais-ch Johann IV e seis subgects instituischan ils „Statuts Civils e Criminals" della Val Mustair del 1427. *Ann.* 1909, 127 *(B. Puorger).*

E. B. A tuots quels da nus, chi nudrischan tals scrupels, poss eu acclamar: non as tmarai. *Predgias* 9.

E. B. Chi tira our terms, chi s'impossessa della roba dels oters sainza avair drets, chi non obedischa al magistrat, tuots quaists vegnan muntats con 50 ℔. *Ann.* 1909, 128 *(B. Puorger).*

E. B. Quant ch'eug patisch. *And.* 115.

E. B. Il statut criminal 1707 proibischa a qualunque persona chi ais crodada in qualche delict criminal, da podair s'acordar con il Castellan privatamaing per quel seis fal. *Ann.* 1909, 130 *(B. Puorger).*

E. B. Noss giavüschs as referischan a chosas terrestras. *Philom.* 6.

Que ch'ais essenziêl cha vus sapchas, as repetisch cun poch pleds. *Robbi, Tes.* 81.

E. B. Dalöntsch, dalöntsch, svanischa
tot quai chi't atristet
et üna soncha flomma
's invüd aint in teis pet. *M. L.* 141 *(Lansel).*

E. B. Nel an 1803 la Rezia finischa dad esser ün stadi da per sai ed unescha sia sort a quella dell' Elvezia. *Ann.* 1918, 253.

Luther respondet cha inguotta non l'intemorischa, ch'el obedescha plü gugent a Dieu co als crastians. *And.* 35.

E. B. Il Segner accomplischa tuot meis giavüschs, ch'eu per Vus nutresch nel cour. *And.-Pult* 106.

E. B. Els non sun propens da perdunar al prossem, anzi nudrischan in lur cours ödi e fosdà, il che impedescha Dieu da perdunar a talas persunas. *Predgias* 98.

c) da verbs classifichôs da Pallioppi scu augmentativs stabels, ma chi peran tuottüna auncha da vacillêr, aschattand els nella literatura moderna cò e lò druvôs sainza l'augmaint.

E. B. Quaistas societads non s'avicinan al pövel sco ch'ellas stovessan s'avicinar. *Ann.* XXIX, 194 *(Pult).*

Tü corrumpast tieu egen cour, cur tü calumniast — saviand. *Pr. Cud.* 274.

Traunter las bgeras imegnas tristissimas chi am circondan intuorn intuorn, nun dovess quaista am fêr uschè mêl. *Tönd.* 294.

Que am consoula. *Tönd.* 224.

La tradiziun da nossa famiglia dumanda cha il descendent d'ün Dotzky e d'üna Althaus dedicha sieus servezzans alla patria. *Tönd.* 77.

Las lavinas delibran nossas muntagnas dad ün enorm pais da naiv. V 175.

Che desidera Ella da me? *Tönd.* 126.

E. B. Eug sarà obediaint alla citaziun, perchè eug non dubit, cha talla saja la voluntà da Dieu. *And.* 50.

Il cristiaun il pü sincêr, chi guarda il pü fidelmaing in sieu intern, chi examina il pü exactamaing sia vita, quel cognoscha il pü bain, cha l'apostel disch la vardet. *Kirchen* 27.

Ils utschels del tschêl nun semnan ne tschunchan, e tuottüna nos Bap celestiêl ils nudria. *Menni, Matt.* 6, 26.

Saulo, Saulo, perchè am̀ perseguitast? ....

Eau sun Gesu, il quêl tü perseguitast. *J. B.* 149.

Sch'eau am preschaint las duos armedas, compostas da singuls naziunêls, per il pü paschaivels umauns — sco ch'els as precipitan l'ün sün l'oter, schi podess eau sbragir: Ma reflettè dunque ... fermè's. *Tönd.* 283.

A mia carriera nun renunzch eau. *Tönd.* 142.

L'umanited as revolta cunter ün ingrat, e tuot il mêl ais dit, cur ch'ün nomna ün crastiaun ün ingrat. *Pr. Cud.* 271.

Eau sper ch'El cognuoscha mieu intern. *Kirchen, pref.*

E. B. Na main confortaivel aise per nus, cha Cristo, instituind la s. tschaina, tschertificha, cha seis sang, il qual el vain a spander, saja il sang della nova lia cun ils umans. *Predgias* 96 *(Mohr).*

† El s'cufida in dieu, l'g delibra huossa, sch'el l'g uuol. *Bifr., Matt.* 27, 43.

Aquel chi examna l's cours, cugnioscha l'g sen dalg spiert. *Bifr., Rom.* 8, 27.

Par l'g uaira ch'eau dich à uus, che scodün quel chi disth ad aquaisti munt t'lêua davẽd, & t'metta ilg mêr, & nu s'dubitta ilg sieu cour, mu chel craia che daia duaintêr aque ch'el ho dit schi ua*i*n ad esser agli tuot aquè chel ho dit. *Bifr., Marc.* 11, 23.

Aque chi uain our dalg hum, aque es aque chi macûla l'g hum, *Bifr., Marc.* 7, 15.

Eau sũ Jesus Nazarenus, quael che tü perseguitest. *Bifrun, Act.* 22, 8.

d) da verbs classifichôs da Pallioppi scu na augmentativs, ma chi vegnan tuottüna eir druvôs cul augmaint, chi füssan dimena da classifichêr scu augmentativs vacillants, tschertüns hozindì forsa perfin gia scu augmentativs stabels.

Sch'eau avanzesch, poderò eir Ruru gnir portô ün grô inavaunt. *Tönd.* 32.

E. B. Ils oters sacramaints augmenteschan la vita spirituala. *C. C.* 57.

E. B. È t'battiesch in nom del Bap e del Figl e del Spiert sonch. *C. C.* 58.

La forza divina da tieu sench spiert beatifichescha tuots quels, chi crajan in el. *Lit.* 5.

Tsch. Quei che concernescha il contegn de quest codisch, ha quel stoviu vegnir restrenschius sin il pli necessari. *Bühler* VI.

Las cognitas frasas da victoria e gloria deraseschan ün' atmosfera eroica, chi fo insuperbir l'intêra populaziun. *Tönd.* 28.

E. B. Tuots quels chi resguardan l'Evangeli sco ün tesaur celestial, acconsentischan alla testimonianza del apostel. *Predgias* 118.

Sias maximas ed opiniuns concordeschan cun las mias. *Tönd.* 139.

Mincha festa da Nadêl consultesch eau mia flur e se adüna in circa da dir ouravaunt, che via cha la guerra piglierò. *D. S.* 1912, 5.

E. B. T'imperchüra da tour avant la minima chosa, chi contradischa alla voluntà del Segner. *Predgias* 24.

Sieus ögls contradeschan Sieus ultims pleds. *Tönd.* 133.

Quel as contradischa fermamaing. *Fögl* 1917, 3.

E. B. Tuotas ceremonias non disformeschan la figüra da Christo. *And.* 172.

Per sêlas da concerts fixeschan ils chantuns prescripziuns speciêlas. *Fögl* 1917, 81.

Scha vzais in chesa del Dragun ils balcuns avierts, allura garantesch eau cha sun in vita. *Bundi* 22.

Co s'ardane bain las piclas, que'ls garantesch eau, nus avains da nossa vart las veglias convenziuns! *Ann.* 1887, 45.

Travaglia, blera travaglia aggreiva nossa vita. Che aspet ed esser ans muossa ella scha nus tadlain sün la vusch del tschêl e d'ün Dieu vivaint chi ans informescha per mez

da seis mess, tramiss cur il temp füt compli? *Chal.* 1917 *(Gaudenz).*

Il Nil innundescha ogni an l'intêr pajais e cuverna quel cun üna belma grassa. III 99.

E. B. Negligescha l'uman si' orma, interlaschand da la procurar pasch e reconciliaziun cun Dieu, schi soffresch' ella sensibel dan. *Predgias* 88.

E. B. Che dann, ch'ün negligescha, da perscrutar las vias secretas della providentia divina! *Sartea* 17.

La Prussia respuonda cha'ls armamaints dell' Austria l'oblieschan d'as metter in defensiva. *Tönd.* 256.

Eau oduresch il suorfel. *Pr. Cud.* 143.

Vò e muossa't al sacerdot, ed offerescha per tia pürificaziun. *Menni, Luc.* 5, 14.

E. B. Cha'l minister del Evangeli percurrischa sia parochia, visita las scolas, schi non predgiara'l a suordas uraglias. *And.* 88.

E. B. Da tuots ils benefizis della sanctificaziun della domengia as priveschan quels surbantats, chi transgredischan petulantamaing il quart comandamaint. *Predgias* 92.

E. B. Il battaisem santifichescha l'orma. *C. C.* 59.

E. B. Spredschaivat meis cussailgs non scriverai plü il nom da Christo sün vossa bandêra, perchè eug non sufrisch que. *And.* 76.

E. B. La vita spirituala soffrescha dan. *Predgias* 97.

E. B. Nel fond della val *serpegescha*
Ün flüm d'giuvenila vigur;
Teis cuors a nos dis *similescha*
Rendand bod plaschair, bod terrur.
Sül ot dellas alps pascoleschan,
Udi dels zampuogns il frantur,
Las scossas, cha'ls pasters *chüreschan,*
Chantand e jodland con fervur. *And.-Pult* 112.

× e) d'alchüns verbs chi gnivan pü bod druvôs scu augmentativs, saja stabels, saja vacillants, ma chi peran d'avair complettamaing pers l'augmaint, almain nella lingua d'imminchadì d' E. O.

† Lg Bab & mamma uran plū artzaintamaing par lur ifaūts cols ifaunts par ells, parche lamur descendescha & nun ascendescha quae ais uo ingiu & brichia in sü. *Schuchiaun* 287.

La simalatiun dala vardaet ais: cura chia ün cungiuoscha la vardet, imperò la tain atzupeda & cunsantescha in fosas opiniuns. *Schuchiaun* 254.

Cura ch'ün ferm armô chiüra sia cuort, schi sto in paesth tuot aque chel possidescha. *Bifr., Luc.* 11, 21.

E. B. Il Segner vain a t'aduzar, chia tu per hierta possidesschest la terra. *Vulpius & Dorta, Psalms* 37, 34.

La uitta d'üngün nun stô in l'abundantia da quellas chioses chel possidescha. *Bifr., Luc.* 12, 15.

Siand chia noass coarps & noass spierts sun taimpels dal S. spiert, schi uoul Dieu chia nus aquells tuots duos püramaing, nett & saeinchamaing possideschans. *Schuchiaun* 284.

Wöelg uschija chieramaing aruuer a uus surnomnos benigns Sngiuors & patruns gratzchius, chia uus quaist cudaschett acceptas, hegias parcumando & promoueschas. *Schuchiaun* 284.

Lectüras.

§ 294.

Davart la valur da traducziuns our da linguas estras.

(Our dal referat salvô in 1915 alla conferenza da Zernez.)

L'essenziêl per la cultivaziun e l'imbellimaint della lingua ladina ais, ch'ella vegna druveda diligiaintamaing, na be per discuorrer supra chevras e vachas e supra il fêr e laschêr del chantunais e della chantunaisa, ma per exprimer noss ils pü ots e pü bels impissamaints, e per que nun poss eau avuonda als cussgliêr da vertir in ladin ils meglders prodüts della literatura estra. Eau se cha in que bgers nun vaun

d'accord cun me; els retegnan per ün attest da poverted d'üna lingua, sch'ella nun ais in cas da prodür ün' egna literatura, ma stu as cuntentêr cun versiuns our da linguas estras. Uossa nun vögl eau zuond brich pretender cha la lingua ladina *stöglia* as contentêr cun versiuns. Sia literatura posseda bgeranzi in proporziun ün discret numer da buns prodüts. Tschertüns meritessan perfin da gnir tradüts in linguas estras, e quaists stovessan in prüma lingia gnir lets e stüdgiôs in mincha famiglia ladina. Ma tuottüna nun po ün s'aspettêr ch'ün pövlet da 20,000 ormas possa prestêr nella literatura que cha corporaziuns linguisticas da 40, 50, 60 u auncha pü milliuns paun prodür, corporaziuns linguisticas las quêlas nun haun be a disposiziun cussagls da vschinauncha, teaters da dilettants ed üna suletta giazetta locala ebdomadaria, ma parlamaints e dietas, grands teaters professiunêls, universiteds ed academias, giazettas cun 2 u 3 ediziuns al dì, stupendas revistas literarias e scientificas e magnifics periodics da divertimaint. Uschè nun ho neir la literatura dramatica ladina prodüt ünguotta chi equivela all' ouvra d'ün *Racine*, d'ün *Shakespeare*, d'ün *Göthe*, d'ün *Goldoni*, u traunter ils moderns d'ün *Becque*, d'ün *Brieux*, d'ün *Oscar Wilde*, d'ün *Bernhard Shaw*, d'ün *Sudermann*, d'ün *Hauptmann*, d'ün *Gherardi del Testa* u d'ün *Paolo Ferrari*. Eau vuless, our d'intima persvasiun, Als cussgliêr da tradür buns dramas esters per il teater ladin. Ünguotta nun füss pü stimulant per la lingua cu l'adöver d'üna favella perfecziuneda sün noss teaters da dilettants, nella quêla ils pü ots impissamaints umauns podessan gnir express. Eau se melavita cha bgers faun uschè poch cas della lingua ladina ch'els nun la crajan all' otezza per üna têl' ouvra, els crajan cha nel drama ladin possan be gnir trattedas chosas d'interess local. Eau nun sun da quaist' idea, perchè eau retegn la lingua ladina capabla del pü ot svilup sch'ella vain cultiveda diligiaintamaing cun fats e voluntusa lavur. Eau

vuless eir Als fer attents ad alchünas appariziuns nels principis d'otras literaturas. Neir ad ellas nun ais crudeda giò da tschêl la perfecziun linguistica.

La lingua latina, scha abstrahains d'alchünas chanzuns religiusas e da qualche possas improvisedas da pocha lavur, cumainza sia literatura cun traducziuns our dal grec. E quaistas traducziuns nun eiran niauncha fattas d'ün Romaun, mo d'ün Grec, nempe dal Tarentinais *Andronikos,* il quêl tradüet il prüm dramas, e zieva eir l'Odyssea (poesia epica). Il pü populèr dramatist latin, *Plautus,* ho quasi be fat traducziuns ed adaptaziuns della comedgia greca.

Il prüm grand scriptur in lingua inglaisa füt *Chaucer,* il quêl nel 14[evel] tschientinêr viaget in Frauntscha ed Italia e fet allò la cognuschentscha cul „Roman de la Rose", culs requints da *Boccaccio* e culla poesia da *Dante* e *Petrarca.* Sieus scrits inglais eiran imitaziuns u traducziuns da quaista literatura estra, ellas mussettan però üna têla perfecziun linguistica e poetica, cha tres ellas la lingua inglaisa fin allura spredscheda dvantet literarica. Ed uschè podains in tuot il svilup della literatura inglaisa constatêr ün constant operêr da fecundantas influenzas estras. Quaist fenomên fuorma il tema d'ün fich interessant cudesch publichô avaunt ün pêr ans dad ün professur all' Universited da Melbourne (Australia), Sig. *Dr. T. G. Tucker,* e chi ho per titul „The foreign debt of English literature" (Ils dbits esters della literatura inglaisa).

E quêls sun ils principis della literatura tudais-cha? Avaunt qualche temp staiva nel periodic zürigais „Wissen und Leben" ch'Els cognuoscheron, ün artichel da *Albert Baur:* „Laiengedanken über eine Gelehrtenbibel". Quaist componimaint as volva cun tagliainta critica e schnizchas insaledas cunter la pedanta lavur d'üna docta commischiun da teologs zürigais, chi intraprendet üna nouva versiun della Bibgia, e fo attent cha la vaira funtauna della prosa tudais-cha

saja la traducziun della Bibgia tres *Luther*. Que ais ün fat cha quaist cudesch, dimena üna traducziun, ho fat della lingua tudais-cha üna lingua literarica. La beltezza e nöbilted della sencha scrittüra entusiasmettan têlmaing a *Luther*, ch'el savet dêr eir alla lingua tudais-cha ün möd d'exprimer perfet ed üna beltezza in tun ed imsüra, chi fin quella vouta eiran incontschaints alla prosa tudais-cha. E nel intêr svilup della literatura tudais-cha vezzan Els eguêlmaing cu nella literatura inglaisa, fors' auncha da pü, üna continua attenenza ad exaimpels esters. Perchè avet *Schiller* taunts conflicts cun sieus superiuors all' academia militêra da Stuttgart? Perchè ch'el passaiva sias nots cul stüdi da *Shakespeare*. Ün uschè grand scriptur scu *Göthe*, al quêl nun manchaivan sgür egnas ideas, nun s'ho sdegnô da vertir in tudais-ch prodüts da literatura estra, e nel temp modern ho *Ludwig Fulda*, il quêl ho scrit egens dramas d'ün tschert merit, tradüt in tudais-ch quasi l'intêr *Molière*. Eir „Der Neffe als Onkel" da *Schiller* ais üna versiun dal frances.

Ün dels pü grands poets frances moderns, forsa il pü grand, il mneder d'üna scoula da poets nomnôs ils „Parnassiens", *Leconte de Lisle,* ho tradüt in lingua francesa ils poets grecs *Homêr, Sophokles*, *Aischylos,* e las poesias latinas da *Horatius;* ed ün dels pü remarcabels filosofs della Frauntscha contemporanea, *Henri Bergson,* ho vertieu in frances l'ouvra d'ün filosof tudais-ch, Il sen e la valur della vita, da *Rudolf Eucken*.

Uschè ho eir la lingua ladina da registrêr traducziuns traunter sieus prüms e pü importants prodüts literarics: il Nouv Testamaint da *Bifrun,* ils psalms da *Chiampel;* ed in lingua pü moderna appertain la traducziun da *Menni* indubitabelmaing tar la megldra prosa da sieu temp.

Scha otras grandas literaturas as richaintan tres versiuns, e scha bgers scriptuors sco p. ex. *Sir Walter Scott* e *Carlyle*

arrivettan pür tres versiuns ed imitaziuns a scriver svess, schi nun avains neir nus da spredschêr quaist mez. Dalla literatura m'aspet eau bger dapü per l'avvegnir del ladin cu d'üna grammatica, e scha la grammatica po arrivêr a dêr curaschi als giuvens scriptuors da druvêr la penna per scriver lur egen linguach, schi averò ella forsa accomplieu sieu fin principêl.

§ 295.

A. Il pas-cheder.

Ün pas-cheder da Fiorenza avaiva clappô nel Arno ün lütsch *(Hecht)* da straordinaria grandezza. Saviand cha'l Grandücha eira ün grand amatur da chosas rêras, schi get el al palazzi per al portêr sia preja. Ma il portnêr nun il volaiva laschêr passêr, sch'el nun impromettaiva da smezzêr cun el que ch'el avess survgnieu per sieu pesch. Il pas-cheder intardet ün momaint, impromettet e passet.

Il Grandücha füt zuond surprais dalla grandezza del pesch e dschet a sieu tesoriêr: „Dè desch ducats a quaist hom." Ma il pas-cheder, s'inclinand respettusamaing, dschet: „Eminenza, scha m'ais alubieu da's dumandêr üna grazcha, schi ordinè cha impè dels ducats ün am detta desch bastunedas."

„Che voul dir que?" dumandet il Grandücha tuot smüravgliò, e'l pas-cheder al quintet que chi l'eira success cul portnêr avar. Il princip indegnô dschet: Desch e desch faun vainch: tü survgnarost tieus desch ducats e las desch bastunedas saron per l'oter, scu chastih da sia ingurdia.

B. Il marinêr e'l filosof.

Ün filosof dumandet ad ün marinêr chi d'eira per s'imbarchêr sün üna nev chi partiva per las Indias: „Di'm, bun amih, inua ais mort tieu bap?" — „In ün naufragi", respondet il marinêr. „E tieu bapsegner?" — „Ün di ch'el giaiva

a pas-chêr, s'alvet üna burrasca uschè snuaivla, ch'el get suot cun sia barcha." -- „E tieu tat?" „Eir el perit sün üna nev chi urtet cunter ün spelm." „Schi cu hest tü il curaschi da't metter in mêr, scha tuot tieus pardavaunts haun chattô la mort in quel? Tü est ün temerari!" — „Signur filosof", replichet il marinêr, „ch'El dia que ch'El vöglia, ma eau craj d'avair taunta radschun cu El. Ch'El am dia: inua ais mort Sieu bap?" — „Paschaivelmaing in sieu let." — „E Sieus oters padernuors?" — Tuots nel istess möd, quaidamaing in lur lets" — „Ah! Signur filosof", respondet il marinêr; „cu ho'L dimena il curaschi d'ir in let, siand cha tuot Sieus pardavaunts sun morts loaint?"

C. L'ambiziun chastieda.

Ün marchadaunt, lusingiô dalla complaschentscha culla quêla il raig da sieu pajais l'admettaiva sovenz a sia maisa, vulet dvantêr nöbel ed al dumandet la charta da nöblia. Il raig al concedit quetaunt, ma da quinderinavaunt s'inacordschet il nouv titulô, cha'l raig nun il cuschidraiva pü e nun l'addressaiva pü il pled. Il marchadaunt, surprais da quaista fraidezza, al dumandet il motiv da que. „Nun hegias in mêl, signur gentilhom, al respondet il raig; cur ch'eau s'invidaiva a giantêr, as risguardaiv' eau scu'l prüm da vossa condiziun; uossa essas il pü davous, ed eau permaless ils oters sch'eau s'undress dell' istessa favur."

§ 296.

Exercizis.

1. Conjughescha complettamaing l'activ del verb as flissagèr (s'afflissagêr), suottastrichand las fuormas chi insereschan ün i.
2. Conjughescha complettamaing l'activ del verb conjugher suottastrichand las fuormas chi insereschan ün h.

3. Las lectüras precedaintas contegnan be pochs verbs chi subeschan üna müdeda ortografica. Guarda, scha tü chattast almain trais nels §§ 294 & 295c.
4. Conjughescha tuot l'indicativ activ d'ün verb augmentativ uschigliö regulêr della 1ª conjugaziun, suottastrichand las fuormas chi contegnan l'augmaint.
5. Conjughescha tuot il conjunctiv activ d'ün verb uschigliö regulêr della 4ª conjugaziun, suottastrichand las fuormas chi contegnan l'augmaint.

Müdedas vocalicas nella conjugaziun.

§ 297.

Remarchas preliminarias.

Tuot las linguas usche-dittas neo-latinas sun figlias dell' istessa mamma, nempe della lingua latina. Dinuonder derivan dimena las differenzas nel vocabulari da quaistas linguas sours? Principêlmaing da trais causas differentas

1) Substituziun da pleds latins tres pleds esters. Usché p. ex. sun tuots ils pleds ladins seguaints d'origine tudais-cha:

baunch, bistand (pistand), brastuoch, bruost, buoch, buob, custab, egeñ (frisch, (frais-ch), giassa, giast, giavüsch, giunfra, god, gramf, grob, guaffen, guaita, guisa, heft, maister, mat, matta, maungel, minder, morder, pur, rispli, sattler, schlatta, schlingia, schluc, schneder, schoppa, spass, stuorm, wacker, zart, zaungia, zigzag, zinc, zinngiesser, zunft etc. etc. Cunfrunta eir § 48 & § 285, 4 rem. 1b (p. 561) & rem. 4 e (p. 570.)

Natürêlmaing contegnan eir las otras linguas neo-latinas ün grand numer da pleds tudais-chs, ma na adüna ils istess. Usché p. ex contegna la lingua francesa da tuot ils pleds nomnôs be 10, nempe baunch, buoch, frisch (frais-ch), gramf, guaita, guisa, morder, schoppa, zigzac, zinc (= banc, bouc, crampe, frais, guète, guise, meurtre, soupe, zigzag, zinc); al incunter contegn' ella bgers oters chi nun existan in lingua ladina, scu:

boulevard, brèche, butin, causer, chenapan, crèche, danser, échevin, équipe, fard, fauteuil, gare, guimpe, haie,

harangue, hase, hôte, honte, hutte, laid, leurre, lorgner, loustic, maréchal, marsouin, mât, moufle, reître, renard, rosse, sabre, thalweg, trêve, vague, vasistas, etc. etc.

Mincha vouta dimena ch'üna lingua neo-latina piglia sü ün pled ester, sainza cha l'istess pled aintra eir nellas otras linguas neo-latinas, schi resultescha landroura üna differenzcha nel vocabulari.

2) Fich suvenz po la lingua latina exprimer ün' idea tres püss sinonims, dals quêls nellas differentas linguas neo-latinas na ils istess haun survivieu.

In oters cas s'haun nel vast territori del imperi romaun las significaziuns da tscherts pleds modifichedas, bod instrettnind, bod slargiand las ideas tres els expressas, bod las müdand auncha pü radicalmaing, da maniera cha'ls istess pleds designeschan uossa in differentas linguas differentas chosas.

Quaistas circonstanzas explichan las differenzas exemplifichedas tres ils pleds seguaints, chi sun tuots d'origine latina (scha na expressamaing arsalvôs):

a) Pleds da differenta provgnentscha nellas trais linguas ladina, italiauna, francesa (pleds eterogêns):

Ladin	Italiaun	Frances
l'abiedi	il nipote	le petit-fils
adüna	sempre	toujours
il barba (§ 47)	lo zio	l'oncle
il bes-ch	la pecora	la brebis
[il god (tud.)]	il bosco	la forêt
la chürunza	la bambinaia	la bonne (d'enfants)
la culla	la palla	la boule (n. propr.)
daschütel	paresseux	poltrone
il greg	l'ariete	[le bélier (flam.)]
E. B. invlüdar	dimenticare	oublier
s'insnuir	impaurirsi	s'effrayer
la mailinterra	la patata	la pomme de terre
la mammaduonna	la nonna	la grand' mère
la mür	il topino	la souris
il pled	le mot	la parola
[il rispli (tud.)]	il lapis	le crayon
la scossa	il branco	le troupeau
il straglüsch	il lampo	l'éclair
la svintüra	la disgrazia	le malheur
trametter	mandare	envoyer
beô (vintüraivel)	felice	heureux

etc.

b) Pleds ladins ed italiauns dell' istessa provgnentscha (omogêns), per ils quêls ils pleds frances sun da provgnentscha differenta.

Ladin	Italiaun	Frances
s'algurdêr	ricordarsi	se souvenir
la citted	la città	la ville
la compaschiun	la compassione	la pitié
cumprêr	comprare	acheter
la forsch	la forbice (le forbici)	les ciseaux
ils genituors	i genitori	les parents
hoz	oggi	aujourd' hui
ingrazchêr	ringraziare	remercier
la laina	le legna	le bois
la mugliêr	la moglie	la femme
il passler	il passerotto	le moineau
il quinô	il cognato	le beau-frère
smanchêr	dimenticare	oublier
tmair	temere	craindre
tudaisch	tedesco	allemand
zop	zoppo	boiteux

etc.

c) Pleds ladins e frances dell' istessa provgnentscha, cun ils pleds italiauns correspondents da provgnentscha differenta:

Ladin	Frances	Italiaun
l'amda	la tante (pü bod: ante)	la zia
la brüt	la bru	la nuora
la choma	(chômer)	il riposo
il cluchêr	le clocher	il campanile
† flaivel	faible	debole
† la flaivlezza	la faiblesse	la debolezza
l'infaunt	l'enfant	il bambino
la manzögna	le mensonge	[la bugia (tud.)]
il pom	la pomme	la mela
il pled	† le plaid	la parola
la suorsch (Müstair)	la souris	il topino

etc.

d) Pleds italiauns e frances dell' istessa provgnentscha, cun ils pleds ladins correspondents da provgnentscha differenta:

Ladin	Italiaun	Frances
l'alimeri	il porco	le porc
avuonda	assai	assez

Ladin	Italiaun	Frances
la baselgia	la chiesa	l'église
la charta	la lettera	la lettre
la cretta	la fede	la foi
il cudesch	il libro	le livre
il cho	la testa	la tête
cura	quando	quand
[l'eivna (grec)]	la settimana	la semaine
l'êr	il campo	le champ
ferm	forte	fort
[la gïa (tud.)]	il violino	le violon
gugent	volontieri	volontiers
la maisa	la tavola	la table
il metal (d'ün bös-ch)	il tronco	le tronc
il murdieu	il mendicante	le mendiant
la müsted	il fidanzamento	les fiançailles
la perdütta	il testimone	le témoin
igliêr	prendere	prendre
ruvêr	precare	prier
[la sua (celt. ?)]	la corda	la corde
tadlêr	ascoltare	écouter
il talvô	il fienile	le fenil
tschinquaisma	[Pentecoste (grec)	Pentecôte (grec)]
la vschinauncha	il villaggio	le village
zartun	prodigo	prodigue
	etc.	

3) Üna glista infinitamaing pü lungia as lascha fêr per las trais linguas cun pleds chi haun l'istessa provgnentscha latina (u eventuêlmaing l'istessa provgnentscha tudais-cha). Ma eir quaists pleds, scu cha que resulta del rest gia our dallas glistas b, c & d, sch'ün congualescha traunter pêr ils pleds parentôs, esibeschan cuschidraivlas variaziuns. Las müdedas muossan però in generêl tschertas regulariteds, cha'l scolar attent scuvrirò sainza memma granda difficulted, sch'el gruppa insembel ils pleds u las silbas chi contegnan las medemmas combinaziuns da custabs. El scuvrirò eir cha las istessas gruppas da custabs preschaintan differentas variaziuns, tenor cha la silba ais accentueda u na. In quaista constataziun gescha la principela ütilited del stüdi comparativ da tuot las coluonnas da pleds dedas suot Nr. 2, b—d e dellas coluonnas seguaintas, inua vain auncha miss tiers il pled originêl latin (scha declinabel, nella

fuorma del acc. sing.) Ün têl stüdi ais la megldra clêv per inclêr las müdedas vocalicas nella conjugaziun expostas nel paragraf seguaint.

Nel istess temp as poderò il scolar render quint, in che maniera cha'ls pleds latins s'haun poch a poch disferenzchôs nellas trais linguas neo-latinas co trattedas.

Pleds dell'istessa provgnentscha in tuottas trais linguas.

Ladin	Italiaun	Frances	Latin (u Tudais-ch)
l'aungel	l'angelo	l'ange	angelum (m.)
l'albierg (m.)	l'albergo (m.)	l'auberge (f.)	Herberge (f.)
alvrus	lebbroso	lépreux	leprosum
artschaiver	ricevere	recevoir	recipĕre
avair	avēre	avoir	habēre
avaunt	avanti	avant	ab + ante
avdêr	abitare	habiter	habitare
baiver	bevĕre (bere)	boire	bibĕre
bel	bel (bello)	beau	bellum
bun	buono	bon	bonum
la chalur	il calore	la chaleur	calorem (m.)
il chapè	il cappello	le chapeau	cappellum (n.)
il chavè	il capello	le cheveu	capillum (n.)
la charn	la carne	la chair	carnem (f.)
il chaunt	il canto	le chant	cantum (m.)
chastiêr	castigare	châtier	castigare
la chevra	la capra	la chèvre	capram (f.)
la chosa	la cosa	la chose	causam (f.)
la clêv († clef)	la chiave	la clef	clavem (f.)
clêr	chiaro	clair	clarum
cufurtêr (cuffüert)	confortare	conforter	(confortare)
il cuolp	il colpo	le coup	colapum (m.)
il curtè	il coltello	le couteau	cultellum (m.)
il cussagl	il consiglio	le conseil	consilium (n.)
il cussgliêr	il consigliatore il consigliere	le conseiller	consiliatorem (m.)
dormir	dormire	dormir	dormire
dschand	dicendo	disant	dicendum
dscharon	diranno	diront	dicĕre + habent
il dschender	il genero	le gendre	generum (m.)
dür	duro	dur	durum
l'esan (esen)	l'asino	l'âne	asinum (m.)

Ladin	Italiaun	Frances	Latin (u Tudais-ch)
la fam	la fame	la faim	famem (f.)
il fiô	il fegato	le foi	ficatum (n.)
la fnestra (fneistra)	la finestra	la fenêtre	fenestram (f.)
la föglia	la foglia	la feuille	folia (n. pl.)
fümêr	fumare	fumer	fumare (lat. pop.)
la glüergia	la gloria	la gloire	gloriam (f.)
il güdisch	il giudice	le juge	iudicem (m.)
l'hom	l'uomo	l'homme	hominem (m.)
la lavur	il lavoro	le labeur	laborem (m.)
il maun	la mano	la main	manum (f.)
la memüergia	la memoria	la mémoire	memoriam (f.)
il miert	il merito	le mérite	meritum (m.)
la misiergia	la miseria	la misère	miseriam (f.)
la misericorgia	la misericordia	la miséricorde	misericordiam (f.)
† il moerf	il morbo	*be l'adj.* morbide *exista*	morbum (m.)
Il muond	il mondo	le monde	mundum (m.)
il mür (§ 47)	il muro	le mur	murum (m.)
l'ögl	l'occhio	l'oeil	oculum (m.)
l'ova	l'acqua	l'eau	aquam (f.)
ot	alto	haut	altum
il paun	il pane	le pain	panem (m.)
il pchô	il peccato	le péché	peccatum (n.)
la pêsch	la pace	la paix	pacem (f.)
plaschair	piacēre	plaire	placēre
plaundscher	piangère	plaindre	plangère
il prievel	il pericolo	le péril	periculum (n.)
il pövel	il popolo	le peuple	populum (m.)
la provgnentscha	la provenienza	la provenance	provenientiam (f.)
sdrür	distruggēre	détruire	destruère
il spiert	lo spirito	l'esprit	spiritum (m.)
la staila	la stella	l'étoile	stellam (f.)
la surfatscha	superficie	la surface	superficiem (f.)
il taimpel	il tempio	le temple	templum (n.)
il tschêl	il cielo	le ciel	caelum (n.)
tschient	cento	cent	centum
la tuor	la torre	la tour	turrem (f.)
il tüert	il torto	le tort	tortum (n.)

Ladin	Italiaun	Frances	Latin (u Tudais-ch)
l'uvais-ch	il vescovo	l'évêque	episcopum (m.)
la vacha	la vacca	la vache	vaccam (f.)
vainch	venti	vingt	viginti
vair (adj.)	vero	vrai	verum
la vardet	la verità	la vérité	veritatem (f.)
il vainter	il ventre	le ventre	ventrum (n.)
vender	vendère	vendre	vendère
zavrêr	(separare)	sévrer (séparer)	separare

Remarcha 1. Nella glista precedainta nun sun pigliôs sü üngüns da quels pleds internaziunêls da formaziun pü u main rezainta, chi as chattan in quasi tuot las linguas vivaintas da pövels civilisôs (na be in quellas neolatinas), scu:

abbunamaint, abstracziun, academia, accumulator, accusativ, acziunari, amnestia, anonim, atmosferic, barometer, biologia, botanica, chalender, civilisaziun, compatriot, cooperêr, desinfectêr, electrificaziun, episcopêl, excentricited, faculted, fatalited, fenomên, fonograf, fotografia, grafologia, idolatria, indemnisêr, individualited, infallibilited, insubordinaziun, kilometer, laconic, legaziun, lexicon, monarchia, monastic, microscop, mineralogia, monetari, monopol, musical, parlamentari, planet, predestinaziun, quozient, reglementaziun, republica, requisiziun, significaziun, soveraunited, strategia, tipograf, transsubstanziaziun, universited, versificaziun, vice-president, viticultura, xilografia, zincografia, zoologic etc. etc.

Têls pleds, genêrelmaing indispensabels, nun preschaintan üngünas da quellas modificaziuns foneticas caracteristicas per mincha lingua, perchè nun s'aviand els da vegl innò conservôs vivaints nels differents idioms, dimpersè siand stôs recepieus in temps relativamaing moderns, u directamaing our dal latin, u our d'otras lingnas chi'ls avaivan ellas pigliôs our dal latin, schi nun as haun els sfruschôs e sgüzzôs in buocha del pövel. Ün pudess cougualêr quaists pleds a pezzas da munaida chi nun sun stôs in circulaziun, dimpersè restôs zuppôs in qualche sotteraun: Uschè veglias scu las otras, peran ellas tuottüna tuot nouvas: ils tschientinêrs haun passô sur ellas, sainza laschêr üngün stizzi.

Remarcha 2. Our da simils motivs nun sun neir stôs pigliôs sü pleds uossa latinisôs, chi nun preschaintan pü üngün stizzi da lur character ladin, ed esibeschan l'istess aspet unifuorm ed internaziunêl scu'ls pleds

nomnôs suot rem. 1, grazcha alla disfortüneda tendenza da taunts e taunts scriptuors ladins, da's „conformar a plü podair davo'l latin„ (mera p. 579) e da privêr la lingua da tuotta originalited, tendenza chi ho prodüt pleds scu abitaziun, benedicziun, concordia, condemnaziun (condannaziun, mera rem. 3 b) confortêr, considerêr, consignêr, corp, domestichêr, fragil, fragilited, gloria, inimicizia, magistrat, maledicziun, memoria, merit, misericordia, misericordiaivel, onorabel, quiet (tranquil), rotulêr, semi-circul, stabel, stabilited (instabel, instabilited), superbia, victoria, victuaglia, visitêr etc. etc., tuots pleds per ils quêls il ladin posseda bellas egnas fuormas: avdaunza, avdêr, bandischun, concoargia, cundannaschun, cuffurtêr (cuffüert, cuffört), cuschidrêr, cusnêr (cussgnêr), chüerp, dumes-chêr, freschal, fraschlezza, glüergia (gloergia), inimiaunza, mastrô, maldischun, memüergia (= algurdentscha), miert, misericorgia, misericurgiaivel, undraivel, quaid, rudlêr, mez-tschierchel, stevel, stavlezza (mêl stevel, melstavlezza), supervgia, vandschida (vandscheda, victoargia), vitquergia, visdêr etc. etc.*)

La differenza traunter quaists pleds e quels nomnôs suot rem. 1 gescha nel fat, ch'els designeschan ideas chi haun probabelmaing adüna gieu cuors nel pövel, per las quêlas ils pleds haun dimena adüna existieu. Mo ün ho petulantamaing sfurmô ils buns pleds vegls per als dêr ün iffittamaint modern, sco ch'ün ho fabrichô süllas muschnas della bella chesa engiadinaisa l'hotel sul e trid. — Al incunter sun la granda part dellas ideas expressas tres ils pleds nomnôs suot rem. 1 interamaing nouvas, da maniera

---

*) Ün ho suvenz imbüttô als autuors e collaboratuors del Dizionari *Pa lioppi* ed allas commischiuns chi haun elavurô ils *cudeschs da scoula*, d'esser els la causa da quaista modernisaziun ed internaziunalisaziun della favella ladina. Üngün rimprover nun podess esser pü ingüst. Els haun be seguieu üna tendenza generêla da lur temp. In particulêr nun ais que brich l'incombenza d'ün lexicograf, da reformêr in generêl üna lingua; sia ouvra sto bgeranzi esser ün spievel fidèl del svilup e stedi della lingua ad ün' epoca determineda. Tuot la refuorma positiva ch'el po realisêr, sch'el tschercha da tender eir ad üna mira prattica, ais da creêr ün' ortografia unifuorma, e in que il Dizionari ho plainamaing reuschieu per l'E. O. L'instancabla lavur e, que chi nun ais brich da smanchèr, il curaschi, l'idealisem, la perseveraunza dels duos *Pallioppi* sun degns della pü ota admiraziun e stima, e cumbain ch'eau nun saja in tuottas chosas perüna cun els, schi speresch eau tuottavia sincêramaing, ch'uschè lönch cha viva la lingua ladina, ün non pronunzcherò mê sainza la pü chafuolla arcognuschentscha e reverenzcha quels duos noms.

Las commischiuns per la redacziun dels *cudeschs da scoula* haun continuò l'ouvra da Pallioppi eir per l'E. B. Scha'ls cudeschs in questiun, inguèl scu'l Dizionari, contegnan memma bgers pleds italiauns, schi ais que darchò ün segn dels temps, e na ün sviamaint individuêl. Sainza dubi as chatta traunter ils scriptuors pü moderns (scu traunter ils pü vegls) ün numer respectabel da represchentants d'ün möd da scriver pü s-chet e net, e lur influenza nun intarderò a's fer resentir favoraivelmaing nellas producziuns literarias del avvegnir.

La lingua ais del rest be ün simptôm del svilup generèl d'ün pövel. La perioda dell' internaziunalisaziun del ladin coïncida cun quella dell' evoluziun la pü intensiva dell' uschèditta industria d'esters, chi ho eir in oters risguards gieu deplorablas influenzas sün nossas valledas. Il maungel da caracter chi's manifestet uschè sovenz nella vita publica ed economica, as tradit necessàriamaing eir nella lingua.

ch'ün avaiva propi da bsögn da pleds nouvs. Intaunt dimena ch'ün ho tuotta s-chüsa da druvêr ils üns, ün nun ho üngünischma da druvêr ils oters, upöja cha'l pled vegl nun saja hozindì propi pü inclegentaivel.

Per tschertüns da quaists pleds as redüa la müdeda, scha na tuottafat, schi almain parziêlmaing, ad üna questiun d'ortografia, e nel interess da quaist' ultima füss que da recumandêr da scriver scu Pallioppi: concordia, misericordia, victoria, etc., per oters as tratta que propi della substituziun d'ün pled tres ün oter scu per avdaunza, fraschlezza, vandschida, vitquergia etc.

† La nossa afdaunza es in schil. *Bifr.*, *Phil.* 3, 20.

† Lg spiert seinckg hewda in nus. *Schuchiaun* 85

† Scodün chi ho da hawdêr cun te fatscha plü fundamaint sün tieu sulett dijr schi u na, co sün lg gürêr u saramaint da bgier otars. *Schuchiaun* 342

E. B. In quel pet potent e lad avdaiv' ün cour chi sentiva qualchosa da plü co que chi sainta l'hom ziffrà dad hoz in di. *Fögl* 61, 54 *(Pult)*.

† E. B. Ilg plaed da Dieu dess havdar in vo. *Trom.* 52.

† Our d'üna proepia buochia uain la bandischun & maldischun. *Bifr.*, *Jac.* 3, 10.

† La paesch & concoargia. *Schuchiaun* 279.

† Lur cundãnaschun es giüsta. *Bifr.*, *Rom.* 3, 8.

† Vus daias pardunêr & cufurtêr. *Bifr.*, *2. Car.* 1, 7.

Benedescha'ls tuots cun cuffüert e spraunza della vita eterna. *Lit.* 212.

† Biôs sun aquels chi uaidguan, perche els uignen ad artschaiver cufoert. *Bifr.*, *Matt.* 5, 4.

† O fidel Dieu, vögliast nus tuots faer sentir virtüdaivelmaing 'l dutsch cufört da la aescha mort & passiun da tieu filg. *Form.* 10.

† Eau poss cuschidrêr che aquaista mia houvra nu uigna da tuots ludeda. *Bifr.*, *pref.*

E. B. Obtgnond eir pac, non cuschidress eu quai sco pitschen merit. *Ann.* 29, 163 *(Pult)*.

Mieu dovair ais da cusnêr tuot al patrun legitim. *Pr. Cud.* 129.

† Et hauiand sarrô l'g cudesch, schi l'g ho el cusnô agli serviaint, & es sezieu giu. *Bifr.*, *Luc.* 4, 20.

† Christus ais rasüstô cun ün chüerp spirituael, & inguotamain ün uair chüerp humaun. *Schuchiaun* 67.

† Scodüna natüra è da la suluaschina, & da l'utsthlina, & dals serpains & da las chioses marinas, uain dumêstchieda, & es adumestchieda da la natüra humauna. Ma la leaungia nu po üngiün de la lieud adumestchiêr, ün mel chi nus po mastragiêr, plain d'murtael uinin. *Bifrun*, *Jac.* 3, 7—8.

† Sũgiaũtamaing l's marids chiesan cũ ellas cun intellet, cũpartiand à la duonna hunur, scu ad üni uaschilg plü f r ê s c h a l. *Bifrun* 1, *Petr*. 3, 7.

† In aquaista vita nu pudains perfectamaing schkiuijr lg pchio, ma suuentz ngins uitzs tres f r a s c h l e t z a humauna. *Schuchiaun* 8.

† Christus ais arasüstô par chiaschun da la g l ü e r g i a sia & da seis bap. *Schuchiaun* 66.

† G l o e r g i a à Dieu ils hutisthems, & in la terra poesth à la lieud. *Bifrun, Luc*. 2, 14.

† L'i n i m i a u n z a cun Dieu. *Bifr., Jac*. 4, 4.

† Els uignen à mnêr uus als m a s t r ô s. *Bifr., Luc*. 11, 11.

Christ da Pilat, injüst M a s t r ô,
Alla Moart temporaela
Fütt condannô, per nos pechiô,
Accio ch'all' aeternaela
Mort nus, da Dieu, ilg jüst Mastrael
Nun gnissen condannôs; partael
El taunt per nus pativa. *Cat. Chant*. 11.

† M a l d i s c h u n (Ex. mera suot *bandischun)*.

† La celebratiun da Dieu quae ais, trer in m i m ü e r g i a las proprietaedts & houvras divinnas. *Schuchiaun* 253.

† Las tias almousnas sun stedas in m e m o e r g i a auaunt Dieu. *Bifr., Act*. 10, 31.

† Dieu chiassa lur m e m ü e r g i a our da la terra. *L. P*. 97.

† El füs m i s e r i c u r g i a i v e l. *Schuchiaun* 50.

† Dieu arguarda l'g pouuer cun sieu oelg m i s e r i c u r g i a i u e l. *L. P*. 106.

† L'amur, buntaed & m i s e r i c o r g i a da Dieu. *Schuchiaun* 55.

† La prüma part da la infurmatiun christiauna ais: Da la M i s i e r g i a da l' christiaun. *Schuchiaun* 204.

† In schimlas occasiuns aise bgear milg da murijr religiusamaing & h u n d r a i w l a m a i n g co s'saluêr la vitta cun schnaiêr la vardet. *Schuchiaun* 342.

† Tü dajast h u n d r e r teis Babb, & tia Mamma *T*. 6.

Co milli, milli q u a i d a m a n g reposan. *Caderas, Fluors*, 33.

Chi vain ans r u d l ê r la peidra davent dalla fossa? *J. B*. 139.

† Mês chier frars, sajas s t ê u a l s. *Bifr., 1. Cor*. 15, 58

† Ün hum dubbel d'sen es mêl s t ê u a l in tuottas sias uias. *Bifr., Jac*. 1, 8.

† Els hauaiuan s t a e u a l m a i n g ubedieu alg cumandamaint dalg bab. *Bifr., Er*.

† Jnua chi es l'g initsth & lang, allò es mêla staflezza. *Bifr.*, *Jac.* 3, 16.

† S'inguardò che uus nu croudas da uossa egna stêflezza. *Bifr.*, *1. Petr.* 3, 17.

† La superffgia ais mẹlvuglida à Dieu & à la lieud. *L. P.* 95.

† La victoargia da la moart. *Schuchiuun* 66.

† Eau era amallô & in prachsun, & nun m'hauais uischdô. *Bifrun*, *Matt.* 25, 43.

El cumpret vitquergia nella cited. *Pr. Cud.* 27.

Ma chamined' e mieu murütsch
Sun guarnieus cun vitquergia. *Flugi*, 22.

Remarcha 3. Las glistas precedaintas nun contegnan neir pleds ladins italianisôs, u pleds daffat italiauns ch'ün drova in ladin, siand cha neir quaists nun esibeschan natürêlmaing las ledschas foneticas caracteristicas per nossa lingua, e dallas quêlas nus stovains avair qualche cognuschentscha, per inclêr las müdedas vocalicas nella conjugaziun. Per bain sclarir la materia, sto ün disferenzchêr ils quatter cas seguaints:

a) Il pled italiaun ais l'istess u squasi l'istess scu'l pled latin (la differenzcha eventuêla ais in generêl be ortografica), da maniera cha suvenz ün nun po decider scha l'influenza ais latina u italiauna, scha l'autur ho pruvô da's „conformar il plü possibel davo'l latin" u da's „conformar il plü possibel davo l'italian". Il resultat in tuots duos cas füss identic.

Ladin italianisô (u latinisô)	Ladin populêr	Italiaun	Latin (acc.)
attiguo, -a	attach (§ 188 b)	attiguo, -a	attiguum, -am
benevolenza	bainvuglientscha	benevolenza	benevolentiam (f.)
il chantadur	il chantunz	il cantatore	cantatorem m.)
il circul	il tschierchel	il circolo	circulum (m.)
il corp	il chüerp	il corpo	corpus (n.)
elaborêr	elavurêr	elaborare	elaborare
episcopêl	del uvais-ch	episcopale	episcopalem
la furia	la fürgia (füergia)	furia	furiam (f.)
giubilêr	güvler	giubilare	jubilare
la gloria	la glüergia (gloergia)	la gloria	gloriam (f.)
il grado	il grô	il grado	gradum (m.)

Ladin italianisô (u latinisô)	Ladin populêr	Italiaun	Latin (acc.)
l'inimicizia	l'inimiaunza	l'inimicizia	inimicitiam (f.)
inconveniaint	† scufgnaivel	inconveniente	(inconvenientem)
incudine (§ 41)	anchüna, inchüna	incudine	incudem (f.)
l'istoria	la stoargia	l'istoria	historiam (f.)
la lamentaziun	l'almentaunza	la lamentazione	lamentationem (f.)
il magistrat	† il mastrô	il magistrato	magistratum (m.)
la memoria	la memüergia	la memoria	memoriam (f.)
menziunêr	manzunêr	menzionare	(mentionare)
miraculûs	müravgliûs	miracoloso	miraculosum
la miseria	la misiergia	la miseria	miseriam (f.)
l'obligaziun	† l'ubliaschun	l'obbligazione	obligationem (f.)
primogenit	prümgenuieu	primogenito	primogenitum (m.)
la provenienza	la provgnentscha	la provenienza	(provenientiam)
quiet (quietezza)	quaid (quaidezza)	quieto	quietum
la sapienza	la sabgenscha	la sapienza	sapientiam (f.)
il scolar	† il sculêr	lo scolare	(scholarium, m.)
la superficie la superfizia	la surfatscha	la superficie	superficiem (f.)
la temperatura	la taimpradüra*)	la temperatura	(temperaturam)
tener	tender (zart)	tenero	tenerum
vicin	vschin*)	vicino	vicinum (m.)
vigilêr	vagliêr	vigilare	vigilare

etc. etc.

Exaimpels mera alla fin del §.

b) Il pled italiaun ais foneticamaing different dal pled latin, dal quêl el ais derivô. Il pled ladin piglia la fuorma italiauna ed as suottametta in quaista maniera allas ledschas foneticas d'üna lingua vivainta estra (cumbain parenteda). Têlas assimilaziuns preschaintan üna dobla incuvgnentscha. Na be ch'ellas sfigüreschan il ladin; ellas condüan eir facilmaing in errur, siand ch'ellas faun crajer ad üna pü intima parentella traunter las duos linguas cu cha exista reêlmaing.

*) In taimpradüra e vschin avains duos exaimpels da pleds populêrs aviand üna significaziun differenta dals pleds latinisôs correspondents. In têl cas po ün admetter l'adöver da quaists ultims, sch'els correspuondan propi ad ün bsögn, que chi nu's lascha dir da vicin (mera suot c).

Ladin italianisô	Ladin populêr	Italiaun	Latin
condannaziun	cundannaschun	condannazione	condemnationem (f.)
condot	condüt	condotto	conductum
indot	indüt	indotto	inductam
introdot	introdüt	introdotto	introductum
lusso	luxus	lusso	luxus (nom. m.)
petto	pet, † pech (bruost)	petto	pectus (n.)
piano (= proget)	plan	piano	planum (n.)
prodot	prodüt	prodotto	productum
recondot	recondüt	ricondotto	reconductum
redot	redüt	ridotto	reductum
sedot	sedüt	sedotto	seductum
sogget (= suddit)	† subget, † sugget	soggetto	subjectum (m.)
vescovadi	uvais-chia	vescovato	episcopalum (m.)
vescovil	uffici d'uvais-ch del uvais-ch	vescovile	episcopalem
vedova	vaidgua	vedova	vidua
vittoria	victoargia	vittoria	victoria

etc. etc.

Exaimpels mera alla fin del §.

c) Il pled italiaun piglia la plazza d'ün pled ladin, e que nella granda part dels cas sainza üngün bsögn, our da spüra negligenza. Co as tratta que dimena d'üna graduêda e successiva dislocaziun del vocabulari ladin a prô del vocabulari italiaun, na be d'ün' assimilaziun pü u main intima a pleds italiauns.

Ün po esser in dubi, il quêl dels duos fenomêns trattôs suot b & c ais il pü privlus per la lingua. Sfortünedamaing ais que durante ün tschert temp propi sto la moda, pustüt nels ultims decennis del dischnovevel tschientinêr, da fêr simlas substituziuns. Ün nun discuorra pü natürêlmaing, ün tschercha sistematicamaing e conscientamaing da dêr ün vstieu ester al vegl pled ladin. Ün chamina sün stelzas, e na pü sün sias chammas natürêlas. Ün fuorma intêras frasas pü italiaunas cu ladinas. Natürêlmaing preschaintan têlas uschè poch la beltezza e l'eleganza della lingua toscana cu la naivited e la scherba savur della lingua ladina. Ellas sun tridas e bastardedas (scu in generêl l'architectura dell' istess' epoca), ed ad ellas s'applicha fich bain il pled della Bibgia: „Ün nun metta neir vin nouv in uders vegls; uschigliö schloppan ils uders, il vin vain spans, e'ls uders sun rovinôs; ma

vin nouv as metta in uders nouvs, ed uschè's conservan amenduos." (Matt. 9. 17). Per fortüna ais la reacziun auncha gnida a temp, aunz cu cha sajan schluppôs ils vegls uders ladins e cha saja ieu spans l'ierta preciusa del pövel engiadinais.

Têlas substituziuns sun:

Italiaun	Ladin
acciò cha (mera cio)	per cha, a fin cha
accoglier	artschaiver, pigliêr sü
alloggêr	albergêr, chattêr albierg
alquanto (alquaunt)	ün po, ün poin; qualchosa, qualchosetta
altitudine	otezza
amaramaing	sosamaing
antenats	E. B. padernuors perdavaunts
appetent, avid	bramus, cufdus
appoggêr	sustgnair, pozzêr, püttêr
appoggi	sustegn, pozza, pütta
appunto	güsta
aquila	aivla
arrivêr	† survgnir, gnir
arrivo	vgnüda
ascoltant	auditur
ascoltêr	tadlêr
assalto	attach, assagl, stuorm
assassin	morder (schaschin)
assassinêr	mordragêr
s'avvicinêr	s'apprusmêr
avo	bapsegner
azzur	blov
bagnêr (= dêr ova)	assavêr
bastantamaing	avuonda
capitêr	dvantêr, gratagêr, (succeder)
capricorn	stambuoch
carteggêr	correspuonder
cio (ciò)	que
conciò, perciò	üschè, con que (dimena); perquè

Italiaun	Ladin
circuit	crês (tschierchel)
contadin	paur, pur
contracambiêr	s-chamgêr
collina	muot
cognit	contschaint
cognitamaing	contschaintamaing
concupiscenza	cuvaida
convenient	† cuvgnaivel
convenientamaing	† cuvgnaivelmaing
debel	† flaivel
deblezza	† flaivlezza
desiderêr	giavüschêr
desideri	giavüsch
dilet	chêr
dilettissem	charischem
dissolut	slaschô
dissolutamaing	slaschedamaing
dissolutezza	slaschögn, † poicha tuorp
domestic	chasaun
dopo	zieva, E. B. davo
duca	dücha
durante cha	intaunt cha
ecco	mera
essendo }	{ siand
stante }	{ siand cha
evo	eted
exceptuô	arsalvô
extinguer	stüzzêr
felice	beô (biô), fortünô, vintüraivel
felicited	beadentscha, fortüna, vintüra
ferrata, ferrovia	via d'fier (streda d'fier)
fundamentêlmaing	a fuonz
generaziun	schlatta
giornêlmaing	imminchadi
gratitudine	arcuntschentscha
ingratitudine	mêlarcuntschentscha
inondaziun	ovazun
instrucziun	† amastramaint
mancanza	maungel

Italiaun	Ladin
medesim	stess, medem
mediante	tres, per mez da
multitudine	fuolla
naschita	naschentscha, † naschiun
natalizi	di da naschentscha
naufragio (naufragi)	† nêf aruotta
necessari	da bsögn, bsögnus
negoziant	marchadaunt
negozianta	cromerina
nel, nella (chap. VII)	i'l, illa, aint i'l, aint illa
nona	mammaduonna
nonobstante (prep.)	malgrô, ad onte da
nonobstante (adv.)	tuottüna (E. B. tantüna), tuottavia
ogget	chosa, guaffen, roba
ogni	(im)mincha († scodün)
ogni ün	(im)minchün, scodün
omnipotaint	tuotpussaunt
orribel	snuaivel
pauperile	da povers
peccaminus, -a	pcheder, pchadritscha, (della charn)
pedata	stizzi, pass
pentecoste	tschinquaisma
pentimaint	rüvglientscha
as pentir	s'arüvlêr
personaggio	persuna, persunalited
pigrizia	daschütlia
preparêr	perderscher, appinêr
preparô, prom(p)t	appinô, perdert
president (da vschinauncha)	cuvih
principêlmaing	pustüt
esser in procinto	esser per (mera p. 536—537)
prom(p)tamaing	spert, spertamaing
prom(p)tezza	† prastezza
quotidian	d'imminchadi
quotidianamaing	imminchadi
redemziun	spendrischun
regno	reginam
regordant	algurdaivel
relevanza	rileiv

Italiaun	Ladin
(as) rememorisêr	(s')algurdêr, trêr in immaint, avair in immaint, esser algurdaivel
reminiscenza	algurdentscha
renomina	† numnaunza
Reno*)	Rain*)
riparo	chöntschet
saccagêr	plündragêr
saimper	adüna
sbocco	1) imbuchamaint, 2) sbuochadüra
sceglier	tscherner
scelta	tscherna
scioglier	resolver, dissolver, sfêr, alguentêr
scopo	parpöst, fin
sede, sedia	sez, siz
senso	sen
sito	lö, posiziun
soggiorno	dmura
sommo	il pü ot
soprastant	† parzura
soprastanza	redschamaint
stante (mera essendo)	siand
stante cha	siand cha
suffiziaintamaing	avuonda
supplica	aröv, giavüsch
supra	1) davart, 2) sur, sur da
süprêm	otischem († utischem)
trapassô	barmör
tribunêl	† drachüra, drettüra
testimoni	perdütta
ultra da que	mêlsinavaunt, meglinavaunt
velên	tössi
velenêr	töss-chentêr
ventur	chi vain
viaggiatur	viandaunt
vicin	ardaint, daspêra
vicinanza	contuorns, † prusmaunza
vincitur	vandscheder

*) Fortünedamaing nun ais que auncha gnieu ad immaint ad üngün da dir eir Eno per En.

Italiaun	Ladin
vincitrice	vandschedra
vituperi	tuorp
vocaziun	clamaschun

etc. etc.

Exaimpels alla fin del §.

d) L'influenza italiauna as muossa be nella desinenza, pustüt *-o*, chi vain substituieu al latin *-us* (u *-um*).

1. Ils vegls scriptuors ladins nun cognuoschan brich quaist *-o*. Bifrun p. ex. disch (in generêl) Christus, Paulus, Petrus etc. Inua ch'el ho Christo, Paulo, Petro etc., lò sto il nom nel text latin nel dativ u nel ablativ. Cunfrunta losupra §§ 132—133.

Similmaing metta Bifrun; Jesus, e na Gesu (fuorma italiauna).

2. La tendenza da metter *-o* spingia tscherts autuors a dir eir centro, globo, maximo, minimo, monstro, quanto, ultimato etc. impè dellas fuormas latinas centrum, globus, maximum, minimum, monstrum, quantum, ultimatum etc. Tuots quaists pleds nun sun brich entrôs nella lingua ladina tres l'intermediari della lingua italiauna, dimpersè, scha na directamaing our dal latin, schi indirectamaing per mez del tudais-ch, il quêl drova las fuormas latinas. Ünguotta nun güstificha dimena l'adöver dellas desinenzas italiaunas.

Neir per pleds italiauns dvantôs tuottaffat familiêrs e druvôs in generêl sainza l'*-o* nun as güstificha l'adöver della fuorma italiauna, scu giro, petto, tiglio etc. per gir, pet, tigl etc.

3. Per ils substantivs in -ismo füss megl da druvêr la desinenza -isem. L'unic vegl pled da quaista categoria ho -aisem: battaisem (bataisem).

4. In generêl sun eir ils substantivs ed adjectivs in *-e* ed ils substantivs feminins in *-i* pleds italiauns. Sovenz as lascha dêr a quaists ün aspet ün po pü rumauntsch in druvand la desinenza *-a*, scu basa, lita, fasa, ipotesa, metamorfosa etc. Cunfrunta § 40 e 43.

Exaimpels.

Siand il fenomên dell' influenza italiauna trattô pü detagliedamaing nel appendix, schi vain qui be do üna tscherna relativmaing pitschna d'exaimpels our dalla literatura ladina.

Exaimpels a.

Ladin italianisô u latinisô	Ladin populêr
1. Il prô attiguo alla vschinauncha, la müraglia attigua allla citted. *Pall.*	1. Ils mats udittan a tschantschêr nella chambra attach. *Pr. Cud.* 27.

Ladin italianisô u latinisô	Ladin populêr
2. Allura vainst tü a't allegrêr e giubilêr. *J. B.* 72.	2. Sigfried güvlaiva da dalet, d'avair fat üna speda uschè bella e buna. III. 2.
3. Il preschaint cudesch da lectura, elaborô dals Signuors magisters N. N. vain declarô sco cudesch da scoula chantunêl. III, I.	3. La tradiziun dels Nibelungs, scu ch'ella compera quia, füt elavureda in base dal terz cudesch tudais-ch chantunêl. III, III.
4. Co svolettan ün di in tuotta furia giò dal ajer duos aivlas e sdrappettan il falcun. III, 6.	4. † Tres la fè ho el abandunô Aegyptum & nun ho tmieu la fürgia del araig. *Bifrun. Heb.* 11, 27.
5. Nun rendè mêl per mêl, o ingiuria per ingiuria. *Menni,* 1. *Petr.* 3, 9.	5. † Els l'g haun tramis inavous cun ingiürgias. *Bifrun, Marc,* 12, 4.
6. Lontaun saja da nus il dêr motiv allas lamentaziuns, cha tü avaunt temp applichettast ad Israel. *Lit.* 6.	6. † Aquaista nun es üna nouva almantaunza. *Bifrun, Er.* El ho portô almentaunza cunter te. *Pall.*
7. E. B. Nella planüra da Zernez retschaiva l'En ün considerabel affluent, nempe il Spöl, da provenienza italiana. V, 118.	7. Ils Tuscs o Etruscs, pövel d'ün' otra provgnentscha co il rest dels pövels d'Europa, . . . sun entrats in Italia passond sur las Alps dalla vart del Nord-ost. *Ann.* XXIX, 165, *(Pult).*
8. Comparta et augmainta a tuots ils genituors sapienza e forza dad edüchêr seguond tia volunted lur infaunts. *Lit.* 188.	8. † La sabgienscha adoza l'g chio dalg hümil & l'g aschainta intraunter l's principaels. *L. P.* 103.
9. E. B. La superfizia del mar ais roduonda in tuottas direcziuns sco quella d'üna culla. VII, 125.	9. E. B. Que ais dimena evidaint, cha perfin la surfatscha del mar non ais del tuot planiva, dimpersè combla. VII, 125.
10. Il president comunêl vigilescha, cha scodüna commissiun locala, tuots uffiziants ed impiegôs comunêls adempeschan lur dovairs. *Tschant. Zuoz,* 8.	10. Ed el vain, e'ls chatta dormind, e disch a Petro: Simon, dormast tü? Nun hest tü podieu vagliêr ün' ura? Vagliè, ed urè, acciò vus non vegnias in tentaziun. *Menni, Marc.* 14, 37.

Ladin italianisô u latinisô

11. E. B. Siand nella chambra profonda quietezza, interrompet quella la donna. Andeer-Pult, 100.
12. E. B. L'immensa cittad ais sco morta, quieta, dispopolada. *Cud. Sc.* 129.

Ladin populêr

11. E. B. Cur la nott e stanglantüm at surprendan, poust ir a paus e dormir quaidamaing. *Cud. Sc.*, 1.
12. E. B. La domengia a Londra ais vairamaing ün quaid di del Segner. *Cud. Sc.*, 129.

Exaimpels b.

Ladin italianisô

1. La condannaziun da têls ais güsta. *Menni, Rom.* 3, 8.
2. Il Dieu del tschêl e della terra, chi'mho condot davent dalla chesa da mieu bap, quel trametterò sieu aungel avaunt me. *J. B.* 10.
3. La famiglia da Duonna Mercedes l'avaiva indotta a spusêr il vegl e richissem corregidor. *Grand, Chapè* 82.
4. E. B. La baselgia avaiva introdot la confessiun dels puchiats. VII, 16.
5. E. B. Las materias accompagnatorias e diversas nels duos cudeschs da lectura pellas scoulas superiuras contgnaran circa tuot ils prodots poetics da noss autuors ladins. V, *pref.*
6. Simei s'allegraiva da vair David ridot in têl'anguoscha. *J. B.* 55.
7. E sco cha la baselgia ais soggetta a Cristo, uschea sajan eir las mugliêrs soggettas a lur marids *Lit.* 158.
8. E. B. Ün dels plü grands donaturs del vescovadi da Coira füt l'imperatur Otto I. V, 53.

Ladin populêr

1. † Da quêls lur cundannaschun es giüsta. *Bifrun, Rom.* 3, 8.
2. Fin uossa sun eau chaminô nels erruors, ed el m'ho condüt sün la via della vitta, *Pr. Cud.* 58.
3. L'ingurdia da danêr l'avaiva indüt a mordragêr sieu amih. *Pr. Cud.* 38.
4. Las giallinas gnittan introdüttas tiers nus our dal oriaint. *Pr. Cud.* 87.
5. E. B. Nels doccs da Londra as vezza il pü grand marchà del muond, umans d'ogni sort naziun e d'ogni part della terra in lur costüm e maniera, con prodüts d'ogni clima. *Cud. Sc.* 129.
6. E. B. Il vaschè coll' ossa del sonch füt darcheu recondüt a Remuosch. VII, 30.
7. † Scodüna horma saia subgietta als superiuors. *Bifr. Rom.* 13, 1. Tres aquè es è bsüng che uus sajas subgiets. *Bifr. Rom.* 1, 5.
8. Sieu huasthchieu prenda ün oter. *Bifrun, Act* 1, 20.

Ladin italianisô

9. E. B. Eir a Coira, in immediata vicinanza della sedia vescovila, chattet la reformaziun vieplü aderents. VII, 23.
10. Que chi reguarda l'autorited paterna, schi permetta'm, d'At trêr in immaint chà in qualited da Vedova independenta eau'm chat substratta da têla. *Tönd.* 129.

Ladin populêr

9. Elg es ün plêd schert. Schi alchiün aggiauüscha l'g uffici delg huvaistg, chel aggiauüscha üna huora hunesta. *Bifrun, 1. Tim.* 3, 1.
10. Ma traunter ils richs gnit eir üna povra vaidgua e mettet aint duos pitschnas munaidas, chi faun ün quattrin. *J. B.* 127.

Exaimpels c

Pleds italiauns

1. Dand quaistas descripziuns eir al magister in tscherta maniera üna direcziun, per güdichêr persunas e fats, füttan ellas accoltas in quaistas lecziuns. III, *pref.*
   Tuots ils cavalliers e scutiers füttan accolts da Sigmund con grand' amiaivlezza. III, 4.
2. Di'm, mia figlia, nun podessans nus allogêr nella chesa da tieu bap? *J. B.* 11.
3. E. B. Nus resguardettan principalmaing l'istoria grischuna e qui specialmaing evenimaints, chi concernan nossas valladas ladinas . . . ; nus ans appoggettan lapro allas seguaintas ouvras istoricas etc. V, *pref.*
4. Il bastun am serva d'appoggi. *Pall.* 1, 53.
   El ais mieu appoggi nel bsögn. *Pall.* 1, 53.

Ladin populêr

1. † Ns do dimena o Segner spiert & forza, chia nus cun algretia, cretta & fidaunza sün quaista tia otha gratia à nus in Christo dvanteda stetans puzzôs, ... do chia nus eir sia resüstanza piglens sü cun cufüert & algretia. *Form.* 24.
   † Et aquel chi vain ad arschaiuer ün tal mattel in mieu num, arschaiua me. *Bifr., Mat.* 18, 5.
2. La povra duonna partit da bun cour sieu ultim baccun con il profet e l'albergêt in chesa sia. *J. B.* 61.
3. † . . . chia nus stetans puzzôs (mera c 1).
   Las vuolps haun tannas, e'ls utschels del tschêl gnieus; mo il Figl del crastiaun nun ho, inua el pozza sieu cho. *Menni, Matt.* 8, 20.
4. Ed eir sch'eau chaminess nella s-chüra val, schi nun tem eau üngün mêl, perchè tü, o Segner, est cun mê, mieu s-chüd e mia pozza. *J. B.* 75.
   † La culuonna & la pütta de la uardet. *Bifrun, 1. Tim.* 3, 15.

Pleds italiauns	Ladiņ populêr
5. Co gnit annunziô a Gunter l'arrivo dels cavalliers. III, 7. Eau m'alleigr da tieu felice arrivo. *Pall.* 1, 63.	5. Gia al momaint da nossa vgnüda in quaist muond avains chattô per il salüd da nossas ormas ils pü buntadaivels provedimaints. *Lit.* 190. † Frars saias paciains infina à la uegnüda delg signer. *Bifrun, Jac.* 5, 7.
6. Ün assalto impetuus da parte dels Grischuns füt respint. VII, 12. Cuorrer al assalt, sostgnair ün assalt. *Pall.* 1, 68.	6. Quaista glieud civiliseda podessan tuot il pü trêr la speda, cur cha's trattess d'as defender cunter ün attach da Mongols u qualchosa d'simil. *Tönd.* 444. † Traiè aint tuotta l'armadüra da dieu, cha uus possas stêr scunter als assaigls delg diauel. *Bifrun, Eph.* 6, 11.
7. Be d'inrar capita, cha'l lai dscheila per part. VII, 105.	7. Mo a dvantet, cha la sort il tuchet, da fêr il profüm. *Menni, Luc.* 1, 8.
8. Nonobstante quaist' extais' activitâ, guadagnaiva Gallicius amò temp da carteggiar culs celebers coetans. *Andeer-Pult,* 104.	8. Correspuonder cun qualchün. *Pall.* 1, 199.
9. La mamma s'occupaiva tuot l'avant mezdi con lavurs domesticas. *Andeer-Pult,* 91.	9. Giacob staiva gugent a chesa e s'occupaiva cun lavuors chasaunas. *J. B.* 12.
10. Innumerabels sun ils beneficis, cha tü giornêlmaing ans compartast. *Lit.* 189. Fortificha noss' orma tres tieu sench spiert, cha nus piglians tiers quotidianamaing nella fidaunza in tia grazia tres Cristo. *Lit.* 167.	10. † Do à nus nos paun, huotz, & immünchia di. *T.* 1. Sigfrid e sieus cumpagns as radunaivan imminchadi sülla plazza del chastè culs cavalliers burgognais ed as divertivan, fand gös gimnastics. III, 8.
11.—13. E cura cha quaist infaunt sarò rivô als anns da discernimaint, schi assista'l, cha el na be regordant al vut oatz in sieu nom	11. † Et ho arfschieu Israel ses fafamailg, par chel füs algurdaiuel de la misericorgia. *Bifrun, Luc.* 1, 54.

Pleds italiauns

fat, ma d'egian impuls aspira in tuot il cuors da sia vita a viver et agir conformamaing a sia vocaziun in Cristo, da chaminêr in sias pedatas, e da's tegner a sieu exaimpel. *Lit.* 116—117.

Ladin populêr

12. † E. B. Ilg dormir ais conveniaint, scha no tras quel dvantain plü habils pro las lavuors da nossa clamaschun. *Trom.* 6.

13. E. B. Teis inimihs vitupereschan ils pass da teis onschü. *Biblia E. B., Ps.*, 89, 52.
† Christus es apaschiunô par nus, laschand a nus ün exaimpel, che nus giessen dzieua ses stizzis. *Bifrun, 1. Petr.* 2, 21.

Pleds italiauns

14. Cur ch'ün remarcabel personaggio passaiva, accompagnà da seis servitura, la quantità s'allontanaiva, testifichand la plü profonda stima. *Andeer-Pult,* 102.

15. E. B. Ün renomnà viagiatur del secul passà. VII, 104.

Ladin populêr

14. Nus tscherchettans da fêr cognuschentscha con qualche persunalitads politicas e literarias pü distintas. *Tönd.* 447.

15. E. B. L'eremit vivet nel god, protegiand ils viandants. V, 47.

Exaimpels d.

Ladin italianisô (desinenzas italiaunas)

1. E vzand lur cretta, dschet Gesu al schirô: Figl, sajast da bun anim! Tieus pchôs at sun perdunôs. *Menni, Matt.* 9, 2.
Ma cur Paulo avet raspô insemmel ün mantun da fruos-chas, e miss quellas nel fö, gnit oura üna vipra causa la chalur, e s'attachet a sieu maun. *Menni, Act.* 28, 3.
Mo fin in Asia l'accompagnettan Sopater, e dals Tessalonicensers Aristarco e Secondo e Cajo da Derbe, e Timoteo; e dals Asiats Tichico e Trofimo. *Menni, Act,* 20, 4.

Ladin populêr

1. † Et cura Jesus hauet uis lur fè, schi dis el agli schirô: sto da buna uoeglia filg, tes pchiôs uignē ad gnir pardunôs. *Bifrun, Matt.* 9, 2.
† Et haviand Paulus araspô bain bgierras fruostchias, & las hauet missas ilg foe schi uen oura par l'g chiod üna uerma & s'attachio sü l'g sieu maun. *Bifrun, Act,* 28, 3.
† Mu Sopater l'g ho accumpagnô infina in Asiam, & da Tessalonica Aristarcus & Secundus & Gaius Derbaeus & Timotheus. Et da Asia Tychicus & Trophimus. *Bifr., Act.* 20, 4.

Ladin italianisô (desinenzas italiaunas)

2. Morges ais il centro del commerci in vins vadais. VII, 106.
Il cudaschet contegnarò ün bain ampel quanto da materia. II, *pref.*
E. B. Als ovais-chs da Coira gniva furnieu da temp in temp ün tschert quanto d'forellas. V, 100.

3. Nun podiand passêr suravi las profuondas rimas, stovettans fêr ün grand giro. V, 108.

4. Üna föglia da tiglio crudet durante il bagn traunter las spedlas. III, 2.
Nella sumbriva del tiglio. *D. S.* 1911, 51.

5. Ün violent tifo m'obliet al let. *Tönd.* 231.
El ais mort da tifo. *Pall.*

6. Il custabgêr u sillabêr, e las otras exercitaziuns nel lêr stöglian preceder al uso da quaist cudaschet. *Pr. Cud., pref.*

Ladin populêr

2. L'organisaziun centrêla..... lavuress dal centrum oura metodicamaing per la buna chosa. *Ann.* XXIX, 193 *(Pult).*
Ün grand quantum fain ais stô dazipô tres la plövgia. *Clio.*
Quantum. *Pall.*
Redür l'effettiv dell' armeda ad ün minimum. *Tönd.* 444.
Moura, monstrum. *Tönd.* 445.

3. Fêr ün gir. *Pall.*

4. E. B. Pro'l bügl davant la porta
Ün tigl superbi sta;
Eu prus in sa sumbriva
Sömget bain bleras già.
V, 296 *(Lansel).*

5. L'epidemia da tifus decimet ils sudôs in champagna. *Clio.*

6. Nel romauntsch ais l'üs da custabs grands pü rêr, ma pü tschernieu, cu nel tudais-ch. *Z. Pall., Ortogr.* 90.

7. Tsch. Ina part dils Romonschs sebetta en la bratscha digl italianismus e franzosismus, fertont che lautra mixturescha siu bel lungatg cun plaids, formas e construcziuns tudescas. *Bühler*, pref.

Substituziun d'ün vocal del tschep.

§ 298. Reglas generêlas.

Pallioppi, Verb, 2ª classa, 1ª subdivisiun, 1ª seria (p. 39—54)
2ª classa, 3ª subdivisiun, 2ª seria (p. 67—69)
2ª classa, 3ª subdivisiun, 4ª seria (p. 71—73)
2ª classa, 3ª subdivisiun, 5ª seria (p. 73—75)

1. Il scolar pü avanzô chi averò imprains da distinguer, tres ün stüdi attent del paragraf precedaint, traunter pleds ladins populêrs e pleds ladins italianisôs u latinisôs scu eir traunter pleds ladins e pleds esters, e chi congualescha traunter pêr pleds ladins populêrs dell'istessa derivaunza, constaterò, ch'els exibeschan squasi regulèrmaing tschertas müdedas, suainter cha las silbas examinedas haun l'accent tonic u na. Eir pleds tudais-chs, pigliôs sü da vegl innò, muossan quaist fenomên.

2. Ils pleds seguaints exemplificheschan sistematicamaing tèlas müdedas. Il vocal suottamiss alla müdeda as chatta nels pleds a schnestra in üna silba na accentueda, e nels pleds a dretta in üna silba accentueda.

a) a dvainta ē (ei). Mera § 299.

basleda	besla
chaseda, chasaun	chesa
chavrêr	chevra
graviter, gravezza	greiv, †grêf
paschaivel	pêsch

b) a dvainta au (pronunzchô in E. O. scu tudais-ch *ä* in *spät*, frances *è*, inglais *a* in *bad*. Mera § 300.

chagnöl	chaun
granêr	graun
manglus	maungel
quantited	quaunt
sandet	saun

a) a (= †i, †e, †ae) dvainta ai (ei). Mera § 301.

avriaunza	aiver (lat.: ebrium)
†ban(dischun)	bain (lat.: bene)
baveder	baiver (lat.: bibĕre)
fradaglia	fraid (lat.: frigidum)
vardet	vair (lat.: verum)

× Cunfrunta eir:

† araginam	† raig (lat.: regem)
† dishonaster	† honeist (lat.: honestum)
† Franzis-chaun (Franziscaner)	† Franzais-ch (lat.: Franciscum)
† fras-chezza	frais-ch (tud.: frisch)
imprastêr (lat.: praestare)	impraist (Bifr.)
uvas-chia	uvais-ch (lat.: episcopum)

d) **e** (a) avaunt *m* u *n* dvainta **ai**. Mera § 302.

augmentaziun	augmaint
contemplaziun	taimpel
contentezza (cuntantezza)	containt
pazchenter	pazchaint
stentus (stantus)	stainta

e) **e** (i) avaunt *r* dvainta **ie**. Mera § 303.

ertevel	ierta
invernêr	inviern
miser	† misiergia
spirituêl	spiert
vermet	† vierm

f) **i** dvainta **e** (müdeda poch frequainta). Mera § 304.

dignited (degnited)	degn
firmamaint	ferm
signêl	segn
tschigner	tschegn

g) **u** (o) dvainta **ou**, pustüt avaunt ün consonant simpel. Mera § 305.

furêr	foura
mulin	moula
poverted	† pouver
scuragimaint	cour
sorina	sour

h) **u** (**o**) dvainta **uo**, pustüt avaunt püss consonants. Mera § 306.

bundragius	buonder
curtin	cuort
ingurdia	inguord
vergognus	verguogna
zurplin	zuorpel

i) **u** (**ü**, **o**) avaunt *r* dvainta **üe** (müdeda poch frequainta). Mera § 307.

cuffurtèr	cuffüert
curpurêl (corporêl)	chüerp
porchamainta	püerch
stortigl	stüerta
tortura	tüert

× k) † **ă** dvainta **ĕ**
† **u** „ **o**
† **a** (**e**) „ **ea**
† **o** (**u**) „ **oa**

Mera § 308.

3. Siand cha tuot quaistas müdedas dependan dall' accentuaziun, schi's muossan ellas eir nella conjugaziun, suainter cha il tschep u la desinenza ho l'accent tonic.

Ün' observaziun analoga ais gia steda fatta per ils verbs augmentativs, inua las fuormas varieschan eir suainter l'accentuaziun, pigliand be quellas l'augmaint, chi avessan uschigliö l'accent sül tschep.

Las fuormas affectedas tres la müdeda vocalica sun dimena las istessas cu quellas affectedas tres l'augmaint, nempe: tuot il singular e la 3ª persuna del plural del indicativ preschaint: tuot in conjunctiv preschaint: il singular e la terza persuna del plural del imperativ. Meglinavaunt (ed in que divergeschan

tscherts verbs cun müdeda vocalica dals augmentativs) as chatta qualvoutas la müdeda vocalica eir nel futur sintetic. Mera § 306, 4.

Quaunt al infinitiv, schi ho be quel della terza conjugaziun l'accent sül tschep, dimena exibescha be l'infinitiv della terza conjugaziun la müdeda vocalica.

4. Exaimpels da conjugaziun:

Suainter 2ª

(In quaista seria nun ho la 3ª conjugaziun üngün rappreschentant.)

	1ª conjugaziun	2ª conjugaziun	3ª conjugaziun	4ª conjugaziun
		Infinitiv.		
	avdêr	parair	—	sclarir
		Indicativ preschaint.		
1.	evd	per	—	scler
2.	evdast	perast	—	sclerast
3.	evda	pera	—	sclera
1.	avdains	parains	—	sclarins
2.	avdais	parais	—	sclaris
3.	evdan	peran	—	scleran
		Conjunctiv preschaint.		
1.	evda	pera	—	scler
2.	evdast	perast	—	sclerast
3.	evda	pera	—	sclera
1.	evdans	perans	—	sclerans
2.	evdas	peras	—	scleras
3.	evdan	peran	—	scleran
		Imperatif.		
2.	evda	pera	—	sclera
3.	evda	pera	—	sclera
1.	avdain	parain	—	sclarin
2.	avdè	parè	—	sclarì
3.	evdan	peran	—	scleran

Suainter 2[d]

(In quaista seria nun ho la 2a conjugaziun üngün rappreschentant.)

Infinitiv.

entrêr (┼ antrêr)	—	taindscher	sentir

Indicativ preschaint.

1. aintr	—	taindsch	saint
2. aintrast	—	taindschast	saintast
3. aintra	—	taindscha	sainta
1. entrains	—	tendschains	sentins
2. entrais	—	tendschais	sentis
3. aintran	—	taindschan	saintan

Conjunctiv preschaint.

1. aintra	—	taindscha	sainta
2. aintrast	—	taindschast	saintast
3. aintra	—	taindscha	sainta
1. aintrans	—	taindschans	saintans
2. aintra	—	taindschas	saintas
3. aintran	—	taindschan	saintan

Imperatif.

2. aintra	–	taindscha	sainta
3. aintra	—	taindscha	sainta
1. entrain	—	tendschain	sentin
2. entrè	—	tendschè	sentì
3. aintran	—	taindschan	saintan

Suainter 2[h]

Infinitiv.

mussêr	sus-chair	cuorrer*)	tussir

Indicativ preschaint.

1. muoss	suos-ch	cuor	tuoss

*) Cuorrer preschainta meglinavaunt ün' otra irregularited: il chammi dellas desinenzas della terza cun quellas della quarta conjugaziun. Mera losura § 309. Cunfrunta eir p. 572—574.

2. muossast	suos-chast	cuorrast	tuossast
3. muossa	suos-cha	cuorra	tuossa
1. mussains	sus-chain	curr*ins*	tussins
2. mussais	sus-chais	curr*is*	tussis
3. muossan	suos-chan	cuorran	tuossan

Conjunctiv preschaint.

1. muossa	suos-cha	cuorra	tuossa
2. muossast	suos-chast	cuorrast	tuossast
3. muossa	suos-cha	cuorra	tuossa
1. muossans	suos-chans	cuorrans	tuossans
2. muossas	suos-chas	cuorras	tuossas
3. muossan	suos-chan	cuorran	tuossan

Imperativ.

2. muossa	suos-cha	cuorra	tuossa
3. muossa	suos-cha	cuorra	tuossa
1. mussain	sus-chain	curr*in*	tussin
2. mussè	sus-chè	curr*ì*	tussì
3. muossan	suos-chan	cuorran	tuossan

Per il futur cun müdeda vocalica, mera Nr. 6 da quaist paragraf e cunfrunta § 306, 4.

× Suainter 2ⁱ

† ǎ — ě   † u — o   † a (e) — ea   † u (o) — oa

† Infinitiv.

v*e*nder (v*e*ndar)**) (3ª conj.)	gi*u*dair (2ª conj.)	tsch**ea**rn*er* (—*ar*)**) (3ª conj.)	p*u*rtêr (portêr (1ª conj.)

† Indicativ preschaint.

1. vend	giod	tschearn	poart
2. vendast	giodast	tschearnast	poartast
3. venda	gioda	tschearna	poarta
1. vandains	giudains	tsch*a*rnins (tsch*e*rnins)	p*u*rtains (-*o*-)

**) Per exaimpels d'infinitivs della terza conjugaziun culla desinenza —ǎr (*a* cuort e na accentuô) mera p. 580 — 581.

2. vandais	giudais	tsch*a*rnis (tsch*e*rnis)	p*u*rtais (-*o*-)
3. vendan	giodan	tschearnan	poartan

† Conjunctiv preschaint.

1. venda	giod	tschearn	poart
2. vendast	giodast	tschearnast	poartast
3. venda	gioda	tschearna	poarta
1. vendans	giodans	tschearnans	poartans
2. vendas	giodas	tschearnas	poartas
3. vendan	giodan	tschearnan	poartan

† Imperativ.

2. venda	gioda	tschearna	poarta
3. venda	gioda	tschearna	poarta
1. vandain	giudain	tsch*a*rnin (-*e*-)	p*u*rtain (-*o*-)
2. vandè	giudè	tsch*a*rni (-*e*-)	p*u*rtè (-*o*-)
3. vendan	giodan	tschearnan	poartan

5. Têlas müdedas vocalicas sun propi caracteristicas per la lingua retorumauntscha. Ellas as chattan na be nel idiom dell' E. O., dimpersè eir in quel dell' E.B. e nels idioms tschalovers, preschentand natürêlmaing mincha idiom tschertas excepziuns u variaziuns suainter sias egnas ledschas foneticas. Melavita opereschan trais causas differentas cunter quaistas müdedas e produüan üna gradueda dispariziun.

a) La prüma ais l'adöver del augmaint. Siand cha quaist as chatta güst nellas fuormas chi avessan uschigliö l'accent tonic sül tschep, schi impedescha sia appariziun l'adöver della müdeda vocalica.

Uschè p. ex. chattains l'indicativ preschaint dels verbs consentir († consantir), garantir, mentir, prevalair e bgers oters conjugò nellas duos guisas seguaintas:

Pallioppi, Verb	Pallioppi, Verb	† Bifrun ed oters	Pallioppi, Verb
1. consaint	guaraunt	maint	prevêl
2. consaintast	guarauntast	maintast	prevelast
3. consainta	guaraunta	mainta	prevela
1. consentins	guarantins	mentins	prevalains
2. consentis	guarantis	mentis	prevalais
3. consaintan	guarauntan	maintan	prevelan

† Schuchiaun ed oters	Pallioppi, Diziun. ed oters	Pallioppi, Verb	Pr. Cud. 1833 ed oters
1. cunsantesch	garantesch	mentesch	prevalesch
2. cunsanteschast	garanteschast	menteschast	prevaleschast
3. cunsantescha	garantescha	mentescha	prevalescha
1. cunsantins	garantins	mentins	prevalains
2. cunsantis	garantis	mentis	prevalais
3. cunsanteschan	garanteschan	menteschan	prevaleschan

Ün sorrir a me consainta. *Caderas, Fluors*, 21.

† Els nu faun sullamaing aquellas chioses, mu er cusainten ad aquels chi las faun. *Bifrun, Rom*. 1, 32.

† La incredulitaed: Scha bain nus udinn & cuntschains l'g placd da Dieu, impero nus nun cunsantins in aquell ne lg craiains. *Schuchiaun*, 237.

† La simulatiun da la vardaet, quae ais: cura chia ün cungiuoscha la vardaet, impero per chiosas mundaunas aquella tain atzupeda & cunsantescha in fosas opiniuns da Dieu. *Schuchiaun*, 254.

† Anana, per che ho Satanas implieu tieu cour, che tü maintas agli sainc spiert? *Bifrun, Act*. 5, 3.

† Tü nun haest mentieu alla lieud, mu dimperse à dieu. *Bifrun, Act*. 5, 4.

Eau di la vardet. eau nun maint. *Menni, 1. Tim*. 2, 7.

El mentescha. *Pall., Verb*, 37.

(Il verb mentir ais squasi sparieu, gnand in generêl druvô in sieu pè: dir manzögnas.)

In tieu pövel prevêl' eguaglianza. *Caderas, Sorrirs*, 11.

Aluntaness spert spert, accio naossa güsta ira nun prevalescha a noass melgders sentimaints. *Pr. Cud*. 187.

Eau guaraunt, nus guarantins. *Pall., Verb*, 39.

Quell' impraisa nun al garantescha avantag alchün. *Pallioppi Diz.* 1, 317.

Scha vzais ils balcuns avierts, allura garantesch eau, cha sun in vita. *Bundi*, 22.

b) La seguonda ais l'italianisaziun u la latinisaziun del pled rumauntsch. Scha verbs scu avdêr, sapulir (sepullir), undrêr, dschundrêr etc. vegnan substituieus tres abitêr (habitêr), sotterrêr (interrêr), onurêr (honorêr), disonurêr etc., schi svaneschan natürêlmaing las fuormas cun müdedas vocalicas, siand cha'ls verbs nouvs nun and possedan. (Cfr. eir § 308). Uschè avains:

el abita (abitescha)	per	el **e**vda (E. B. avda)
nus abitains	„	nus **a**vdains
el sotterrescha (interrescha)	„	el sep**uo**lla (sepullescha)
nus sotterrains (interrains)	„	nus sepullins
el onura (onorescha)	„	el **uo**ndra
nus onurains	„	nus **u**ndrains

etc.

L'existenza da sepullir, avdêr e d'oters verbs cun müdeda vocalica ais del rest imnatscheda dobelmaing: na be tres la concurrenza del italiaun (sotterrêr, interrêr, abitèr etc.), dimpersè eir tres l'adöver del augmaint (sepullescha, avdescha etc.)

Mieu nom dess avdêr in el. *J. B.* 58.

Eau giavüsch, cha tieu spiert evda cun dobla forza in me. *J. B.* 65.

† Et aquè uierf es fat chiarn, & ho afdô traunter nus. *Bifr., Joh.* 1, 14.

† Lg spiert seinckg chi hewda in nus, ns fo nembra da Christi, & chia nus in ell & ell in nus saimper hewdan & stettan. *Schuchiaun* 85.

Tuot il muond hegia temma dal Segner, e dad el dess as tmair tuot que chi abitescha la terra, perchè cur el tschauntscha, schi dvainta que, e cur el comanda, schi sto que cò. Il Segner guarda giò da tschêl e vezza tuots ils crastiauns; da sieu ferm trun vezza el tuots quels chi evdan sün terra. *J. B.* 75.

Mieu barba abitescha dalöntsch da qui, in ün' otra contredgia dellas muntagnas. *Pr. Cud.* 107.

† Signer infina cura nu giüdichias tü et faest uandetta da nos saung, da quels chi habittan sur la terra? *Bifrun, Apoc.* 6, 10.

E. B. Il Segner habita l'aeternitad. *Sartea*, 35.

† E. B. Ilg pled da Christi dess havdar in vo richiamaing. *Trom.* 52.

† E. B. L'urelgia chi taidla la reprehensiun dalla vita, vain ad habitar tanter 'ls Sabis. *Trom.* 53.

Ils homens chi visitan il champ da battaglia, tegnan il ferieu per mort e'l sepuollan viv. *Tönd.* 269.

Lavinas sepuollan sovenz intêrs tröps d'chamuotschs. III, 107.

Segner, permetta'm avaunt d'ir a sepulir mieu bap. *Menni, Matt.* 8, 21.

† Christus ais sto sapulieu . . . chia secuond sieu exaimpal, gnins a ngijr sapulieus cun & tres ell a ngijr arasüstôs, eir chia nus in aquaist muond mourans giu dalg pchio & quel sapuleschans. *Schuchiaun* 59.

† Ls falls erruors u tuorp d'ün oter, taunt co üna privata parsunna a tia pusauntza, metta in bain passainta via & sapulescha. *Schuchiaun* 343

† Lascha ch'els morts seppulleschan lur morts. *Bifrun, Luc.* 9, 60.

Il viv, ch'ün sotterrescha
Cun dret eu vögl complaundscher. *Z. Pall., Poesias.*

Dalöntsch ün chêr bainbod vain interrô. *Caderas, Fluors*, 82.

Perquè, o romauntschs, nun laschè dal romauntsch!
Remettè'l sün la via chi'l tuocha,
Dè'l il tun chi convain e dè'l pü slauntsch;
El ais pled chi uondra la buocha. *M. L.* 3 *(Flugi)*

Chi Cristo voul hundrêr,
Quel sieu command dess fêr. *Pr. Cud.* 103.

† Infaunts dessen hundraer bab e mamma. *L. P.* 38.

† L'g Segner voul chia l's infaunts huondren l'g bap, & ubedeschen à la mamma. Ad aquel chi huondra l'g bab vain parduno seis pchios. *L. P.* 39.

† Tü daiast hundrêr teis Babb, & tia Mamma. *T.* 6.

Onura ils vegls. *J. B.* 34

Nel consistori stet sü Gamaliel, ün hom honurô da tuot il pövel. *J. B.* 146.

† Quels honorains, scha recontschains
Ilg bain chia'ns faun acquia. *Cat. Chant.* 10.

Eau onur mieu Bap, e vus am dishonurais. *Menni, Joh.* 8, 49.

† Eau hunur mes bab, & uus m'hauais dschundrô. *Bifr., Joh.* 8, 49.

c) La terza causa operescha contrariamaing a quella tratteda suot a. Intaunt cha quaista fo sparir la variaziun

vocalica in artgnand be il vocal della silba na accentueda, schi sdrüa quella la variaziun in artgnand be il vocal della silba accentueda, ch'ün drova allura indifferentamaing nellas silbas accentuedas u na accentuedas. Usché dian tscherts autuors:

Eau fuormet, tü plaundschettast, el consaintit, ella cumainzet, nus depuonittans, vus snejaivas, els evdaivan, ellas s'inchambüerlettan, impuondieu, as varguognêr, cherischem, chesetta, fruos-chêr, anguoschagius (mera ultim ex. suot nr. 6) nevetta, saintimaintêl etc. etc.

Ün tèl adöver ais contrari allas ledschas foneticas della lingua ladina e sto gnir evitô.

La fradlaunza pü avanzeda in eted dess esser nüzaivla a quels pü pitschens, avair chüra d'els, ils instruir ed als demuossêr la pü cordiêla attenziun possibla. *Pr. Cud.* 58.

Il contadin as demuossaiva generus. *Pr. Cud.* 10.

La melimpuondida richezza l'avaiva redüt in miseria. *Pr. Cud.* 46.

Il danêr bain impuondieu. *Pr. Cud.* 47.

[Cunfrunta: Mieu danêr ais bain impondieu. *Pr. Cud.* 64.]

Ün marchadaunt, retuornand dad üna faira, arrivet in ün spess god. *Pr. Cud.* 7.

[Cunfrunta: El cumpret vitquergia e turnet inavous. *Pr. Cud.* 27.]

Eau plaundschet la disfortüneda sort umauna e maledit l'inumanited della guerra. *Pr. Cud.* 264.

Udind Jacob que, plaundschet el ad ota vusch. III, 163.

Guida'ls e redscha'ls cun tia grazia, o Dieu buntadaivel, accio ch'els uneschan lur cor a devotas oraziuns e cha tü cun dalet possast evdêr tiers els. *Lit.* 156.

Abraham evdet a Harran. *Menni, Act.* 7, 4.

† Ilg vair confort d'ün Christiaun,

— — — — — — — — —

Chia Dieu, traes gratia, vain alg daer
La vit' etern', e lg' faer haevdaer,
Cun el, in beadêntscha. *Cat. Chant.* 3.

Ella respuondet: „Eau l'ingrazch per sia fadia.“ *Pr. Cud.* 131.

[Cunfrunta: Chasper respondet. *Pr. Cud.* 51.]

Ella s'inschnuogliet. *Pr. Cud.* 117.

Giachem respuondet con grand' vivacited. *Robbi, Tes.* 45.

El as schaintet. *Robbi, Tes.* 45.

Srechattand la noat daspêr' ün goht, schi aintret el in quel tuot sulet. *Robbi, Tes.* 46.

Cura cha vus as innacordschais da qualche inclinaziun viciusa, standschaintè 'la sainza compassiun. *Robbi, Tes.* 47.

Scha qualchün acchüss' ingiüstamaing üna persuna da la quêla vus cognuoschais la bunna condoatta, deffendè 'lla e rendè 'lla güstia. *Rob. Tes.* 67.

Il scelerat snejaiva il prüm. *Pr. Cud.* 38.

L'uschè nomnô pronom reciproc vain drouvô be per il dativ ed accusativ della terza persuna. *Heinrich*, 36.

[Cunfrunta: Sco adverbis vegnan drovôs eir aggettivs. Heinrich 89.]

Infaunt, mieu cherissem, cun me voust tü gnir? *Caderas, Fluors* 128.

Las chesettas eiran dispearsas nella val. *Pr. Cud.* 81.

Ed el dschet a sieus discipuls, da'l tgnair saimper pineda üna nevetta, *Menni, Marc.* 3, 9.

Manzinas da rösas exoticas (inchalamedas sül röser sulvadi) . . . . privan il modest fruos-chêr da tuot sia leida e clêra poesia. *Fögl* 61, 65 *(Pult)*.

[Cunfrunta: Suot ün frus-chêr sumbrivaint chattet el üna fontauna clêra. II, 66.]

Perche crida il pitschen? dumandet la duonna cun bunted e spoardschet il maun al pitschen. *Pr. Cud.* 78.

6. Ün po different as preschainta il problèm della conservaziun del vocal müdô in silbas chi occupan, per que chi resguarda lur accentuaziun, üna posiziun intermediaria. Per pleds da trais silbas per exaimpel, chi nun haun l'accent sülla seguonda silba, po ün dir in generèl ch'els haun üna silba accentueda, üna na accentueda, ed üna media. Uschè nels pleds ar-sen-tüm, gra-vi-ted, guer-ra-gêr, pu-bli-chaun füss l'ultima silba l'accentueda, la seguonda la na accentueda, e la prüma la mez accentueda, la media. Similmaing in pleds da quatter u dappü silbas avains in generèl üna silba accentueda, duos u dappü na accentuedas ed üna u perfin duos mez accen-

tuedas. Uschè in an-*gu*-scha-**giô**, *pre*-va-**le**-schan, *du*de**sche**vel, *con*-ver-sa-**ziun**, *ar*-cu-*gnuo*-sche-**ron**, *ar*-cu-*man*-da-**rost**, ac-*cen*-tu-a-**ziun**, *con*-so-**nan**-tic, *ex*-pe-ri-*men*-te-**rost**, *con*-stan-ti-*no*-po-li-**taun** füs, san las silbas in stampa grassa las accentuedas, quellas in stampa cursiva las mez accentuedas e quellas in stampa ordinaria las na accentuedas.

Quaist fenomên della mez-accentuaziun explicha perchè cha tscherts verbs conservan regulêrmaing, oters suainter la predilecziun del autur, il vocal müdô nel futur sintetic.

Uschè conjughescha Pallioppi ils futurs sintetics da dispuoner ed incuorrer nel möd seguaint:

disp**uo**nerò	disp**uo**neregia	inc**uo**rrerò	inc**uo**rreregia
disp**uo**nerost	disp**uo**neregiast	inc**uo**rrerost	inc**uo**rreregiast
disp**uo**nerò	disp**uo**neregia	inc**uo**rrerò	inc**uo**rreregia
disp**uo**nerons	disp**uo**neregians	inc**uo**rrerons	inc**uo**rreregians
disp**uo**neros	disp**uo**neregias	inc**uo**rreros	inc**uo**rreregias
disp**uo**neron	disp**uo**neregian	inc**uo**rreron	inc**uo**rreregias

Quaists verbs muossan üna tscherta analogia culs verbs frances dal tip da mener, appeler, jeter, chi conservan eir els il vocal müdô nel futur sintetic e nel condiziunêl: je mènerai, j'appellerai, je jetterai. je mènerais, j'appellerais, je jetterais.

Suainter Pallioppi sun da conjughêr in quaista maniera ils verbs: cumpuoner, depuoner, dispuoner, expuoner, impuoner, interpuoner, oppuoner, presuppuoner, propuoner, suottapuoner; incuorrer-scuorrer, succuorrer. Nella literatura ladina as chattan però eir oters exaimpels. Cfr. § 308, 4.

In bain dispu**o**narost eir nossa fin. *Lit.* 168.

Quaists duos, ils quêls svess sun povrets, m'haun spisanteda uschè bain co els haun pudieu; — els percio mangian uossa eir cun me, ed eau als ar-

cugnuoscharò üna pensiun annuêla; vus oters as containtaros culs benefizis a mi dôs, ils quêls vus vzais co sün quistas beslas. *Pr. Cud.* 26.

Tü cognuoscharost Dieu. *Pr. Cud.* 267.

Tü l'experimaintarost. *Pr. Cud.* 249.

Eau passainterò mieu temp a'l tscherchêr. *Robbi, Tess.* 51.

Que eiran tscheras tristas ed anguoschagedas. *Tönd.* 501.

Remarcha. Eir Bifrun conserva qualgedas il vocal müdô in silbas mez accentuedas; el disch p. ex., cumbain fich rêramaing, cumainzamaint, daspêr cumanzamaint; cumaindamaint, daspêr cumandamaint etc.

† Chiaristhems eau nu scrif à uus ün cumaindamaint nuof dimpersè un uijlg quael vus hauais hagieu ilg cumainzamaint. *Bifr. 1. Joh.* 2, 7.

Cunfrunta:

† Nus saluain cumandamains. *Bifr. 1. Joh.* 2, 3.

† Uus hauais cunschieu aquel chi es sto dalg cumanzamaint in nò. *Bifrun, 1. Joh.* 2, 13.

Interessant e significativ ais il fat cha l'ediziun del 1607 substituescha l'**ai** nel exaimpel citô tres **a**. *(1. Joh.* 2, 7*)*.

× 7. Dallas otras linguas neo-latinas cognuoscha pustüt il spagnöl müdedas vocalicas nella conjugaziun, variand suainter l'accentuaziun, scu

yo p*ié*rdo, nosotros p*e*rdémos	yo h*ié*rro, ns. h*e*rrémos
yo apr*ué*bo, ns. apr*o*bámos	yo v*ué*lvo, ns. v*o*lvémos
yo m*ié*nto, ns. m*e*ntímos	yo s*ié*nto, ns. s*e*ntímos

Quaists exaimpels sun tipics per tschientineras d'oters verbs. Meglinavaunt preschaintan bgers verbs anomals müdedas vocalicas, ma quaistas nun esibeschan l'istessa regularited scu ils exaimpels citôs.

Scu irregulêrs vegnan eir sentieus las relativmaing pochas müdedas vocalicas cha preschaintan las linguas italiauna e francesa; be nella müdeda del *e* in verbs frances scu m*e*ner, esp*é*rer, app*e*ler, j*e*ter, avains darchò ün fenomên pü generêl da müdeda vocalica (ad onte cha l'ortografia exprima quaista müdeda, per üna part da têls verbs, be tres la duplicaziun d'ün consonant, e per ils oters be tres müdeda del accent grafic).

Frances:

je m*è*ne, nous m*e*nons	j'appe*ll*e, nous app*e*lons
j'esp*è*re, nous esp*é*rons	je je*tt*e, nous j*e*tons

j'acqu*i*ers, nous acqu*é*rons
je m*eu*rs, nous m*ou*rons
je t*ie*ns, nous t*e*nons
je f*ai*s, nous f*ai*sons
(pronunzcha: f*e*sons)

je b*oi*s, nous b*u*vons
je m*eu*s, nous m*ou*vons
je p*eu*x, nous p*ou*vons
je v*eu*x, nous v*ou*lons
je s*ai*s, nous s*a*vons

Cunfrunta eir:

ch*ie*n - ch*e*nil, gr*ai*n - gr*e*nier, ch*e*r - ch*a*rité
p*è*re - p*a*rrain, g*ai*n - g*a*gner, m*ai*n - m*a*nuel
éch*elle* - éch*el*on, [p*eu*r - p*eu*reux, am*ou*r - am*ou*reux]
j*eu* - j*ou*er, av*eu* - av*ou*er, rigu*eu*r - rig*ou*reux

Italiaun:

egli si d*uo*le, noi ci d*o*liamo
egli d*e*bbe (deve), noi d*o*bbiamo
egli s*e*ppe, noi s*a*pemmo (pret.)
egli s*ie*de, noi s*e*diamo
egli m*uo*re, noi m*o*riamo
egli *e*sce, noi *u*sciamo
egli t*ie*ne, noi t*e*niamo
egli v*i*de (vedde), noi v*e*demmo (pret.)
egli s*uo*le, noi s*o*gliamo
egli f*e*ce, noi f*a*cemmo (pret.)
egli *o*de, noi *u*diamo
egli v*ie*ne, noi v*e*niamo

× 8. Tsch. Davart las müdedas vocalicas nel tschalover disch Otto Carisch in sia „*Grammatische Formenlehre der deutschen und rhäto-romanischen Sprache*“ (Coira, 1852), il seguaint:

„Als unregelmässig zeigen sich viele Verba im oberländischen Dialekt besonders darin, dass sie den Stammvocal des Infinitivs in den übrigen Redeweisen verändern und zwar:

a in au	stranglar, straungla, -as, -a; stranglein, -eis, straunglan.
a in ei	tadlar, teidla, -as, -a; tadlain, -eis, teidlan.
a in o	anganar, angonna, -as, a; anganein, -eis, angonnan.
	cantar, conta, -as, -a; cantein, -eis, contan.
a in u	ancanuscher, ancanuscha, -as, -a; ancunaschin, -is, ancanuschen.
au in u	aulscher, aulscha, -as, -a; ulschein, -eis, aulschen.
ei in u	beiver, beiva, -as, -a; buvein, -eis, beiven.
e in ei	crer, creig, creis, -ei; cartein, -eis, crein.
i in ei	pigliar, peiglia,, -as, -a; piglein, -eis, peiglian.

i in o dumigniar, dumognia, -as, -a; dumigniein, -eis, dumognian.
o in u scoder, -as, -a; scudin, -is, scoden.
volver, volva, -as, -a; vulvein, -eis, volven.
u in au ludar, lauda, -as, -a; ludein, -eis, laudan.
gudar, gauda, -as, -a; gudein, -eis, gauden.
u in eu suar, seua, -as, -a; suein, -eis, seuan.
suschdar, seuschda, -as, -a; suschdein, -eis, seuschdan.
u in o bugnar, boign, -as, -a; bugnein, -eis, bognian.
So auch in ancular, clumar, duvrar, dustar, furar, giugar, puder, purtar, rugar, struclar,
u in uo custar, cuosta, -as, -a; custein, -eis, cuostan.“ *Carisch*, 150.

Meglinavaunt manzuna Carisch traunter ils verbs ch'el designescha scu in pü ot grô irregulêrs *(in höherem Grade unregelmässig)* numnedamaing las müdedas vocalicas seguaintas:

anquera, ancurin	schaig, schaschein
gauda, gudin	schèg, schaschein
meina, manein	sèg, sasein
plaig, plaschein	traig, targiein
pos, pudein	vezza, vasein *Carisch*, 151.

Conradi, sainza trattêr las müdedas vocalicas sistematicamaing, and do bgers exaimpels in sias tabellas e glistas da verbs, scu:

Verbs in *-ar*

jau *au*lz, nus *a*lzein	jau s*au*lt, nus s*a*ltein
jau m*ai*n, nus m*a*nein	

Verbs in *-er*

jau cr*ei*, nus c*a*rtein	jau g*au*d, nus g*u*dein
jau t*e*mm, nus t*u*mein	jau v*e*z, nus v*a*zein

Verbs in *-ir*

jau anqu*iê*r, nus anqu*i*rin	jau m*ie*r, nus m*o*rin

Rem. *Tsch.* Ün singulêr punct da vista piglia il benemerit J. O. Bühler nella questiun dellas müdedas vocalicas nella conjugaziun. Nella prefaziun da sia Grammatica Elementara dil Lungatg Rhäto-romonsch (Coira, 1864) scriva'l:

„Dil reminent sto la cultivaziun dil lungatg romonsch basar sin „il lungatg latin, il qual ei sia muma. Anfla ins pia en in dialect „romonsch bunas expressiuns latinas, sche han quellas en scadin cass „la preferenza avon ils plaids, che ham semidau, ch'ins strusch „enconoscha pli els. Va la cultivaziun dil lungatg romonsch sin quella „via vinavon, sche vegn quel a sepurgar et a prosperar. *Bühler, pref.* p. V.

Co avains dimena darchò la vulida e sistematica latinisaziun d'ün idiom retorumauntsch, chi ho fat uschè grand tüert eir als dialects ladins. Confuormamaing a quaist principi cumbatta *Bühler* las variaziuns vocalicas nellas conjugaziuns, nun as chattand têlas nella lingua latina. El arcumanda:

„Scriva: jeu **dormel**, ti **dormas**, el **dorma**, e buca:
„jeu **diermel**, ti **diermas**, el **dierma**;
„scriva: jeu **morel**, ti **moras**, el **mora**, e buca:
„jeu **mierel**, ti **mieras**, el **miera**" etc. *Bühler*, p. 58.

Las singulas müdedas vocalicas cun sclarimaints complementaris.

§ 299.

a dvainta ē (ei)

1. Il sun **a**, generêlmaing cuort, in silba avierta*), na accentueda, dvainta in silba accentueda **e** lung e serro**) pronunzchô scu in tudais-ch g**e**hen, frances été, però pü lung cu in quaists exaimpels esters.

2. Quaista müdeda, chi nun vela per l'E.B., ais pressapoch universêla in E. O. Sch'ün verb nun l'esibescha, schi po ün squasi esser sgür, ch'el ais ester upöja cha que as tratta d'ün vegl verb stô latinisô u italianisô. (Cunfrunta però Nr. 6.)

a. Badêr per exaimpel vain conjugô eau bad, tü badast etc., impè da b**e**d, b**e**dast. Que ais ün segn tschert,

---

*) Ün nomna silba avierta üna silba chi glivra cun ün vocal, e silba serreda üna silba chi glivra cun ün consonant. Uschè nels pleds *vocal* e *consonant* las silbas *vo-*, *so-* sun silbas aviertas, e las silbas *-cal*, *con-*, *-nant* sun silbas serredas.

) Per pronunzchêr ils vocals, evra ün la buocha (allontanescha ün ils leivs) pü u main. In ladin d'E.O. p. ex. vain **a in silba accentueda adüna pronunzchô aviertamaing, **u** ed **i** vegnan adüna pronunzchôs serredamaing. In silbas na accentuedas dvainta **a** sovenz sumgiaunt a quel sun tuorbel ed indistinct cha'ls Frances nomnan **e** *müt*, scu in chosas, chevras, adüna, daresa. Quaunt al **e** ed al **o**, schi variescha lur pronunzcha grandamaing. Els sun serrôs in pleds scu ch**e**vra, dvantêr, ammalô, oter, ed aviert in pleds scu perdita, spert, porta, hom.

na be cha quaist pled ais ester, ma eir ch'el ais d'importaziun relativmaing rezainta, perchè ils pleds esters pigliôs sü da vegl innò, esibeschan in generêl las medemmas müdedas vocalicas cu'ls pleds ertôs.

El s'insömgia dal temp passô e nun bada l'actualited. *Pall. Diz.* 1, 88
La ligerezza ais indifferenta allas chosas las pü importantas e nun bada que chi ais il pü degn d'attenziun. *Pr. Cud.* 284.

b. Nel aggettiv **brav** avains l'exaimpel d'ün pled chi esibiva pü bod la müdeda vocalica, ma l'ho darchò persa suot l'influenza italiauna (güdeda in quaist cas tres quella del tudais-ch e forsa eir del frances).

† Nu saiast ün braef u malgiafier cun feer quaestiuns e bravarias *Schuchiaun* 342.

L'hom brev ais saimper preparô.
Per agüdêr, inua ch'el po. *Pr. Cud.* 1(4

Dieu chüra tschert ün brev sudô. *Z. Pallioppi, Poesias.*
El ais ün brav giuven in tuot e pertuot. *Ann.* II, 53.
Vers la mited del dudaschevel secul administraiva l'uvaischia ün brav hom, l'uvaisch Conrad. *Pr. Cud.* 189.

3. Üna silba originêlmaing avierta dvainta sovenz serreda tres la perdita d'ün vocal. Que ais adüna il cas nella prüma persuna del sing. del indicativ preschaint, p. ex.

de-*cla*-rêr	de-*clêr*	(lat.: de-cla--ro)
ap-*pa*-rair	ap-*pêr*	(lat.: ap-pa-re-o)
pa-schai-vel	*pêsch*	(lat.: pa-cem
scla-vi-tüd	*sclêv*	(lat.: scla-vum)

Per la müdeda vocalica quinta la silba allura scu avierta.

Exaimpels per quaists pleds mera, suainter l'uorden alfabetic, traunter ils exaimpels generêls, § 299 bis.

4. In pochs verbs as müda l'**a** della silba na accentueda in **ei** nella silba accentueda. Suainter Pallioppi as tratta que dels 5 verbs seguaints:

aggravêr, alvêr, baschlêr, (sbaschlêr), giaschlêr, raschlêr.

a) In **aggravêr**, **aggreiv**, avains probabelmaing la ripercussiun d'ün' assimilaziun fonetica traunter ils adjectivs **greiv** e **leiv**, siand, cha na darêr pleds chi vegnan suvenz druvôs insembel s'assimilieschan in têl möd (assimilaziun tres analogia). Ils adjectivs latins sun **gravem** e **levem**, chi avesssan regulêrmaing do andit a **grêv** (**grêf**) e **laiv** (**laif**) u **leiv** (**leif**). Però già ils vegls scriptuors assimileschan quaists adjectivs in scrivand **grêf** e **lêf** (fem.: **grêva**, **lêva**), l'ortografia Pallioppi scriva **greiv**, **leiv** (fem.: **greiva**, **leiva**).

† Tieu uffici in tia vocatiun fo gugent, schi uainst tuottas chosas a faer cun main fadia & **gravetza**. *Schuchiaun* 342.

† Aquaist es la chiaritaed da dieu, che nus saluan ses cumandamains, & ses cumandamains nu sun **grêfs**. *Bifrun, 1. Joh.* 5, 3.

† Et dschant el acquaistas chioses ad aquels, schi cumenzaun l's amussôs della lescha, & ljs phariseers **greuamaing** à stêr scunter. *Bifrun, Luc.* 11, 53.

† Nus ischen sur moed stôs **agravôs** sur nossa forza. *Bifrun, 2. Cor.* 1, 8.

† Che schi alchiün m'ho do doeli, schi num ho el do doeli oter co in part par ch'eau nun **agrêua** uus tuots. *Bifr., 2. Cor.* 2, 5.

La **gravezza** del mêl variescha dallas fuormas las pü ligêras, chi sun appaina da disferenzchêr dad üna **leiva** stervera, fin allas pü **greivas**, ils cuors dellas quêlas finischan cun üna mort dandetta. *Fögl,* 61, 64 *(Dr. J. Poult).*

Gnì tiers me vus tuots chi essas travagliôs ed **aggravôs**, ed eau's vögl ristorêr. *Menni, Matt.* 11, 29.

Maria eira **gravida** dal Spiert sench. *Menni, Matt.* 1, 18.

Tü **t'agreivast** bain per poch. *Pallioppi,* 1, 23.

La fantschella portaiva sül chô üna **greiva** chavagnia. *Pr. Cud.* 9.

Nell' ura **greiva** spetta cun spraunza la **leiva**. *Pr. Cud.* 293.

† Quael es dimê plü **lêf** da dir, tes pchios t'uignen à gnir pardunôs, u dir sto sü & chiamina? *Bifr., Matt.* 9, 4.

b) In **alver** avains l'exaimpel da duos frequaints fenomêns fonetics, nempe üna metatesi (**alver** u **elver**, per **levèr**) e la substituziun d'ün **e** in silba na accentueda tres

a (il verb latin ais l**e**vare, na l**a**vare). Oters exaimpels per üna têla metatesi, pustüt frequainta culs consonants *l, r, m,* sun:

*ar*duond	per	*ra*duond	(latin: *ro*tundum)
*ar*daint	per	*ra*daint	(latin: *ra*dentem)
d*rov*êr	per	d*ovr*êr	(latin: ad*oper*are)
(a)b*al*chêr	per	b*la*chêr	(latin: p*la*care)
*im*natscha	per	*mi*natscha	(latin: *mi*nacia)
*im*süra	per	*mi*süra	(latin: *me*[n]suram)
dub*al*gêr	per	dub*la*chêr	(latin: dup*li*care)
t*ru*pagêr	per	t*ur*pagêr	(t*uor*p, dal latin: t*ur*pem)
*ar*tgnair	per	*re*tgnair	(latin: *re*tinēre)
*ar*tschaiver	per	*re*tschaiver	(latin: *re*cipere)

Oters exaimpels per la substituziun d'ün *e* in silba na accentueda tres *a* as chattan nel § 285, 7 (p. 577-581) cunfrunta eir § 308a, § 303, 3, § 304, 5.

Siand cha alvêr sto in quaist möd per levêr, schi's tratta que dimena originêlmaing d'üna müdeda vocalica da **e** in **ei**.

Ün conjughescha:

l**ei**v, l**ei**vast, l**ei**va, **a**lvains, **a**lvais, l**ei**van etc., suainter *Bifrun:* † l**ê**f, l**ê**uast, l**ê**ua, **a**luains, **a**luais, l**ê**uan etc.

Il Bap in tschêl fo **a**lvêr sieu solagl sur noschs e buns. *J. B.* 95.

Ün aungel del Segner favlet a Filippo dschand: L**e**iva sü, e vo vers Mezdi, sün la via chi vain gio da Gerusalem a Gaza. Ed el **a**lvet sü e get. *Menni, Act.* 8, 26.

Cul reginam da Dieu ais que, sco cur ün crastiaun bütta il sem nella terra. Cur el ho semnô, dorma el e l**e**iva, da not e da di, ed il sem dschermüglia e crescha, ch'el nun so cu. *J. B.* 103.

† Fò a mi la gratia ch'eu banduna la vaira Egiptaria, cun ils infaunts da d'Israel, & l**e**iva sü dalla apparenta dutscha servitüd da meis pchios, dacò ch' eau uossa l**e**iv sü dal lett d'meis pchiôs. *Planta, Thrun,* 1, 102

† L**ê**ua sü, & uo incunter mezdi. *Bifrun, Act.* 8, 26.

† Oters (sems) sun crudôs in lous sassus, inua che nun hauaiven bgierra terra, et adüntrat haun bittô sü, ma par aquè che nũ hauaiuen fuons d'terra, sco l'g sullaigl es sto aluô, schi sun è ars. *Bifrun*, *Mat.* 13, 5—6.

c) Pallioppi deriva baschlêr (sbaschlêr) da bes-ch, que chi fess suppuoner ch'in quaist verb avessans darchò originêlmaing ün *e* chi füss stô müdô in *a*. Ma quaist' etimologia ais fich problematica. Effectivamaing exista, dasper baschler, beischl (sbaschlêr, sbeischl) eir la fuorma beschlêr, beschl (sbeschlêr, sbeschl), cun **e**, e sainza müdeda vocalica. Üna terza fuorma, druveda pustüt in E. B., però na darêr eir in E. O. ais beglêr, sbeglêr (E. B. beglar, sbeglar). E quaist verb sumaglia taunt al frances beugler, ch'ün sto presümer cha amenduos haun l'istess' origine, nempe ün suppost verb latin boculare (buculare), chi gniss da boculum (buculum), *vdè*. Cha l'*o* (*u*) della prüma silba ais dvantô *e*, s'explicha facilmaing tres influenza onomatopöica*). In E. O. vain beglêr eir druvô cun müdeda vocalica: bagler, begl.

Il verb baschlêr (sbaschler) u beschlêr (sbeschlêr) as conjughescha dimena nels duos möds seguaints:

beischl, beischlast, beischla, baschlain, baschlais, beischlan etc. u:

beschl, beschlast, beschla, beschlains, beschlais, beschlan etc.

Beschland la bes-cha vers la stalla vo. *Caderas, Fluors* 176.

Le Droz construit ün' ura cun ün bes-ch loaint, chi imitaiva il baschlêr d'ün bes-ch effettiv. *Pallioppi* 1, 96.

Eau beischl etc. *Pall. Verb,* 50.

---

*) Pleds onomatopöics sun pleds chi imiteschan ün sun natürêl, scu *kikeriki, schuschuri, tictac* etc. Il verb italiaun per sbeglêr, *belare*, ais eir onomatopöic (= fêr *bä*). In frances exista meglinavaunt ün verb meugler, chi significha il sbeglêr (mügir) della muaglia bovina (il viers della quêla pêra püttost da cumanzêr cun *m*), e chi füss dimena üna transformaziun onomatopöica da beugler.

E. B. Perchè est tü dmurâ tanter las stangas dellas stallas, per udir il sbeclar dellas scossas? *Biblia E. B.*, *Güd.* 5, 16.

E. B. Che sbeglar da bes-cha dimena ais quaist, chi'm vain nellas uraglias? *Biblia E. B.*, *1. Sam.* 15, 14.

E. B. Nus non udin oter cu il sbeglöz da chavras. *Fögl* 61, 65.

Ün bel uzölin gnit sbagland notiers e savuret intuorn la chevra morta. II 82.

d) Giaschlêr ais ün vegl pled d'origine tudais-cha *(geisseln)*. Eir il substantiv la geischla (die *Geissel*) exista. Que's tratta dimena darchò d'ün **a** chi sto be per **e**, (u per **ei**) scu quels trattôs suot b & c.

Bifrun scriva † giasthlêr, giesthla (giêsthla).

Pilato allura pigliet Gesu, e'l giaschlet. *Menni*, *Joh.* 19, 1.

Il colonnel fet mnêr Paulo nella fortezza, e cumandet da l'inquirir cun giaschledas, acciò ch'el gniss a savair per che causa els bragivan uschè cunter el. Ma cur els il liaivan, per il podair giaschlêr, dschet Paulo al chapitauni, chi eira lo preschaint: Aise permiss a vus da giaschlêr ün cittadin romaun? *Menni*, *Act.* 22, 25.

Els as giaschleron in lur sinagogas. *Menni*, *Matt.* 10, 17.

E Gesu chattet tschantôs nel taimpel quels, chi vendaivan bouvs e nuorsas e culombs, ed ils banquiers. Ed el fet üna geischla our da cordas, ed ils chatschet our dal taimpel. *Menni*, *Joh.* 2, 14—15.

Eau geischl etc. *Pall. Verb*, 50.

† In lur synagogis uignen els a giasthlêr uus. *Bifr.*, *Matt.* 10, 17.

† Et cura chel hauet fat üna giesthla our d'suettas, schi chiatscho el tuots our delg taimpel. *Bifrun*, *Joh.* 2, 15.

e) In raschlêr, inua ch'avains eir in latin ün **a** (rastellare) s'explicha la müdeda **a**—**ei** probabelmaing tres analogia culs verbs omofons (q. a. tunand l'istess) trattôs suot c & d.

Eau reischl, nus raschlains. *Pall. Verb*, 50.

5) Snajêr (latin negare) vain eir avaunt scu snejèr (E. B. snejar), sainza müdeda vocalica. Eir in quaist verb vo l'**a** inavous sün ün originêl **e**.

Il verb renegêr preschainta üna fuorma latiniseda dell' istessa derivanza. La fuorma natürêla füss arnajêr.

a) Exaimpels cun müdeda:

Gesu dschet: Quaista not aunz cha'l gial chaunta, vainst tü a'm snajêr trais voutas. Petro respondet: Eir sch'eau stovess morir cun te, schi nun at vögl eau snajêr. *J. B.* 132.

Noss ils pü struschs chantunais tudas-chs eiran d'ün etta rumantschs e lur lingua nun sneja aunch' ozindi quaist fat. *Melcher*, *Fras.* 1.

† Auns co che l'g gial uain a chiantêr schi uainst tü trais uuoutes am sthnaiêr. *Bifr. Matt.* 26, 34.

San Pedar schnaiet Christum tres fraschletza humauna. *Schuchiaun* 8.

Lg pchio cunter lg Seinckg spiert ais: cura ün tres oedi via a la vardet, schneia & schmaledescha. *Schuchiaun* 9.

Schi qualchiün unol gnir dsieua mè, schi sthneia se sues, & prēda sia crusth, & uigna dsieua me. *Bifr., Matt.* 16, 24.

Do dimena gratia ô Segner ... chia ... nus vivens alla justia, snejans nus 'ns svessa & tscherchians il bain del prossem. *Form.* 42.

b) Exaimpels sainza müdeda:

E. B. Umans, chi snejan quaistas vardats fondamentalas, non pon neir amar nos Salvader con quella fervenza, ch'el merita. *Predgias* 120.

Il scelerat snejaiva il prüm il fat. *Pred. Cud.* 38.

Ma el snejet, dschand: Duonna, eau nun il cugnuosch. *Menni*, *Luc.* 22, 57.

† Christus retschearchia dalla fidella oarma, ch'ella dess snejaer se s'vessa. *Planta, Thrun* 1, 27.

× 6. Traunter las pochas excepziuns dalla müdeda vocalica a—e as chattan duos verbs fich importants e d'ün adöver zuond frequaint: amêr e clamêr. Ma ils vegls scriptuors nun trattaivan las prümas silbas da quaists verbs, nellas fuormas accentuedas sül tschep, scu aviertas, dimpersè scu serredas:

† el am-ma, el clam-ma, cha nus am-mans, cha nus clam-mans etc. Üna têla ortografia vain nadarêr eguêlmaing adopteda da scriptuors moderns; ella correspuonda ignamöd eir alla pronunzcha odierna.

Ün chatta perfin qualvoutas duos *m* in fuormas chi haun l'accent süllа desinenza: nus am-mains, el clam-met etc. Que ais però l'excepziun.

Ella amma sieus inimihs. *Pr. Cud.* 283.

Amma la vardet, sco Dieu, sco la vit' eterna, la virtüd. *Pr. Cud.* 293.

E. B. Diou amma tot sias creatüras. *Valentin,* 14.

Ste quiets e nun brutes infin ch'eau's clamm. *Bundi* 22.

Üna sgrischusa vusch bassa clamma. *Bundi* 24.

Uossa cha Gian vzet cha'l Dragun mordet a Stira-sdratsch, clamet el: „S-charpa-sdratsch, fo tieu dovair!“ *Bundi* 24.

„Tü pür bütta!“ clammet Gian. *Bundi* 24.

† Mu sch'ünqualchiün amma dieu, aquel es cunschieu da del. *Bifr., 1. Cor.* 8, 3.

La sabgienscha ho l'g Segner spans sur tuottas sias houres, & l'ho daeda ad aquels chi l'amman. *L. P.* 26.

Et scodün chi amma, es naschieu da dieu, & cugniouscha dieu. Aquel chi nun amma, nu cugniouscha dieu. *Bifrun, 1. Joh.* 4, 7—8.

Ella ho amô fick. *Bifrun, Luc.* 7, 47.

Joãnes do pardütta da del & clamma dschant: Aquaist era è da quael ch'eau dschaiva, quael gniand sieua mè, ho passô avaunt mè. *Bifrun, Joh.* 1, 15.

Et Nathanael dis agli: innuonder m' cugnioschas tü: Et Jesus arespundet & dis agli: Auns co Philippus t' clammas, cura che tü eras suot l'g boesthc da figs, schi uezaiua eau te. *Bifr., Joh.* 1, 48.

Et l'g poeuel clameua. *Bifr., Act.* 12, 22.

El clamma in agüd l'g Segner. *L. P.* 12.

Chi ho clammô in agüd l'g Segner, ch'el l'hegia schbüttô? *L. P.* 35.

7. Ün curius exaimpel da dobla müdeda avains in deraser, inua, per motivs eufonics, l'**e** della prüma silba vain generêlmaing substitutieu tres **a** in tuot las fuormas chi haun **e** nella seguonda silba. In quaista maniera vegnan evitôs duos **a** u duos **e** in silbas consecutivas. Dimena:

Dares, daresast, daresa, derasains, derasais, daresan etc.

Be rêramaing vain fat excepziun da quaista regla.

Sün que as derasettan ils Tirolais sur l'Engiadina bassa. *Pr. Cud.* 258.

Il mer eira darchò quiet ed as derasaiva avaunt Robinson scu ün immens spievel. II 64.

Ais l'or il pü nöbel metal, schi ais il fier il pü nüzzaivel, il pü derasô e'l pü indispensabel. VII 322.

Per tuotta la muntogna da Giudea as derasettan tuottas quaistas chosas. *Menni, Luc.* 1, 65.

La fama da Gesu as d e r a s e t per tuots quels contuorns. *Menni, Luc.* 4, 14
Arrivô sün la pas-chüra as d a r e s a il tröp. IV 64.
Las violas d a r e s a n ün' odur stupenda. III 117.
Ils ovels e'ls flüms as d a r e s a n per tuot il pajais e'l faun pü früttaivel. VII 208.

E x a i m p e l s d' e x c e p z i u n s.
a) **e** i n d u o s s i l b a s c o n s e c u t i v a s:
Al pè della muntagna as d e r e s a ün vast pajais. *Tönd.* 58.
b) **a** i n d u o s s i l b a s c o n s e c u t i v a s:
Quaists ed oters homens pietus d a r a s e t t a n il cristianismo. *Pr. Cud.* 173.

8. In i n c r a s ê r (dal tudais-ch *einkreisen*) avains nella müdeda **a**—**e** ün' imitaziun tres a n a l o g i a.
Exaimpels mera nel § 299 bis.

§ 299 bis.

E x a i m p e l s g e n e r ê l s p e r l a m ü d e d a **a**—**e**.

(Quels ourdvart la conjugaziun in stampa pitschna.)

Ils Grischuns a p p a r i t t a n avaunt la cittedetta e la rinserettan fermamaing. *Pr. Cud.* 256.

Salomon eira ün giuven ümil. Que a p p e r a d'ün sömmi, ch'el avet. *J. B.* 56.

Sün spraunza dess l' a r e d e r a r ê r, e'l scudeder scuder. *Menni, 1. Cor.* 9, 10.

Quêl da vus, aviand ün famagl, chi ê r a u pasculescha. al dscharò, cur el tuorna dalla cuttüra: Vè no dalum e tschainta't a maisa? *Menni, Luc.* 17, 7.

† La numnaunza es steda a r a s e d a oura par tuotta la Jüdea. *Bifr., Act.* 10, 37.

† L'g luf zaffa, & a r ê s a las nuorsas. *Bifr., Joh.* 10, 12.

> Tü benedescha'ls, Segner cher,
> Leidezz' als vögliast consentir,
> Ch'els possan lönch acqui' a v d ê r,
> Lur vita vögliast indutschir. *J. B.* 176.

L'Otissèm nun evda in taimpels fats cun mauns da crastiauns. *Menni, Act.* 7, 48.

† Mu tuots aquels da Athenis & er l's fulastyrs chi afdeuan allo, nun attendaiuan ad oter, co dir u da d'udir ünqualchiosa da noef. *Bifr., Act.* 17, 21.

† El vain ad affdaer sgüramaing. *L. P.* 51.

† Tü t'fidas che tü dues saias üna guida dals orfs, üna liüsth da quels chi aefdan in la sckürezza. *Bifr., Rom.* 2, 19.

Avrind il chaun la buocha, crudet sieu töch d'charn nell' ova. II 10.

Las fluors evran lur calisch. *Pall.* 1, 83.

† Lg Filg tres cusailg, consintimaint, & auctoritaed da la sainchia Trinitaed, in natüra humaunna cumpêra, tschauntscha & ewra la santijntzchia. *Schuchiaun* 79.

La mammaduonna ans regalet üna basleda d'tschireschas.

La vuolp offrit alla cigogna excellentas buoglias e sosas e cremas, ma tuot' in beslas plattas, uschè cha la cigogna cun sieu lung piccal nun gniva da clappêr squasi ünguotta. *Liun-Klainguti,* 3.

El blasmet lur proceder. *Pall.*, 1, 108.

† Nun havair temma da quels chi blêsman chiosas hunêstas. *Bifr., pref.*

Dieu ais la charited. *Menni, 1. Joh.* 4, 16.

Uossa la Maria ingrazchet cheramaing a Georg. *Bundi,* 46.

Ah! chêr bap, vus savais quaunt granda ch'ais noassa bramma d'esser instruieus. *Robbi, Tes.* 1.

† Chiaristhems ns' amain liün lioter, perche la chiarited es da dieu. *Bifr., 1. Joh.* 4, 7.

Chasedas per se sun eir usterias, ospidêls, chesas da dements, chesas da correcziun etc. *Instr. Censimaint,* 1.

Ais d'indichêr per mincha persuna chi ais buna da guadagnêr scha sia vocaziun as referescha a lavur chasauna u na. *Instr. Censimaint,* 7.

Ün patrun d'chesa implantet üna vigna, e fet üna saiv d'intuorn, e chavet ün torchel in quella. *Menni, Mat.* 21, 33.

Chi cheva la fossa, crouda loaint. *Pall.*, 1, 152.

† Christus t'maina tiers la fontauna chia el s'vessa ho chiavò. *Planta, Thrun,* 23.

Il chavriöl ais üna bestia fich plaschaivla. III 181.

La chevra po fer grand dan al god. II 31.

† La claritaed delg signer sterliüschit intuorn els. *Bifr., Luc.* 2, 9.

† Schi tes oeilg uain ad esser pür, schi uain a gnir tuot tieu chioerp clêr. *Bifr. Mat.* 6, 23.

Nell' opiniun, cha sieu inimih compera cun noscha intenziun, al get Nägeli incunter armô. *Pr. Cud.* 52.

Vagliè, arovand cha vegnas fats degns da comparair avaunt il Figl del crastiaun. *Menni, Luc.* 21, 36.

† Et l'g parzura dels sacerdots cun l's prüms dals Iudeaus cumparettan auaunt Festo incunter Paulum. *Bifr., Act.* 25, 2.

† Christus cumpera huossa in la uezüda da dieu par nus. *Bifr., Heb.* 9, 24.

† Christus cumpera avaunt la fatscha da Dieu & interceda par nus. *Schuchiaun*, 73.

Gunter declaret, cha Sigfrid nun saja gnieu mazzô da sia glieud. III 22.

Declera'ns la sumaglia della zizania nel êr. *Menni, Mat.* 13, 36.

† Christus ais ieu in atschijl, par s'declarêr par ün chio da sia Baselgia. *Schuchiaun*, 74.

L'uors giaschaiva suot ün grand dschember. *Bundi,* 31.

Coira gescha be 600 m sur il mer. IV 51.

L'inviern geschan ils uors in lur tannas. IV 68.

† Lazarus giaschaiua dspêra la porta da quel hum arick & era plain d'bignuns. *Bifrun, Luc.* 16, 20.

† Cuolpa giescha, nun schmarschescha,
Alchün salguorda, coura la fadia ilg crescha.
Travers, Joseph, 136, 137.

Ils abitants da Sodoma incrasettan la chesa da Lot. III 27.

Lufs incresan nos champ. *Clio.*

El uain a giüdichêr cun giüstia l'g crês della terra. *Bifr. Act.* 37, 31.

Il mulinêr s'instradet per la citted. *Grand. Chapè*, 59.

Il meidi s'instreda vers la Punt.

Vo our spert sün las plazzas e stredas della citted. ***Menni, Luc.*** 14, 21.

E. B. Nos Bap celestial von rebütta gnanca crastians, chi han sün lur conscienza greivs crimens: homicidi, adulteri, ingian, ladronetsch, foss güramaints. ***Predgias,*** 69.

† Dalg dadains delg cour della lieud, uignen oura mêls pissamaints, ... ladrunetsths, auarizchia, frods, ingian, dishunestêd. ***Bifrun, Marc.*** 7, 21—22.

Il leder nun vain, oter cu per invulêr. ***Menni, Joh.*** 10, 10.

† Araspò à uus thesors in schil, inua cha l's lêdars nu fuoran aint ne l'g inuuolen. ***Bifrun, Matt.*** 6, 20.

Buns infaunts as levan bain mauns e vista. *Pr. Cud.* 139.

Ün infaunt melscoart sto bgeras voutas tuot il di sainz' as lavêr e petnêr. *Pr. Cud.* 140.

Las femnas chi lavaivan intuorn il bügl, eiran in ün terribel discuors. *Bundi,* 20.

Zieva gianter levast giò ils plats. *Bundi.* 37.

† Sco l'ova laeva il brudgöng dadour vart, uschea laeva il saung & spiert da Christi, il brudgöng chi ais dadains. *Form.* 28.

† Et ueziand Pilatus che nun agiüdeva ünguotta, mu che la rimur pür plü fick creschaiua, hauiand prais ouua, schi lauò el l's mauns avaunt tuotelg poeuel. *Bifrun, Mat.* 27, 24.

† Et hauiand laschô ir dauend l'g poeuel, schi l'g prandettan è in la nêf da co ch'el steua, mu eilg êran allò er otres nauettes cun el. ***Bifr., Marc.*** 4, 36.

Peja tuot a dret temp, e nun cumprêr ünguotta, cha tü nun poust pajêr. *Pr. Cud.* 275.

† Et nun pudiant aquel paiêr, schi cumandò l'g signer ch'aquel gnis uendieu, el, & sia mugliêr, & ses infaunts, & tuot aque chel hauaiua, & che gnis fat la peia. *Bifrun, Mat.* 18, 25.

† Vhè la paiaglia da nos lauurains. *Bifrun, Jac.* 5, 4.

La chesa paraiva be morta our. *Bundi,* 22.

A que chi p e r a po ün uossa dir cun tschertezza, cha la „malattia spagnöla" comparsa in Svizzra daspö il mais Gün as qualifichescha scu influenza. *Fögl* 61, 64.

† Che es nossa uitta? Schert ella es üna uaumpa quęla chi p ê r a par poick tijmp, alhura s'perda uia. *Bifr.*, *Jac.* 4, 14.

Mo la sapienza da sur ingiò ais il prüm netta, allura p a s c h a i v l a, umauna, obediainta, plaina da misericordia. *Menni, Jac.* 3, 17.

Mo il früt della güstia vain semnô in p ê s c h a quels chi faun p ê s c h. *Menni, Jac.* 3, 18.

† Mu aquella sabbijnscha chi es zura ingiu l'g prüm es schert chiasta, & alhura dsieua p a s c h a i f l a, hunêsta & chioenscha, plaina d'misericorgia. *Bifr. Jac.* 3, 17.

† La p a e s t h saia cun uus. *Bifr. Luc.* 14, 36.

Gian dumandet paun e lat per sieus chauns e cur cha füttan p a v l ô s . . . . , schi s'fet el eir portêr la marenda. *Bundi,* 21.

Il contadin p e v l a d'inviern sia bes-cha cun fain grossêr. III 103.

Giosef d'Arimatia cumpret ün linzöl, pigliet gio il corp da Gesu, il p l a j e t nel linzöl e'l sepullit in sieu üert. *J. B.* 138.

Per quella radschun p l e j eau mia schnuoglia. *Menni, Eph.* 3, 14. (Cunfrunta § 304, 5).

Quaistas barchas p l a s c h e t t a n ourdvart bain a Robinson. II 57.

Il marchese, al quêl quist proget p l a s c h e t, l'abratschet. *Pr. Cud.* 69.

Il pü bain am p l e s c h a n las istorias dellas dialas. IV 62.

† Aquel chi nun es maridô daia havair chüra da quellas chioses chi sũ dalg signer: inchemoed chel uoeglia p l a s c h a i r agli signer. *Bifr., 1. Cor.* 7, 3a.

† Els nu p l ê s c h a n a dieu, & sun cuntrèdis a tuotta la lieud. *Bifr., 1. Thess.* 2, 15.

† Par che mangiais & bauais cum l's publichauns & p c h i a d u o r s? *Bifr., Luc.* 5, 30.

† Eau sun ün hum p c h i e d e r. *Bifr., Luc.* 5, 8.

E. B. It via, lavurai, la somma dels quadrels dessat dar nan. *Biblia E. B., Exod.* 5, 18.

Chi chi nascha queder
Nun po morir arduond. *Liun-Klainguti,* 1, 5.

Gian lavura in üna buttia da rariteds ed antiquiteds. *Clio.*

Las indigestiuns sun dvantedas pü rêras zieva il raziunamaint dels vivers e pustüt zieva cha las dutscherias ed ils övs da Pasqua sun dvantôs pü rêrs. *Fögl* 61, 64.

Sbavêr. *Pall.* 1, 639.

E mera, ün spiert il piglia, e dalum sbregia el, ed il squassa, ch'el sbeva. *Menni, Luc.* 9, 39.

Il Dragun scumanzet a brüller e sbragir. *Bundi,* 25.

Sün ün sbreg da Gian ils chauns al clapettan aint. *Bundi,* 25.

Da s-chalin in s-chalin. *Pall.* 1, 644.

† E. B. Ilg puchià vain da scalun in scalun, à pak à pak. *Trom.*, 12.

La vuolp as servit da sieu cumpagn scu d'üna s-chela. *Liun-Klainguti,* 19.

Ils infaunts riettan; ma il bap sclarit la pitschna Lotta. *Pr. Cud.* 48.

La chandaila davaunt sclera pü bain cu quella davous. *Proverbi* (citô da *Pall.* 1, 657.)

Aesop eira ün sclev; da quels temps existiva auncha la sclavitüd. *Liun-Klainguti,* 2.

La sclavitüd del pövel Israel in Egipto. *J. B.* 27.

Dieu ho mnô alla glüsch l'iniquited da tieus serviaints; mera, nus essans tieus sclevs. *J. B.* 23.

Il chöd sulvedi cuorra vi e no sladand our las pennas della cua in ün bel ventagl. IV 77.

La viola sled' our da tuottas varts sias föglias zartas. IV 82.

Fêr valair sieus drets. *Pall.,* 1, 796.

Ün peer d'övs velan pü co scha füssan d'or. *Pr. Cud.* 106.

E sorridind amur e grazia, s'evra
Sieu ögl celest, chi ogni stail' ins-chüra
E tuot il mèl da beadentscha zevra.
Z. Pallioppi, Poesias.

Zavrêr vdels. *Pall.* 1, 820.

† Ün lö separô & zawrô our da la tearra. *Schuchiaun* 70.

† S'zewran quaistas duos natüras in Christo? *Schuchiaun* 68.

† L'g filg del hum uain à zaurêr aquels our dals oters, da co chi zeura l'g pastur las nuorsas our dals buocks. *Bifr., Matt.* 25, 33.

§ 300.

a dvainta **au.**

1. Il sun **a,** in silba na accentueda, e chi sto avaunt *m* u *n*, dvainta sovenz **au** in silba accentueda. Quaist **au** vain pronunzchô in E. O. scu *ä* in tudais-ch *Fähnrich*, *è* in frances *scène*, *a* in inglais *fan*. La müdeda nun vêla per l'E. B.

2. Siand cha **e** in silba na accentueda as müda sovenz in **a** (§ 302), schi ho quaista regla bgerischmas excepziuns; perchè cur cha ün **a** sto in quaist möd per ün originêl **e**, schi ho in generêl lö la müdeda tratteda nel § 302, cioè cha **a** (**e**) avaunt *n* u *m* dvainta **ai.** Be rêramaing s'ho in quaist cas **au** substituieu ad **ai**, scu in smancher, sm**au**nch, chi sto per latin ex-m**e**nt-ic-are (cfr. italiaun dimenticare). Ils vegls scriptuors haun però auncha † smainch (schmainch, sthmainch, sthmainc). Per staundscher (staunscher, E.B. stenscher), straundscher (straindscher, E. B. strendscher), vaundscher (vaindscher), mera § 302. Per taundscher, mera Nr. 6.

Nun smanchè l'ospitalited. *Menni, Hebr.* 13, 2.

Ma üna chosa (fatsch eau:) smanchand què, ch'ais davous me, e'm stendand vers què, ch'ais avaunt me. *Menni, Phil.* 3, 13.

† Nu s'asthmanchiò de l'hospitalitaed. *Bifr., Hebr.* 13, 2.

† Mu üna chiosa fatsth eau, ch'eau sthmainc aquellas chioses chi sun dauous, & m'stend sieua aquellas chioses chi sun dauaunt. *Bifrun, Phil.* 3, 13.

† Do gratia nus mae nun schmainchen la prçciusa mort da Jesu Christi. *Form.* 41.

(Exaimpels da smanchêr culla müdeda **au** mera § 300 bis.

† Tü est quel ova viva, chi nataja, s a g l i a u n t a à la vitta aeterna. *Planta, Thrun,* 1, 103.

Ogni minuta, cha tü m a n c h a u n t a s t, ans po ruinêr. *Robbi, ang.* 27. (Cunfrunta § 302).

✕ 3. Traunter ils p l e d s t u d a i s - c h s suottamiss a quaista müdeda sun b **a** u n c h *(Bank)*, f l **a** u n c h *(Flanke)*, f r **a** u n c h (uossa sovenz „modernisô" scu f r a n c), m **a** u n g e l *(Mangel)*, s p **a** u n g i a (Spange), s t **a** u n g i a (Stange) e z **a** u n- g i a *(Zange)*, eir il verb m a n g l ê r, m a u n g l, intaunt cha oters pleds t u d a i s - c h s, mêlgrô ch'els vegnan avaunt gia tar ils prüms scriptuors da lingua ladina, nun muossan la müdeda, scu d a m f (d â m p f, d a m f f i, t a m p f), g r a m f, (c r a m f).

Stè dimena salds, tschintôs cun vardet intuorn voss f l **a** u n c h s. *Menni, Eph.* 6, 14.

† Tschinta meis f l **a** u n c h s cun Cristiaun zeli. *Planta, Thrun,* 1, 104.

† Par la quael chosa saian schintôs l's f l **a** u n g s da uos sentimaint. *Bifr., Petr.* 1, 13.

Mo Saulo e Barnaba dschettan f r a n c a m a i n g (per *fraunchamaing*): A vus stovaiva il prüm gnir annunziô il pled da Dieu. *Menni, Act.* 13, 46.

Tü soffrast e poartast mieu m **a** u n g e l. *Pr. Cud.* 75.

† Bsöeng u m **a** u n g i e l. *Schuchiaun,* 342.

† Poust tü patir chia üna oarma per la quaella tü haest spans tieu pretius saung moura our d' m **a** u n g e l d'ün po d'ova? *Planta, Thrun* 1, 22.

† Aevra teis ögls & guarda noss m **a** u n g e l. *Form.* 17,

(Exaimpels per il v e r b m a n g l ê r mera § 300 bis.)

Sigfrid eira ün singulêr giarsun. Bod rumpaiv' el il martè, bod las s p **a** u n g i a s d'fier, ch'el avaiva da batter. III 1.

S t **a** u n g i a da telegraf. *Pall.* 1, 715.

Vi del cho della furmia observains duos z **a** u n g i a s stüertas, chi s'evran e's serran orizontêlmaing e sviluppan considerabla forza. Las z **a** u n- g i a s dels levuraints sun pü fermas cu qúellas dellas otras furmias. VII, 271.

Mieu bap eira mort d'ün g r a m f da cour. *Tönd.* 401.

† Eau uing à dêr miracquels sü zura in schil, & isainas giu zuot in terra, saung, & foe, & l'g d â m p f dalg füm. *Bifrun, Act.* 2, 19.

† Nossa vita ais sco ün füm & t a m f, chi düra ün cuort temp, & bod crouda, e bod svanescha. *Form.* 10.

† E. B. Quest natüral sön & dormir vain causa dals t a m p f s chi van sü dal stomi in 'l tscharvè & cheu dal Crastian. *Trom.* 1.

† L'g faraer sezziand tiers la massa ho sieu senn in la lauur dalg fier, skiantand l'g damffi dalg foe sieu chüerp, cumbatta cun la schkialmauna da la fuschina. *L. P.* 329.

× 4. L'adjectiv sench preschainta ün' anomalia ortografica. Da prüm innò nun as chatta quaist pled cun **au**, dimpersê cun **ae** (ê, ę) u eir cun **ai**. Uossa vain el in E. O. scrit cun **e** (suainter Pallioppi). Il vocal **a** (in silba na accentueda) ais conservô in sanchischem, santited, santificaziun, santifichêr.

† Eau craich ilg sainck Spiert. Eau craich che saia la sainchia fidela christiauna baselgia. Vna cõmuniun dals sęnchs. *T.* 3.

† Nus ludain te ô Deus bap celestiael, per l's teis sanchischems & grandischems duns. *T.* 11.

† Aque Saench chi vain a nascher, vain a gnir clamô figl da Dieu. *L. P.* 7.

† El l'g ho fatt saench traes la fê. *L. P.* 381.

† Mu uus chiers, s'aedifichiant uus suessa de la sainchisthma fè, schi saluo uus traunter pêr in la charitaed da dieu. *Bifrun, Jud.* 20.

† Seruir cun santitaed & giüstia. *Bifrun, Luc.* 1, 75.

† Santifichiô saia l'g tieu nom. *T.* 1

† Quael es mêr l'g ôr, ù l'g taimpel, quael chi fo saenc l'g ôr? *Bifrun, Matt.* 23, 17.

† Las poartas dal Taimpel da tia sanctitaet, & jüstia m'sajen saimper apertas. *Planta, Thrun* 105.

† La S. Tschaina dal Segner ais il loe Saenchischem dals Christiauns, bgiear pü Saench, co nun eira il lö Saench dels Saenchs perche l'ais l'aũgial schi il Dieu della Lia Saenchia s'vessa. *Planta, Thrun,* 52.

† La jüstia & santitaet da Christi ais plü alva, co l'oess d'Ellephant; il Sanchischem saung dalg filg da Dieu, ais plü custaivel co l'orr. *Planta, Thrun,* pref.

Senchissem Dieu! santificha tü me e mia orma e tuottas mias forzas allas senchas occupaziuns, chi oatz m'occuparon. *Joh. Sandri,* 1836 (citô da *Carisch,* 185).

Perchê Dieu nun ans ho clamos all' impürited, mo alla santificaziun. *Menni, 1. Tess.* 4, 7.

Santifichô saja tieu nom! *Menni, Matt.* 6, 9.

Mo davous la seguonda vela (eira) üna tenda, nomneda il santissem. *Menni, Ebr.* 9, 3.

Vus essas amussôs da trêr aint il nouv crastiaun, creô seguond Dieu in vaira güstia e santited. *Menni, Ef.* 4, 24.

... cha nus servans Dieu in senchited ed in güstia davaunt sia fatscha tuots ils dis da nossa vita. *Menni, Luc.* 1, 75.

✕ 5. La müdeda vocalica **a—au** as muossa auncha in ün tschert numer da substantivs culla desinenza -aunza (-auntscha) e d'adjectivs (u substantivs) verbêls della Ia. conjugaziun culla desinenza -aunt. La püpart dels ultims vegnan uossa in generêl druvôs culla desinenza -aint, s'aviand els assimilôs als adjectivs verbêls dellas otras conjugaziuns; alchüns sun eir stôs italianisôs ed haun uossa la desinenza -ant.

Frequainta ais eir la desinenza -aun, per adjectivs e substantivs, correspondand al latin -anum, sco americaun (american), indiaun, pajaun, publichaun, umaun etc.

† Deus ho fat our d'ün saung tuotta la ginüra della lieud ed ho ourauaunt ifichio aint l's terms da la lur afdaunza. *Bifrun, Act.* 17, 26.

Chiaminain hurdãedamaing, brichia in magliarias, ne in auriaũzas. *Bifrun, Rom.* 13, 13.

Ünqualchiüns paissen che sajen duos algurdaunzas da quel proepi Joannis Euangelista. *Bifrun. La Vita da Sanc Johannis.*

Et aquellas chioses sun scrittas par nos auisamaint, in aquaels es gnieu la d'finaunza delg muond. *Bifrun, 1. Cor.* 10, 11.

Et huossa frars sę eau che uus hauais fat três ignuraunza sco er uos parzuras. *Bifrun, Act.* 3, 17.

Nu sauais uus, che l'amicicia da quaist muond, saja l'inimiaunza cun dieu? *Bifr., Jac.* 4, 4.

L'g satanus nus attainta parmur de la uossa intemperaunza. *Bifrun, Cor.* I, 7, 5.

Tü m'haes fat cunschaintas las tias uias & uains a m'implîr d'prüuedaũza cun tia fatstha. *Bifrun, Act.* 2, 28.

Uschea commandettan ils mors, ils abitaunts da quella isla. *Pr. Cud.* 24.

La commissiun del ospidêl surdo al dottur il trattamaint medical da tuots ils inquilins abitants allò. *Stat. Osp.* 14.

Ais d'indichêr scha la persuna pratcha la lavur chasauna qua collaboratur o seu agüdaunt eister. *Instr. Censimaint,* 8.

S'impissais vus, cha quels dischdoch süls quêls crudet la tuor da Siola, ed ils mazzet, sajan stos pü culpaunts, cu tuots ils abitants da Gerusalem? *Menni, Luc.* 13, 4.

Eau stun garant per Bengiamin, e sch'eau nun il turnaint, vögl eau esser culpaunt vi a te assaimper. *J. B.* 22.

Eau vez ün chavalgiaunt in qualche distanza. *Tönd.* 297.

Nun sajas ignoraunts, ma intelligiaints, chi saun quêla saja la volunted del Segner. *Menni, Ef.* 5, 17.

El dschet al lavuraint (per † lavuraunt) della vigna: Mera, trais ans vegn eau e tscherch früt sün quaist figêr, e nun chat üngün. *Menni, Luc.* 13, 7.

Quel serviaint, chi nun savaiva la volunted da sieu patrun, ed ho fat chosas meritauntas da bottas, artschaiverò pochas bottas. *Menni, Luc.* 12, 48.

Rebels, meritaunts da chastih. *Lit.* 57.

La sort della contessa Lori Griesbach eira in püss rapports sumgiaunta alla mia. *Tönd.* 43.

Quaist sain vain sunnô, acciò cha il viandaunt smarieu chatta darcho la dretta via. *Pr. Cud.* 179.

Il figl del crastiaun ais Segner del sabbat. *Menni, Marc.* 2, 28.

Cur vus urais, nun drovè pleds sur üs, sco'ls pajauns. *Menni, Matt.* 6, 7.

Perchè mangia e baiva el cols publichauns? *Menni, Marc.* 2, 16.

Laboriusited augmainta tuottas las forzas umaunas. *Pr. Cud.* 287.

† L'g ariginam vain a gnir dô als pajauns. *Bifrun, Matt.* 21, 43.

Che uuol dir aquaist ch'el mangia & baiva cun l's publichauns? *Bifrun, Marc.* 2, 16.

(Agli signer) nu vain servieu cun mauns humauns. *Bifr., Act.* 17, 25.

Remarcha. In be pochs adjectivs (u substantivs) verbêls, derivôs da verbs chi nun appartegnan alla I[a] conjugaziun chattains la desinenza -aunt (impè da -aint).

Cun massellas bugliauntas scurrantaiva la matta il svelt utschê per stüva intuorn. *Pr. Cud.* 13.

† Et haviand uîs l's scrivauns & l's phariseers ch'el mangiaiva culs pchiaduors, dschaiuen els: Che uuol dir aquaist etc.? *Bifr., Marc.* 2, 16.

[Cunfrunta: Ils Glarunais arrivettan fin al Crap da Flem e büttettan la pastriglia nel lat bugliaint. IV 89.

Scrivaunt s'ho conservô fin al di d'hoz.]

6. Il verb taundscher *(nach etwas langen, eintauchen, etwas erreichen, ausreichen; — étendre la main vers qc., tremper, atteindre, suffire; — allongare la mano per prendere qc., tuffare, raggiungere, bastare)*, dal latin tangĕre, vain facilmaing cunfundieu cun taindscher *(färben, teindre, tingĕre)*, dal latin tingĕre.

Quaist fat s'explicha forsa tres üna tscherta sumgentscha da significaziun, in quaist sen, cha per taindscher qualchosa, ün l'immergia sovenz nella colur liquida, scu ch'ün taundscha il daint aint ill' ova. Eir in inglais ho il verb *to dip* las duos significaziuns immerger (ir suot ova u metter suot ova) e taindscher (colurir). Fors' eir cha la confusiun vo gia inavous süll lingua latina, nella quêla ils cumposts da tangere substituivan l'**a** del tschep tres **i**: attingere. contingere, obtingere.

Eir il fat, ch'in silba na accentueda, **a** piglia suvenz la plazza dad **e** (§ 302 & 308a) ho sainza dubi contribuieu a sfruschêr la differenzcha traunter quaists duos verbs ed averò gieu üna repercussiun sülla müdeda vocalica della silba accentueda (§ 300, Nr. 2).

Per Exaimpels mera § 300 bis e 302 bis.

L'E. B. ho per amenduos verbs la fuorma tenscher.

7. In inchantêr avains l'exaimpel d'üna coïncidenza verbêla (cfr. §§ 48 & 49). Las duos significaziuns da quaist verb correspuondan a duos pleds originèlmaing differents.

Inchantêr taunt scu fer striögn, u entusiasmèr, vain dal latin incantare.

Inchantêr taunt scu vender publicamaing a quel chi offra il pü vain da inquantare (in quantum, scu tud. *Gant*). Amenduos esibeschan la müdeda vocalica, da maniera cha la coïncidenza ais completta.

Per exaimpels mera § 300 bis.

§ 300 bis.

Exaimpels generêls per la müdeda **a—au.**

El ais bainischem avanzô in eted. *Pall.* 1, 82.

L'ura avaunza. *Pall.* 1, 82.

† Et Jesus auanzeua in sabijnscha, & etaed, & gracia tiers Dieu, & er tiers l'g hum. *Bifrun*, *Luc.* 2, 52.

† Et nus aruain uus frars, che uus auaunzas pür plü fick. *Bifrun, 1. Thess.* 4, 10.

† Tia fè s'avaunza da foarza in foarza, da chiaritaet in chiaritaet. *Planta, Thrun,* 2, 51.

(cunfrunta vanzêr e sopravanzêr).

Balantschêr. *Pall.* 1, 91.

Nel cour della flur chattains ses stamins. Con lur filins alvs, süls quels balauntschan las anteras melnas, sumaglian els a bels pêlins da scuder. V, 186.

Cilgia get vi a branclêr sa sour ed ellas cridettan insembel. *Bundi*, 12.

† Fa cha mia oarma traes vaira fè t'abrauncla. *Planta, Thrun,* 1, 99.

† Güda, chia nus quel duno Mediatur con vaira fidaunza possens branclaer. *Form.* 20.

† Do a nus la gratia chia nus sulamaing in sias plejas tia misericordia vezen & abraunclen. *Form.* 20.

Eau chaunt perchè eau nun poss fer oter, ma da te nun vögl savair. Ella chantet inavaunt ed il cusdrin get a chesa. *Nadêl* 1, 18.

Aunz cha'l gial chaunta, vainst tü a'm snejèr trais voutas. *Menni*, *Luc.* 22, 61.

Il chöd chaunta ad ota vusch: Kikeriki! In chantand sled' el las elas. II 9.

† Auns co che l'g gial uain à chiantêr schi uainst tü trais uuotes am sthnaiêr. *Bifrun, Mat.* 26, 34.

† Auns co l'g gial chaunta duos uuotes, schi uainst tü am sthnaiêr trais uuotes. *Bifrun*, *Marc.* 14, 30.

Rudolf giaschlaiva crudelmaing duos chagnölins, chi ürlaivan da dolur. *Tönd.* 212.

Il chaun fladagiaiva, scu sch'el avess fat üna lungia cuorsa. II 19

† Er l's chiagnuols mangian de las mieuglas quaelas chi tumman giu de la maisa da lur signuors. *Bifrun*, *Mat.* 15, 27.

† Nu daed aque chi es saenc als chiauns, ne bittô perlas auaunt l's porcs. *Bifrun*, *Mat.* 7, 6.

Ella nun ais da conplaundscher. *Pr. Cud.* 132.
(cunfrunta plaundscher.)

Ils oters cumprettan granezza. *J. B.* 21.

Raspè il prüm insembel la zizania e liè quella in faschs per l'arder, ma il furmaint raspè in mieu granêr. *J. B.* 103.

Il reginam del tschêl ais simil ad ün graun d'sinevel, il quêl ün crastiaun pigliet e mettet in sieu êr. *J. B.* 103.

† El uain ad araspêr l'g furmaint in sieu granêr. *Bifr.*, *Luc.* 3, 17.

† Aque che tü semnas, nun es gio ün chioerp chi uain à nascher, dimpersè elg es l'g nüd graun par exschaimpel, d'furmaint, ù d'ünqualchiüns d'oters. *Bifrun*, *1. Cor.* 15, 37.

Arvschè cun bandusezza il pled implantô in vus. *Menni, Jac.* 1, 21.

Chi implaunta üna vigna e nün mangia dal früt da quella? *Menni*, *1. Cor.* 9, 7.

† Scodüna plaunta quaela chi nun ho implantô mès bap celestiêl, uain à gnir schirischeda. *Bifr.*, *Mat.* 15, 13.

† L'g Segner dscharischa our las arischs dals pouuels supervis, & in lur loe implaunta el cun hunur l's ümils. *L. P.* 97.

El ho inchantô (= ersteigert, erstanden; acheté aux enchères, acquistato all' asta) ün' anticaglia. *Pall.* 1, 368.

Venderdi allas 8 aunz mezdì, vain in chesa Rocca a Zuoz do prinzipi ad ün inchaunt da mobiglia ed üsaglias da marangun. *Fögl*, 61, 64 *(annunzias)*.

El inchaunta mobiglia e prôs. *Clio.*

O Galaters sainza güdizi! Chi s'ho inchantôs? (= bezaubert; fasciné, ensorcelé; incantato). *Menni, Gal.* 3, 1.

Cuort ais l'inchaunt, zuond lung il pentimaint. *Caderas, Fluors* 169.

Fidaunza infantile nella charited del Segner. *Pallioppi* 1, 380.

Üna chevra avaiva set uzöls, ch'ell' amaiva, scu üna mamma ama sieus infaunts. II 27.

Immincha stedi civilisô tschercha da mantegner sia independenza. VII 184.

O guarda be quels fins manizins, our dals quêls ils zartis mauns as muossan be a mezzas. *Pr. Cud.* 83.

† L'g omnipotaint Dieu, chi n's'ho creôs, nudriôs, & mãtgnieus, saia ludô. *T.* 13.

† Tuottes chioses sun três el, & in el creedas, & el auns co tuottes chioses, & tuottes chioses s'mantignen três el. *Bifrun, Col. 1,* 16—17.

Cur ch'eau 's he tramiss sainza buorsa e tas-cha e s-charpas, as ho manchô qualchosa? *Menni, Luc.* 22, 35.

Al mauncha be auncha il reginam. *J. B.* 46.

† Uus saias perfets & intijrs, senza mancchiêr in ügiüna part. Mu schi ad ünqualchiün d'uus amaunchia sabbijnscha, schi l'agragia da quel chi la dò, cũ num da dieu. *Bifrun, Jac.* 1, 4—5.

Fo'm rechattêr la pêsch mangleda,
Cha eau nel muond nun he chattô.
Caderas, Fluors 26.

† Per surfgnir quaista gratia, & tuot il reist nus manglain schi urain. *Form.* 17.

† La magior perfectiun d'quaista ultima renovatiun consista in que ch'ella nun maungla otra renovatiun. *Planta, Thrun* 61.

Maria cumanzet a cridêr e's impissêr sün sia mamma e cu cha quella plandscherò per ella. *Bundi* 36.

Comparta cuffort a quels chi plaundschan. *Lit.* 176.

† Et tuots cridaiuen & planschaiuen aquella. *Bifrun, Luc.* 8, 52.

† Nus hauain chiantô chianzuns da uaidguêr a uus, & nun hauais uulieu plauncher. *Bifrun, Matt.* 11, 17.

Zieva cha vaivan passantô ün inviern greiv e lung, schi'l bap vzet da di in di a pigliêr giò il töch del fain, ed auncha eira naiv giò la planüra. Be sün ün plaun as vezzaiva que gia ün bel verd. *Bundi* 5.

La quantited d'Güdevs da tuottas naziuns füt confusa. *Menni. Act.* 2, 6.

O con quaunt poch, as po fer ün grand plaschair alla glieud. *Pr. Cud.* 101.

† Tuot la quantitaed delg poeuel ureua our dad oura. *Bifrun, Luc.* 1, 10.

† Et tü quaunt haest da der? *Bifrun, Luc.* 16, 7.

Giodair perfetta sandet. *Pall.* 1, 683.

Ils sauns nun haun bsögn del meidi, mo'ls ammalôs. *Menni, Matt.* IX, 12.

† Vhè eau d'schiatsth dimunis, & dun sandaed. *Bifrun, Luc.* XIII, 32.

† E nũ haun bsüng d'mêdi aquels chi sun saũs, dimpersè aquels chi haun mêl. *Bifrun, Matt.* IX, 12.

Cun stainta pudettan ils duos patruns del uors deliberêr il leder sangunô e mel trattô our dallas grifflas della bestia. *Pr. Cud.* 26.

Dimena üna persuna sauna, chi paisa 70 kg, ho abundantamaing 5 kg saung. VII 297.

† L'g saung da ses filg Jesu Christi uain a nattagiêr nus da tuot pchiô. *Bifrun, 1. Joh.* 1, 7.

Vus s'impissais bain, cha quel, al quêl la naiv ingiannatura do lö our suot ils peis e'l slaundscha in quist orrend precipizi, saja pears sainza spraunza? *Pr. Cud.* 60.

Il raig clappet üna launtcha e la slantschet cunter David. *J. B.* 50.

Eau vögl smanchêr tuottas offaisas. *Pall.* 1, 689.

La minchületta spordscha als insects dutscha recreaziun, per ch'els nun smaunchan da turnèr, aviand da bsögn da lur visita. V 186.

La magnanimited schmauncha têlmaing las offaisas, ch'ella accoglia cun plaschair ogni incunter per güdêr al offensur. *Pr. Cud.* 283.

† Tu haes sthmanchiô la doctrina delg euangeli, et haes sthmanchiô tuot aquè che tü t'haes uudô ilg bataisem. *Bifrun, Erasmus.*

(mera § 300, 2.)

Sopravanzêr qualchün in sapienza. *Pall.* 1, 696.

Tü sopravaunzast in sapienza tuot que chi am füt rapportô da te. *J. B.* 59.

† Tuots haun mis aint da que chi surauanzeua ad els. *Bifrun, Marc.* 12, 44.

† Uschè ôth co il cêl ais sur la terra, uschè lœntsch co il oriaint ais del occidaint, usche supravaunźa sia misericordia noss pchiôs. *Form.* 42.

† Quaista imensa gratia supravaunza ogni intalet. *Planta, Thrun* 98.

(cunfrunta avanzêr e vanzêr)

Ils turists volaivan fêr biwak e stovettan succomber dal fraid e stanglantüm. *Fögl* 61, 65.

Nann' Engel quintaiva e quintaiva e mê nun gniva staungla. *Bundi* 3.

La veglietta get e stranglet il chöd. *Liun-Klainguti* 16.

Sch'eau nun retuorn cun Bengiamin, schi straungl eau mieus duos figls. III, 43.

Üna corniglia mez morta dalla said chattet ün buchêl cun aint ün miel d'ova, ma têlmaing poch, cha cun tuots sieus sforzs ella nun tandschaiva giò cul piccal per baiver. *Liun-Klainguti* 25.

La vuolp fet da tuottas da gnir da taundscher sü per ün pünchèr, ma tuots sieus sforzs füttan invauns (cunfrunta vaun). *Liun-Klainguti* 7.

El tagliet ramma grossa dalla bos-cha fin inua ch'el podaiva taundscher. *Nadêl* 1, 21.

Alchüns da Cipro e Cirene, gnand in Antiochia, tschantschettan culs Grecs. *Menni, Act.* 11, 20.

Cur oters tschauntschan nun stoust tü tschantschèr. *Pr. Cud.* 273.

Vus gnis a cognuoscher ch'eau sun il Figl del crastiaun e ch'eau nun fatsch ünguotta da me stess, mo ch'eau tschauntsch sco'l Bap m'ho mussô. *Menni, Joh.* 8, 28.

† Guardò che uus nu sthbittas aquel chi schaunscha. *Bifr., Hebr.* 12, 25.

† L'g pœuel s'asthmürafglieua, cura che uezaiuen chels müts schianscheuan. *Bifrun, Matt.* 15, 31.

Que ais güsta la manestra cha tü hest laschô vanzêr hoz. *Pr. Cud.* 46.

Ma inua mettais vus vos danêrs chi's vaunzan, maister tischler? *Pr. Cud.* 47.

(cunfrunta avanzêr e sopravanzêr)

La creaziun ais suottaposta alla vanited. *Menni, Rom.* 8, 20.

Ün crastiaun vaun renda se stess ridicul e spredschabel a tuottas persunas radschunablas. *Pr. Cud.* 280.

† Perche causa m'haest tü abandunô, & haest amô la vanitaet? *Planta, Thrun* 19.

† Schi alchiün nu arfraina sia leaungia, dimpersè lasch' ir sieu cour our d'uia, da quel es sia deuociun uauna. *Bifrun, Jac.* 1, 26.

§ 301.

a (= † e, † ae, † i) dvainta **ai** († ei)

Nella müdeda vocalica **a**—**ai** pudains adüna constatêr üna substituziun dobla: L'**a** della silba na accentueda, chi dvainta **ai** († **ei**) in silba accentueda, vo inavous sün ün **e** u sün ün **i** in lingua latina (u tudais-cha), da maniera cha que as tratta in silba na accentueda dalla substituziun d'ün **e** u d'ün **i** tres ün **a**, ed in silba accentueda dalla substituziun da têl **e** u **i** tres **ai**.

In latin u tudais-ch per exaimpel avains ils pleds seguaints:

b**í**bere	(b**i**beráre)
ébrium	(**e**briántiam)
fr**í**gidum	(fr**i**gidália)
fr**í**sch (tud.)	—
m**é**nsam	m**e**nsúram
n**í**vem	n**i**vália

restámas	réstat
honestámus	honéstum

ils quèls sun dvantôs in ladin:

baiver	bavrêr
aiver	avriaunza
fraid	fradaglia
frais-ch	fras-chezza
maisa	imsüra (E. B. masüra)
naiv	navaglia
† rastains	† reista (§ 308, a)
† hunastains	† huneist (§ 308, a)

Remarcha. L'originêl **e u i** as muossa in reginám (raig) ed ordinêr (ordain). Ma quaistas fuormas sun be il resultat dellas tendenzas latinisantas u italianisantas dels temps moderns. Las veglias fuormas dels istess pleds tunan: araginam (eir ariginam), hurdanêr.

Da quel temp invia vzains nus ils Israelits divis in duos reginams. *J. B.* 60.

Salomon füt il raig il pü sabi da sieu temp. *J. B.* 57.

† Par thel d'uoegl eau in tuot araginam meter ün factur,
A cumandt, che tü hegias aquela hunur,
Hegias gratzchia in tuot Egipten da cumander
Par cha graun su la chialastria spoassa saluer. *Travers, Jos.* 406.

† Tuot aque che tü agragias da mè schi uoelg eau dêr à ti, infina mez mieu ariginam. *Bifrun, Marc.* 6, 23.

† Uus sarês battieus, & gnis mnôs auaunt l's guuernaduors & l's araigs. *Bifr., Marc.* 13, 9.

Gerobeam ordinet oters sacerdots, nun badand, sch'els sajan dalla schlatta da Levi u na. *J. B.* 60.

Leiva sü, e vo a Damasco: lo at gnarò dit tuot què, chi't ais ordinô da fêr. *Menni, Act.* 22, 17.

Ed uschè ordain eau in tuot las baselgias. *Menni, 1. Cor.* 7, 17.

Que ch'el ans ordaina,
Promt eir sü pigliain. III 149.

† Els eran hurdanôs. *Bifr., 1. Petr.* 2, 8.

† Da bijuoef hurdain' el ün di. *Bifr, Hebr.* 4, 7.

× 2. Ourdvart las müdedas variablas nella conju-

gaziun (müdedas del tschep) avains la müdeda **e** (latin) - **ai** pustüt nellas desinenzas stablas seguaintas:

a) infinitiv della 2ª conjugaziun, - **ai**r (latin: -ēre),

b) indicativ del imperfet della 2ª e 3ª conjugaziun, -**ai**va, **ai**vast etc. (latin: -ēbam, -ēbas etc.),

c) 1ª e 2ª persuna pl. del indicativ preschaint della 2ª conjugaziun, -ains, -ais (latin -ēmus, -ētis).

Rem. Scha las desinenzas nomnedas suot b as chattan uossa eir nella prüma conjugaziun, e quellas nomnedas suot c eir nella prüma e terza, schi ais que dvantô püramaing tres imitaziun (analogia). Las desinenzas latinas avessan prodüt oters vocals, e têls as chattan effectivamaing per part auncha tar Bifrun. Cunfrunta § 287 e pp. 571—572.

× 3. In ün tschert numer da verbs ais la müdeda vocalica **a** - **ai** uossa püramaing ortografica. In quaist cas ais l'**a** adüna seguieu d'ün **s**. (Be in b**a**lastrêr (balaistr) e chan**a**strêr (chanaistr) correspuonda l'ortografia alla pronunzcha). Que sarò difficil da dir scha la müdeda ais adüna steda be ortografica, u sch' ell' ho pü bod per tuots quaists verbs correspondieu ad üna variaziun nella pronunzcha. Tar Bifrun chattains regulèrmaing:

† eau arfr**ai**stch — nus arfr**a**stchains
† eau astd**ai**std — nus astd**a**stdains
† eau impr**ai**st — nus impr**a**stains
† eau m**ai**std — nus m**a**stdains

Pallioppi arcugnuoscha quaista müdeda in sieu *Verb* be per prastêr (imprastêr). Nel *Diziunari* chattains las anomalias seguaintas: m**a**sdêr, sd**a**sdèr, impr**a**stèr sun scrits cun **a**, rinfr**ai**s-cher cun **ai**, fr**ai**s-chezza (fr**a**s-chezza) cun **ai** e cun **a**. In impr**a**stèr (verb cun **a**) ed impr**ai**st (subst., cun **ai**), scu eir in fr**a**s-chet. fr**a**s-chin e fr**ai**s-ch avains la müdeda suainter l'accent.

Eir r**ai**g ho **ai** tar Pallioppi ad onta cha la pronunzcha da *-aig* nun ais differenta da quella da *-ag* in pleds scu eau battag, eau gratag, eau plündrag etc.

Sieu spiert es stô arfrastchiô da uus tuots. *Bifr. 2. Cor.* 7, 13.

Arfraistchia mias auainas ilg signer. *Bifr. Philem.* 20.

Deus es pusaunt d'aquaistas pedras da astdastdêr sü figls da Abrahae. *Bifr. Luc.* 3, 8.

Nus ns' daiẽ huossa astdastdêr sü delg sön. *Bifr. Rom.* 13, 11.

T'astdaistda sü tü chi duormas, & sto sü dals muorts. *Bifr. Eph.* 5, 14.

Tuot aquè che la diuina buntaed n's ho imprastô, aquè n's ho ella imprastô par gracia. *Bifr. Erasmus.*

Et schi uus daes ad impraist ad aquels, che uus hauais spraunza dad arschaiuer inauous da dels, che grô hauais uus? *Bifr. Luc.* 6, 34.

Tü voegliast a nus imprastaer gracia. *T.* 12.

Inpraista la gratia ch'eau poassa büter via il giuff dels pchiôs. *Planta, Thrun,* 14.

Aschaid mastdô cun fêl. *Bifr. Matt.* 27, 34.

Eau m'hae do tuotta fadia ch'eau nu maistda aint in nos plêd, leaungias êstras. *Bifrun, pref.*

Refraischia mi' oarma. *Planta Thrun,* 14.

× 4. Squasi sparida dalla lingua da noss dis ais la veglia müdeda **a-ei** (**e-ei**) in verbs scu rastêr - reista, honastêr-honeista, surlavgêr - surleivgia (§ 299,4), allegrêr - (alagrêr) alleigra, allever - alleiva, elever - eleiva.

Nel *Diziunari* Pallioppi chattains tuottüna auncha la fuorma alleigr: Eau m'alleigr da tieu felice arrivo (1, 63), intaunt cha'l *Verb* da Pall. metta be allegr. (*Verb,* p. 14.)

† Adam nu s'ho cuntantô da rastêr in aquella dignitęd chia ell eira, mu ho uulieu s'adutzêr. *Schuchiaun* 5.

† Lg Miert da Christi füs ün suffitzchaint paiamaint par ls pchios. . . ., scha . . . lg muond nun rastess in lg pchio sco lg grand mantun fo. *Schuchiaun,* 60.

† Tres la glorificatiun da Christi nun ais sia natüra & chiarn humauna . . . . annuleda, mo dimparsè reista. *Schuchiaun* 65.

† La diuinited ais in sia humanitaed & reista in ella unidda parsunaelmaing. *Schuchiaun* 68.

† Nu deshonastêr ne fo main d'hunur ne maina in tuorp . . . las mulgiears u la braieda da teis proassem. *Schuchiaun* 342.

† In tuott teis ditts, fatts & impisamaints daiast esser modeist, huneist et hauair raspet da la hunur. *Schuchiaun* 342.

† S'allegrò & stêd da buna uoeglia. *Bifrun, Matt.* 5, 12.

E. B. Ils utschels alleigran ils umans tras lur plaschaivel chant. *Cud. Sc.* 119.

Fo, o Segner, cha possans allevêr nos infaunts nella vaira disciplina. *Lit.* 187.

A tuots genituors cristiauns conceda tü forza e fidelted, ch'els alleivan lur infaunts a tia gloria. *Lit.* 182.

Cunfrunta eir:

La duonna tmet, vzand l'hom eister *Pr. Cud.* 118.

E. B. Mama, ha ün anguel portà quist tuot aint da feneistra? *Cud. Sc.* 66.

† Tias fneistras sun pü cleras co l' Cristal. *Planta, Thrun* 2, 51.

† Chiarischams eau s'arouv chia uus sco eistars uöelgias s'inperchürêr dals chiarnêl agiauüschamaints. *Schuchiaun,* 202.

§ 301 bis

Exaimpels generêls per la müdeda a - ai.

Quel mêl famagl mangess e bavess culs avriards. *Menni, Matt.* 24, 49

Quaists non sun aivers, sco vus s'impissais, siand pür la terz' ura del dì. *Menni, Act.* 2, 15.

Ün misfat commiss nell' avrianza. *Pall.* 1, 83.

† E. B. La Nott davãt ais passantada in avriaunza. *Trom.* 41.

† E. B. Pastuors sainz' intellet sun gugent pro'l vin, è s'inabriajen cun gervosa. *Trom.* 49.

† Perche brichia scu uus estmaes, sun aquaists aiuers, siand pür huossa la terza hura dalg dì. *Bifr. Act.* 2, 15.

Sia asserziun as ho avvareda. *Pall.* 1, 84.

Nossas previsiuns per la raccolta nun s'avvairan. *Clio.*

Musseder, nus savains, cha tü est vardaivel. *Menni, Matt.* 22, 16.

Eau sun la via e la vardet. *Menni, Joh.* 14, 6.

La s-chürdün passa, e la vaira glüsch splendura già. *Menni, 1. Joh.* 2, 8.

† Tuottas aquellas chiosas de Joannes ho dit sun uairas. *Bifrun, Joh.* 10, 41.

Fè quaist, usché sovenz vus and bavais, in mia memoria. *Menni, 1. Cor.* 11, 25.

Eau nun vegn a baiver pü dal früt della vit, infina cha'l reginam da Dieu ais gnieu. *Menni, Luc.* 22, 18.

Baiva pür, mieu signur; eau piglierò ova eir per tieus chameils, fin cha tuots averon bavieu avuonda. *J. B.* 11.

† È l'g es gnieu Johannes, ne mangiand, ne 'bauand, & dian: El ho l'g dimuni. *Bifr.*, *Matt.* 11, 18.

† Et scodün quael chi uain dêr da baiuer ad üni da quaists pitschens ün bachier d'ouua fraida, ... nun vain a perder sia mertsche. *Bifr.*, *Matt.* 10, 42.

E. B. Eir teis chamels vögl eu bavrantar. *Biblia E. B., Gen.* 24, 14.

Eau baivr, tu baivrast, el baivra, nus bavrains etc. *Pall. Verb.,* 41.

Bavrêr las vachas. *Pall.* 1, 100.

E. B. Ma il sacerdot da Midian avaiva ses figlias; quellas gnittan, e pigliettan sü aua, ed implittan las bavraduoiras. *Biblia, E. B.*, *Exod.* 2, 16.

El ais arfradô. *Pall.* 1, 59.

Cur ch'ün sorta d'üna stüva memma choda u d'ün vagun da via d'fier memma s-chodô, schi s'arfraida ün facilmaing. *Clio.*

Ils infaunts giaivan sül glatsch, magari cur cha eiran las pü grandas fradaglias. III, 137.

Las fraduors nun vegnan saimper dal fraid, ma püttost dal nosch adüs da's tegner memma chod. *Fögl*, 61, 64 *(Dr. Bezzola.)*

Quaista spaisa ais gia memma impavreda, e tü l'impaivrast darchò. *Clio.*

Quels paun ir inua cha cresch' il paiver. *Tschumpert, citô da Pall.* 1, 513.

Sapperlot, que co ais fat scu a posta per me, s'impisset el. *Bundi.* 23.

Impaissa't quaunt miser e bandunô ch'eau sun. *J. B.* 67.

† Per che pissès mêl in uuos cours? *Bifrun, Matt.* 9, 4.

† Et paisast tü ô hom, quael chi giüdichias aquels chi faun tal chioses, & fèst er tü aquellas proepias, che tü uignas ad amütscher uia l'g giüdici da Dieu? *Bifrun, Rom.* 2, 3.

Quella maisa ais cuverta cun taila intschareda.

E. B. Meis cour ais alguâ, ingual sco la tschaira aint dadaint meis interiur. *Biblia E. B., Ps.* 22, 15.

Navêr u naiver. *Pall.* 1, 485.

Tuot la cuttüra ais surtratta da naiv. II, 124.

Navaglias chatschan sovenz las vuolps fin ardaint allas vschinaunchas.

Ma uossa saias quiettins e tadlè bain, bain, perchè uossa as vögl eau quintêr ün pêr parevlas. *Bundi,* 4.

Ün taidla tuot quietamaing l'allegra musica. *Tönd.* 459.

† E. B. Igl cumond da Deis ais, esser attent, tadlar è brich dormir. *Trom.* 52.

† E. B. L'urelgia chi taidla la reprehensiun dalla vita, vain ad habitar tanter 'ls Sabis. *Trom.* 53.

† Et hauiand Petrus picchiô alla porta, schi giet oura üna fanschella, par atadlêr. *Bifr., Act.* 12, 13.

† Aquel chi cugniouscha dieu, ataidla nus, aquel chi nun es da dieu, nun ataidla nus. *Bifr., 1. Joh.* 4, 6.

Ils infaunts della terra vegnan a cridêr e vadguêr.

El vaigda sia mamma. *Pall.* 1, 194.

† Biôs sun aquels chi uaidguen, perche els uignen ad arschaiuer cufoert. *Bifr., Matt.* 5, 4.

Immens vadrets covernan las sommiteds da noss munts. VII 329.

Rumper vaider porta fortüna. *Pall.* 1, 195.

§ 302.

E (a) avaunt *m* u *n* dvainta ai.

1. Quaista müdeda as muossa pustüt nels numerus verbs in -entêr, la püpart dels quêls sun transitivs derivòs dad intransitivs, scu

creschentêr	da	crescher
giaschentêr	„	giaschair
manchentêr	„	manchêr
passentêr	„	passêr
saglientêr	„	saglir
sbuglientêr	„	buglir
taschentêr	„	taschair

turnentêr	„	turnêr
viventêr	„	viver

etc.

Oters sun verbs transitivs derivôs da substantivs u adjectivs, scu

contentêr	da	containt
documentêr	„	documaint
famentêr	„	fam
grittentêr	„	grit
lattentêr	„	lat
rabgentêr	„	rabgia
richentêr	„	rich (tud.)
snarrentêr	„	nar (tud.)
spisgentêr	„	spaisa
stanglentêr	„	staungel
stüfchentêr	„	stüffli

etc.

Oters darchò peran da's iffitêr cun quaista cua sainz' üngün bsögn, siand cha'l verb primitiv ais gia transitiv, da maniera cha'ls duos verbs servan ad exprimer l'istessa chosa, scu

bavrentêr	bavrêr
commoventêr	commouver
moventêr	mouver
sustentêr	sustgnair
standschentêr	staundscher
zoppentêr	zoppêr (zuppêr)

etc.

2. Meglinavaunt avains la müdeda in alchüns oters verbs, scu almentêr, contemplêr, cumanzêr, entrêr, s'indrumenzêr, refrenêr, subentrêr, tentêr; acconsentir, assentir, consentir, dissentir, presentir, resentir, sentir etc., eir in straindscher, taindscher (färben) e vaindscher (cunfrunta Nr. 3 e 5 e mera § 300, 6).

× **Remarcha.** In straindscher, taindscher, vaindscher, cu natürelmaing eir nels verbs cumposts constraindscher (custraindscher), restraindscher, cuvaindscher (= persvader) avains oriundamaing, q. a. in lingua latina, ün i: stringĕre, tingĕre, vincère. Mera eir Nr. 5.

Nos idiom contegna del rest ün tschert numer d'oters pleds, inua i latin, avaunt *n* u *m*, ais dvantô ai. Uschè avains p. ex., daspêr pegn, la fuorma pain, dasper segn (signêl), la fuorma † issaina (originêlmaing plural da segn, mera pp. 111—113), daspêr simpel (= *einfach*) la fuorma saimpel (= *einfältig*) etc. Ils pleds latins sun pignus, signum (signa), simplicem. Nella veglia litteratura as chatta eir ün verb paindscher, cun il cumpost depaindscher, derivô dal latin pingĕre. Uossa as drova la fuorma latiniseda depinger.

Davart ordinêr (urdanêr) mera § 301.

† Dieu nu po, ne daia in ingüna guissa ngijr depaint: las otras creatüras schabain quellas paun ngijr depaintas, da co chia sun, inguottamaing schcumanda Dieu las imagnas, las quelas nuus nu daian ne depaintschar, ne feer, ne las tingier u saluêr, chia quo tres nuus nun hundressan aquellas u d'uairamaing Dieu tres aquellas. *Schuchiaun*, 242.

Cunfrunta:

O Galaters sainza güdizi! chi s'ho inchantôs, vus, als quêls Gesu Cristo ais sto depint avaunt ögls, sco crucifichô traunter vus? *Menni, Gal.* 3, 1.

Ils success ed avantags della guerra vegnan depints cun vivas coluors, percunter dallas inevitablas conseguenzas disastrusas — inrozzamaint, impovrimaint, degeneraziun morela e fisica — nun vain fat la minima menziun. *Tönd.* 360.

3. La veglia ortografia scrivaiva pressapoch generèlmaing tuots quaists verbs cun **a** nel ultima silba del tschep: acraschanter, agrittanter, almantèr, antrèr, s'indrumanzer, muanter, praschantèr, santir, spisgiantèr, stramanter, stranschieu, vanschet etc. etc.

† El vain ad acraschantêr uossa semainza. *Bifr.*, *2. Cor.* 9, 10.

† Lur perdiziun nun es adrumanteda. *Bifr.*, *2. Petr.* 2, 3.

† Eau s'uoelg agritantêr a l'ira tres ün poeuel nar. *Bifr.*, *Rom.* 10,19.

† Babs nü aggrittantò uos infauns. *Bifr.*, *Col.* 3, 21.

† Aque procpi s'ho deus almantô. *Bifr.*, *Erasmus*.

† Aque s'almaintan èr l's prüms dels apostels Petrus & Paulus. *Bifr.*, *Erasmus*.

† Aquaista nun es una nuoua almantaunza. *Bifr.*, *Erasmus.*

† Eau sun appalantô. *Bifr. Rom.* 10, 20.

† Et els dian agli: siand els mêls, schi uain el mêlamaing als appirantêr. *Bifr. Matt.* 21, 41.

† Ne bruntlo, suainter er che alchiüns dels haun bruntlô, & sun amazôs da quel chi pirainta. *Bifr. 1. Cor.* 10, 10.

† Deus ho asckiampantô l'g giüst Lot. *Bifr. 2. Petr.* 2, 7.

† Ne alchiün cura chel uain attantô, dia chel uigna da dieu apruvô. *Bifrun, Jac.* 1, 13.

† U chi uo giu l'g abijs, aque es Christũ atturnãtêr sü dals mors. *Bifr. Rom.* 10, 7.

† El cuuanschaiua fick l's Jüdeaus, amussand auertamang três las scrittüras che Jesus era Christus. *Bifr. Act.* 18, 28.

† Ün huaistg saia er bastaunt .... da cuuainscher aquels chi cunterdian. *Bifr. Tit.* 1, 9.

† Mu giand oura schi acchiattaun è ün hũ Cyreneũ cun num Simonem, & aquel stranschettan e da purtêr la crusth. *Bifrun, Matt.* 27, 32.

† Vhè eau uoelg strainscher els che uignen ed aduran auaunt sês pês. *Bifr. Apoc.* 3, 9.

† Et uhê ün chiaualg alf, & ün chi sezaiua sün el, & hauaiua ün balaist .... & es ieu oura uanschand & par chel uansches. *Bifrun*, Apoc. 6, 2.

† Quel es aquel chi uainstha l'g muond? *Bifr.*, *1. Joh* 5, 5.

Cunfrunta eir:

† Ilg uanchiaeuel an da Constantij. *Bifr. Hieron. Luc.*

† Et l's uainc è quater seniours sun tumôs sü lur fatschas. *Bifrun, Apoc.* 5, 14.

4. Quaist' ortografia, chi correspuonda pü bain allas ledschas foneticas del latin cu quella uossa adopteda, s'ho in bgerischems cas mantgnida. Squasi tuots autuors la drovan almain occasiunêlmaing. Sch'ella füss resteda generêla, schi avess la müdeda vocalica tratteda in quaist paragraf pudieu gnir classificheda cun quella del paragraf precedaint. Exaimpels our dalla litteratura moderna mera § 302 bis.

Nels verbs cumanzêr, (scumanzêr) demanêr, dvantêr, rantêr, srantêr e tschantêr (schantêr) s'ho l'**a** mantgnieu nell' ortografia uffiziêla da noss

dis. Eir vaindscher e straindscher vegnan quasi adüna scrits cun **a** nellas fuormas accentuedas süllas flexiuns; strandschet, vandschessans, etc.

E. B. Il maun ho cumanzô sieu cuors
E l'üna muoss' el, frers e sruors. *M. L.* 6 (*Flugi*).

Mo Gesu cumanzet a dir al pövel quaista sumaglia. *Menni, Luc.* 20, 19.

El scumanzet a pigliêr our da tuot las sorts d'clinöz. *Bundi*, 28.

Rodolf da Rothenbrun avaiva demanô üna vita rozza da guerrier e perversa, e finêlmaing, müdand principis e demanamaint da vita, dvantet el ün benefattur dell' umanited. *Pr. Cud.* 190.

Rodolf da Rothenbrun dvantet eremit. *Pr. Cud.* 191.

E dvantet in ün da quels dis, cha'ls sacerdots s'approsmettan. *Menni, Luc.* 20, 1.

Zieva la mort da Gottofredo de Bouillon dvantettan ils Mahometauns darchò temeraris. *Pr. Cud.* 193.

Els gettan e chattettan ün puledrin rantô vi alla porta, dadour sün la streda; ed els il srantettan. *Menni, Marc.* 11, 4.

Am paraiva cha'ls mauns da Maria timidamaing respondessan la strandschida dels mieus. *D. S.* 1911, 37.

Tschantè 's e reposè, gia cha, grazia a Dieu, non avains prescha. *Grand, Chapè* 49.

Aviand invidô ün fö in mez la cuort as tschantettan els, e Petro as tschantet traunter els. *Menni, Luc.* 22, 55.

Sieus adversaris haun la vandschida. *J. B.* 69.

Nun at trupaggêr, mieu filg, d'esser vandschieu. *Pr. Cud.* 70.

5. L'adöver del vocal **a** nellas fuormas accentuedas sülla flessiun ho in alchüns cas produt eir üna variaziun corrispondenta in quellas accentuedas sül tschep.

Usché p. ex. disch ün sovenz straundscher, vaundscher, daspêr straindscher, vaindscher. Eir oters verbs haun qualgedas **au**, impè da **ai**. Cunfrunta davart quaista variaziun eir § 300.

Ils Filistins, vzand lur campiun vandschieu, fügittan. *J. O.* 49.

Il cordöli survaunscha la reflessiun. *Kirchen*, 2.

In trais battaglias füttane vandschieus. *Pr. Cud.* 257.

Nun esser vandschieu dal mêl, anzi vaundscha il mêl tres il bain. *Pr. Cud.* 70.

Ella pigliet cumgiô dal giuven cun üna strandschida d'maun. *D. S.* 1911, 176.

Straunger. *Pall. Verb.* 68.

Ogni minuta cha tü manchauntast ans po ruinêr. *Robbi, Aug.* 27.

† O Jesu, tu est quel ôva viva, chi nataja, sagliaunta alla vitta aeterna. *Planta, Thrun,* 103.

6. Entrêr preschainta, nellas fuormas accentuedas sülla desinenza, perfin üna tripla variaziun del vocal del tschep: **antrêr, entrêr, intrêr.**

Cur cha la signura antret in stüva, eira il bun hom gia spartieu. *Pr. Cud.* 25.

Eau s'he tramiss a raccoglier que vus non avais cultivô; oters haun lavurô, e vus essas entrôs in lur lavur. Menni, *Joan.* 4, 38.

Eau port ün uordan in scrit dal mastrel. . . . La buna saira, barba Lucas, aggiundschet el in tun familiêr, intrand aint da porta. *Grand, Chapè,* 43.

Remarcha. Intrêr (cun i) vain ēir druvô sainza müdeda vocalica:

Gian Giachem intra güsta nel momaint, cha'l guiteder as retira. *Z. Pall. And.* 4.

Gian Giachem e Vetter Anduochel intran nella baracca. *Z. Pall. And.* 18.

× 7. La müdeda vocalica **e—ai** avaunt *n* u *m* as muossa auncha in ün grand numer d'adjectivs, generèlmaing verbêls, in -aint (latin -entem), d'adjectivs da naziunalited in -ais (latin -ensem), e da substantivs in -aint (latin -entum).

a) In alchüns cas vain druvô, daspêr la desinenza -aint, quella -ent, taunt per adjectivs scu per substantivs, scu

conveniaint	convenient
documaint	document
evidaint	evident
fragmaint	fragment
frequaint	frequent
omnipotaint	omnipotent

oriaint — orient
potaint — potent
talaint — talent
etc.

In part as tratta que da pleds esters na auncha foneticamaing assimilôs, in part da tendenzas latinisantas, restabilind la desinenza -ent la fuorma latina. Una tscherta influenza sarò eir steda exerciteda dalla lingua tudais-cha. Uschè haun güsta pleds scu document, fragment, orient, talent chi vegnan tuots druvôs eir in tudais-ch — sovenz la desinenza latiniseda, ad onte cha'ls vegls scriptuors haun gia -aint.

La sopra ans requinta l'historia be fragments. *Pr. Cud.* 184.

Chasper Chiampel ha verti satiricamaing in rimas romanschas, fragmaints da la messa e chanzuns da baselgia latinas. M. *L.* XVIII *(Lansel)*.

Uschè as mettettan grandas armedas in viedi vers l'orient. *Pr. Cud.* 192.

Siand Gesu naschieu a Betlehem, gnittan sabis dal oriaint. *J. B.* 86.

† Vhè l's Magis sun gnieus dalg oriaint, dschât: innua es aquêl chi es naschieu araig dals Jüdeaus? Per che nus hauain uis la sia staila aint ilg oriaint & ischen gnieus par l'g adurêr. *Bifrun.* Matt. 2, 2.

Il potent tun d'orgel dels chanuns, il füm d'incens della puolvra nun ais pü in cas d'am entusiasmêr. *Tönd.* 303.

Per similas opiniuns e vistas eira mieu bap simplamaing orv, ed eau am chattaiva impotenta da'l render clervedent. *Tönd.* 131.

† Eau sun alpha & omega, l'g principi & la fin, disth l'g signer; aquel chi es, & aquel chi era, & aquel chi uain a gnir, omniputaint. *Bifrun, Apoc.* 1, 8.

Ün famagl eira debitur da deschmilli talents. *J. B.* 107.

† Scha meis Joseph wiwa, schi sun eau cuntaint,
Eau wölg yr, alg uair cun grandt talaint. *Trav. Jos.* 789 *(Decurt.* V, 40).

b. In oters cas nun exista auncha üna fuorma foneticamaing assimileda, gnand la desinenza -ent universêlmaing druveda. Tuots quaists pleds (scha na rezaintamaing italianisôs u latinisôs) sun relativmaing nouvs. Têls sun: ab-

stinent, agent, assistent, cement, convent, correspondent, eminent, penitent, permanent, pretendent, producent etc. etc.

Quaunt vöda e miserabla ais bain la vita del abstinent. *D. S.* 1911, 28.

La Banca chantunêla Grischuna ho agents in tuot ils lös pü grands del chantun. *Clio.*

Il meidi staiva al let dell' ammaleda, in compagnia d'ün assistent. VII, 402.

Per fêr il beton, drova ün gerra e cement. *Clio.*

Homens pietus edifichettan baselgias e convents. *Pr. Cud.* 173.

E. B. Sco correspondent del „Fögl d'Engiadina" s'externaiva l'ami Vital con granda abilità supra domandas d'interess local e d'importanza plü generala. *Ann.* 1918, 238.

Il Piz Bernina, la pü ota tschima da nossas alps grischunas e nel istess temp üna dellas pü eminentas dell' intêra Svizzra, füt ascendieu per la prüma vouta l'an 1850. *V*, 107.

Dieu farò grazia als penitents. *J. B.* 67.

Segner Salveder, tü est intrô nellas abitaziuns celestiêlas, affin da preparêr allò üna dmura permanente a nus peregrins. *Lit.* 169.

Ün pretendent del tuot nouv entraiva uossa in scena. *Tönd.* 215.

Ils Stedis Unieus sun producents da bambesch. VII, 159.

× 7. La müdeda **e—ai** avaunt *n* u *m* as muossa eir in ün grand numer da particips irregulêrs, nels quêls l'*n* ais uossa ieu pers, scu defender — defais, stender — stais, offender — offais, pretender — pretais, surprender — surprais, suspender — suspais etc. Tuots quaists verbs nun esibeschan uschigliö la müdeda. Cunfrunta § 308, a.

Da têls particips ho be imprains conservô (u nouvamaing pigliô sü) l'*n*.

Defenda'm cunter mieu adversari. *Menni*, *Luc.* 18, 3.

Il cavalier era in continua guerra cun il viandaunt sainza deffaisa. *Pr. Cud.* 191.

E. B. Ils Romantschs han defais lur libertà e lur cretta. *Fögl* 1914, 5.

Etern Dieu, il guvern del quêl s'extenda sur tuot, tuots nos dis staun in tieus mauns. *Lit.* 178.

Carl il Grand, il potent dominatur dell' estaisa Frauntscha, introdüet buns regolamaints nella Rhätia. *Pr. Cud.* 172.

E la cristianted interprendet üna seguonda crociata (= cruscheda). *Pr. Cud.* 193.

Nel cuors da duotschient ans gnittan intrapraisas set da quaistas expediziuns. *Pr. Cud.* 192.

El crajaiva da reuschir in sia intrapraisa. *J. B.* 54.

Perchè s'offendais l'ün l'oter? *Menni, Act.* 7, 26.

Mieu bap s'ho offais. *Ann.* 1887, 63 *(Grand).*

Cur ch'üna femna chatta plaschair da fer vair sia scienza, dvaint' ella incompurtabla e missa nel numer dellas pretendidas sapiaintas. *Robbi, Tes.* 79.

E. B. Displaschaivelmaing vain sovent pretais, chi saja hoz in di impossibel da pervgnir ad üna clera e ferma persvasiun. *Predgias* 4.

Riprendand, als disch el: Mera, ils dis vegnan, ch'eau farò üna nouva lia. *Menni, Hebr.* 8, 8.

Balaam amet la peja dell' ingüstia, mo füt riprais per sia empieted. *Menni, 2. Petr.* 2, 16.

Perchürè's cha quel di nün as surprenda. *Menni, Luc.* 21, 34.

Quaista duonna ais steda surpraisa sül fat. *Menni, Joh.* 8, 3.

Il pövel suspendet l'atach del chastè. *Pr. Cud.* 187.

Absalom restet sospais traunter tschêl e terra. *Heinrich, Ist. Bibl.* 88.

Ils Fariseers salvettan cussagl, cu els al podessan tender latschs nel radschunamaint. *Menni, Matt.* 22, 16.

Ils ögls tais della forella as rechattan dallas varts del cho. VII 262.

† La vaira fé ais compraisa in la S. scrittüra delg vêlg & nouf Testamaint. *Form.* 31.

† Nus hauain las funtaunas da nos salueder, da quaelas che pudains prender sü oter co l'g salüd? *Bifrun, Erasmus.*

† E. B. Subit cha Holofernes vezet Juditha, fuo seis cor prais dad ella. *Abyss* 3, 171.

† Achiüns dian che füs stô bsüng ch'ün plü illatrô haues prais aquaist fat par mauns. *Bifrun, pref.*

† Bgers nu uignen a trametter lur infauns ad imprẽder Tudaisthck. *Bifrun, pref.*

† Plü che la natüra humaunna ho imprais, taunt plü sdelett' ella da d'imprẽder & da sauair. *Bifr., pref.*

E. B. Las ofaisas scriva nel sablun, e las grazias nel marmor. *Valentin,* 16.

† Urò par aquels chi uffenden & ingiürgien uus. *Bifr., Matt.* 5, 44.

† Aquel chi la uainscha, nu uain ufais da la seguonda muort. *Bifr.*, *Apoc.* 2, 11.

Ün stornel avaiva imprains a dir certs pleds. *Pr. Cud.* 14.

Eau he imprains ad esser cuntaint da mia sort. *Menni, Fil.* 4, 11.

Ova düra ed ova lamma avains gia imprains a cognuoscher. VII 329.

Cunfrunta:

† Amma teis Singier Dieu . . . & amma teis proasem . . ., in aquaist duos uain cumpraints tuot la letscha et l's profets. *Schuchiaun*, 4.

† Ma ô gratius Dieu & bab, nus t'ruains . . . . chia nus à sieu temp cun orma & cörp vegnens prains sü in tieu reginam. *Form. 9.*

§ 302 bis

Exaimpels generêls per la müdeda **e (a) - ai** (avaunt *n* u *m*)

(Quels ourdvart la conjugaziun in stampa pitschna.)

Giosef non acconsentit. *J. B.* 17.

Inchüra't, cha tü non acconsaintast ad üngün pchô. *J. B.* 17.

(Cunfrunta consentir).

† La misericorgia a uus & la paesth & la charitaed uîgna à uus acraschanteda. *Bifrun, Jud.* 2.

† A lo uoelg eau sieu poewel acraschantêr. *Travers, Jos.* 796 (*Decurt.* V, 40).

(Cunfrunta creschentêr).

† Nus ns' hauain acradantô. *Bifrun, Hebr.* 6, 9.

† Agrittantêr, mera grittentêr.

La naiv frais-cha ais bod alguenteda. VII, 207.

Il sel alguainta nell' ova. *Liun-Klainguti*, 5.

L'avvocat s'almantaiva dallas revoluziuns e dalla calamited da quell' epoca. *Grand, Chapè* 34.

† Aquaista nun es üna nuoua almantaunza. Aque proepi s'ho deus, aqui dauaunt almantô, tres Hieremiam

profet. Aque s'almaintan êr Petrus & Paulus. *Bifrun, Erasmus.*

„Eau nun m'he fat üngün mêl!“ dschet el, s'alvantand cun stainta. *Grand, Chapè* 29.

El pigliet il sach per il alvantêr sül güvè. *Bundi,* 14.

In que momaint il Dragun s'alventet per ir vi cunter Gian a'l magliêr sü. *Bundi,* 24.

† Et siand l'g Signer antrô in Jerusalem, schi s'amuentò sü tuotta la cittêd. *Bifrun, Matt.* 21, 10.

† Eau uoelg gnir bod & uoelg amuantêr tieu chandalijr our d'sieu loe. *Bifrun, Apoc.* 2, 6.

(Cunfrunta moventêr e smuantêr).

In que momaint antret la mamma. *Pr. Cud.* 13.

Ün rogniun tendet sia taila avaunt l'antreda della spelunca. *Pr. Cud.* 15.

† Et cura che uus antrês in üna chiesa, schi salüdò aquella, & schi aquella chiesa uain ad esser degna. schi uain à gnir la uossa paesth sur aquella. *Bifr. Matt.* 10, 13.

(Cunfrunta entrêr, intrêr e subentrêr).

† Frars nus daian guarder, a fer quel trattoa
In cunter als summis, cha noass frer ns o apalantoa.
Travers, Jos. 45. (*Decurt.* V, 19.)

† Aque chi s' pò cugniuoscher da dieu, es traunter els appalais. Per che deus ho appalantô ad aquels. *Bifrun, Rom.* 1, 19.

† 'Els appalaintan lur ignurañza a tuots. *Bifr. Pref.*

(Cunfrunta palentêr).

† Appirantêr, mera § 302, 3.

† El giet aint in la nêf a s'aschantêr. *Bifr. Matt.* 13, 2.

† Et mnaun l'esna & l'asnilg, & matteten sur aquels uesckimainta, & aschantaun Jesum sün aquella. *Bifrun. Matt.* 21, 7.

(Cunfrunta schantêr e tschantêr).

† Als quels, da que assapchiantôs,
Laschaun Sack, e turnaun in lur pôs.
Travers, Müs, 568 (*Decurt.* V, 14.)

† Eau l'hae asappiantô oura auaunt. *Bifr. Matt.* 24, 25.

† Eau s'hae da tuottas chioses assappiantô. *Bifrun, Marc.* 13, 23. (Cunfrunta sapchentêr).

† Mia malatia asorvainta mieu spiert. *Planta, Thrun,* 21.

† Astanglantêr, mera stanglantêr.

† Astanschantèr, mera standschantêr.

† Tü nün vainst sgiüramaing à laschaer ils attantôs sainza tieu agiüd. *Planta, Thrun,* 21.

† Eau t'uoelg saluêr da l'hura dalg attantamaint. *Bifr. Apoc.* 3, 10. (Cunfrunta tentêr).

† Atturnantêr, mera turnentêr.

Il lêr ais necessari ad ün infaunt bain educhô per aumentêr sias cogniuoschentschas. *Pr. Cud.* 289.

Ils barbars aumentettan la disgrazia e la miseria. *Pr. Cud.* 182.

Sia superbia, sia richezza s'augmaintan ogni dì. *Pall.* 1, 78.

Laboriusited augmainta tuottas las forzas umaunas. *Pr. Cud.* 287.

† Il Marcoldi dalla Damaum infin la saira Plovet daramusamaing, que chi fét telmaing augmantêr las ovas in noass commön, chia tuotta la Planüra eira allajeda. *Ann.* III, 243 (1772).

Ebbain, badainta't vi e non al dir, ch'eau saja sül spalier. *Grand, Chapè,* 23.

Ils alimeris vegnan bavrentôs cun scota. III, 100.
Allur' nun vzess eau pü torrents d'armeda
Erumper dallas alps e bavrantèr
Cun saung del Pado lur cavalleria. *Z. Pall., Poesias.*

† Tü voust saimper mè m' spisantèr & bavrantêr cun tieu S. Spiert. *Planta, Thrun*, 98.

Duonna Lina beneventet il prüm a Rico ed allura all' Anna. III, 84.

E. B. Las ideas reformatoricas füttan beneventadas generêlmaing. VII, 27.

(Beneventêr, verb ester da provgnentscha italiauna, drova püttost l'augmaint cu la müdeda vocalica: eau beneventesch etc. L'expressiun ladina ais: fêr bignaint, dêr il bainvgnieu, bivgnaint (bivgnaunt). Exaimpels mera eir p. 488).

Il chavagl sgrignit, sco sch'el al vuless fêr bivgnaunt. *Pr, Cud.* 108.

Els vulettan al ir incunter per al dêr il bainvgnieu. *Ann.* XXX, 7 *(Gianzun)*.

Il patrun il scoprit ed il fet mnêr inchadagnô in preschun. *Liun-Klainguti,* 22.

E. B. Il chadanatsch (d'porta). *Pall.* 1, 137.

Quaistas coccas (funschs microscopics) sun gruppedas in punctins o in chadainas. *Fögl,* 61, 64.

† Aquaista chiadeina d'or in tieu culutz dess yr,
Cun aquaist ma arassa t'woelg eau uastir.

Travers, Jos. 414, (*Decurt.*, V, 29).

E. B. Turnand cul cor commoventà, observet il pover infant üna chasa. *Andeer*, II.

† Taunt suentz, ch'eau m'inpais sün Dieu, & sün sia omnipresentia, veng comuvanto cun admiratiun. *Planta, Thrun, pref.*

La bella mulinêra cumanzet a chantèr. *Grand, Chapè*, 23.

Commainza cun il pü greiv. *Pr. Cud.* 292.

E. B. A partir del 1652 cumainza per l'Engiadina Bassa üna nova epoca. *M. L.* XIX (*Lansel*).

† . . . . quintêr las chiosas passedas,
Da duos anns inno cumanzedas!

Travers, Müs, 696 (*Decurt.* V, 17).

† L'ova comanzet a minèr la chesa. *Ann.* III, 247 (1772). (Cunfrunta scumanzêr e mera § 302, 4).

E. B. Quest narr giavüsch at vögl eau bain consentir. *Valentin,* 17.

Un sorrir a me consainta! *Caderas, Fluors,* 21.

† Ch'el in alchiün tradimaint hegia me consentieu,
Nun ho el confessô, ne eau he me crajeu.
Travers, Müs, 114.

Els nu faun sullamaing aquellas chioses, mu er cusainten ad aquels chi las faun. *Bifr. Rom.* 1, 32.

Fains nus que chi suainter noassa conscienzia ais bun e güst, schi resentins cuntantezza. *Pr. Cud.* 146.

Ün fèr cuntaint, serain e svegliô, chi però nun prorumpa in petulanzia, convain al infaunt. *Pr. Cud.* 277.

Ils barbars nun as cuntantaivan be da mnêr davent las faculteds, anzi mazzaivan ils homens e nun schinagiaivan niauncha ils infaunts. *Pr. Cud.* 167.

La natüra as containta da poch. *Pall.* 1. 190.

El nun as containta d'administrêr la deschma; el voul eir mangêr las primizias. *Grand. Chapè,* 32.

† Eau m'haues bain cuntanto cun main. *Travers. Figl,* 1091 (*Decurt.,* V. 73).

† Elg es ün grand guadang la deuociun, cun ün sen chi s'cuntainta de la sia sort. *Bifrun, I. Tim.* 6, 6.

Nun bandunêr mê alchün lö, sainza relaschêr contentezza a quels cha tü bandunast. *Pr. Cud.,* 394.

† Scha meis Joseph wiwa, schi sun eau cuntaint. *Travers, Jos.,* 788 (*Decurt.* V 40).

E. B. Il Eremit contemplev' ün chê da mort. *Valentin,* 18.

Il Reverendissem as fermet ün momaint a contemplèr quel queder. *Grand, Chapè,* 31.

Tü contaimplast il tschêl in üna noat seraina. *Pr. Cud.* 144.

Chi da uus am convaindscha d'ün pchô? *Menni, Joh.* 8, 46.

† Ils gros da tael Thrun a't dessen convaindscher, chia tü sajast un pchiaedar. *Planta, Thrun, pref.*

(Cunfrunta vaindscher).

Ed ils apostels dschettan al Segner: Creschainta a nus la cretta. *Menni, Luc.* 17, 5.

† Craschainta in nus lg dun da tieu S. spiert. *Form.* 5.

(Cunfrunta acraschantêr).

El renunzieta sieus bains e dvantet eremit. *Pr. Cud.* 191.

E. B. Lasch' in mai dvantar nova la vita spirituala. *Uraziuns*, 54.

Il pü grand traunter vus dvainta sco'l minim. *Menni, Luc.* 22, 26.

† Laevam dimena tü ô Jesu, acciò ch'eau dvainta nett. *Planta, Thrun,* 103.

† Schi tü ist filg da dieu, schi cumanda ch'acquaistas pedras d'uainten paun. *Bifr. Matt.* 4, 3.

(Mera eir § 302, 4).

El demanaiva üna vita schlascheda in giö et avriaunza. *Pr. Cud.* 191.

Sajas eir vus sènchs in tuot vos demanamaint. *Menni, 1. Petr.* 1, 15.

Eau s'exortesch cha vus mainas (u demainas) üna vita onesta traunter ils pajauns. *J. B.* 167.

Guida'ns seguond tia volonted, acciò cha nus tuots demainans üna vita pia, paschaivla e cristiauna. *Lit.* 2.

(Mera eir § 302, 4).

E. B. El era fich stangel e's drumanzet aint. *Valentin,* 18.

† E. B. Blers s'dormainzen via è nun sa sdrovaglien plü. *Trom.* 27.

Que füss trist, scha ün pövel voless snejêr e rebüttêr las ledschas

fundamentêlas e senchas. chi documenteschan e vivifichan sieu nöbel sentimaint e sia vita religiusa, spirituêla. *Fögl*, 61, 80 *(S. Lechner)*.

Eir l'an uossa passô ais ün viv documaint da tia bunted. *Lit.* 11.

(Cunfrunta indrumanzêr).

Scha entraivan persunas, chi, aviand qualche lita, giaivan tiers il raig, discurriva Absalom cun medemmas amiaivelmaing. *J. B.* 54.

Mera, cur vus entrais nella citted, as gnarò incunter ün hom: Seguitè'l in la chesa inua el aintra. *Menni, Luc.* 22, 10.

Cur tü urast, aintra in tia chambretta e serra l'üsch e fo oraziun a tieu Bap. *J. B.* 96.

E.B. La Retia aintra in la storia pür cun la conquista romana. *M. L. (Lansel)*.

(Cunfrunta antrêr, intrêr, subentrêr.)

Conserva ils serviaints da tieu pled nella sauna doctrina . . . ed assista 'ls ch'els edifichan lur raspedas cun üna vita exemplara et irreprensibla. *Lit.* 201.

E.B. Ils noschs exaimpels corrumpen suvent ils pü buns cors. *Valentin*, 15.

† Quaelas chioses chi seruan alg exschaimpel & à la sũbriua da as chioses celestiaelas. *Bifrun, Hebr.* 8, 5.

Tuot que cha Dieu fo, ais bain fat. Que he eau experimentô eir hoz. III, 125.

† Tü o Jesu haest experimentô in tia Paschiun & moart, quaunt insupportabla chia la said saja. *Planta, Thrun*, 21.

Fêr experimaints. *Pall.* 1, 278.

Tü l'experimainterost (§ 298,6) *Pr. Cud.* 249.

El trattet il pover famentô cun paun e früts. III, 125.

Üna vuolp famenteda arrivet in üna vigna. *Liun-Klainguti,* 7.

El famainta bod sieus infaunts. *Pall.* 1, 285.

La possibilited da frequentêr il cult divin stu esser concessa a glieud da servezzan. *Fögl,* 61. 80.

La duonna frequainta la baselgia. *Fögl* 61, 68.

Las vias non eran frequantedas. *Pr. Cud.* 191.

Duri frequainta la scoula daspö l'utuon passô. *Clio.*

Co avaiv' el chattô ün excellent früt, il formentun, dal quêl nus fains la polenta. II, 65.

L'inimih semnet zizania traunter il furmaint, e get davent. *Menni Matt.* 13, 25.

† Chiargia ad aquella glieud lur Aesnets cun furmaind.
Eet a scodün in sieu sack meta sieu paiamaint.
Trav., Jos. 653 *(Decurt.* V., 36).

Niclo staiva giaschantô alla sumbriva d'ün frus-chêr da nitschoulas. *Pr. Cud.* 11.

Maria as giaschainta süll' erva. *Clio.*

Co cumanzet cun grand dalet la chagna,
Saglind con fil e s-chagn' as gioventêr.
Caderas, Fluors, 90.

Ils chamuotschs as giovaintan cullas cornas scu las chevras. III, 107.

E. B. St. Luzi convertit bgera glieud al cristianismo. Ma ils pajans as grittentettan lasupra, clappettan l'apostel e l'accrappettan. V, 27.

Tü at grittaintast cur ün crastiaun at calumniescha. *Pr. Cud.* 273.

† Eau s'uoelg agritantêr. *Bifr., Rom.* 10, 19.

† Dieu ais ün sever & aeschpar defendedar & vindichiedar da sia hunur, chi s'ijra & s'agritainta terribelmaing via ad aquells chi croudan giu da d'ell. *Schuchiaun,* 248.

Il princip s'indormenzet suot ün bös-ch. *Pr. Cud.* 14.

Proferind alchüns pleds as hò el indormenzò quietamaing. *Kirchen*, 18.

Cur el avet dit que, s'indrumanzet el. *Menni, Act.* 7, 60.

A quaist' ura s'indrumainza il mulinêr, ch'el saj' inua ch'el vöglia, magari sül ur d'ün precipizi... *Grand, Chapè*, 25.

(Cunfrunta drumanzêr).

† Aquel chi ho intanschieu cun me l'g paun in la besla, aquel uain am tradìr. *Bifr. Matt.* 26, 23.

† Ün dals dudesth quael chi intainscha aint cun me in la besla (uain am tradìr). *Bifrun, Marc.* 14, 20.

(Cunfrunta tainscher e mera § 300).

Tü est intrô nellas abitaziuns celestiêlas. *Lit.* 169.

E. B. Las rannas vegnan ad intrar in tia chasa. *Biblia E. B., Exod.* 8, 3.

(Cunfrunta antrêr, entrêr, subentrêr e
mera § 302, 6, rem.)

Tar nus serva il lat dellas nuorsas be per lattentêr ils agnels. III, 102.

Cur eau alvet per lattentêr mieu figl, mera, cò eira'l mort. *J. B.* 58.

Dis vegnan ch'ün dscharò: Beedas las sterilas, ed ils corps, chi nun haun portô, e las tettas, chi nun haun lattantô! *Menni, Luc.* 23, 30.

Ma povras las gravidas, e quellas chi lattaintan in quels dis. *Menni, Luc.* 21, 23.

[*Bifrun:* dêr tetta, alachiêr].

E. B. Tü at stoverast contentar con quai, cha nus podain mancantar in nossa povertà. *Fögl,* 61, 84.

† La wolentad da mieu Signer uoelg eau fer
Ad ünguotta manchianter.
Trav. Filg, 1698 (*Decurt.* V, 90).

Quaist inviern bgers infaunts manchaintan la scoula.

Fo svelt, otramaing manchaintast la posta! *Clio.*

† Amich eau nun fatsth gio à ti toert. Nun hest marchiantô cũ mè par ün danêr? *Bifrun, Matt.* 20, 13.

† Huoz & damaun giain in aquaista cittêd, & stain allò ün an, et marchantain, & faschain guadang. *Bifr., Jac.* 4, 13.

Eau nun mentesch, ta grand' bellezza
Contschida ais nel muond intêr. V, 301:

Scha nus dschains, cha nus hegians comuniun cun Dieu, e chaminains nella s-chürdün, schi mentins nus. *J. B.* 169.

Eau di la vardet, eau nun maint. *Menni, 1. Tim.* 2, 7.

† Biôs isches uus cura che la lieud dian inmünchia mêl plêd incunter uus mintiand. *Bifrun, Matt.* 5, 11.

† Els dian che saian Jüdeaus, & nun sun, dimpersè els mainten. *Bifr., Apoc.* 3, 9.

† Eau dich la uardaet & nu maint. *Bifr., 1. Tim.* 2, 7.

Nossa momentanea e leiva afflicziun ans procura üna our d'möd ponderusa eterna gloria. *Menni, 2. Cor.* 4, 17.

In quaist momaint gnit Rico in stüva. III, 84.

Il squigliat moventaiva vi e no sia bella cua. *Nadêl*, 1, 14.

L'exercit del tschêl vain a's moventêr. *Menni, Luc.* 21, 26.

E sün il clam divin tuot as movainta. *Flugi*, 33.

† E. B. Il crastiaun irûs muvainta contesas. *Vulpius & Dorta, Prov.* 29, 22.

(Cunfrunta amuantêr e smuantêr).

Il pover rat as najantet, e sieu cadaver nudaiva sur ova. *Liun-Klainguti,* 21.

Eiran els tuots najentôs? II, 63.

. . . neufragiand la patria, as najaintan sieus figls . . . *Z. Pallioppi, Poèsias.*

Ch'ün s'orientescha be a Basilea. *Fögl,* 61, 81.

E. B. Il lectur chi's vol oriantar in möd plü complet sto . . . . recuorrer a las publicaziuns da Mohr i Vital. *M. L. 2ª ed. (Lansel).*

Sieus perfecziuns as palantaivan. *Grand, Chapè*, 11.

† La Plöfgia gnit plü mnüda, et la Naivf commanzet as palantêr sün las montagnas. *Ann.* III, 247, *(Ovazun del* 1772).

Vita as palainta. *Flugi*, 24.

† Par che wuss elg sapgias interpreter,
Schi 's ilg woelg eau palanter.

Travers, Jos. 320 *(Decurt.* V, 27).

(Cunfrunta appalantêr).

Una intima bainvuglientscha unescha bger pü strettamaing cu la parantella. *Pall.* 1, 518.

E. B. Blers paraints, e pags amis. *Valentin,* 14.

Il Spiert s'ho constituieus ovais-chs, per paschantêr la baselgia del Segner. *Menni, Act.* 20, 28.

Paschainta mias nuorsas. *Menni, Joh.* 21, 16.

† E. B. Ils lefs dal jüst paschainten blers. *Vulpius & Dorta, Prov.* 10, 21.

† Paschainta mias nuorsas. *Bifrun, Joh.* 21, 16.

E. B. Ils bels dis dell' infanzia ha el passentà a Scuol. *Ann.* XXXII, 236.

Uschè passantet el sia giuventüna. *Pr. Cud.* 191.

La duonn' ustêra e la figlia passantettan üna noscha not. *Bundi,* 27.

Nicolò passainta sieu temp nellas usterìas. *Clio.*

Üngünas occasiuns nun as preschantaivan. *Pr. Cud.* 191.

Isai preschentet al profet tschinch figls. *J. B.* 47.

Duos homens as presentettan ad ellas in vestimainta splendurainta. *Menni, Luc.* 24. 4.

Pertuot preschaintast a nos ögls sumaglias della mort. *Lit.* 175.

Eau's exortesch, chers frers, cha vus preschaintas voss corps per ün' offerta viva. *J. B.* 166.

† L's Sudos d'Müs alhura s'preschiantettan.

Lg pover Sylveister cun lg chiaste piglietan.

Travers, Müs, 52 *(Decurt.* V, 2).

† Eau arou dime uus frars, che uus apraschaintas uos corps üna huferta uiuainta. *Bifrun, Rom.* 12. 1.

E. B. La resposta dutscha quaidainta la gritezza. *Biblia E. B. Prov.* 15, 1.

Cur els udittan quaistas chosas, as rabgentettan els. *Menni, Act.* 7, 54.

Dalum cha'l vegl la vzet, dumandet el rabgiantô: „Perchè cridast?“ *Bundi,* 13.

Hermann as rabgiainta memma facilmaing. *A. Robbi.*

Nel cortil staivan rantedas ses mnadüras. *Grand, Chapè,* 51.

Hest rantô il chavagl? *Pall.,* 1, 593.

E. B. A quistas ideas pietisticas . . . aderit bainbod . . . la granda part dels ravarendas juvens, as mettond tras quai in averta lotta cun ils vegls, plü co mà rantads vi dal dogma. *M. L.* XXIV *(Lansel).*

Ils pasturets raintan las vachas sül pantun. *Aviöl* 3, 2.

† L'hum daia abandunêr ses bab & la mamma, & daia stêr arantô uia à sia mugliêr. *Bifrun, Marc.* 10, 7.

(Cunfrunta srantêr).

A quaist impissamaint nun podet eau cu m'il rappresentêr con üna sgrischusa pleja vi al frunt. *Tönd.,* 30.

Nus nun il vzains, ne savains pü a'ns il represchantêr. *Pr. Cud.* 5.

Üna hectara da god rappresainta üna valur da passa 10,000 frs. V, 206.

Refraina tieu tschantschêr indiscret. *Pr. Cud.* 274.

† Ün Christiaun refraina seis impissamaints, in moed chia quels nun s'impaisen sün vanitaeds mundaunas, dimperse sajen Spirituels. *Planta, Thrun,* 101.

† El nun arfraina sia leaungia, dimperse lasch' ir sieu cour our d'uia. *Bifrun, Jac.* 1, 26.

Nus nun resentins be l'agreabel e disagreabel, nus meditains eir que cha vains vis o udieu. *Pr. Cud.* 144.

Che ressainta tia oarma? *Pr. Cud.* 144.

Eau resaint il medem effet. *Grand, Chapè,* 28.

La ledscha vuless restraindscher quaistas lavuors sül bsögn. *Fögl* 61, 80.

E. B. Nus dovain restraindscher la cultivaziun da nossa lingua prinzipalmaing sün duos factuors, chi dessan tunar: simpel e net. *Fögl* 60, 92-1.

(Cunfrunta straindscher e mera § 302, Nr. 3 & 5).

Eau stovet am riantar. *Valentin*, 19.

Cun riantedas tscheras. *Z. Pallioppi*, *Poesias.*

La chatscha e guerra servivan per as richantêr. *Pr. Cud.* 163.

Ma vus impla e richainta il Segner cun charited l'ün vers l'oter e vers tuots. *Menni, 1. Thess.* 3, 12.

† E. B. Il maun remiss, fa gnir pouver, mo'l maun dals diligiaints richiainta. *Vulpius & Dorta, Prov.* 10, 4.

Walter battet l'armeda del abate, sagliantet bgers d'els nel leih, e chastiet usché l'avidited del abate. *Pr. Cud.* 198.

Druvand il glatsch pü spazi cu l'ova, podains inclêr sia forza destructiva, chi sagliainta continuamaing la spelma in nossas muntagnas. *Clio.*

Eir ils alliôs d'Untervalden gnittan dalum sapchentôs dalla fin del chastlaun. IV, 18.

Savess qualchün legittims impedimaints in quaist matrimuni, schi ais el intimô da sapchantêr que taunt a dret lö et temp. *Lit.* 13.

† Eau wulg alg mieu araig sapchianter, Chi tü uainst awiser. *Travers*, *Jos.* 818 *(Decurt.* V, 41).

† Eau stou yr tiers el, chi el am sapchiainta,

Inua el hegia aque surfgnieu. *Travers, Filg* 490, *(Decurt.* V, 56).

(Cunfrunta assapchiantêr).

Ils infaunts s'avaivan schantôs. *Pr. Cud.* 148.

† Do a nus la gratia, cha nus il fundamaint . . . in el (il mediatur) sul schainten. *Form.* 20.

(Cunfrunta aschantêr e tschantêr; mera eir § 302, 4).

† Ed il meis cour im ajen schlupantà. *Flugi,* citô da *Pall.* 1, 653.

Üngün non metta vin nouv in uders vegls; uschigliö il vin nouv schloppainta ils uders. *Menni, Luc.* 5, 37.

Ma la schnuoglia al scumanzettan a tremblêr. *Bundi,* 15.

Plaun sieu scumanzet la a clappêr fam. *Bundi,* 6.

(Cunfrunta cumanzêr).

Cristina scurrantaiva il svelt utschè per stüva intuorn. *Pr. Cud.* 13.

Üna vouta l'uors avaiva scurrentô ün chamuotsch fin aint in üna vschinauncha. III, 107.

Sovenz scurrainta l'uors la bes-cha giò per ün precipizi, per la podair allura magliêr. IV, 67.

David nun as sentiva pü sgür nella chesa da Saul. *J. B.* 50.

E. B. Chi non vol udir, sto sentir. *Valentin,* 15.

Cilgia as mettet a mangèr. Tuot in üna vouta saint la pass, e l'homin sulvedi vain sü dal muot. *Bundi,* 10.

† Mieu Singier Jesus Christus ho santieu grandischmas duluors & schgrischuors. *Schuchiaun,* 62.

† O fidel Dieu, vögliast nus tuots fer santir virtüdaivelmaing 'l gratius & dutsch cufört da la mort & passiun da tieu filg. *Form.* 10.

La barcha nun as smuantet pü. II 62.

(Cunfrunta moventêr ed amuantèr).

El ais memma brev ed onest, per la schnarrantêr. *Ann.* IV, 38.

Snarrainta-mattas. *Pall.* 1, 691.

† Alhura Herodes cura ch'el uezet, ch'el füt sthnarâtô dals Magis, schi es el fick sto sthdegnô. *Bifrun, Matt.* 2, 16.

E. B. E quel at saja per restorar l'orma, e per sustentar tia vegldünna. *Biblia E. B.*, *Rut* 4, 15.

Per as sostentêr, giaiva Rut sün ils ers a spieglêr. *J. B.* 40.

Sto in tia patria e sustaintat cun onested. *Pr. Cud.* 167.

Giacob as spaventet grandamaing. *J. B.* 14.

Fo tü, o Segner, cha sustgnieus da quista spraunza, neir l'aspet da nossa sepultüra nu'ns spavainta. *Lit.* 171.

Segner, cura t'avains nus vis ad avair fam, e t'avains spisgiantô? *Menni, Matt.* 25, 37.

E. B. Tü m'hast spisgiantâ e bavrantâ. *Uraziuns*, 9.

Spisainta e bavrainta nossas ormas. *Lit.* 42.

Gesu spisgiainta tschinch milli. *Menni, Matt.* 14.

† Quels tuots haun d'gnir spisantôs. *Planta, Thrun* 106.

† Tü m'spisaintast con tias gratias. *Planta, Thrun* 105.

Srantè il puledrin e mnè'l no. *Menni, Marc.* 11, 2.

† Eau nun sun deng, da scharantêr la curregia da sias sckiarpas. *Bifrun, Luc.* 3, 16.

(Cunfrunta rantêr).

Stanglantô as terret el giò la saira in ün god. *Pr. Cud.* 14.

Nel muond l'hom stu ir
Tres glieud incontschainta,
D'agir nu's stanglainta. *Caderas, Fluors* 169.

† Par tael nuns astaunglantain nus. *Bifrun, 2. Cor.* 4, 16.

† A fêr bain ns'astanglantain. *Bifrun, Gal.* 6, 9.

Il filg da quaista duonna morit sur not; ella l'avaiva standschantô nel sön. *J. B.* 58.

E. B. Stendschantar ün rösêr. *Fögl* 61, 65.

Els vaun via e vegnan stanschantôs dals pissèrs e dalla richezza e dals dalets della vita. *Menni, Luc.* 8, 14.

Quel chi standschainta la sensibilited, quèl vò cunter la vöglia da l'Autur della natüra. *Robbi, Tes.* 42.

Il combat per l'existenza stanschainta tar üna granda part del pövel l'interess per ils affêrs generêls. *Chal.* 1917, 65 *(Camenisch).*

† Ma aquèl chi uain á fer da lêd ad ün da quaists pitschens, ad aquegli füs plü üttel, che l'g gniss mis üna muola da mulin aint ilg culoetz, & gnis astanschantô ilg fuos dalg mêr. *Bifrun, Matt.* 18, 7.

† E. B. Tras Tabak 'ls spierts vitals vegnen stanschantats, è'ls sens ruvinats. *Trom.* 41.

La bunna duonna po bain esser gia passeda tres bgeras stentusas vias. *Pr. Cud.* 83.

Greiva e stantusa vocaziun. *Z. Pallioppi, Poesias.*

Ils famagls podettan cun stainta as salvêr. IV 18.

Las frizzas svolaivan bain dalöntsch, ma stainta cha füssan stedas bunas da ferir üna bestia. II 72.

Il chüderêl al strandschet il maun cun probited. *Pr. Cud.* 128.

Nun straindscher tieu stomi! Il stomi, il fiô, il cour e'ls pulmuns soffran, sch'els vegnan strandschieus. Strandschand il pet, niauncha il saung nun po circulèr libramaing. VII 291.

† Hauiand chiatschô maun in el, schi l'g stranschaiua el la gula. *Bifrun, Matt.* 18, 28.

Tieus inimihs vegnan a t'incrasêr e't straindscher da tuottas varts. *Menni, Luc.* 19, 43.

† Vhè eau uoelg strainscher els che uignen & aduran auaunt tês pês. *Bifrun, Apoc.* 3, 9.

† La parsimonia schtrainscha lg maun cun cusalver mu eir cun ün drett möd. *Schuchiaun* 292.

[Cunfrunta: Las zerps als clappan e straundschan e mordan. *Ann.* 1916, 57. Mera eir § 300].

Deportè's in üna maniera degna del Evangeli, accio cha .... nun as laschas stramantêr in üngüna maniera dals adversaris. *Menni, Filipp.* 1, 28.

As stramentêr da fêr l'examen, *Pall.* 1, 721.

Otto nun as stramainta d'ünguotta. *Clio.*

† Lg Caste da Clavenna füt stramantô
Et cun ls canuns per tuot furô.
Travers, Müs. 583/84. (*Decurt.* V 14).

Que nun ais bain fat, da baiver ova süantô. *Pall.* 1, 729.

Be nella cretta paun quels, chi stöglian cumpagnêr persunas amedas alla fossa, süjantêr lur larmas. *Kirchen* 13.

Che 'ns dess in quel momaint süantêr nossas larmas? *Kirchen* 25.

Ma ouravaunt he da bsögn, cha tü'm süjaintast mieus pans. *Grand, Chapè*, 61.

Tü süaintast tuot las larmas da lur ögls. *Lit.* 176.

[Süantêr (süjantêr - süentêr) preschainta l'exaimpel d'üna coïncidenza verbêla (§ 48—49). As süantêr = *in Schweiss kommen, transpirer, sudare* ais ün verb frequentativ derivô dal verb primitiv süêr = lat. sudare. Süanter = *trocknen, sécher, asciugare* ais ün frequentativ derivô dal verb primitiv süêr = lat. siccare].

Per ün momaint subintret silenzi. *Grand, Chapè* 45.

La retschercha zieva ils povers disgrazchôs füt sisteda, fin subentreda la bell' ora. *Fögl* 61, 64.

Ün stu dimena admetter, cha l'infecziun subaintra prinzipêlmaing cotres, cha discurrind cun ün ammalô, ün saun aspira ils guottins cha quel espira e chi contegnan il provocatur della malattia. *Fögl*, 61, 64 *(Dr. Pult).*

(Cunfrunta antrêr, entrêr, intrêr).

Trametta Lazaro, ch'el taundscha (§ 300, 5) la punta da sieu daint nell' ova ed arfrais-cha mia laungia. *J. B.* 115.

(Cunfrunta: Trametta L., ch'el taindscha etc. *Menni, Luc.* 16, 24).

„Segner, chi ais quel chi vain at tradir?“ — „Quel ais, al quêl eau vegn a taindscher aint ed a dêr il baccun. *J. B.* 130.

Quel chi taindscha il maun cun me in la coppa, quel vain a'm tradir. *Menni, Matt.* 26, 23.

Taindscher övs. *Pr. Cud.* 98.

† Trametta Lazarum, chel tainscha ün pô oura sum sieu daint in l'ouua, & arfrais-chia mia leaungia. *Bifrun, Luc.* 16, 24.

Zieva nouv ans tentet Zedekia üna rebelliun. *J. B.* 68.

Allura il condüet il tentadur nella sencha citted. *J. B.* 90.

Beô l'hom chi soffra la tentaziun. *J. B.* 168.

Dieu non po gnir tentô al mêl, e nun tainta neir üngün lotiers. *Menni, Jac.* 1, 13.

(Cunfrunta attantêr).

Taschentêr ün infaunt, chi crida. *Pall.* 1. 747.

† Mu l'g centurio uuliand saluêr Paulum l's attaschantô da que cusselg. *Bifrun, Act.* 27, 43.

Saul gniva tormentô da sieus impissamaints melanconics. *J. B.* 49.

Inua cha Cain eira, il tormentaiva sia noscha conscienza. *J. B.* 5.

Na da cour tormainta ed affligia il Segner ils crastiauns. *J. B.* 67.

E. B. T'impaissa sün que ch'eu at di, scha tü ünzacura vainst usche tormentâ. *Andeer-Pult* 98.

† Eau hae ün grand doeli, & ün fis turmaint aint in mieu cour. *Bifr., Rom.* 9, 2.

Eau völg töschantêr mieus duos compaigns. *Pr. Cud.* 27.

Els bavettan il vin töschantô. *Pr. Cud.* 27.

Tösschentêr. *Pall.*

Confida'l in mieu maun, ed eau t'il vögl turnentêr. III 43.

O mieu frer, turnainta'm eir tieu vegl' amur. *Z. Pallioppi, Poesias.*

E. B. Luther ais stat asaimper convit ch'el haja seis ami, tras sia fervent' uraziun, turnantà in vita. *Andeer*, 121.

† Tü m'haest turnantô in vitta. *Planta, Thrun* 2, 20.

† Chi uo giu l'g abijs, aque es Christũ atturnãtêr sü dals mors. *Bifr., Rom.* 10, 7.

El l'g ho aturnantô. *Bifr., Hebr.* 11, 19.

Gesu, siand staungel dal viedi, as tschantet gio sper la fontauna. *Menni, Joan.* 4, 6.

Ils infaunts as tschantaivan intuorn la veglia. *Bundi*, 3.

Gian pigliet ün da quels stupends cudeschs ed as tschentet aint a maisa. *Bundi*, 22.

Ve no . . . tschainta't qui, dasper me . . . Eau he bgeras chosas da't dir . . . . Eau sun già tschanteda! replichet la mulinêra. *Grand, Chapè*, 25.

(Cunfrunta aschantêr e schantèr).

Il sàlveder del muond avaiva vandschieu la moart. *Pr. Cud.* 192.

Ils Filistins vzand uossa lur campiun principêl vandschieu, fügittan in taunta malur. *J. B.* 49.

„Dè'm ün hom, chi combatta cun me; sch'el am vaindscha, schi sarons nus voss sclevs, ma sch'eau il vaindsch, allura saros vus ils noss". *J. B.* 47.

† A chi uaindscha uoelg eau dêr da mangièr delg lain de la uitta, quael chi es in meza l'g paruìs da dieu. *Bifrun, Apoc.* 2, 7.

E. B. Signur Isepponi impromettet da suottametter alla Regenza sias propostas per vendscher quaista calamità. *Fögl* 61, 84.

† Il spiert ais quel chi vivainta. *Form.* 39.

† L'g spiert ais aquel chi uiuainta, la chiarn nu nüzzaigia ünguotta. *Bifr., Joh.* 6, 63.

Che ho il Segner favlô cun te? Nun am zoppentêr ünguotta. *J. B.* 43.

Bains d'nosch congüst t'impaissast tü da pudair zupantêr? *Pr. Cud.* 40.

Perchè tia vista zoppaintast uschè? *Caderas, Fluors,* 128.

§ 303.

e u **i** (pustüt avaunt *r*) dvainta **ie**.

1. Quaista müdeda, chi ho suainter Pallioppi be duos rapreschentants nella conjugaziun, nempe inferrêr e sferrêr (sch'ün nun disch metter sü e piegliêr giò il *hufyse*, mera eir Nr. 4), nun ais uschigliö brich rêra nel vocabulari ladin, ad onta cha bgers pleds modernisôs nun l'esibeschan pü. Ils exaimpels seguaints muossan pleds nels quêls la müdeda s'ho conserveda:

† albergiaivlezza	albierg
erpchêr	ierpi
ertêr	ierta
ertevel	
ertaivel	
ferradüra	fier
	fierramainta (§ 298, 6)
infernêl	infiern
invernêr	inviern
miser	misiergia (miseria)
privlus (prievlus)	prievel
spirituêl	spiert
spivlunz (spievlunz)	spievel
traversêr	traviers
traversêl	
versiun	viers.

Scu verb füss auncha da manzunêr albergêr, chi ais però suvenz dislochô tres allogêr (ital.)

× 5. Traunter ils pleds chi haun uossa pers la müdeda, as po manzunêr ils seguaints:

Cuviert (mera Nr. 6), scuviert, (mera Nr. 6), miert (= merit), schierm (= scherm), schiert (= tschert), uierv (verb = pled), vierm. Exaimpels mera § 303 bis.

× 3. In alchüns cas pera la müdeda d'esser **a** — **ie**, grazcha alla tendenza della lingua ladina, gia püssas voutas exemplificheda, da müdêr vocals d'üna silba na accentueda, pustüt **e**, in **a**. Siand cha bgers scriptuors, in lur resoluziun da's *conformar à plü pudair davo'l latin,* haun sistematicamaing restabilieu l'**e** latin, schi s'ho quel **a** conservô be in pochs pleds, uffiziêlmaing perfin be in ün sulet: farrêr. (Mera eir § 303 bis).

Il farrêr avess vis bain gugent, scha Sigfrid füss ieu per sieu fat. III, 1.

Ils pü grands musculs haun ils farrêrs e'ls sains, aviand els d'exercitêr in lur mistêr prinzipêlmaing la bratscha. VII, 277.

Que ais Gardugna con sieu chapè a trais pizs e sias s-charpas infarredas. *Grand, Chapè,* 47.

Avaunt ans gniva chavô fier nellas minieras da Buffalora, sül Piz Fier ed auncha in oters lös in nos chantun. VII 322.

† E scodün quael chi ho abandunô chiesas, u frars, u soruors, u bap, par mur da mieu num, vain ad harter la uitta eterna. *Bifrun,Matt.* 19, 29.

El non vaiva artô da sieu nöbel e valorus bap oter co ün chastè. *Pr. Cud.* 115.

† Chi po'll esser quel meis amur?
Scha'l am voul bain, arto daners a faur?
Guarda bain sura et nün ingianer,
Vschiglioe gnis lg foal bilg alg custer.

Travers, Figl, 873—876

† E scha bain la moart ho spartieu lg barmöer our da ŋus, schi nũ uulains impero chia l'amicitia noassa saia spartida our da wus, scis hartevals. *Pleds et uratiuns, M. S.* 1625 *(Decurt.* V, 476).

† Rassüstôs sü dals moarts & glorifichiôs tres Christum, cun l'hierta da la vitta aetearna. *Schuchiaun,* 61.

† Scha eau nun havess tadlo mia jüstia, schi füssast da loeng taglio

giô, tres la sgür da mia ira & tia risch dscharischeda our, & bütaeda in l'foe infarnael. *Planta, Thrun,* 2, 52.

† Et las portas dailg infiern nun uignen ad hauair forza incunter mia baselgia. *Bifrun, Matt.* 16, 18.

† Brichia chia quaist da se's uessa saia taunt leif, chia lg pchio maritta pardunauntza. *Schuchiaun,* 8.

† Els s'havessã bsügnô artschaiver cõ megliar attrattamaint, da spaisa, e' bauranda, cho que chi ais dvantô, e' sco uus hauessas eír marittô. *Pleds et Uratiuns, M. S.* 1625 (*Decurt.* V 472).

† Las bunas houvras nun haun ingiün miert dan̄s pudair spandrêr. *Schuchiaun,* 80.

4. Ils sulets verbs chi vegnan uossa auncha druvôs culla müdeda, inferrêr e sferrêr, as chattan eir „modernisôs", sainza la müdeda.

Ils farrêrs faun sgürs, zappas, cröchs etc Els inferran eir schlittas, chars, chavals e mnadüras bovinas. III, 114.

Ün dels lavuraints sferra il chavagl cun martè e zaungia. III, 115,

× 5. In mievla (latin mĭculam), pievla [lat. piculam (?) dimin. da picem], prievel (lat. periculum), spievel (lat. speculum), el spievla [1. = spiculat (?), da spica = spia, 2. = speculat, da speculum] avains la müdeda, sainza cha'l vocal saja seguieu d'ün r.

Siand cha prievlus vain uossa in E. O. eir druvô culla müdeda (impè da privlus), e cha'ls verbs brievlêr, impievlêr, smievlêr e spievlêr (spieglêr) conservan l'ie generêlmaing eir nellas fuormas accentuedas süllа desinenza, schi nun ais quaista müdeda pü vivainta.

L'ova cumanzet a brievlêr da peschs, pitschens e grands, e d'otras bestias, chi saun nudêr. *J. B.* 2.

La boglia (dell' Infiern, da Dante) brievla da zerps s-chifusas cha que ais ün sgrisch. *Ann.* XXX, 57 *(Gianzun).*

Il pover Lazaro desideraiva da's sadullêr cun las mievlas, chi crudaivan gio dalla maisa del rich. *J. B.* 114

† Er l's chignuols mangian de las mieuglas, chi tumman giu de la maisa da lur signuors. *Bifrun, Matt.* 15, 27.

Ma impè da gnir cuverta dad or, gnit ella surtratta dad üna plövgia da pievla. II 15.

Üna donna israelita pigl'et üna chaschetta e l'impievletbain. *J. B.* 27.

E. B. El tmaiva, cha'ls Germans . . . pigliessan possess del pajais e dvantessan privlus vaschins dels Romans. V. 16.

La ferida nun eira prievlusa. II 81.

Non suspettand alchün prievel, s'avaiva il raig atterô nel champ, sainza guardias. *J. B.* 51.

Tuot il ruvêr dels genituors da nun ir in quist prievel, nun güdet ünguotta. *Bundi*, 10.

† Et siand passô uia un grand tijmp & er siand priflûs nauigiêr alhura, schi auiseua Paulus aquels. *Bifrun*, *Act.* 27, 10.

† Et aquè sappias, che ils dauous dîs uignen ad esser priflus tijmps. *Bifrun*, *1. Tim.* 3, 1

La cluotscha schmievlaiva il prüm il bacun ed il mettaiva allura avaunt a sieus pitschens. *Pr. Cud.* 91.

Rut giaiva sün ils êrs a spieglêr. *J. B.* 41.

Rut giaiva a spievlêr. *Pall.* 1, 705.

Tü lej serain e glisch, sumgiaunt al spievel,

Tü spievlast püramaing il blov del tschêl. *Z. Pall.*, *Poesias.*

Üna stüva cumpagna, dschet l'ustêra veglia, nun he eau pü vis . . . . e que cantarat e que spievel! *Bundi*, 28.

† Nus uezain uossa tres ün spieuel ilg sckiür. *Bifrun*, *1. Cor.* 13, 12.

† Schünqualchiün oda l'g plêd, & nu l'g fo cun l's fats aquel es sumgiaunt ad üni hum chi guarda la fatscha de la sia naschiun in ün spieuuel. *Bifrun*, *Jac.* 1, 23.

× 6. Ils particips aviert, cuviert, scuviert illustreschan ſich bain la gradueda „modernisaziun“ della lingua ladina. Il prüm svanescha l'i, els particips tunan avert, cuvert, scuvert. Per avert, la progressiun as ferma co. Per cuvert e scuvert avains duos fasis ulteriuras: covert, scovert, e perfin copert e scopert, da maniera cha l'italianisaziun ais completta.

Fortünedamaing haun püss scriptuors conservô l'ie in aviert, alchüns eir in cuviert.

Tü hest pür svess formô nos cor uschè sensibel e nomnedamaing uschè aviert per la dolur della separaziun. *Lit.* 181.

Perchè üna granda porta m'ais avierta richa da success, e bgers sun ils adversaris. *Menni*, *1. Cor.* 16, 9.

E cun quista coarda auncha pü debla füttan mieus amihs uschea

fortünôs da'm trêr our dalla foassa gia avierta darchò alla clarited del di. *Pr. Cud.* 62.

† Nu pudaiua aquaist quael chi ho auiert l's oeilgs delg orpf, fêr che er aquaist nu füs muort? *Bifrun, Joh.* 11, 37.

Dîr aviertamaing sieu parair. *Pall.* 1, 83.

Aise conveniaint alla duonna, da fêr oraziun a Dieu sainza avair il cho cuviert? *Menni, 1. Cor.* 11, 13.

Las vachas vegnan in cuviert. IV, 59.

† Et l'g hauiand cuviert, schi battaiuen è sia fatscha. *Bifrun, Luc.* 22, 64.

† Nun pudiand els l'g aprusmêr, par l'g grand poeuel. schi haun els dscuuiert l'g tet de la chiesa. *Bifrun, Marc.* 2, 4.

La regiun alpina inferiura ais principêlmaing cuverta dad erva. V 168.

Il chavels sun dôs alla duonna per cuverta. *Menni, 1. Cor.* 11, 15.

Ogni duonna, chi ura e profetizescha cun la testa scuverta, disonurescha sieu cho. *Menni, 1. Cor.* 11, 5.

Covert. *Pall.* 1, 202. Copert (coprir). *Pall.* 1, 196.

Scha üna furmia ho scopert in qualche lö qualchosa d'bun da magliêr, schi vzains bainbod filas intêras a cuorrer in tuotta prescha vers quel. VII, 271.

Columbo ho scopert l'America. *Pall.* 1, 659.

[Cunfrunta: Sieu patrun il scoprit bainbod. *Liun-Klainguti*, 22].

Remarcha 1. Impè da aviert, cuviert, scuviert chattains nella litteratura veglia suvenz eir las fuormas aveart, cuveart, scuveart. Mera § 308.

Ils eisters s'avaivan intaunt schantôs alla sumbriva d'ün ot spealm, cuveart d'boschiaglia, inua eira fich frasch. *Pr. Cud.* 82.

La duonna era schanteda sün ün crap cuveart cun müs-chel, ed avaiva cuvernieu la fatscha con ün zindêl. *Pr. Cud.* 83.

Rem. 2. Püss autuors peran da vulair stabilir üna differenzcha da significaziun traunter scuvrir e scoprir, in drovand il pled latin nel sen *aufdecken*, *enlever une couverc'e ou une couverture*, e'l pled italiaun nel sen *entdecken*, *faire üne découverte.* Ch'ün têl proceder nun fatscha brich da bsögn, muossan ils §§ 55—57.

§ 303 bis

Exaimpels generêls per la müdeda i (e) - ie avaunt r.

(Quels ourdvart la conjugaziun in stampa pitschna).

El ils clamet aint e'ls alberget. *Menni, Act.* 10, 23.

Petro albiergia tiers ün tschert Simon, chöntschadur. *Menni, Act.* 10, 6.

† Elg es dime che l'g huasthg saia da sort ch'el nu possa gnir arprais, marid d'üna sula mugliêr, chi saia uigilaunt, albergeder, adester in amussêr. *Bifrun, 1. Tim.* 3, 2.

† Saias albergieders liün da lioter traunter uus, sainza bruntels. *Bifrun, 1. Petr.* 4, 9.

† Dime hauiand clamô aquels aint da dains, l's arfschet el ad albierg. *Bifrun, Act.* 10, 23.

Bger pü cu las chavorgias aviertas sun da tmair las pitschnas sfessas da vadret, cuvertas d'üna cravuosta da naiv. V 109.

L'acceptaziun della tscherna proporziunêla per il Cussagl Naziunêl ais ün früt del temp actuêl . . . cun sia generêla mêlcontentezza in vasts circuls del pövel, ais però eir, dit aviertamaing, la conseguenza logica e natürêla da grands sbagls commiss da part della maggiorited liberêla. *Fögl,* 61, 82.

La cavalleria ais armeda da revolvers e da carabiners. VII 186.

Allura a sprun battieu as mettettan ils ardits cavalliers in viedi. III 7.

† Proselijt, es un pelegrin, u falastijr. Quael che l's phariseers hauaiuen cuuiert (= convertieu) in la lescha da Moise. *Bifrun, Matt.* 23 ann.

(Cunfrunta aviert e scuvert).

Ogn' ün d'els sustgniva d'esser quel unic figl del defunt e sieu hertevel. *Pr. Cud.* 20.

Quist ais l'ertevel, gni, nus il volains mazzêr. *Menni, Matt.* 21, 38.

Sieus patruns avaivan fat üna grand' ierta. *Pr. Cud.* 71.

Ils mats füttan containts cun lur ierta. *Bundi,* 19.

Cun noss stivels da muntagna bain inferrôs passettans facilmaing suravi il vadret. V 108.

Ad ais ura cha'l chavagl vegna inferrô. Il farrêr al metta il fier sül chüern e pich' aint lungias aguottas. III 116.

Ils farrêrs infierran chavals e mnadüras bovinas. Els infierran eir schlittas e chars. *A. Robbi.*

Eau infier, nus inferrains. *Pall., Verb* 44.

† Et cura che fütten passôs la prümma & la secuonda guardgia, schi uennen è à la porta d'fier, quaela chi maina in la cittêd. *Bifrun, Act.* 12, 10.

† L'g faraer sezziand tiers la massa ho sieu senn in la lauur dalg fier. *L. P.* 329.

† Et aquellas chiosas chi sun tortas uignẽ a duantêr drettas, & las hęrtas uignẽ müdedas in plaunas uias. *Bifrun, Luc.* 3, 6.

Üna via ierta. *Pall.* 1, 349.

Peidra infernêla. *Pall.* 1, 381.

E scodün chi disch a sieu frêr: Nar, sarò suottapost al infiern da fö. *Menni, Matt.* 5, 22.

E. B. No lain qui trattar primò davart las painas infęrnellas dals condẽnats. .... A quaista fin, per chia tü t'perchüras dal infiern, & non rivas in quel davo tia mort, schi t'voelg eau qui laschar dar üna pitschna oelgiada sün seis aeterns tormains, & painas ineffablas eir dintant chia tü es in quaista vita. *Abyss*, IV, 1—2.

Dret et oblig dell'invernadüra comainza con il di 15 October. *Statüts civils d'E. O.* 1866. *Ex. citô da Pall.* 1, 402.

El ho invernô 4 vachas. *Pallioppi* 1, 402.

Ün vegliet chattet ün di d'inviern üna serp. *Liun Klainguti* 25.

† Et dsieua trais mais nauigisthen nus in üna nêf Alexandrina, quaela chi s'hauaiua inuernô in l'isla. *Bifrun, Act.* 28, 11.

† Mu urò che uossa fügia nun duainta ilg inuiern, ne ilg sabath. *Bifrun, Matt.* 24, 20.

Bgers uvaischs s'haun acquistô bgers merits per noassa patria. *Pr. Cud.* 188.

Eir in quaist ann hest fat bger pü da nos merit. *Lit.* 106.

Güst uschè bain meritess eir il dschember quaist lod. V 207.

† Cun tuott nu sun uoassas ouvras zuond bricha meritorias. *Schuchiaun* 224.

† Scha gratzchia & misericoargia tres lg miert da Christi nu füs intrafngida. *Schuchiaun* 5.

† Tü ist miser. *Bifrun, Apoc.* 3, 17.

† L'toessi dal sarpaint, havaiva usche miserabelmaing conditiono mìa natüra. *Planta, Thrun* 2, 48.

† Dieu omniputaint noass misericurgiaivel bab. *Pleds ed Uraziuns M. S.* 1625 (*Decurt.*, V 474).

† Saias misericurdgiauels! *Bifrun, 1. Petr.* 3, 8.

Che misiergia! *Robbi Ang.* 26.

† Noassa Misiergia cuntschaints our da la Letscha. *Schuchiaun* 5.

† Ürlãd sur las uossas misiergias. *Bifrun, Jac.* 5, 1.

† Et cura che l'g schijerm schermüglio sü & faschet früt, alhura apparet êr la claffa. *Bifrun, Matt.* 13, 26.

Eau he desideri da's vair, per as compartir ün qualche dun spirituêl. *J. Menni, Rom.* 1, 11.

Na be as daiva el premura da nudrir sieu spiert, dimpersè el vagliaiva eir a sieus costüms. *Pr. Cud.* 57.

† Et eau frars, nun hae pudieu faflêr cun uus sco cun l's spirituaels. *Bifrun, 1. Cor.* 3, 1.

† Guardò intuorn par set hummens plains dalg sainc spiert. *Bifrun, Act.* 6, 3.

Quatter ans da temma ed anguoscha traverset la Svizzra sco l'isla della pêsch inmez il mer della guerra, circundeda da saung e da fö, mincha momaint prepareda pel combat sün vita e mort per liberted e existenza *Fögl* 61, 82.

E. B. Blers chantuns della Svizzra bassa han fingia da decennis innan üna quantità d'ferrovias in crusch ed in traviers. VII 116.

Per esser sgür da nun dêr gio dal bös-ch, mettet el ün ram per traviers davaunt sieu pet. II 67.

Tschierchel della glüna. *Pall.* 1, 776.

† Müchet, es immünchia uermet, quael chi ho êlas, & inmünchia pitsthna musckietta. *Bifrun, Matt.* 23 Ann.

† Els haun müdo la gloergia dalg inmurtael dieu, in üna imegina, ... à la sumaglia de .... la uermiglia. *Bifrun, 1. Rom.* 1, 23.

† Inua chel'g lur uierm nu muora & l'g foe nu s'uain astüzo. *Bifrun, Marc.* 9, 44.

Nun avair ne fuonz ne vierchel. *Pall.* 1, 808.

Pigliand ün pesch in maun chattains duos sfessas dallas varts, be davous il cho, covertas da vierchels da scruosch. VII 263.

§ 304.

I dvainta e

1. Suainter Pallioppi haun quaista müdeda ils verbs seguaints:

confirmèr, s'indschignèr, † s'impinèr, pinèr, signêr, tschignèr, tschirischêr.

Meglinavaunt as muossa la aunch' in divers oters verbs, scu

affirmêr, assignêr, †appinêr, frier (Nr. 4), plier (Nr. 5), possidair, posseder (mera Nr. 3).

Exaimpels mera § 304 bis.

2. Eir uschigliö chattains quaista müdeda qualgedas nel vocubulari ladin, usché p. ex. in

blichjr — blech (sblech), dignited — degn, dominical — dumengia, firmamaint — ferm, signêl — segn.

Exaimpels mera § 304 bis.

3. Possidair (possedĕr) ais ün verb chi vacillescha traunter la 2ª e la 3ª conjugaziun (mera § 285, 4 rem. 2 e). Siand cha sieu infinitiv preschainta uschea duos differentas fuormas, l'üna cul accent tonic sül tschep, l'otra cul accent süllа desinenza, schi spordscha già quaist ün exaimpel della müdeda vocalica.

(Exaimpels mera p. 566 e § 304 bis).

4. In friêr — freja (latin fricare) avains auncha ün j eufonic, ch'ün metta tiers per render pü facila la pronunzcha del **e** seguieu d'ün **a**: frejans, frejas, frejan etc. Il fenomên ais simil a quel chi prodüa la variaziun aer ed ajer, saetta e sajetta, uschea ed uscheja, süur e süjur, el prodüa ed el prodüja, nus condüettans e nus condüjettans etc.

Pallioppi conserva allura quel **j** eir nella prüma persuna del indicativ preschaint: eau frej, e rubrichescha quaist verb uschigliö cun quels trattôs nel § 301 da quaista grammatica.

[Que voul natürêlmaing üna viva imaginaziun per chattêr ün adöver per quaista fuorma verbèla, e quel chi inventess üna parevla per fêr dir ad ün pesch: „Eau frej, lascha'm

in pos!" ris-chess d'as metter in serius conflict culs naturalists, ils quêls pretendan cha peschs sajan müts].

Per friêr as disch eir ir a frejas.

L'arugnum sainta il pü zartic contact, il pü pitschen squitsch del aer. *Pr. Cud.* 142.

Ils utschels svolaivan per ajer intuorn. *J. B.* 2.

Dalla nüvla, sainza letta
Vain il tun e la saetta. *Caderas, Fluors.*

Spert scu la sajetta e cun granda facilited traversa la forella las uondas. VII 261.

Quaist pevel prodüa forza. VII 252.

La natüra non prodüja auncha ünguotta. *Pr. Cud.* 97.

Els redüettan lös sulvedis in contredgias plaschaivlas ed abitablas. *Pr. Cud.* 173.

Las calamiteds della guerra e della rapina redüjettan il pövel ed ils signuors in poverted e miseria. *Pr. Cud.* 183.

Vers la fin del mais Settember cumainzan las forellas ad ir a frejas. VII 264.

5. Pliêr-pleja (latin plicare) vain conjugô scu friêr, be cha quaist verb vain sovenz druvô, per las fuormas accentuedas süllа desinenza, cun ün **a** nel tschep: pl**a**jêr. El spordscha in quaist möd darchò ün exaimpel della tendenza della lingua ladina da substituir il vocal **a** ad oters vocals, in silbas na accentuedas, e po gnir classifichô culs verbs del § 299 uschè bain cu co. Ün chatta quaist verb eir cul **i** conservọ nellas fuormas accentuedas sül tschep: el plia. El ais allura regulêr.

El pigliet our del cantarat ün bel cuschin da lavur ed our da quel üna s-chacla cun aint ün' aguetta cun ün grand pom d'or, plieda aint in vatta. *Bundi*, 7.

Gretta pigliet l'aguetta, la pliet aint in vatta e la mettet aint nella s-chacla. *Bundi*, 9.

Per quella radschun plej eau mia schnuoglia davaunt il Bap da nos Segner Gesu Cristo. *Menni, Ep.* 3, 14.

Ogni schnuogl vain as plajêr avaunt me ed ogni laungia vain a lodêr Dieu. *Menni, Rom.* 14, 11.

El piglet our da sia chascha un pitschen palperiet indorô e bain plajô aint. *Pr. Cud.* 29.

Davaunt la forz' eterna l'hom as plia. *Caderas, Fluors* 173.

× 6. Nel istess möd scu pliêr (Nr. 5), substituivan pü bod eir oters verbs qualgedas l'**i** del tschep tres **a**, nellas fuormas accentuedas süll a desinenza.

† Christus ho hawdô 40 dys cun seis discipels par cuffarmêr sia rasüstauntza. *Schuchiaun* 66.

† Els auaiuen differijntias da lur supersticiũ incunter Paulum, e da d'ün schert Jesu chi era muort, quael che Paulus affarmeua chel uiu s. *Bifrun, Act.* 25, 19.

† Eau agiauüsth de uair uus par ch'ęau cumparta cun uus qualch dun spirituael, cun aquael uus uignes cufarmôs. *Bifrun, Rom.* 1, 11.

† Saias uiglaunt & cuferma las otras chiosas. *Bifrun, Apoc,* 3, 2.

† Hauiand noass Sr. spus & sia hundraiwla duonna spusa . . . fatt cuffarmaer lur matrimuni auaunt üna christianaiwla baselgia . . . . . . dschainse per lg prüm chia els haũ fatt inãdret & da sabi à fer suainter lg cũmandamaint da Dieu cuffarmer & manifester lur matrimuni auaunt üna Christianaiwla Baselgia. *Pleds et Uraziuns, 1625 (M. S. Decurt.,* V 477).

§ 304 bis.

Exaimpels generèls per la müdeda **i - e.**

(Quels ourdvart la conjugaziun in stampa pitschna).

Eau poss affirmèr mia asserziun tres güramaint. *Pallioppi* 21.

Cuort l'otr' afferma que dit vain etc. III 153.

† Tü uainst à passêr auaunt à la fatscha dalg signer, par apinnêr las sias uias. *Bifrun, Luć.* 1, 76.

† La damaũ uennen è alg mulimaint, purtant aquellas chioses sauuridas ch'ellas hauaien appinò. *Bifr. Luc.* 24, 1.

† Inua uuost tü che nus apènen a ti par mangièr la pasthqua? *Bifr. Matt.* 26, 17.

† Scha eau nun veng degniamaing, o schi appenam tü, o Jesu Christe *Planta, Thrun* 13.

Ils assignats füttan legalmaing miss our d'cuors nel an 1796. *Pallioppi* 69.

Ed il raig assegnet a Giacob ed a sieus figls la contredgia da Gosen. *J. B.* 25. (§ 298, 5c).

In prümavair' as po blichir la taila. *A. Robbi.*

Venderdi dvantet sblech scu la mort. II 105.

A nus tuots, o Segner, imprima cun nova forza las vardets del Evangeli, cha servan a confirmêr la cretta. *Lit.* 127.

† Jesus Christus s'vessa in quaist m'ais passô avaunt & m'ho confirmô à sieu exaimpel. *Planta, Thrun* 2, 4.

† Alura haune uulieu faer cõfirmęr lur matrimuni. *Ingrazchiamaint sün las noazzas.* (*Decurt.* V 471.)

E. B. Nettaja'm, purificha'm e conferma'm. *Urazium* 54.

Il president, scu eir ils scrutinatuors designôs suottascrivan il protocol. *Lyceum, Stat.* 20.

Napoleun eira gnieu a desegn da's ornêr culla coruna da Carl il Grand. *Grand, Chapè.*

† Üngün nun dess prender schkiandel dalg nom da quel chi ho fat lg cudesch (Jesu Sirach), sco chia quel purtass pregiüdici a la dignited da nos sullet salvaeder Jesu Christi. *L. P.* 4.

Il bandirêl porta la bandera con dignited. *A. Robbi.*

Be deportè's in üna maniera degna del Evangeli da Cristo. *Menni, Fil.* 1, 27.

Quaels schi tü cũdüias degnamaing à dieu: schi faest bain. *Bifrun,* 3. Joh. 6.

L'oraziun dominicala. *Pall.* I, 253.

Il grand cussagl ho elavurô üna ledscha chi voul garantir al pövel il dret süll a santificaziun della dumengia. *Fögl* 61, 80.

Il sulagl splenduriva cler vi al firmamaint. II 80.

E Gesu guarit da tuotta sort malattias e da tuotta sort infirmiteds. *Menni, Matt.* 4, 25.

Eau od da vus, cha vus stettas ferms in ün spiert, e cumbattas con nus per la cretta. *Menni, Philip* 1, 27.

Quaist eira ün bel mat grand, ferm e robust. III 1.

L'hoteleria ais indigneda da similas impraisas. *Fögl* 61, 64.

Eau sun memma indegn da tuotta la benignited etc. (*Gen.* 32, 10 *citô da Pall.* 374).

† Elgs haun müdô la gloergia dalg inmurtael dieu, in üna imegina,

bricha sulletamaing ischignieda à la sumaglia da d'ün murtael hum. *Bifrun, 1. Rom.* 1, 23.

Indschegn creatur. *Pallioppi* 377.

Scha tuorn la saira, am hest da pinêr il caffè. *Bundi* 8.

Ed el dschet a sieus discipuls, da'l tgnair saimper pineda üna nevetta. *Menni, Marc.* 3, 9.

† Do gratia nus possen havair part in quella granda Tschaina tü'ns haest pinò in cêl. *Form.* 40.

† Bab coelestiael, il quael traes tia aeterna sapientia paenast à ti lod our da la buochia da quels chi nun saun tschantschaer. *Form.* 8.

(Cunfrunta appinêr.)

La ledscha forestêla nun vela be per vschinaunchas, anzi eir per possidents da gods privats. VII 210.

† Nu sauais chia ls maeljüsts nu uingian a possidair l'hiearta dalg araginam da Dieu? *Schuchiaun* 202.

† Siand chia noass coarps & noass spierts sun taimpels dalg S. spiert: schi uoul Dieu cha nus acquells tuots duos püramaing, nett & saeinchamaing possideschans. *Schuchiaun* 284.

† Ma deus nu dett hierta in aquella terra à nos bap Abrahae, mu el imprumptet agli, da gli la der da pussidair. *Bifrun, Act.* 7, 5.

† Et della lieud da quels chi craiauen era tuot ün cour, & üna horma: ne alchiün dschaiua che füs unqualchiosa sieu da que chel possidaiua. *Bifrun, Act.* 4, 32.

Que nun po esser oter, cu cha las furmias possedan il dun d'as comunichêr. VII 271.

Per tuchêr quaist maun, dess eau da pü da que ch'eau posse d! *Grand, Chapè,* 28.

E. B. Ils sabis possedan la gloria. *Biblia, Prov.* 3, 35.

Lüzia, pudarò eau t'posseder! *Robbi, Tes.* 28.

Che significha quaist contegn? *Pall.* 1, 684.

Perquè dess la duonna avair sün sieu cho ün signêl della possaunza del hom. *Menni, 1. Cor.* 11, 10.

Co comparit la nöbla Dama sün il mür, fand sventolêr ün fazöl alv, per seng, ch'ella dumandaiva la pêsch. *Pr. Cud.* 187.

L'amur, chi gugent fo algrezcha a grands ed a pitschens, ais pür la summa da la sencha religiun, et il pü bel cuntraseng da sieus vairs adoratuors. *Pr. Cud.* 126.

El fet segn a Caro d'as contgnair quiet. II 99.

† Scha ls infaunts sun bain tratts, schi ais è signael cha l'g bab saia sto bũ. *L. P.* 43.

§ 305.

u (**o**) dvainta **ou**.

1. La müdeda **u** (**o**) — **ou** ho lö pustüt avaunt ün consonant simpel, que ais, in generêl, in silba avierta, scu cr**u**-dêr — cr**ou**-da, s**u**-lair — s**ou**la etc. La variaziun del vocal in silba na accentueda traunter **o** ed **u** s'explicha tres il fat, cha quaist sun ais per il pü indistinct e nun ais propi ne **u** ne **o**, dimpersè ün sun intermediari. Quaist ais in buocha del pövel in E. O., sainza dubi pü ardaint ad **u** cu ad **o**, mo l'ortografia uffiziêla, chi's basescha gugent sün models latins u italiauns, nun arcugnuoscha adüna quaista preferenza.

Z. Pallioppi, in sia *Ortografia ed Ortoëpia del idiom romauntsch d' E. O.* (*Coira,* 1857) disch: „Sovenz effettuescha il tun debel, cha sbagliains nel scriver e discuorrer ün vocal cun l'oter."

Mo sia metoda, per decider traunter ils duos vocals concurrents, nun as basescha brich sün la fonetica populèra, dimpersè in generèl sül latin, e memma suvenz eir sün il „toscan". (Cunfrunta eir § 308 b).

2. Bgers pleds chi esibivan pü bod la müdeda **u** — **ou**, nun l'haun pü, u almain vegnan sovenz druvôs sainz' ella, siand els stôs „modernisôs", contrariamaing allas ledschas foneticas ladinas.

Uschè chattains ils pleds seguaints nella litteratura veglia adüna u squasi adüna culla müdeda, intaunt cha hozindì ün ils chatta per il pü sainza têla:

a) Verbs:

appruvêr	—	approuva
aruvêr (ruvêr)	—	arouva (rouva)
cumpruvêr	—	cumprouva
cussulêr	—	cussoula
cuvrir	—	couvra
druvêr	—	drouva
movains	—	mouver
promovains	—	promouver
pruvêr	—	prouva
renovêr	—	renouva
rubêr (rauben)	—	rouba (raubt)
ruvêr	—	rouva
scuvrir	—	scouvra
	etc.	

b) oters pleds:

appruvamaint	—	prouva
puverted	—	pouver
† rubadur (Räuber)	—	rouba (Raub)
sorina (uossa per il pü sourina)	—	sour
	etc.	

Exaimpels a.

† Nun dijr: In che dalett veng eau adruô? e che bains vegnen qui dsieuva à m' gnir? *L. P.* 108.

† L'g meidi taglia via la malatia chi tain airi, vscheia l'g 'araig ais huotz viff, damaun mort; che voul adruęr superffgia la terra & la tschendra? *L. P.* 90.

† Adrouva in touttas chiosas ün drett moed. *Schuchiaun* 342.

† . . . Ludand Dieu saimper mae & ingrazchiãd da la sia sanchia bunstaed chel ho adruô e saimper adrouua cũ nus. *T.* 8.

† Elg es dit: Tü nu daias apruêr tes signer deus. *Bifr., Luc.* 4, 12.

† Sco l'g ôr cun l'g foe vain a p p r u ô, uschea la lieud chi plaescha à Dieu, in i'g fuorn da l'afflictiun. *L. P.* 34.

† Eau t'uoelg saluêr da l'hura dalg attantamaint, quela chi uain à gnir in l'g uniuers muond, par chel a p p r o u u a aquaels chi staũ in terra. *Bifrun, Ap.* 3, 10.

† L's sacerdots a r u e u a n Festo ch'el fasches clamêr Paulo à Hierusalem. *Bifrun, Act.* 25, 3.

† Nus uulains a r u e r Dieu ch'ell detta sia benedischiun ad aquaist matrimuni. *Pleds ed Uratiuns, M. S.* 1625. (*Decurt.* V 471).

† Elg es ün pchio à la mort, eau nu dich che tü a r ò u u a s par aquel. *Bifrun, 1. Joh.* 5, 16.

† Chiarischams eau s' a r o u v chia vus sco eistars & peregrinns vöelgias s'imperchürêr dals charnels agiavüschamaints. *Schuchiaun,* 202.

† Et uhè eilg es duantô ün grand contuorbel ilg mêr, da sort che la nêf s' c u f r i u a da las uondas. *Bifrun, Matt.* 8, 24.

† Ungiün cura chel ho iuidò üna liüsth la c o u u r a suot ün uaschilg. *Bifrun, Luc.* 8, 16.

Quaunt dür ho que dad esser a quella povra duonna da guarder our sieu hom, chi non po m o u v e r niaunch' ün da sieus members. *Pr. Cud.* 130.

E. B. Quella nossa amur sta in p r o m o u v e r la hunur da seis sonchischem Nuom. *J. Pitschen-Saluz* 1657 (*Carisch* 189).

† Ils infidels p r o u w a n da wlair dschdrür e tngair suott ils fidels, chi nun poassen aluar in pee. *Chiampel* 229.

Eau hae taunt bsoeng chia m'consalvast nett, co chia tü m' r e n o u v a s t. *Planta, Thrun* 2, 58.

† . . . . Scodün dess r u u ê r da courmaing,
Chi la ratschun et giusticia s'mantingia inguaelmaing,
Chia nun uingia ne surfat ne manchiantho cũ ingün
In tuot que chi porta la ratschun.

La Cronica 697—700 (*Decurt.*, V 472).

† Noass Sr. spus e' sia duõna spusa r o u v a n eir aque chi ais manchianto cũ lg manger, uus arafatschas cũ üna zena d'vin, lg quel s'uain do gugentt, e' stettas legiars. *Pleds et Uratiuns, M. S.* 1625 (*Decurt.*, V 472)

(Cunfrunta a r u ê r).

E x a i m p e l s b.

† Sun l'g prüm nun ns' mner iningiün a p r u a m a i n t. *Schuchiaun* 335.

Schi, eau sun voass Raig, voass bap, e's völg der p r o u v a s da mi' amur! *Pr. Cud.* 1, 37.

† Eau sae tias houres, & tieu astijnt & tia p u e r t e d, mu tü ist arick. *Bifrun, Ap.* 2, 9.

† Mu scha quel chi ais pouuer ais hunuro, quaunt plü gniss el ad esser hunuro siand arick. *L. P.* 101.

† La lescha nun es missa sü agli giüst, dimpersè als rubaduors de las persunas, als mansnêrs etc. *Bifrun, 1. Tim.* 1, 10.

† Mu acquaista da tuot aque ch'ella hauaiva in sieu maungel, ho mis aint, tutta la sia arouba. *Bifrun, Marc.* 12, 44.

† E. B. La Palestina uain da mai,
Gratzg' a ruguar cun granda sai.
Chiampel 225.

E. B. Moa huossa buna tschèra,
Ans muossasch cun buntad darcheau,
Las fouras chioentscha sü t'roug eug,
D'la terra, ch'ais schquassada.
Chiampel, 224.

E, dschet Maria, sorina da Martha, co cha las gialinas poartan sün cho üna barettina coatschna. *Pr. Cud.* 90.

Auncha quel di las duos sours serrettan sü la chesa. *Bundi,* 16.

[Cunfrunta:

Poarta quist öv coatschen a tia sourina, e salüdla cordiêlmaing. *Pr. Cud.* 107. — Mera § 298, 5 c].

Cunfrunta ils exaimpels moderns seguaints:

a) Verbs.

Mia proposiziun füt approveda. *Pall.* 1, 55.

Il cussagl comunêl formulescha ed approva ils contrats culs impiegôs o cun fittadins d'ütiliteds publicas. *Tschant. Zuoz,* § 52 d.

Cur vus urais, nun drovè pleds sur üs. *Menni, Matt.* 6, 7.

Per arrivêr allò, as drova bgera munaida. III 57.

Il fain resta expost lönch all'ora, ün il mova e sdovla. *Fögl* 61, 54.

La tenda da ma vschina
as mova vì e no. *Caderas, Fluors.*

E. B. Plü possibel ais da promover la concordanza ortografica dels duos idioms d'Engiadina. *Fögl* 61, 54.

Ma cu podaiv' üna simpla chanzun promover ün' allegria compagna? III 72.

Appaina cha'l bap avaiva miss la gïa a lö, il mat la pigliaiva cun tuotta chüra in maun e provaiva da sunêr. III 51.

Co, prova! Scha tü sest be sunêr ut, re, mi, fa, schi at dun dalum ün mez raintsch. III 55.

La chesa comunêla da Zuoz porta l'inscripziun: Renoveda l'an 1902.

Renova nos intern cun tieu sench spiert. *Lit.* 32.

b) Oters pleds.

Nun ans mnêr in approvamaint. *J. B* 96.

Tres cretta offerit Abraham Isac, cur el gnit miss alla prova. *Menni, Hebr.* 11, 17.

Ils oters haun miss aint da lur abondanza, mo quaista (povra vaidgua) ho miss aint da sia poverted tuot què, ch'ella avaiva. *Menni, Marc.* 12, 44.

Eau am fatsch propi pcho del pover mattin. III 58.

El s'impissaiva, che cha gnarò our da sias robas zieva sia mort. III 60.

Bap! do'm la part della roba, chi'm tuocha. *Menni, Luc.* 15, 12.

× 3. Nella litteratura veglia chattains suvenz **uo** per **ou**.

† Mu cura che tü fest almuosna, schi nun sappia tês maun snister; aquè chi fo tes maũ dret, par che saia ilg segret tia almuosna. *Bifrun, Mat.* 6, 3—4.

† Nun araspò à uus thesors in terra, inua che l's ledars fuoren aint & l's inuuolen. *Bifrun, Matt.* 6, 19.

† Po forza ün orph mnêr ün orph? nu tummen è forza amanduos in la fuora? *Bifrun, Mat.* 6, 39.

† Mu aquèl chi uain à fer da lêd ad ün da quaists pitschens, aquegli füs plü üttel, che l'g gnis mis üna muola da mulin aint il culoetz. *Bifrun, Mat.* 18, 6.

† Per che cun egra muora qualchiün par ün giüst. *Bifrun, Rom.* 5, 7.

† L'g Nuof Sainc Testamaint da nos Signer Jesu Christi. *Titul Bifrun.*

† Che duttrina nuoua es aquaista? *Bifrun, Marc.* 1, 27.

† Et lur pusaunza era da nuoscher a la lieud schinc mais. *Bifrun, Ap.* 9, 10.

† Vhè eau dun a uus pusaunza da zappêr sü las zerps & sü l's scorpiuns, & sü scodüna uirtüd del inimih, & nun uain à nuoscher ünguotta a uus. *Bifrun, Luc.* 10, 19.

4. In nuschair (nouscher) avains ün fenomèn simil a quel da possidair (posseder), trattò nel § 304. Siand cha quaist verb vacillescha traunter la seguonda & la terza conjugaziun, schi vacillescha eir l'accent tonic del infinitiv, aviand quel della 2ª conj. l'accent sülla desinenza,

e quel della terza sül tschep. In quaista maniera esibeschan gia ils duos infinitivs la müdeda vocalica.

Cunfrunta eir § 285, 4, rem. 2 e.

Exaimpels mera § 305 bis e suot Nr. 3.

§ 305 bis

Exaimpels generêls per la müdeda **u** (**o**) — **ou**.

(Quels ourdvart la conjugaziun in stampa pitschna).

El crudet mort per terra. *Pr. Cud.* 27.

Nun rir me cur ch'ün superbi, e bger main cur ch'ün ümil crouda. *Pr. Cud.* 285.

† Quaunt martuoiri indür mae eau huossa dintaunt ch'eau sun crudo gio d'tia gratia. *Planta, Thrun* 16.

† Conceda à mi pouvar cheau poassa mangier las miclas chi croudan gio da tia maisa. *Planta, Thrun* 1, 109.

† Afflictiuns temporaelas sun tuottas sort d'mallatias chi paun crudêr & croudan alg chrastiaun in aquaista vita. *Schuchiaun* 18.

† E. B. D'eaus uainsch a ryr, d'lur ratza.
Cun giamgias tuots ils nauschs in lg puotz.
Vainsch fand crudar, lur fat fallar,
Eug uoelg sulett uyd tai guardar.

Chiampel 221.

† E. B. Chia tü chiastigesch tuot pagiauns,
Tuott queaus chia malitzgiusamaingk
E nauschamaingk
Surpassn' è croudn' ìn schgratzgia.

Chiampel 221.

Commovaint' admiraziun della natüra. *Z. Pallioppi, Poesias, pref.*

Commover. *Heinrich* 76.

† Quaistas aratschuns nun adruuains par cummouer quotres Dieu, dimparsè par cuffarmêr noasa cretta. *Schuchiaun* 339.

L'ustêr l'incuragit amiaivelmaing, dschand ch'el dess pür dormir sainza pissêr. III 72.

Giornêlmaing mouran alchüns dalla fam e da scuragimaint. *Pr. Cud.* 264.

Perchè nun avais il curaschi, da guardêr lo, inua cha da voss conumauns langueschan in desolaziun e miseria, ed il curaschi, da reflettêr supra què ch'avais vis? *Tönd.* 357.

Batta fin tü rumpast,
Cour, mieu cour, eir tü.

Z. Pall. Poesias.

† Biôs sun aquels chi haun lur cour nèt, per che els uignen à uair dieu. *Bifrun, Matt.* 5, 8.

E. B. Nus avain dovrà var tschinch uras. VII 115.

E. B. Nos treno douvra circa ün quart d'ura per passar il tunnel. VII 115.

(Exaimpels per l'E. O. mera § 305, 2a).

Ma ün dels sudôs al foret con üna launtscha il flauntsch. *Menni, Joh.* 19, 34.

Els vegnan a guardèr sün quel, ch'els haun forò. *Menni, Joh.* 19, 37.

El fet üna foura nel terrain. II 75.

Cura cha Gretta füt aint il sach, Cilgia il liet giò e fet aint fouras, per cha la possa fladèr. *Bundi* 14.

Inflodrêr ün vstieu. *Pall.* 1, 383.

Seguond la moda hodierna non as infloudra tuot la vestimainta. *A. Robbi.*

Fer insolèr ün pèr s-charpas. *Pall.* 1, 391.

Solitamaing insoula nos chalgèr las s-charpas cun bun chüram. *A. Robbi.*

Intratscholèr in ün complot. *Pall.* 1, 400.

Gia suvenz s'avaiv' el inchambüerlô in tschertas plauntinas, chi creschivan sü per la bos-cha e s'intratscholaivan traunter quella. II 68.

Per fêr pichels dad ossels as intratschoula ils chavazins ils üns culs oters. *A. Robbi.*

Vos iffittamaint nun saja exteriur, consistind in tratschoulas, in ornamaints d'or, in portêr vestimainta preziusa. *Menni*, 1. Petr. 3, 3.

† L'g affittamaint de las mugliaers nu saia daduôr uard, quael chi saia in terschoulas, ù cũ ôr tiers, ù in trêr aint da uesckimainta. *Bifrun*, *1. Petr.* 3,,3.

Els murittan dallas pü terriblas doluors traunter lur richezzas invuledas. *Pr. Cud.* 27.

Cura ch'ün nun gudagn' avuonda danêrs schi ün ivoula. El dschet cha Giöri havaiv' ivulô. *Robbi*, *Tes.* 34.

Mo raspè 's tesoris in tschêl, inua ils leders non rumpan aint ne invoulan. *Menni*, *Matt.* 6, 20.

Eau vögl murir cun te, scha tü mourast, *Pr. Cud.* 76.

† Nus hauain üna lescha & suainter nossa lescha daia el murir. *Bifrun, Joh.* 18, 7.

† Scha nus murin, schi murins a lg signer, saja dimena nus vivan u' nus mouran schi ischens dalg signer. *Schuchiaun* 2.

Mincha Samda, cha'l cho da bes-cha vo sü munt, daja el nudêr ils agnels. *Tschant. Zuoz* 75.

Il contadin nouda las vachas cur cha vaun ad alp. *A. Robbi.*

Per nudêr s'inserva la forella da sias elettas. VII 262.

E. B. Ils squals grands nel mar noudan saimper intuorn ils bastimaints. *Cud. Sc.* 121.

Las duos significaziuns del verb nudêr exemplificheschan üna coïncidenza verbêla (§§ 48—49). Nudêr = *kennzeichnen*, *marquer*, *segnare* vain dal latin notare; nudêr = *schwimmen*, *nager*, *nuotare* vain dal latin notare. — Il substantiv nudêr = *Notar*, *notaire*, *notare* correspuonda al latin notarium.

In quella chavazza vasta e ferma as movaivan ideas largias generusas. *Fögl*, 61. 54.

Voul El pretender cha la teoria dellas schimgias saja taunt güsta sco quella, cha la terra as mouva intuorn il solagl? *Tönd.* 85.

E. B. Dad ans innan as vezzaiva mincha daman quella bella figüra grischuna as mouver vers la Rheinstrasse *Fögl* 61, 54.

Battand cun l'eletta della cua vi e no, as mouva la forella inavaunt. VII 262.

Un mulinêr e sieu mat giaivan alla faira cun ün esan, sperand da chattêr ün cumpreder. *Liun-Klainguti* 12, 12.

Ma chi surmaina ün da quaists pitschens, per quel füss megl, cha üna moula d'mulin al gniss pendida vi al culöz. *Menni, Matt.* 18, 6.

Che! Sulvedis: — Nus — cun nossa cultura uschè raffineda? Alla fin del dischnovevel secul? *Tönd.* 536.

Allas ses gnit üna s-chürdün sur tuot il pajais e düret infin allas nouv. *J. B.* 137.

[Cunfrunta: Nun sun desch dvantôs nets? ma inua sun ils nov? *Menni, Luc.* 17, 17.]

Quintêr las noviteds. *Pall.* 1, 492.

Cu po ün obtegner güstia; cura paun gnir remediedas veglias ingüstias, scha ils mezs da rimedi consistan saimper in nouvas ingüstias? *Tönd.* 355.

† E. B. Tsaintza chiaschun eaus nouschn' a lg bun. *Chiampel* 220.

E. E. Schabain ch'els hajan bavü alchüna chosa mortala, schi non vain quella als nouscher. *Biblia, E. B. Marc.* 16, 18.

Els haun cuas scu scorpiuns ed aguagls in lur cuas, e lur possaunza ais da nouscher la glieud per tschinch mais. *Menni, Ap.* 9, 10.

Dieu accompagnia la preschainta ovretta cun sia graziusa benedicziun. *Pr. Cud.* IV.

Ed el reposet nel settevel di da sias ouvras. *J. B.* 2.

† Che dains fêr, à fêr las houres da dieu? *Bifrun, Joh.* 6, 28.

† Aquaista es l'houra da dieu. *Bifrun, Joh.* 6, 29.

Fingiò crouda insembel . . . . quell' otra fosa idea, cha'l dan del ün promouva il guadagn del oter. *Tönd.* 537.

Las conjunczinns promouvan la connecziun del discuors, exprimind las relaziuns dellas parts individuêlas. *Heinrich* 90.

Ün hom vegl s'rudlaiva in sieu saung. *Pr. Cud.* 42.

Ün aungel del Segner gnit giò da tschel, s'approsmet e rudlet la peidra davent dal üsch. *Menni, Matt.* 28, 2.

Gio da burêl roudla il Dragun dellas set testas. *Bundi* 24.

Sbrodêr. *Pall., Verb.* 53.

Hoz as chaunta tirlindinas,
Intaunt cha'l lat as sbroud' e vo sur fö.
Z. Pallioppi, Poesias.

Quaist imprendet a sunêr passabelmaing eir üna bella chanzunetta, cha'ls scolars pü grands chantaivan in scoula. III, 51.

† Da quaela chiosa nus uulain araschunêr cura che nus gnin suainter hourden tiers Papiam seis sculêr. *Bifrun, La Vita da S. Johannis tres S. Hieronimum.*

† Et Paulus ho zauuro oura l's discipuls, dispütand imminchia di in la scoula da d'ün schert Tiran. *Bifrun, Act.* 19, 9.

Arrivô chi füt l'utuon, pudaiva il vegl servitur a paina ir avaunt poarta a sulagl, sco sulaiva gugent fêr. *Pr. Cud.* 114.

A bgers substantivs, chi termineschan nel singular in ur, soula ün, ultra il s finêl, agiundscher nel plural auncha ün *o* traunter l'*u* et il *r*. *Heinr.* 25.

Seguond tieu dir, fêr e laschèr ils oters soulan s' regolêr. *Pr. Cud.* 8.

† Et cura che fütten antrôs aint, schi gietten è sü la saela innua che sulaiuen stèr, Petrus e Jacobus. *Bifrun, Act.* 1, 13.

Ma vhe, sül momaint svolet our ün canarin, chi allegramaing schüvlagiaiva per stüv' intuorn. *Pr. Cud.* 13.

† M'adoza dimana traes üna vaira fe, sco cun aelas, dallas eavlas accio ch'eau svoula tiers tè. *Planta, Thrun* 26.

§ 306.

U (o) dvainta uo.

1. Quaista müdeda, chi ho in generèl lö in silba serreda, ais particulèrmaing frequaint avaunt la combinaziun

da **l**, **n**, u **r** cun ün oter consonant, scu cuolpa, profuo**nd**, bluo**rd**. Ell' as chatta però eir in otras cundiziuns, scu exemplifichô nels pleds seguaints: bucheda-buocha, cognuschains-cognuoscher, custêr-cuosta, disponins-dispuoner, sbluttêr, sbluotta etc.

2. Ella cumpiglia eir divers pleds tudais-chs scu bluozger (Blutzger) buob, buoba, buobanaglia (Bube), buoch (Bock), buonder (Wunder), brastuoch (Brusttuch), bruost (Brust) muost (Most), stuorm (Sturm), stambuoch (Steinbock) etc.

Il pled tudais-ch Buchstabe ho gieu las transformaziuns seguaintas: buochstab (culla müdeda **uo** in silba accentueda), bu(ch)stab (cun perdita della müdeda, siand ch'in ladin, l'accent tonic s'avaiva dislochô), finêlmaing custab (assimilaziun fonetica als numerus oters pleds chi cumainzan cun *cu- cun-*).

Buob, buoba etc. vain eir scrit puob, puoba etc. Cunfrunta pystand, pur etc.

Eau he spargnô var dudesch bluozchers. III 54.

Ün vegliet chattet ün di d'inviern üna serp inergida dal fraid. El as fet pchô, la pigliet e la mettet dadains sieu brastuoch. *Liun-Klainguti* 25.

Bod eiran tuots memma ardaints l'ün a l'oter per drovêr las armas: co gniva luttô bruost cunter bruost. *Tönd.* 294.

Bernardino Medici avaiva tredesch infaunts: ses buobs e set buobas. *Ann.* 1916, 2 *(Gianzun).*

Giacomo allura vaiva saidesch ans, que eira auncha un buobatsch appaina süt davous las uraglias. *Ann.* 1916, 2 *(Gianzun).*

Cucaivan eir ils pizs dellas liangias suotour, formand il gaudium della buobanaglia, che faiva que! *D. S.* 1911, 27.

(Cunfrunta puob.)

E tuots ils pövels saron radunôs davaunt el, ed el vain a'ls separêr ils üns dals oters, scu'l pastur separa las nuorsas dals buochs. *Menni, Matt.* 25, 32.

† Üna lettera = ün buochstab. *Bifrun, Matt.* 5, *ann.*

[Cunfrunta:

† Els adrouuen schert b u s t a b s, quaels chi nu uignen adruôs in la leaũgia Latina. *Bifrun, Pref.*

Ün' inscripziun, scritta cun c u s t a b s grecs. *Menni, Luc.* 23, 38.]

La b u n d r a g i u s a matta avet la s-chacletta in maun. *Pr. Cud.* 13.

Que am do uschigliö da b u o n d e r, cha qualchün requinta d'üna fügia, alla quêla el ho fat part; que ais ün' episoda guerresca, supra la quêla ils partecipants soulan taschair. *Tönd.* 360.

† Et üngiün nun metta uin m u o s t iu uders ueders, uschiglioe, l'g uin m u o s t asthclupainta l's uders, & l'g uin s'aspãda oura. *Bifrun, Marc.* 2, 22.

Gia la seguonda vouta avet il cussagl scolastic d'intervǵnir per acts da vair barbarisem commiss da p u o b s e p u o b a s da scoula. *Flögl* 61, 86.

† E. B. La Ledscha es ün S c h u o l m a i s t e r chi'ns maina pro Christo, a cerchiar gratia e confort. *Trom.* 136.

Sün las muntagnias abondaiva in quel temp il s t a m b u o i c h. *Pr. Cud.* 161.

Sunêr sains da s t u o r n (= stuorm). *Pall.* 1, 630 (1, 725).

3. Ün tschert numer da verbs, cha'ls v e g l s s c r i p t u o r s druvaivan cun quaista müdeda, nun l'haun pü (suainter P a l l i o p p i), scu

s'algu**r**dêr	el s'algu**o**rda
distu**r**bèr	„ distu**o**rba
† dschu**n**drèr	„ dschu**o**ndra
d**u**rmir	„ d**uo**rma
p**u**rtèr	„ p**uo**rta
v**o**lvains	„ v**uo**lva

Cunfrunta eir:

f**u**rtezza	† f**uo**rza
† f**o**rzus	
† f**u**sdaet	† f**uo**s

etc.

P a l l i o p p i scriva quaists pleds in generèl cun **o**, taunt nellas fuormas accentuedas sül t s c h e p cu in quellas accentuedas süllа d e s i n e n z a: d**o**rmir - d**o**rma, p**o**rter - p**o**rta, v**o**lvains - v**o**lva etc. D i s t u r b è r scriva'l adüna cun **u**, e d s c h u n d r ê r ais tuottafat laschô davent nel *Verb.* In sieu lö as chatta nel *Diziunari* d i s o n u r ê r, chi ais regulèr.

† Nus ns' hauain a l g u r d ô, ch'aquel surmnéder ho dit, dsieua trais dîs arisüst eau. *Bifrun, Matt.* 27, 63.

† Schi tü t'a l g u o r d a s, che tês frêr ho ün qualchiosa incũter tè, schi lascha stêr tieu dun, & uitten ad üna cun tes frêr. *Bifrun, Matt.* 5, 23.

† Saiast a l g u r d a i u e l da la tia misericorgia, e da la tia bunted. Mu da las chiatiuiergias, e dals fals da mia giuuẽtüna nu saiast a l g u r d a i u e l, dimperse t'a l g u o r d a d'me, o Segner, suainter la tia misericorgia. *T.* 14.

† L's discipuls d u r m i u a n. *Bifrun, Matt.* 26, 40.

† La matella nun es muorta, dimperse ella d u o r m a. *Bifrun, Luc.* 8, 52.

† Vus isches l'g sêl della terra, mu cura che l'g sêl nun es el f o r z u s, schi cun che s'daia el isalêr? *Bifrun, Matt.* 5, 13.

† Tü daias amêr tieu signer dieu . . . cun tuotta tia f u o r z a. *Bifr., Matt.* 12, 30.

† Vschia er uus da d'our uard parais bain alla lieud giüsts, mu aint dadains isches plains d'f u s d a e d, & chiatiuiergia. *Bifrun, Matt.* 23, 28.

† Per che è uignen à s'alvêr sü f u o s christs, & f u o s profêts. *Bifrun, Matt.* 24, 24.

† P u r t ô nò la prüma arassa, & l'g traiè aint, & dêd agli ün anilg in sieu maũ, & sckiarpas ils pês. *Bifrun, Luc.* 15, 22.

† Nun t'lagnaer cun ün hom tschanschaedar, e nun p u r t a e r laina in sieu foe. *L. P.* 83.

† Mu l'g sem in buna terra, sun aquels udiant l'g plêd in ün hunest & bun cour l'g artignen, & p u o r t e n früt três pacijntia. *Bifrun, Luc.* 8, 15.

† L'g dimuni l'g p u o r t a ad infiern. *Bifr., Erasmus.*

† Et Jesus s'u u l u e t incunter las dunauns. *Bifr., Luc.* 23, 27.

† Via à te ô segner v u o l f eau mieu sentimaing. *T.* 13.

4. A quaista classa da verbs appartegnan alchüns, chi conservan **uo** dit nel futur sintetic, scu gia dit nel § 298, 6. La glista da P a l l i o p p i (*Verbs irregulêrs, seguonda classa, terza subdivisiun, terza seria,* p. 71—73) ais da complettêr tres ils verbs a r c u g n u o s c h e r (r e c o g n u o s c h e r) c o g n u o s c h e r, s c o g n u o s c h e r, chi muossan la müdeda regulèrmaing, intaunt ch'alchüns o t e r s v a c i l l e s c h a n.

Ils früts raccoglieros
Pür cur saros creschieus
Allur c u g n u o s c h a r o s
'L bön d'dis bain impondieus.

Pr. Cud. 265.

La polizia locala da fö ais affideda al corp da pompiers, il quêl as confuormerò allas relativas ledschas ed ordinaziuns circuitêlas e chantunêlas. *Tschant. Zuoz* § 180.

Sainza dubi nel principi aise bod impossibel d'as sentir qualche inclinaziun da servir quel chi chatta saimper gust da fêr il contrari invers nus: nonobstante fè'l dal bain; vus cognuoscharòs alhura tuot il pretsch de la vittoria. *Robbi, Tes.* 50.

Ogni bun bös-ch porta bun früt, ma il nosch bös-ch porta nosch früt. Perquè ils cognuoscheros vì a lur früts. *J. B.* 98.

E. B. Nossa causa ais buna, ma mal defendüda. I cuostarà mia vita et quella d'ün nomer da brafs crastians, ils quals desideressen da render alla religiun sia primitiva simplicità, et alla patria seis vegls custüms. *And.* 225.

Oters exaimpels mera p. 707—708.

× 5. Alchüns verbs, chi nun esibeschan uschigliö la müdeda, l'haun (u l'avaivan) nel particip passô: couscher — cuot, interrumper — interruot, prorumper — proruot — rumper — ruot.

Eau füt interruot nell' adducziun da mieu requint. *Pall,* 1, 398.

La guerra ais proruotta. *Tönd.*

La morta stet sü in sez e dschet cun vusch ruotta: „Che voust tü?" *Pr. Cud.* 32.

† Et haviand ingratiò, ho Jesus aruot il paun & do a seis discipels. *Form.* 38.

† Els haun mis in aruotta, las stracuorsas dals eesters. *Bifrun, Hebr.* 11, 34.

† Nun ho fuorza ün uastclêr da terra chuotta (in oters lös cuotta) pusaunza, da fer our d'üna medijsthma pasta ün uaschilg per adruêr in chioses hunuraivles, & ün oter uaschilg par adruêr in chiosos poick hunuraifllas? *Bifr., Rom.* 9, 21.

§ 306 bis

Exaimpels generêls per la müdeda **u (o) — uo.**

(Quels ourdvart la conjugaziun in stampa pitschna.)

Bgers cavaliers e baruns segiornand sün lur spelms, guardaivan intuorn per accurrir (mera p. 568) al saccaggio da viandaunts e marchanzias. *Pr. Cud.* 183.

Ils confederôs eran accurrieus in agüd dels Grischuns. *Pr. Cud.* 255.

La fuoll' accuorr' a dominêr l'incendi. *Pall.* 1, 8.

Sün mieu güvel d'algrezcha eira tanta Maria accuorsa d'üna stüva attach. *Tönd.* 203.

Il bap clamet aint il mor ed al fet dêr da mangêr ed amussêr üna chambra per dormir. *Pr. Cud.* 48.

Rudelin l'amuossa (alla mammaduonna) la giaglioffa plaina d'frütta secha. *Pr. Cud.* 79.

† Mu unqualchiün disch: tü haes la fè, & eau hae l's fats: amuossa a mi la tia fè our da tês fats, & eau uoelg amussêr a ti our da mès fats la mia fè. *Bifrun, Jac.* 2, 18.

(Cunfrunta mussêr, demussêr).

„Marta, Marta", sbregiva anguoschagiusamaing (§ 298, 6) tanta Maria. *Tönd.* 357.

Poch temp zieva udit ün di la mürina anguschagius sbrügs dal liun. *Liun-Klainguti* 24

Que avains nus meritô, per que ch'avains fat cun nos frer Giosef, cur cha vzaivans l'anguoscha da si' orma e cu ch'el ans supplichaiva, e nus nun l'exodittans. Perquè ans surprenda uossa quaista anguoscha. *J. B.* 21.

Anguoscha, anguoscha, l'uors ais fugieu. *Bundi* 35.

† Saiast liberael cun ün prus, ma alg nosch nũ daer agüd, fo dalg bain alg inguschagiô, ma ad aquel chi nun temma Dieu, nun daer ünguotta. *L. P.* 114.

† Et hauiand prais cun el Petro, schi cumenzò el as cunturblêr & agnir agli inguoscha. *Bifrun, Matt.* 26, 37.

† Las inguoschas da mieu cour creschan, par tael maina me our da quaistas strettas mias fadias. *T.* 16.

† Arguardaer Dieu ais üna abũdaunta sabgientscha, la quela assaduolla la lieud cun seis frütts. *L. P.*

(Cunfrunta sádullêr).

In citted vivains in abundanza ed avains da tuottas sorts passatemps. *Liun-Klainguti* 8.

Sün las muntagnias abondaiva in quel temp il stambuoich. *Pr. Cud.* 161.

Eau cognuosch bain avuonda quellas canaglias. *Bundi* 39.

† Uossa abundaunza saccuorra à lur chialastria, *Bifr.*, *2. Cor.* 8, 14.
Duaschiet danêrs d'paun nu faschessen auuonda ad aquels. *Bifr. Joh.* 6, 7.

La superiurited del schluppet prussiaun stovaiva gnir arcognuschida. *Tönd.* 354.

Ais il stedi in posiziun da respuonder a bsögns indubitabelmaing existents, allura scodün arcugnuoscherò (§ 305, 4) sieu privilegi da metter ils maùns addöss ad üna simil' ouvra. *Fögl* 61, 31.

(Cunfrunta recugnoscher).

Approfondîr, mera suot profuond.

Tü bundragiusa, disobediainta matta! *Pr. Cud.* 13.

Hest forsa gieu buonder? *Bundi* 9

Il mat chantaiva la melodia cun vusch amabla e clera scu üna brunzina. III 51.

Aram e zin daun il bruonz. VII 322.

L'amda Ligrezcha bugliva dal feil e sbragit: „Fest tü da quellas?" III 63.

L'ova buoglia ad üna temperatura da + 100° Celsius.

Gni no e mangè cun mè üna bucheda. *Bundi* 11.

Milli bastimaints stuvessan gnir s-chargiôs alla sbuochadüra del Mississippi, per prestêr approssimativmaing l'istessa lavur. VII 331.

La granda part del materiêl as depositescha all' imbuchadüra del flüm. VII 331.

Que la vain l'ova in buocha. III 110.

(Cunfrunta imbuchîr).

Robinson eira mez bluord dal dalet. II 82.

Eau sun il bun pastur e cognuosch mias nuorsas, e sun cognuschieu dallas mias, scu il Bap cognuoscha me ed eau cognuosch il Bap. *J. B.* 124.

Eir voass marid, del quèl vus essas gia da trais ans innò separeda, cognuosch eau fich bain. *Pr. Cud.* 118.

† Quaistas aratschuns adruvains, par chia nus cungiuoschan noas bsöeng & necesitaedt. *Schuchiaun* 339.

(Cunfrunta arcugnuoscher e recugnuoscher e mera § 306, 4).

Eau assumet l'incombenza, a me dvanteda da nossa societed scolastica d'Engiadin' ota, da compuoner ün têl cudaschet. *Heinrich* III.

David componit bgeras chanzuns, nomnedas ils psalms. *J. B.* 13.

(Cunfrunta depuoner, dispuoner, expuoner, impuoner, oppuoner).

La surpraisa füt uossa auncha pü granda, currind l'utschein gia intuorn. *Pr. Cud.* 90.

Bgeras voutas am divertiva a vair, sco cha las gialinas cuorrivan (§ 298, 5 e) ziev' ün bacum. *Pr. Cud.* 92.

Tuot as smüravgliaiva cha usché giuvens armaintins, non savessan be cuorrer, dimpersè eir magliêr. *Pr. Cud.* 91.

† Nu sauais uus fuorza che a quels chi cuorren a la cuorsa, che cuorran bain tuots, mu ün sul arschaiua la premgia? Curri in aquella guisa, che uus appiglias. *Bifrun*, *1. Cor.* 9, 24.

Mo Saul s'inforzaiva pü vi e pü, e confondaiva ils Güdevs. *Menni, Act.* 9, 22.

Dieu ho tschernieu ils ignoraunts per confuonder ils sabis. *Menni, 1. Cor.* 1, 27.

(Cunfrunta fuonder).

As conformêr a qualchosa. *Pall.* 1, 183.

Ils buns vschins as confuorman alla ledscha. *A. Robbi.*

Accorda'ns l'assistenza da tieu bun spiert, da pudair chaminêr confuormamaing a nossa vocaziun. *Lit.* 21—22.

La conformaziun del corp. *Pall.* 1, 183.

La damaun zieva eira il raig zuond conturblô per amur da quaists sömmis. *J. B.* 19.

Perchè essas conturblôs? *Menni, Luc.* 24, 17.

† Scha tü pigliast ün eister in tia chaesa, schi vain el cun cuntuorbel à t'aruinaer. *L. P.* 111.

† Quaunt granda ais la foarza da tieu S. Sacramaints chi insegla'ls conturblôs pchiaduors. *Planta, Thrun* 2, 68.

† Et nus aruuain uus frars, che uus nu s'müdas bôd d'sen, ne s'contuorblas. *Bifrun, 2. Tess.* 2, 2.

Mieu vegl entusiasmo per l'istoria s'avaiva fermamaing spers ed eau desideraiva da'l revivifichêr in me tres lectura correspondenta. *Tönd.* 57.

Correspondand ad ün bsögn gia da lönch innò sentieu, avet la merchanzia ün grand esiț. *Clio.*

E. B. Alla bell' exortaziun, la quala Paulo adresset als crettaivels in Colosse, correspuondast tü, sch'at resolvast, da principiar il nov an con fidanza nel Segner. *Predgias* 21.

In ün chantun del curtin, sper ün spealm, era fatt foe. *Pr. Cud.* 93.

El clamet d'esters pajais a sia cuort hommens inclegentaivels et stüdgiôs. *Pr. Cud.* 63.

Comparta'ns la grazia da pudair saimper recognoscher la culpabilïted da nossa vita. *Lit.* 21.

Tschertamaing stuessast tü stender il maun al chastih sopra quaistas contredgias, culpaivlas d'uschè granda iniquited. *Lit.* 102.

Quel guardêr davent — cun ögl fisic e morêl — quel ais la cuolpa, cha taunta miseria e taunt' ingüstia continua ad exister. *Tönd.* 357.

Colpir, culpir. *Pall.* 1, 169 (1, 212).

Que ais stô ün cuolp imperdunabel da te, tü infaunt desperô. *Tönd.* 356.

O, avair savieu, cha quaista dutscha spaisa füss cuolpa da nossa mort, ans avessans contentedas cun ün trat pü simpel. *Liun-Klainguti* 6.

† Eau uoelg paier, ch'eau nun dich a ti, che tü ist a mi culpaunt er te dues. *Bifrun, Phil.* 19.

† Per che ün huaistg bsügna esser sainza cuolpa, sco ün dispensadur da dieu. *Bifrun, Tit.* 1, 7.

„Üna gïa nun po custêr bger“, dschet Anna. II 54.

„Eau volaiva al dumandêr quaunt cha cuosta üna gïa.“ II 55.

Demussè rispet a tuots. *Menni, 1. Petr.* 2, 17.

Ch'el demuossa tres la buna conduita sias ouvras in sapienza bandusa. *Menni, Jac.* 3, 13.

Dimena deponit el sieu fagot e currit tiers sieus frers nel exercit. *J. B.* 48.

Depuoner la bachetta. *Pall.* 1, 231.

Dallas aspiraziuns dellas duonnas discurriva ün in mia giuventüna be poch. *Clio.*

Cur ch'ün discuorra dalla vuolp, as vezza sia cua. *Proverb*, *Tönd.* 3.

Disponind vos cors alla devoziun invochè Dieu cun fervenza. *Lit.* 186.

Que ais propi grandius, da che forzas cha nus disponins. *Tönd.* 253.

Dispuona nos cors tres tia grazia, cha nus cun perfetta fidaunza in te, possans continuêr il peregrinagio (ital.) da nossa vita temporêla in fidelted ed obedienza invers te. *Lit.* 175.

† Dschundrêr, mera hundrêr.

Homens e dunnauns. *Pall.* 1, 258.

L'hom ais il cho della duonna. *Menni*, *Eph.* 5, 23.

† Els tuots continueuã par üna in l'uraciun, & in l'aroef cũ las dunauns. *Bifrun*, *Act.* 1, 14.

† Mu siand Jesus in chiesa da Simonis, schi uen tiers el üna duonna. *Bifrun*, *Matt.* 26, 7.

Ün chatscheder prudaint mè nun trarò sün ün uors giuven. El s'exponiss cotres al pü grand prievel. IV 66.

Il raig üset astuzia cunter nossa schlatta, e meltrattet noss babuns, infin a'ls fèr expuonner lur infaunts, acciò ch'els nun restessan in vita. *Menni, Act.* 7, 19.

L'imperatur d'Austria giavüschaiva bramusamaing üna fin a quaista disfortüneda champagna, e nun volaiv' expuoner sia chapitèla ad ün assedi. *Tönd.* 354.

(Cunfrunta depuoner, dispuoner, impuoner etc.).

As laschand però facilmaing culêr u fuonder, vain il fier crüj nomnô fier fundieu. VII 322.

E dandettamaing gnit ün grand terratrembel, cha la fundamainta della preschun squasset. *Menni*, *Act.* 16, 26.

Donat da Vaz ais il prüm fundatur della liberted in Rhätia. *Pr. Cud.* 207.

Quaist' ais la peidra fundamentêla della confederaziun schvizera. *Pr. Cud.* 203.

E'l contadin in Dieu sperand,
Cultiv' il fuonz e vo semnand. III 62.

† Sco ün sabbi maister da fabrichiêr hae eau aschãtô l'g fũdamaint & ün oter fabrichia sü sura aquêl: mu guarda scodün sco el müra sün aquel, per che oter fundamaint nu po üngün metter co a quel chi es meis, quęl chi es Jesus Christus. *Bifrun, 1. Cor.* 3, 10—11.

† Oters sems nũ hauaiuen fuons d'terra. *Bifrun, Matt.* 13, 5.

Heinrich da Werdenberg-Sargans avaiva vis invidas cha ils homens della Partsura avaivan furmô la Lia Grischa. *Pr. Cud.* 221.

Ils trais prüms confederôs furmettan nel 1307 ün' alliaunza sün il Grütli. *Pr. Cud.* 201.

Il cunt da Toggenburg obtgnit tuotas las signiurias, chi fuorman oaz in di la Lia dellas Desch Drettüras. *Pr. Cud.* 207.

Crastiauns chi vivan insemmel in ün pajais, fuorman ün pövel. Usché formains nus Grischuns cun ils abitants della Schvizzera be ün pövel. *Pr. Cud.* 155.

† Po forza dir la chiosa furmaeda ad a quegli chi lo furmêda, per che m'haest tü furmô in aquaist moed? *Bifrun, Rom.* 9, 20.

Chi Cristo voul hundrêr
Quel sieu command dess fêr.
Pr. Cud. 103.

† Tü daias adurêr tes signer deus, & aquel sul hundrèr. *Bifrun, Luc.* 4, 8.

† Tü muglêr dajast amaer tieu marit, 'l hundraer, respettaer, & in tuottas chiosas suainter la vöglia da Dieu 'l render obedientia. *Form.* 34.

† Ma ô gratius Dieu & bab, nus t'ruains da fuons dal cor, chia . . . nus da di in di creschans in la cognitiun da tieu S. plaed . . ., & cotraes te cun plü zeel amans, tẽmans, huondrans & lodans. *Form.* 9.

† Eau cungiuosch ün sulett uair vvyff Dieu, aquell mieu cour amma, huondra & reuenarescha. *Schuchiaun* 232.

Och plaschaivlas vschinaunchettas uondran la spuonda del Heinzenberg. IV 53.

† Elg ais ün sem hundraiuel. *L. P.* 98.

† Ün sem dschundrô sun quels chi sbüttan la ledscha. *L. P.* 99.

Ün ovelet s'imbuchaiva acquia. II 65.

A Seglias l'Albula s'imbuocha nel Reno inferiur. IV 53.

Ils torrents s'sbuochan nel meer. *Pr. Cud.* 153.

(Cunfrunta bucheda - buocha).

Eau ödiesch las circonstanzas, chi impuonan a nus umauns uschè sgrischus dovairs, sco chi ais il fêr la guerra. *Tönd.* 90.

(Cunfrunta depuoner, dispuoner, expuoner etc).

Eau spargn mieu danêr per podair der taunt dapü allò, inua fo bsöng et ais bain impondieu. *Pr. Cud.* 64.

Adüsa't a bain impuonder il temp. *Pr. Cud.* 283.

L'oter danêr impuond eau via da mieus infaunts. *Pr. Cud.* 47.

E.B. Il pövel inculpaiva il papa Leo III da greivs delits. V 34.
(Cunfrunta cuolpa.)

§ 189. Chi nun praista obedienza a têla bannida sainza s-chüsa legala, incuorra nella multa da frs. 3 per vouta. *Tschant. Zuoz* 141.

(Cunfrunta accuorrer, cuorrer, discuorrer, percuorrer etc).

Cossa ho la gialina pears tuot sia ingurdia. *Pr. Cud.* 93.

Pü gugent avair a che fer cun ün suord
Co cun ün umbres u cun ün inguord.
Fablas Liun-Klainguti 23.

Uschè vo que culs inguords. II 10.

L'ögl ais pü inguord cu'l bögl. *Pall.* 1, 386.

† E.B. Chians inguorts. *Trom.* 49.

Una vouta gnit ün giuven rich, s'inschnugliet avaunt Gesu e dschet: Bun musseder, che stögl eau fêr per ertêr la vita eterna? *J. B.* 113.

Ella s'inschnuogliet (§ 298, 5a) cun sieus infaunts sün il schiabè destinô per urèr. *Pr. Cud.* 117.

Inschnugliô ed inclinô vers la terra, cridet el sosamaing. II 66.

E.B. Eu m'insnuogl avant il taimpel da tia santità. *Biblia E.B., Psalm* 138, 2.

† Par chiaschũ da quaista chosa misthnuolg eau uia alg bab da nos signer Jesu Christi. *Bifrun, Ef.* 3, 14.

„Que ais," marmuogna il bap, „sgür Netti, quel chazzer resti[1]) chi'm fo gnir nar quellas bestias cun sieu melprüvô s-chellandrêr. *Chalender* 1917, 28 (*G. G. Cloetta*).

Mieu bap marmuogna adüna supr' il disuorden della giüventüna d'hoz in di. *Ann.* II 39.

† Ils potents conquistaduors e fondatuors dels uschedits regns mondièls — ils Alexanders, Cesars, Napoleons — vegnan citôs scu ils pü sublims exaimpels della grandezza umauna e grandamaing admirôs. *Tönd.* 360.

La tristezza mundauna prodüa la mort. *Menni, 2. Cor.* 7, 10.

Nun amè il muond, ne las chosas, chi sun nel muond. *Menni, 1. Joh.* 2, 15.

† Cura tü t'vesteschast, t'inchiüra da pumpa & vanitaed mundauna. *Planta, Thrun* 103.

† Nun ho deus fat narra la sabbijnscha da quaist muond? *Bifrun, 1. Cor.* 1, 20.

† Tieu Reginam nun ais da quaist muond? *Planta, Thrun* 1, 11.

Il mus-chin ais üna bes-china fich disagreabla. *A. Robbi.*

† L'g musckun ais tschert l'g plü pitschen intraunter l's utschels. *L. P.* 103.

Las muos-chas vulettan svolêr davent *Liun-Klainguti* 6.

Suvenz saglia la forella sur ova per clappêr las muos-chas. VII 261.

E.B. Ed eau trametttet avant vus muoschuns (§ 298, 5e). *Biblia E.B. Gios.* 24, 12.

Po ün orv mussêr la via ad ün orv? *Menni, Luc.* 6, 39.

---

[1]) Surnom burlesc.

Co mussettan ils chatscheders con il daint vers l'orient. *Pr. Cud.* 197.

Qualvoutas ans muossa la glüna sia fatscha intêra. II 3.

Segner muossa'ns il Bap. *Menni, Joan.* 14, 8.

(Cunfrunta amussêr).

† Mu alchiüns oters faschăd giamgias, dschaiuen: aquaísts sun plains d'muost. *Bifrun, Act.* 2, 13.

† Mu l'g uin muost s'daia metter in uders nuofs. *Bifrun, Luc.* 5, 38.

Sajas soggets ad ogni ordinaziun umauna. *Menni 1. Petr.* 2, 13.

Usché ordain eau in tuot las baselgias. *Menni 1. Cor.* 7, 17.

Samuel gnit tiers el per uorden del Segner. *J. B.* 46.

Il disuorden della giuventüna. *Ann.* II 39.

† In aquella guisa hurdain eau in tuottas las baselgias. *Bifrun, 1. Cor.* 7, 17.

† Schi bain eau sun dauend cun la persuna, schi sun eau imperscho cun l'g spiert cun uus, m'allegrăt & ueziand l'g uos huorden. *Bifrun, Col.* 2, 5.

Da tuottas varts fluivan contribuziuns, intêrs magazins occurrivan per lur ricover. *Tönd.* 39.

Umauns felicis nun paun sentir dispretsch per la mort. Lotiers occuorra avaunt tuot dispretsch per la vita. *Tönd.* 232.

Emanuela, di alla patruna cha non occuorra materatsch. *Grand, Chapè* 50.

(Cunfrunta cuorrer, incuorrer, percuorrer, succuorrer etc.).

Il marchese incuntraiva saimper nouvas difficulteds, chi s'opponivan all' essecuziun da sieu proponimaint. *Pr. Cud.* 66.

Il vzand irremovibel, nun s'opponittan els pü. VII 399.

Scodün chi's fo raig, s'oppuona al imperatur. *Menni, Joh.* 19, 12.

A quaista tesi nun sus-chet üngün s'oppuoner. *Menni, Saluz* 10.

E. B. Il plü intim desideri da Luther era da percuorrer (p. 568) et cognoscher la philosophia. *And.* 12.

Lufs ed otras bestias sulvedgias percurrivan il pajais. *Pr. Cud.* 171.

Perque volains eir nus percuorrer (p. 568) constantamaing la cuorsa della cumbatta a nus proposta. *Menni, Hebr.* 12, 1.

† Sauiand Felix par schert che aquellas chioses pertuchieuã... ad aquella uia, schi surtras el aquels, dschant etc. *Bifrun, Act.* 24, 22.

† Nus nun havains sügno la vusch da teis serviaints, ne teis signaels, sco chia nun pertuchessen a nus ünguotta. *Form.* 14.

† L's beneficis da la moart da Christi partuochian solum a'ls fideils. *Schuchiaun* 61.

Possas vus comprender cun tuot ils senchs, quêla saja'la largezza e la lungezza, la profondited e l'otezza della cretta. *Menni, Eph.* 3, 18.

Robinson crudet uossa in ün profuond sön. II 79.

Intaunt cha'l tschierv eir' approfondieu in meditaziuns, comparit il liun e vulaiva l'assaglir. *Liun-Klainguti* 14.

„Con quaistas duos chosas — vardet e liberted — stains auncha mêl hozindì; que am vain saimper pü clèr, vi e pü ch'eau m'approfuond in mieu stüdi.". *Tönd.* 462.

Ün' otra sumaglia als proponit Gesu. *J. B.* 103.

Da sias inspecziuns inoltrescha il depütô al cussagl detagliô rapport, proponind nel istess temp eventuêlas ammeglioraziuns. *Tschant. Zuoz* 15.

E. B. Luther proponiv' il text ed udiva las observaziuns ch'els lasupra fevan. *Andeer* 70.

L'hom propuona e Dieu dispuona. *Proverb.*

† E. B. Schi ta dessès turpiar tü a dormir, intant chia quels Mysteris vegnen proponüts & declarats. *Trom.* 67.

Ed acciò eau nun m'adoza memma, schi'm ais sto miss ün aguagl nella charn, acciò ch'el am detta pugnedas, ed eau nun m'adoza. *Menni, 2. Cor.* 12, 7.

Bainvgnieus, signuors sacerdots, e sajas da bun anim; uschelöng chi s'tratta da cumbatter cun la scrittüra, surdun que a vus; mo scha ün vain als puogns, allura laschè fer a mè, ch'eau cumainza il prüm la cumbatta tiers la defaisa da nossa veglia cretta. *Menni, Saluz* 19.

Eau he auncha be ün puogn d'farina nell' archa. *J. B.* 61.

† Observa bain il daner chia tü haest arfschieu, recognuoscha che figüra, inscriptiun quel haegia. *Planta. Thrun* 2, 19.

† Beaeda est tü, scha tü recognioschast indret tia perdita. *Planta, Thrun* 1, 19.

(Cunfrunta cognuoscher ed arcognuoscher).

Nonostante recurrins nus a tia misericordia in Cristo Gesu. *Lit.* 32.

A chi dessan ils genituors addolorôs recuorrer in lur afflicziun oter co tiers te, Segner! *Lit.* 180.

Il cussagl comunêl ais autorisô da recuorrer al parair da perits u commissiuns speciêlas. *Tschant. Zuoz* 12.

E. B. Lavin füt il prüm comün reformà in Engiadina. VII 29.

(Cunfrunta formêr).

E. B. Il commerci cun indulgenzas füt il motiv d'üna reformaziun generala della baselgia cristiana. VII 18.

E. B. Il minister da Guarda, Peter Flura, dvantet ün zelant partisan della refuorma. VII 30.

Chasper respondet. *Pr. Cud.* 51.

La duonna respuondet. (§ 298, 5c), *Pr. Cud.* 131.

Nun respuondast tü üngotta sün que cha quaists testifichan cunter te? *J. B.* 134.

† A quaista dumanda vain respundieu. *Schuchiaun* 92.

† Jesus arespundet. *Bifrun, Joh.*, 2, 19.

† Et l'g parzura dels sacerdots aluo sü, & dis agli: Nu arespuondes ünguotta? *Bifrun, Matt.* 26, 62.

Returnè tiers me. *J. B.* 59.

Retuorna tiers me. *J. B.* 51.

Ün marchadaunt, retuornand (§ 298, 5c) dad üna faira, avaiva üna valisch cun aint bgers danèrs. *Pr. Cud.* 7.

Giacob tramettet mess tiers el, al fand dir, ch'el retuorna in Canaan. Quels returnettan bainbod. *J. B.* 14.

† Eau hae mis tè ün bab da bgiers pouuels cunnum à la sumaglia da dieu, quael chi artuorna alla uitta l's morts. *Bifrun, Rom.* 4, 17.

Mo la fam della vuolp ais taunt granda, ch'ella nun ais auncha sadulleda. III 110.

Ma cur cha las muos-chas füttan finêlmaing sadulledas, e vulettan svolêr davent, nun gnittan da's deliberêr. *Liun-Klainguti* 6.

Tü evrast tieu maun e saduollast tuot que chi viva. *J. B.* 32.

E. B. Tü avras teis man e saduollas que chi viva con teis plaschair. *Cud. Sc.* 162.

† Biôs sü aquels chi hauais huossa fam, per che uus gnis à gnir asadulôs. *Bifrun, Luc.* 6, 21.

† E. B. La sadulezza dal Rich nun l'g lascha dormir. *Trom.* 5.

La sadullaziun dels tschinchmilli. *J. B.* 112.

Povers vus, chi esses saduols, perchè vus gnis ad avair fam. *Menni, Luc.* 6, 25.

† Vae a vus chi isches saduols, per che uus gnis ad hauair fam. *Bifrun, Luc.* 6, 25.

Il daint sbaluonzcha. *Pall.* 1, 638.

† E. B. Moa huossa buna tschèra
Ans muossasch cun buntad darcheau,
Las fouras choentscha sü t'roug eug,
D'la terra ch'ais schquassada,
Laquala tü haasch ruotta tngüd,
Ch'la schbaluo(n)tzgiawa*) d'pauc agiüd,
Dcheu faa ch'la uêng' madgiada. *Chiampel.* 224.

Ils infaunts megrieus da fam sbluttaivan l'erva cun ils mauns, mentre cha las beschias sulvedgias la sbluottan cun la buocha. *Pr. Cud.* 263.

Sbuchêr, mera imbuchêr.

Eau he l'incombenza d'Al sbursêr 100 francs. *Pall.* 1, 641.

---

*) Nel text originêl schbaluotzgiawa, probabelmaing errur da stampa.

§ 191. Terminedas las visitas, sbuorsa la vschinauncha frs. 3.— ad hom per üna tschaina in communiun. *Tschant. Zuoz* 41.

La glieud paquettaivan aint e sepullivan las chosas preziusas. *Tönd.* 355.

Üngün nun am sepullirò, üngün nun criderò sper mia fossa. II 79.

Ils homens chi visitan il champ da battaglia tegnan il ferieu per mort e'l sepuollan viv. *Tönd.* 269.

† E. B. La memoria da l'aeternitat vain cun üna spontanea invlidanza sepulida. *Abyss* 4, 196.

† Sainc Marcus sapulieu in Alexandria. *Bifrun, Hieron., vitta da sainc Marci.*

† Nus chaminaivans sovenz nell' ova fin sur la schnuoglia. *Tönd.* 362.

† Ma la schnuoglia al scumanzettan a tremblêr. *Bundi* 15.

† Quael cura che Simon Petrus hauet uîs, schi's bittò el a la sthnuoglia da Jesu. *Bifrun, Luc.* 5, 8.

(Cunfrunta inschnugliêr).

Uossa cumanzet Anna a cridêr sosamaing, e tuot scuffondand, requintet ella: . . . . III 65.

Cur sun partida, el scuffondaiva da fêr compassiun. VII 400.

Pertuot as udiv' a cridêr e scuffuonder. III 23.

Uondas terriblas battaivan cunter la barcha, da manièra ch'ella scruschiva da tuottas varts. *Clio.*

Tuot in üna vouta scruoscha qualchosa davous ün giop. IV 76.

Dovess eau laschêr da prodür mieu öli, per ir scurrind traunter la bos-cha? *Cit. Pall.* 1, 664.

Las massas scuorran bain! *Cit. Pall.* 1, 664.

Ün an da mieu stedi vedovil eira scuors. *Tönd.* 56.

E. B. Il Segner paisa tuot que cha nus avain fat durante l'an scuors. *Predgias* 18.

Allas trais la damaun continuet üna part da nus a marchêr, auncha sguttand dal bletsch. *Tönd.* 362.

El ais bletsch, ch'el sguotta. *Pall.* 1, 683.

Qualche scolars zaclinàn lur conscolars con sguzchêr. *A. Robbi.*

Mo els as procureron üna quantited da musseders suainter lur propris giavüschamaints, siand cha las uraglias als sguozchan. *Menni, 2. Tim.* 4, 3.

Cur cha veglia sarost tü, ma chera,
Tieu bel frunt sarò d'fodas sulchô.

Caderas, Sorrirs 30.

Ün depütô sur vias e punts, ovas e suolchs. *Tschant., Zuoz* 12.

In prümavaira ils contadins suolchan lur prôs. *A. Robbi.*

Ils Grischuns, succurrieus dals confederôs, s'avanzettan curagiusamaing. *Pr. Cud.* 256.

Traunter buns conumans dess ün as secuorrer vicendevolmaing. *A. Robbi.*

Co comparit finêlmaing il succuors. *Pr. Cud.* 261.

† Alg preschaint tijmp uossa abundaunza saccuorra à lur chialastria, & lur abũdaunza saccuorra à la uossa chialastria. *Bifrun, 2. Cor.* 8, 14.

Ils simptoms della malattia sun: mel il cho, sturnizi, etc. *Fögl* 61, 64.

Nun crajè saja glieud stuorna,
Sun be aivers da dalet! *Flugi.*

La serp dess as struzchêr sün terra. *J. B.* 3.

Mieu marus ais ün fich bel giuvnet
L'ais zop e gob, e struozchia il pè dret. *A. Flugi.*

Nus supponins, cha pü d'ün as fatscha ideas pessimisticas, e na sainza radschun. *Fögl* 61, 37.

L'arroganza fo suppuoner üna testa limiteda ed ün còur pervers. *Pall.* 1, 734.

Üngün nun sus-chaiva passèr per quella via. *Menni, Matt.* 8, 28.

Succeder suos-chan tuottas orribiliteds, ma las nomnêr nun suos-ch' ün? *Tönd.* 357.

E. B. Suos-chast tü experimentar sia benevolenza? *Predgias* 34.

Svergognêr, mera vergognêr.

Bgers cavallerists crudettan da chavagl e gnittan totêlmaing smachôs dals chavagls seguaints. *Tönd.* 361.

Che güdess que al crastiaun, sch'el guadagness tuot il muond e perdess se stess, o fess dan a se stess? *Menni, Luc.* 9, 25.

† Aquel chi ais gnieu giu da schil es sur tuots. *Bifr., Joh.* 3, 31.

La vacha nun mas-cha il pevel scu'ls chavals, dimpersè il travuonda, sainza il mas-chêr pü fin. Pür cur ella posa, tuorna il pevel travundieu in fuorma da ballas sü dal stomi in buocha. III 101.

† ....nus nu uulessen gnir trats oura, dimperse gnir suruestieus, per che la mortalitaed uigna trauundida da la uitta. *Bifrun, 2. Cor.* 5, 4.

† Christus ho cumandô che tü nu daias stêr scunter agli mêl, che tü arendas bun fats, par mêl fats, & che tü tuornas bain dits par mêl dits: & tü nu tremblas, & tü nu t'igrischas, ne temmas che la terra t'trauuonda cura che tü aggrêuas cun mêl fats ün chi t'ho fat delg bain? *Bifrun, Erasmus.*

Il chaveder da tesoris tuchaiva la chascha cul bastumet. *Pr. Cud.* 30.

La nusch tuocha a mi! *Pr. Cud.* 8.

† Et tuot l'g poeuel scherchieua dalg tuchiêr. *Bifrun, Luc.* 6, 19.

† Nus sauain che scodün quael chi es naschieu da dieu, nu fo pchio: dimperse aquel chi es naschieu da dieu, chiüra se suessa, & aquel mêl nu l'g tuocchia. *Bifr., 1. Joh.* 5, 18.

Gian mettet sieu chapè tort dalla vart tundida. *Nadêl,* 1, 9.

Sco ün agnè ais müt avaunt quel chi'l tuonda, uschè nun evra el sia buocha. *Menni, Act.* 8,32.

† Sco ün agnè müt, avaunt aquel chi'l tuonda, uschia nun ho el auiert sia buochia. *Bifr. Act.* 8, 32.

Ün giuven chi's ho darchò ris-chô in quella chesa, nun ais aunch' uossa turnô. *Bundi,* 20.

Pür cur cha la vacha posa, tuorna il pevel travundieu in fuorma da ballas sü dal stomi in buocha. III 101.

Allas duos tuorn eau tiers il paster. IV 61.

† Aquaist mês filg eira muort, & es turnô uif, & era pers et es acchiattô. *Bifrun, Luc.* 15, 24.

† Mu scheau min uing à parderscher à uus ün loe, schi tuorn eau darchio à prender uus tiers mè. *Bifr., Joh.* 14, 3.

E. B. As turpiar = E. O. as trupagêr.

Eu völg cha las duonnas sajan ornedas cun tuorp. *Menni, 1. Tim.* 2, 9.

† E. B. Oters darcheu s'metten gio sün 'l Plümatsch dal Satan sainza ingünna tuorp, sco stoks & püttas insensiblas, ün spass & giomgias da tots, manifesten usche lur puchia Sainza s'turpiar, sco Sodoma. *Trom.* 46.

† Scodün quael chi s'trupagia da mè & da mês plêds, in aquaista generatiun adultera & pchiedra, uain er à s'turpagier da quel, l'g figl delg hũ cura ch'el uain in la gloergia da ses bab. *Bifrun, Marc.* 8, 38.

† In tuottas chioses arcummendain nus ns' s'uessa . . . tres hunur, & tres tuorp, tres blastemmas & tres lods. *Bifrun, 2. Cor.* 6, 6—8.

Fo'ns assaimper pü zelants ad uniformêr nossa intêra vita a tia sencha volonted. *Lit.* 17.

Il scolar dell' academia da guerra nun po spettêr il momaint d'investir la bella unifuorma e da sotêr il grand cotillon da chanuns. *Tönd.* 358.

„Tü stoverost ir bain ad ot", sospiret la mamma tussind. „Que vo bain, be nun at scuvernir, uschigliö tuossast darcho." *Nadêl,* 1, 19.

Il bacil dell' influenza vain expuls collas expectoraziuns dellas vias respiratorias, cun sternüdêr, tussir, spüdêr, ed in fand adöver del fazzöl da nes. *Fögl,* 61, 64 *(Dr. Poult).*

Tuoss astmatica. *Pall.* 1, 781.

El imprendet as vergognêr da sia igniorаunza. *Pr. Cud.* 63.

L'infaunt gniva coatschen, et as svergogniaiva da dir manzögnas. *Pr. Cud.* 106.

Nun at verguognast, da laschêr sortir da tia buocha pleds uschè trids? *Tönd.* 357.

E. B. La contrabanda non ais in sè inguott' oter co ün invöl visavì al stadi, e d'ün invöl mincha galantom as verguogna. VII 123.

Per se recogliet el be displaschair e verguognia. *Pr. Cud.* 264.

Ch'El non saja uschè svergognus. *Grand, Chapè,* 70.

Ma cu fêr fö sainza surplins e sainza battafö? II 73.

† E. B Bandunand la staziun d'Alveneu, situada ün toc sur il stabilimaint da bagns d'aua da suolper, passain nus sur üna punt. VII 113.

Ma els bragittan ad ota vusch, as zugliettan las uraglias ed al saglittan adöss. *Menni, Act.* 7, 57.

L'entred' in lur cuvêl zuoglian ils uors pü bain possibel. IV 68.

† Mu els bragiant ad hota uusth, azugliaun lur uraglias & l'g curritten adoes. *Bifrun, Act.* 7,57.

† Per che uschia es la uoeglia da dieu, che faschand bain che uus azuoglias la buochia à la lied narra & ignurainta. *Bifrun, 1. Petr.* 2, 15.

§ 307.

Ü (**u**, **o**) avaunt *r* dvainta **üe**.

1. Quaista müdeda ais. pü cu tuot las otras trattedas fin co, steda sacrificheda allas tendenzas latinisantas ed italianisantas dels temps moderns. Ella ho lö be in silba serreda.

Nella conjugaziun l'esibeschan auncha trais verbs, almain tar tscherts autuors. intaunt cha oters, probabelmaing il pü grand numer, nun l'observan pü, siand ch'els drovan **üe** indifferentamaing nellas fuormas accentuedas sül tschep

scu eir in quellas accentuedss sülla desinenza. Ils trais verbs sun chürlêr, s'inchambürlêr, ürlêr u, suainter quels chi nun observan la müdeda, chüerlêr, inchambüerlêr, üerlêr. Cfr. § 298, 5c.

2. Ma auncha pü cu nella conjugaziun ais quaista müdeda steda sacrificheda nel rest del vocabulari ladin. Pleds scu chüerp, cuffüert, füergia, memüergia, püerch, tüert etc. sun stôs substituieus tres las fuormas alla moda corp, confort, furia, memoria, porch, tort. Be püerch pera dad esser suffiziaintamaing colliô culs „interess vitals“ del pövel,* per avair pudieu resister allas tendenzas, da manièra cha püerch ais aunch' hozindì pü frequaint cu porch.

Ils substantivs verbêls müersa e stüerta (derivôs dals particips müers e stüert, mera Nr. 3) vegnan auncha quasi generêlmaing druvôs culla müdeda. Ün chatta però eir gia la storta. Exaimpels mera § 307 bis.

3. Alchüns particips, da verbs chi nun haun uschigliö la müdeda, l'esibeschan auncha, scu inachüert (inchüert), müers, spüert, stüert. Ma eir per quaists incuntrains melavita qualgedas las fuormas italiaunas inaccort, sport, stort etc.

Saul s'inacordschet, cha David creschiva saimper pü in reputaziun tar il pövel. *J. B.* 49.

La mammaduonna s'ho innachüerta cha Rudelin ho pigliô da voass erdöffels. *Pr. Cud.* 78.

Nun eira que, sco scha'l vegl Inviern s'avess inchüert, cha qualchosa d'viv eira nella naiv? *Nadêl,* 1, 23.

Cun morder squitschan ils daints (della vipra) süllas vschias, e'l tössi fluescha nel daint vöd e tres üna zuond pitschna fourina giosom il daint nellas plejas. Quaistas ardan dalum scu'l fö, e'l member müers vain fich inflô. Grandas doluors, svanimaint, sturnizi as muossan dalum zieva la müersa. V, 225.

Ils uors mangettan dal maun da Gallus il paun ch'el als spordschet. *Pr. Cud*, 175.

Mettè tuotta vossa spraunza nella grazia, chi's vain spüerta tres l'appariziun da Gesu Cristo. *J. B. 167.*

Güdischs e superiuors dessan güdichêr cun güst güdizi, non storschand il dret, ne aviand risguard alla persuna, ne arvschand preschaints. *Lit.* 184.

Las pennas dallas varts sun stüertas in our a fuorma d'üna lira. IV 76.

† Els sin acurschaiuen. *Bifr., Act* 27, 39.

† Et els haun inachioerd, chel hauaiua uìs üna uisiũ aint ilg taimpel. *Bifr., Luc.* 1, 22.

† Similmaing tar *Bifrun:* sporscher, spoert.

† Nũ interlaschas tü da storscher las uias drettas delg signer? *Bifr., Act.* 13, 10 .

(Il part. passô da stordscher nun pêra da gnir avaunt tar *Bifrun.*)

4. Ün tschert numer da verbs haun ün infinitiv contractô in **-ür**, chi vain qualgedas in E. O. scrit cun **-üer** (in E. B. in generêl cun **-üer**). Mera § 285, 2—3, inua as chattan eir divers exaimpels.

E. B. Nel condüer crappa saglit il pover hom sur üna storta oura. *Fögl* 61, 5.

Condür ün affêr. *Pall.* 1, 181.

E. B. Minister Vulfin Aporta a Remuosch ,eira fich propens per introdüer la refuorma. VII 30.

Eau vögl introdür quist'üsaunza in tuot noass pajais. *Pr. Cud.* 125.

E. B. Las Trais Lias volaivan abolir ils drets signorils del uvais-ch ed a pari temp redüer eir las entredas del vescovadi. VII 28.

L'imperatur Albrecht I. nun tscherchaiva oter co da redür tres cumpras, ingians, imnatschas e violenzas tuota la Schvizera suot sieu domini. *Pr. Cud.* 200.

E. B. Sias traducziuns da contschaintas poesias tudais-chas muossan, con che scrupulusa conscienziusità cha Gudench Barblan tscherchet da reprodüer text e fuorma del original. *Ann.* 1918, 253 *(Bardola).*

Prodür bunas chosas our dal bun tesori. *Menni, Matt.,* 12, 35.

E. B. Qua nun as tratta da sdrüer las ouvras da noss babuns. *Fögl* 61, 65.

Per quaist ais apparieu il Figl da Dieu, per sdrür las ouvras del diavel. *Menni, 1. Joh.* 2, 8.

E. B. Bleras voutas as preschaint' il cas, cha nus stovain tradüer. *Fögl* 60, 102.

Tradür dal tudais-ch in romauntsch. *Pall.* 1, 761.

5. Il substantiv la mür ho in generêl **üe** nel plural: las müers. Quaista müdeda nun ho dimena ünguotta da che fêr cull' accentuaziun; ell' ais analoga a quella dels substantivs in *-ur*, chi müdan generêlmaing quaist *-ur* in *-uors*. Mera § 91.

Ecu sun crudô nella chanêl, e stun qui scu üna mür our dall' ova. *Grand, Chapè* 66.

Las müers as reunittan ün bel di per trêr cussagl. *Liun-Klainguti* 9.

Al ur d'ün grand êr abitaiva ün giuven perin müers. *Nadêl* 1, 12.

§ 307 bis.

Exaimpels generêls per la müdeda **ü** (**u, o**) **-üe.**

(Quellas ourdvart la conjugaziun in. stampa pitschna.)

Mordragiast, chüerlast, o tiraun, pazienza! *Z. Pall. Poesias.*

Els füttan chürlôs. *Ann.* XXX, 27 *(Gianzun).*

Üna vacha scorneda. *Pall. Poesias* 1, 659.

Do forsa la fontauna our d'ün medem chüern ova dutscha ed ova amara? *Menni, Jac*, 3, 11.

† Üna funtauna do ella forza our d'ün pröpi chioern ouua duscha & ouua fuorza? *Bifrun, Jac.* 3, 11.

[Cunfrunta: Cun tuotta veemenza as slauntschan las chevras con lur cornas üna cunter l'otra. II 31.

Odast corns da combat? *Z. Pall. Poesias.*]

Ed il spiert sench gnit giò sur el in fuorma corporêla, sco üna culomba. *Menni, Luc.* 3, 22.

Quist paun ais mieu *chüerp. Lit.* 147.

Avair il diavel in chüerp. *Pall.* 1, 157.

† L'oarma ais da plü co il chüerp. *Planta, Thrun* 13.

† Et es gnieu giu l'g spiert sęnc in curpuraela fuorma, sco üna culomba. *Bifrun, Luc.* 3, 22.

† Prandè & mangiò, aquaist es mieu chioerp. *Bifr. Matt.* 26, 26.

[Cunfrunta: . . . In vece da chattêr traunter ils massêrs be ün corp ed ün' orma etc. *Ann.* 2, 57, *citô da Pall.* 1, 198.

La pü grand' importanza, per sustegner e dêr üna posiziun dretta al corp, ho il spinêl. VII, 275.]

Allura pudains nus ans confortêr del perdun da nos pchôs. *Lit.* 144.

Sigillescha in nos cors il prezius cufflüert del perdun dels pchôs. *Lit.* 146.

Natürêlmaing declinaivans nus simils cufflüerts decisamaing. *Tönd.* 458.

† O schi nun esser löntsch da mè con tia confurtusa ova. *Planta, Thrun,* 24.

† Biôs sun aquels chi uaidguen, per che els uignen ad arschaiuer cufoert. *Bifr. Matt.* 5, 4.

Que pêra cha'l Medeghin as hegia inachüert della trappla, el hegia aviert la charta, el and hegia fabrichô ün' otra. *Ann.* XXX, 15 (*R. Ganzoni*).

Cunfrunta § 307, 3.

Cuntuot as po observêr, cha svess noss defensuors ils pü fervents e quels chi'ns avvertan da contin da s-chivir expressiuns estras, vaun vì e no zop d'üna chamma u l'otra, s'inchambürland bod in germanismos, bod in italianismos. *Fögl* 61, 30 *(Fl. Grand).*

Gia sovenz s'avaiva Robinson inchambüerlô (§ 307, 1 e 298, 5c) in tschertas plauntinas. II 68.

S'inchambürlêr *Pall. Verb.* S'inchambüerler. *Pall. Diz.*

Girand intuorn s'inchambüerlet (298, 5c) el. II 65.

† Mu els pür s'infürgieuan. *Bifrun, Luc.* 23, 5.

† Ls inamijs s'ifürgian. *Schuchiaun* 254.

† La giüsta ira & füergia dalg Signer. *Schuchiaun.*

Beôs essas vus, cur els s'ingiurieschan e's perseguiteschan. *Menni, Matt.* 5, 11.

† Defender lg salüdt incunter crudeilas & grandas ingiüergias. *Schuchiaun,* 281.

† Delibra quel chi indüra ingüergia dalg maũ da quel chi l'g fo tüert. *L. P.* 49.

Il frêr da bassa condiziun as dess glorièr da sia otezza. *Menni, Jac.* 1, 9.

Nus at glorifichains. *Lit.* 144.

† La glüergia da Dieu. *Schuchiaun* 254.

† La luxuria, u luxüergia, ais üna superfluited in spaisas, bavrandas, uaschimaintas, mualbains & in tuottas otras chiosas chi uain miss cuost zaintza bsoeng. *Schuchiaun* 286.

Chi nun avess sieu vers memorizô
Ladin cultivatur da tuotta stima? *Z. Pall. Poesias.*

† Trêr in mimüergia las proprietaedts & houvras diuinnas. *Schuchiaun* 253.

Crajais perquè indegns della memüergia
Eir noss babuns? . . . *Z. Pall. Poesias.*

[Cunfrunta: E. B. Giavüschain da resguardar la preschaint' annunzia scu partecipaziun directa e da salvar il char trapassà in buna memoria. *Fögl* 61, 29, *annunzias.*

Nus arcumandains la chera trapasseda a benevola memoria. *Fögl* 61, 29, *annunzias.*]

La müersa. Mera § 307, 3.

Dir porcherias. *Pall.* 1, 554.

† Porchiamaint' abominabla. *Joh. Martinus, cilô da Lansel, M. L.* XXI.

Nun büttè vossas perlas avaunt ils püerchs. *Menni, Matt.* 7, 6.

Crimhilda s'insömget, cha Sigfrid gniva perseguitô sülla planüra da duos püerchs sulvedis. II 18.

La schlitta giaiva scu'l vent intuorn tuot las stüertas. *Aviöl* 3, 1.

[Cunfrunta: E. B. Per superar la differenza d'otezza da 410 m colla pendenza maximala da 35 ‰ füt que necessari da far (per la via d'fier) üna quantità d'stortas. VII 114, 7.]

Üna veglia disgrazia nun po gnir refatta tres ün nouv tüert. *Tönd.* 458.

† *Bifrun:* toert.

† El fò tüert. *L. P.* 49. (Mera ingüergia).

Rudolf giaschlaiva crudelmaing duos chagnölins, chi ürlaivan da dolur. *Tönd.* 212.

Cridè ed ürlè sur vossa miseria. *Menni, Jac.* 5, 1.

Robinson füt tormentô da terribels sömmis. Bod udiva el l'üerl del liun, bod l'assaglivan sulvedis. II 79.

† Per l'iniquietudine d'mieu cour stoelg eau ürlaer è nun ais üngiüna paesch in mia oassa. *Planta, Thrun* 19.

† Mu uia aricks huossa plansché, ürland sur las uossas misiergias, quęlas chi uignen à gnir a uus. *Bifrun, Jac.* 5, 1.

Mo Maria, s'impissand, cha Gesu saja l'ortulaun, al dschet: „Signur scha tü l'hest portô davent, schi di'm, inua tü l'hest miss". *J. B.* 139.

Metter üert. *Pall.* 1, 783.

In il pitschen üert avaiva il vegl servitur miss üna maisa e baunchs. *Pr. Cud.* 93.

× § 308.

Diversas müdedas vocalicas uossa generêlmaing sparidas.

a) ǎ dvainta ě.

Quaista müdeda ais differenta da quella tratteda nel § 299. Intaunt ch'avettans in quella oriundamaing ün **a**, chi in silba avierta (ed accentueda) dvainta ē lung, schi avains co oriundamaing ün ě cuort, in silba serreda, il quêl, grazcha alla tendenza generêla della lingua ladina d'E. O., da substituir *e* in silba na accentueda tres *a,* ais dvantô ǎ. Cunfrunta § 285, 7, § 299, 5b & d, § 299, 6, § 301, § 302, 3, § 24, annot.

In quaista manièra avains p. ex.:

1) creschar per crescher
defendar „ defender
essar „ esser
mantegnar „ mantegner
perdar „ perder
promouvar „ promouver
vivar „ viver
etc. etc. (§ 285, 7, p. 580—581)

2) Fich suvenz as chatta la substituziun **a** per **e** nell' ultima silba d'adjectivs e da substantivs chi glivran cun **-el**, **-em**, **-en**, **-er**, (**-al**, **-am**, **-an**, **-ar**), scu commembar, craiedar, daschüttal, debal, dudascheval, egian, giüval, giuvan, harteval, mellan, otar, preseppan, prossam, pchêdar, salvedar, servezzan, spandredar, terzeval, ündascheval, uordan etc. etc.

Cunfrunta eir ils adverbs: dinuondar, inuondar, insemal.

Quaists mezs nun posseda üngün oter co ün velg apotecar*). *Pr. Cud.*, 30.

† Eau cognuosch traes tia gratia, ch'eau saja debal in la fè. *Planta, Thrun* 67.

Sapchast, cha tü nun hest udieu oter cu tieus egians pleds. *Pr. Cud.* 8.

Lur giüvals d'algrezcha ribombaivan inavous. *Pr. Cud.* 124.

Ün giuvan chantaiva fich mêl. *Robbi, Tes.* 39.

† La natüra humauna zieua lg fall ais duãteda noscha, chiatiua, & brudgieda cun grandischams bgiaer pchios. *Schuchiaun* 5.

† Hartaeval da tieu coelestiael reginam. *Form.* 29.

† Aquaists humẽs nu sũ ledars. *Bifrun, Act.* 19, 37.

Sül momaint svolet our ün canarin, zuond bel e mellan. *Pr. Cud.* 13.

† Lg moardar sün la crusch hauet arüglijntscha *Schuchiaun* 196.

† Sar Lüci pappa ed otar ministers, noas hundraiuel sar Mastrael sar Auuost Travears & otars plüs haun giavüschô etc. *Schuchiaun, praef.*

Nus savain che quaist hum es ün pchiedar . . . . Sch'el ais ün pchiedar, aque nun sae eau, üna chiosa sae eau, siand eau orf, che huossa uez eau. *Bifrun, Joh.* 9, 24—25.

Ün charr passet, chargiô sü combel cun sejal. *Pr. Cud.* 11.

Nus vivains in sieu servezan. *Kirchen* 10.

† O Jesu, mieu chier spandraedar. *Planta, Thrun* 97.

Nel terzeval an pigliettan els cumiô da lur patria. *Pr. Cud.* 168.

Duvrêr dess l'umaun seguond l'uordan e la volunted da Dieu sias forzas intellectuêlas. *Kirchen* 8.

† Ach! schi fo cha sieu plaed saja veritaival. *Planta, Thrun* 66.

Oters exaimpels mera p. 579—580.

---

*) Il pled latin ais apothecarius, da manièra ch'a prüm' öglieda il pled ladin pera d'avair conservô l'a latin, e na d'avair substituieu ün e tres ün a. Ma l'accentuaziun muossa, cha'l pled ladin nun vain directamaing dal latin, otramaing stovess el tunêr apotekêr u apotecâr (scu pled doct), u qualchosa scu avdachêr u budachêr (scu pled hertô). L'accent tonic sülla penultima silba e tuot la constituziun del pled provan bgeranzi, ch'el ais pigliô sü our dal tudais-ch (scu ils pleds profésser, dócter, inspécter, dirécter etc., als quêls ün do be in scrit las fuormas romanisedas professúr, doctúr etc). Dimena ais l'e in *apotheker* sto substituieu tres ün a, stessamaing scu l'e in *Mörder* ed oters pleds tudais-chs vain suvenz substituieu tres ün a. (Exaimpel mera supra.)

3) Substituziuns d'ün **e** tres ün **a** al cumanzamaint u immez ün pled muossan ils exaimpels seguaints:

alvrus (lat. leprosum, cfr. p. 713—714), avenimaint, baltezza, banadir, bandischun, condamnaziun, considarêr, cuntantêr (§ 302, 3), daruottamaing, dudascheval, farrêr (§ 303, 3), hartaeval, libarêr, madem, marchô, maritêr, pardütta, quattordascheval, santinella, sapulir, tscharvè, ubadir, ündascheval etc. etc.

Viagiand Gesu vers Gerusalem, l'incuntrettan desch homens alvrus. *J. B.* 100.

E. B. Travers as sforza d'ans dar üna cronica exacta dels avenimaints. *M. L.* (*Lansel*).

† Et eau cura ch'eau sun gnieu tiers uus frars, schi nu gniua eau cun baltezza dalg plêd. *Bifrun, 1. Cor.* 2, 1.

Quella banadida regla del verb reflexiv. *Fögl* 61, 65.

† La bandischun & la maldischun. *Bifrun, Jac.* 3, 10.

† L'g hom ais culpaunt a la aeterna condamnaschiun. *Schuchiaun* 5.

† Eau considaresch la granda indignitaet da meis pchios. *Planta, Thrun* 98.

Que plovaiva daruottamaing. *Pr. Cud.* 7.

Vers la mitted del dudaschevel secul. *Pr. Cud.* 183.

† Da el mia parsuna he eau stieu dafendar. *Travers, Jos.* 247 (*Decurt.* V, 25).

† Dieu libarescha l's fideils da la moart aeternela. *Schuchiaun* 106.

† Ls pchios hauessan maritô, cha Dieu l's chastia. *Schuchiaun* 105.

† Nuss wulain Joseph our da la cisterna prendar,
auschi wiff ad aquels marchiadauns lg wender.
Travers, Jos. 143 (*Decurt.* V, 21).

D'ün vegl marchadaunt gnit inaspettedamaing pajô la summa. *Pr. Cud.* 33.

Ils marchadaunts della terra vegnan a cridêr e plaundscher, perchè üngün nun cumpra pü lur marchanzia. *Menni, Apoc.* 18, 11.

L'esan, spaventô dal fracasch e da sia posiziun insolita, as mettet a trêr pajedas. *Liun-Klainguti* 13.

E. B. Nel colloquio ad Altenburg fo convgnü, cha'ls duos partis as parchüressen da tuots pass chi podessen occasiunar plonds et excitar l'ödi. *And.* 41.

† Vus eschas pardüttas. *Form.* 30.

† Mia parsuna. *Travers, Jos.*, mera defendar.

† La quatuordasthaefla nòt. *Bifrun, Act.* 27, 27.

Ils Spagnöls als vaivan attachôs cun schlupatedas. *Ann.* 1916, 19 *(Ganzoni)*.

Els schluppataivan sulvaschinas. *Pr. Cud.* 175.

E. B. Tuot las striunerias, cha'l tscharvè uman ais bun da spiar oura. *Fögl* 61, 65 *(Pult)*.

† La affectiun da la chiarn ais üna inamititzcha incunter Dieu: ella nun ubadescha a la laetscha da Dieu, par che ella nu po. *Schuchiaun* 4.

A vain fat menziun d'ün' ündaschevla drettüra. *Pr. Cud.* 183.

Remarcha. Eir pleds tudais-chs esibeschan la müdeda. Uschè dvaintan *Erdäpfel, Herberge, betteln* etc. ardöffel, albierg, batlagêr etc.

Nel albierg nun eira üngün lö per els. *J. B.* 85.

Las implantaziuns d'ardöffels tenor sistêm americaun impromettan a prüma vista splendida raccolta. *Fögl* 61, 65.

Ardöffels in chamischa. *Pall.* 1, 58.

Linard batlagiaiva sia mamma minchadì, da volair trêr sü il buochin. *Aviöl* 3, Nr. 1.

Che mê ho quel da piglièr a maun, oter cu ir a batlagêr? *Bundi* 19.

4. Cura ch' üna substituziun scu quella tratteda suot Nr. 3 ho lö nell' ultima silba del tschep d'ün verb, que ais nella silba chi piglia l'accent tonic in tuot las fuormas, inua la desinenza nun ais accentueda, allura variescha la müdeda vocalica suainter l'accent, cioè cha l'**e** originèl appèra darchò, cur cha'l tschep ais accentuô.

Uschè p. ex. chattains tar tscherts scriptuors, pustüt nella litteratura veglia, fuormas scu con-farm-áins, con-fass-áins, de-fand-áins, im-prand-éttan, per-matt-éttan, tra-matt-éttan etc. Cur cha l'accent crouda allura sül tschep, schi svanescha la substituziun vocalica, e l'**e** originèl vain restabilieu: el ar-prénd-a, con-férm-a, con-

féss-a, de-fénd-a, im-prénd-a, per-métt-a, tra-métt-a etc.

Cur cha'l tschep ais monosillabic, schi ais natürêlmaing quaist' unica silba suottamissa alla müdeda:

El craschít	el créscha
„ mattét	„ métta
„ prandét	„ prénda
„ rastét	„ résta
„ sarrêr	„ sérra
„ spandrét	„ spéndra
„ spattét	„ spétta
„ standét	„ sténda
„ tscharchét	„ tschércha (tschearchia, mera § 308, c)
„ tscharnet	„ tschérna (tschearna, mera § 308, c)
„ vandét	„ vénda
etc.	

Be pochs autuors drovan aunch' hozindì quaista müdeda, chi ais però tuottaffat confuorma allas ledschas foneticas generêlas del ladin ed as muossa constantamaing nella lingua discurrida.

† Nun have cuvingia cun houvras zaintza früt, da la schküretza, plü bod las arprandè: atscho chia voassa lgiüsch schplandurescha etc. *Schuchiaun* 4.

† Mu l s arprandant nu l's lascheua faflêr aquè, che sauaiuẽ ch'el füs Christũ. *Bifr.*, *Luc.* 4, 41.

† Mu l'g hauiand Petrus mnô sur ün maun, schi cumenzol ailg arprender. *Bifrun, Matt.* 16, 22.

† . . . chi es pusaunt par s'cunfarmêr suainter mieu euangeli. *Bifrun, Rom.* 16, 25.

† Saias uigliaunt & cuferma las otras chioses. *Bifrun*, *Apoc.* 3, 2.

(Oters exaimpels mera § 303, 6.)

† . . . Chia nus nu cuffasain . . . *Schuchiaun* 103.

† Ma l's phariseers cunfessan amanduos chioses. *Bifr.*, *Act.* 23, 8.

† L'ova craschiva pü via et pü. *Ann.* III 244, *(Ovazun* del 1722).

† . . . Scha lg adurêr las imęgnas poassa gnir defandieu u na. *Schuchiaun* 245.

† Lg zeil par mur da la glüergia da Dieu . . . ais üna artzainta amur uia a Dieu; & a sieu pudair defenda, chia nu d'uainta chioses incunter la hunur da Dieu. *Schuchiaun* 256.

† Che schi Demetrius & aquels artischaũs chi sũ cũ el, haũ qualch araschũ incũter alchiün, schi es è drachiüra, & sun guuernaduors, s'acchiüsen liün lioter, *Bifrun, Act.* 19, 38.

† Aduerseri, la cuntra part, chi dreckia cun nus. *Bifrun, Matt.* 5, ann.

† Faschè sur sen in che moed las gilgias creschan. *Bifrun, Matt.* 6, 28.

E vus, mieus chers infaunts, imprandè bain sas parevlas. *Liun-Klainguti,* 2.

† Imprandè, che saia à què: Eau uoelg misericorgia, & nun sacrifici. *Bifrun, Matt.* 9, 13.

† Et aque frars hae eau trat par fiüra sü me m'ues . . ., par che uus imprendas sün nus, par ch'üngiün nu s'aestima se suess sur aquè chi sto scrit. *Bifrun, 1. Cor.* 4, 6.

† Alhura dsieua mattet el ouua in ün baschilg, & cumenzo à lauêr l's pês dals discipuls. *Bifrun, Joh.* 13, 5.

† Vhè l'g diauel uain à metter qualchiüns d'uus in praschun. *Bifr. Apoc.* 2, 10.

Il Matto as mattet ad assediêr la cited da Com. *Annalas* 1916, 9 *(Ganzoni)*,

Per que chi risguarda poi il möd da chastiêr il delict, schi allura ils morders ün als mattaiva vi. Seguond la güstia del bun temp vegl vessane stuvieu metter vi eir Gian Giacomo. *Ann.* 1916, 2 *(Ganzoni)*

† E. B. Mo Zisca, nõ podiand havair ils Authors (della procedura dovrada in Cõstans cun Hus & Hieronymo), s'mattet contra lur Adhaerents, Muonchs, Preers & da quella sort raza. *Martyr.* 108.

† E. B. Lhura il fuon presentads pitschens iffaunts, acciò ch'el matess sü ad els ils mauns, & urass. *Vulpius & Dorta, Matt.* 19, 13.

† E. B. Christ mett' avant la sumaglia dals lavuraints in la vigna. *Vulpius & Dorta, Matt.* 20,

† E. B. Saprosmand ün official per il metter man, al es Zisca gnü avant. *Martyr.* 109.

(Cunfrunta trametter)

† Dauid antro in la chiesa da dieu, & prandet l's pauns de la propositiun. *Bifrun, Luc.* 5, 4.

† Et sieu huasthchieu prenda ün oter. *Bifr., Act.* 1, 20.

† Rastè à daer lôd á Dieu cun il S. chiaunt. *Form.* 6.

Emser as risolvet da rastêr fidel als Franzes fin zieva la battaglia .... Lur giuven generêl Gaston de Foix rastet sül champ da battaglia. *Ann.* 1916, 5 *(Ganzoni).*

Tuottüna resta auncha ün tschert numer d'auturs italiauns chi trattan il Medeghin cun üna tscherta simpatia. *Ann.* 1916, 55 *(Ganzoni).*

† La porta es sarreda. *Bifrun, Matt.* 25, 10.

† Lg bab d'chiesa sto sü, & serra la porta. *Bifrun, Luc.* 13, 25.

† Et Festus sazet in baũchia & cumãdô che Paulus füs mnô. *Bifr., Act.* 25, 6.

† Sün aquêl pulledrin üngiün mae nun ho sazieu. *Bifr., Luc.* 19, 30.

† Et la mamma dals filgs Zebedaei dis agli: Dich che aquaists duos mês filgs sezan ün dalg dret tieu maũ, & lioter dalg snister. *Bifrun, Matt.* 20, 21,

† Et dsieua aquaistes chioses scharnet l'g signer er oters sataunta *Bifr., Luc.* 10, 1.

† Lur sens sun adruôs par fêr la scherna daque chi es boen, & er tiers da que chi es mêl. *Bifrun, Hebr.* 5, 14.

† Signer quaũtas uuotes schi mês frer pechia incũter mè, daia eau agli pardunêr: Forza infina set uuotes? Jesus dis agli. Eau nun dich à ti, infina à set uuotes, ma infina à sataunta uuotes set. *Bifrun, Matt.* 18, 22.

Pera cha Morun scharchet üna persuna capabla da mazzêr il Monsignorino. *Ann.* 1916, 14 *(Ganzoni).*

Els scharchettan mincha mez per s'avrir la via del retuorn in patria. *Ann.* 1916, 14 *(Ganzoni).*

(Cunfrunta tscharchêr)

† Da la mort aterna spandrôs. *Form.* 41.

† L'g sullet filg da Dieu Jesus Christus n's ho spandrôs da nos pchiôs. *L. P.* 6.

† Et nuns mnęr in appruuamaint, dimpersemaing spendra nus dalg mael. *T.* 2.

El nun vulaiva spattêr. *Ann.* 1916, 6.

Schvizzers e Grischuns spattettan Franzesc I. al Mont Cenis. *Ann.* 1916, 7.

† Et Jesus standet oura sieu maun. *Bifrun, Marc.* 1, 11.

† Stenda oura tieu maun. *Bifr., Luc.* 6, 10.

Vhè la paiaglia da uos lauurains chi haun sgiô uos tarrain. *Bifr., Jac.* 5, 4.

† La tia uoeglia duainta in terra sco ella fo in schil. *Bifr., Matt.* 6, 10.

† . . . Nos agiavüschamaint da sauair da uus a che fer u a che tschiarchier uus esches aquia uschea ala improuista. *Pleds et uratiuns, M. S.* 1625 *(Decurt.* V, 479*)*.

† Pertaunt schi dschains per lg prüm chia nus tschierchian ouraunt tuottes chiosses la gratzchia da Dieu. *Pleds etc. (Decurt.* V, 470*)*.

(Cunfrunta scharchêr)

Il raig Crösus tramattet üna vouta Aesop scu ambaschadur a Delfi. *Liun-Klainguti*, 2.

Sforza tramattet ambaschadurs nel Grischun. *Annalas*, 1916, 16 *(Ganzoni)*.

† E. B. E s'haviand cuvgni cu'ls lavuraints per ün danaer al di, schi'ls tramate'l in sia vigna. *Vulpius e Dorta, Matt.* 20, 2.

† E. B. E cur els sun gnüds in Bet-fage, spaer al munt dals Olivaers, schi tramatet Jesus duos sculars. *Vulpius & Dorta, Matt.* 21, 1.

† F. B. Dit chia'l Segner ha bsoeng da quel puleider, schi'l tramettarà el subit. *Vulpius e Dorta, Matt.* 21, 3.

† E. B. Perche'l Reginam dels tschels ais simil ad ün patrun, il qual giet oura per condür lavuraints per pretsch, per ils trametter in sia vigna. *Vulpius & Dorta, Matt.* 20, 1.

Da quels temps existiva auncha la sclavitüd; vandaivan auncha la glieud scu ch'ün venda auncha hozindì ils bouvs e las vachas. *Liun-Klainguti*, 2.

† Vandè aquè che uus pussidais & daed almousna. *Bifr., Luc*, 12, 33.

† Schi tü uous esser perfet, uò & uénda, tuot aquè che tü haes, & do als pouuers, & uainst ad hauair ün thesôr in schil. *Bifr., Matt.* 19, 21.

Rem. Quaista müdeda, scu del rest eir quellas trattedas nels paragrafs antecedaints, nun ais brich sainza excepziun. Ün chatta bgeranzi numerus exaimpels, eir tar ils vegls scriptuors, inua l'**e** del tschep vain conservô nellas fuormas accentuedas sülla desinenza. Ma d'otra vart nun as chatta mê ün **a** nellas fuormas accentuedas sül tschep (§ 298, 5c).

† Et ses discipuls arprendaiuen aquels. *Bifr., Matt.* 19, 64.

† Ueziand Pilatus che la rumur pür plü fick creschaiua, schi lauò el l's mauns. *Bifr., Matt.* 27, 24.

† Et Jesus giet sü à Hierusalem & acchiattò ilg taimpel aquels chi uendaiueu buofs & nuorsas & columbas. *Bifr., Joh.* 2, 14.

b) **U** dvainta **o**.

(§ 308 continuô)

1. La müdeda **u—o** in silba avierta as preschainta suvenz meramaing scu variaziun della müdeda **u—ou** (**o—ou**) tratteda nel § 305. Impè da d r **u** v ê r—d r **ou** v a avains p. ex. d r **u** v e r—d r **o** v a (uossa sovenz „modernisô“ (dr**o**vêr—dr**o**va) etc.

Otras voutas as preschainta quaista müdeda, in silba serreda, scu variaziun da quella tratteda nell' ultima secziun da quaist paragraf (308 d), da maniera ch'avains **u—o** impè da **u—oa**, pü darêr vain ella avaunt scu variaziun della müdeda **u—uo**, tratteda nel § 306, scu furmêr—forma, per furmèr (former)—fuorma.

L'unic verb chi esibescha la müdeda **u—o** universêlmaing nella literatura da noss dis, ais **u**dir—**o**da, nella lingua tschantscheda ais ella tar bgers verbs però aunch' hozindì fich frequainta.

† Els sin acurschaiuen che füs ün schert craunck quael chi haues üna arriua. *Bifrun, Act.* 27, 39.

† Mu che uaist tü la büsthchia, quaela chi es ilg oeilg da tês frêr, et nun tinacorschas da la trêf, quaela chi es in tieu eigen oeilg? *Bifr*, *Luc.* 6, 41.

† Ell s'ho uulieu adutzer & essar inguael a Dieu. *Schuchiaun,* 5.

Spierts grandêrs . . ., ziev' havair aduzô a'l sommo grado (italiaun!) lur perfecziun, as crajan d'esser pü co tuot ils oters. *Robbi, Tes.* 37

† Per aque adoza mia oarma il Segner. *Planta, Thrun,* 1, 25.

Ils homens, vuliand, in algurdentscha da quista acziun honorêr las femnas, las concedittan da's tschantêr in baselgia della vart dretta. *Pr. Cud.* 231.

La gratitudine s'algorda gugent all' algrezcha cha'l benefatur avaiv' in mira. *Pr. Cud.* 270.

† L's Jüdeaus arueuan Festum, ch'el fasches clamêr Paulum à Hierusalem. *Bifrun, Act.* 25, 3.

Tü stoust ir tar el, Rudelin, e l'aruvêr per pardun. *Pr. Cud.* 76.

Inua ais traunter vus ün bap, chi detta a sieu figl ün scurpiun, cur el l'arova per ün öv? *Pr. Cud.* 126.

† Mu ch'eau nu t'surtreia mēma loeng, schi a r o u eau te par tia humanited. *Bifrun, Act.* 24, 4.

O miracul! Tuota la dolur ais sco b u f f e d a davent. *Pr. Cud* 29.

Aio, cu que b o f f a e z o f f l a d'intuorn! *Chanzunettas da temp vegl.*

† Ünqualchiün disth ad els: ízen în paesth, s' a s c k i u d o & s'asadulo. *Bifrun, Jac.* 2, 16.

† Tü hest fat aquels inguèls à nus, chi hauain purtô l'g chiarg dalg di, & l'g c h i o d. *Bifrun, Matt.* 20, 12.

Tü est la suletta chi ho d r u v ô astuzia, per ans deliberêr da que melprüvô vegl. *Bundi,* 16.

Ad ais percio zuond necessari, cha imprendas a d r u v ê r bain ils sens, cha il bun creeder s'ho dô. *Pr. Cud.* 143.

Perchüra't da tuottas aspras e bassas espressiuns, e d r o v a terms decents. *Pr. Cud.* 273.

Tuot que ch'ün d r o v a in chesa, Nann' Engel portaiva no da Samedan. *Bundi,* 3.

† Infina lg dij da la rasüstauntza p u s a i n s & d u r m i n s dutschamaing. *Schuchiaun,* 59.

R e p o s ' in pêsch, o giuvna flur
Chi d o r m a s t nel vaschè! VII, 483.

† Aint dadains isches plains d' f u s d a e d & d'chiatiuiergia. *Bifrun, Matt,* 23, 28.

† Mu s'parchiurô da l's f ô s profets. *Bifrun, Matt.* 7, 15.

Il pövel tributari al uvais-ch g i u d a i v a diversas liberteds. *Pr. Cud.* 225.

Nell' Engiadina era bger pövel colliô con Johann Donat, per g i u d a i r sia proteciun. *Pr. Cud.* 200.

Perchè nun he eau e nun g i o d eau que cha quist ho e g i o d a? *Pr. Cud.* 56.

† Eir a nus ais paragiô quellas biedas habitatiuns & stauntzas, chia eir nus aquellas cun Christo & tuots biôs spierts in aetearnum g i o d a n s. *Schuchiaun,* 70.

El cumanzet a baiver ed a g i u v ê r e nun s'impissaiva pü ne sün Dieu, ne sün l'eternited. *Pr. Cud.* 46.

E B. Scolars, chi fan grimassas e g i o v a n saimper culs mans, pon gnir congualats con schimgias. *Cud Sc.* 119.

† Ad aquel chi prain a ti l'g mantilg, nu daiast h u s t ê r er la rassa. *Bifrun, Luc.* 6, 29.

† Ün giumaint müt chi ho faflô cun uusth humauna, ho h u s t ô agli profet sieu immatoeng. *Bifrun, 2. Petr.* 2, 16.

† Na cuntaint da què dick chel nu arschaiua l's frars, h o s t a el er aquels chi l's uoeglian prender aint, & l's dstchiatscha our de la cũpagnia. *Bifrun, 3. Joh.* 10.

(Cunfrunta u s t ê r)

† Per che l'g spiert interuain tuottes chioses, pèr fin las h u t e z a s da dieu. *Bifrun, 1. Cor.* 2, 10.

† Gloergia à Dieu ils h u t i s t h e m s, & in la terra paesth à la lieud, & üna buna uoeglia. *Bifr., Luc.* 2, 14.

† Et darchio l'g dimuni mnô el sü ün fick h ô t munt, & amussô agli tuot ariginams dalg muond. *Bifr., Matt.* 4. 8,

† Mu siand gnìda üna h u u a z u n, schi stumplo l'g flüm uia ad aquella chiesa, et nu la pous amuantêr. *Bifrun., Luc.* 6, 48.

† Et Petrus uen our da la nêf & chamineua sur l' o u a per ir tiers Jesum. *Bifrun, Matt.* 14, 29.

† Per che schi Abrahã es sto giüstifichiô par las houres, schi ho el das l u d ê r, mu brichia tiers dieu. *Bifr, Rom.* 4, 2.

„Dieu l u d ô!" exclamet il samaritaun. *Pr. Cud.* 128.

El purtet la reva in la chesa del Landamma, e quaist l u d e t la diligenza e buna vöglia del hom. *Pr. Cud.* 10.

† Vhè tü uainst anumnô ün Jüdeau, & arposas in la lescha, & t' l o d a s t in dieu, & cugniouschas la uoluntaet, & l o d a s las chiosas ualurusas, siand infurmô três la lescha. *Bifrun, Rom.* 2, 17.

† Schi uus m u r t i f i c h i a e s l's fats dalg chioerp cun l'g spiert, schi gnis à uiuer. *Bifrun, Rom.* 8, 13.

† Eau pouuer hum chi uain à ma sckiampantêr da quaist chioerp ubliô à la m o r t? *Bifrun, Rom.* 7, 24.

Traunter ils oters aise da n u m n ê r, etc. *Ann.* XXX, 2 *(Gianzun).*

Que eira „le bon capitaine Jacob", scu cha'l n o m n a n ils Frances. *Ann.* XXX, 5 *(Gianzun).*

† Che schi la nuossa n u s t h d a e t do gloergia à la giüstia da Dieu, che dains dir? *Bifrun, Rom.* 3, 5.

† Eau hae spraunza aint in dieu che uigna ad esser la aresüstaũza dals morts, dals giüsts, dals n o s t h s insemmel. *Bifrun, Act.* 24, 15.

Il giuvnet p r u v e t löng inütilmaing da's rampchêr gio. *Pr. Cud.* 108.

Il raig da Frauntscha decidet darchò da p r u v ê r la conquista del bel pajais. *Ann.* XXX, 7 *(Gianzun).*

Il chastlaun vulaiva metter quist hom sülla p r o v a ed allura ümiliêr. *Pr. Cud.* 211.

Chi in officis bler as mouva
E voul in quaist muond be onuors,
Da fin güdizi eir dà prova
Per s'acquistar admiratuors. VII, 493.

D'allò davent purtet il giuven saimper quaist nom. *Pr. Cud.* 243.

Il rectur purtet l'ôr a que peêr virtuus ch'el havaiv' unieu insemmel. *Robbi, Tes.* 29.

Ün crastiaun recogniuoschaint (p. 705) chatta saimper persunas chi'l stiman e'l portan amur. *Pr. Cud.* 271.

Onura que chi porta il nom del creatur, que chi vain dad el *Pr. Cud.* 267.

Ma Donat da Vaz pussaiva gia da löng innò suot sia granda platta sepulcrêla. *Pr. Cud.* 208.

Eau sun staungel quista saira e vögl pusêr our. *Bundi,* 13.

Ma löng nun avet il Medeghin pos. *Ann.* XXX, 13.

† Cum plü arepusô sen dich eau mieu fat m'uessa. *Bifr., Act.* 24, 10.

† Per che aquel chi es antro ilg pôs da del er el pôsa de las sias lauours, sco eir deus de las sias. *Bifr., Hebr.* 4, 910.

† E. B. Eug sun sgürâ chia ne mort ne vita, ne principats ne pussanzas ns possa separar da la chiaritad da Dieu. *Abyss,* 2, 57.

Pussibel cha cun quellas truppas nun as possa vaindscher in guerra. *Ann.* XXX, 4 *(Gianzun).*

Mo frars, nus s'ruvain da recognuoscher quels, chi traunter nus s'sfadian. *Pr. Cud.* 59.

Rova per benediziun e prosperaziun da tieus affêrs. *Pr. Cud.* 269.

Linard nun dumandaiva oter, cu da pudair as sduvlêr nel liber. *Aviöl,* 3, Nr. 1.

E. B. Sün quels grands champs ston ils vagabunds e malvivaints as sduvlar. VII, 111.

Ün mova e sdovla il fain. *Fögl,* 61, 54.

Allur' as dschaiva: Sagl in palintschieu
E sdovla svess tieu let, voust bain dormir. *Z. Pall., Poesias.*

† E. B. Vossa charitat nõ s'impaisa mal, suffrescha tott, sustengia tot. *Tromm., Ded.* 14.

St. Beatüs ho suffert bgeras persecuziuns. *Pr. Cud.* 173.

Soffra con anim tranquil e quiet. *Pr. Cud.* 272.

Uschea amaleda e misera soffrast tü e poartast mieu maungel. *Pr. Cud.* 74.

La serp dess as struzchêr sün terra. *J. B.*

O quaistas tristas caravanas da glieud chargeda, chi strozchan tres la citted ils misers rests da lur economias desdrüttas. *Tönd.* 501.

Perquè tschauntsch eau in sumaglias ad els, perche vzand, nun vezzan els, ed udind, nun odan, ne inclegian els. *Menni, Matt.* 13, 13.

Tuot Israel udit quaista sentenza. *J. B.* 59.

Beôs quels chi odan tia sapienza. *J. B.* 59.

Eau od üna romur da plövgia. *J. B.* 63.

† Aevra mias uraglias, accio ch'eau poassa udir! *Planta, Thrun*, 1, 13.

† Quels in ls mulimains uingian ad udyr la uusch da Dieu. *Schuchiaun*, 80.

† Perro che serva à mi ch'eau oda, scha sun inabell. *Planta, Thrun*, 1, 13.

Ma gia il mais Lügl non as oda pü il cucü. VII, 259.

Il giuven as ustet honestamaing da chantêr. *Robbi, Tes.* 39.

Dieu ans osta della guerra! *A. Robbi.*

(Cunfrunta † hustêr)

La buna bestia uzet la testa invers sieu patrun. *Robbi, Tes.* 41.

La povra Maria non sus-chet uzêr ils ögls. *Bundi*, 37.

Oza las chammas davaunt. *Liun-Klainguti*, 18.

† Mieu allegrus Spiert ho zuflô traes tieu cour. *Planta, Thrun* 2, 66.

Ils empis sun sco la paglia, cha'l vent soffla davent. *Pr. Cud.* 27.

† Eau sbraeg sco ün pouver oarfnet, perchè meis Bap Caelestiel s'ho zuppô avaunt mè. *Planta, Thrun* 1, 18.

Il princip as zupet uossa in üna spelunca del god. *Pr. Cud.* 15.

† Eau m' dun ad acrair che nu saia agli üngiüna da quaistas chioses azuppeda. *Bifr., Act.* 26, 26.

† Scha bain tü t'zoppast avaunt me, schi t'voelg eau tscharchiaer. *Planta, Thrun* 1, 20.

c) E (a) dvainta ea.

(§ 308 continuô).

1. Quaista müdeda, hoz poch observeda e quasi svanida, ma pü bod frequentischma, vain avaunt be in silba serreda ed as chatta adüna avaunt ün **r** u ün **l**, seguieu d'ün seguond consonant (u da püss consonants).

Z. Pallioppi arcugnuoscha quaista müdeda, scu eir quella tratteda suot *d*, per la lingua tschantscheda, ma nun l'admetta in scrit. Sieu *Verb* nun la manzuna. In sia *Ortografia ed Ortoëpia* (Coira 1857)

scriva'l: „*E* scu eir *o* tuna bod pür (concordant cun sieu custab), p. ex. *cher,* na *chaer; pretsch,* na *praetsch or,* na *oar;* e bod impür (discordant cun quel), p. ex. *verd* — pronunziescha *veard; tort* — pronunziescha *toart* etc. (p. 4)."

„Per evitêr quella monotonia, ch'ün stovess udir, scha l'*e* e *l'o* füssan adüna clers e pürs, vegnan medems in divers cas rendieus tuorbels et impürs, q. ais pronunziôs diversamaing, cu scrits. (p. 21)."

Perchè allura na scriver scu ch'ün pronunziescha?

La resposta chattains nella prefaziun: „Eau nun he spargnô ne temp, ne stüdi, *per corriger* il romauntsch d'Engiadin' Ota." Quaist punct da vista nun ais quel, sün il quêl la filologia da noss dis as plazza. Ell' adoptescha bgeranzi la metoda d'observaziun e d'inducziun, q. a. quella adopteda dallas scienzas natürêlas. Impè da vulair corriger, ella predgia il retuorn alla natüra, cioè al möd natürêl da tschantschêr, e scha mê cha'l linguist modern corrigia, schi ais que be per liberêr la lingua da tuot las firlifanzas, schnorkels, e correcturas, cun las quêlas tschertas bainintenziunedas persunas tschantedas al scriptisch la vulaivan imbellir, decorêr u pürgêr. Quaist errur nun diminuescha natürêlmaing brich ils grands merits da Pallioppi; el ais ün errur da sieu temp; scu cha eir il linguist da noss dis nun as suos-cha brich gloriêr dalla differenza da *sieu* punct da vista: ell' ais darchò ün miert del temp. Ün po del rest admetter cha mincha lingua adopta ün' ortografia unifuorma, la quêla s'alluntanescha necessariamaing pü u main dallas differentas variaziuns foneticas localas. Be cha quaist' ortografia stuvess allura tscherchêr da's conformêr alla pronunzcha del pü grand numer, e na excluder tscherts möds da scriver püramaing per motivs istorics u „ortoëpics."

Che badearlast tü d'övs dad utschels? *Pr. Cud.* 87

Che cha tü badearlast? *Pr. Cud.* 112.

La duonna avaiva cuvernieu la fatscha con ün zindêl alv da flor fin. *Pr. Cud.* 83.

Ils infaunts avaivan ün grand buonder che cha'l servitur avess in quella chabgia, cuvernida cun ün pan. *Pr. Cud.* 89.

La duonna era schanteda sün ün crap cuveart cun müs-chel. *Pr. Cud.* 83.

Superbas cuveartas per sieu lett avaiva la duonna con se sün il müll. *Pr. Cud.* 85.

† In lgs cumandamaints uain descrit quell chi ho la letscha, lg quel s'detschearna our da tuottas otras creatüras. *Schuchiaun* 234.

† Lg hom hauaiua eir libarted da d e t s c h e a r n a r & fer lg mael eir da se s'vvessa. *Schuchiaun* 15.

Scha ils pulschains as d i s p e r d e s s a n vi e no, schi non podess la veglia pü ils raspêr insemmel. *Pr. Cud.* 92.

Las chesettas della povra glieud eiran d i s p e a r s a s vi e no nella val. *Pr. Cud.* 82.

Bod daspö duamilli ans sun ils Giüdevs d i s p e a r s per tuot il muond. *Pr. Cud.* 156.

† Nel cummön da Puschlevf eis stô mnô davent d i v e a r s a s chesas. *Ann.* III 250. (*Ovazun del* 1772).

† Que continovet uschè infin als quatter 7mbr. mardj, chi Plovet pü f e a r m. *Ann.* III 243. (*Ovazun del* 1772).

† Christus ais ieu atschijl par declarêr chia lg Bab tres ell tuottas chiosas g u u a r n e s. *Schuchiaun,* 74.

† Lg drett maun da seis Bab celestiael aritscha & g u u e a r n a tuottas chiosas. *Schuchiaun* 75.

† Huossa chia tü o b s e a r v a s t chia Delila t' ho tradieu restas perplex. *Planta, Thrun* 1, 5.

† Chi nuu o b s e a r v a cun dischplaschair, chia bain poichs sumaglian il Samaritaun. *Planta, Thrun* 2, 4.

Duos mats d'üna cited as p e r d e t t a n in ün sgrischus god. *Pr. Cud.* 27.

Füssan pür tuots barats o cumpras têlas, cha üngün non p e r d e s s. *Pr. Cud.* 101.

Uschè bod cha ils descendents d'üna naziun p e a r d a n linguach, costüms, üsaunzas e religiun, p e a r d a n els eir lur naziunalited. *Pr. Cud.* 155.

† La memoria eira p e a r s a. *Ann.* III. 250. (*Ovazun del* 1772).

† Scha tü chiatast tia s e r u i t ü d t infideila, la lascha ijr dauent. *Schuchiaun* 243.

† A Deis s e a r u a. *Schuchiaun* 233.

† Mieu ir nun m' s e a r v a ünguotta, scha eau nun veng degniamaing. *Planta, Thrun* 1, 13.

Ill Commön da Brégaglia ho eir s o f f e a r t bgier. *Ann.* III. 250. (*Ovazun del* 1772).

Süssom la Val scaturiva our d'ün s p e a l m üna funtaunetta. *Pr. Cud.* 84.

Co s p e a r t, sainza oter cuost ch'ün öv ais coat! *Pr. Cud* 94.

† Cumoenamaing ls ambitius & s u p e a r u i s uingian adutzôs in hôt, atschò chia lur ruuinna saia taunt plü granda. *Schuchiaun,* 341.

† Vhè la paiaglia da uos lauurains chi haun sgiô uos t a r r a i n, clāma & l's clams da quels chi haun sgiô sun antrôs in las uraglies delg signer sabaoth. *Bifrun, Jac.* 5, 4.

Bgers attachan il cour allas chosas terrainas. *Menni, Filip.* 3, 19.

† Singier, tü ist quell Dieu, chi hest fat lg tschyl & la tearra. *Schuchiaun* 35.

† Aque in tearra nu pudaiua ne daiua d'uantêr. *Schuchiaun* 73

† Christus vain alhura a glorifichiêr tuot ellets & l's teartscher giu lur larmas. *Schuchiaun* 76.

† Que chia tü retschearchast ais la güstia s'vessa. *Planta, Thrun* 2, 56.

Et scha tü mè tschearchast da cour m'voelg eau voalver vears te in gratia. *Planta, Thrun* 1, 19.

† La summa ais: chia nus ne tschearchians ne aspettans ingün agiüdt otar co da Dieu. *Schuchiaun* 34.

Els tschernivan lur magistrats e tgnaivan cussalg. *Pr. Cud.* 163.

Eau poass tschearner il bön o il mêl. *Pr. Cud.* 151.

Taunts övs insemmel sun tschertamaing ün bel vair. *Pr. Cud.* 93.

Tscheartamaing ho Dieu chüra d'nus. *Pr. Cud.* 93.

Il fuonz inverdescha e flurescha. *Pr. Cud.* 157.

Las chesettas dels cravunêrs eran giò nel bass della vearda val. *Pr. Cud.* 85.

Ils spealms plains d'frus-chiaglia vearda servan allas chevras da pas-chüra. *Pr. Cud.* 86.

× 2. Siand cha **e** in silba na accentueda variescha suvenz cun **a**, schi piglia la müdeda eir la fuorma **a - ea**, scu † cuffarmèr - † cuffearma, † guvarnèr - † guvearna, † pardarschess - pard**ea**rscher, † tsch**a**rchèr - † tsch**ea**rchan, † pardieu - pearda etc. In quaista maniera as preschainta la müdeda scu variaziun da quella **a - e** (§ 308 a) u eir scu variaziun da quella **i - e** (confirmêr - conferma, § 304).

† Christus cun tuott seis beneficis uain a tuot fideils in lg Euangeli imprumis & tres ls sacramains cufarmô. *Schuchiaun* 136.

† Bger lougs da la scriptüra cuf**ea**rman & amuossan cler da lg di d'Jüdici, chia quell daia & stöelgia duanter & ngijr. *Schuchiaun* 78.

† Christus ais ieu atschijl, par s'declarêr par ün chio da sia Baselgia, & chia lg Bab tres ell tuottas chiosas guuarness, cun inguael pusaunza & auctoritaed. *Schuchiaun* 74.

† Christus ais quella parsuuna, tres la quaela lg Bab tuotas chiosas . . . . guu**ea**rna e cusalwa. *Schuchiaun* 75.

† Christus ais ieu atschijl . . . . . atscho el . . . n's awris lg tschijl, & eir a nus pardarsches ün löe tiers ell. *Schuchiaun* 73.

† A lu sü ais ell a nus ieu auaunt par ns pardearscher eir a nus ün löe. *Schuchiaun* 72.

† Lg chiapitauni d'Vutlina piglia subit partieu,
Da recuparer aque chi eira pardieu.
Travers, *Müs* 87–88 (*Decurt* V, 3).

† Al' gais mijlg chia tü peardast ün da teis nĕbars, co chia lg intijr chüerp uingia bütô in la gehenna. *Schuchiaun* 233.

† Me tieu Filg pears artschaiva sü
O Bap eau am' surdun a ti. *Planta*, *Trun* 2, 178.

† Schabain tü t'zopast auaunt me, schi t' voelg eau tscharchiaer. *Planta*, *Thrun* 20.

† Tü tschearchast me straviò. *Planta*, *Thrun* 2.
(Cunfrunta § 303, 6 & § 308, a 4).

⨯ 3. Qualgedas as preschainta la müdeda **e-ea** eir scu variaziun della müdeda **e-ie** avaunt *r*, tratteda nel § 303, scu alb**e**rger-alb**ea**rgia, cuv**e**rnir-cuv**ea**rt, trav**e**rser-trav**ea**rs etc. Eir av**ie**rt, scuv**ie**rt, †tsch**ie**rt (†sch**ie**rt) etc. vegnan avaunt scu av**ea**rt, scuv**ea**rt, tsch**ea**rt etc.

† Hospitalitas, u hospitalitaedt, albergiaivlezza ais üna specia dala liberalitaed, la quaela l's fulastijrs & principaelmaing aquells chi uingian par mur dalla religiun schchiatschôs, artschaiua cun tuotta bain uulgijntscha & seruezzan, & l's albeargia. *Schuchiaun* 291.

† Dieu tres sia moart & sepultüra ns ho avveart üna poarta da ijr in tschijl. *Schuchiaun* 59.

† Dieu uoul nus fearmamaing craian: chia Christus noas frer: saia brichia adascus, mu aueartamaing ieu atschijl. *Schuchiaun* 72.

† . . . Chia eir nus & scodün our dals früts poassans esser tschearts da noassa cretta. *Schuchiaun* 200.

d) **O** (**u**) dvainta **oa**.

(§ 308 continuò)

1. Eir quaista müdeda vain arcognuschida da Pallioppi, sainza però chattêr üngüna expressiun nell' ortografia uffizièla (mera § 308 c 1).

Ell' ais particulêrmaing frequainta avaunt *r* seguieu d'ün *seguond consonant,* algurdêr - algoarda, cunfurtêr - cunfoarta, spordschains - spoardschan, misericurgiaivel - misericoardgia etc. etc. mo as chatta eir in otras cundiziuns, scu vulvains - voalver, s'appruss-mèr - s'approassma, disponins - dispoast, pussaunt-poassa etc.

In generêl ais ella üna variaziun della müdeda **u - o** (§ 308 b), sovenz eir da quella **u (o) - uo** (§ 306), pü darêr da quella **u (o) - üe** (§ 307).

L'ortografia **- oa -** exprima la pronunzcha d'E. O. da Samedan ingiò, intaunt cha nella regiun superiura della Val appêra uossa püttost ün **o** pür.*) Nel interess dell' united ortografica füss que dimena cussgliabel da renunzchêr definitivamaing a quaist möd da scriver.

S'algurdè, ch'ün nun disch mê mêl d'üna persuna sainza la fêr ün grand tüert. *Robbi, Tes.* 35.

Ün as algoarda da'l impraschunamaint da Giöri. *Robbi, Tes.* 35.

† Che sun eau pouvar pchieder cha tü talgoardast d'me? *Planta, Thrun* 1, 25.

† Ai, cura eau m'alguoardt a quell granda abundauntza da que chi in chiessa da meis bab avaunza. *Travers, Filg* 1570 (*Decurt.* V, 87.)

† Eau m'algoart bain da tieu bun metter awaunt. *Travers, Filg* 1608.

† Eau m'aproasm à quels chi s'aproasman à mè. *Planta, Thrun* 1, 15.

† Ch'ün avaunt co s'aprosmaer tiers ün Thrun Regiael, debitamaing as prepaera. *Planta, Thrun* Pref.

Cleras larmas sortittan da sieus ögls, bagniand las massellas coatschnas. *Pr. Cud.* 83.

Ella laschet baiver al infaunt our dalla coppa d'terracoat plaina d'lat. *Pr. Cud.* 83.

---

*) Que nun ais brich adüna stô uschea. Auncha nel 1834 scriva *Andrea B. Robbi,* da Segl, constantamaing algoarda, foarza, moart, noass, scoart, voalver, voass etc. etc. Scha uossa l'**o** in quella ragiun ais pür, schi ais que forsa dvantô suot influenza italiauna.

Ils Schvizers nun avaivan granda confidenzia in quell' alliaunza, essendo cumposta da lur inimihs. *Pr. Cud.* 251.

L'uvais-ch s'fidaiva sün sieu exercit cumpoast da bgera milliera d'combattants. *Pr. Cud.* 204.

Nus nun essans be compoasts d'ün visibel e mortêl corp. *Pr. Cud.* 143.

Confoarta't Rudi! *Pr. Cud.* 74.

† Al eira saimper pchiadus cun me
Eau am cufoart schel fatscha aunchia aque.
Trav., Filg, 1583 (*Decurt.* V. 87).

Nun arfschè chôs' alchüna sainz' ingrazchêr e s'inclinêr cu'l chô u'l coárp. *Robbi, Tes.* 73.

† L'g spiert senc es gnieu giu in curporaela fuorma sco üna columba. *Bifrun, Luc.* 3, 22.

Pür zieva avair dispoast tuot que era necessari per la sepoltüra, returnet Gertrud a chesa. *Pr. Cud.* 81.

† Saia chia nus uualgian u doarman, schi vivains cun Christo insemel. *Schuchiaun* 2.

Las contredgias as chattaivan expoastas ad ogni sort d'prievels e miserias da guerra. *Pr. Cud.* 220.

† Chi so foarza chel m'pardunas
Schea cridand uschy ilg aruaus.
Travers, Filg 1585 (*Decurt.* V 87).

Ogni infaunt ho arfschieu bellas disposiziuns e foarzas. *Pr. Cud.* 141.

† La foartza u pusauntza da las Claefs Caelestiaelas. *Schuchiaun* 189.

† Aquels duns üna part sun cumoens a ls buns & eir a ls maels: sco lg ais: la cretta historiêla . . . . *Schuchiaun* 86.

† . . . sco s'uetza in la Histoargia da lg Arickg hom. *Schuchiaun* 62.

La chesa eira quasi tuot in flamma, aunz co cha'l farrêr s'inacordschess. *Pr. Cud.* 48.

Nel istess temp proibit Nathan a tuotta sia servitüt ch'üngün nun s'lascha inacordscher chi el saja. *Pr. Cud.* 68.

Da löng innò pudaivan s'inacoardscher, ch'eau non als faiv' üngün mêl. *Pr. Cud.* 92.

Quist ais il deportamaint d'ün infaunt melscoart e nosch. *Pr. Cud.* 140.

† Lg filg da Dieu ais misericurgiaivel. *Schuchiaun* 50.

† La glüergia da Dieu ais: la manefestatiun da sia buntaed e misericoargia. *Schuchiaun* 55.

La plaunta amaleda e martscha resta m o a r t a e infrüttaivla. *Pr. Cud.* 141.

† Perchie aquaist filg tribulô
Ais sco da m o a r t in wita turnô!
Travers, Filg 1667 *(Decurt.* V. 89).

Ils övs coluricus dessan algordêr a la spendraunza dalla m o a r t, tres quel, chi dalla m o a r t ais resüstô. *Pr. Cud* 125.

El vzet sieu m o a r d e r a s'inchaminêr vers il god. *Pr. Cud.* 69.

† Aquells uingian clamôs cura bot cura tart sco lg m o a r d e r sün la crusch. *Schuchiaun* 101.

Eau dschet ch'ün am s-chianarô pütost a mè co ch'eau cometta quist m o r d r a r e t s c h. *Robbi, Tes.* 41.

Ella passantet dimena la prüma n o a t dalum allò. *Pr. Cud.* 85.

Scha vus essas ils patruns, schi nun stè memma tard aint per la n o a t. *Robbi, Tes.* 80.

Oters utschellins co ils pulschains vegnan nüds ed o a r v s sün il muond. *Pr. Cud.* 90.

Nus avains dimena forzas auncha pü ponderusas, co la forza del corp e dels sens, cioe eir forzas dell' o a r m a. *Pr. Cud.* 143.

Uschè amuosset la duonna sco cha ils övs p o a s s a n gnir druvôs tiers la preparaziun dellas spaisas. *Pr. Cud. 94.*

O a z pudais fingiô abitêr la chesa. *Pr. Cud.* 85.

Il chöd tres sieu chaunt anunziescha la p r o a s m a apariziun del di. *Pr. Cud.* 95.

Ün oter vizi da quels chi haun il cour nôsch, ais da s'allegrer da'l mêl chi incuntra a sieu p r o a s s e m. *Robbi, Tes.* 37.

† Cura chi vain chiantô, urô, t'inchüra chia tü nun sajas d'intop à tieu p r o s s a m. *Planta, Thrun* 1, 107.

La duonna p u r t a i v a in bratsch la pitschna. *Pr. Cud.* 85.

El avess p u r t ô eir ün erdöffel a mè. *Pr. Cud.* 75.

P o a r t a respet allas femnas. *Robbi, Tes.* 77.

L'ais ün sem chi p o a r t a bger früt. *Pr. Cud.* 123.

Scha üna persuna as pertuocha, e scha vus la crajais s c o a r t avuonda per pruvêr da's corrigir, guardè da la trêr d'üna vart e tschantschè cun dutschezza. *Robbi, Tes.* 3.

A chi farò fadia ün uschè m e l s c o a r t e nosch infaunt? *Pr. Cud.* 140.

† Par aquaista chiaschù s c h p u r t s c h a i n s ati quell lod, hunur & glüergia, chi tuochia ati suul. *Schuchiaun,* 338.

† Per à que he volieu s p o a r s c h a r il maun à tuots pietus cours, cun ils prescriver la seguainta regula. *Planta, Thrun* 1, 101.

† Chia nuus a tuott aquells chi'ns guuernan, schpoartschan üna debita hunur & fac .... *Schuchiaun*, 269.

L'agnè nun ho bsöng da taunta chüra ed attenziun, ais suottapoast a main malatias co l'infaunt. *Pr. Cud.* 141.

† Lg filg da Dieu era iüst hom chi daiua purter victoargia da la moart. *Schuchiaun*, 66.

Gertrude s'volvet vers la fnestra. *Pr. Cud.* 81.

† Et scha tü mè tschearchast da cour m'voelg euu voalver vears te in gratia. *Planta, Thrun* 19.

La vestimainta da que hom annunziaiva la poverted, insegna da la quela bgera glieud voalvan lur ölgs. *Robbi, Tes.* 40.

S'inguardè bain sura da que cha lascharòs igr our da voassa buocha. *Robbi, Tes.* 35.

Füss que avuonda, cha s'arüvlessas da voass erruors e tuot' üna nun s'amelgdressas? *Pr. Cud.* 141.

§ 309.

Elisiun (sincopa) d'ün vocal.

1. Il fenomên della sincopa, fich frequaint nellas linguas neo-latinas, ais gia stô trattô nel § 180. Natürèlmaing sun eir bgers verbs suottamiss a quaist fenomên. Scha la sincopa fo svanir l'ultim vocal del tschep (eventuèlmaing l'unic vocal del tschep), allura pudains sovenz constatèr cha quaista disparizìun ho lö be nellas fuormas accentuedas sülla desinenza, intaunt cha quellas accentuedas sül tschep conservan il vocal. Uschè p. ex. ils verbs pchêr e tgnair, derivôs dal latin pecc-are e ten-ere perdan amenduos il vocal del tschep in tuot las fuormas accentuedas sülla desinenza, intaunt cha las fuormas accentuedas sül tschep il conservan. Ün conjughescha dimena:

Indicativ preschaint.

eau pech	tegn
tü pechast	tegnast
ella pecha	tegna

nus pchains	tgnains
vus pchais	tgnais
els pechan	tegnan

Conjunctiv preschaint.

ch'eau pecha	tegna
cha tü pechast	tegnast
ch'el pecha	tegna
cha nus pechans	tegnans
cha vus pechas	tegnas
ch'els pechan	tegnan

Imperativ.

pecha	tegna
ch'el pecha	tegna
pchain	tgnain
pchè	tgnè
ch'els pechan	tegnan

Davart la veglia conjugaziun da tgnair mera Nr. 3, rem. 2.

Rem. 1. Per tgnair e sieus cumposts avains eir ün infinitiv suainter la terza conjugaziun, sainza elisiun (p. 565), tegner, abstegner, appartegner, artegner, contegner, intrategner, mantegner, obtegner, sustegner, retegner, trattegner, e similmaing daspêr il futur sintetic tgnarò, appartgnarò, artgnarò etc. eir la variaziun sainza elisiun: tegnerò, appartegnerò, artegnerò etc. Pü darêr vain l'e conservô in otras fuormas, scu tegnins, tegniva, tegnit, tegnieu etc. Cunfrunta eir Nr. 3, rem. 2.

El ais fidel e ferm in tegner sias impromissiuns. *Pr. Cud.* 274.

Eau savaiva tegner a distanza quels chi tscherchaivan da'm fêr bella tschera. *Tönd.* 63.

E. B. Eir qua vain teis man dret am tegner. *Biblia E. B.* Ps. 139, 10.

Ils baruns da Räzüns fabrichettan ün chastè sur Uors, per tgnair ils contadins (ital.!) in frain. IV, 30.

S'artegner dal mêl. *Pr. Cud.* 39.

Il cudaschet contegnarò ün bain ampel quanto da materia. *II, prf.*

Nun intrategner la curiusited d'oters! *Pr. Cud.* 274.

E. B. Per mantegner il militêr eira dabsögn da cultivar il terrain, e nella vicinanza d'ün chastè roman as domiciliettan perquè bainbod contadins (italiaun!) V, 21.

Que as trattaiva da mantgnair u perder il pü custaivel bain, la liberted. IV, 26.

Dispuona nos cors tres tia grazia, cha nus possans . . . obtegner la coruna della güstia. *Lit.* 175.

Fortüna e gloria as paun obtegner cun tuots oters mezs cu tres la guerra. *Tönd.* 121.

Güda'ns obtgnair la vittoria. *Lit.* 177.

† Renuntiand dimêna ad imünchia spraunza humauna, comparains avaunt tia facia per obtegner gratia. *Form.* 13.

Vzand ed udind quaist, nun pudet eau retegner las larmas. *Pr. Cud.* 264.

Nos pövel sustegnerò l'uffizi. *Fögl* 61, 58.

Ils lufs vegnan a's tratgnair sper ils agnels. *J. B.* 68.

Oters exaimpels per l'infinitiv mera p. 566.

Ella mê nun scrivaiva sü üna commischiun, tuot tegniv' la ad immaint.. *Bundi* 3.

Mo aunz cha gniss la cretta, eirans nus tegnieus soggets alla Ledscha per la cretta, chi avaiva da gnir manifesteda. *Menni, Gal.* 3, 23.

La gilina appertegniaiva alla chantunaisa. *Pr. Cud.* 39.

Rem. 2. In E. B. preschainta üna variaziun del particip passô da tegner (tgnair) ourdvart l'elisiun del vocal auncha l'aferesi del **t**, da manièra cha la prüma silba svanescha complettamaing: *gnü*, per *tegnü*. Fenomêns simils sun lains per vulains, vains per havains (avains) etc., mera § 179 e p. 483.

Quaist particip s'ho substituieu a quel del verb avair, scu del rest ils duos verbs avair e tgnair as fettan pü bod (ed as faun aunch' uossa in otras linguas neolatinas) eir uschigliö üna tscherta concurrenza, scu gia manzunô p. 526—527 e p. 629, annotaziun. Gnü, per tegnü u tgnü, ais relativmaing nouv; nella litteratura veglia as chatta generêlmaing tgnü eir nel sen: agieu. Già cha l'E. B. ho l'istess particip per il verb vegnir (gnir), aviand ils istess fenomêns provochô eir cò la dispariziun totêla della prüma silba, schi s'haun bgers grammatikers ruot la testa (per fortüna be figürativmaing!) davart l'origine da quaist gnü, as dumandand, scha que saja propi il particip da vegnir (gnir), u scha agieu saja in têl möd stô strupchô, da dvantêr gnü. L'idea cha gnü

vegna da tegner nun pera als esser gnida. Usché scriva *Carisch* in sia *„Grammatische Formenlehre der rhätoromanischen Sprache für die romanischen Schulen Graubündens*, Coira 1852:

„Noch auffallender ist es aber, dass das Particip von avair in U.-E. Dialekt gnü heissen soll. Ist dieses gnü von gnir herüber gezogen, oder nur eine Verkrüppelung von hagieu, hagiü, agiü, giü?“

E. B. E mera, ün grand vent ais gnü (= vegnü) nan da là del desert. *Biblia E. B., Giob* 2, 19.

E. B. Ed eau sentiva teis chod respir,
E tantas chosas vess gnü (= tegnü) da't dir.
M. L. 131. *(Barblan.)*

† E. B. Ün mascul maridà chi havess comiss adulterio con qualche femna, non dess davò la mort da sia legitima Muglêr per ingüna maniera pudair tor quella femna, con quella chell' ha tgnü fallà. *Ledschias Matrimunia'as d. Val Müstair* 1707 *Ann.* 1909, 133.

† E. B. Ilg vos celebrà nom nhaj voglü praeponer à quest tractatet per far vaira in che aestimio chia sia nobiliss: persona sia pro mai statta, dopo havair tgnü la gratia & l'honur della cognoscer. *Trom. Pref.*

† E B. Ilg Sgr Gobernator, tant loeng chia quel ha vivü, ha el tgnü ün quiet servezzan per Ans 18 in la Baselgia da St. Maria. *Trom. Pref.*

† E. B. La ledscha es sün duos tablas d'crap scritta sü, cur Moses ha tgnü manà ils uffants dad' Israel or d'Egipto. *Catechism* 10.

Rem. 3. Il verb trêr, probabelmaing ün incrusch traunter il latin trahère ed ün verb germanais (tud. zerren, ingl. to tear, it. tirare, franc. tirer), elidescha ün i: eau tir, nus trains etc. Il part. passô tuna trat (lat. tractum, it. tratto).

Scha'ls contadins vöglian mangêr paun, schi ch'els tiran svess l'areder IV, 8.

Quaists güdischs traivan la sentenza. IV, 3.

Zieva trat sentenza, il chastlaun bandunaiva darchò il pajais. IV. 3.

2. Analogamaing as chattan eir ourdvart la conjugaziun bgerischems exaimpels da pleds chi conservan u perdan ün vocal suainter l'accentuaziun, scu

la blastemma	il blastmeder
il cussagl	il cussgliêr (mera Nr. 3)
	cussgliabel
la temma	tmuoss, tmüch

etc. etc.

Chi ais quist, chi disch blastemmas? *Menni, Luc.* 5, 21.

† Chi es aquaist chi uschia schaunscha blastemmas? *Bifrun, Marc.* 2, 7.

† Christo Jesu ho giüdichiô me fidêl mettiand me sü l'g uffici, quael chi era uiuaũt ün blastmeder. *Bifrun, 1. Tim.* 1, 13.

† Per che uus hauais mnô aquaists humẽs chi nũ sũ blastmaduors in la uossa diaela. *Bifrun, Act.* 19, 37.

Ün hom, cun nom Josef, chi eira cussgliêr, ün hom dabbain e güst (el nun avaiva acconsentieu a lur cussagl ed act), get tiers Pilato e dumandet il corp da Gesu. *Menni, Luc.* 23, 50—51.

A füss cussgliabel, sch'alchüns homens confidents discuttessan adascus, cu cha'l pövel as podess deliberêr da quaist giuf. IV, 11.

† Et uhè ün hum, cun num Joseph, ün acusglijr, quael chi era ün prus hum & giüst aquaist nun hauaiua cusentieu alg cusselg & alg fat da quels: aquel giet tiers Pilatũ & agragiô l'g chioerp da Jesu. *Bifr., Luc.* 23, 50—52.

La temma da Dieu ais il principi della sapienza. *J. B.* 59.

La buna duonna passantaiva sieus dis in temma et anguoscha. *Pr. Cud.* 117.

Glieud tmuossa clappa la pel d'giallina, be udind a discuorrer dal uors. IV, 66.

Hoz non sun co vossas mammas, cha'ls tmüchs in lur sain as refügian. V, 240 *(A. Vital).*

3. Suvenz ais il vocal in questiun suottamiss ad üna müdeda, chi's lascha rubrichêr cull' üna u l'otra dellas müdedas trattedas nels paragrafs 299—308.

Uschè avains p. ex. ils infinitivs cussgliêr, dschler, mnêr, psêr, tschnêr, sainza vocal nel tschep, derivôs dals infinitivs latins consiliare, gelare, minare, pensare, cenare. Nellas fuormas accentuedas sül tschep avains:

cussagl	(pü bod scrit cussaigl) suainter § 301
dscheil	suainter § 301, 4
main	suainter § 301 (scu ordain, p. 737)
pais	suainter § 302
tschain	suainter § 302

Dieu cussaglia in bain la vaidgua abbanduneda. *Kirchen*, 27.

Eau at cussagl da't proveder d'ün hom intelligiaint. *J. B.* 19.

Giosef guvernet tuot cun fidelted e prudenza, scu ch'el avaiva cusgliô a Farao. *J. B.* 20.

Quel chi so fêr il bön e nun fo, ho pchô. *J. B.* 43.

Che am cussgliais vus? *J. B.* 60.

Il profet Geremia cussgliet da restêr fidels als Caldeers. *J. B.* 68.

† Brichia puochias persunas haun sauieu arischer & acusgliêr lieud è terras. *Bifrun, Charta Gallizius* III.

Nel mais December comainzan ils lejs in Engiadina a dschlêr. In ans cha l'inviern ais temporiv, haun dschlô gia in November. *A. Robbi.*

Co dscheil taunt fich. *Pallioppi, Poesias* (*Pall. cit.*)

Psand il prüm erva frais-cha, la s-chantand inandret e controlland darchò sieu pais, chattains, ch'ell' ais gnida pü cu la mitted pü ligêra. VII 247.

A vus vögl eau confidêr tuota mia istoria e scovrir la granda anguoscha, chi uossa paisa sün mieu cour. *Pr. Cud.* 115.

† Tuots quaels chi nun haun aquaista ductrina, schi nu uoelg eau metter sur uus oter pais, imperscho aquel che uus hauais tgnè infina ch'eau uing. *Bifrun, Ap.* 2, 24.

† Per che l'g cuort & leef tijmp da nos astijnt, parturescha à nus, mürafgliüsamaint sur moed ün aeternael psaunt de la gloergia. *Bifrun*, *2 Cor.* 4, 17.

Ils umauns averon saimper questiuns traunter d'els, la diversited d'interess mnarò cun se conflicts. *Tönd.* 244.

Els il pigliettan e mnettan davent. *Menni, Luc.* 22, 54.

Nus avains chattô, cha quaist surmaina il pövel. *Menni, Luc.* 23, 2.

Suenz ais que be imprudenzia e petulanzia, chi'ns mainan alla calumnia. *Pr. Cud.* 273.

Eau am müravagl, cha vus as volvais uschè bod davent. *Menni, Gal.* 1, 6.

Non müravgliè's da que! *Menni, Joh.* 6, 28.

Ils circonstants as smüravgliettan. *Pr. Cud.* 135.

Els tschnettan tuots insembel. *Pr. Cud.* 124.

Guido e Silvio tschainan quaista saira insembel. *Clio.*

Eau tschnarò hoz nell' usteria. *Clio.*

† Per che eau dich à uus, che üngiün da quels hummens, quaels chi sun clamôs, uignen ad assagièr la mia schaina. *Bifrun, Luc.* 14, 24.

† Sch'alchiün oda la mia uusth, & eura l'g hüsth, schi uoelg eau ir aint tiers el, & uoelg schnêr cun el. *Bifrun, Ap.* 3, 20.

† Sumgiauntamaing hauiand prais er l'g bachier dsieua schnô, dis Jesu . . . *Bifrun, Luc.* 22, 20.

Remarcha 1. Eir il verb arschaiver (lat. recipere), uossa generêlmaing scrit artschaiver, appartegna a quaista classa da verbs, be cha sia conjugaziun ais auncha complicheda tres üna metatesi traunter **sch** e **v** in tuot las fuormas accentuedas sülla desinenza; dimena:

ar**vsch**ains	e na:	ar**schv**ains
ar**vsch**ais		ar**schv**ais
ar**vsch**aiva etc.		ar**schv**aiva
ar**vsch**et etc.		ar**schv**et
ar**vsch**arò etc.		ar**schv**arò

(Exaimpels sainza metatesi mera alla fin).

La lingua moderna, possibelmaing influenzeda tres la pronunzcha del italiaun ricevere, metta auncha aint ün *t* in tuot las fuormas accentuedas sül tschep, scu eir nel futur sintetic: artschaiv, artschaivast, artschaiva, ch'eau artschaiva etc., artschaiver, artschaiverò, intaunt cha Bifrun ed oters vegls scriptuors scrivaivan adüna: arschaiv, arschaivast etc. Per il futur sintetic avains daspêr artschaiverò (§ 298, 6—p. 707) eir la fuorma arvscharò, similmaing daspêr artschaiveregia, arvscharegia.

Chi artschaiva quaist infaunt in mieu nom, artschaiva me; e chi artschaiva me, artschaiva quel chi m'ho tramiss. *Menni, Luc.* 9, 48.

Perchè nus arvschains què, cha nus avains meritô con noss fats. *Menni, Luc.* 23, 41.

Da Dieu arfschains ils meglders duns. *Pr. Cud.* 7.

L'ultima notizia, ch'eau arvschet da Tieu dottur, dschaiva . . . . *Tönd.* 189.

Ed Isac condüet Rebecca tiers Abraham, acciò ch'el l'arvschess dal maun da sieu bap. *J. B.* 12.

E'ls Samaritauns nun l'arvschettan, perque cha sia fatscha eira vouta vers Gerusalem. *Menni Luc.* 9, 53.

In che citted vus entrais e gnis arvschieus, mangè que, chi's vain miss avaunt. *Menni, Luc.* 10, 8.

Zieva cha'm avais arfschida in voassa chesa, s'he saimper cuntschieu per ün hom da temma da Dieu. *Pr. Cud.* 115.

Mo bain — arvschida nun gnarò la ballerina tuottüna dad üngün. *Tönd.* 98.

Mettè dimena davent tuotta impürited, ed arvschè cun bandusezza il pled implantô in vus. *Menni, Jac.* 1, 21.

Gesu entret in ün vih, ed üna duonna cun nom Marta, l'arvschet in chesa sia. *Menni, Luc.* 10, 38.

Quel serviaint chi savaiva la volunted da sieu patrun e nun ho fat suainter sia vöglia, artschaiverò bgeras bottas. *Menni, Luc.* 12, 47.

Ma quels, sco bestias irrazionêlas, artschaiveron la peja dell' ingüstia. *Menni, 2 Petr.* 2, 13.

Vus arfscharòs eir nel oter muond la recompenza da las ouvras cha vus avais fat in quist. *Robbi, Tes.* 7.

Il barba s'arfscharò con plaschair. *Pr. Cud.* 112.

† Cũtuot sü fidaũza che scodün christiaun lettur uigna ad arschaiuar aquaista mia lauur in bain, m'hae eau ün lung tijmp in aquaist afadiô. *Bifrun, Pref.*

† Tuot fideils artschaiuan l's beneficis da la moart da Christi. *Schuchiaun, 61.*

Visibelmaing ais el alvô in hot, infina chia las nüvvlas l'g haun our da lur vvsüda in tschyl arfschieu. *Schuchiaun,* 71.

† O Segner buntadaivel nus ingratiain te, chia tü tieu sulgenuieu filg haest cernieu, ch'el füs ün salvaeder dalg muond, & chia nus in el ils drets da tia figlulaunza arfschessen. *Form.* 20.

† Scha lg muond quell Miert cun üna vaira cretta arfsches . . . : *Schuchiaun,* 60.

E. B. Figl, t'regorda cha tü hast ardschvü teis bön in vita tia (sainza metatesi, scu eir ils exaimpels da Vulpius & Dorta, alla fin). *Biblia E. B., Luc.* 16, 25.

† Els arschaiuen l'aremischiun dels pchiôs. *Bifrun, Act.* 26, 18.

† Eau dich darchio par ch'ünqualchiün nu paissa ch'eau saia nar, uschiglioe m'arfschè huossa sco ün nar. *Bifrun, 2. Cor.* 11, 16.

† Eau hae scrit aque proepi à uus; par che sch'eau gnis tiers uus, ch'eau nun arfsches doeli da quels, da quaels eau daia arschaiuer delet. *Bifrun, 2. Cor.* 2, 2:

† Et es duantô cura che Jesus turnô, che l'g poeuel l'g arfschet, perche tuots l'g aspettêuan. *Bifrun. Luc.* 8. 40.

El retschaivet (mera p. 705) üna simpla educaziun. *Kirchen*, 5,

† E. B. Lura vennen ils prüms, ils quals pissavan d'ardschaiver plü: mo ardsfetten eir quels ün daner per ün. *Vulpius & Dorta, Matt.* 20, 10.

† E. B. E l'haviand ardsfü, bruntlavan els contr' al patrun d'chasa. *Vulpius & Dorta, Matt.* 20, 11.

⨯ **Remarcha 2.** Tgnair ed ils composts da tgnair gnivan pü bod conjugôs cun müdeda vocalica suainter § 302, però be nel singular del indicativ preschaint.

† Tain, tainst, tain, tgnains, tgnais, tegnan (tignan).

Quaistas fuormas vegnan qualgedas aunch' avaunt nella lingua da noss dis, pustüt la terza persuna del singular.

(Cunfrunta eir Nr. 1, rem.)

† Tü tains mieu num, & nun haes schnaiô mia fè. *Bifrun, Ap.* 2, 13.

† Tain inavous Sathan cũ tuots seis instrumaints. *Form.* 35.

† Aquaistas chioses disth aquel chi tain las set stailas in sieu dret maun. *Bifrun, Ap.* 2, 1.

† Per che che tü haes allo aquels chi tignan la ductrina da Balaam. *Bifrun, Ap.* 2, 14.

† A sun imperscho eir bgiers da quels chi s'tignen à sauair ünqualchiosa. *Bifrun, Pref.*

† Syria, es ün grand pajais, quael chi cũtain la Jüdea. *Bifrun, Matt.* 4, *annot.*

† Per che l'ira da Dieu uain appalaisa sur scodüna nusthdaet dels hummens, quaels chi artignen la uardaet in la nusthdaet. *Bifrun, Rom.* 1, 18.

† Nus gnin a giüdichiêr l's aũgels, & brichia dick aquellas chioses chi pertignen agli uiuer. *Bifrun, 1. Cor.* 6, 3.

Signur, quaista chesa appertain a mieu patrun. IV, 11.

Tuotta quista contredgia appartain a Nathan. *Pr. Cud.* 67.

Il tema appartain als soggets il pü bain dechantôs ed il pü sovenz pittürôs. *Tönd.* 12.

Champfêr appertain politicamaing per part a Silvaplauna e per part a St. Murezzan. V, 102.

† E. B. Piglia quai chi t'appertain. *Vulpius & Dorta, Matt.* 20, 14.

Il meglder pevel per la muaglia ais il fain; el contain tuottas substanzas bsögnusas nella güsta proporziun. VII, 252.

Co as contain l'infaunt vers bap e mamma, cur al cummandan qualchosa? *Pr. Cud.* 149.

Craja ogni chosa, sustain ogni chosa. *Uraziuns* 117.

4. Il verb cognuoscher (mera § 306) ho, nellas fuormas accentuedas sülla desinenza, daspêr il tschep regulêr cognusch-, eir ün tschep cuntsch-, chi preschainta na be l'elisiun del vocal **u** e la dispariziun del **g**, mo auncha l'epentesi d'ün **t** (mera § 177). Dimena:

nus cognuschains u cuntschains
vus cognuschais u cuntschais
eau cognuschaiva u cuntschaiva etc.
eau cognuschet u cuntschet etc.
cognuschieu u cuntschieu (mera remarcha)

Vus il cuntschais (= cognuschais) dimena. *Pr. Cud.* 67.
Nus cuntschains püss exaimpels. *Pr. Cud.* 217.
A prüma vista cuntschet eau tieu caracter. *Pr. Cud.* 122.
Arcuntschè quaist e procurè da demussêr voassa gratitudine. *Pr. Cud.* 134.

Rem. Daspêr ils particips cognuschieu e contschieu (cuntschieu) exista auncha üna fuorma contschaint (cuntschaint, conschaint, cunschaint), probabelmaing l'unic exaimpel in lingua ladina d'ün particip passô chi vain exclusivamaing druvô nel passiv, intaunt cha cognuschieu (cuntschieu, contschieu) vain druvô indifferentamaing nel activ e nel passiv. Cunfrunta § 281 A (p. 542—543).

Eau he observô diffets chi ad oters nun sun cuntschaints. *Pr. Cud.* 67.

Sia avidited ais be memma contschainta. IV, 21.

E. B. La pü granda conschainta bestia ais la balêna. *Cud. Sc.* 118.

Dappertuot gniva fat contschaint, cha Leopold voless attachêr las Forestas da püssas varts .... Ils conductuors dellas Forestas reunittan lur forzas, dalum cha las disposiziuns da Leopold füttan contschaintas. IV, 27.

Paul, cuntschieu (passiv) sco hom da bain, füt laschô davous sco fittadin. *Pr. Cud.* 71.

Cher Oswald, eau s'he saimper cuntschieu (activ) per ün hom da temma da Dieu. *Pr. Cud.* 115.

Gessler dschet a Tell: „Eau at he asgürô la vita e vögl esser da pled. Mo aviand cognuschieu (activ) tias noschas intenziuns invers me, schi at farò eau metter in ün lö, inua nun vezzast ne solagl, ne glüna. IV, 16.

5. In r i s a g ê r - r i s - c h ê r avains duos fuormas p a r a l - l e l a s, cun appariziun u elisiun d'ün **a** e variaziun traunter **g** e **ch**. L'elisiun del **a** ais però i r r e g u l ê r a.

Mo scha'l metal arsaint as libra
Sulet, allur' ais tuot r i s - c h ô. *Caderas, Fluors* 178,

Per proteger la chera patria eiran ils homens resolts, da r i s - c h ê r ils pü custaivels bains. IV, 20.

Füssast tü ün chamuotschet
Per in la cripla at r i s - c h ê r. *Flugi, Chanzuns pop.*

Perquè nun r i s a g e t t a n ils figls d'Albrecht, da chastiêr las Forestas per lur rebelliun. IV, 24.

Mo la vuolp nun r i s a g i a, dad ir per il rost. III, 110.

Ün giuven r i s a g e t, dad ir süllas muntagnas. IV, 32.

R i s - c h a e perescha! *Pall.* 1, 620.

6. Il verb s - c h ê r *(trocknen, sécher, seccare)*, chi füss suainter P a l l i o p p i da conjughêr c u l l' e l i s i u n in tuot las fuormas, chi haun l'accent sülla desinenza, vain però uossa püttost druvô cul **e** conservô in quaistas fuormas, dimena daspêr s - c h ê r, s - c h a i n s, s - c h a i s, s - c h a i v a etc., s - c h e t etc. s - c h a r ò etc., pü suvenz: s e c h ê r, s e c h a i n s, s e c h a i s, s e c h a i v a, s e c h e t, s e c h e r ò (s e c h a r ò) etc.

Las furmias eiran fatschendedas cun metter a s e c h ê r lur graun, chi eira bletsch. *Liun-Klainguti*, 15.

Ma cur il solagl alvet, ardet il sem, e siand ch'el nun avaiva risch, s e c h e t el. *Menni, Matt.* 13, 6.

† Per che l'g sulailg es aluô cun sckialmauna, & l'herua es s e c k i e d a uia, & sia flur es crudêda. *Bifr., Jac.* 1, 11.

7. Il verb s g ê r *(mähen, foucher, segare)* elidescha ün **e**. In tuot las fuormas, inua l'e vain conservô (cioè in quellas accentuedas sül tschep) as müda il **g** in **j**; dimena:

S e j, s e j a s t, s e j a, sgiains, sgiais, s e j a n ch'eau s e j a etc., s e j a, ch'El s e j a, ch'Els s e j a n.

A quel chi s u r s e j a vain addössô üna falla. *Statüts Celerina,* 73 *(Pall.* 679).

Tü vezzast bain ch'eau he s g i ô il prô. *Pr. Cud.* 51.

† Et aquel chi sezaiva sü la nüfla, ho mis sia fôtsth in terra & la terra es sgiêda. *Bifrun Ap. 14, 16.*

† Yhè la paiaglia da uos lauurains chi haun sgiô uos tarrain, quaela che cun frod da uus nun es steda deda ad els. *Bifr., Jac.* 5, 4.

Rem. Eau seg, tü segiast etc., vain dal verb sagêr = *kosten, goûter, assaggiare.* Mera § 292, 1.

8. Il verb szêr u scêr, contractô da szeder (sceder), elidescha in generêl regulêrmaing, be cha l'**e** vain conservô *(suainter Pellioppi, Verb*, 79) nellas duos fuormas nus scedains (szedains), vus scedais (szedais). Meglinavaunt perda il tschep il **d** in tuot las fuormas chi elideschan l'**e**; dimena:

Szed, szedast, szeda, szedains (per szains), szedais (per szais), szedan; ch'eau szeda etc.; szaiva etc., szet etc., szarò etc., szò, szand.

Il fain (del prô dasper l'alp) vain reservô per las vachas, cur cha naiva nellas alps. Que ais nel interess dels massêrs. Uschè nun sun els obliôs da scêr immincha vouta, chi vain naiv. III, 101.

9. Pü bod avaivan püss verbs l'elisiun vocalica, chi uossa nun l'esibeschan. Il verb †estmêr (aestmêr) p. ex., uossa stimêr, as chatta tar ils vegls scriptuors conjugô scu segua:

† aestim, aestim(m)ast, aestim(m)a, aestmains, aestmais, aestim(m)an etc.

Similmaing:

cussegn, cussegnast, cussegna, cusgnains (cusnains), cusgnais (cusnais), cussegnan etc.

† tramet, tramettast, trametta, tramtains, tramtais, trametan etc,

† imprumet, imprumettast, imprumetta, imprumtains etc. e. u. i.

† L'g superui nun vain a gnir aestmô d'üngün pretsch. *L. P.* 45.

† Tres aquè nun hae eau aestmô me m'ues deng da gnir tiers te. *Bifr., Luc.* 7, 7.

† Mes frars, estmò par üna algrezcha inmünchia uuota che uus crudes in attantamains. *Bifr.*, *Jac.* 1, 2.

† L'g Signer nun intarda aque chel ho impromis, suainter sco alchiüns aestiman. *Bifr.*, *2. Petr.* 3, 9.

† Eau aestim a quel. *Bifr.*, *Luc.* 7, 43.

Mieu dovair ais da cusnêr tuot al patrun legitim. *Pr. Cud.* 129.

† Et hauiand sarrô l'g cudesth, schi l'g ho el cusnô agli serviaint, & es sezieu giu. *Bifr.*, *Luc.* 4, 20.

† Tü l'haest algurdô da nus, traes tia gratia via à nus usaeda in Christo tieu sulgenuieu filg, tramtand quel in basezza. *Form.* 21.

† Et hauiand l'g Centurio udieu da Jesu, schi tramtet el tiers Jesu l's seniours dals Judeaus. *Bifr.*, *Luc.* 7, 3.

† Et nu siand gio muot loeng de la chiesa, schi tramtet l'g centurio amichs. *Bifr.*, *Luc.* 7, 6.

† Et per aquè trametta deus ad els la uirtüd delg ingian. *Bifr.*, *2. Thess*, 2, 11.

† Et ses cittadins l'g uulaiuen mêl & tramtettan üna imbascharia. *Bifr.*, *Luc.* 19, 14.

† Eau uoelg trametter mês chier filg. *Bifr.*, *Luc.* 20, 13.

† Eau tramet mês mès. *Bifr. Marc.*, 1, 2.

† Et els l'g imprumtettan trenta danêrs. *Bifr. Matt.* 26, 15.

† Deus imprumptet ad Abrahae, da gli dêr la terra da possidair. *Bifr.*, *Act.* 7, 5.

10. Vair (lat. vedere) preschentess il tip normêl d'elisiun vocalica, scha sieu infinitiv tuness vzair e sieu part. passô vzieu. Tuot l'irregularited consista dimena nellas duos fuormas vair e vis. Il vocal elis ais **e**:

vez, vezzast, vezza, vzains, vzais, vezzan; vezza; vzaiva; vzet; vzarò; vzand; vis.

Eau vez, cha mieu bap am fo saimper gugent algrezcha. *Pr. Cud.* 145.

Segner, Dieu! tü vezzast ogni calamited ed ogni miseria. *Lit.* 177.

Vzand, nun vezzan els. *Menni*, *Matt.* 13, 13.

Tuot Israel vzaiva, cha la sapienza da Dieu eira in Salomon. *J. B.* 59.

E poch zieva il vzet ün oter. *Menni*, *Luc.* 22, 50.

Vzarost, cha'l chastlaun ho vöglia da'm privêr da chesa e faculted. IV, 11.

Ils trais figls as preschantettan avaunt il güdisch, e vzè quia que cha'l frer velg quintet etc. *Robbi*, *Tes.* 54.

Üngün nun ho mê vis Dieu. *Menni*, *Joh.* 1, 18.

Scu vair vaun ils cumposts s'inavair, prevair, revair, stravair, survair. — Proveder, al incunter, istoricamaing eir ün compost da vair, ma da recepziun rezainta, ais regulêr, ho però dasper il p. p. provedieu eir la fuorma irregulêra provist.

Eau m'inavez, eau m'he inavis. *Pall.* 1, 366.

An, intaunt cha nus sperains,
La disgrazcha nun prevzains. *Caderas, Fluors.*

La cusdrina al quintet, cu ch'ella, prevzand la guerra, hegia portô lur roba la pü custaivla in citted. *D. S.* 1912, 14.

A bun rèvair, cun orma püra
U bain in tschêl, u bain accò. *Z. Pallioppi, Poesias.*

El as rechattaiva sün üna pitschna collina, dalla quela el podaiva fich bain survair la contredgia. II 99.

Da quist muond 'na pitscha staisa
Qui survez .... *Flugi* 88.

Eau at cussagl da't proveder d'ün hom intelligaint. *J. B.* 20.

Tia paterna benignited ans ho provedieus cun nudriamaint e vestimainta. *Lit.* 189.

Sco bun chatscheder ais eir l'utscnè mez-mür provist dals requisits necessaris per la chatscha. V 221.

Ammalôs da spiert saron arvschieus be suot la condiziun, che vegna sainza retard provedieu per lur collocamaint utrò. *Stat. Osp.* 12.

Provist da richas cognuschentschas in sia vocaziun, assumet el il post ad el destinô. *Fögl* 1912, 25

× **Rem. 1.** Nella veglia litteratura nun avaiva quaist verb in generêl üngüna elisiun vocalica traunter *v* e *z*. Al incunter preschantaivan alchünas fuormas dal preschaint indicativ üna müdeda vocalica analoga da quella da tgnair, tratteda suot Nr. 3, rem. 2 e combineda cun üna contracziun. Il particip passô eira generêlmaing vais (daspêr vis).

Eau uez che aquella chiarta . . . s'ho conturblô. *Bifr., 2. Cor.* 7, 8.

Per che uaist tü la büstchia quaela chi es ilg oeilg da tês frêr, & na t'inacorschas de la trêf quęla chi es in tieu oeilg? *Bifr., Matt.* 7, 2.

A que cha tü uais schi scriva ilg cudesth. *Bifr. Apoc.* 1, 11.

Tês bap quael chi uaia ilg segret, el arenda à ti ilg appalais. *Bifr., Matt.* 6, 4.

Hauiand oeilgs nu uezais uus. *Bifr., Marc.* 8, 18.

Ueziand nun uezan (els). *Bifr., Matt.* 13, 13.

El uezaiua aque chi duanteua. *Bifr., Hieron., Vita da S. Marc.*

Et passand Jesus, schi uezet el Leui. *Bifr., Marc.* 2, 14.

Et impestiaunt es el ieu oura in la uezüda da tuots. *Bifr., Marc.* 2, 12.

Et bgier poeuel heuetten inclijt chel (Jesus) era allò, & uennen brichia dick par Jesum, mu par che uezessan Lazarum quael chel hauaiua arisüstô dals muorts. *Bifr., Joh.* 12, 9.

Rem. 2. Ün singulêr fenomên ais l'appariziun d'ün **a** fonetic al infinitiv vair, chi ho fich suvenz la fuorma vaira. Üngün oter infinitiv nun preschainta ün têl **a**.

A sto gnir manzunô cha quaist **a** appera eir nel adjectiv homonim *vair*, pustüt druvô scu nom predicativ: Que ais vaira; ma eir scu attribut invariabel: Ün vaira patriot, tuots vaira Rumaunschs, etc.

Eir ün adverb vaira (per vairamaing) ais fich frequaint: Quaist paun ais vaira bun.

a) Que cò volains vaira. *A. Robbi.*

E. B. Pro lur retuorn stovettan els vaira lur bel e florizant comün in tschendra. *Ann.* XXIII, 8 (*O. Clavuot*).

E. B. Appaina ch'el füt ün töchet davent, laschet el giò il gierl per vera, scha la donna füss amò viva. *Chal.* 1911, 35 (*Puorger*).

† E. B. Ilg vos celebrà nom .... nhaj voglü praeponer à quest tractatet, in part ... per far vaira in che astimio chia sia Nobilissima persona sia pro mai statta. *Tromm., pref.*

b) El as resolvet da gnir a chesa per as persvader, scha que saja vaira o na. V, 123.

Vaira aise, nus nun avains profanô quist di cun pissêrs et affêrs vauns et illecits. *Lit.* 205.

> Que ais pür vaira, l'opulenza,
> Il comod viver faun schmanchêr,
> Cha bgers oppress dall' indigenza,
> Tres fam, tres fraid staun bod crudêr.
>
> *Caderas, Fluors* 16.

Que ais bainschi vaira, cha cura ch'ün guarda il muond tres ils ögliêrs colur da rösa, schi cha ün chatta tuot bel e bun. *Tönd.* 144.

El nun savaiva cha que füss vaira. *Menni, Act.* 11, 9.

† E. B. Non ais vaira, chia'l dormir ais mez la vita dal crastian? *Tromm.* 3.

c) Quellas poesias (Spejel Christian, da J. J. Ander) han il „soffel" liric chi caracterisescha il vaira poet. *M. L 2a. ed. (Lansel).*

E. B. Pür massa sun varsaquaunts pleds chi fuorman il vaira fondamaint da nossa favella, bod sparits complettamaing da nossa lingua scritta. *Ann.* 1915, 182 (*Pult*).

E. B. Perchè dir „testimoni, tribunal, president da vschinauncha“, cur „perdütta, drettüra, cuvih“ ans sun güst usché curaints e ch'els sun vaira vschins. *Ann.* 1915, 185 (*Pult*).

d) Il temp passaiva vaira spert. II, 94.

Robinson as procuret ün chamin, chi traiva davent il füm vaira bain. II, 76.

E. B. Que ais vaira bun, ch'ün chatta amò mezs per far passar reflexiuns fastidiusas. *Fögl* 61, 5.

Que co podess esser üna vaira buna usteria. *Bundi*, 20.

11. Vestir as chatta qualgedas druvô cull' elisiun del **e**, pustüt nel p. p. vstieu, vstida.

Mo scha Dieu vstescha usché l'erva, chi hoz ais, e damaun vain bütteda nel fuorn: quaunt pü vus, o glieud da pocha cretta. *Menni, Luc.* 12, 28.

Herodes il vestit cun ün abit splendid, e'l tramettet a Pilato. *Menni, Luc.* 23, 11.

Ell' ais vstida all' antica. *Pall.* 1, 805.

Las nüvlas peran vstidas da purpura. V, 218.

12. Daspêr ils verbs nomnôs in quaist paragraf esibescha auncha ün tschert numer d'oters l'elisiun vocalica. Els vegnan trattôs in oters lös, per motiv cha preschaintan tauntas otras irregulariteds, da stovair gnir trattôs scu anomêls. Usché preschaintan p. ex. ils verbs seguaints elisiuns vocalicas: dir, dovair, fer, gnir (p. 471), stovair, similmaing tschertüns da lur cumposts.

13. Davart la duplicaziun d'ün consonant in verbs scu blastmêr, favlêr, tmair mera § 312.

§ 309 bis.

Exaimpels generêls per l'elisiun (la sincopa) d'ün vocal nella conjugaziun.

Friedrich s'abstgniva da piglièr part allas partidas da gös dels colonnels. *Tönd.* 149.

Gessler dumandet a Stauffacher, a chi cha quaista chesa appertegna. IV, 11.

Que tuot appertain alla charited. *Tönd.* 403.

E. B. Ils pajais nel süd-vest della Gallia appertgnaivan inallura als Romans. V, 12.

Però appartgnaiva il chantun Grischun nell' istorgia saimper tar ils progressists. *Fögl* 61, 80.

Arnold nun podet s'artgnair da trêr cul stombel ün têl cuolp sül maun del famagl, ch'el al rumpet ün daint. IV, 9.

† Eau s'arou che uus s'artignas dels chiarnaels aggiauüschamaints. *Bifr.*, *1. Petr.* 2, 11.

† Eau sun da quaist sèn, che saia da scriuer ad aquels, ch'els s'artegnã our dalg brudgiüng dellas imeginas. *Bifr.*, *Act.* 15, 20.

† L's filgs da Jonadab, hauessen staeualmaing ubedieu alg cumandamaint dalg bab, s'artgniand delg uin. *Bifr.*, *Erasmus.*

(Cunfrunta retgnair)

Sco raigs artschaiveron els possaunza. *Menni, Apoc.* 17, 12.

Ils sieus nun l'haun arvschieu. *Menni, Joh.* 1, 11.

Blastmand e gürand vendetta il vegl generêl as retret. *Ann.* XXX, 6, *(Gianzun).*

Eir nus stovains ans mouver per attrêr il trafic. *Fögl* 65, 49.

Üna rer' appariziun attret lur attenziun. *D S.* 1912, 62.

El scriva blastmand. *Fögl* 1918, 28.

Inua s'dispütta e blastemma, impè d'urêr, accò nun ais üngüna temma da Dieu. *Pr. Cud.* 152.

Et uhê alchiüns dels scriuauns dschaiuen in se sues: aquaist blastemma. *Bifrun, Matt.* 9, 3.

† Et ün da quels mêlfattuors blastmeua, dschant .... *Bifrun, Luc.* 23, 39.

Cu vain ün giuven a render irreprensibla sia via? Sch'el as contegna seguond il pled del Segner. *J. B.* 44.

Schi, be duos pleds, il stess silenzi,
Ün sguard distrat u beffadur,

Portêr paun aint nel cour chi s'ama
Sco da stilet ferid' allur'. *Sorrirs* 91.

O linguas della terra, che favlais? *Z. Palliopi, Poesias.*

Perchè als favellast tü in sumaglias? *Menni, Matt.* 13, 10.

† Par che tres sumaglias fauellas tü ad els? *Bifrun, Matt.* 13, 10.

† Nus faflain sco our de la puritaed, sco our da dieu in la uezüda da dieu três Christum. *Bifr. 2, Cor.* 2, 17.

† Elg es l'g spiert da nos bab, quael chi fauella in nus. *Bifrun, Matt.* 10, 20.

† Eau ingrazch mieu dieu, ch'eau fauel cũ leaungias plü co tuots uus. Mu eau uoelg faflêr in la beselgia par ch'eau intraguida er l's oters. *Bifr*, *1. Cor.* 14, 18 & 19.

† Per che schi aquels nun haun müschouia, quels chi eran cuntredis ad aquegli chi fafleua in terra, bger main nus, schi nus ischen cuntrêdis ad aquegli chi es da schil. *Bifr.*, *Hebr.* 12, 25.

† Et hauiand l'g chiapitauni allubieu, schi faflò Paulus ilg launguaick Hebreer. *Bifrun, Act* 21, 40.

† Et cura cha l'g aungel hauet clamô, schi faflaun set thuns lur uusths. *Bifrun, Ap.* 10, 3.

† Schi l'g spiert ù l'g aungel haun faflô cun Paulo, schi nũ uulains cuntrastêr à dieu. *Bifr.*, *Act.* 23, 9.

† Eau hae udieu üna uusth da schil darchio faflant cun mê. *Bifr.*, *Ap.* 10, 8.

Ils raigs intgnaivan il pövel da servir a dieus forests. *J. B.* 66.

L'imperatur e las armedas savaivan apprezièr üna buna via bain mantgnida. IV, 3.

Il conte s'intratgnit löng cun quella buna glieud. *Pr. Cud.* 124.

Tieus antenats haun acquistô la liberted, e tü hest da la mantegner. IV, 34.

E. B. Noss compatriots da la Svizzra bassa, per ün sentimaint chi als fo onur, mantegnan e cultivan lur aspers dialects materns. *M. L. V. (Lansel).*

Mantgnè bun anim eir nellas adversiteds. *A. Robbi.*

Il Segner m a i n a tuot ad üna buna fin. *J. B.* 27.

Eau s'exortesch, cha vus m a i n a s üna vita onesta traunter ils pajauns. *J. B.* 167.

El volaiva bain mussêr als mats, che ch'el eira bun da m n ê r a chesa. *Nadêl* 1, 21.

Ils morders m n e t t a n la roba invuleda in lur spelunca. *Pr. Cud.* 27.

Nus avains chattô, cha quaist s u r m a i n a il pövel. *Menni, Luc.* 23, 2.

Mieu figl, scha'ls pchaduors at vöglian s u r m n ê r, schi nun acconsentir. *J. B.* 42.

Il magistrat dess esser ün serviaint da Dieu, in möd, cha el non as lascha s u r m n ê r da seguonds fins, mo hegia in vista il bain public. *L'l.* 185.

† L's hauiand m n ô s oura, schi l's arueuan è che giessen our da lur cittêd. *Bifr., Act.* 16, 39.

† M a i n a nò aqui tês filg. *Bifr., Luc.* 9, 41.

† Mu Jesu arespondiant agli, dis: m n ê d quel chi ho ün spiert müt tiers mè. *Bifrun, Marc.* 9, 19.

† Po forza ün orph m n ê r ün orph? *Bifrun, Luc.* 6, 39.

† Mu la saira, siãd ieu l'g sullailg ad arendieu, schi m n e u a n è tiers Jesum tuots aquels chi hauaiuen mêl. *Bifr., Marc.* 1, 32.

† Mu nun acchiatant da che part che m n a s s e n aint l'g shirô per chiaschun d'alg grand poeuel, schi gietten è sülg tet. *Bifrun, Luc.* 5, 19.

† Tuots aquels chi hauaiuẽ amalôs cun da plü guises malatias, m n e u a n aquels tiers Jesu. *Bifrun, Luc* 4, 40.

Mo a dvantet, cur il demuni füt ieu our, cha'l müt tschantschet. Ed il pövel as m ü r a v g l i a i v a. *Menni, Luc.* 11, 14.

Ed eau vzet quella femna aivra dal saung dels senchs. E la vzand, am m ü r a v g l i e t eau cun granda m ü r a v a g l i a. E l'aungel am dschet: Per che't m ü r a v a g l i a s t? *Menni, Apoc.* 17, 6—7.

† Et l'g poeuel steua aspettãd Zachariã, & s'm ü r a f g l i e u ã chel dmureua aint ilg taimpel. *Bifr., Luc.* 1, 21.

Nels ultims ans haun bgers da noss contadins fat acquist da maschinas agricolas, ch'ün obtgnaiva be aunz la guerra a predschs moderôs. *Fögl* 61, 57 *(P. C. Planta).*

Üngün nun dubitaiva pü cha la guerra prorumpess. Ils uffiziêls speraivan ils üns da satisfêr a lur said da gloria, ils oters d'obtegner ün bainvis accreschimaint da stipendi. *Tönd.* 165.

Sper Dornach ed in bgers oters pü pitschens combats obtgnittan ils Schvizers ed ils Grischuns la victoria. *Pr. Cud.* 254.

Nun pchêr cunter David, perchè el nun ho pchô cunter te. *J. B.* 50.

Scha tieu frer pecha cunter te, riprenda'l. *J. B.* 25.

† La causa chi ho fatt pchier, nun ais ingiün otar cu la vulantaed dalg satan & dalg hom. *Schuchiaun* 6.

† Scha inqualchiün pechia, schi havains ün pistand tiers lg bab. *Schuchiaun* 3.

† Scha tieu maun drett fo chia tü pecchiast, schi lg talgia davent & bütta our da te. *Schuchiaun,* 233.

Doluors avuonda! Ma eau am reteng, per nun fêr fadia alla mamma. *Pr. Cud.* 135.

Ma lur ögls eiran retgnieus, ch'els nun il cognuschaivan. *Menni, Luc.* 24, 16.

A me ünguotta non am retgnaiva. *Tönd.* 69.

(Cunfrunta artigner)

O Segner! Che mê crouda çò giò da nos tet? dschet la duonna, as retrand dalla fnestra. *Chal.* 1917, 56 *(Gieré).*

Venderdi as retret nel chantun il pü zopô del cuvel. II, 105.

Robinson liet insembel las chammas della chevra e la stret cun granda fadia sü ed our dalla foura. II, 86.

Impè da gnir cuverta dad or, gnit ella surtratta dad üna plövgia da pievla. II, 15.

Las nuschs eiran surtrattas d'üna pletscha. II, 70.

S u r m n ê r, mera m n ê r.

Gessler gniva s u s t g n i e u dal imperatur. IV, 10.

Il sustegn materiêl ans po gnir do contribuind 50 cts, l'an e s u s t g n i n d nos sforzs inua l'occasiun as prasta. *Circulêra della Societed per proteczіun dels utschèls in S. F. M.* 1913, 3.

† Schi l'g es qual fidel chi hegia uaidguas, schi las s u s t i g n a, & la baselgia nu uigna agrauêda: par che la possa s u s t g n i a r aquellas chi sun uairamaing uaidguas. *Bifr., 1. Tim.* 5, 16.

Il marchese t g n i a i v a Nathan per ün servitur. *Pr. Cud.* 67.

Mo eau t e g n per dovair da's sdasdêr tres admoniziun. *Menni, 2. Petr.* 1, 13.

Salomon nun as t g n e t pü al Segner, sieu Dieu. *J. B.* 59.

Nella societed ais ün bun spiert chi la t e g n a insembel. *Fögl* 1918, 2.

Saiast cuntainta da tieu pom d'or e guarda da'l t e g n e r net. *Bundi* 8.

Que m'eira impossibel da fer partecipêr al barun Tilling alla conversaziun t g n i d a in mieu chantun della maisa. *Tönd.* 79.

Ma ils homens, chi t g n a i v a n Gesu, faivan beffa d'el. *Menni, Luc.* 22, 63.

Tuots quels chi's plaschaivan in fand la cuort allas damas, as t g n i v a n distants da me. *Tönd.* 62.

[Cunfrunta però ils exaimpels seguaints, chi nun haun l'elisiun, e mera p. 840—841:

Il pövel füt divis in partieus; alchüns t e g n a i v a n culs Güdevs, oters culs apostels. *Menni, Act.* 14, 4.

Tuots t e g n a i v a n Joannes per ün vair profet. *Menni, Luc.* 11, 32.]

† Christus cumanda che nus daien t g n a i r quint dals pitsthens, per che da tals saja l'ariginam da Dieu. *Bifr., Pref.*

† Et eran allò sijs uaschels, quaels tgniauen scodün duos u trais imzüras. *Bifr., Joan.* 2, 6.

Ils principêls sacerdots e'ls dottuors della Ledscha tscherchaivan il möd da'l fêr morir; perchè els tmaivan il pövel. *Menni, Luc.* 22, 2.

Tschauntscha ad ota vusch e non tmair. *J. B.* 71.

Tuot Israel udit quaista sentenza ed as tmaiva avaunt Salomon. *J. B.* 50.

Tmand però cha il pövel podess facilmaing as volver a Rehabeam, schi fet Gerobeam fer duos vdels d'or. *J. B.* 60.

Il tass as temma perfin da si' egna sumbriva. IV, 69.

L'ögl del Segner guarda sün quels chi'l temman. *J. B.* 61.

† Eau he cumandô che tü nu tremblas, ne temmas che la terra trauounda. *Bifrun, Erasmus.*

† Imperscho chi s'hegia uulieu prender sura da metter la scritüra dalg sainc Euangeli ilg nos ladin, nun es aunchia üngiün stô, saia chel hegia tmieu la fadia ù l'g cuost, ù uîs che la nossa leaungia dals plêds nu saia richia. *Bifrun (Gallizius).*

David stovet fügir e's tratgnaiva per intaunt nels contuorns della chesa del raig. *Pr. Cud.* 50.

Per üna scumissa he eau mangiô tschient lindornas, bain-inclet zieva avair tschnô scu'l solit. *Ann.* 30, 186.

† Sumgiauntamaing (det el ad els) es l'g bachiêr dzieua avair schnô. *Bifr., Luc.* 22, 20.

Els tschnettan la saira tuots insembel. *Pr. Cud.* 124.

Lur duonnas traivan sü bger pulam. *Pr. Cud.* 113.

La mattetta purtet la nova, cha saja arrivô glieud estra, singulêrmaing vstieus. *Pr. Cud.* 82.

La corregidora eira vstida con tuotta la noblezza e la serieted compatibla cul gust da quel temp. *Grand, Chapè* 81.

Il pelegrin eira vstieu cun üna granda vesta lungia naira. *Pr. Cud.* 118.

† Tira uia in tia chesa, et tiers l's tês. *Bifr., Marc.* 5, 19.

† Et tuot aquels chi nun arschaiuen uus, ne er odan uus, tirand uia da londer, schi schbattè giu la puolura. *Bifr., Marc.* 6, 11.

† Et cumandô ad els che nun traiassen aint duos arassas. *Bifr., Marc.* 6, 9.

Auncha es l'g ariginam celestiêl inguel ad ün' arait bitteda ilg mêr, & quaela chi treia oura da totas guisas, quela siand plaina, schi l'haun è tratta ad ariua. *Bifr., Matt.* 13, 46—47.

§ 310.

Lectüras.

A. Il töch d'paun.

Il giuven dücha de Hardimont as rechattaiva ad Aix in Savoia. Aviand güst glivrô sa cruschina, büttet el ün' öglieda nella giazetta e leget la nova del disaster da Reichshoffen*). El svödet spert sieu magölin d'chartreuse, fet dêr l'uorden a sieu servitur da fêr aint sieus sfurzers, pigliet duos uras zieva l'express da Paris, e currit al uffizi da recrutamaint per as fer inscriver scu voluntari in ün regimaint d'infanteria.

Nels prüms dis del November 1870, Henri de Hardimont, siand turnô a Paris cun sieu regimaint, faiva guargia cun sa cumpagnia davaunt la redutta da Hautes-Bruyères, chi protegiaiva il Fort da Bicêtre.

Il lö eira sul. Il giuven dücha s'abandunaiva a sieus trists impissamaints, volvand sieu sguard afflict als contuorns dellas collinas, mez zuppedas dalla tschiera, dallas quêlas s'uzaiva minchataunt, cumpagnô d'üna detunaziun, il füm d'ün chanun Krupp.

*) Pitschna citted in Alsazia, inua, als 6 Avuost 1870, l'armeda prussiauna, ferma da 130,000 homens, battet complettamaing üna pitschn' armeda franzesa, ferma da be 30,000. A quaista battaglia s'avaivan particulêrmaing distinguieus ils cürassiers franzes tres ün attach da grandischma temerited.

Però uossa sentit el fam. El pigliet our da sieu sach, puzô cunter il mür, ün töch d'paun ed aviand pers sieu curtè, mordet el in quel, il mangiand plaun sieu. Ma zieva qualche buchedas avet el avuonda; il paun eira dür ed avaiva ün gust muosch. In ün momaint d'irritaziun büttet el il rest del paun nella büergia.

Ma nel istess momaint ün infanterist as sgobet, pigliet sü il töch d'paun, get qualche pass pü dalöntsch, il süjantet cun sa mangia ed as mettet a'l mangêr cun avidited.

Henri de Hardimont as trupaget da si' acziun e guardaiva plain d'compaschiun il pover diavel chi daiva prova d'ün uschè bun appetit.

Tü hest dimena üna granda fam, camerad? — dschet el, s'apprussmand al sudô.

Scu cha tü vezzast, dschet quaist culla buocha plaina.

Schi perduna'm. Sch'avess savieu cha mieu paun t'avess pudieu fêr plaschair, nun l'avess eau büttô davent.

Que nun fo ünguotta, replichet il sudô, eau nun sun uschè difficil.

Que ais l'istess, que ch'eau d'he fat nun ais bain fat, ed eau am fatsch rimprovers per que. Ma eau nun vögl cha tü hegiast memma nosch' idea da me, ed aviand in ma trinchetta aunch' ün po cognac, vulains güsta il baiver our insembel.

Il sudô avaiva glivrô da mangêr. Tuots duos bavettan ün süerv d'vinars e la cognuschentscha eira fatta.

E cu hest nom? — dumandet l'infanterist.

Hardimont, respondet il dücha, supprimind sieu titul, e tü?

Eau d'he nom Gian Victor, simplamaing Gian Victor, perchè ch'eau sun ün infaunt bandunô, e mia unica buna algurdaunza ais ma prüma infanzia, passeda nel institut dels infaunts bandunôs. Daspö nun he mê mangiô avuonda. Tü at müravgliettast da'm vair a clêr sü il paun our dalla büergia?

Eau sun adüsô a què, eau d'he bain suvenz clet sü cravuostas d'paun dallas scuadüras e cur ch'ellas eiran memma sechas, las he missas a lam sur not in ma coppa da lavêr.

Il giuven dücha eira da bun cour.

Gian Victor, dschet el, siand cha nels avamposts nun aise oter furnêr cu il cuschinunz della cumpagnia e cha ma raziun ais duos voutas memma granda per mieu minim appetit, — ad essans inclets, nischi? — partirons nus da buns camerads.

La strandschida d'maun, cha'ls duos homens as dettan, füt ferma ed affectuusa.

Vers mezzanot Gian Victor as sdasdet, probabelmaing avaiv' el fam. Il vent avaiva s-chatschô las nüvlas ed ün raz della glüna splenduriva sülla bella testa blonda del giuven dücha indrumenzô. Auncha tuot commoss della bunted da sieu camerad, il contemplaiva Gian Victor cun s-chetta admiraziun, cur cha'l sergent della gruppa avrit l'üsch e clamet ils tschinch homens chi avaivan da müdêr giò las sentinellas. Il dücha eira traunter quels, ma el nun udit a clamêr sieu nom.

Scha permettais, mieu sergent, dschet Gian Victor in stand sü, schi vögl eau ir in sieu pè . . . el dorma uschè bain . . . e que ais mieu camerad.

Scu cha tü voust.

E cur cha'ls tschinch homens füttan davent, cumanzettan ils oters darchò a grofflêr. Ma ziev' üna mezz' ura cuolps da fö glüschittan nella not. Ed in ün batter d'ögl tuot füt in peis.

Ma las quauntas aise? dschet il dücha, eau dovaiva fèr guargia quaista not.

Qualchün al respondet:

Gian Victor ais ieu in vossa plazza.

In quaist momaint vzet ün sün via ün sudô chi curriva.

Che aise? al dumandet ün, cur el as fermet our d'fled.

Ils Prussiauns ans attachan . . . nus stuvains ans retrèr sülla redutta.

E'ls camerads?

Els vegnan . . . a nun ais oter cu que pover Gian Victor . . .

Che? — exclamet il dücha.

Mazzô d'üna balla nel chô . . . El nun ho niauncha dit bau!

* *
*

Üna not d'inviern zieva la guerra, allas duos la damaun, il dücha de Hardimont sortiva dal club cun sieu vschin, il cunt de Saulnes.

Scha'd essas cuntaint, Andrea, dschet el a sieu cumpagn, schi giainsa a pè . . . eau d'he bsögn d'ün po d'ajer.

Scu cha vulais, cher amih, abain cha las vias sun propi noschas.

Els trametettan dimena inavous lur charrozzas e s'instradettan vers la „Madeleine". Tuot in üna vouta il dücha fet rudlêr ünqualchosa ch'el avaiva clappô aint con sieu stivel; que eira üna granda cravuosta d'paun tuot cuverta da büergia.

Allur' il cunt de Saulnes vzet cu cha'l dücha de Hardimont pigliet sü il töch d'paun, il süjantet cun tuotta attenziun cun sieu fazöl ornô della vopa, ed il mettet sün ün baunch del boulevard, bain in evidenza nel clêr d'üna linterna a gas.

Ma che fais vus cò? dschet il cunt riand da schluppêr. Essas dvantô nar?

Que ais in algurdentscha d'ün pover hom chi ais mort per me, respondet il dücha cun vusch ün po tremblanta . . . Nun riè, mieu cher, fè'm que plaschair.

Suainter François Coppée.

B. Las chotschas pezzedas.

In nossa scoula eira ün mat da povers genituors, chi portaiva chotschas cun pezzas da tauntas coluors, cha nus tuots avaivans nos spass landervi. E cur cha crajaivans ch'ellas füssan propi a fin e cha compariss ün pêr nouvas, schi capitaiva süllas veglias darchò üna granda pezzuna

brüna, e tuot las pezzinas intuorn paraivan d'ir cun pü curaschi incunter al avegnir — scu cha fo ün pövel scuraschieu, cur ch'ün valent hom da stedi as metta alla testa del guvern. Al retuorn dallas vacanzas, nos pü grand spass eira da visitêr las chotschas da Durì, ed üna granda riseda resunaiva nel cortil della scoula, sch'ellas eiran intaunt dvantedas auncha pü sgiagliedas. Quaunt am trupag uossa da quaistas risedas! Que nun eira vairamaing mêl managiô — ma taunt ourdvart tuct e scuschidrô. Nus vzaivans be las pezzas sgiagliedas, ma nun inclegiaivans, che ch'ellas quintaivan: L'immensa e pïsserusa amur materna, las nots passedas vagliand e las larmas spansas, vzand, cha tuot la sfadiusa lavur nun reuschiva a prodür oter cu üna chosa chi procuraiva a sieu mat la beffa dels conscolars! Cun che meskina somma d'munaida stuvaiva la povra mamma fêr frunt allas spaisas d'economia, e cu ch'ella averò cusieu anxiusamaing per cha las chotschas possan auncha entrer nel an nouv! Quaunt pü preziusas eiran quaistas chotschas cu las pü bellas e modernas chotschas inglaisas cun lur fodas irreprensiblas! Avais forsa udieu ch'ün peja hozindì sommas immensas per queders da vegls artists, ils quêls sovenz nun savaivan niauncha pittürêr inandret, ma chi haun savieu metter in lur queders taunt' amur e devoziun, cha aunch' hoz, zieva bgers tschentinêrs, ün as sainta vivamaing commoss in ils contempland? Ebbain, las chotschas pezzedas da Durì eiran üna da quaistas ouvras d'art, ed eau uossa dess bger, sch'ellas füssan vnêlas — eau las pendess vi alla parait sco üna charta geografica e cul bastun as mussess eau il müravglius indschign dell' amur materna, quaunta riflessiun e quaunt pissèr chi ais lavurô aint in quaist miser töch d'vestimaint — taunt bger, cha niaunch' il prüm schneder da Paris nun füss bun da fêr zieva, ma stuvess exclamêr: Taunta pazienza nun ho üngün schneder ne üngüna maschina, taunt po fèr be üna mamma!

Allura comprendessas, quaunta stupidited cha que voul per rir da têlas chotschas. Chi chi so pezzêr in quaist möd, nun po esser be ün solit umaun: la mamma da Durì stuvaiv' esser üna duonna excepziunêla e que am displescha be, cha nus mê nun dumandettans a Durì il permiss d'ir a la chattêr. Scha mê cha vus vzais üna vouta similas chotschas, schi s'impissè a que cha s'he hoz quintô. Ch'ün inclegia l'istorgia d'origine da têlas chotschas pezzedas e ch'ün sapcha lêr landrour tuot que chi füt cusieu aint in quellas — que ais pü important cu ch'ün sapcha lêr bgers toms d'istorgia universêla u ch'ün hegia cogniziun dell' origine dels vulcans. Perchè ais que pü important? Perchè cha que nun do ünguotta d'pü trid cu da rir our e beffagêr l'amuraivla e diligiainta lavur, e nossa vaira educaziun as muossa nun riand mê nel fos lö. Ma per obtgnair quaista educaziun nun güda ne l'istorgia natürêla ne l'universêla, — per quaunt importantas ch'ellas uschigliö sajan, — ma be l'egna reflessiun sur la vita da noss conumauns. Scha vus incuntrais üna vouta ün mat cun chotschas pezzedas in tèla maniera, il quèl as trupagia della beffa da sieus cumpagns, schi pür incuraschi'l: „Sajast superbi da ta mamma, tü portast las pü preziusas chotschas del muond!“

Nun ais que vaira? Nun ais l'amur della mamma cusid' aint in quellas e nun ais que bger pü bel e pü distint cu scha füssan rechamedas in or? Ch'el las porta pür cun superbgia e recognuschentscha! *Suainter Fr. W. Foerster.*

§ 311.

Exercizis.

A. (in scrit).

1. Conjughescha completamaing l'indicativ preschaint, il conjunctiv preschaint e l'imperativ d'ün verb della prüma conjugaziun, chi esibescha la müdeda vocalica **a** > $\bar{\textbf{e}}$.

2. Fo l'istess cun ün verb della seguonda u della quarta conjugaziun chi esibescha quaista müdeda.

3. Fo l'istess cun ün verb esibind la müdeda **e** > **ai** (avaunt *n* u *m*), la müdeda **o** > **ou** u la müdeda **i** > **e**.

4. Conjughescha il futur sintetic da propuoner ed artschaiver.

B. (a buocha).

1. Che fenomêns tendan a prodür üna dispariziun della müdeda vocalica in bgers verbs? Do exaimpels.

2. Corrigia, scha cuntegnan sbagls, las frasas seguaintas: a) La duonna s'almiantet ad ota vusch. b) Il giuven impuondaiva fich mêl sieus raps. c) Il samaritaun demuosset misericorgia al pover viandaunt. d) Nus evdains a Samedan. e) Els baivettan ova frais-cha. f) Nus nun suos-chaivans entrêr. g) Nus guarantains tuot noss artichels. h) Petrus snejet il salveder. i) Üngünas occasiuns nun as preschaintettan. k) La matta nun respuondet. l) Chi'm voul amuossêr il mistèr da mieu bap? m) Martin s'inchambüerlet, il chaun l'odit e cumainzet ad üerlêr. n) E. B. Nus podain be ans salvar retuornand alla natüra. o) Els nun consaintitten. p) Nus ils convaindscherons.

3. Nomna verbs chi vegnan conjugôs cull' elisiun vocalica. Che fuormas della conjugaziun esibeschan tèla elisiun?

4. Conjughescha il preschaint ind. da mnèr e da vair, il preterit da psêr, l'imperfet ind. e conj. da sgèr, il futur sintetic da tgnair.

5. Do la seguonda persuna del singular da tuots ils temps per ils verbs risagèr, pchèr, cussglièr, trèr.

6. In che consista l'irregularited dels verbs cognuoscher, artschaiver, prevaier?

Müdedas consonanticas.

§ 312.

Duplicaziun d'ün consonant.

1. a) L'ortografia ladina duplichescha in generèl ün consonant simpel, chi segua ün vocal cuort ed accentuô: **matta**, **avettans**, **decenni**, **stretta**, **quella**, **tschuetta**, **sconfitta**, **duonna**, **uossa**, **tössi**, **pütta**, **baruffa**, **füssan**, **chüzza** etc.

b) Ma dals consonants, chi staun alla fin d'ün pled, vain in tèls cas be **s** duplichô, da maniera ch'ün scriva hoz bainschì cun duos **s**: **pass**, **concess**, **miss**, **öss**, **scuoss**, **tuoss**, **discuss**, **füss** etc., ma cun ün sulet consonant **amet**, **bragit**, **sten**, **fat**, **stret**, **quel**, **tet**, **pom**, **ruot**, **condüt** etc.

c) D'otra vart, ün consonant duplichô nellas condiziuns expostas suot a, resta in generêl dobel, eir scha l'accent, gnand il pled slungiô tres üna desinenza, crouda sün üna silba posteriura: **mattauns**, **strettischem**, **dunnauns**, **püttêr**, **barattèr** etc.

Rem. 1. In bgers pleds vain ün consonant eir duplichô sainza cha las condiziuns precedaintas sajan realisedas, per motivs püramaing istorics, que voul dir as basand süll' etimologia latina (u melavita eir sainza motivs istorics, in imitand simplamaing l'ortografia italiauna). Uschè avains: **accuorrer**, **addieu**, **addöss**, **affêr**, **aggiundscher**, **aggravi**, **alleger**, **ammegldrêr**, **annunzia**, **appertgnair**, **apposta**, **arrivêr**, **attempô**, **avversiun**, **azzur**, **effusiun**, **errur**, **iffladüra**, **illecit**, **illò**, **immens**, **innozaint**, **occuorrer**, **offrir**, **ogget**, **oppuoner**, **orribel**, **raccumandêr**, **rappreschentant**, **uffizi**, etc. Ün têl proceder ais però critichabel, e püss da quels chi haun speciêlmaing stüdgiô il problêm (in prüma lingia il Dr. Florian Melcher barmör), tuot in admettand ch'ün possa artegner il consonant dobel nel cas trattô suot c, dumandan ch'ün metta ün sulet consonant nels ùltims exaimpels citôs. La nouva ortografia ladina uffizchêla*) tegna quintda quaist giavüsch in ün tschert möd, scrivand cun ün sulet consonant **agiundscher**, **agravi**, **aversiun**, **oget**, **rapreschentant** etc., conservand però il consonant dobel nella püpart dels oters cas exemplifichôs.

*) „Ortografia ladina", publichada per incombenza dell' Uniun dels Grischs da N. L. Gisep, Cuoira 1920. Quaist cudaschet rappreschainta ün lodabel sforz da mantgnair l'uniformited dell' ortografia ladina, in fand tschertas concessiuns als adversaris da quella normeda tres Pallioppi per l'Engiadin' Ota ed in stabilind reglas per l'Engiadina Bassa. La stampa da quaista grammatica eira già memma avanzeda, nel momaint dell' appariziun del prenomnò cudaschet, per cha l'autur and hegia pudieu tgnair quint.

Rem. 2. Dal punct da vista fonetic as güstifichescha il mantegnimaint d'ün consonant dobel in quaists cas be cur cha'l vocal ais seguieu d'ün **s**, siand cha **s** simpel traunter duos vocals designescha ün oter sun cu **s** dobel traunter duos vocals: il prüm ais „lam“. il seguond „asper“.

s in asiatic ais different dad **ss** in assister, mo **m** in imegna ais absolut identic cun **mm** in imminchа., e **r** in orizi cun **rr** in orribel etc.

Rem. 3. Alla fin d'ün pled nun cognuoscha la lingua ladina il sun d'ün **s** lam, da maniera cha variaziuns scu nos e **noss**, vos e voss, pais, m'impaiss, sun exclusivamaing graficas.

2. L'applicaziun da quaistas reglas ais già steda musseda in divers lös, p. ex. nel § 193, chi tratta dalla formaziun del feminin dels adjectivs, nel § 24, chi tratta della fuorma feminina da tscherts substantivs, nel § 60, No. 3, chi expuona üna dellas müdedas, allas quêlas sun suottamiss ils noms aunz cu pigliêr üna desinenza augmentativa u diminutiva.

L'applicaziun al verb ais simila, siand cha taunt nel tschep cu nella desinenza il consonant simpel (exceptuô **s**) appera alla fin d'üna fuorma, nellas condiziuns expostas suot 1 b, cioè in silba cuorta ed accentuêda, intaunt cha'l consonant dobel appera immez la fuorma. Las unicas fuormas cun consonant simpel sun: a) la prüma persuna sing. del indic. preschaint, b) la prüma e terza persuna del preterit, c) il masculin del p. p. da tscherts verbs irregulêrs. Tuot il rest della conjugaziun esibescha il consonant dobel, upöja cha'l verb saja otramaing irregulêr.

a) Eau baruf, eau blastem, eau clap, eau favel, eau m'impip, eau impiz, eau permet, eau sez, eau sfier, eau stüz, eau tem, eau vez etc.

Mo: tü baruffast, el baruffa, nus baruffains, vus baruffais, els baruffan etc.; tü blastemmast, clappast, favellast, impizzast, t'impippast, permettast, sezzast, sfierrast, stüzzast, temmast, vezzast etc.

Ils verbs cull' elisiun vocalica haun natürêlmaing darchò il consonant simpel nellas fuormas chi perdan il vocal: vus blastmais, vus tmais etc.

b) Eau (el, ella) amet, giodet, cusit, füt, lavuret, impromettet etc.

Mo: amettast, giodettans, cusittas, füttan, lavurettan, impromettettan etc.

× **Rem.** Per üna deviaziun da quaist' ortografia mera No. 5a.

c) condüt, cret, dit, eret, esat, fat, inclet, let, neglet, ruot, scrit, sdrüt, stret, trat, tit etc.

Feminin (e plural collectiv): condütta, cretta, ditta, eretta etc.

Rem. Per üna deviaziun da quaist' ortografia mera No. 5 b.

Analogamaing a que chi ais sto dit suot 1 b, conservan ils tscheps e las desinenzas contgnand **ss** quaist consonant dobel eir alla fin:

aa) Eau chass, eau m'impaiss, eau muoss, eau press, eau profess, eau tschess, eau tuoss etc.

Rem. Quaista regla nun vain però universêlmaing observeda. Pı stüt tar il verb simpissêr chatt' ün suvenz la prüma persuna sing. del indicativ preschaint cun ün sulet **s**: m'impais. Que's güstificha foneticamaing (mera rem. 3 süsura), ma na logicamaing, upöja cha'ls autuors in questiun elimineschan complettamaing tuot s dobel alla fin d'ün pled, que ch'els però nun faun, da maniera ch'ün inclegia difficilmaing, perchè ch'els derogeschan be per quaist sulet verb alla regla generêla.

Eau lavurand, m'impais, cu spert passaiva.

L'inviern chi lung e lungurus paraiva. *Caderas, Sorrirs,* 35.

Oh eau podess cridêr scha'm impais sco ch'el am guardet, cur el pigliet cumgiò da me. *Robbi, Ang.* 19.

Ma craja'm pür. cher' Uorschla, im vain ün po la pel gilligna, be scha m'impais, cha vess dad esser mastrêl. *Ann.* XXX. 180.

Cher Dieu! Cur m'impais cha las bestias haun pü güdizi cu'ls umauns! *Grand, Chapè* 71.

E sun eau eir sulet, m'impais:
Fidel tieu cour tuottün' am ais. *Z. Pallioppi, Poesias.*

bb) Eau (el, ella) amess, giodess, gniss, cusiss, füss, imprometiess, lavess, etc.

cc) Commoss, (commander), moss (mouver) progress (progredir), possess (possidair, posseder) sfess (sfender), E. B. viss (vair) etc.

Exaimpels.

a) Bun amih, avessas vus vöglia da barattêr cun me?... Na, cher Signur, eau nun barat. *Pr. Cud.* 56.

Eau nun chat alchüna cuolpa in el. *Menni, Joh.* 19, 4.

Chi tschercha, chatta. *Menni, Matt.* 7, 8.

Eau sgür bricha nun at cuor zieva. *Ann.* 30, 193.

Cuorra zieva ils homens! *J. B.* 23.

„Eau nun discuor“ — dschet la mulinera. *Grand, Chapè* 90.

E. B. El discurriva be dinrar. V. 352.

Eau, chi favel cun te, sun quel (il Messias). *J. B.* 101.

Nos chêr frêr favella da quaistas chosas. *Menni, 2. Petr.* 3, 16.

Eau impiz üna chandaila. *Clio.*

Üna glüsch staiva solitamaing impizzeda. *Grand, Chapè,* 37.

Eau m'ininfut da sa bella maniera. *Ann.* XXX. 185.

Eau m'infut da quaista sentenza. *Chal.* 1911, 47 *(C. Planta).*

Nus vulains musser alla cusdrigna, cha'ns infuttins d'ella. *Ann.* XXX, 192.

Eau at sbüt. *Robbi, Ang.*, 10.

Chi sbütta te, sbütta me. *Menni, Luc.* 10, 16.

Eau scumet quant cha tü voust, cha tü sarost tschernieu. *Ann.* XXX, 179 *(Fl. Melcher).*

Quaunt voust scommetter? *Pall.* 1, 658.

Ad ais ün' ura ch'eau spet tias spiegaziuns. *Grand, Chapè,* 94.

Spetta cha vögl discuorrer duos pleds cun Clara. *Ann.* XXX, 189.

Eau stüz il fö. *A. Robbi.*

Lucas stüzzet l'es-cha, smuntet e's zoppet davous l'esna. *Grand, Chapè,* 53.

Eau tem d'avair lavurô invaun per vus. *Menni, Gal.* 4, 11.

Eau nun tem ünguotta. *Grand, Chapè,* 45.

Els nun temman da blastmêr. *Menni, 2 Petr.* 2, 10.

Eau vez, cha tü est ün profet. *J. B.* 101.

Eau vez cha tieus palazs sun pittürôs. *Ann.* XVI, 249 *(Z. Pallioppi).*

Tü pover tamberl! Vezzast cha tü est bod uschè bluord da que cha tü perast. *Ann.* XXX, 179.

b) Ed üna visiun apparit a Paulo da not: ün hom da Macedonia comparit avaunt el, l'arovet e dschet: Vè nò in Macedonia e güda'ns! E cur el avet vis quella visiun, procurettans nus da passèr dalum in Macedonia. *Menni, Act.* 16, 9—10.

Els nun podettan arrivêr in ün di a Berna. La prüma saira gnittan els ad ün god s-chür Els as resolvettan da pernottêr lo. L'esan e'l chaun as mettettan suot ün bös-ch. Il giat as rampchet sün ün ram e'l chöd as plachet sülla tschima. II, 20.

c) Scu gia dit, tschertüns sun per Duri. *Ann.* XXX, 179.

E. B. Ma ils Güdeus gnittan plains d'invilgia e contradivan allas chosas dittas da Paulo. *Biblia E B., Act.* 13, 45.

Cristo ans ho elets aunz la creaziun del muond. *Menni, Ef.* 1, 4.

Vus essas la generaziun eletta. *Menni, 1. Petr.* 2, 9.

Rudi ho sieu nom inscrit in tuot sieus cudeschs. *A. Robbi.*

Tia ledscha ais inscritta nels cours da tieu pövel. *Lit.* 186.

Ün nouv sistem eira gnieu introdüt in Germania. *Tönd.* 440.

Tres tia prudenza sun introdüttas bunas instituziuns per quaist pövel. *Menni, Act.* 24, 3.

Nun avais vus mê let que cha David fet? *Menni, Marc.* 2, 25.

E. B. Las scrittüras da Luther gnivan lettas da blers. *And.* 90.

Nun permetter cha tieu pled vegna retrat a tieu pövel. *Lit.* 200.

E. B. Üna chosa regalada alla baselgia nun podaiva plü gnir retratta. V, 29.

Quaist s-chabè eira evidentamaing ruot. *Grand, Chapè,* 28.

La morta dschet cun vusch ruotta: „Che voust tü?" *Pr. Cud.* 32.

A sto scrit: Mia chesa ais üna chesa d'oraziun. *Menni, Luc.* 19, 46.

Eau crai a tuottas quellas chosas chi sun scrittas nella Ledscha e nels profets. *Menni, Act.* 24, 14.

Il marid e la mugliêr as guardettan stupefats. *Grand, Chapè,* 43.

Malgiaretta stupefatta. *Robbi, Ang.* 45.

aa) Quaist confess eau a te, ch'eau crai cha vegna ad esser üna resüstanza dels morts. *Menni, Act.* 24, 14—15.

Il amiaivel salüd ch'eau demuoss ad ün disfortünô, il fò esser containt. *Robbi, Tes.* 5.

Frers, eau nun m'impais, d'avair già obtgnieu il premi. *Menni, Philipp* 3, 13.

E. B. La doctrina ch'eug muoss non ais la mia. *And.* 128.

Eau tschess da m'interessèr per quaista discussiun.

bb) Scha quist infaunt avess da dvantèr ün leder! *Pr. Cud.* 75.

Sch'eau m'avess ingiannô? *Grand, Chapè,* 57.

Be ch'eau savess, perchè ch'eau non plesch a te. *Grand, Chapé,* 21.

Svess scha Frasquita avriss la porta, e scha reuschiss al Corregidor da la surprender . . . *Grand Chapè,* 48.

Scha m'acadiss üna vouta, ch'eau gniss in grand bsöng, schi vögl eau gnir a piglier il daner. *Pr. Cud.* 131.

Sch'üngün nun füss cuaint! *Grand, Chapè,* 56.

cc) E. B. Dals quaders teis ningün nu'm ha commoss
Tant co'l „Retuorn in la paterna val".
Chal. 1911, 17 *(Lansel).*

Pochs momaints ans sun auncha concess dad esser quia unieus. *Ann.* XII, 235 *(J. T. Gredig)*

Al orizont politic as mussaiva quel „punct nair", supra il quêl gniva discuss in tuottas las giasettas. *Tönd.* 14.

Il sigr. Uvas-ch ho imromiss da gnir a sagêr las prümas üjas da nossa vit. *Grand, Chapè,* 24.

Chi ais tia bella, sch'ais permiss da dumandêr? *Ann.* XVI, 250.

El tret aint il vstieu, cha il chapitauni l'avaiva tramiss no dalla barcha. II, 107.

× 3. Püss autuors nun observan, per ün tschert numer da verbs, la norma exposta suot 1 c (p. 868). Els drovan il consonant dobel u simpel suainter cha l'accent crouda sül tschep u sülla desinenza. Usché p. ex. chattains nels scrits da Menni, nel Prüm Cudesch da Scoula del 1833 ed in oters lös las variaziuns seguaintas traunter il consonant simpel ed il consonant dobel:

Indicativ preschaint	Conjunctiv preschaint	Imperativ
S. 1. dispuon	dispuónna	
2. dispuónnast	dispuónnast	dispuónna
3. dispuónna	dispuónna	dispuónna
P. 1. disponins	dispuónnans	disponin
2. disponis	dispuónnas	disponì
3. dispuónnan	dispuónnan	dispuónnan

Infinitiv preschaint: dispuónner.

Tuot las otras fuormas cun consonant simpel: disponiva, disponit, disponiss, disponind, dispuonerò, dispuoneregia etc. (per las duos ultimas pussibelmaing eir la variaziun: dispuonnerò, dispuonneregia etc.). Mera p. 706—707.

Bgers haun intraprais da compuonner l'istoria dellas chosas seguidas traunter nus. *Menni, Luc.* 1, 1.

Gallicius complit la lavur a soddisfacziun della Synoda, componind üna confessiun da cretta, la quêla gnit preschanteda nella dieta raduneda a Coira 1553 als Capos d'ambas confessiuns. *Menni*, *Saluz*, 28.

Quaist raig meltrattet noss babuns, infin a'ls fêr expuonner lur infaunts. *Menni*, *Act.* VII, 19.

„S'imprimmer" ais ün verbo reflexiv, u almain vain drovô scu têl. *Heinrich,* 99.

Il verbo as nomna transitìv, passand l'acziun exprimida sün ün oter oggett. *Heinrich*, *41.*

Il bap s'oppuonna a nossa uniun. *Ann.*, 13, 272.

Scodün chi's fo raig, s'oppuonna al imperatur. *Menni, Joan.* XIX, 12.

Mo siand ch'els s'opponivan e blastmaivan, als dschet Paulo, squassand sia vestimainta: Vos saung vegna sur vos chô. *Menni, Act.* 18, 6.

Ils baruns s'opponittan als progets del raig. *Pr. Cud.* 201.

Chi postpuonna sia vita in quaist muond, la conserverò per la vita eterna. *Menni, Joan.* XII, 25.

Gesu als proponit quaista sumaglia. *Menni, Luc.* XV, 2.

Ün peer bös-chets al fettan supuonner cha na daköntsch füss ova. *Pr. Cud.* 109.

Rem. Nella litteratura veglia eira quaista variaziun traunter consonant simpel e consonant dobel, suainter l'accentuaziun, bger pü frequainta. Usché chattains (però irregulêrmaing): acrapêr-acrappa, adrizêr-adrizza, amêr-amma, amazêr-amazza, batter-batains, duonna-dunauns, bramêr-bramma, clamêr-clamma, cuorrer-curins, dazipêr-dazippa, dubitêr-dubitta, †hufferir-hufferra (= offrir-offra), infitêr-infitta, (iffitêr-iffitta), quietêr-quietta, sculuzêr-sculuozza, sdrapêr-sdrappa, sazêr-sezza, trametter-tramatet etc. etc.

A chi clammast? ***Robbi, Ang.*** 41.

Andreia clamma our da fnestra. ***Robbi, Ang.*** 43.

Eau vögl clamêr la fantschella. ***Robbi, Ang.*** 41.

Con chi discuorra quaist hom? ***Grand, Chapè,*** 85.

Desch vuschs alla vouta volaivan discuorrer, ma la camerièra, scu la persuna la pü stimeda della cumpagnia, cumandet silenzi a tuots e discurit in quaist möd. ***Grand, Chapè,*** 95.

Ün discuriva dalla probabilited d'üna nouva guerra trauuter Napoleun e l'Austria. ***Grand, Chapè*** 33.

Il vent as quietet. ***Pall.,*** 1, 187.

Mo, mo, quietta't, mieu chêr. ***Ann.*** 16, 252 ***(Pallioppi).***

† Izẽ dimê sü l's pass da las uias, & taunts scho uus mê acchiatês, schi clamò a las nuotzes. ***Bifr., Matt.*** 22, 9.

Scodün chi scherchia aquel acchiatta. ***Bifr., Matt*** 7, 8.

Vn schert hum gniua giu da Jerusalem à Jericho, & sin batèt ils saschins. ***Bifr., Luc.*** 10, 30.

Bricha tuots gnins a durmir, imperscho tuots gnins à gnir müdôs, & aque praist, in ün batter d'oeilg. ***Bifr., 1 Cor.*** 15, 52.

Bgiers sun clamôs, & puogs sun scharnieus. ***Bifr., Matt.*** 21, 14.

Schi dimê Dauid clamma aquel l'g signer, schi inchemoed es el ses filg? ***Bifr., Matt.*** 22, 45.

Liüschi sco glimyras ilg muond, mantgniand l'g plêd de la uitta, ch'eau m'possa ludêr ilg di da Christi, ch'eau nun hegia curieu uaunamaing. ***Bifr., Phil.*** 2, 15—16.

Nu savais uus fuorza che a quels chi cuorran a la cuorsa, che cuorran bain tuots, mo ün sul arschaiua la premgia. *Bifr., 1 Cor.* 9, 24.

Üna duonna Samaritauna. *Bifr., Joh.* 4, 7.

Et aquaist tuots continueuan par üna in l'uraciun, & in lg aroef cũ las dunauns. *Bifr., Act.* 1, 14.

Chiesa da Israel, hauais uus forza in quaraũta ans ilg deserd huferieu à mi sacrificis, & hostias? *Bifr., Act.* 7, 42.

Et Jesus dis agli: guarda tü nun dias ad alchiüni, mu uatten et amuossa te d'ues agli sacerdot, et hufferra l'g duñ, quel chi ho cumãdô Moses che uigna hufferieu in testimuniaunza ad els. *Bifr., Matt.* 8, 4.

Eau dun ad ellas la uitta aeterna, ne uignen à prîr in aeterna ne qualchiün las sthdrappa aquellas our da mieu maũ. Mês bap quael chi ho do à mi es plü grand co tuots, & üngiün nu pò dstrapêr dalg maun da mês bap. *Bifr., Joh.* 10, 28—29.

× 4. a) Siand cha foneticamaing nun exista üngüna differenza traunter:

-is seguonda pers. pl. del indic. preschaint, ed

-iss prüma e terza persuna del conjunct. imperfet, schi vegnan amenduos fuormas da tscherts autuors scrittas cun s dobel.

Vus gniss bannieu, scu testimoni. *Grand, Chapè,* 45.

Chi essas vus, chi sbragiss in quaista manièra? *Ibidem,* 79.

Cu? non udiss! Eau sun il patrun. *Ibidem,* 78.

Dieu s'allegra mieus mats! Dinuonder gniss, ed inua via? *Robbi, Ang.* 11.

b) Similmaing as chatta qualgedas la seguonda persuna plur. del futur sintetic cun s dobel: vus aveross, chatteross etc.

Scha vus essas resolts dad adempir conscienziusamaing ils dovairs sublims e senchs unieus a quist stedi, schi confermaross uossa l'impromissiun chi's uniro per tuotta vossa vita. *Lit.* 162.

Cun cor pür e cun leivs senchs confermaross l'impromissiun avaunt Dieu. *Lit.* 117.

Allura vaross imprains il matrimuni eir in sia part celeste. *Lit.* 162.

c) Eir la seguonda persuna plur. del imperativ, seguida d'ün pronom reflexiv vain dellas voutas scritta cun s dobel: Algurdess! impissess! (eir simpissess!) etc. Mera pag. 395.

Impissess be, quaunt cha que ais, cha quists pitschens utschels saun dalum cuorrer e maglêr svessa. *Pr. Cud.* 92.

In contraseng da que s p o r d s c h e s s l'ün a l'oter il maun dret *Lit.* 163.

× 5. A stu eir gnir manzunô cha püss autuors drovan ün consonant dobel a) nella prüma e terza persuna del preterit: avett, gnitt, fett etc. b) nel masculin da p. ps. glivrand cun t: ditt, fatt, scritt etc.

a) Circa al medem temp, Samedan c u m p r e t t aunch' ün' otr' alp. *Ann.* 13, 216 *(Gianzun).*

Bever as m e t t e t t a fabrichêr üna chamanna d'alp. E Bever nun f a b r i c h e t t quista chamanna sper Bever, nels contuorns da Bever. Ma Bever f a b r i c h e t t la chamanna sper S-chanf. *Ibidem.*

Ma la regla vaiva excepziuns. Üna têla excepziun g n i t t statuida nel 1604. *Ann.* 13, 219.

b) Ün stu avair fuonz i n s c r i t t in estim. *Ann.* 13, 221 *(Gianzun).*

Dretts e dovairs da chôs d'alp sun i n s c r i t t s nellas ledschas d'alp. *Ibidem,* 221.

Estim da muaglia vegn f a t t da temp vegl mincha 5 anns. *Ibidem,* 224.

Abüs i n t r o d ó t t s in nos linguach. *Heinrich,* IV.

E. B. La chiampagnia s'covernet con ils corps dels Romans v i t t s. *Chal.* 1824.

Avaunt als paraiva la Schvizera memma sulvedgia e lur pajais memma s t r e t t. *Pr. Cud.* 169.

§ 311.

Aggiunta d'ün consonant.

1. Ils verbs a d d ü r, a r d ü r, c o n d ü r, i n d ü r, i n t r o d ü r, p r o d ü r, r e c o n d ü r, r e d ü r, r e p r o d ü r, t r a d ü r (tuots contgnand l'elemaint - d ü ŕ = latin d ū c e r e, *mnér*), scu eir ils verbs d e s d r ü r u simplamaing s d r ü r (latin d e s t r u e r e) e c o n s t r ü r u c o s t r ü r (lat. c o n s t r u e r e) vegnan conjugôs in duos differentas manieras: u cun j inserieu zieva -ü- in tuottas fuormas exceptuô l'infinitiv preschaint, u sainza têl j; in quaist ultim cas vain però l'j tuottüna conservô nella prüma pers. del indicativ preschaint.

	condüj	u	condüj
	condüjast		condüast
	condüja		condüa
	condüjains		condüains
	condüjais		condüais
	condüjan		condüan
Similmaing:			
	condüjaiva	u	condüaiva etc.
	condüjet		condüet etc.
ch'eau	condüja		condüa etc.
„	condüjess		condüess etc.
	condüja!		condüa! etc.
	condüjarò		condüerò etc.
	condüjaregia		condüeregia

× **Rem. 1.** Suainter Pallioppi, chi admetta in sieu *Verb* be la seguonda varianta, nun as trattess que dell' aggiunta d'ün j nella prüma persuna del ind. preschaint, dimpersè da sia perdita (elisiun) in tuot il rest della conjugaziun. Effectivamaing sch'ün as basescha sül latin, ais ün **c** ieu pers in tuot ils verbs contgnand l'elemaint -dür, ma têl **c** nun avess pudieu as transmüdêr in **j**. Quaist ultim ais bgeranzi ün' epentesi fonetica (§ 177), analoga a quellas cha podains observêr in pleds scu ajer (lat. aër), ideja (lat.-grec idea) etc. u nellas variantas süjur, süjantêr etc., daspêr süur, süantêr etc. Del rest, il verb sdrür nun contgniva in latin ün **c**, e tuottüna vain eir el conjugô cun ün **j** inserieu. Cfr. § 311, 2.

Rem. 2. Davart ils particips da quaists verbs mera § 315.

Rem. 3. Davart la variaziun valladra del infinitiv, culla terminaziun -üer (u -üjer) mera p. 557.

Rem. 4. Eir ils verbs annüjêr (fr.), imbrüjêr (tud.), prüjêr, sflüjêr, süjêr vegnan qualgedas scrits sainza l'j, conservand però adüna quaist custab nella prüma pers. del indic. preschaint: Annüj, imbrüj, prüj, sflüj, süj.

Rem. 5. Il verb construr (costrür) ais squasi ieu pers, siand el stô rimplazzô tres la fuorma alla moda construir, nel che as manifesta sainza dubi l'influenza del tudais-ch *konstruieren*. (Desdrür [sdrür] nun aviand ün simil concurrent tudais-ch, ho podieu surviver!)

Però il p. p. construüt s'ho fin uossa conservô, mo ais in prievel da stovair ceder sia plazza a construieu. Mera § 315.

Rem. 6. Il verb crajer, chi ho eir ün infinitiv crair, scu scha füss della seguonda conjugaziun, vain però conjugô scu verb della terza, conservand dappertuot l'j. Davart sieu p. p. mera § 315.

Exaimpels (mera eir p. 559).

a) Verbs contgnand l'elemaint -dür (ducere).

Eau addüj nel seguaint trais categorias da pleds. *Melcher, Gard.* 7.

Inua as dess ardür que pover infaunt? *Robbi, Ang.* 40.

Eau podess addür aunch' oters exaimpels. *Tönd.,* 141.

Che s'ardüa a vus co? *D. S.* 1912, 60.

† Vna chiañna sputêda nun uain el ad arumper, & ün pauailg chi füma nun uain el ad astüzzêr, in fina taunt ch'el ardüia l'g güdici alla uictoria. *Bifr., Matt.* 12, 20.

† Eau met suot mieu chioerp & l'g ardüch alla seruitüt, par che nu duainta in qual guisa, che predgiand eau als oters, ch'eau m'ues duainta arfüdô. *Bifr., 1. Cor.* 9, 27.

Süllas vias chi condüjan vers l'Italia e la Frauntscha fet Nathan construir püssas chesas per viandaunts. *Pr. Cud.* 65.

La portetta condüa güst alla chambra da dormir. *Grand, Chapè 42.*

Allura il condüa il diavel nella sencha citted, e'l tschainta sün l'ela del tet. *Menni, Matt.* 4, 5.

La modestia condüa all' ümilted. *Pr. Cud.* 279.

† Quaels schi tü condüiast degnamaing à dieu, schi faest bain. *Bifr., 3. Joh.* 6.

† L'g agnilg quael chi es in meza l'g thrun aritscha aquels, & l's cundüia a las uiuas funtaunas da l'oua. *Bifr., Apoc.* 7, 17.

† Per che eau sun par passêr traes Macedoniã & uing forza ad arumagnair tiers uus, par che uus m'condüias da par tuot innua ch'eau uing ad ir. *Bifr., 1. Cor.* 16, 6.

Eau'm fet condür in ün hôtel. *Tönd.* 306.

Condüè'm vos frer il pü giuven. *J. B.* 20.

Rechberg condüjet üna pitschna truppa. *Pr. Cud* 222.

Guler ed il barun da Rhäzüns condüjettan lur truppas nella choda battaglia. *Pr. Cud.* 204.

L'amih il condüet sün üna barcha IV, 18.

Füss quaist hom hoz stô ün vittürin, condüant (= condüand) üna chargia da sassa, schi ogni polizist l'avess arrestô. *Tönd.* 298.

In ün unic mais condüettan ils bastimaints a vapur 130.000 persunas da Luzern a Flüelen u viceversa. IV, 40.

La duonna da Jörgenberg regalet sias zojas alla baselgia, acciò cha ils serviaints da Dieu tramettessan lur aröfs a tschêl, per cha il Segner condüjess sieu marid dall' iniquited al bain. *Pr. Cud.* 186.

Dieu as condüerò nel pajais impromiss. *J. B.* 26.

L'humaun ais destinô ad üna megldra soart (cu la bestia); sieu caracter l'indüja a tscherchêr sieu simil, e la necessited il constraindscha lotiers. *Robbi, Tes.* 2.

Ils Güdevs mnettan Paulo avaunt il tribunèl e dschettan: Quaist indüa la glieud a servir a Dieu cunter la Ledscha. *Menni, Act.* 18, 12—13.

Scu cha and sun differentas metodas per piglièr possess d'üna fortezza, uschè and do que eir differentas manieras per indür il cour d'üna duonna alla capitulaziun. *Tönd.* 213.

Carl il Grand introdüet buns regolamaints nella Rhätia. *Pr. Cud.* 172.

Fos dottuors introdüeron suot maun discussiuns perniciusas. *Menni, 2. Petr.* 2, 1.

Ün pêr pitschens bals servittan d'exercizis preparatoris nel sotèr, acciò ch'eau non m'introdüess memma timida in mia prüma saison da carneval. *Tönd.* 7.

Quêla da quistas stagiuns prodüja la pü bgera frütta? *Pr. Cud.* 156.

Quaist grand bös-ch prodüa früts pitschens e miserabels. *Pr. Cud.* 11.

Barba Lucas eira ün floricultur taunt expert, ch'el pervgnit a prodür nouvs exemplêrs a forza da stentusas combinaziuns. *Grand, Chapè* 13.

L'utschè mez-mür oda quel sun fin cha'ls fils prodüan, gnand miss in movimaint tres il sbatter da sias elas, u ch'el sainta la vibraziun del ajer. V, 222.

Vzais lò üna prouva da que chi pò fêr il dirmêl; in che stedi da la societed ch'esser saja, cha vus and faròs üss, vzaròs ch'el prodüarò l'istess mêl. *Robbi, Tes.* 34.

† Perche la terra, quaela chi pardüia l'herua nüzzaiffa ad aquels, da quaels cun la lauur ella uain abiageda, arschaiua la benedischun da dieu. Mu aquella chi pardüia spinas & chiarduns, es arpruueda & prusmaunta à la maldischun. *Bifr., Ebr.* 6, 7—8.

Recondüa quaists giuvens cristiauns nella bratscha da tieu Bap. *Lit.* 137.

E. B. Ils bastimaints recondüaivan con sai da tuotta sort prodots del oriaint. V, 49.

E. B. El cercheva da calmar lur fanatismo et ils recondüer nels limits della justia et prudenza. *And.* 90.

E. B. Nun dirigerai la spada cunter els, cerchai cun la dutschezza d'als recondür sülla via del orden. *And.* 75.

Albrecht tramettet in Schvizera ils crudels guvernaturs Gessler e Landenberg, per ch'els tirannizessan il pövel ed il redüjessan in taunta miseria, ch'el finêlmaing füss cuntaint da dvantêr sudit del raig. *Pr. Cud.* 200.

Ils Ungiarais redüjaivan ils pajais in deserts. *Pr. Cud.* 182.

Dieu condannet las citteds da Sodoma e Gomorra, las r e d ü a n d in tschendra. *Menni, 2. Petr.* 2, 6.

Las calamiteds della guerra r e d ü j e t t a n il pövel in miseria e poverted. *Pr. Cud.* 183.

Homens pietus darasettan il cristianismo, extirpettan ils gods e r e d ü e t t a n lös sulvedis in contredgias abitablas. *Pr. Cud.* 173.

E. B. Baldiron, d'infausta memoria, r e d ü e t tuots noss comüns d'Engiadina in tschendra. *Mohr,* 46.

Bgers substantivs nun as laschan riguardo lur gener r e d ü r suot üngünas reglas generêlas. *Heinrich,* 12.

Ils prepotents vulaivan r e d ü r ils debels suot il giuf del despotismo. *Pr. Cud.* 181.

E. B. Las Trais Lias volaivan abolir ils drets signorils del ovais-ch e r e d ü e r eir las entradas del vescovadi e surlevgiar ils contadins. VII. 28.

Rudolf da Vaz fet dir ad Andrea de Marmels, cha scha il cardinal nun gniss immediatamaing miss in liberted, schi ch'el allura r e d ü j a r ò sieu chastè in üna muschna. *Pr. Cud.* 196.

Sömmis sun sovenz usche sainza sen, cha la lingua chi exprima il sen s'adatta difficilmaing da'ls r e p r o d ü r. *Tönd.* 299.

E. B. Nel 1536 t r a d ü a Gallicius in romantsch d'Engiadina bassa il bapnos, la credentscha ed ils desch comandamaints. VII, 31.

b) d e s d r ü r, s d r ü r (d e s t r ü r). Davart c o n s t r ü r mera eir 1, rem. 5 e § 315.

Caesar fet c o n s t r ü r üna fortezza. *Chal.* 1824.

At rappreschaintast Tü eir Dieus invilgiuoss, chi d e s t r ü a n las feliciteds umaunas, cur quellas sun memma complettas? *Tönd.* 162.

† L'g filg da dieu es cumparieu par chel s t h d r ü i a las houras dalg diauel. *Bifr., 1. Joh.* 3, 8.

Ils homens dad Uri desdrüettan la fortezza da Sforza Uri. IV, 20.

Ils Grischuns desdrüettan ils chastels austriacs. V, 85.

Mazzêr e desdrür repugna ad ogni hom chi ho il cour a dret lö. *Tönd.* 181.

Allura scu saimper, la guerra eira noscha e crudela, allura scu saimper, la guerra sdrüjaiva la vita, semnaiva la ruina, la devastaziun e la mort. *Ann* XXX, 47 *(Gianzun).*

Be cha'l püf nun sdrüess ils utschels nüzzaivels e las leivras; l'oter butin, scu mürs, rats, talpas al podessans magari cuvir. V, 220.

Sch'eau pudess, schi sdrüess eau tuots quaists insects. *Pr. Cud.* 14.

† Par chiaschun da la spaisa nu uulair dstrür la lauur da dieu. *Bifr. Rom.* 14, 20.

2. Ils verbs s'affadiêr, chastiêr, murdiêr, s'inspiêr, sfadiêr (pag. 265), spiêr, scu eir rir (E. B. rier) e sieus cumposts, arrir e sorrir, piglian in generêl, nella prüma pers. del indic. preschaint, ün h, chi ais però, suainter la pronunzcha da bgers Engiadinais, püramaing grafic: m'affadih, chastih, murdih etc.

Rem. 1. Suainter Pallioppi (Verb, 2a. classa, 1a. subdivisiun, 3a. seria), pigliessan têl h aunch' ün pêr oters verbs, scu colliêr, liêr, sliêr, instriêr, inviêr, traviêr, straviêr, sviêr, urtiêr. Quaists as pronunzchan (ed as scrivan) però hozindì pelpü sainza h: eau li, sli etc., u eir piglian l'augmaint, pustüt nella prüma persuna: eau colliesch, instriesch, inviesch etc.

Rem. 2. Dal punct da vista historic, as basand sül latin u sül tudas-ch, füss da dir ch'üna part da quaists verbs, scu affadiêr, chastiêr, s'inspiêr etc. elideschan ün **h** in tuot la conjugaziun, exceptuô la prüma pers. del indic preschaint, oters, scu murdiêr, inviêr, straviêr — upöja ch'ün ils drova cul augmaint — aggiundschan ün **h** in quaista fuorma. Per radschuns practicas nun paraiva que tuottüna recomandabel da scumpartir quaists verbs in duos differentas classas.

† Mu eau arou uus frars, che uus m'agiüdas me chi m'afadich. *Bifr., Rom.* 15, 30.

† Par che nus adattẽ scodün hum perfet in Christo Jesu in aque ch'eau êr m'afadich, cumbattand suainter la sia uirtüd. *Bifr., Col.* 1, 28—29.

† Par tael frers s'affadiô tiers aquè, che uus profetîzas. *Bifr., 1. Cor.* 14, 39.

Tuot quels ch'eau am, riprend e chasti eau. *Menni, Apoc.* 3, 19.

† Eau tuot aquels, ch'eau am, schi arprend eau i chastih. *Bifr., Apoc.* 3, 19.

Che mê poss eau avair fat in ma vita cha'l Segner am chastia. *Ann.* 30, 180.

Il barun Walter fet ün güramaint, da vulair chastiêr quel, chi gniss a recommanzêr üna uschè perniziusa guerra. *Pr. Cud.* 196.

Mieu bap as ho chastiôs cun perchas, ed eau as chastierò cun geischlas. *J. B.* 60.

L'avvocat ed ils duos canonics accompagnettan il Corregidor fin alla porta del municipi, e s'inviettan allura vers lur chesas. *Grand, Chapè* 34.

Per que chi reguarda a me, nun averò eau mê motiv alchün, chi m'obliess da respuonder a tias dumandas. *Grand, Chapè* 99.

Ils armamaints dell' Austria oblieschan la Prussia da's metter in defaisa. *Tönd.* 256.

Sch'eau crid, schi üngün nun m'ingrazcha per mias larmas, mo sch'eau rih, sch'eau rih sur vaniteds mundaunas — o allura schi, ch'eau sun bainvis da tuots. *Ann.*, 16, 249.

E·B. Tü riast? — Eu ri da mai stess. *Luzzi*, 32.

El am serret riand in sia bratscha. *Tönd.* 210.

Tuot riess da me. *Grand, Chapè* 58.

Nun at fêr rir our. *Tönd.* 223.

Il mulinêr riet orribelmaing nel s-chür. *Grand, Chapè* 57.

E B. Il paur podess rier, scha mincha bouv da maz pajess 100 francs dazi. VII, 179.

La buna bestia s'avaiva sfadieda fin al extrêm da sias forzas. *Tönd.* 298.

Na, na, protestet eau sorriand, il barun nun ho üngüna cuolpa. *Tönd.* 93.

× 312.

Elisiun d'ün consonant.

Püss autuors elideschan in verbs scu appruvèr, druvèr, giuvèr, pruvêr, scruvèr ed oters il **v** in tuot las

fuormas chi haun il tun sülla desinenza, dimena: appruêr, druêr, giuêr, pruêr etc. Ils verbs citôs esibeschan allura üna müdeda consonantica, siand cha'l v appera darchò in tuot las fuormas accentuedas sül tschep. (La püpart haun eir la müdeda vocalica u > o):

próv	gióv
próvast	gióvast
próva	gióva
pruáins	giuáins
pruàis	giuáis
próvan	gióvan

etc.

Üna têla elisiun del **v** ais fich frequainta nella litteratura veglia.

In verbs augmentativs nun cumporta l'elisiun d'ün **v** üna variaziun suainter l'accent, siand ch'in tuot la conjugaziun il tun ais sülla desinenza. Uschè p. ex. sch'ün scriva cuir sainza **v**, schi po il **v** restêr elis tresour: cuesch, cueschast, cuescha, cuins, cuis, cueschan; cuiva, cuiss, cuieu cuirò etc.

Rem. 1. Eir stovair (stuvair) vain scrit sainza **v**: stuair, stuains, stuet etc. Ma quaist verb ais tuottafat irregulêr e nun po gnir classifichô culs verbs südits. Mera sieu paradigma nels verbs anomêls.

Rem. 2. Nella püpart da quaists verbs vo il **v** inavous sün ün **b** u **p** latin u tudais-ch (approbare, adoperare, probare, cupere, schrauben). Be giovêr fuorma ün' excepziun (lat. iocari). In quaist ultim, zieva successa la sincopa del c, as tratta què dimena dell' epentesi fonetica d'ün **v**, u simplamaing d'ün' analogia culs oters verbs da quaista gruppa.

Rem. 3. Scuêr ais adüna sainza **v**; e cuvêr adüna cun **v**.

† Nus hauain tramis er cun els insemmel nos frêr, quael che nus hauain suens in bgierras chioses appruô diligiaint. *Bifr., 2. Cor* 8, 22.

† Tü nu daias apruêr tes signer deus. *Bifr., Luc.* 4, 12.

Eau t'voelg salvêr da l'hura dalg attantamaint, quaela chi vain à gnir in l'g univers muond, par chel approuva aquels chi staũ in terra. *Bifr.*, *Apoc.* 3, 10.

† Che voul adruęr superffgia la terra & tschendra? *L. P.* 90.

† Adrouva in tuottas chiosas ün dret moed. *Schuchiaun,* 342.

† Aruêr (mera suot ruêr)

La pernisch cuvaiva ils övs. *Pr. Cud.* 41.

Eau poss bain am cuvir quist plaschair in mieus vegls dis. *Ann.* 30, 183 *(Melcher).*

Ma, alla fin dels quints, che t'ho la fat? As dschess bod, cha tü la cuissast mel! *Ibidem,* 184.

Scha resulta ün bel vanz a favur della chascha della musica, schi ais que bain da cuvir. *Fögl.* 65, 52.

Nus giuains a buochas la dumengia zieva mezdi e la saira as fo üna partidina. — Nu so La giuêr a chartas? *Ann.* 30, 187 *(Melcher).*

Giovêr al bigliard. *Pall.* 1, 326.

E. B. Ch'El giova bain sia rolla! *Luzzi,* 8.

Nel medio evo provettan ils papas püssas voutas da's constituir arbiters in conflicts traunter ils stedis. *Tönd.* 449.

Eau vö pruêr da la stüfchantêr, forsa cha la vo allura per sieu fat da sa posta. *Ann.* 30, 186 *(Melcher).*

Scha tü pruessast da propuoner Curadin. *Ann.* 30, 196 *(Melcher).*

Nun provêr il Segner, tieu Dieu. *J. B.* 90.

Provè tuottas chiosas, e salvè il bön. *Menni, 1. Tess.* 5. 21.

Nun provain neir Cristo, sco alchüns d'els il provettan, e perittan tres las serps. *Menni, 1. Cor.* 10, 9.

E. B. Eu't rouv, spargna tias nardats. *Luzzi,* 18.

Il raig ruvet il tesorier, da continuêr a stêr in sieu servezzan. *Pr. Cud.* 19.

Ils hommens l'avessan mêltrattô auncha pü fich, scha'l bun Giachen nun avess aruvô per el. *Pr. Cud.* 24.

† L's sacerdots aruevan Festo ch'el faschess clamêr Paulo. *Bifr., Act.* 25, 3.

† Arouva tes bap. *Bifr., Matt.* 6, 6.

Scua nova scua bain. *Proverbi* (*Pall.* 1, 663).

El chatta la chesa vöda, scueda ed orneda. *Menni, Matt.* 12, 44.

× § 313.

Otras müdedas.

a) Ün **i** na accentuô traunter ün consonant lam ed ün vocal as müda fich suvenz in **g** (u in **gi**, suainter cha'l vocal ais **e**, **i** u **a**, **o**, **u**). Uschè avains:

rimeidi	—	rimed**g**èr
sömmi	—	s'insöm**g**êr
stüdi	—	stüd**g**èr
sulvedi	—	sulved**gia**
lat. comoediam	—	cumed**gia**
lat. miseriam	—	misier**gia**

b) Ün **i** na accentuô traunter ün consonant asper ed ün vocal as müda in generêl in **ch**, p. ex.:

stüffi	—	stüf**cha**
lat. ambitiosum	—	ambiz**chus**
lat. amicitiam	—	amicizcha
lat. delicias	—	deliz**chas**
lat. gratiam	—	graz**cha**
(lat. servitiabilem)	—	serviz**cha**ivel

Melavita haun las tendenzas italianisantas da bgers scriptuors produt üna tscherta trascuraunza nell' observaziun da quaista regla fonetica, da maniera cha chattains güst uschè

suvenz, scha na dappü, comedia, rimediêr, uffiziêl, (u perfin officiêl!), serviziaivel, ambizius, amicizia etc. Ün pronunziescha però adüna: cumedgia, rimedgèr etc.

Ils ögls da mia sour stragliüschivan d'algrezcha. *Tönd.* 213.

† Eau malguord da uus, saimper in imünchia mia uraciun, par uus tuots, faschand uraciun cun algrezchia. *Bifr., Phil.* 1, 4.

Algrezcha, algrezia. *Pall.* 1, 29.

Quaista co gess tres, il fö per sieu om e sgür e tschert ch'ella il renderò disfortünô cun si' ambizchun del malam. *Ann.* 30, 186 *(Melcher).*

Tü sacrifichast ogni chosa a tia ambiziun. *Pall.* 1, 37.

† Et üna scherta duonna havaiva bgier indürô da fick bgiers mêdis, & havaiva spais tuottelg sieu, ne havaiva sentieu üngiün agiüd, dimperse ella era pür apchiüreda*). *Bifr., Marc.* 5, 25—26.

Appaina confirmô eir' il Pedcr allura ieu davent sainza chi nascha traunter els otramaing amicizcha. *Cloetta,* 10.

---

*) † Apchiürêr (substantiv: † apchiüramaint) spordscha ün interessantissem exaimpel del funcziunamaint della regla fonetica exposta suot b. Il latin ais *peiorare.*

Pe- ais dvantô **ap-** nell' istessa maniera scu cha **re-** (recipere, reducere, remalleare etc.) ais dvantô **ar-** (artschaiver, ardüer, armagliêr etc.) u scu cha **le, li** (leprosum, lixiviam, etc.) ais dvantô **al,** (alvrus, altschiva etc.). Cfr. p. 581.

Apiorare, tenor nossa regla, dvainta ap**c**horare.

La müdeda del **o** in **ü** sarò familiêra a tuots quels chi s'algordan, cha l'**ü** in chüerp, tüert, cuffüert, püerch, müersa etc. correspuonda ad ün **o** latin (mera p. 814—819). Finêlmaing la müdeda della desinenza *-are* in *-êr* ais cumöna a tuots verbs della prüma conjugaziun.

Grazcha allas tendenzas italianisantas da bgers autuors ais quaist pled stô substituieu tres peggiorêr. Ch'ün nun as müravaglia allura, scha linguists italiauns, scoprind nella favella ladina pleds completamaing italiauns da quaista sort, infereschan in tuotta buna fè, cha'l ladin nun saja oter cu ün dialect italiaun.

Vus non gnis insembel a s'amegldrêr, dimpersè a's peggiorêr. *Menni, 1. Cor.* 11, 17.

E. B. Vus gnis insembel, bricha con meldramaint, ma con pegioramaint. *Biblia E. B., 1. Cor.* 11, 17.

Nun savais vus, cha l'amicizia cul muond ais inimicizia cun Dieu? *Menni, Jac.* 4, 4.

Sün têlas relaziuns d'amicizia traunter genituors e magisters guardessan ils infaunts con bain plaschair. *Ann.* 12, 241 *(Gredig).*

Il chaunt dels utschels m'ho sdasdeda già a bunura! Que eira delizchus. *Ann.* 30, 186 *(Melcher).*

O, que eira delizius ed elevant! *Tönd.* 194.

O dain da cour a chi languescha,

A chi disgrazcha ferm colpit! *Caderas, Sorrirs,* 5.

El arrivet sainza disgrazia avaunt la porta del mulin. *Grand, Chapè,* 54.

Nus at glorifichains cun ingrazchamaint e cun algrezcha. *Lit.* 87.

Fortünôs quels chi paun ozêr il sguard al tschêl e tributêr fervids ingraziamaints à quel chi dirigia tuottas chosas. *Tönd.* 351.

† Mu saia dieu ingrazchiô, quael chi ho dô à nus uictoria. *Bifr., 1. Cor.* 15, 57

Mo ingrazchô saja Dieu, il quael ans fo saimper trionfêr. *Menni, 2. Cor.* 2, 14.

Els haun ingraziô. In ringraziand il Suprêm crajan els d'avair fat tuot. *Tönd.* 351.

Ils raigs della Germania, vuliand remedgêr a que taunt regalettan al uvais-ch da tuota soart d'drets. *Pr. Cud.* 183.

Scha's podess chattêr üna via per remedgêr las relaziuns existentas, schi sgür cha nos pövel nun avess ünguott' incunter. *Fögl,* 65, 50

Quetaunt ais ün inconveniaint, a medem as stuess remediêr *Ann.,* 13, 225.

Cura paun gnir remediedas veglias ingüstias? *Tönd.* 355.

Sieu amabel, servizchaivel deportamaint attraiva ils cours da tuots chi'l cuntschaivan. *Pr. Cud.* 57.

Sajas serviziaivels traunter pêr! *Menni, 1. Petr.* 4, 10.

Missaglia scriva cha cuolpa della sconfitta nun saja stô il Medeghin, dimpersè ün sieu uffizchêl. *Ann.* 30, 36 *(R. A. Gianzun).*

Que nun ais sco uffiziêl superiur ch'eau At interpellesch, dimpersè sco amih. *Tönd.* 194.

Ün offiziêl passet tres la vschinauncha. *Pr. Cud.* 34.

Rem. Sovenz as distingua ün pled nouv tres il fat, ch'el nun esibescha, niauncha in buocha del pövel, quella müdeda. Usché p. ex. disch ün generêlmaing: annunziêr, assediêr, appreziêr, assoziêr, denunziêr, divorziêr, finanziêr, güstiziêr, presidiêr etc.

Oters pleds varieschan, scu p. ex. disferenziêr, u disferenzchêr, pronunziêr u pronunzchêr, renunziêr u renunzchêr, sentenziêr u sentenzchêr etc.

c) Üna têla „refuorma“ ortografica per ils pleds vegls complichescha inütilmaing las reglas da conjugaziun. Perchè quels chi scrivan ingraziêr, remediêr, annunziêr etc. nun paun tuottüna laschêr alla fin della prüma persuna del indicativ preschaint ün **i** (ingrazi, remedi, annunzi etc.), da maniera cha quaists verbs dvaintan allura irregulêrs, as terminand lur tschep cun **i** in tuot la conjugaziun, arsalvô la prüma pers. del indic. preschaint, inua els substitueschan **i** tres **g** u **ch**. Que muossa cha têlas fantasias ortograficas nun sun guera recomandablas.

Ün ho allura:

Eau ingraz**ch**	renunz**ch**	remed**g**
tü ingraziast	renunziast	remediast
etc.	etc.	etc.

Siand ils verbs nouvs chi glivran cun -iêr, quasi tuots augmentativs, as chatta quaista difficulted evasa: assediesch, assoziesch, finanziesch etc.

Eau s'anunzch l'impromischiun da mieu neiv culla figlia del chantunais. *Clio.*

Quel cha vus venerais sainza'l cognuoscher, quel s'annunziesch eau. *Menni, Act.* 17, 23.

Eau s'annunziesch üna grand' algrezcha. *Menni, Luc.* 2, 10.

E. B. Però ün melder spiert s'anonciescha agreabelmaing qui e là. *Porta, Proclam* 7.

Quels chi sun guidôs dal spiert da partieu non annunzieschan Cristo cun sincerited. *Menni, Filipp* 1, 17.

Bgers frers nel Segner suos-chan annunziêr il pled sainza temma. *Menni, Filipp* 1, 14.

La cited füt assedieda. *Ann.* 30, 43 *(Gianzun).*

Il Corregidor assediescha mieu mulin. *Grand, Chapè* 52.

Zieva ils greivs pissêrs, cha nus avaivans passantô, nun ans podaivans assoziêr alla naïva allegria dels giuvens. *Tönd.* 205.

E. B. Eu l'avaiva denunziâ, ch'eu gniss a chastiar sia chasa. *Biblia E. B.*, 1. *Sam.* 3, 13.

Eau s'ingrazch, sain. *D. S.* 1912, 63.

Glivrand darchò nos cuors da scoula, ingrazch eu al lod. Cussagl da scoula per la benigna indulgenza agida con mias deblas prestaziuns. *Ann.* 12, 240 *(Gredig)*.

Ma hoz ingrazch eau cha que ais auncha tuot listess. *Robbi*, *Ang.* 7.

Sch'eau crid, schi üngün nun m'ingrazcha per mias larmas. *Ann.* 16, 249. *(Pall.)*

† Eau ingrazch mieu Dieu, saimper faschiand mentiun da te in mias uraciuns. *Bifr.*, *Phil.* 4.

† Eau ingrazch dieu inmünchia uuota ch'eau malguord da uus. *Bifr.*, *Phil.* 1, 3.

† Mu saia dieu ingrazchiò, quael chi ho do a nus uictoria. *Bifr.* 1, *Cor.* 15, 57.

† Ingrazchia Dieu da cour. *Schuchiaun*, 341.

† Chia tü mia persun' haest fatt früttaer,
Perque t' voelg eau ingrazchaer.
Spill, *Figl da Dieu*, 189 (*Dec.* V, 330.)

Eau nun avess cuvieu ad üngüna „bonne" il plaschair da vair as svilluppêr quaist giuven spiert e da l'inizièr nels prüms stadiums del savair. *Tönd.* 211.

E. B. Eu dun vi e nan, eu m'insömg. *Luzzi*, 17.

Eau m'insömget, cha'l solagl, la glüna ed ündesch stailas s'inclinessan davaunt me. *J. B.* 16.

Eau am podess darchò mez indormenzêr e m'insömgêr sco ch'eau allura crajaiva da m'insömgêr. *Tönd.* 202.

La duonna licenziet la fantschella. II, 15.

Eau ödiesch il vin. *Tönd.* 338.

† L'euangeli quael ch'eau predg. *Bifr.*, *Gal.* 2, 2.

Sigr. X discurrit pronunziand cuort giudicat supra las prestaziuns. *Fögl* 65, 51.

Una via pratticabla per remedgêr las relaziuns existentas. *Fögl*, 65, 50.

Eau he renunziô a mieus infaunts tuotta mia roba. *Pr. Cud.* 33.

Il bap del prinz d'Augustenburg hegia renunziô sün tuots drets eventuêls al trun. *Tönd.* 241.

Ingiannaduors gnivan sentenziôs cun preschunia. IV, 3.

† E. B. Deis uain a santenzgiar sur tuot. *Chiampel*, *Psalms Summa del Psalm* 139.

Intaunt ch'ella, tuot s f a d i e d a, scurrantaiva l'utschè, antret la mamma. *Pr. Cud.* 13.

Tü fessast megl da s t ü d g ê r zieva ün po, cu cha tü voust at contegner a radunanza. *Ann.* 30, 181.

Robinson nun s t ü d g e t lönch. II, 89.

Gian nun s t ü d g e t taunt lönch. *Bundi* 19.

Nus avains s t ü d g i ô musica, literatura ... *Ann.* 30, 187.

† S t ü d g i ê r in las schcoulas. *Schuchiaun*, 25.

§ 314.

Müdeda dellas silbas flexivas.

1. Scu già manzunô nellas remarchas preliminarias alla conjugaziun, müdan bgers verbs lur silbas flexivas, que voul dir ch'els fuorman lur temps cun otras desinenzas cu quellas chi correspondessan a lur infinitiv.

Uschè p. ex. scha chattains, per il verb d i s c u o r r e r, ün gerundi d i s c u r r i n d, ün imp. d i s c u r r ì etc., schi esibeschan quaistas fuormas las desinenzas della q u a r t a conjugaziun, intaunt cha, tenor l'infinitiv in *-ĕr*, las fuormas regulêras füssan d i s c u r r a n d e d i s c u r r è, siand las desinenzas della t e r z a conjugaziun per il gerundi e l'imperativ: *-and* ed *-è*.

Têla müdeda esibeschan pustüt bgers verbs della terza conjugaziun, pigliand las silbas flexivas della q u a r t a.

2. Na tuots nun müdan però lur desinenzas cull' istessa regularited. Eir il fat ch'in Engiadina Bassa bgers da quaists verbs haun conservô las desinenzas della terza, influenzescha natürèlmaing in ün tschert grô il möd da discuorrer e da scriver in Engiadin' Ota, uschè ch'avains, per ün' ampel numer da verbs. üna completa liberted nella tscherna dellas silbas flexivas e suvenz chattains variaziuns traunter l'üna u l'otra seria tar l'istess autur[1]).

[1]) La transiziun nun ais dimena accumplida; ell' ais bgeranzi in plaina operusited, que chi, per üna lingua ch'ün scriva daspö bod quatter tschientinèrs, ais ün fenomên püttost rêr. Perchè la scrittüra maina facilmaing

Arsalvô per ils verbs manzunôs suot No. 5 da quaist § (p. 897), nun ho la müdeda lö nel futur sintetic. Scha quaist ultim esibescha ün *-i-*, allur' as po dimena in generêl concluder, cha sto exister eir ün infinitiv glivrand cun *-ir*, dimena cha'l verb in questiun füss püttost da rubrichêr cun quels trattôs suot Nr. 7 (p. 898).

---

al conservatissem. Ed il conservatissem, per üna lingua, scu per la politica, ho sieus avantags, ma pustüt sieus disavantags. Na però necessariamaing, dimpersè be sch'el degenerescha, scu ch'el solitamaing fo, in ün' orva e mêlcussglieda adoraziun del passô. Uossa, il passô d'üna lingua, scu quel d'ün pövel, po esser glorius, ma el po eir esser indifferent u meskin. Vulair conservêr qualchosa be per amur cha que appertegna al passô, sainz' examinêr scha las ideas nouvas nun sun megldras, muossa güst uschè pocha sabgentscha, uschè poch güdizi, cu il fenomên contrari: il cuorrer zieva las noviteds, zieva il „modern", ch'el saja bun u nousch, bel u trid, nüzzaivel u nuschaivel. Meglinavaunt, sch'ün voul trêr a nüz que chi eira bun nel passô, ch'ün nun smauncha mê, cha fo da bsögn da tscherchêr d'inclêr il spiert, e na da s'attgnair vi al custab, „perchè il custab mazza, mo'l spiert fo viv".

Cha quecò vain poch inclet da bgers, muossa la ridicula ortografia della lingua francesa, inua las fins da balai, **paix**, av**ais**, av**ait**, av**aient**, que j'**aie**, que tu **aies**, tu **es**, il **est**, aspe**ct**, proje**t**, pr**êt**, apr**ès** etc., u da **beau**, trav**aux**, ch**aud**, **haut**, pian**o**, **oh**! **ô**, m**ot**, m**ots**, d**os**, tr**op**, t**ôt**, accr**oc**, accr**ocs**, etc. vegnan pronunzchôs l'istess, u perfin della lingua inglaisa, inua las tucterias ed inconsequenzas ortograficas sun innumbrablas, intaunt cha l'ortografia d'otras linguas, scu p. ex. del spagnöl ais perfettamaing logica, e l'ortografia tudais-cha ed italiauna, scha na perfetta, ais almain libra dallas straordinarias inconsequenzas del frances e del inglais. Ma têla divergenza traunter la pronunzcha e la fonetica nun existiva nel principi della scrittüra francesa u inglaisa. P. ex. cur cha Chaucer, il prüm grand autur inglais, fixet pü u main l'ortografia inglaisa intuorn l'an 1400, eira sieu möd da scriver probabelmaing squasi confuorm alla fonetica. Ma la fonetica d'üna lingua, cul ir del temp, as müda plaun sieu; e sch'ün conserva obstinedamaing ün möd da scriver antiquô, allura vain la divergenza traunter scrittüra e pronunzcha saimper pü granda, ed il sforz da memoria cha dessan fêr ils povers infaunts da scoula (ed eir ils creschieus), per tgnair ad immaint las tucterias ortograficas, dvainta immens. *Continuô p.* 895.

3. Ün' importanta classa fuorman ils verbs contgnand ils elemaints ceder, cuorrer, -primer, -puoner, -sister. Quaists sun pustüt:

acceder	accuorrer	compuoner	assister
ceder	concuorrer	depuoner	consister
conceder	cuorrer	dispuoner	desister
exceder	decuorrer	expuoner	exister
deceder	discuorrer	impuoner	(essister)
interceder	incuorrer	indispuoner	insister
preceder	occuorrer	interpuoner	persister
proceder	percuorrer	(intrapuoner)	resister
receder	recuorrer	oppuoner	subsister
retroceder	scuorrer	presuppuoner	(sussister)
succeder	succuorrer	propuoner	
	trascuorrer	repuoner	
		scompuoner	
	comprimer	suottapuoner	
	deprimer	suppuoner	
	exprimer	transpuoner	
	imprimer	(traspuoner)	
	opprimer		
	reprimer		
	supprimer		

Ma conservêr l'ortografia veglia muossa appunto ch'ün s'attegna vi al custab, impè da s'attgnair vi al spiert. Ed uscheja sgür üngün nun füss pü mêlcuntaint del conservatissem ortografic inglais actuêl cu Chaucer stess, il quêl nun avaiva ünguotta d'ün pedant.

Significativ ais que, cha'l conservatissem in üna lingua operescha pustüt nell' ortografia ed in üna tschert' imsüra nella morfologia, intaunt cha la sintaxa, la fraseologia, il vocabulari saun s-chivir il domini dels pedants.

A nun po neir üngün grammatiker avair la pretaisa da fixêr per adüna u la morfologia u la sintaxa d'üna lingua. El po be expuoner que chi, nel momaint fügitiv da sia vita, pera ün bun, bel e logic adöver della favella, confuorm al spiert e caracter individuêl da medemma ed alla pratcha da buns autuors contemporans — u eir da quels del passô. *Cont. p.* 896.

Meglinavaunt müdan sovenz lur silbas flexivas ils verbs contgnand l'elemaint -cader:

accader, decader, scader,

quels contgnand l'elemaint crescher:

accrescher, crescher, decrescher, increscher.

duos contgnand l'elemaint -cider:

coincider, decider (davart circumcider mera Rem. 1)

ed auncha ils verbs seguaints:

concluder, diriger, distinguer (davart extinguer mera Rem. 2), divider, excluder, nascher, negliger, proveder, repeter (p. 568), sterner, subdivider, tscherner.

Mera exaimpels a (§ 314 bis).

Rem. 1. Circumcider (italianisô: circoncider) fuorma ün' excepziun. Ün verb uschè poch druvô e squasi incontschaint in buocha del pövel nun parteciperò probabelmaing alla transiziun dels oters verbs da sia classa, anzi conserverò las desinenzas cha'l prüm traductur della Bibgia l'ho dô, nempe quellas della terza conjugaziun.

† Ilg sabath circumcidais l'g hum. *Bifr., Joh.* 7, 22.

† Circuncider. *Bifr., Luc.* 1. *Ann.*

Exaimpels our da traducziuns modernas della bibgia mera nella glista a (p. 903—904) del § 314 bis

Rem. 2. Neir extinguer, pled poch druvô, nun pera da vulair pigliêr las desinenzas della quarta, mêlgrô sieu sumgentscha cun distinguer. In sieu pè drouva il pövel il bun pled rumauntsch stüzzêr.

4. Ün pêr oters verbs della terza conjugaziun esibeschan qualgedas, tschertüns be excepziunêlmaing, las desinenzas della quarta, scu p. ex. artschaiver, commouver, dschemer (Nr. 7, rem. 2), eriger, proteger, discerner, con-

Ils scolars inclegeron dimena — per discuorrer be dal fenomên cha trattains in quaist paragraf — cha la glista dels verbs cun müdeda dellas silbas flexivas nun ais ne fixa ne definitiva. Ün constatescha bgeranzi üna tendenza d'accrescher il numer da têls verbs, ed ün sto laschêr alla lingua sieu svilup natürêl.

c e r n e r (ils 2 ultims sun propriamaing cumposts da t s c h e r- n e r, ma da recepziun pü rezainta, e perquè ortograficamaing e foneticamaing differents). L'avegnir muosserò scha quaists ed oters verbs reuschiron a transir u scha las tentativas da transiziun saron infrüttaivlas.

Mera exaimpels a (§ 314 bis).

5. Intaunt cha'l verb p a r a i r appartegna completamaing alla seguonda conjugaziun, vacilleschan sieus cumposts a p- p a r a i r, c o m p a r a i r, s c o m p a r a i r, per lur silbas flexivas, traunter la seguonda (que chi ais l'istess scu la terza, arsalvô per l'infinitiv) e la quarta conjugaziun. Ils vegls scriptuors prefereschan auncha las flexiuns della seguonda conjugaziun, ils contemporans 'peran in generêl da preferir quellas della quarta e las drovan perfin nel f u t u r s i n t e t i c, be rêramaing però eir nel infinitiv. Cfr. Nrs. 2 e 7 da quaist §.

E. B. E mera, ad els a p p a r i t Moses. *Porta, Mag.* 97.

E. B. Ed a p p a r e t t a n ad els lenguas spartidas sco d'foe. *Porta, Mag.* 119.

† Et a p p a r e t ad els Helias cun Mose. *Bifrun, Marc.* 9, 4.

† Et bgiers corps dals senx a p p a r e t t a n à bgiers. *Bifr., Matt.* 27, 55.

S p a r i r, eir ün cumpost da p a r a i r, ais completamaing transieu alla quarta conjugaziun. Mera Rem. 2.

Oters exaimpels per p a r a i r e sieus cumposts nella glista b (p. 918—919).

Rem. 1. Davart la müdeda vocalica da quaists verbs mera § 299 (pp. 711—712) e § 299 bis (pp. 719, 721—723).

Rem. 2. Il verb defectiv † d i s p a r a i r (be infinitiv, druvô scu substantiv), nun ais sinonim da s p a r i r, dimpersè significha taunt scu *ün parair different, üna divergenza d'opiniun.*

† . . . chia füs in la Baselgia intraunter bgiears d i s p a r a i r & nun füssan ad üna etc *Schuchiaun,* 199.

Cunfrunta l'adöver analog da p a r a i r:

Da principi approvaiva il decan il contegn da Champell, ma zieva müdet el p a r a i r. *Menni, Saluz* 17.

Scha da quetaunt ünguott' ün nu' chapiva,
Schi del p a r a i r ün eira del cumpêr. *Caderas, Sorrirs* 54.

6. Ils verbs possidair e tgnair (l'ultim cun sieus cumposts) appertegnan perfin a trais differents sistêms da conjugaziun. Na be ch'els haun, scu già dit precedentamaing, fuormas alternativas per l'infinitiv (posseder e tegner, p. 565—566 e p. 840—841), chi permettan lur classificaziun cun verbs della terza, ma els piglian sovenz, in tuot il rest della conjugaziun, las desinenzas della quarta.

In bgers cas as po esser in dubi scha ün pled u ün dit appertgniva in se da prüma a l'üna u a l'otra lingua. *Melcher, Fras.* 1.

Que tuot appartgnaiv' uossa al passô. *Tönd.* 55.

Uschè obtgnittan ils Grischuns üna gloriusa victoria. *Pr. Cud.* 261.

Cur il mat avet vainch ans, obtgnet el la plazza da sieu bap. *Pr. Cud.* 42.

E possedind ella (la prüma pers. sing.) üna u püssas chosas del gener feminin, schi ais il pronom *mia, mias.* Ma possedind la prüma pers. plur. üna u püsssas chosas femininas, ais il pronom *nossa, nossas. Heirrich* 40.

Mera eir exaimpels c. (p. 920—922).

Rem. Davart tschertas otras particulariteds da possedair e tgnair mera pp. 565, 778, 782, 840—842, 847, 859.

7. In ultra existan alchüns verbs chi appertegnan in lur intêra flexiun a duos differentas conjugaziuns, scu gia dit nellas remarchas preliminarias (§ 285), p. ex. corriger-corrigir, negliger-negligir (p. 568), approfondêr-approfondir*), cuvernêr-cuvernir*), irrischêr-irrischir, s'impossessêr-s'impossessir, refügièr-refügir, svampêr-svampir; glüschair-glüschir etc. Scha, in seguit d'üna têla dobla attinenza, ün verb appertegna simultaneamaing alla prüma ed alla quarta, u alla seguonda ed alla quarta, u alla terza ed alla quarta, allura squasi mincha fuorma simpla esibescha il parallelissem (exceptuôs sun be il conj. presch. ed ün pêr fuormas del ind. presch. e del imperativ), intaunt cha las otras doblas

*) Mera, § 134 bis, la remarcha chi as referescha alla glista d.

attinenzas as muossan in ün numer fich restret da fuormas, üna dobla attinenza alla seguonda e terza perfin be in üna suletta fuorma: l'infinitiv, scu crair-crajer, nuschair-nouscher, üna dobla attinenza alla prüma e terza (u alla prüma e seguonda) be in duos fuormas, l'inf. ed il p. p., scu discutèr-discuter, discutô-discuss (p. 561); navêr-naiver, navô-navieu.

Mera exaimpels d (p. 922—923).

Rem 1. Il verb nudriêr (nudriar E. B.) -nudrir, chi appertegna completamaing alla prüma, nun appertegna eir completamaing alla quarta, siand ch'ün ind. presch. nudr, nudrast, nudra, els nudran, ün conj. presch. nudra, nudrast etc., ün imperativ nudra etc. nun existan. Quaistas fuormas, scha na drovand l'augmaint, vegnan adüna flectedas suainter la prüma conjugaziun, presupponind ün infinitiv nudriêr: nudriast, nudria, nudrian etc. La prüma pers. del ind. pr., la quêla, suainter la prüma conjugaziun tuness nudri (u nudrih, analogamaing allas reglas expostas alla p. 884), e, suainter la quarta nudr, exista be nella fuorma augmentativa nudresch.

Scha per ans nudriêr essans obliôs da mazêr il bouv, schi pudains almain fêr sainza il fêr suffrir inütilmaing. *Robbi, Tes. 41.*

Ün pover hom havaiva quatter infaunts e sia duonna da nudriêr. *Robbi, Tes.* 44.

† Sch eau aquel steaur dess saimper pajêr
Schi voelg eau lg pajass bod abandunaer
Cha que, ch'eau m'dess nudriaer,
Stouv eau iminch' an steüragiaer
Et uschea nu m' poass pü traer via.

Spill, Figl da Dieu 458 *(Dec.* V, 337).

† Et sch'eu cosümas tuotta la mia aroba in nudriêr l's pouuers. & ch'eau nun haues charitaed, schi nun hae eau üngiün üttel. *Bifr., 1. Cor.* 13, 3.

† Eau s'hae nudriô cû bauaranda da lât & brichia cun spaisa *Bifr., 1. Cor.*, 3, 2.

† La duonna uain nudrieda. *Bifr., Apoc.* 12, 6,

E. B. Schopa da ravas è mailintera dan pac susteng, à servan be per ans nudriar. *Chal.* 1894, II, 11.

E. B. Schabain ch'eu spendess in nudriar ils povers tuot mias facultats, sch'eu non ha charità, schi non am güda que ünguotta. *Predgias*, 117.

E. B. Crajer in Dieu, que voul dir: nudrir la ferma persvasiun, cha Dieu saja l'omnipotaint ed omnisapiaint. *Predgias*, 119.

E. B. Ultra que at poust edifichar tras la predgia, nudrind ti' orma con nudritüra celestiala. *Predgias*, 110.

Süll*a* pas-chüra as nudria la vacha dad erva. III, 101.

Guardè ils utschels, cu els nun semnan, ne tschunchan, e tuottüna vos Bap celestiêl ils nudria. *J. B.* 97.

Chi poarta ün pitscben infaunt, il nudria e'l cultiva? *Pr. Cud.* 150.

Il sospet, cha mieu bap avaiva nudrieu in principi. *Tönd.* 209.

Scu dit, eau non nudresch bainvoglientscha per Ella. *Tönd.* 225.

L'Austria nudrescha l'intenziun da reconquistêr la Schlesia. *Tönd.* 241.

× **Rem. 2.** Il verb dschemer stabilescha ün record tres sia attinenza (preschainta u passeda) a quatter differentas conjugaziuns.

Nella litteratura veglia chattains per il pü las flexiuns della seguonda conjugaziun († sthmair, † schemair).

In E. O. avains preschaintamaing üna variaziun traunter dschemer e dschemir (gemir).

In E. B. vain druvô la fuorma schemar, classifichand quaist verb cun quels della prüma conjugaziun, que chi talvoutas fo dir eir in E. O.: dschemêr.

† Frars uus nu daias sthmair. *Bifrun. Jac.* 5, 9.

† E. B. Noss cantar es ün pover schemair, contra il nöbel cantar dals angels. *Abyss*, III, 188.

Gemir, dschemir. *Pall.*, *Verb*, 36.

Arrivand süll*a* barcha, al paret que d'udir a dschemer (dschemèr) II, 95.

E. B. Schemar. *Pall.* I, 648.

Mera eir glista a nel § seguaint (p. 909).

8. Alchüns verbs della prüma vegnan (u gnivan pü bod) druvôs eir cun ün p. p. in *-ieu*, scu bastèr-bastieu, custêr-custieu, manchêr-†manchieu, sburflèr-sburflieu etc.

Que nun m'avess bastieu. *Ann.* 30, 175.

† Plü dan in tel Schiaramütschia nun haune arfschieu,
Ne üngün oter d'lur cumpagnia manchieu.

Travers, *Müs* 243, 244.

Rem. Sezzêr, suainter *Pallioppi* ün verb della prüma conjugaziun (mera *verb* p. 22), ho però eir ün inf. sezzer, cun desinenza della terza. La questiun nun ho però üngün' importanza per l'infinitiv stess, siand quaist generèlmaing contractô: sêr u zêr (*verb*, p. 61), pü bod eir † zijr, † tzijr. Il p. p. tuna sezieu u sazieu (p. 823—825), da maniera cha, scha la classificaziun, suainter *Pallioppi*, da quaist verb cun quels della prüma conjugaziun ais güsta, schi ais il p. p. irregulêr e quaist verb ais da classifichêr cun quels trattôs suot Nr. 8.

Sezzer vain eir druvo scu verb reflexiv: as sezzer. Ün disch però pü gugent as tschantêr. Eir sezzer na reflexiv vain da pü in pü substituieu tres tschantêr u esser tschantô (stêr tschantô).

Ma üna fantschella, il vzand a zêr sper il fö, dschet: Eir quaist eira cun el. *Menni, Luc.* 22, 56.

D'uossa invia vain il Figl del crastiaun a zêr alla dretta della possaunza da Dieu. *Menni, Luc.* 22, 69.

E. B. Il güdisch in civil ais liber da sezzer a Müstair o a Sta. Maria. *Ann.* 1909. 129 *(B. Puorger).*

E. B. Star sezzü. *Fögl* 61, 74.

† Et hauiand sarrô l'g cudesth, schi l'g ho el cusnô agli seruiaint, & es sezieu giu. *Bifr., Luc.* 4, 20.

† Et eau hę uis l's sizs & sü sazieus sur aquels, & es ad els dô giüdici. *Bifr., Apoc.* 20, 4.

Oters exaimpels our da *Bifrun* p. 825.

† Christus ais saimper setzieu dalg drett maun da Dieu. *Schuchiaun*, 75.

† Dalg tziir da Christi dalg drett maun da Dieu. *Schuchiaun*, 74.

† Da quaist tijmp inua uain l'g filg delg hum à sêr dalg dret maun della uirtüd da dieu. *Bifr., Luc.* 22, 69.

Vi dalla maisa tschainta ün hom. *D. S.* 1912, 206.

Ch'El fatsch' il bain da's tschantêr. *Pall.* 1, 773.

Püssas da quaistas leivras staivan tschantedas appaina vainch pass davent da Robinson. II, 71.

§ 314 bis.

Exaimpels. Las frasas seguaintas sun ordinedas in tèla maniera, cha la glista a contegna in uorden alfabetic ils verbs trattôs in reglas 3 e 4, la glista b ils verbs trattôs in regla 5, la glista c ils verbs trattôs in regla 6, la glista d ils verbs d'attinenzas diversas.

Glista **a**. (Reglas 3 e 4).

Scha qualchosa d'insolit avess d' accader in mia absenza, am stovessas be telefonêr. *Clio.*

Durante la sted nun accadit ünguotta d'particolêr. *Pr. Cud.* 113.

Que accadiva sovenz cha pigliaivans cun nus il pitschen homin. *Tönd.* 454.

Scha m'accadiss üna vouta cha gniss in grand bsögn, schi vögl eau gnir tiers el. *Pr. Cud.* 131.

Güsta da que temp accadit que, cha la figlia del raig as malattet. *Liun, Iwan,* 14.

Allura accadittan chosas mê udidas. *Ann.* 30, 27.

In base a quaista sentenza accadittan las grandas partiziuns del 1538. *Ann.* 13, 217.

Nus nun pudettans acceder a sia proposta. *A. Robbi.*

Ils oters Schvizers accedettan nel progress del temp all' eterna allianza del 1315. *Pr. Cud.* 203.

Maria accedit a mieu giavüsch. *Clio.*

Nus nun soffrirons mê, cha l'oter grand stedi, in accreschind memma ferm sia possaunza, s'acquista üna plazza preponderanta in Germania. *Tönd.* 253.

Dalum cha la cluotscha clamerò, vzarost accuorrer ils pulschains. *Clio.*

Davart l'infinitiv accurir mera p. 568.

Ün ampel pövel accurrit a beneventêr ils giasts. *Fögl,* 65, 53.

E chi ho bandunô chesas o frers o sours o bap o mamma o infaunts o êrs per amur da mieu nom, vain ad artschaiver tschient voutas taunt. *Menni, Matt.* 19, 29.

Las truppas della Lia arvschittan mêlamaing ils Schvizzers. *Ann.* 30, 13 *(Gianzun).*

Il Medeghin als arvschit fich amiaivelmaing. *Ibidem,* 20.

Gesu entret in ün vih, ed üna duonna cun nom Marta l'arvschet in chesa sia. *Menni, Luc.* 10, 38.

L'onest tagliapeidras arfschet il servitur cun plaschair. *Pr. Cud.* 112.

E. B. Marta l'ardschvet in chasa sia. *Biblia E. B, Luc.* 10, 38.

Ils homens gürettan üna lia, s'impromettand da's assister sco buns chantunais. IV, 20.

E. B. A quels chi m'assistittan, meis ingrażchamaints. *Ann.* 12, 246.

L'imperatur assistiva a Gessler cun tuot sia possaunza. IV. 12.

L'imperadur nun chattet üngün chi l'assistiss. *Pr. Cud.* 63.

(Oters exaimpels per assister mera p. 573.)

Alba nun vulaiva ceder. *Ann.* 30, 43 *(Gianzun)*.

Il generêl nun cediva. *Ann.* 30, 13 *(Gianzun)*.

Ils signurs da Brandis cedittan lur drets sur Malans. *Pr. Cud.* 238.

Samuel cedit alla volunted del pövel. *J. B.* 45.

Uossa la brüscha vzet ch'ella traiva la büs-cha cuorta, e cedit sa plazza al solagl. *Liun-Klainguti,* 26.

Il dücha nun cedit. IV, 25.

In cedind per intaunt la Lombardia ans conservains cotres il Veneziaun. *Tönd.* 53.

La plövgia nun cedet. *Cloetta,* 7.

E. B. Il duca da Milan fet 1532 col Medégin ün contract, tenor il qual quaist al cedaiva tuot seis possess al lai da Como per 35,000 guldiners. VII, 13.

Ün ils stu circoncider. *Menni, Act.* 15, 5.

Ed el il pigliet e'l circoncidet per amur dels Güdevs chi eiran in quels lous. *Menni, Act.* 16, 3.

Vus circoncidais il crastiaun nel dì del sabbat. *Menni, Joh.* 7, 22.

E. B. Circoncidet; circumcidais. *Biblia E. B., ibidem.*

Scha vzains coïncider in sun u scrittüra duos pleds d'origine e da significaziun differenta, scu bachêr *(Metzger)* e bachêr *(Becher)*, allura discurrins d'üna coïncidenza verbêla (p. 55).

Coincidind inguan tieu anniversari cun Lündeschdi da Tschinquaisma, schi poderons ir insembel sün Muottas Muraigl. *Clio.*

Commover il cour. *Pall.* 1, 172.

La sumgentscha da sia soart cun quella della mamma del Salveder la commovit, e püssas larmas currittan gio per sia fatscha. *Pr. Cud.* 118.

Eau assumet l'incombenza da compuonner (p. 875) ün têl cudaschet. *Heinrich,* 111.

David componit bgeras bellas chanzuns. *J. B.* 53.

Gallicius complit la lavur a soddisfacziun della Synoda, componind üna confessiun da cretta. *Menni, Saluz,* 28.

E. B. La dieta decidet da conceder amnestia generala a tuots Grischuns. VII, 65.

Il governatur concedit qualche dis per ils preparativs.

L'imperatur concedit alla glieud dellas Forestas da tuottas sorts privilegis. IV, 3.

Walter concedit a quels pajsauns, chi volaivan as stabilir allò, divers drets e privilegis. *Pr. Cud.* 197.

E. B. Il rai concedaiv' als Güdeus in scodüna citted da's raspar. *Biblia E. B., Ester,* 8, 11.

E. B. Las chambras federalas concedettan och milliuns per las ferrovias in nos chantun. VII, 119.

E. B. Il jugal chi survivaiva l'oter, non eira avant il 1912 ertavel da quaist, la ledscha al concedaiva unica-

maing il dret sün la giodia vi d'üna part del relasch da quel. *Chal.* 1916, 67.

Scha'ls belligerents vulessan be dalum concl ü d e r la pèsch! *Clio.*

Ambas parts eiran madüras per ün armistizi. Uschè c o n c l u d i t t a n ün têl. *Ann.* 30, 20. *(R. A. Gianzun).*

Divers princips tudais-chs c o n c l u d e t t a n üna lia. *Ibidem,* 43.

E. B. Tuot il muond portaiva cordöli per meis figlin, solum ella — ella, l'aschaschina s'allegraiva del post gnü liber per seis figl ed „ella" eira quella, chi c o n c u r r i v a con mai per la plazza, ch'eu occupesch hoz. *Fögl* 65, 52 *(J. Vital).*

Suainter que ch'ans dschet nos magister, stu quaist sass c o n s i s t e r pustüt da chiss e peidra da chütschigna. *Clio.*

E. B. Ils Reziers c o n s i s t i v a n our da plüs pövels e schlattas. V, 7.

Vos iffittamaint nun saja exteriur, c o n s i s t i n d in portêr vestimainta preziusa. *Menni, 1. Petr.* 3, 3.

Il Bagn da San Murezzan c o n s i s t i v a avaunt 50 ans unicamaing d'ün grand stabilimaint da cura. V, 106.

Frers! eir sch'ün crastiaun gniss surprais in qualche fats, vöglias c o r r i g e r ün têl cun spiert da bandusezza. *Menni, Gal.* 6, 1.

Divers vittürins il giaschlaivan giò da lur char u schliesa, ma que nun il c o r r i g i v a avuonda. *Cudaschet* 91.

Sün quaista fundamainta (Bifrun e Champel) as sviluppet la lingua literaria adüna inavant. . . . . . c o r r i g i n d eir il möd da scriver. *Ann.* 33, 199 *(A. Vital).*

Davart *corriger-corrigir* cfr. § 285, 4, rem. 3 b (p, 567—568).

Uschè nun ais qualchosa ne quel ch'implaunta. ne quel chi asseva, mo Dieu sulet, chi fo c r e s c h e r. *Menni, 1. Cor.* 3, 7.

Il glin c r e s c h i t appaina all' otezza dad ün daint. *Pr. Cud.* 6.

Creschì sü in consolaziun da voss genituors. *Ann.* 12, 237.

L'interess per noss' uniun creschit. *Chal.* 1914, 59.

Ad ögl vzand creschiva il curaschi. *Pr. Cud.* 54.

Ils individuos svaneschan, durante cha'l stedi continua sieu svilup, creschind in gloria, grandezza e possaunza. *Tönd.* 50.

Il sgrischus orizi giaiva creschind. *Cloetta, Ovazuns* 7.

E. B. La güstia va creschind. *Ann.* 13, 300 *(A. P. Mohr).*

E. B. Intant giaiva l'infant Samuel creschand. *Biblia E. B., 1. Sam.* 2, 26.

E. B. Il giuven Mistral creschet sü in mez alla champagna. *Ann.* 28, 1.

E. B. Nella regenza creschaiva l'hom cul scopo superiur. *Ann.* 23, 17 *(O. Clavuot).*

E. B. Il numer dels cristians creschaiva da di in di. V, 26.

Oters exaimpels per crescher mera p. 573.

La cluotscha l'avess bain sgriflô our ils ölgs, sch'el nun avess dalum laschô cuorrer il pulschain. *Pr. Cud.* 91.

Davous la grassa müraglia da preziusa pel curriva poch ris-ch. *Ann.* 30, 56.

Els currittan sü, per vair che chi saja da növ. *Pr. Cud.* 105.

E. B. Ils stüdents currivan cun tumult nellas baselgias. *And.* 73.

Davart cuorrer e cumposts cfr. p. 568.

Ils Imperiêls stuvettan as decider da partir. *Ann.* 30, 43.

Garbald as decidit da spettêr fin cha la burrasca füss passeda. *D. S.* 1912, 59.

Ils Schvizzers as decidittan da volver vers chesa. *Ann.* 30, 5.

Alla fin decidittan els, da vair tres la büs-cha, che n'ün chi tuchaiva ad imminch' ün d'els. *Liun, Iwan,* 2.

Luigi XII decidit da ris-chêr la guerra sainza sudeda schvizzra. *Ann.* 30, 4.

Las müers decidittan, d'ir a dumandêr al squigliat, sch'el vuless esser padrin. *Nadêl* 1, 14.

L'uvais-ch decidet da pigliêr üna sanguinusa vendetta. *Pr. Cud.* 204.

Il Cussagl decidet da dumandêr ün rapport. *Fögl* 65, 50.

E. B. Il chapitani decidet la victoria, mo perdet la vita. V. 85.

Oters exaimpels per decider mera p. 573.

Ils Grischuns as mettettan in viedi per difender lur territori. *Ann.* 30, 17.

Ils Franzes as defendittan schlass e bain. *Ann.* 30, 14 *(Gianzun).*

Ils Franzes as defendittan vigurusamaing. *Ibidem,* 43.

Depuoner la bachetta. *Pall.* 1, 231.

David deponit sieu fagot. *J. B.* 48.

E. B. Luther deponit sia cutta. *And.* 77.

Già cha üngün romauntsch nun as chattet stimulô da referir davart il concert, schi stovains displaschaivelmaing desister d'ün rapport. *Fögl* 65, 53.

Els nun desistivan da mussèr e predgêr da Cristo. *Menni, Act.* 5, 42.

E. B. Els subischan amenduos plü chöntsch la mort, co ch'els desistissan da vicendevola bainvoglientscha. *Mohr,* 27.

E. B. Svess bun chantadur, cognoschaiva Gudench Barblan eir l'art da diriger coros da chant. *Ann.* 32, 252 *(Cr. Bardola).*

Il Corregidor pronunziet quaists pleds, dirigind üna cinica öglieda alla splendida bellezza della mulinêra. *Grand, Chapè* 32.

Da cò davent ans dirigittans vers il champ da battaglia, taciturns ed inorridieus. *Tönd.* 409.

E. B. Jon Sartea dirigiva allura la scoula reala da Sent. *Ann.* 32, 236 *(Cr. Bardola).*

Quellas diviniteds tuottas, chi vegnan rappreschentedas sco sch'ellas dirigessan las guerras, quellas sun suordas taunt per blastemmas cu per arövs. *Tönd.* 333.

Oters exaimpels per diriger mera p. 573—574.

Do'm ün cour intelligiant da discerner que chi ais bön u mêl. *J. B.* 57.

Ipocrits! la fatscha della terra e del tschêl savais vus discerner; ma perchè nun discernais quaist temp? *Menni, Luc.* 12, 56.

In discurrind uschè am abbratschet el. *Tönd.* 164.

Gessler discurriva cun rabgia da Tell. IV, 18.

Discurrin da qualchos' oter. *Grand, Chapè* 100.

Il raig discurriva amiaivelmaing. *J. B.* 54.

In compagnia agreabla, traversand üna contredgia majestusa, discurrind natürêl eir dal uors, rivettans a Cierf. *Fögl* 65, 53.

E. B. Scha il plü simpel paur ha da tour il pled avant seis convaschins, schi nun discuorra el sco ch'el discurriss, giand davo sia lavur. *Ann.* 33, 204.

In bain dispuonarost eir nossa fin. *Lit.* 168.

Que ais propi grandius, da che forzas cha nus disponins. *Tönd.* 253.

L'inimih disponiva da 14,000 homens. *Chal.* 1916, 31 *(C. Planta).*

E. B. Carl il Grand disponit, cha d'ur' invia dessan be ils richs esser in oblig da prestar servezzan militar personal. V, 35.

Cha vus sapchas distinguer las chosas contrarias. *Menni, Phil.* 1, 10.

Carl as distinguiva a scoula nel scriver. *Cudaschet* 69.

Saul e Jonatan as distinguittan tres valorusited. *J. B.* 46.

Nus distinguins da ses sorts d'pronoms. *Heinrich* 34.

E. B. Il pü da tuot as distinguit Wolleb, il chapitani dad Uri. V, 85.

David as distinguiva tres sieu curaschi. *J. B. 49.*

Ils guerriers as distinguaivan tres ünacrusch cotschna. *Pr. Cud.* 192.

E. B. Sco chi'm gnit relatà, as distinguiva Vital al seminar chantunal specialmaing tras sias prestaziuns nels rams da matematica. *Ann.* 30. 236 *(Cr. Bardola)*

Per divider ün ruot três ün oter, sto ün volver (intervertir) il divisor ed allura proceder scu per la multiplicaziun (p. 312).

In dividind il dombreder ed il nomneder cul istess numer, vain il ruot scurznieu (p. 310).

Scha dividins ün intêr in dèsch parts eguêlas, schi ais mincha singula part ün deschevel (p. 310).

Arrivand süllа barcha, al paret que d'udir a dschemer. II, 95.

Dschemind ad ota vusch, eira eau crudeda in schnuoglias. *Tönd.* 517.

Duri fo gugent spass, sainza però mê exceder l'imsüra. *Clio.*

Excedind que cha praista quaist pradèr tuot nossas spraunzas, schi avains stimô per bön d'augmentêr sia peja. *Clio.*

Que ais ün segn d'intoleranza da vulair excluder da nossa societed quels chi haun otras ideas cu nus.

Armedas stablas nun dajan pü e x i s t e r cul temp: ellas imnatschan continuamaing oters stedis con guerra. *Tönd.* 444.

E. B. Nel comün da Ruschein e x i s t i v a ün' antica cuort cun chasas e bains. *Ann.* 13, 2.

Alliaunzas e x i s t i v a n gia da löng inno. *Pr. Cud.* 227.

E. B. Ed e x i s t i v a n duos reginams etruscs, ün nel Nord e l'oter nella Media Italia. *Ann.* 1915, 165 *(Pult).*

Per mia tanta üna vaira educaziun nun e x i s t i v a, sainza savair sunêr il clavazin. *Tönd.* 6.

E. B. Palafittas e x i s t i v a n nel lai da Zürig, da Constanza, da Neuchâtel e da Genevra. V, 3.

E. B. E x i s t a i v a, mera p. 574 *(Pult).*

E. B. Cha nossa lingua e x i s t i t be sco lingua tschantschada ün discret numer da seculs ant co gnir scritta, sa minchün. *Ann.* 33, 203 *(A. Vital).*

A che non ans e x p o n i s s a n s nus per V. Signuria! *Grand, Chapè* 26.

Il Corregidor tentet da s'impossessir del bratsch nüd, cha Duonna Frasquita e x p o n i v a materiêlmaing a sieus ögls. *Grand, Chapè* 28.

Quaist raig maltrattet noss babuns, infin a'ls fêr e x p u o n n e r (mera p. 875) lur infaunts. *Menni, Act.* 7, 19.

E. B. E co podessan no e x p r i m e r quaists noss sentimaints, scha nun avessan nossas bellas chanzuns romantschas? *Chal.* 1914, 32 *(Emil Lansel).*

Sia sblecha vista e x p r i m i v a ün' immensa anguoscha. *Grand, Chapè* 26.

E. B. L'uraziun et il chant e x p r i m i v a n recognuschensch' et amur. *And.* 203.

Las conjunczîuns promouvan la connexiun nel discuors, e x p r i m i n d las relaziuns dellas parts individuêlas da quel. *Heinrich,* 90.

Nus avains vis estinguer las famiglias dels potents cunts da Sax e dels baruns da Rhäzüns, e passèr sün il pövel lur domini e lur possessiuns. In eguêl möd estinguet eir il domini dels cunts da Werdenberg-Sargans. *Pr. Cud.* 234.

Il colonel esitaiva da renunzièr a sia posiziun, per nun esser ünguotta, sco el s'exprimiva. *Tönd.* 209.

Sieu tun e sia fisionomia exprimaivan cleramaing la dschigliusia. *Tönd.* 133.

E. B. El non s'exprimaiva plü con la solita facilità. *Ann.* 32, 247 (*Cr. Bardola*).

Oters exaimpels per exprimer mera p. 574.

S'imprimmer (p. 875) = sich einprägen. *Heinrich,* 99.

S'imprimer in memoria. *Pall.* 1, 363.

Ed imprimaivan di per di lur peis
Nel lam sablun . . . *Chal.* 1914, 19 (*F. Grand*).

Alchüns övs avaiva la scoarta duonna plajô aint in föglias da diversas earvas, chi s'imprimivan nels övs ed ils rendaivan sgiagliôs e fich bels da vair. *Pr. Cud.* 98.

Perchè al sench Spiert ed a nus ho parieu bain fat, da nun s'impuonner (p. 875) alchün oter pais, co quaistas chosas necessarias. *Menni, Act.* 15, 28.

Scha vus essas morts cun Cristo als elemaints del muond, perchè's laschais impuonner (p. 375) ordinaziuns, sco scha vivessas auncha nel muond? *Menni, Col.* 2, 20.

Incuorrer ün chastih. *Pall.* 1, 373.

Tèla disfatta nu's lascha explichêr cu tres il giavüsch da nun indispuoner ün grand stedi chantunais. *Fögl* 65, 53.

Scha indisponins noss serviaints, nun paun els lavurêr cun plaschair. *Clio.*

E. B. Els intercedevan. *And.* 8, 2.

† . . . . atscho chia ell pro nus intercedess. *Schuchiaun,* 73.

Interpuoner u retrèr l'appellaziun. *Pall.* 1, 398.

Vairamaing opinesch eau però, cha nus stopchan insister pü intensivmaing sün üna ortografia unifuorma. *Ann.* 33, 202 *(A. Vital).*

Els insistittan a volair ün raig. *J. B.* 45.

Ma ils Güdevs insistivan, dschand: El instigescha il pövel. *Menni, Luc.* 23, 5.

Ün insistiva nella cretta, cha las truppas imperièlas mê nun invaderon il territori spagnöl. *Grand, Chapè* 33.

Herodes convochet tuots ils principêls sacerdots e s'informet dad els, inua Cristo hegia da nascher. *Menni, Matt.* 2, 4.

Davart l'infinitiv naschir cfr. p. 568.

Traunter els naschit la questiun, quèl dad els saja il pü grand. *Menni, Luc.* 22, 24.

Scha naschiss üna guerra, pudessan ils infaunts d'Israel cumbatter cunter nus. *J. B.* 27.

Las potenzas s'obliaivan, naschind conflicts, da suottapuoner quels a prealablas mediaziuns. *Tönd.* 451.

E. B. Luther genuit trais figls e trais figlias; il prüm naschet Johann. *And.* 80.

E. B. Bain bot naschettan darcheug novas difficultats. *And.* 42.

Nun negliger il dun in te. *Menni, 1. Tim.* 4, 14.

Davart l'infinitiv negligir mera p. 568.

Als magistrats do la forza dad adempir lur dovairs sainza badêr als avantaigs terrains, ch'els pudessan s'acquistèr ils negligind. *Lit.* 192.

Els negligittan da metter our sentinellas. *Ann.* 30, 25.

Cun disputêr e lagnèr negligivan els lur lavur. *Pr. Cud.* 19.

Nus nun negligiaivans neir ils poets e romanziers. *Tönd.* 149.

Eau nun negligiva mieu pitschen Rudolf. *Tönd.* 63.

Ma il Reverendissimo negligit sieu dovair. *Ann.* 30, 47.

Da tuottas varts fluivan contribuziuns; intêrs magazins occurrivan per lur ricover. *Tönd.* 39.

Cunfrunta cuorrer.

L'abate vulaiva opprimer cun la foarza ils Appenzellais. *Pr. Cud.* 209.

Ils esters opprimaivan vargugnusamaing ils Italiauns. *Ann.* 30, 55 *(Gianzun).*

Ün pais sgrischus opprimaiva mieu cour. *Tönd.* 187.

Ün da quaists abates opprimaiva il pövel. *Pr. Cud.* 208.

E. B. Nella mira da satisfar a voss luxo, vus opprimivat il pover pövel. *And.* 75.

Il vzand irremovibel, nun s'opponittan els pü. VII, 399.

Las otras vschinaunchas opponivan. *Ann.* 13, 217.

Que füt la prüma vouta, cha Annina,

Daspö quel di, cha el la det l'anè,

A sieu intent con zeli s'opponit. *Chal.* 1914, 21 *(F. Grand).*

Ils nöbels s'opponittan als progets del raig. *Pr. Cud.* 201.

E. B. Tarasp s'opponit da pajar sia part. VII, 30.

Robinson as mettet a percuorrer l'intêra riva dell' isla. (Suainter II, 95.)

Paolo restet qualche temp ad Antiochia, ed allura partit el darchò, e percurrit la Galazia da lö in lö, fortifichand tuots ils discipuls. *Menni, Act.* 18, 23.

cfr. cuorrer.

Persister sülla negativa. *Pall.* 1, 536.

Il dücha persistit sün sia dumanda. *Pr. Cud.* 245.

Esau nun volaiva acceptêr ils regals, ma Giacob persistit, fin ch'el ils pigliet. *J. B.* 15.

E. B. Il legat persistiva sün üna pür' e simpla reclama. *And.* 34.

E. B. Carl V, persistind sülla formada resoluziun, partecipet al electur sias intenziuns. *And.* 50.

Sovenz füss que bain indichô da laschêr preceder alla publicaziun d'ün' ouvra poetica eir ün commentari lotiers. *D. S.* 1912, 44.

Arno gnit cun sia muglier et ils duos pitschens als precedivan. *Pr. Cud.* 123.

† Tia amur praecediva l'amur da meis genituors. *Planta, Thrun* 105.

Oters exaimpels per preceder mera p. 574.

Clo stüdgia alla Scoula Politecnica; ün sto dimena presuppuoner, ch'el hegia passô l'examen da maturited. *Clio.*

Presupponind. Mera § 314, 7, rem. 1 (p. 899).

Il generêl pudet proceder inavaunt cun l'armeda. *Ann.* 30, 5 *(Gianzun).*

Scha tü volessast proceder cun nus seguond noss merits, schi stuessast stender il maun àl chastih sopra nus. *Lit.* 102.

Nel 1546, Samedan e Bever procedittan ad üna partiziun da lur part cumöna da Val Bever. *Ann.* 23, 250.

Seguond l'istess sistêm procediva ün eir nel institut da mattas. *Tönd.* 360.

Melidiziuns procedittan dalla buocha del mastrèl. *Grand, Chapè* 70.

L'assedi procedit be plaun. *Ann.* 30, 14.

Üngün Grischun nun vess stuvieu propuoner dad accordêr ad üna têla persunalited sudeda grischuna. *Ann.* 30, 23.

Abisai proponit da traffiger il raig cun la launtscha. *J. B.* 51.

Mieu bap ans proponit d'allogêr tar el. *Tönd.* 222.

E. B. Luther proponiv' il text ed udiva las observaziuns ch'els lasupra fevan. *And.* 70.

La rauna proponit al rat, da's lièr lur pattas üna vi dall' otra. *Liun-Klainguti* 21.

Sieus vstieus ligêrs al protegivan appaina cunter l'ajer fraid della saira. *D. S.* 1912, 11.

Rudolf protegiaiva ils pastuors. *Pr. Cud.* 194.

La glieud giaivan a gara a proveder l'estra cun vitquergia. *Pr. Cud.* 86.

Per la mamma del bun Fridolin provedit il conte. *Pr. Cud.* 125.

Ils Helveziers as provedettan cun armas. *Pr. Cud.* 168.

A chi dessan ils genituors addolorôs recuorrer oter co tiers te e tia grazia. *Lit.* 180.

E. B. Recurrind al latin, ha Bifruu amplifichà nos idiom da nouvs terms. *Filli,* 14.

E. B. In tal anguoscha recorrit eau all' oraziun. *Cud. Sc.* 76.

Reprimer la mendicited estra. *Stat. civ.* 1866, § 130 *(citô da Pall.* 1, 608).

Repuoner la sovranited nella maggiorited dels cumöns e vschinaunchas. *Biveroni, Organ. drettüriêla d'E. O.* 25 *(citô da Pall.* 1, 609).

Eau nun poss cu repeter: que eira ün bel temp. *Tönd.* 211.

Davart l'infinitiv *repetir* mera p. 568.

Cha la guerra avaiva gieu lö avaunt usché poch temp, am paraiva dad esser üna garanzia, ch'ella nun as repetiss usché bod. *Tönd.* 221.

Bainbod il melesser as repetit darchò. Il, 78.

E. B. Il cancellar Eck repetit sias questiuns. *And.* 59.

Els volaivan resister als Grischuns. *Pr. Cud.* 249.

L'inchantadur Elimas als resistiva. *Menni, Act.* 13, 8.

E. B. Il nobel giuvnet resistit alla tentaziun. *Cud. Sc.* 95.

Fêr retroceder il contract. *Statüts civils* 1866, 235 *(Pallioppi* 1, 614).

Dovess eau laschèr da prodür mieu öli, per ir scurrind traunter la bes-cha? *Heinrich, Ist. bib.* 54.

Avais munaida da sterner. *Pall.* 1, 717.

Las duonnas sternittan bombas sün l'armeda da Simeon, scu ch'ün sterna arüd in stalla. *Liun, Iwan* 18.

Suot ün spelm, inua ch'el avaiva già sovenz observò las chevras, sternet el sel. II, 85.

Bgers rasaivan our la vestimainta sün la via; oters tagliaivan giò manzinas dalla bos-cha e las sternaivan sün la via. *J. B.* 125.

E. B. Guerras, invasiuns, pestilenzas .... as abattan sün il territori da las Trais Lias ed ün po propi as dar da bonder co cha nos pövel ha gnü la forza na tant da resister, co da subsister. *Lansel, Musa* XIX.

La confederaziun dels stedis italiauns subsisterò nell' istoria auncha lönch. *Tönd.* 54.

E. B. Circa 300 ans subsistet a Samignun üna raspada evangelica. VII, 31.

Subsistind motifs legals. *Statüts* 1839, art. 73.

(Mera sussister.)

Zieva la mort da Salomon, sieu figl l'avess dovieu succeder scu raig. *J. B.* 59.

Jonatan savaiva cha na el, dimpersè David succediss nel govern a Saul. *J. B.* 50.

Que succediva, cha l'infaunt nun eira containt cun üna simila resposta. *Tönd.* 211.

Tü nun gnarost mê a savair que chi succedit quaista not in mia chambra. *Grand, Chapè* 99.

E. B. Las supra menzionadas chossas succedettan a Wittenberg. *And.* 73.

(Oters exaimpels per succeder mera p. 574.)

Las potenzas s'obliaivan da suottapuoner conflicts futurs a prealablas mediaziuns. *Tönd.* 451.

La cittadella in vardet daiva tgnair in frain ils Sienais, la daiva rumper las cornas e supprimer lur „cara ed antica libertà". *Ann.* 30, 44 *(Gianzun).*

Il Cussagl Federêl acceptet da negociêr cul govern franzes üna convenziun supprimand las zonas fraunchas instituidas tres il pact da Paris 1815. *Fögl* 65, 53.

. . . Sieu giavüsch il pü intim
El suprimet, per non dêr andit brich
A mêlas tschantscherias della glieud. *Chal.* 1911, 23 *(Grand).*

L'arroganza fo suppuoner üna testa limiteda ed ün cour pervers. *Pall.* 1, 734.

Supponin ch'El saja Don Eugenio. *Grand, Chapè* 86.

Dasper quasi tuots ils balcuns dels plauns terrains as vzaiva u as supponiva — per dir megl — ün silenzius burlun nair; que eiran amants chi, sentind a gnir qualchedün, avaivan suspais lur baderlêr. *Grand, Chapè* 35.

E. B. Il pövel supponiva tradimaint. VII, 12.

Ogni citted u chesa chi ais in discordia cun se stess, nun po sussister. *J. B.* 66.

(Mera subsister.)

Ils homens podaivan tscherner svess lur güdischs. IV, 3.

Scu generêl tschernit el Gian Giacomo Medici. *Ann.* 30, 47.

David as tschernit tschinch peidras glischas e las mettet in giloffa. *J. B.* 48.

Ma desch schlattas nun volettan Rehabeam per raig e tschernittan invece Gerobeam. *J. B.* 60.

Landenberg tschernit scu chastlaun ün giuven arrogant e temerari. IV, 7.

In seguit salva il minister ün discuors, tschernind ün tema adattô per sieus catecumêns. Lit. 135.

E. B. Eu tschernet teis bap per sacerdot. *Biblia E. B.*, *1. Sam* 2, 28.

Scha que's vain preschantô üna besla, schi nun tschernè'ls meglders bacuns. *Robbi, Tes.* 71.

Glista **b**. (Regla 5).

(Per la variaziun dels infinitivs, mera eir p. 566.)

Ün di il Segner apparit. *J. B.* 7.

E. B. E'l Segner apparit a Salomon. *Mag. Am.* 70.

Il Dieu della gloria apparit a nos bap Abraham. *Menni, Act.* 7, 2.

Gesu as presentet als apostels zieva sieu indürêr, apparind ad els durante quaraunta dis. *Menni, Act.* 1, 3.

L'idea del „dovair" m'apparaiva davaunt il spiert. *Tönd.* 161.

Vus gnis ad artschaiver la coruna della gloria, cur l'archipastur apparirò. *Menni, 1 Petr.* 5, 4.

Eau nun se perchè cha quaists pleds m'apparaivan sco üna „frasa". *Tönd.* 15.

Et aviand dit que, laschet Dieu comparir l'arch in tschêl. *J. B.* 7.

Fügì tuot quaistas chosas chi haun da comparair avaunt il Figl del crastiaun. *Menni, Luc.* 21, 36.

E. B. Glista da suottascripziun per il volum „Giovannes Mathis, Algords", da cumparair in l'an 1923. *Peider Lansel.*

E. B. Il cudesch cumparira l'an chi vain intuorn Pasqua. *Peider Lansel, ibidem.*

Nel mais Gün comparirò ün grand comet. *Ann.* III, 260 *(Caderas).*

Sün ün segn comparirost bain our cun quistas fluors? *Z. Pall., And.* 17.

Scu guvernatur cumparit il spagnöl Don Diego Hurtado de Mendoza. *Ann.* 30, 44 *(Gianzun).*

E. B. Deputats della Confederaziun comparivan fin vers la fin del XV. secul allas dietas del imperi Germanais. V, 80.

E. B. Il raig comparit in Italia con ün' armada. VII, 5.

E. B. Ingüna creatüra non c o m p a r i t. *Sartea,* 56.

E. B. Qua c o m p a r i t ün hom. *Cud. Sc.* 76.

Eir Champell c o m p a r i t per as defender. *Menni, Saluz,* 17.

Ils homens libers c o m p a r i v a n nella radunanza cumöna. *Pr. Cud.* 178.

C o m p a r i n d il muonch Tancho, al det l'Imperatur ün centner d'argient. *Pr. Cud.* 179.

E. B. Cur cha que as trattet da laschar c o m p a r a i r nouvs cudeschs da scoula savettan las autoritats trar a nüz las richas cognoschentschas d'Andrea Vital. *Ann.* 32, 237.

Lur bap als c o m p a r i v a usché bel. *Pr. Cud.* 121.

† Ch'eau poass huossa c o m p a r a i r
In'l taimpel da Jerusalem pelvair.
Spill, Figl da Dieu, 190 *(Dec.* V, 330*).*

† Et l's prüms dels Jüdeaus c o m p a r e t t a n avaunt Festum. *Bifr., Act.* 25, 2.

E. B. Eu'm det tuotta fadia da p a r a i r containt. *Luzzi* 28.

Que'ls p a r e r ò taunt pü begl. *Ann.* 30, 182.

L'abbandun dal servezzan militer al p a r e t ün tribut pajo a sias convincziuns. *Tönd.* 210.

A me p a r e t, cha ün pichess sün porta. *Sorrirs* 82.

Giand our dad üsch, incuntret el ün hom chi p a r a i v a d'appertgnair alla chesa. *Pr. Cud.* 132.

E. B. Il chian p a r e i v a tour part vi dals sentimaints della famiglia. *Sartea*, 56.

Els vzettan a s c o m p a r a i r l'absolutismo nel 1812 e 1820 ed a turnèr nel 1814 e 1823. *Grand, Chapè* 103.

La liberaziun da porto stu s p a r i r. *Fögl,* 65, 56.

† El sto metter tuot in movimaint per far s p a r i r il scrit. *Luzzi,* 20.

Appaina ch'Iwan avet dit Dieu, s p a r i t il diavlin. *Iwan,* 5.

Las nüvlas s p a r i t t a n. *Clio.*

Davart disparair mera § 314, 5, rem. 2 (p. 897).

Glista **c.** (Regla 6).

Quellas chesas appartgnivan a Nathan. *Pr. Cud.* 68.

Nus appartgnivans alla Lia germanica. *Tönd.* 161.

Il verb szêr (entwöhnen) appertgness strictamaing alla terza conjugaziun. *Pall., Verb*, 79.

Scha uun m'artgness, sgür cha dallas voutas at sgrifless our ils ögls. *Ann.* 30, 180.

(mera retgnair)

La chavagnetta contgniva tuotta sia faculted. *Pr. Cud.* 128.

Las stüvas contgnivan grandas bellezzas. *Bundi* 8.

La duonna avaiva appaina vis che cha la s-chaela contgniva, ch'ella clamet: Que ais la rösa da Jerico! *D. S.* 20.

E. B. Quist cudeschet (la „Fuorma", da Bifrun) cuntgniva 'ls prüms elemaints da scritür' et ortografia ladina. *M. L. 2a ed. (Lansel).*

Comander componit ün catechisem, chi contgnaiva tuot las doctrinas della cretta evangelica. VII 41.

Durante la dolorusa operaziun as contgnet il pitschen pazient affat quiet. *Pr. Cud.* 135.

Ün cudaschet, chi contgness las fuormas grammaticalas del linguach tudais-ch, ais chosa zuond brameda. *Heinrich*, 3.

Ils raigs fabrichettan utèrs sün las collinas ed intgnaivan il pövel da servir a dieus forests. *J. B.* 66.

Il conte s'intratgnit löng cun quella glieud. *Pr. Cud.* 124.

E. B. El intratgnit ün'activa correspondenza. *And.* 127.

Ün evenimaint fet ir ad ova tuots noss pianos. cha nus intratgnivans cun taunt gust. *Tönd.* 220.

La giuventüna s'intratgnaiva traunter se. *Tönd.* 214.

L'imperatur mantgnaiva truppas in Lombardia. *Med.* 29.

Il signur mantgnet sieu pled. *Pr. Cud.* 130.

Spagnöls e Fiorentins obtgnittan da sortir. *Ann.* 30, 45 *(Gianzun).*

Ils pü bels momaints eiran per me cur ch'eau obtgniva notizias dad Arno. *Tönd.* 34.

Gian Giacomo nun obtgnet tuot que cha'l vulaiva. *Ann.* 30, 28 *(Gianzun).*

Tuot que cha nus posssedains ais la chesa. *Bundi,* 18.

Non possedind nus ünguotta d'consimil, assumet eau l'incombenza. *Heinrich* 3.

† Aquel chi uaindscha uain à possidair tuot. *Bifr. Apoc.* 21, 7.

† Ingiün Idolater uain apussidair lg araginam. *Schuchiaun,* 234.

Nathan condüet il giuven in chesa sia et il retgnit pü co ün mais tar se. *Pr. Cud.* 70.

E. B. Els as radunaivan uschè sovent cha'l president retgnaiva necessari. V, 79.

Eir persunas da nöbel caracter agissan imprudaintamaing retgnand ch'ellas non hajan dabsögn d'oter spiert. *Predgias,* 59.

Ogn' ün sustgniva d'esser l'unic figl del defunt. *Pr. Cud.* 20.

E. B. Las lottas continuas ch'el sustgniva l'indeblivan da plü in plü. *And.* 84.

El sustgnit il conflict. *Lit.* 101.

E. B. Ün vezeva cun miravaglia, co cha simpels contadins sustgnevan üna discussiun cun docturs da theologia. *And.* 71.

Nann' Engel mê nun scrivaiva sü üna commischiun, tuot tegniv'la ad immaint. *Bundi,* 3.

Eau am tgnaiva al corrent del movimaint intellectuêl. *Tönd.* 63.

La pü part dellas citteds tgnaivan cul dücha Friederich. IV, 25.

Puzè sulettamaing voass mauns sü'l ur della maisa e tgnè voass corp dret. *Robbi, Tes.* 71.

Ün bun bap s'tgniaiva sü nella chapitêla. *Pr. Cud.* 5.

Tgnand l'infaunt in bratsch aggiundscha il minister ün dels seguaints giavüschs . . . *Lit.* 18.

E. B. Ils chapitanis grischuns tgnettan cussagl da guerra. V, 89.

David stovet fügir e's tratgnaiva nels contuorns della chesa del raig. *J. B.* 50.

G. F. Caderas as tratgnet desch ans a S-chanf. *D. S.* 45.

Glista **d.** (Regla 7)*).

Mia felicited m'absorbiva memma, per esser reêlmaing sensibla ad üna contrarieted. *Tönd.* 131.

E. B. I vain pretais cha l'invasiun tudais-cha plan a plan absorbiva nossa lingua. *Chal.* 1911, 32.

La mort ais absorbida in victoria. *J. B.* 139 (*Menni*, 1. *Cor.* 15, 54).

Absorbêr, absorbô, absorbedà. *Pall.*, 1, 4.

Üna corazza d'aram cuvernaiva sieu corp. *J. B.* 47.

Üna granda sela, cuvernida da cuschins. *Menni, Luc.* 22, 12.

E'l cuvernind ils ögls, il battaivan els sün la fatscha. *Menni, Luc.* 22, 64.

Ils ögls dell' ammaleda glüschittan. *Nadêl*, 1, 19.

Co glüschiva quella fatscha d'üna glüsch tuot aigna. *Fögl* 61, 54 (*Pult*).

Qualvoutas traglüschaiva quell' ögliada d'indegnaziun cunter la pitschnezza e la manzögna da quaist muond. *Fögl* 61, 54 (*Pult*).

Il corregidor tentet da s'impossessir del bratsch nüd da Duonna Frasquita. *Grand*, *Chapè* 28.

*) Ils 4 exaimpels contgnand fuormas dels verbs approfondêr-approfondir, cuvernêr-cuvernir, erroneamaing inseridas alla p. 573, tuochan cò.

Tuot il pü po üna simila furur s'impossessêr del hom, cur ch'el as rechatta sün la chatscha da tigras u liuns. *Tönd.* 373.

E. B. L'ira supra üna tala tirannia s'avaiva impossessada da Jan Caldar. *Andeer-Pult*, 97.

Quaista rassegnaziun s'avaiva impossesseda da tuots. *Tönd.* 398.

Co s'impossessit d'el üna terrur vaga. VII, 388.

Ils cittadins della citted da Roma s'impossessittan dell' Italia. *Pr. Cud.* 167.

E. B. Saul fet inarmir David con sias armas. *Porta, Mag.* 68.

Inarmêr. *Pall.* 1, 365.

Tü, Edmund, dschet uossa la mamma al mat, l'incoragind a nun esser tmuoss, di quella pitschna oraziun. *Pr. Cud.* 119.

Ils Rhätiers incoragivan ils homens. *Pr. Cud.* 170.

E. B. Luther scrivet üna charta davo l'otra per incoragiar seis amis. *And.* 97.

Il tschêl s'ho innüvlieu (u innüvlô). *Pall.* 1, 388.

El eira ün irrischô diplomat e bureaucrat. *Tönd.* 431.

S'irrischêr, s'inarischir. *Pall.* 1, 407.

Perin giavüschet al viandaunt d'acceptêr il lö ch'el l'offriva. Ils forests as laschettan persvader. Intaunt a'ls offret el robas per as refras-chêr. *Robbi, Tes.* 31.

† Nos babuns faschetten ün uidilg in aquels dis, & huffereten à l'imegina l'hostia. *Bifr., Act.* 7, 41.

Nella terra prüivan manchins verds. II, 84.

Üna part del sem crudet in lous sassus, e cur el prüit, sechet el. *Menni, Luc.* 8, 6.

Prüjêr (p. 879, rem. 4).

Prüô, prüeda. *Pall.* 1, 576.

Üna fontaunetta d'ova clera prüjaiva our d'ün crippel immüsclô. *Pr. Cud.* 109.

E. B. Meglder trid pezzà, co bel sdratschà. *Proverb.*

Teofil nun podaiva arrivêr a qualchosa, fintaunt cha sieu cour battaiva suot il brastuoch sdratschlieu. *D. S.* 1911, 26.

† In che dimaena daja tschendra e terra superbgiaer e s'ingrandir? *Gritti, Oratiuns*, 77 (citô da *Pall.* 1, 733).

Superbir. *Pall.* 1, 733.

La mugliêr del cavallier e sias fantschellas filaivan, tessivan, cusivan e faivan s-chagna. III, 121.

E. B. Las donnans dels Elveziers filaivan e tessaivan. V, 10.

Els tessittan üna coruna da spinas. *Menni, Matt.* 27, 29.

† Et lur art aera da tessijr pauigliuns. *Bifr., Act.* 18, 3.

§ 315.

Particips del passô irregulêrs.

La lingua ladina posseda pü cu 200 particips irregulèrs. Ün fenomên singulêr ais que, cha per intuorn la terza part da quaists, ün particip regulêr exista daspêr la fuorma irregulêra, in ün tschert numer da cas cun üna significaziun differenta, scu üt-undschieu, tais-tendieu, digest-digerîeu etc. Têls particips dobels as chattan gia tar ils prüms scriptuors da nossa lingua; tschertüns sun ieus pers, scu craieu (chi ho cedieu sia plazza a cret), oters dvaintan rêrs, scu riprendieu (daspèr riprais), proponieu (daspêr propost), oters darchò sun da formaziun relativmaing rezainta, scu giunt, revist, rispost (it.). Tres l'influenza italiauna avains per püss verbs perfin trais particips, scu vandschieu, vit, vint (it.); revais, revis, revist: respondieu, respus, respost; giundschieu, güt (giüt), giunt, etc.

In bgers cas imnatscha la fuorma italiauna da dislochêr completamaing la fuorma ladina, scu inacort, per inachüert, sport, per spüert, giunt, per güt, condot, per condüt etc.

Tscherts verbs cun particips irregulêrs sun totèlmaing italiauns, scu scheglier — schelt, schoglier — scholt etc.

Da bgers verbs ho il masculin u il feminin del p. p. do andit alla formaziun d'ün substantiv, scu il discuors, il permiss, il pais, il succuors; la distaisa, l'offerta, la proposta, la vandschida (uossa generêlmaing rimplazzô tres l'italiaun la vittoria, u tres il latin victoria!); u il p. p. vain druvô scu adjectiv, scu ristret, sfess, stret, tais, innat etc. Mera p. 13—17.

Tar particips irregulêrs ais que sovenz difficil da distinguer traunter tschep e desinenza (nel sen da flexiun), siand ch'üna fusiun (Pallioppi: coagulaziun) ho gieu lö traunter quaists duos elemaints. Scha'l particip irregulêr da travuonder, p. ex. tuna travus, schi nu's po dir cha la desinenza saja **-us.** Quaista silba ais bgeranzi üna fusiun traunter üna part del tschep e que chi, istoricamaing, füss la desinenza. La classificaziun seguainta as basescha dimena, na süllа desinenza, dimpersè süll' ultima silba u pütost sün üna part dell' ultima silba, dal vocal u dal diftong davent. Sch'ün verb ho, daspêr il p. p. irregulêr, eir il p. p. regulêr, schi vain quaist eguêlmaing indichô.

Rem. 1. In bgers cas ho il p. p., particulêrmaing quel chi ais l'unica restanza d'ün verb otramaing svanieu, dô andit alla formaziun d'ün nouv verb, p. ex. acquist-acquistêr, conquist-conquistêr, consquass-consquassêr, precis-precisêr, suspet-suspettêr etc. etc. Mera losupra p. 564. Siand cha l'istess fenomèn operescha eir nellas otras linguas neolatinas, schi nun ais que natürêlmaing pussibel in mincha cas da dir sch'ün têl verb ais üna formaziun propriamaing ladina, u scha'l verb in questiun ais stò pigliô têl quêl our d'ün' otra lingua, particulêrmaing our dal italiaun. Las tendenzas italianisantas e latinisantas da bgers

scriptuors rendan quaista questiun auncha pü s-chüra. Ais p. ex. il verb conquistêr simplamaing l'italiaun *conquistare*, u ais conquistêr üna deformaziun „moderna“ da † cungiüstêr, † cunchiüstêr? Cfr. p. 569.

Rem. 2. Ün ampel nummer da particips figüreschan in quaist paragraf püramaing per lur interess istoric. Siand tschertüns daspö seculs l'unica restaunza d'ün verb otramaing extinct, schi nun vegnan els pü sentieus scu particips, dimpersè scu adjectivs u substantivs. In bgers cas sarò que darchò difficil (mera rem. 1) da determinêr scha'l particip in questiun ais ün pled „ertô“ (p. 564), u ün pled pigliô our dal italiaun. Ais p. ex. sogget be l'italiaun soggetto, u surviva in sogget (vstida alla moda) la fuorma † subgiet, † suggiet, cha chattains tar Bifrun?

A nun sarò guera da bsögn da dir, cha la glista da particips irregulêrs da quaist § ais completa be per ils verbs (eir defectivs) auncha sentieus scu têls nella lingua vivainta, e brich per tuots ils substantivs u adjectivs ils quêls, istoricamaing, sun vegls particips (u chi perfin sun particips italiauns u latins, scu cognit (incognit), contenuto, debit, dovut, lecit (illecit), solit, (insolit), tacit etc. etc. Cunfrunta §§ 12—19.

× **Rem. 3.** Fuormas scu manuscript, dòct, adjunct, corrupt, interrupt etc. etc. sun natürêlmaing pleds „docts“ (p. 564).

1. Particips irregulêrs glivrand cun **-ais** (cfr. -ains):

apprender	apprais	
arprender	arprais	† arprandieu
comprender	comprais (eir † comprains)	
contender	contais la contaisa, s.	
defender	defais la defaisa, s.	defendieu
distender	distais (la distaisa, s.)	
extender (estender)	extais (estais)	
imprender	imprais, pü sovenz imprains (Nr. 2) l'impraisa, s.	

intraprender	intraprais	
	(l'intrapraisa, s.)	
offender	offais	(offendieu)
	(l'offaisa, s.)	
pender	(pais, s.)	pendieu
† prender	† prais	† prandieu
	(† la praisa, s.)	
pretender	pretais	pretendieu
	(la pretaisa, s.)	
revair	revais (= überprüft, abgeändert. revisé)	revis (= wiedergesehen, revu)
	(la revaisa, s.)	
	revist (Nr. 21)	
reprender	reprais	reprendieu
spender	spais	
	la spaisa. s.	
stender	stais	stendieu
surprender	surprais	
	(la surpraisa, s.)	
suspender	suspais	suspendieu
tender	tais	tendieu
vair	† vais, vis (Nr. 19 b)	

Ho ün apprais il leder? *Pall.* 1, 54.

E. B. Ün adjutant füt arprais da compassiun vers il disfortünà sudà. *Cud. Sc.* 75.

† Et Herodes gniand arprais da Johanne de Herodiade mugliêr da ses frêr, schi ho el . . . sarrô Johannem in praschun. *Bifr.*, *Luc.* 3, 19—20.

Taxa sün las economias da frs. 10 per scodüna, scha ella compiglia da pü cu duos persunas, comprais la servitüd. *Tschant. Zuoz*, 54.

Eau nun l'he mê compraisa. *Tönd.* 386.

Ils verbs, comprais in quaista seria, sun regulêrs. *Pall.*, *Verb* 39.

† In aquaist vitzi uain cumprais la libido, quae ais: la cuuaida da laings & dabats. *Schuchiaun*, 281,

E. B. Nellas instituziuns per il bain public ais comprais eir quel d'ogni ün in special. *Porta Proclam* 7.

† El era stô cumprais dalg dimuni, *Bifr.*, *Marc.* 5, 18.

La teoria da Darwin ais fich contaisa. *Clio.*

Il colonel as contentaiva da menziunêr ils noms dellas localiteds pigliedas u defaisas. *Tönd.* 207.

E. B. Sudà avvisà es mez defais. *Pall.*

E. B. Ils Romantschs han defais pü bod lur libertà e lur cretta. *Fögl* 1914, 5.

Juvenal nun voul pigliêr la defaisa dels noschs poets. *Chal.* 1922, 61.

E. B. Nossa causa ais buna, ma mal defendüda. *And.* 82.

† Manifests e schgrischus pchios uingian obstinedamaing defendieus. *Schuchiaun*, 199.

† L'hunur da Dieu uain defendida. *Schuchiaun*, 257.

Il vegl ais distais peschaivelmaing. *Robbi, Tess.* 18.

Scha la povra ammaleda podess almain dormir — ma ella ais culs ögls avierts distaisa sün sieu let. *Tönd.* 103.

Dieu dschet: Cha'ls utschels svoulan sur terra e vi alla distaisa del tschêl. *J. B.* 2.

El eira distais sün ün canape. *Tönd.* 400.

E. B. Dieu ha stabili ils munts e distais las vals e las planüras. *Porta Mag.* 30.

Lavuors pü extaisas. *Tschant. Zuoz*, 68.

In sieus stedis estais tscherchaiva Carl il Grand da remetter uorden e ledschas. *Pr. Cud.* 177.

E. B. Il general avaiva extais il termin. VII, 83.

E. B. Ün' extais' actività. *And.-Pult,* 104.

Da co s'avaiv' üna extaisa vista sur ils contuorns. *Tönd.* 375.

E. B. Noss' impraisa ais periclitada. *L. R.*, 4.

Eau avaiva intraprais quaist viedi. *Tönd.* 339.

E. B. Da Gebhard vain dit ch'el haja interprais ün pelegrinagi in Palestina. Chal. 1914, 26.

La reuschida da quaista interpraisa dependa dal pövel ladin. *G. L.* 1, 1.

E. B. L'acziun intrapraisa l'an passà. *L. R.* 2.

Eau resentiva ogni s-chüsa sco ün' offaisa. *Tönd.* 359.

La Navarraisa savet comprender la grandezza del contegn da quella mugliêr offaisa . . . ed offaisa forsa doblamaing. *Grand, Chapè* 83.

Assista'ns cha perdunans gugent a chi'ns ho offais. *Lit.* 86.

E. B. El ha offais ün' onesta giuvna. *Luzzi,* 13.

Eau vegn cunter te nel nom del Segner, il quêl tü hest offais. *J. B.* 49.

† Che sch'el ho ünqualchiosa ufais tè, aque tain a mi à quint. *Bifr., Phil.* 18.

† Nus pardunain ad aquells chi ns haun uffais. *Schuchiaun*, 332.

L'uors pruvet da's ramchêr sü del mür per ir our da fnestra, ma el restet pendieu. *Bundi*, 32.

Duos schluppets eiran pendieus vi ad üna paraid. II, 96.

Il cratsch as ferma scu sch'el restess pendieu vi d'üna risch. *Liun, Iwan* 4.

E. B. Intuorn il pra as vezeva pendü sü flötas d'or. *And.* 82.

Barba Lucas observa vestimainta pendida intuorn il fö. *Grand, Chapè* 55.

Linternas cotschnas sun pendidas vi a staungias da signêl. *Tönd.* 318.

Eau nun vögl metter sün vus ün oter pais. *Menni, Apoc.* 2, 24.

Ad onta da sieu pais füt alventeda la peidra. *Pall.* 1, 53.

Il § 243 da quaista grammatica tratta da „munaida, pais ed imsüras" (p. 312).

E. B. Il bachêr gnit prais al brav hom. *Cud. Sc.* 77.

E. B. No ans avain schfadiats tuotta not, e nun avain prais ünguotta. *Porta Mag.* 91.

Büttè our vossas raits alla praisa (subst.). *Menni, Luc.* 5, 4.

† Et elg êran tiers nus set frars, & l'g prüm hauiand prais mugliêr es muort. *Bifr., Matt.* 22, 25.

† Nus nu hauain prais paũs. *Bifr., Matt.* 16, 7.

† E. B. Hegesistratus, siand inzacura dals Lacedemoniers prais & preschunà, fet ün fatt stupend & miravlgius. *Abyss*, 2, 66

† Alla praisa del chiaste da Clavena wöelg cumanzêr
Et saitza dubbi la pura vardat usêr. *Travers, Müs*, 7—8.

Da quel chi ho bger, da quel vain pretais bger. *Ann.* 12, 236 *(Gredig)*.

Il papa vaiva pretais per se la citted da Parma. *Ann.* 30, 42 *(Gianzun)*.

Vain pretais cha spus cun Lina
Ais vos Giachem . . . . *Caderas, Sorrirs*, 73.

Il magistrat dumandet sura da'l pretendieu ivöl. *Robbi, Tes.* 11.

Grands sun ils dovairs e grandas nossas pretaisas per il pover redactur. *Gaz.* I, 3.

Quaistas pretaisas displeschan fich. *Tönd.* 238.

Davous mia dschigliusia pretaisa per spass eira nascost ün effettiv sentimaint da quaista passiun. *Tönd.* 224.

Balaam amet la peja dell' ingüstia, mo füt riprais per sia empieted. *Menni, 2. Petr.* 2, 16.

Nus avains reprais ils scolars daschüttels. *And.-Pult.* 83.

Ma Herodes, siand reprais dad el per causa da Herodiada, serret Johannes in preschun. *Menni, Luc.* 3, 20.

Cfr. arprais.

Per disturbêr la votaziun finêla supra la revaisa della ledscha sur las fabricas, as retrettan ils socialists e comunists our d'sela. *Fögl,* 65, 56.

La constituziun comunêla füt revaisa. *Fögl,* 65, 55.

Bgers infaunts avessan spais quel danêr per maglierias, ma Carl l'impundet pü bain. *Cudaschet* 69.

Tuot il danêr cha mieus genituors haun spais per me, reguard eau per ün d'bit. *Pr. Cud.* 47.

E. B. Dopo ch'el vet spais tuot, ven üna greiva charestia. *Porta Mag.* 98.

† Et üna duonna, quaela hauaiua spandieu in mêdis tuotta la sia roba, giet in & tuchio l'g hur de la sia ueskimainta. *Bifr., Luc.,* 8, 43—44.

Il püf cun elas stendidas imsüra fin 2 m. V, 219.

Padruot füt stais e lung per terra. *Chal.* 1917, 58.

Cun las chammas inargidas stendidas our. *Tönd.* 314.

Eau non savaiv' am preschentêr otras imegnas cu mieu marid stendieu mort sül champ da battaglia. *Tönd.* 182.

E darchò la stessa maisa
La natüra ho stais our. *Flugi.* 14.

† Et hauiand standieu oura l'g maun l'g tuchio, dschant: Eau uoelg saiast nèt. *Bifr., Luc.* 5, 13.

† Mu adüntrat Jesus cun l'g maun standieu oura l'g apiglio & dis agli: da pochia fidaũza, par che t'dubiteuas tü? *Bifr., Matt.* 14, 31.

Venderdi eira tuot surprais dalla tristezza da sieu patrun. II, 103.

La noat m'ho surprais. *Pr. Cud.* 110.

Que co füt üna surpraisa per quella glieud. *Bundi,* 28.

E. B. Üna duonna eira stat surpraisa in adulteri. *Porta Mag.* 104.

Eau udit cha püssas partenzas da trenos (it.) sajan suspaisas. *Tönd.* 307.

Que eiran amants chi, sentind a gnir qualchün, avaivan suspais lur baderlêr. *Grand, Chapè* 35.

E. B. Üna punt suspendüda. *Chal.* 1922, 45.

Las elettas della forella consistan da bgeras araistas parallelas, traunter las quêlas *ais* t e n d i d a la pel. VII, 262.

Tuot la Svizzra spettaiva cun uraglias güzzedas ed attenziun t e n - d i d a sül momaint istoric, chi portess la discussiun davart l'entredgia da noss pajais nella Lia dels Pövels. *Fögl,* 62, 77.

La desireda solitudine al paraiva ün latsch, t e n d i e u dalla sort avversa. *Grand, Chapè* 24.

Nella stüva eiran stôs t e n d i e u s fils da tuottas varts. V, 222.

Mia giloff' eira ruotta per ils ögls t a i s (adj.) da tuots mieus credituors. *Ann.* 16, 250 (*Pall.*).

Cun ögls t a i s (adj.) contemplaiva el quella vestimainta. *Grand, Chapè.* 55.

Il tass vain fin d'utuon grass t a i s. IV, 70.

† Mu Paulus, l'g guardant cun l's oeigls t a i s, dis etc. *Bifr.*, *Act.* 13, 9.

† Et hae u i s üna duõna aivra dal saunc dals saencs, & dalg saung dals marters da Jesu. Et eau m'hae sthmürafgliô cura ch'eau hae u a i s aquella cũ üna granda mürauaeglia. *Bifr.*, *Apoc.* 17, 6.

2. glivrand cun **-ains** (-ens, -ais):

c u m p r e n d e r, † c u m p r a i n s, c o m p r a i s (mera Nr. 1).
i m p r e n d e r, i m p r a i n s, (eir i m p r a i s).

† Chiosas chi uingian c u m p r a i n s a s in lg tingier chiesa. *Schuchiaun,* 292.

Rico sunet diversas melodias, ch'el avaiva i m p r a i n s. III, 62.

E. B. Eau he i m p r a i n s pü bain a considerêr la baselgia sco ün institut, chi nun dispuona be el dal salüd e dalla vardet. *Gaudenz, Predgias,* 27.

Ella ho i m p r a i n s a sotêr. *Tönd.* 358.

E. B. Tü hast i m p r a i s a cognuoscher eir la fadia e la combatta della vita. *Gaudenz, Predgias,* 12.

Plaun a plaun avaiva Robinson i m p r a i n s pü bain ad insalêr e fümentêr la charn. II, 94.

In pensiun sia figlia ho i m p r e n s üna pruna da tuotta sort chosas. *Ann.* 30, 185 *(Melcher).*

Eau d'he i m p r e n s ourdadour üna stupenda poesia. *Ann.* 30, 188 *(Melcher).*

† Plü cha la natüra humauna ho i m p r a i s, taunt plü s'delett' ella da d'imprender e da savair. *Bifr.*, *pref.*

3. glivrand cun **-ans** († -auns):
spander, spans († spauns).

Sper il saung spans dals sudôs, fuorman eir las larmas spansas dallas povras mammas, mugliêrs e spusas üna sencha libaziun. *Tönd.* 49.

Quaist calisch ais la nouva lia tres mieu saung, chi vain spans per vus. *Menni, Luc.* 22, 20.

E. B. El ha spans oura il Spiert sonch. *Porta Mag.* 119.

Tü hest spans our multifarias benedicziuns. *Lit.* 106.

† Aquaist ais mieu saung, quael chi uain spauns par bgiers. *Bifr., Matt.* 26, 27.

4. glivrand cun **-ars**:

apparair (-ir)	(appars)	apparieu
arder	ars	
comparair (-ir)	compars	cumparieu
(cumparair)	(cumpars)	(cumparieu)
	(la comparsa, s.)	
scomparair	scompars	scomparieu
(sparger)	spars	

Nellas Annalas del Club Alpin Svizzer, anneda 1918, ans quinta Dr. Coaz . . . dad interessantas figüras apparsas nella tschiera. *Fögl* 61, 61.

La staila ais apparida. *J. B.* 87.

† Et siand cumplieu l's quaraunta ans schi es agli apparieu l'g aungel. *Btfr., Act.* 7, 30.

Dieu lodô, cha quaist excellent materiêl da prova nun ais ars — uossa ais mia innocenza alla glüsch. *Tönd.* 288.

Sch'el continua a baiver vinars (= vin ars), sarò el saimper ün armaint. *Liun, Iwan* 31.

E. B. La Sta. Emerita füt arsa a Trimmis. V, 27.

L'inventur füss stô ars sco striun. *Ann.* 3, 262.

Ün' ouvra da Darwin ais comparsa ultimamaing in stampa. *Tönd.* 54.

Cura il cudesch eira appaina compars, ans protramettet nos librari ün exemplêr. *Tönd.* 81.

Neir allas chatschas d'utuon non eira eau comparsa. *Tönd.* 242.

La muntanella eira cumparida sün sia peidra. *Cloetta*, 1.

E. B. Il Segner eira comparü a Moises. *Porta Mag.* 73.

† Par aque ais cumparieu lg filg da Dieu par chia ell schdrüia las houvras da lg Diavel. *Schuchiaun*, 3.

La comparsa dels comembers eira bain numerusa. *Fögl*, 65, 56.

Comparsa fet zuond bella
In bals, concerts, tramegl. *Caderas, Fluors*, 62.

E. B. Dalla quarta ediziun (della Bibla da Vulpius e Dorta) s'ha be il nouv Testamaint, comparü 1836 a Paris, cun blers erruors da stampa, in pitschen octav. ***Mohr***, 89.

La grammatica ais comparsa avaunt pochs dis. *Ann.* 30, 175 *(A. Vital)*.

Temma, anguoscha e schnuizzi gnivan dapertuot spars dals confederôs. *Pr. Cud.* 258.

Siand sparsa uossa la nouva dalla victoria da David etc. *Heinrich, Ist. Bibl.* 88 (citô da *Pall.)*.

Nel cas chi sun fattas e gia sparsas munaidas fosas. II. *Stat. crim.* 3, § 33 (citô da Pall.).

Il sem per las guerras venturas ais spars. *Tönd.* 390.

Rem. Compars (scompars) ais be p. p. da comparair (scomparair), na eir p. p. da compartir (scompartir). Quaist ultim verb ho il p. p. regulêr: compartieu (scompartieu). Ils exaimpels seguaints muossan üna confusiun traunter compars e comparieu:

L'insegnamaint compars tres ün magister mêlpreparô nun vela bger. *Fögl* 60, 88.

L'instrucziun musicala vain uossa comparsa da trais magisters fich capabels. *Fögl*, 65, 77.

Cunfrunta:

E. B. Almain ün ram d'instrucziun stovess gnir comparti nella lingua materna. *Gaz.* 1, 5.

E. B. Davo cha las glistas sun scompartidas, ingün nun po plü gnir cun nouvas candidaturas. *Gaz.* 1, 4.

5. a) glivrand cun **-as**:

evader	evas
invader	invas
persvader	persvas

Il mastrêl, zieva avair evas las fatschendas, as degnaiva tuottüna da baiver ün magöl d'vin in compagnia. *Grand, Chapè*, 49.

Scha in Europa la questiun dellas linguas nun vain evasa in tuotta sincerited e magnanimited, allura resta il tössi, chi guasta mincha pêsch, derasô dappertuot. *Fögl*, 65, 72 *(Dr. Felix Calonder)*.

Tuottas reclamaziuns cunter la commissiun da fö vegnan definitivamaing evasas dal cussagl comunêl. *Tschant. Zuoz*, 100.

L'imperi romaun gniva invas da pövels barbars. *Pr. Cud.*

E. B. La part della Rezia, chi nun gnit invasa dals Alemans, restet cristiana. V, 27.

Eau sun persvas della necessited d'üna tscherta disciplina in questiuns d'ortografia. *Ann.* 30, 175.

Quaist Paulo ho persvas e straviô bger pövel. *Menni, Act.* 19, 26.

E. B. Genituors e Magisters! seat perschvas, cha sco vo trattaivat voss infants, uschè saran els tuot ils dids da lur vita. *Porta, Mag.* 5.

E. B. In cas d'üna imnatscha dels revoluziunaris tras mezs illegals, eschan nus persvasischems, cha la pluralità da nos pövel trarà cordun per proteger la chasa elvetica. *Gaz.* I, 3.

Be cun trêr crappa nun podaiva que reuschir, da que eir' el persvas. II, 71.

× b) glivrand cun **-ass**:

sconquass (def.), eir s.

Las agitaziuns m'avaivan sconquassa. *Tönd.* 503.

Als prüms November 1755 resentit l'isla della Martinique il sconquass del terratrembel da Lisbona. *Clio* (merà p. 611).

6) glivrand cun **-at** (**-act**), cun **a** cuort:

attrêr	attrat	
artrêr	artrat	
(retrêr)	(retrat)	
detrêr	detrat	
extrêr	extrat	extract. s.
esiger	esat	adj. exact
fêr e cumposts	fat (mera verbs anomals)	
meltrêr	mêltrat	
rediger	redat	redigieu
trêr	trat	†adüntrat, adv.
strêr	strat	
subtrêr	subtrat	
substrêr	substrat	
surtrêr	surtrat	

s u s t r ê r — s u s t r a t
t r a n s i g e r — t r a n s a c t (t r a n s a t)

In E. B. eir d a r - d a t, d a t t a e s t a r - s t a t, s t a t t a similmaing cumposts: c i r c o n d a t, c i r c o n d a t t a etc.

Eau am sentiva pü vivamaing cu mê a t t r a t t a vers quel, ch'eau vzaiva esser uschè ingüstamaing scognuschieu. *Tönd.* 131.

E. B. Nus avain a t t r a t l'attenziun del pövel svizzer sün nossa favella rumantscha. *L. R.*, 1.

E. B. Vos aur nun am ha a t t r a t. *Cud Sc.*, 78.

Ils Truvaduors dajan vigilêr cha a quaista disposiziun non vegna c o n t r a f a t. *Statüts* 1839, art. 412.

La duonna eira c o n t r a t t a e nun's podaiva drizzêr sü. *Menni, Luc.* 13, 11.

† La duonna era c u n t r a t t a ne pudaiua zuond bricha adrizêr sü l'g chio. *Bifr., Luc.* 13, 11.

Nel aier fraid vegnan las vapuors spertamaing c o n t r a c t a s. *Cud. Sc.* 113.

Dalla donzaina daja ouravaunt gnir d e t r a t l'usufrüt della faculted. *Statüts* 1839, art. 133.

Quella matta ais fich negligiainta e d i s t r a t t a. *Andeer-Pult*, 82.

E. B. Ils infants d'Israel han bandunâ tia lia, e han d i s f a t teis utêrs. *Porta, Mag.* 73.

E. B. Otto as chatta da rimaric quasi d i s f a t. *Andeer-Pult*, 107.

Novas provisiuns gnivan dal pövel violentamaing e s a t t a s, cur granêrs e murütschs eran vöds. *Pr. Cud.* 186.

La motivaziun ais baseda sün e x a c t a s statisticas. *Fögl*, 65, 81.

E x t r a t da charn. *Tönd.* 337.

E x t r a c t da charn da Liebig. *Pall.* 1, 281.

Scha quaistas pretensiuns nun gnissan s a t i s f a t t a s. *Tönd.* 238.

Indisciplinô e m ê l t r a t. *Fögl*, 65, 56.

E. B. Alchüns m a l t r a t s mats tscherchaivan da büttar il chanaster giò dal cheu d'üna paisana. *And.-Pult* 96.

Las deliberaziuns da Comoen Pitschen vegnan tres il Nudêr r e d i g i d a s. *Stat.* 1839, art. 28.

Ün da noss prüms pissêrs stovess esser quel da proveder ch'ün fögliet bain r e d a t stetta a disposiziun da nos pövel. *Chal.* 122, 71.

E. B. Las veglias grammaticas rumantschas han il grand defet da nun esser r e d a t t a s dal tudais-ch in rumantsch. *L. R.*, 16.

Ün vegl tüert nun po gnir refat tres ün nouv tüert. *Tönd.* 458.

Noss buns antenats füssan stupefats congualand la Svizzra moderna. *G. L.* 1, 1.

Mias perditas pecuniarias güstifichaivan nossa existenza retratta. *Tönd.* 222.

E. B. Il giuven vivaiva quiet e retrat. *And.-Pult,* 92.

Eau avaiva vivieu circa quatter ans alla lungia retratta dal muond. *Tönd.* 61.

Ils Egipziauns semnan dalum cha l'ova s'ho retratta. III, 99.

Ils stivels vegnan strats our dalla chamma ferida. *Tönd.* 317.

Eau füt stratta our da quaist stedi. *Tönd.* 334.

Ils möbels eiran coverts cun surtrattas. *Tönd.* 414.

Il tschêl surtrat da nüvlas. *Pall.* 1, 738.

Las chadregias eiran surtrattas cun saida. *Bundi,* 22.

E. B. Üna duonna zupet seis infant in üna chaschetta surtratta cun pioula. *Porta, Mag.* 57.

Sia resoluziun dovaiva be gnir surtratta. *Tönd.* 480.

E. B. Il dadaint del taimpel gnit tuot surtrat con aur fin. *Porta, Mag.* 71.

Transact. *Pall.* 1, 703.

Fils d'fier sun trats d'üna staungia all' otra. *Ann.* III, 256.

E. B. Tü gnittast tratta our dal fö sco ün tizun. *Sartea,* 62.

E. B. David piglet üna peidra, e l'aviand tratta con la schlingia, battet el Goliat in il frunt. *Porta, Mag.* 68.

E. B. Ils plü povers avaivan trat aint il vestimaint festal. *And.-Pult.* 103.

† L'g hauiand trat oura etc. *Bifr., Matt.* 27, 27.

† Adüntrat es schirouia l'g boesthc da figs. *Bifr., Matt.* 21, 19.

7. glivrand cun -āt (cun a lung):

nascher	nat	naschieu	Adjectiv: innat
renascher	renat	renaschieu	

E. B. Eu sun nat als 6 Avuost del ann 1844. *Andeer-Pult* 99.

E. B. Giachiam Bifrun ais nat ils 8 Avrigl del an 1506. *Filli,* 4.

E. B. Oz ais nat il Salvader. *Porta, Mag.* 87.

Nat als 10 Avrigl 1829 William Booth perdet il bap. ün marchadaunt, già bod. *Fögl* 1912, 35.

E. B. Eu non craj, cha our della fümêra del tabac sajan naschüdas grandas ideas mondialas. *Fögl* 1912, 28.

Ün avess dit, cha quella duonna füss n a s c h i d a per maestrêr il pover vegl. *Grand, Chapè* 88.

He spraunza cha nun flippas cuu orma n a t a que ch'avains let. *Z. Pall., And.* 10.

E. B. Falland s'imprenda, ingün non es n a t maister. *Porta, Mag.* 127.

Paulo dschet: Eau sun perfin n a s c h i e u romaun. *Menni, Act.* 22, 28.

Eau sun n a s c h i e u e gnieu nel muond per testifichêr la vardet. *J. B.* 135.

Tres la patria nu s'inclegia be il lö nel quêl ün ais n a s c h i e u, dimpersè tuot il pajais chi's rechatta suot las medemas ledschas. *Robbi, Tes* 17.

† Mu in aque moed che alhura aquel chi era n a s c h i e u suainter la chiarn, perseguiteua aquel chi era n a s c h i e u suainter l'g spiert uschia er huossa. *Bifr., Gal.* 4, 29.

† Scodün chi es n a s c h i e u da dieu, nu fo pchiô. *Bifr., Joan* 3, 6.

Valorusited e temma non sun da resguardêr sco qualiteds i n n a t a s. *Tönd.* 363.

Al saun güdizi i n n a t della populaziun ais d'attribuir il bel resultat della votaziun. *Fögl* 65, 96.

L'umaun posseda üna facolted i n n a t a, d'externêr tres la vusch que ch'el s'impaissa e resainta. *Heinrich*, 5

Eau avaiva let supra la forza dell' ereditabilited, las uschedittas „dis-posiziuns i n n a t a s" chi nun sun ünguott' oter, cu il stimul ch'ün sainta da seguitêr las üsaunzas da sieus antecessuors. *Tönd.* 242.

E. B. Pro quaista nouva champagna as revelet clêramaing il sentimaint naziunal r e n a t. *L. R.* 2.

8. glivrand cun **-aunt** (§ 300):

c o m p l a u n d s c h e r	c o m p l a u n t (E. B. - a n t)
p l a u n d s c h e r	p l a u n t (E. B. - a n t) († p l a n s c h i e u)

E. B. C o m p l a n d s c h e r! Eu non vögl esser c o m p l a n t a da quel uman. *Luzzi, Clavigo* 5.

A ti, o Segner Dieu, saja aquè p l a u n t. *Ulr. Sus.* 256 (citô da *Pall.* 1, 548).

Inua l'ün u l'oter as craja neglet u pregüdichô, fo'l sieus p l a u n t s. *Ann.* 12, 240 *(Gredig)*.

A Dieu saja p l a u n t cha na tuots nun eiran pürs. *Fögl* 65, 56.

† Nus hauain chiantô à uus chianzuns da uaidguêr & nun hauais. p l a u n t. *Bifr., Luc.* 7, 32. (In oters lös: p l a n s c h i e u.)

9. glivrand cun **-aust**:

esaurir	esaust	esaurieu
(exaurir)	(exaust)	(exaurieu)

E. B. La prüma ediziun s'chattaiva complettamaing exausta. *Mohr* 89.

Exausta, bsögnusa da sön, crudet eau sün ün baunch.. *Tönd.* 326.

Siand exausta la prüma, vain decisa ün' ediziun nouva dell' „Engiadina". *Fögl* 1917, 93—2.

E. B. Bunas producziuns literarias sun quasi del tuot exaustas. *L. R.* 19.

Las provisiuns nellas restauraziuns eiran quasi del tuot esauridas. *Tönd.* 322.

10. glivrand cun **-elt**:

scheglier (it.)	schelt (it.)	(la schelta, s.)

Nus sceglietṭans ün quiet löet in Svizzrea. *Tönd.* 461.

Vi dalla maisa tschainta ün hom giuven in vstieu da viedi schelt. *D. S.* 1912, 206.

Ella nun pigliess ün oter marid cu quel da sia libra scelta. *Tönd.* 485.

11. glivrand cun **-emt (empt)**:

eximer	exemt	(exempt)
redimer	redemt	(redempt)

Barats a scopo d'arrondir prövi sun exemts dalla taxa da trapass. *Tschant. Zuoz*, 51.

Chagnöls d'ün' eted suot 6 mais sun exemts da qualunque taxa. *Tschant. Zuoz*, 52.

Exemt da praestêr süjarted ais quel chi posseda üna faculted libra da f. 1000, in stabel, sün territori della vschinauncha, inua voul domiciliêr. *Statüts* 1839, art. 515.

In Ingilterra tuot salari inferiur a frs. 5,000 ais exempt dall' imposta. *Clio.*

S'eximer dal servezzan militêr. *Pall.* 1, 277.

In tia bratscha reposa si' orma preziusamaing redemta. *Lit.* 172.

11 bis. glivrand cun **-ens** (mera Nr. 2.)

12. glivrand cun **-ers**, † **-ears** (p. 831—835):

disperder	dispers
(immerger)	immers

perder	pers	subst. perdita (it.)
	† pardieu	† la persa, s.
pervertir	pervers	
smerdscher	smers	
(schmerdscher	schmers)	
† sperder	† spers	† sperdieu
	(= disperder)	
verdscher	vers	
vertir		vertieu

Las nuorsas della scossa saron dispersas. *Menni, Matt.* 26, 31.

Ils Sursilvans füttan vints e dispers. VII, 354.

Las povras furmiettas eiran in granda part smachedas, mazzedas, dispersas. *Tönd.* 351.

E. B. Commüns et baselgias eiran dispers quà et là. *Sartea,* 66.

Dispears, mera p. 833.

El ho immers sia penna in flammas. *Tönd.* 476.

Da quist muond 'na pitschna staisa
Qui survez — ma rest immers. *Flugi,* 88.

Eau sun pears, respuondet il pover hom. *Robbi, Tes.* 45.

A che fin quaista perdita del öli? *J. B.* 129.

† Seis figl, quel chi in estras terras eira sto pardieu. *Travers, figl,* 1794.

E. B. Cha teis frar moura o guadagna, el ais pers. *Luzzi, Clavigo,* 21.

† Pears, mera p, 833.

Che güdess que al crastiaun, sch'el guadagness tuot il muond, e fess perdita da si' orma? *Menni, Matt.* 16, 26.

† Che nüz es agli hum, sch'el aguadagnas tuot l'g muond, & fasches üna persa da la sia horma? *Bifr., Matt.* 16, 26.

Sajas irreprensibels infaunts da Dieu in mez la perversa e depraveda generaziun. *Menni, Filip.* 2, 15.

E. B. Svess il tschêl nu füss tschêl per ormas perversas. *Chal.* 1824.

E. B. Dieu chi es dafatta sonch e bun, vara'l plaschair via'ls infants scorts e buns, o via'ls nauschs e pervers? *Porta, Mag.* 34.

E. B. Cain eira ün pervers, e Abel eira prus. *Porta, Mag.* 43.

Las descripziuns da guerras tunaivan per me perversas e vödas. *Tönd.* 57.

Ün cudesch pervers. *Tönd.* 107.

La laina gniva smersa e scorzeda. V, 153.

† E. B. Üna vouta ilg ha'l vlü schmerscher, büttar sur ün spelm giuò e fuos stat schmers, scha ilg spelm non fuos ngüd lom sco tschaira. *Capuciner, da Jon P. Salutz*, 158, citô da *Pall.* 1, 654.

† El ho adruô pusaunza três sieu bratsth, & ho sperdieu uia l's superuis. *Bifr.*, *Luc.* 1, 51.

† Tres aquè es el spoers uia. *Bifr.*, *Hieron. Luc.*

† Et alla dauous da tuots el apparieu eir à mi sco ad ün ifaunt spêrs. *Bifr.*, *1. Cor.* 15, 8.

E. B. Uraziuns vertidas our dal tudais-ch. *Uraziuns*, titul.

† Saidasch Puonchs componieus in tudais-ch & vertieus in Rumauntsch. *Planta*, *Thrun*, titul.

13. glivrand cun **-ert (iert)**, mera p. 773, † **-eart**, mera p. 831:

avrir	aviert	
cuvrir	cuvert	
	desert (def.)	
offrir	offert	† uffrieu
	(offerta, s.)	(† hufferieu)
E.B. perderscher	perdert	
proferir	profert	proferieu
referir	refert	referieu
scuvrir	scuvert	§ 303, 5 rem. 2.
(scoprir, it.)	(scopert, it.)	
suffrir	suffert	
(soffrir)	(soffert)	
terdscher	tert	(terdschieu)
transferir	(transfert)	transferieu

Chi l'hegia aviert ils ögls nun savains nus. *Menni, Joh.* 9, 21.

Cur ch'eau tschantschaiva memm' aviertamaing, gniv' eau sovenz interruotta. *Tönd.* 358.

E. B. Voss oels gnaran averts. *Porta, Mag.* 41.

† Per che elg es a mi auiert üna porta granda & ualurusa. *Bifr.*, *1. Cor.* 16, 9.

E. B. La terra eira tuot cuverta dad aua. *Porta, Mag.* 38.

E. B. Catharina da Bora sortit dalla clostra, in compagnia d'otras nöblas juvnas, chi sco ella s'havevan plü bot cuvertas cul sindal da muongia. *And.* 78.

Las chammas sun cuortas e covertas da pennas. V, 219.

Cuveart, mera p. 832.

E. B. Els fügittan in üna contrada deserta. *And.-Fult.* 92.

E. B. E siand Jacob in viadi, stet el la not in ün lö desert. *Porta, Mag.* 47.

E Gesu as tschantet in fatscha alla chascha dellas offertas. *Menni, Marc.* 12, 41.

E. B. Luther ha ad ogni disfortünà offeri si' assistenza. *And.* 124.

E. B. Il sacrifici del nov testamaint eis Jesus Cristus, chi s'ha offri per no sanguinusamaing a seis Bap celestial sün il bain della soncha crusch. *C. C* 69.

E. B. La chosa visibla, chi vain offrida nella soncha messa, ha nom hostia. *C. C.* 69.

† Hauais uus forza huferieu à mi sacrificis. *Bifr., Act.* 7, 42.

E. B. Al n'hai representâ chi'm sea impossibel da paiar la süertâ, ch'eu sea pardert dad ir nella tuorr dels debitaders. *Chal.* 1824.

E. B. Mo'l Segner avaiva pardert ün grand pesch, chi travundet Jona. *Porta, Mag.* 80.

† Prompts & pardearts da pardunêr. *Schuchiaun* 333.

E. B. Il cramer ha profert dans dar à credit. *Chal.* 1824.

E. B. Que gnit i refert al rai cha nella preschun as rechatteiva ün Ebreer, chi savess explichar sömmis. *Porta, Mag.* 51.

E. B. Quaistas chosas am sun refertas da tuot il pövel. *Biblia, 1. Sam.* 2, 23.

Ma nus tuots guardains cun fatscha scuverta la gloria del Segner. *Menni, 2. Cor.* 3, 18.

La tevla gnarò scuvierta. *Föʒl,* 65, 56.

Els avaivan scuvert la chesa, inua il bap avaiva surpigliô da fêr il tet nouv. *Cloetta,* 29 (cfr. § 303, 5, rem. 2).

El crajaiva d'avair scopert la via d'mez. *Cloetta,* 30.

E. B. Eug n'haj suffert mals, quals eug non poss appaina descriver. *And.* 16.

L'orais recompenset il mat per la pazienzia, culla quêla el avaiva suffert las bottas ingüstas. *Pr. Cud.* 16.

Soffeart, mera p. 833.

E. B. Teis Salvader ha soffri tant in sia amarisma passiun. *C. C.* 82.

E. B. Tottas larmas gnaran a gnir tertas gio. *Sartea,* 64.

† E. B. Et lur bocca, . . . siãd totas larmas tertas gio da lur oelgs, vain ad esser implida cun rir, & lur lengua cun cantar. *Martinus (pref.)*

† Aquaista ho bagnô mes pês cũ larmas & l's ho terschieus giu cu l's chiauels da sieu chio. *Bifr., Luc.* 7, 44.

La questiun gniss transferida sün ün oter champ. *Tönd.* 420.

† La Baselgia uain ad esser transferidda in tschyl. *Schuchiaun,* 320.

14) glivrand cun **-ess**:

a) contgnand l'elemaint -press

comprimer	compress la compressa, s.	comprimieu
deprimer	depress	deprimieu
(eir deprimêr, cunfrunta p. 561)		deprimô
exprimer	express	exprimieu
imprimer	impress	imprimieu
opprimer	oppress	opprimieu
[primer	press	primieu]
supprimer	suppress	supprimieu

Il meidi ordinet compressas d'ova choda. *Clio.*

Scha la deblezza pera da pigliêr il suramaun, scha ti' orma vain deprimida, allura t'impaissa sün l'admoniziun del apostel: Cuntuot indüra. *D. S.* 1911, 34.

Tü est uschè sblecha e deprimeda. *Tönd.* 44.

Il pü deprimieu eira Otto. *Tönd.* 382.

In ogni cas avessan els dô cussagls, express criticas. *Tönd.* 211.

Quaunt gugent l'avess eau express mia partecipaziun. *Tönd.* 109.

La spraunza eira expressa, cha qualchün pü capace praista qualchosa d'megl. *Heinrich,* 4.

Il verbo as nomna transitiv, passand l'acziun exprimida sün ün oter ogget. *Heinrich,* 41.

E. B. Las distanzas dal equator sülla superfizia della terra vegnan exprimidas in grads. VII, 132.

Al signur president demischiunari füt express l'ingrazchamaint della societed. *Fögl,* 1917, 90.

† Incunter l'express cumãdamaint da Dieu. *Schuchiaun,* 244.

Las descripziuns del dottur nun füssan restedas uschè impressas. *Tönd.* 312.

E. B. L'imagna da Christo, imprimi n'ils cors. *Sartea,* 3.

Sün tuott' ouvra umauna gescha pü u main impress la gravüra dell' imperfecziun. *Ann.* 12, 237 *(Gredig).*

Üna expressiun profuondamaing trista eira impressa nels trats da Tilling. *Tönd.* 109.

Per quaist sulettamaing legitimô ertevel del trun, il quêl ils povers pajais oppress dals Danais haun taunt bramô, gnit fatta l'intêra guerra. *Tönd.* 237.

E. B. Il comün pövel gniva spredschà ed oppress. V, 36.

Nus stovains combatter per ils drets da noss frêrs oppress. *Tönd.* 161.

E. B. As metter nel servezzan da que chi ais debel, abbandunà ed oppress. *Gaudenz, Predgias* 21.

E. B. Quaista malcontenteza füt in sia naschentscha supprimida. *Sartea,* 65.

Quaista categoria da malattias po gnir combattüda e quasi cun sgürezza supprimida. *Fögl,* 61, 64, 2.

b) contgnand l'elemaint **-cess** (da -ceder u da -cender)

acceder	access (eir subst.)	accedieu
ascender	ascess	ascendieu
ceder	(cess)	cedieu
conceder	concess	
deceder	decess (decess, s. ed adj.)	decedieu
descender	descess	descendieu
exceder	excess (eir s.)	excedieu
interceder	intercess	intercedieu
preceder	precess	precedieu
proceder	(il process, s.)	procedieu
receder	recess (eir s.)	
retroceder	retrocess	retrocedieu
succeder	success (eir s.)	succedieu

Ils access da colera avaivan cedieu. *Tönd.* 395.

Als fos frers non avains cedieu neir ün momaint cun suottamissiun *Menni, Gal.* 2, 5.

Ils duos düchedis sun stôs cedieus. *Tönd.* 241.

Ün ho cedieu sün ils drets cha'ns confereschan pacts firmôs tres la Frauntscha. *Fögl,* 65. 53.

E. B. Il „Coral" po gnir cedü a nossa populaziun ad ün pretsch fich redot. *Fögl* 65, 54.

Tü ans hest concess la glüsch della vardet. *Lit.* 70

Pochs momaints ans sun auncha concess dad esser quia unieus. *Ann.* 12, 235.

Nus avains abüsô da spess della liberted preziusa a nus concessa. *Lit.* 102.

E. B. Las ledschas alemannicas avaivan concess divers privilegis als spirituals. V, 29.

„Concess!" respondet majestusamaing il mastrêl. *Grand, Chapè* 50.

E. B. Liber il cour e liber il chant
E liber il mat, chi pel muond va girand!
Ün bütsch adascus a minchün ais concess;
A giuvna baldanza non manca success.
Ann. 1913, 121 *(Cr. Bardola).*

† E. B. La mort praematura non ha concess à meis chiar frar da podair demonstrar svess sia gratitudine. *Trom., Pref.*

Artevels del genitur decedieu. *Stat.* 1839, art. 135.

Roba del genitur decess. *Stat.* 1839, art. 137.

Scodün s'elevet da sieu post in onur dels commembers decess nel an scuors. *Fögl,* 1918, 2.

E. B. L'inaspettà decess da giunfra Betty. *Fögl* 65, 56.

E. B. La femna chi ho têl excess commiss. *Stat.* 1839, art. 119.

Las compagnias il surmanettan als excess. *And.-Pult* 92.

Cur qualche appredschadur crajess cha sieus cumpagns avessan excedieu in pü u main nella stima fatta, ais el auctorizô da declarêr sieu parair. *Statüts* 1839, art. 313.

Ch'eau nun l'he invidô, sarò bain stô poch cortais, zieva esser precess ün cambi d'ideas confidenziêl. *Tönd.* 95.

Las bandêras vegnan portedas in baselgia, cun accompagnamaint da musica e precedidas da duos uffiziêls. *Tönd.* 425.

Scha Dieu füss vos Bap, schi m'amessas vus; perchè eau sun procedieu e gnieu da Dieu. *Menni, Joh.* 8, 42.

In ün oter temp avess eau p r o c e d i e u con pü reflecziun. *Tönd.* 384.

E. B. Pro tuotas mutaziuns gnit p r o c e d ü cun la plü granda moderaziun. *And.* 87.

E. B. Nus avain vis sia gloria, scu dal unigenit p r o c e d ü dal Bap *Porta, Mag.* 92.

Eau he portô aint nels cudeschs ils evenimaints uschè scu scha füssan s u c c e s s avaunt mieus egens ögls. *Tönd.* 312.

E. B. Lavurar con dallet e s u c c e s s. *Porta, Mag.* 6.

† In Engiadina Bassa ais eir s u c c e s s grandas Disgratzias. *Ann.* III, 250.

Eau vegn per vair, scha füss s u c c e s s qualche novited a chesa. *Grand, Chapè* 72.

Il Senor Uvais-ch pigliet il pled e dschet, cha siand s u c c e s s in quella chesa tschertas chosas, sieus canonics ed el hegian continuô a frequentèr quella scu pü bod . . . *Grand, Chapè* 101.

Tadlè ün fat s u c c e d i e u, chi's adò a noassa preschainta materia. *Robbi, Tes.* 20.

c) divers

a n n e c t è r	a n n e s s (eir s.)	(eir a n n e c t ô)
f e n d e r	f e s s	(pü suvenz s f e n d e r etc.)
p o s s e d e r	p o s s e s s (eir s.)	p o s s e d i e u
s f e n d e r	s f e s s (adj.)	(s f e n d i e u)

Üerts, sulams, curtins, drets ed agravis a n n e s s al effet contractò. *Statüts* 1839, art. 319.

La citted füt a n n e s s a al circul limitrof. *Pall.* 1, 45.

† Et uhè la uella dalg taimpel es f e s s a in duos pezzas, da sum infina giu ad im, & la terra es amuenteda, & las pedras sun f e s s a s. *Bifr. Matt.* 27, 51.

Il pronom possessiv non exprima e denotescha be la persuna chi posseda qualchosa, anzi eir il gener e numer della chosa p o s s e d i d a. *Heinrich*, 40.

Quaunt containt füss Robinson stô, sch'el avess p o s s e s s be ün vas qualunque. II, 88.

Cun sieu pè s f e s s ais la bes-cha buna, da's tegner ferma süllas spuondas las pü stippas. III, 103.

Il leiv sur della muntanella ais s f e s s. III, 113

Mia Signura chi tmaiva cha barba Lucas avess mazzô il patrun, cumanzet a der gittüras, chi avessan s f e n d i e u la crappa *Grand, Chapè* 95.

La laina gniva razgeda e s f e n d i d a e pruneda in clina. Aviöl, 3, 2.

× 14 bis. glivrand cun **-ēs** (**e** lung):

† arêr (= tuonder) ares (araess)
[rêr] res (uossa def.) [1]) dem Erdboden gleich gemacht; demantelé, rasé
[2]) gestrichen voll, ras (mesure rase)
[lèr] [lēs]
adj.: illēs

† Mu scodüna duonna, quaela chi ûra cu l'g chio scuuert aquella sthdischagia sieu chio: Per che aque es inguęl zuond sco ella füs araesa. Et schi la duonna dime nu s'lia sü schi s'tus' er. Che schi l'g es trid ad üna duonna à s'tusaer, ù à s'arêr, schi s'lia sü. *Bifr.*, *1. Cor.* 11, 5—6,

† Aquilla hauet araes l'g chio. *Bifr.*, *Act.* 18, 18.

Tuot las fortificaziuns gnaron resas. *Clio.*

Ün stêr rês = Eine Quartane gestrichen voll. *Pall.* 1, 610.

Las povras furmiettas eiran in granda part smachedas, mazzedas, dispersas, e be pochas saron restedas illesas. *Tönd.* 351.

Rem. Les spordscha l'exaimpel d'ün p. p. chi ho do andit alla formaziun d'ün verb nouv (p. 564): lesêr.

In conseguenza da que ho il guvern frances retgnieu sco sieu dovair, da proveder sainza retard alla defaisa da sia dignited leseda, da sieus interess lesôs. *Tönd.* 475.

× 15. glivrand cun **-est**:

digerir digest (adj.) digerieu
= verdaulich, digestible
indigest (adj.)

Il sel facilitescha l'absorbaziun della spaisa digerida e promova la circulaziun dellas umuors nel corp. VII, 252.

Pü inavaunt vain requintô, cha Donat hegia vulieu experimentêr, in quêl möd da viver il crastiaun digerescha il pü bain; a têl fin hegia'l fat trattêr bain trais da sieus famagls, inde ordinô ad ün: da dormir, al oter: d'ir a spass, et al terz: da currir fermamaing; sün que ils hegia el fat avrir sü tuots trais, per vair, quêl dad els avess il megl digerieu. *Pr. Cud.* 205—206.

La schoppa da semola ais fich digesta. VII, 193.

Spaisas digestas staun 2 fin 3 uras nel stomi, indigestas fin 6 uras. VII, 289.

16. glivrand cun -et:

a) crajer, cret, † craieu

Il Bap svess s'ama, perque cha vus m'avais amô ed avais cret, ch'eau sun procedieu da Dieu. *Menni, Joh.* 16, 27.

Havess qualchün quaist mê crajieu
Ch'ün Liun d'üna Mür da bsögn haves hagieu?
Robbi, Tes. 16.

Divers historiauns haun cret cha que füt per havair bavieu memma bger vin, cha Alexander murit a l'etêd da trentaduos ans. *Robbi, Tes.* 21.

Avess eau mê cret da savair confuonder mieus adversaris cun ogni cröch imaginabel, per stêr uossa qui' sainz' am cussgliêr, ne'm güdêr. *Z. Pall., And.* 5.

† Ch'el in alchiün tradimaint hegia me consentieu,
Nun ho el confessô, ne eau he me crajeu.
Travers, Müs. 115.

† Et hauiand aquels udieu chel uiuaiua, schi nun haun è craieu. *Bifr., Marc.* 16, 11.

† Eau hae craieu, & tres aque hae eau fafiô. *Bifr., 2 Cor.* 4, 13.

† Dsieua seziand l's undesth a maisa apparet el ad els, & l's inbitto ch'els nun hauessan cret. *Bifr., Marc.* 16, 14.

† Scritüras chi nu uignen crettas. *Bifr., La vitta da Sanc Lucas.*

† Suainter la fe sun aquels tuots muorts, nun hauiand arfschieu las promischuns, dimperse las hauiand craîdas & las hauiand salüdêdas. *Bifr. Ebr.* 11, 13.

b) contgnand l'elemaint -ret (da -riger)

corriger	corret (adj.: correct)	corrigieu
diriger	diret (adj.: direct)	dirigieu
eriger	eret	erigieu

Il magister ho corrigieu tuots ils cudeschs da sieus scolars. *Clio.*

E. B. Buns amis m'han assistü, corret ed amplifichà il material biografic. *Ann.* 13, 2.

La via gniss corretta. *Fögl* 65, 55.

Del rest ais pü correct il quint seguond la glüna da Schnêr. *D. S.* 1912, 41 *(C. Bardola)*.

La decisiun gnarò üna vouta corretta. *Fögl* 65, 78.

L'errur gniss bain spert corret. *Fögl* 65, 78.

E. B. La charta eira scritta mal et incorrecta. *Sartea,* 8.

La bunted ho penetrô sieu cour e sieu anim, ella ho stimulô e dirigieu sieu intêr contegn vers ils members da sia famiglia e sia vschinauncha. *Ann.* 1909, 2 *(G. Camenisch)*.

Las societeds affiliedas sun direttas d'ün comitè centrêl. *Pall.* 1. 242.

Mieus sguards eiran continuamaing direts vers l'üsch. *Tönd.* 200.

L'intêr bel concert documentet üna composiziun da vuschs d'armonia insolita, ün stüdi intensiv, diret dad ün artist, chi ais svess componist da taimpra fina. *Fögl* 65, 55.

Il Signur de Beust ho diret aila dieta üna questiun. *Tönd.* 216.

Tuots compromiss dajan gnir evacuôs nels prüms ses mais zieva erets. *Statüts* 1839, art. 207.

Testamaints dajan gnir errets in preschentscha da trais testimonis. *Statüts* 1839, art. 296.

Nus sdrüains tuottas tuors erettas cunter la cognuschentscha da Dieu. *Menni,* *2 Cor.* 10, 5.

Chamannas erettas tres ils duos ustêrs . . . *Fögl* 65, 51.

Robinson avaiva eret duos püttas. II, 93.

Nus ans tschantettans intuorn l'hom da crap, eret dals prüms ascensuors della muntagna. II, 111.

E. B. La bibla da Luther ais ün bel monumaint erret alla lingua tudais-cha. *And.* 71.

c) contgnand l'elemaint **-let** (da leger, -liger)

clêr (cleger)	clet, †clijt, †clit
eliger (E. B. eleger)	elet
inclêr (incleger)	inclet, †inclijt, †-it
ler (leger)	let, †lijt
negliger	neglet negligieu
perinclêr (perincleger)	perinclet
	predilet (def.)
preleger	prelet

r e l ê r (releger)	r e l e t
s u o t i n c l ê r (suotincleger)	s u o t i n c l e t
s u r i n c l ê r (surincleger)	s u r i n c l e t
s u r l ê r (surleger)	s u r l e t

d i l e t (defectiv)
p r e d i l e t „
b a i n i n c l e t „
m ê l i n c l e t „
subst.: m ê l i n c l e t t a

El ho c l e t sü üna puoncha u eau non se che. *Grand, Chapè* 71.

Chi voul achüsêr ils e l e t s da Dieu? *Menni, Rom.* 8, 33.

Dieu ans ho e l e t s aunz la creaziun del muond. *Menni, Ef.* 1, 4.

E. B. Rudolf Salis füt e l e t general dellas truppas grischunas. VII, 65.

E. B. Per rai da Gerusalem füt e l e t Gottfried da Bouillon. V, 46.

E. B. Davo la mort da Saul fuo David e l e t per rai sur tuot Israel. *Porta, Mag.* 69.

El arrivet all' ura steda i n c l e t t a. *Tönd.*

E. B. Cur vus avarat l e t ed i n c l e t quistas chaussas, learat jent nella bibla svess. *Porta, Mag.* 33.

Rosalinda avaiva i n c l e t our dals discuors da sieu marid, ch'el eira gnieu con fearma scoarta. *Pr. Cud.* 121.

E. B. Tü m'avessast i n c l e t sainza pleds. *Luzzi*, 22.

† Et hauiand i n c l i t l'araig etc. *Bifr.*, *Matt.* 2, 9.

E. B. Las scritüras da Luther gnivan l e t t a s da blers. *And.* 90.

E quels rivettan a Cesarea e consegnettan la charta al governatur; ed el, l'aviand l e t t a, dumandet a Paulo, da che provinza ch'el saja. *Menni, Act.* 23, 33—34.

† Hauais mê l i j t in las scrittüras? *Bifr.*, *Matt.* 21, 42.

Tü nun voust ir davent causa Tieu hom; ma a me pera, cha'ls dovairs filials nun dovessan neir gnir tuottaffat n e g l e t s. *Tönd.* 235.

E. B. In tuots quaists requiuts s'pronunzian s-chüras reminiscenzas d'üna literatura tradiziunala ed antic naziouala, da requints mitics, n e g l e t s ed invlidats. *Mohr*, 10.

Scha's chattais in chesas nellas quêlas vain n e g l e t quaist act pietus, nu's pertuocha da cuntradir. *Robbi, Tes.* 71.

E. B. Che volaivat responder a Cristo dopo havair n e g l i g i il pover pövel? *And.* 87.

E. B. In nossas scoulas be la memoria da noss infants vain miss' a doever; lur intellet vain negligi. *Porta, Mag.* 3.

E. B. Quel chi ha l'ouvra da survera (p. 853) üna granda totalità, da regnar, da conservar, non as mangla far imbüttamaints d'avair negligi relaziuns inferiuras. *Luzzi*, 30.

Con que cò (l'occupaziun del Holstein) nun sun però perinclets ils Prussiauns ed Austriacs. *Tönd.* 174.

Chi so scha Niculign nu füss perinclet da propuoner a Clò. *Ann.* 30, 195 *(Melcher)*.

E. B. Eau sentit il bsögn da ripigliêr mieus stüdis predilets. *Tönd.* 57.

Mieu frer eira ün cher, bun infaunt, il predilet e la superbia da sieu bap. *Tönd.* 205.

Main perincletta eira la tanta Maria. *Tönd.* 385.

E cur quaista epistola sarò preletta a vus, schi fè ch'ella vegna preletta eir nella baselgia a Laodicea.. *Menni, Col.* 4, 16.

E. B. Quant necessaria cha saja la conversiun per ogni crastian, que volains rilevar dalla sumaglia preletta nella preschaint' ura da devoziun. *Predgias* 66.

La charta da barba Clô gnit preletta a tuot la famiglia. *A. Robbi.*

Que eira suotinclet, cha nus ans rechattaivans in üna seguonda fasa della glüna d'meil, e cha avaivans il dret della solitudine. *Tönd.* 205.

Devots e dilets nel Segner. *Lit.* 21.

Tschertas contracziuns vegnan apostrofedas in evitaziun da melinclettas. *Pall., Ortogr.* 97.

d) contgnand l'elemaint stret.

straindscher	stret	strandschieu (straindschieu)
(straundscher)	(la stretta, s.)	(la strandschida subst.)
costraindscher (costraundscher)	costret (costrit)	costrandschieu
restraindscher (restraundscher)	restret (eir adj.)	restrandschieu
	(pü darèr: restrint, mera suot Nr. 18)	(restrindschieu)

Il giardinêr asgüret da nun avair auncha mê udieu, ch'ün dottur hegia vulieu curêr glieud veglia, stretta da fled, cun grusaidas. *D. S.* 1911, 180.

E. B. Tuot chapescha cha'l stomi, il fiô, il cour e'ls pulmuns soffran, sch'els vegnan strandschieus. VII, 291.

Cha ils Prussiauns vegnan con nus, u nus con els, que asgüra in prüm la victoria, e secondariamaing gnaron ils liams naziunêls cotrês straindschieus taunt da pü. *Tönd.* 165.

Ils daints straundschieus insembel. *Tönd.* 314.

Quaunt gugent l'avess eau express mia partecipaziun tres üna mütta ed intima stretta da maun. *Tönd.* 109.

Am paraiva cha'ls mauns da Maria timidamaing respondessan la strandschida dels mieus. *D. S.* 1911, 37.

† Paulus gniua stranschieu delg spiert, chel deua testimuniaunza als Jüdeaus che Jesus füs Christus. *Bifr.*, *Act.* 18, 5.

Operescha eir in tuots ils subalterns ün spiert della pêsch, da rispet e confidenzä, ch'els obedeschan, na taunt costrets dalla necessited, mo our d'conscienza. *Lit.* 185.

Ils vegls, chi avaivan auncha vis il prüm taimpel e s'algordaivan da sia vastited e bellezza, cridaivan larmas da cordöli, observand il nouv in confrunt uschè miser e ristret. *J. B.* 70.

Sieu orizont d'interess am faiva l'effet d'esser restret. *Tönd.* 222.

Nus nun podain trametter our cudeschs ladins vnals in chasa per motiv da nossas restrettas relaziuns. *Gaz.* 1, 4.

Il numer da 60 homens ais bain restret in fatscha alla granda rilevanza della questiun del di. *Fögl*, 65, 55.

e) proteger protet protegieu

Quaist rimeidi, marca protetta No. . . ., ais d'avair tar XY. *Fögl*, 65, 51 (*annunzias*).

L'ambulanza ais gnida drizzed' aint davous üna collina bain protteta. *Tönd.* 312.

E. B. Cha'l debel as sainta protet ed assistü dal ferm! *Gaudenz*, *Predgias* 38.

E. B. Dieu rich da grazia protegia 'ls seo cha á me hast protegü. *Andeer* 105.

f) benedir benedet benedieu
(s)maledir (s)maledet (s)maledieu

Gnì, vus benedieus da mieu Bap, ertè il reginam chi ais preparò a vus dalla creaziun del muond innò! *Menni, Matt.* 25, 34.

Izan davent da me, vus smaledieus, nel fö etern, chi ais preparò al diavel ed a sieus aungels! *Menni, Matt.* 25, 41.

Nus podains giodair ils früts, cun ils quels hest benedieu nossa champgana. *Lit.* 101.

O smaledieu tü sajast, tü assassin del chaunt. *Caderas, Sorrirs* 89.

Da pe a tschima benedi
Am sajast per adüna. *Barblan, Poesias* 61.

E. B. In teis sem vegnen a gnir benedidas tuot las schlattas della terra. *Porta, Mag.* 48.

Tü maledetta brüna, hest darchò da sbuatschêr, intaunt cha mundsch. *Bundi* 32.

E. B. Eli aveiva savü cha seis infants as veivan maledets, ed el nu'ls veiva nianca brunclâ. *Porta, Mag.* 65.

E. B. Lura diss il Segner alla serp: Siand tü hast fat quai, schi seast schmaladida. *Porta, Mag.* 42.

La sabgentscha del hom provet da's deliberêr da quaista pleja smaledida. *Gaz.* 1, 4.

† Schmaledieu ais aquell chi nun reista in lg tuott da co chia la letscha cumanda. *Schuchiaun,* 225.

† Benedieu saja deus, & l'g bab da nos signer Jesu Christi. *Bifr., II Cor.* 1, 3.

† Mu aquella lieud, quęla chi nŭ so la lescha, sŭ malledets. *Bifr., Joan* 7, 49.

† Gni uus benedets da mes bab, ... *Bifr., Matt.* 25. 34.

† S'parti our da mè maledets ilg foe aeternêl, quael chi es appinnò agli diauel. *Bifr., Matt.* 25, 41.

× g) [accepir] accet (def.)
affet (def.)
(l'affect, s.)
concepir (concet) concepieu
il concept, s.
¹) = die Auffassung, la conception.
²) = der Entwurf, le brouillon.
perfet (def.)
sogget, sugget (def.)
suspet (def.)
etc.

Dieu nun ho risguard della persuna; l'ais accet chi'l temma e fo inandret. *Menni, Act.* 10, 35.

E. B. L'infant giaiva creschand e dvantand accet al Segner. *Biblia, 1. Sam.* 2, 26.

Operescha, cha scolars e scolaras piglian tiers, sco in eted, uschea eir in sapienza e virtüd, e possan in têl möd dvantêr accets a te, o Bap, celest, et a tuots buns crastiauns. *Lit.* 188.

Que ais natürêl, ch'ün sainta simpatia per quels, traunter ils quêls ün viva e dals sentimaints dels quêls ün vain affet. *Tönd.* 478.

Discuorrer cun affect. *Pall.* 1, 19.

† Ells haun fat què per invilgia et cun grand oedi concepieu in lur nosch conrs. *Cloëtta, Rel.*, 211.

El gnit nomnô Gesu, sco l'eira stô nomnô dal aungel, aunz ch'el füss concepieu nel sain della mamma. *Menni, Luc.* 2, 21.

E. B. Elisabet tia cusdrina ha eir concepi ün figl in sia vegldüna. *Porta, Mag,* 85.

Il giavüschamaint allura, aviand concepieu, parturescha il pchô. *Menni, Jac.* 1, 15.

† Alhura daspoeia che la cunschijnscha ho cuncepieu, schi parturescha ella l'g pchiô. *Bifr.*, *Jac.* 1, 15.

Fêr un concept (concet) d'ün componimaint, d'ün discuors. *A. Robbi.*

Glorius nun ais quaist uffizi, seguond concept guerresc. *Tönd.* 312.

Il concept = *die Auffassung,* mera eir lectüra B del § 316.

E. B. Da Dieu vegnen tuottas perfettas donaziuns. *Porta, Mag* 30.

E. B. Ils spirts dels jüsts perfets. *Sartea* 64.

Vus sajas perfets, scu vos Bap in tschêl ais perfet. *J. B.* 95.

E. B. Tuott quaist fet pissêr a la glieut, et els commanzettan a suspettar, ch'Orgetorix hagia formâ il progiett da tradir seis pövel. *Chal.* 1824, 11.

Sco cha la baselgia ais soggetta a Cristo, uschea sajan eir las muglêrs soggettas a lur marids. *Lit.* 158.

Mugliêrs, sajans soggettas als marits. *Menni, Col* 3, 18.

E. B. Empli la terra, e fat quella a vo subjetta. *Porta, Mag.* 40.

E. B. Samuel procuret da fer chapir als Israelits, cha cun vulair ün rai els as rendevan suggets. *Porta, Mag.* 66.

E. B. Il füt tramiss in terras subjectas. *And.-Pult,* 104.

Aunch' ün an zieva la desditta daja la süjarted esser suggetta per ils excess etc. commiss dal temp ch'ella eira süjarted. *Statüts* 1839, art. 519

E. B. Il chastlan avaiva l'oblig da proteger ils subgects del ovais-ch. *Ann.* XXIII, 127 *(B. Puorger).*

† E. B. Syndicator in las Terras subjectas. *Martinus (dedicaziun).*

† Mugliaers sajas suggiettas à uos egiens marids. *Bifr.*, *Col.* 3, 18.

Eau'm stoverô zoppêr per nun am render suspet. *Ann.* 16, 249 *(Pall).*

17. glivrand cun **-iet**:

dschlêr	dschiet	dschlô
	E. B. dschet	
mouler	miet	mulieu
E. B. moler	E. B. miout	

Cun terra dschieta e cun narramainta
Nun s'impachês. *Pall.*, *Poesias.*

Cour infidel, pü dschiet a fier cu glatscha. *Pall.*, *Poesias.*

Ün chavagl bain inferrô po trêr francamaing perfin süllas vias dschietas a fier. III, 116.

Nossas s-charpas e las chotschas bletschas eiran dschietas a fier. V, 110.

Uossa vain il graun miet pü fin cu nel bun temp vegl. *Clio.*

18. glivrand cun **-int** (**-inct**):

convaindscher	convint	convandschieu
	(convit, Nr. 22c)	(† cuvanschieu)
depinger	depint, † dapaint (p. 957)	
distinguer	distint (distinct)	distinguieu
extinguer (mera p. 896)	extint (extinct)	extinguieu
finger (p. 957)	fint (subst. finta)	† infanschieu
respinger	respint	
restraindscher	restrint (pü suvenz: restret, Nr. 16d)	restrandschieu (restrindschieu)
spinger	spint	
	succint (def.)	
[survaindscher	survint (survit)	survandschieu]
vaindscher	vint (vit, Nr. 22c)	vandschieu

Quanto a'ls calumniatuors ün hò sgrischur d'els; e cur els sun convints avaunt ils magistrats, schi ün ils chastia cun paina vergogniusa *Robbi, Tes.* 35.

E. B. Convit della proximità da sia mort clamet Luther ün velg spiritual. *And.* 13.

E. B. Invece da convendscher a Luther füt Vergerio svess convint dallas ideas reformatoricas. VII, 36

† Ün huaistg saia er bastaunt da cuuainscher aquels chi cunterdian. *Bifr.*, *Til.* 1, 9.

† Mo er Tertulianus araschuna, ch'ün schert prêr saia stô cuuanschieu. *Bifr.*, *Luc. Hier.*

E. B. Las relaziuns uschè simplas ed uschè sanas da temps passats sun in püss lös depintas uschè bain, chi sdaisdan granda increschentüna. *Fögl* 65, 48.

A vus Gesu Cristo ais stô depint avaunt ögls, scu crucifichô traunter vus. *Menni, Gal.* 3, 1.

E. B. Eug vzeiva seis imbaraz depint nels trats da sia vista. *Chal.* 1824.

Ils success ed avantags della guerra vegnan depints cun vivas coluors, percunter dallas inevitablas conseguenzas disastrusas — inrozzamaint, impovrimaint, degeneraziun morêla e fisica — nun vain fat la minima menziun. *Tönd.* 360.

In ultim tramettet il raig Artaxerxes ün hom distint, cun nom Nehemia. *J. B.* 70.

Il barun Tilling eira üna persuna distinguida e simpatica. *Tönd.* 66.

E. B. Gallus eira il plü distint dels dudesch compagns. V, 24.

E. B. El vain distingui in sia patria tras caricas onorificas. *Ann.* 32, 8.

La societed eira ourdvart distinta. *Nadêl* 1, 15.

Traunter ils Imperaturs della Svevia s'haun particulermaing distincts sco eroes, Frideric I e Frideric II. *Pr. Cud.* 199.

Ün famus offizial s'avaiva destingui *And.-Pult* 102

E. B. Guerriers destinguits. *And.-Pult* 88.

E. B. Il mess imperial il condüet in si' usteria, ingio bain bod arrivettan diversas persunas distinguidas, saja per l'incoragiar, saja per il consolar. *And.* 58.

Ch'El aggradescha l'assicuraziun da mia distinta stima! *Pall.* 1, 249.

Sch'eau At vez, in mieus impissamaints, als peis d'ün' otra — tuotta brama per me extinta per saimper — que ais per me ün impissamaint terribel. *Tönd.* 228.

E. B. La spranza eira extinta. *Gaudenz, Predgias* 13.

Scha nouvas spaisas nun paun gnir extinctas nel quint dell' anneda, daja gnir provedieu per l'amortisaziun. *Tschant. Zuoz,* 55.

„Schi cu? Nun plescha a V. S. la Signura Corregidora?" dumandet Duonna Frasquita cun üna compaschiun finta, chi avess fat rir ad ün ipoconder. *Grand, Chapè* 27.

La severited da quella signura mortifichet la vusch del mulinêr fint. *Grand, Chapè* 85.

E. B. Josef favlet aspramaing con seis frars, fand finta dals vulair far murir sco spiuns. *Porta, Mag.* 53

Nus avains addüt fints motivs *Tönd.* 427.

Vainch assalts dajan esser stôs respints. *Ann.* 30, 14 *(Gianzun).*

L'inimih, s-chimand da said da saung, eira gnieu respint tres la forza della divina defaisa — o tü sencha absurdited! *Tönd.* 381.

Quella critica merita da gnir respinta per ingüsta e tendenziusa. *Fögl,* 65. 81.

Ün ais restrint süls candidats dels partits. *G. L.* 1, 4.

La politica del cluchêr obtgnet plaun plaun ün colorit forsa alquaunt spint ed agressiv. *Fögl,* 65, 69.

Ella saglit in pe scu spinta d'üna penna. *Grand, Chapè* 87.

El eira ün decoro da sia patria e cun sieu decess paraiva quasi spint il credit da medema. *Z. Pallioppi, Poesias* (citô da Pall. I, 705).

Üna succinta reproducziun. *Fögl* 65, 56.

E. B Üna succinta biografia. *And.-Pult,* 103.

Üna succinta survista istorica. *Tönd.* 448.

Immincha guerra stu avair per conseguenza üna part vinta. *Tönd.* 355.

Nossa cretta ais la victoria, chi ho vint il muond. *J. B.* 146.

Ma eir nus, ils vints, nun demussaivans ne ira ne trupagiamaint. *Tönd.* 382.

Eir lur partieu eira vint e battieu. *Chal.* 1911, 45.

Ils Filistins, vzand lur campiun principêl vandschieu e mazzô d'ün giuvnet, fügittan in taunta malur., *J. B* 49.

Nun at trupagêr, mieu filg, d'esser vandschieu! *Pr. Cud.* 70.

Da chi alchün ais vandschieu, da quel ais el dvantô sclev. *Menni,* II, *Petr.* 2, 19.

Davo avair vaindschü seis inimihs in guerra, Roma savet als conquistar definitivamaing tras la superioritad insnajabla da sia civilisaziun. *M. L. (Lansel).*

E. B. O non spargnar tias larmas,
Divina charità!

Vendschü tras tia buntà
Il mal rendrà las armas. *Barblan, Poesias* 46

E. B. La perplexità, anguoscha e terrur, chi havevan stimulà Luther da tor l'habit monacal, non fon vitas, pür huossa s'renovevan cun tuota forza. *And.* 16.

E. B. La champagna s'covernet cun ils corps dels Romans vitts. *Chal.* 1824.

† Eau hae uit l'g muond. *Bifrun.*

† Nu gnir uit dalg mêl, bain plü uaindscha l'g mêl. *Bifr.*, *Rom.* 12, 21.

× **Rem.** Tuot la classa da quaists particips glivrand cun -int rapreschainta fuormas nouvas, italiaunas. In vaindscher e convaindscher († cuvaindscher) s'ho almain l'infinitif conservô in sia fuorma ladina. Ils particips del 16evel tschientinêr sun vit e cuvit, dasper vanschieu e cuvanschieu. In staindscher-extinguer avains üna divisiun lexicologica (mera § 51—52), gnand amenduos verbs druvôs nella lingua da noss dis, e que cun significaziuns differentas (mera però p. 896) stessamaing in restraindscher († restrainscher, † restraunscher, § 302, 5) restringer, però sainza differenza da significaziun. In tuots ils oters cas stovains meramaing constatêr il fat — scu ch'avains stovieu fêr tauntas otras voutas — ch'ün pled italiaun ho dislochô ün pled ladin. Usché chattains nella veglia litteratura impè da

depinger-depint: dapain(d)scher-dapaint
(depain(d)scher-depaint)
finger-fint: infain(d)scher-infan(d)schieu
(ifain(d)scher-ifan(d)schieu)
[pinger-pint]: pain(d)scher-paint
etc. (cunfrunta § 302, 2, rem.)

† Dieu nu po . . . ngijr depaint. *Schuchiaun* 242 (mera p. 744).

† O nars Galatae, chi mae ho fadô uus, par che uus nu craiesses à la uardet? ad aquaels auaunt l's oeilgs es stô Christus dapaint, traunter uus crucifichiô. *Bifr.*, *Gal.* 3, 1

† Quella püra fè, nun ifanschida, quaela chi es in tê. *Bifr.*, 2. *Tim.* 1, 5

† Üna charitaed nun infanschida. *Bifr.*, 2. *Cor.* 6, 6.

Similmaing chattains impè da finta: infanschamaint, ifanschamaint:

† Mu el sauiand lur infanschamint, dis ad els: che m'aprues uus? *Bifr.*, *Marc.* 12, 15.

† Par tael mettand giu tuotta malizchia, & tuot ingian, & ifaschamains (§ 94 a), & iuilgias, & tuot amorfs, sco ifauns huossa naschieus agragio l'g làt, brichia aquel dalg chioerp, dimperse delg sentimaint, quael chi nu so ingian, che tres aquel uus creschas. *Bifr.*, *1. Petr.* 2, 1—2.

19. glivrand cun **-is**:

a) contgnand l'elemaint **-cis**

circumcider (mera p. 896)	circumcis	(adj.: incirconcis, noncirconcis)
coincider	coincis	
	concis (adj.)	
decider	decis	(adj.: indecis)
incider	incis	
	precis (adj. ed adv.)	

Dieu ais ün sulet, ed el güstificha ils circoncis tres la cretta, e'ls noncirconcis mediante la cretta. *Menni*, *Rom.* 3, 30.

Tü est entrô in chesa d'homens incirconcis, ed hest mangiô cun els! *Menni*, *Act.* 11, 3.

† *Bifrun:* circuncis.

El ais fich concis in tuot que ch'el disch. *Pall.* 1, 179.

Uschea ho decis il Magistrat. *Pr. Cud.* 52.

A gnit decis da restêr tar l'üsaunza veglia e prüveda. *Fögl* 65, 56.

E. B. Co füss quaista questiun statta decisa in vos pajais? *Cud. Sc.* 79.

A nun ais auncha decis ünguotta. *Tönd*, 491.

Üna chosa indecisa. Ün hom indecis. *Pall.* 1, 374.

Lur noms eiran incis (meglder: *intagliôs* u *taglios aint)* nella scorza del tigl. *A. Robbi.*

Tuot dvantet precis scu cha Giosef avaiva predit. *J. B.* 19.

b) contgnand l'elemaint **-vis** (da vair)

	bainvis (def.)	
s'inavair	inavis	
intravair	intravis	
•	mêlvis (def.)	
prevair	previs	(adj.: imprevis)
revair	revis	
	eir revais (mera Nr. 1)	
	e revist (mera Nr. 21)	
stravair	stravis	
survair	survis	(la survista, s. = *das Versehen)**)
		(la survaisa, s. = *die Übersicht)**)
[svair]	la svista, s. (p. 964)	
vair	vis (E. B. eir viss mera Nr. 20, † vais, Nr. 1)	la vista (Nr. 20)

Il referat ans spordschet bainvis sclarimaint. *Fögl* 65, 55.

La mort am füss steda fich bainvisa. *Tönd.* 334.

Ils stedis as fuorman in condiziuns e proporziuns imprevisas. *Tönd.* 217.

El eira melvis. *G. L.* 1, 4.

L'autur nun avaiva previs que. *Tönd.* 230.

E. B. I d'eira previs üna festetta sün davo mezdi allas 4. *Fögl* 65, 48.

Sün tuott' ouvra umauna gescha pü u main impress la gravüra dell'imperfecziun, uschè incontrarò eir l'architect svistas e fals nella construcziun da sieu edifizi, ch'el nun avaiva previs. *Ann.* 12, 237.

Ils contrats da pasch saran revis. *G. L.* 1, 1.

Eau he revais il tuot = ich habe alles durchgesehen. *Pall.* 1, 615. Cfr. p. 927.

Plünavant ais stat survis il numer 4 dellas publicaziuns. *Fögl* 65, 88.

Nus giavüschains da vulair s-chüsar la survista. *Fögl* 65, 88.

Üna succinta survaisa. *Biveroni, Organisaziun drettüriêla dell'E. O.* 1879, N. i. 33 (citô da Pall. 1, 738).

---

*) Survista vain però eir druvô nel sen *Übersicht*, e survaisa nel sen *Versehen*. Cunfrunta Nr. 21.

Nus avain vis sia staila in l'oriaint. *Menni, Matt.* 2, 2.

† Ciò havains nus vix traes sia amur. *Planta, Thrun,* 107.

† *Bifrun:* uais & uis.

c) contgnand l'elemaint **-ris** (da rir)

rir (rier), † arir	ris	rieu, † ariieu
arrir (arrier)	arris	arrieu
derir	deris	
sorrir (sorrier)	sorris	sorrieu

E B. Ün da seis filgs t'il dumandet, perchè ch'el haves ris trais gadas. *Valentin*, 19.

E. B. Perchè ha Sara ris, e nu craia a meis pled? *Porta, Mag.* 46.

Nouvas ideas vegnan u condannedas scu revoluzionarias, u derisas scu fantasticas, fintaunt cha las veglias dominan nel muond. *Tönd.* 431.

Aunz la guerra il servezzan militêr obligatori gniva tar nus deris generêlmaing. *Tönd.* 431.

d) contgnand l'elemaint **-divis** (da divider)

divider	divis	(dividieu)
	indivis (adj.)	
subdivider	subdivis	(subdividieu)

La radunanza füt divisa in partieus *Menni, Act.* 23, 7.

Las opiniuns eiran divisas. *Fögl,* 65, 77.

Scu il tabernacul, uschè eira eir il taimpel divis in trais parts. *J. B.* 57.

Da quel temp invia vzains nus ils Israelits divis in duos reginams. *J. B.* 60.

La grammatica vain divisa in duos parts principêlas. *Heinrich*, 5.

E. B. Bod pro mincha votaziun ils umans vegnan divis in tals chi sun patriots e tals chi nun sun patriots. *Gaz.* 1, 1.

Quaista persuna regna sur ils düchedis indivis. *Tönd.* 237.

Il gallon ais divis in quatter quarts, il quart ais subdivis in 2 pints Mera p. 316.

e) elider elis

A rigur podess l'apostrof stêr be in plazza del vocal ch'ün elidescha. *Pall., Ortogr.* 94.

Sch'ün scriva cuvir sainza **v** (= cuir), schi po il v restêr elis tresour. Mera p. 886.

20. glivrand cun **-iss**:

a) contgnand l'elemaint **miss** (da metter)

admetter	admiss	
commetter	commiss	
comprometter	compromiss (eir s.)	
demetter	demiss	
dismetter	dismiss	
emetter	emiss	
imprometter	impromiss	† l'impromissa, s.
intrametter	intramiss	
metter	miss	
ometter	omiss	
permetter	permiss (eir s.)	
premetter	premiss	(cjn.: premiss cha)
	la premissa, s.	
prometter	promiss	
protrametter	protramiss	
remetter	remiss	
scumetter	scumiss	
(scommetter)	(scommiss)	la scommissa, s.
smetter	smiss (eir adj.)	
suottametter	suottamiss	
(submetter)	(submiss)	
trametter	tramiss	
transmetter	transmiss	

In pü ais admiss da substituir muaglia inverneda cun vachas da lat e mnadüras pigliedas in giodia, premiss però cha servan scu têlas *Tschant. Zuoz* 61.

E. B. Ün errur commiss (*And.-Pult* 9).

Il papa Leo X vendaiva per danêr il perdun dels pchôs commiss ed auncha da commetter. *Menni, Saluz* 7.

† La executiun & administratiun uain talvoutas da la Baselgia cummissa ad ün sulett Minister. *Schuchiaun*, 199.

Tuots compromiss dajan gnir evacuôs nels prüms ses mais zieva erets. *Stat.* 1839, art. 207.

Que ho nom, cha Benedek daja gnir demiss da sia plazza. *Tönd.* 304.

Voss magisters, dall' inspecziun dels quêls vus gniss (p. 877) hoz demiss, guardaron üna vouta cun algrezcha o dolur sün vus. *Ann.* 12, 237.

La radunanza füt demissa zieva passa trais uras da sedutta. *Fögl* 65, 52.

Radunôs ils credituors sün la clameda emissa, preschentarò il Magistrat a quels ils inventaris. *Statüts*, 1839, art. 259.

E. B. Dieu ha impromiss da benedir ils infants. *And.-Pult* 99.

E. B. Maria eira impromissa ad ün hom, il nom del qual eira Josef. *Porta, Mag.* 84.

Il Sigr. Ụvas-ch ho impromiss da gnir. *Grand, Chapè* 24.

† Quael hauiãd els udieu schi sun els allegrôs, & haun agli impromis da l'g dêr danêrs. *Bifr.*, *Marc.* 14, 11.

† Ella poarta il vair Messiam impromiss.
Aquel dajast anomnaer Jesum Christ!

Spill, *Figl da Dieu* 288 *(Dec.* V, 332).

† Inua es l'impromissa de la sia üegnüda? *Bifr.*, *2. Petr.* 3, 4

La chos' es missa ad ir. *Ann.* 30, 178.

† Gni ueze l'g loe, innua chi era sto mis l'g signer. *Bifr.*, *Matt.* 28, 6.

† Aque hüt che aquaista ho mis sün mieu chioerp, ho ella fat par seppulijr me. *Bifr.*, *Matt.* 25, 12.

† Nu uain la liüsth missa sün ün chiandalijr? *Bifr.*, *Marc.* 4, 21.

Per vender laina our d'vschinauncha, occuorra il permiss del Pitschen Cussagl. VII, 210.

Uschè aise permiss da fêr del bain nel dì del Sabbat. *Menni*, *Matt.*, 12, 12.

E. B. Las baselgias, cha l's Arabs avaivan permiss da fabrichar gnittan desdrüttas dals Türchs. V, 41.

Las premissas substituziuns háun lö be nels cas denotôs., *Pall Verb* 39.

Premissas quaistas condiziuns, s'po acceptêr sco filg del comoen, per raintschs quatter tschient, per ogni ün chi s'compra aint. *Stat.* 1839, art. 93.

Premiss però, ch'ün calculescha la forza e la valur d'üna chosa, seguond sia extensiun. *Tönd.* 448.

Premiss cha la chosa non saja urgenta, restarò qui. *Grand*, *Chapè* 49

Sun duos proposiziuns unidas in maniera, cha l'üna po exister u dvantêr intelligibla be tres l'otra: schi discuorr' ün da premissas e da conclusiuns. *Pall.*, *Ortogr.* 111.

† Da d'esser bun Vschins havain ad els promis
Et par que Ambaschiaduors tiers el tramis.

Travers, Müs, 17–18.

E. B. Manuscrits da plü granda valur non dessan gnir protramiss ad üngün our d'città. *Filli*, 3.

E. B. Quaist appel füt in tuotta prescha stampà e remiss per express a Berna. *L. R.* 9.

E. B. Uossa'm hai darcheu ün pa remiss. *Chal.* 1824.

Tü est uossa tuottaffat remissa. *Tönd.* 234.

Quellas chaschas füttan remissas. *Tönd.* 325.

E. B. Que saja nossa memoria, üna memoria remissa in ün lö zuppô da nos esser intern. *Gaudenz, Predgias* 26

E. B. L'uman giavüscha da contribuir qualchosa all' ouvra principiada dals babuns e remissa a lur successurs. *Gaudenz, Predgias*, 34.

Que ais üna granda scomissa. *Tönd.* 478.

E. B. Ella paraiva totalmaing submissa a la voluntad da Dieu. *Sartea* 7.

Emilia ais üna figlia amuraivla, buna e suottamissa. *Ann.* 13, 286 *(Mathis)*

E. B. La domanda füt suottamissa al pövel. VII, 85.

E. B. Seis inimis fuon suottamiss. *Porta, Mag.* 69.

Vus giuvens sajas suottamiss als seniuors. *Menni, 1. Petr.* 5, 5.

Tuot eira ün pô schmiss da quaist tema. *Cloetta*, 28.

Nun esser uschè smissa,
Ma chera, turnerò! *Caderas, Sorrirs*, 46.

El returnet cun fatscha smissa. *Tönd.* 398.

† Eau arcunschaiua me cun mieu pitschen inclijt mêl bastaunt suot aquaist grêf fasth, da sort ch'eau sun stô plü uuotes bunamãg sthmis, & haues abandunô aquaista chiosa, schi nu füs stô aquel ualurus hum Gallicius & oters quaels chi saimper m'haun dô ardimaint ch'eau nũ sthmetta dalg bũ perpüst. *Bifr.*, *pref.*

Nus cognoschains te e quel cha tü hest tramiss. *Lit.* 70.

E. B. Gabriel fuo tramiss a Nazaret. *Porta, Mag.* 84.

† Judas uen & cun el ün grand poeuel tramis dals parzuras dels sacerdots. *Bifr.*, *Matt.* 26, 47.

Sias competenzas gnittan transmissas sün il tribunêl. *Biveroni, Notizias istoricas sur l'organisaziun dretturiêla.* Citô da Pall· 1, 764.

b) divers

affiger	affiss (eir s.)	
(figer)	fiss (air a.)	
(prefiger)	prefiss (pustüt s.)	
(suffiger)	suffiss (pustüt s.)	
traffiger	traffiss	
vair	E. B. viss u vis	(E. O. vis. Nr. 19b)

Il pronom affiss congiunt. VII, 549.

Tuots terms peremtoris relatifs a spendredas da chesamaints e prövi cumainzan a cuorrer dal di cha las spendredas vegnan denunziedas nel protocoll dà Vschinauncha e sco sopra dit affissas. *Statüts* 1839, art. 318.

Stailas fissas. VII, 127.

E. B. Els avaivan lur oels fiss in tschêl. *Porta, Mag.* 118.

Ils affiss sun in part suffiss ed in part prefiss. *Pall.* 1, 729.

Ils prefiss eiran originariamaing pleds independents. Mera § 66.

† Praefiger. *Martinus, pref.*

Traffiger, traffiss. *Pall.* 1, 762.

E. B. No avain viss il Segner. *Porta, Mag.* 116.

E. B. El ha dit que ch'el ha viss. *Gaudenz, Predgias.* 18.

E. B. Durante Sia demora a Paris avera'L, sainza dubi, viss l'imperatur e l'imperatrice. *Andeer-Pult* 108.

21. glivrand cun **-ist**:

acquirir mera p. 564)	l'acquist, s.	acquirieu
(conquerir) mera p. 564)	la conquista, s.	cfr. cungüst (Nr. 38 e p. 569)
proveder	provist all'improvista (adv.)	(provedieu)
revair	(revist) pü sovenz: revis (Nr. 19b) u revais (Nr. 1) la vista, s. (Nr. 19b) la survista, s. (Nr. 19c) la svista, s. (Nr. 19b)	

Eau he fat ün bun acquist. *Pall.* 1, 9.

In Engiadin' Ota sun ündesch vschinaunchas politicas. Quasi tuottas sun provistas dad idrants, per podair as defender efficacemaing del fö, cur el sorta da sieus limits. V, 102.

E. B. La baselgia da Ramosch stovet gnir provedüda dal colloqui. *D. S.* 1911, 138.

E. B. Ta bainvuglenscha m'ha provist
Cun sentimaint ed ultra quist,
Cun sana membr' e san inclet,
Ch'eu poss' incler e far indret.
Porta, Mag. 133.

Eir dajan ils vendeders da frütta esser provists da balauntschas scummedas. *Statüts* 1839, art. 480.

E. B. Immincha saira quint' la sü, con che pac cuost ch'ella haja provedü il da viver. *Chal.* 1824, 2.

Allura ils surprenda all' improvista la perdiziun. *Menni, 1. Tess.* 5, 3.

Vagliè dimena, acciò cha'l patrun nun vegna all' improvista. *Menni, Marc.* 13, 36.

† Et s'inguardò che ünzacura uos cours nu s'agrêuan cũ surmagliêr & surbaiuer, & che quèl di suruigna a uus à l'improuista. *Bifr., Luc.* 21, 34.

E. B. Dopo cha la confessiun da cretta fo revista et d'üna redunanza da protestants approveda, gnit ella preschentada al imperatur. *And.* 96.

Survista della literatura ladina. *Mohr, titul.*

Oter exaimpel per survista mera p. 959.

Svista mera exaimpel p. 959

Che ho l'umaun, scha el acquista
Possess mundaun al corp mortêl,
E perd' il spiert etern da vista
E sieu posses celestiêl? VII, 358.

Da co s'avaiv' üna extaisa vista sur ils contuorns. *Tönd.* 375.

22. glivrand cun -it (-ict)

a) contgnand l'elemaint scrit

adscriver	adscrit
(antescriver)	antescrit
descriver	descrit
	infrascrit (def.)
inscriver	inscrit

	(il postscrit, s.)
	(il manuscrit, -ipt, s.)
prescriver	prescrit
proscriver	proscrit
scriver	scrit (eir s.)
surscriver	surscrit
(soprascriver)	(soprascrit)
suotscriver	suotscrit
(suottascriver)	(suottascrit)
trascriver	trascrit

Ils dramas da Shakespeare vegnan d'alchüns adscrits a Francis Bacon, dad oters a Lord Derby. *Clio.*

Vin o vinars daja gnir vendieu in buchêls bulôs dovutamaing, suot l'antescritta paina. *Statüts* 1839, art. 470.

Dretts e dovairs da chos d'alp sun descritts nellas ledschas d'alp. *Ann.* 13, 221.

Tar ogni scena descritta eau m'imaginaiva ch'el and fess part. *Tönd.* 312.

E. B. L'autur ha descrit la multifaria operusità del principal reformatur grischun. *And.-Pult* 103.

E. B. La vita della juvna fittadina gnit descritta. *Sartea* 72.

E. B. Quellas chi sun dispostas da surtour l'incombensa pon s'annunziar pro l'infrascrit. *G. L.* 1, 4.

Do, o Dieu, cha nus possans gnir chattôs sco ün pövel, nels cors del quêl tia ledscha ais inscritta. *Lit.* 186.

Ün stu avair fuonz inscrit in estim. *Ann.* 13, 221.

Têls infaunts dajan gnir inscrits nel register parochiêl. *Stat.* 1839, art. 127.

Las ledschas sun raccoltas in manuscript in ün cudesch. *Ann.* XXIII, 123.

Aggiundscher ün postscrit alla charta. *Pall.* 1, 558.

E. B. Dal temp da Carl eira prescrit sco armadüra lantscha e s-chüd. V, 35.

Ils proprietaris sun redevabels dellas taxas prescrittas. *Tschant. Zuoz,* 72.

Alla votaziun manchaivan ils 2/3 prescrits dalla ledscha. *Fögl,* 65, 69.

Que eira ün affêr quasi ün po prescrit. *Tönd.* 405.

A sto scrit: Mia chesa ais üna chesa d'oraziun. *Menni, Luc.* 19, 46.

E. B. Hast tü let ils scrits? *And.-Pult,* 88.

Guardè, che lungia charta eau's he scrit cun mieu maun! *Menni, Gal.* 6, 11.

Suot paina della soprascritta falla. *Statüts* 1839, art. 413.

E. B. Schia Matrimoni gniss contratt intaunter personas chi non haun l'aetat suprascritta, ... dessen tals matrimonis esser invalids. *Ledschas Matrimuniales Val Müstair* 1707.

Üna protocollaziun surscritta cun ün singulêr titul. *Tönd.* 485.

Ün plaunt d'interess, chi s'reporta exclusivamaing a paraints nels grôs surscrits. *Statüts,* 1839, art. 202.

Il suottascrit cumprader da cudeschs. *G. L.* 1, 1.

Tuots compromiss, scripturôs cha saron, dajan gnir suotscrits tres ils compromittents. *Statüts* 1839, art. 206.

Transcrit. *Pall.* 1, 765.

b) contgnand l'elemaint dit (mera eir suot verbs anomals)

dir	dit (eir s.)
disdir (desdir)	disdit (desdit)
	(subst.: la desditta, la disditta, la disdetta)
interdir	interdit
predir	predit
	südit (sudit) (def.)
[surdir	surdit]
	uschedit (def.)

Ils domiciliôs partecipeschan a dittas radunanzas. *Tschant. Zuoz* 3.

E. B. Fa sco tü hast dit. *Porta, Mag.* 45.

E. B. Quistas chaussas as gnaran dittas e mussadas. *Porta, Mag.* 33.

Dits e fats. *Pall.* 1, 250.

E. B. Scha'ls impiegats federals, chantunals u comunals refüsan da far lur lavur, sco chi füss lur dovair, sainza disdetta regulara, sun els responsabels be tenor dret civil. *Fögl,* 65, 75.

Nossas obligaziuns desdiciblas fin ils 30 Sept. sun desdittas sün il termin stipulô da ses mais. *Fögl,* 65, 81 *(annunzias).*

Per tituls na renovôs terminescha il pajamaint del fit zieva scadieu il termin della disditta. *Fögl*, 65, 81 *(annunzias)*.

Scodüna süjarted ais in dret da s'fêr desdir sco têla, cur ad ella bain plescha, mo aunch' ün an zieva seguida la desditta daja ella esser suggetta per ils excess etc. commiss dal temp ch'ella eira süjarted. *Statüts* 1839, art. 519.

E. B. Ins havain nus desdits dals idols, per servir al vivaint Deis sulet? *Sartea* 76.

A tuots ustêrs ais interdit da masdêr aint nel vin o vinars, ch'els dispensan, ova o otras licuors chi altereschan la qualited natürêla del vin o vinars. *Statüts* 1839, art. 476.

Mastrêl, Nudêr e Truaduors . . . paun bystandêr per la part con la quêla els sun paraints, ma . . . als ais interdit il procurêr. *Statüts* 1839, art. 222.

Tuot dvantet precis, scu cha Giosef avaiva predit. *J. B.* 19.

E. B. Il retrat predit ais üna domanda, scha nascha nel uman ün desideri da portar sü dal lö privlus il minim dals frars. *Gaudenz*, *Predgias*, 21.

Las predittas substituziuns. *Pall.*, *Verb*, 39.

Preditta legitimaziun. *Stat.* 1839, art. 127.

La süditta muaglia vain partida aint in trais scossas. *Tschant. Zuoz*, 68.

Arrivand ün dels infaunts a suditta eted . . . *Stat.* 1839, art. 137.

Las uschedittas „disposiziuns innatas". *Tönd.* 242.

E. B. L'uscheditta politica comünala fa seis sön d'instà. *Gaz.* 1, 1.

c) divers

affliger	afflit	afflict, adj.
	conflict, s.	
	contrit, adj.	
convaindscher	convit	convint (cfr. Nr. 18)
		(convandschieu)
costraindscher	costrit	pü sovenz: costret
(constraindscher)	(constrit)	(constret)
	derelict, def.	
infliger	inflit	(inflict)
staindscher	stit	(standschieu)
(staundscher)		Mera p. 957

straindscher	(strit) stret	strandschieu
taindscher	tit	tandschieu
vaindscher	vit, pü su- venz vint, Nr. 18.	vandchieu

Afflict' ais mi' orma. *J. B.* 76.

L'afflitta Navaraisa non volaiv' ir in let aunz il retuorn del marid. *Grand, Chapè* 60.

E. B. Ils afflicts relaschats. *Fögl*, 65, 54 *(annunzias)*.

Do'ns assaimper pü forza a realizêr las bunas resoluziuns, acciò cha trionfand nel conflict, parvegnans al scopo della cretta *Lit.* 17.

Il conflict avess podieu esser schiolt. *Tönd.* 474.

Dieu dmura tiers quels chi sun contrits da cour. *Lit.* 108.

E. B. E quels, convits dalla conscienzia, gienn oura. *Porta, Mag.* 105.

Faculted derelicta. *Pall.* 1, 232.

Las pendradüras vegnan inflittas als proprietaris, scha seguidas in temp cur lur muaglia nun eira suot pastur. *Tschant. Zuoz*, 80.

Ils infaunts suot l'eted d'anns sedesch complieus sun exclusivamaing suot l'auctorited dels genituors ed, in manchaunza da quaists, dels avuôs constrits. *Statüts* 1839, 130.

Avuôs constrits non sun admissibels sco perdüttas in fats chi concernan lur pupills. *Statüts* 1839, art. 151.

Esser infangô e stit dal indifferentismo. *Z. Pallioppi, Poesias (citô da Pall.* 1, 715.

Che aise? — sbragit la duonna cun vusch stitta e strauna, scu d'üna persuna spaventeda. VII, 404.

L'aspet da sieu marid assassinô avaiva stit in Elisabeta tuots resentimaints da compassiun. IV, 24.

† Tres la fè passaun els l'g mêr cuotschen, sco per terra sütta, quael appruuiand da fêr l's Aegipters, schi sun els stitts. *Bifr.*, *Hebr.* 11, 29.

E. B. Adolfina suspüra sco ün chanun. S'ha la forsa stritta il büst massa fich? *Am.* 1909, 109 *(J. U. Koenz)*

Avair ils mauns tits da saung. *Pall.* 1, 744.

El eira vstieu con üna rassa tandschida in saung. *Menni, Apoc.* 19, 13.

Alexander as bütta vi sur il coarp da Clito, e tandschieu cu'l saung da sieu amih, as rudla nella puolvra. *Robbi, Tes.* 22.

† El era vestieu cũ üna uesckimainta titta cun saũg. *Bifr., Apoc.* 19, 13.

† Aquèl chi ho intanschieu cun me l'g paun in la besla, aquel uain am tradìr. *Bifr., Matt.* 25, 23.

23. glivrand cun **-olt** (desinenza italiauna):

absolver	absolt (absolvieu)	adj.: absolut
accoglier	accolt	
	disinvolt (def.)	disinvout (def.) Nr. 30
dissolver	dissolt	adj.: dissolut
raccoglier	raccolt (subst. la raccolta)	
resolver	resolt	adj.: resolut irresolut
revolver	revolt	
schoglier	scholt	
(scioglier)	(sciolt)	
sconvolver	sconvolt	(sconvout) Nr. 30
solver	solt	

Absoltas chi füttan las scoulas da Zuoz, turnet nos ami a Modena. *Ann.* 13, 3.

† Siand jüstifichiôs, schi ischens absoluieus dalg pchiô. *Schuchiaun* 59.

Il mess comunêl daja prestêr absolut' obedienza al guvern comunêl. *Tschant. Zuoz*, 27.

Que volerò ses eivnas d'absoluta quietezza. *Tönd.* 354.

Ün discuors füt dal parlamaint accolt cun grand applaus. *Tönd* 470.

Napoleun aderit al giavüsch del ambaschadur dellas Trais-Lias a condiziun cha la Vuclina vegna accolta sco quarta lia. VII, 82.

„Ovazuns" ais üna publicaziun chi merita da gnir accolta cun sincêr ingrazchamaint. *Fögl*, 65, 48.

E. B. Nell' aua as rechattan parts mineralas dissoltas. *Cud. Sc.* 110.

E. B. El podess gnir chöntsch surmanâ da compagns dissoluts. *Andeer-Pult* 107.

E. B. Ils cussglers ecclesiastics dovevan inquirir davo la doctrina et deporto dels ministers e trametter davent quels chi eran ignorants o dissoluts. *And.* 36.

Nel temp d'utuon vain raccolt la granda part dels früts. II, 131.

Schabain ch'els nun avaivan auncha raccolt ünguotta, celebrettan els tuottüna la festa dels Tabernaculs. *J. B.* 70.

Prüma staun gnir raccolts quels chi sun crudôs al champ da combat. *Tönd.* 313.

Ün faiva buna raccolta da fain. *Ann.* 3, 255.

Eir la raccolta da quaist ann ais ün dun da tia grazia. *Lit.* 106.

El ais fermamaing resolt d'At restêr fidel. *Tönd.* 230.

E. B. L'americaner Washington s'avaiva resolt da dvantar ün marinar. *And.-Pult* 98.

Mo eau m'avaiva resolt da nun gnir darchò tiers vus. *Menni, 2. Cor.* 2, 1.

La questiun del Schleswig-Holstein nun eira auncha resolta. *Tönd.* 205.

E. B. Scha il sanct Bap non festin' a guarir il mal; nus eschan fermamaing resolts da procurar nossa guarischun da propria potenza. *And.* 93.

Moses dvantet ün hom da grand talent, resolut e curagius. *J. B.* 28.

Be ün' acziun promta e resoluta podaiva salvêr la divisiun francesa. *Chal.* 1916, 30.

E. B. L'official disch in tun resolut: Il general ha comandà da non as laschar mai transportar dall' ira. *Cud. Sc.* 75.

E. B. Eau nun sa alch plü vergognus sül muond, co ün uman irresolut. *Luzzi,* 29.

Ledschas che güdan, scha raigs ed abolts
Vers a lur propi vantag be revolts,
Bains comüns giodan scu l'aigna lur accla?
M. L. 96 *(Jon Jaeger).*

Il rendaquint füt approvô e la Societed scholta. *Fögl,* 65, 56.

Fintant cha quaists problêms nun saran scholts tuottas spranzas saran vanas. *G. L.* 1, 1.

Ün simil insignificant conflict avess podieu esser sciolt. *Tönd.* 474.

Che fatschas sconvoltas dalla temma della mort! *Tönd.* 208.

Las ingiovinêras sun tuottas soltas. *Clio.*

× 23 b. glivrand cun **-ors**:

a) -ors per -uors, mera Nr. 35

b) E. B. -ors per -üers, mera Nr. 31.

24. glivrand cun **-ort**. Cfr. Nr. 32:

inaccordscher	inaccort (it.)	inachüert
	† inachoert	
		(mera suot Nr. 31)
insorger	insort	
murir	mort (eir adj. e s.)	† muort
	smort (def.)	
spordscher	sport	spüert (Nr. 31)
		† spoert
stordscher	stort (it.)	stüert (Nr. 31)
	(subst.: la storta)	la stüerta
(tordscher)	tort (adj.)	tüert (Nr. 31)
	la tuorta, s.	† toert

E. B. Il bap non s'avaiva innacort d'inguotta. V, 349.

Tuottas pendenzas e contestaziuns insortas. *Statüts* 1839, art. 261.

Sophia e Maria sun gnüdas schblachas sco mortas. *Chal.* 1824.

Ed il mort alvet in sez, e cumanzet a tschantschêr. *Menni*, *Luc.* 7, 15.

† Et stet sü in siz, aquel chi era muort. *Bifr.*, *Luc.* 7, 15.

† La matella nun es muorta. *Bifr.*, *Luc.* 8, 52.

Giacob füt tuot smort e nun podaiva auncha crajer. *J. B.* 25.

† La misericorgia da Dieu a nus spoarta. *Schuchiaun*, 238.

Lansel ans ha sport qualchosa chi podaiva reuschir in tal möd be ad el. *Fögl* 65, 88.

E. B. Que füt necessari da far üna quantità d'stortas, penetrand ün brav toc aint pella val. VII, 114.

Ün ram tort ed agüz. II, 83.

El tagliet la tuorta. *Grand*, 34.

Que ch'ais tort, dvainta dret. *Menni*, *Luc.* 3, 5.

† Et aquellas chiosas chi sun tortas, uignẽ ad duantêr drettas. *Bifr.*, *Luc.* 3, 5.

† Uus faschais toerd. *Bifr.*, *1. Cor.* 6, 8.

25. glivrand cun **-os** (cunfrunta -us):

clugir, cludir	clos, clus	clugieu
[E. B. clauder, cludir	E. B. claus, cludieu]	

Conciò gnit la discussiun closa. *Fögl* 65, 55.

† Els haun clugieu lur oeilgs. *Bifr., Act.* 28, 27.

† E. B. Perche'l cour da quaist pövel ais ingrossi, ed auden greivamaing cun lur uraglias, è clauden ils öls. *Vulpius & Dorta, Matt.* 13, 15.

† E. B. Che strettas clausas non dessan no rumper tras per intrar in la coelestiala patria? *Abyss,* 2, 67 (citô da *Pall.* 1, 162).

26. glivrand cun **-oss**:

mover	moss (mot, Nr. 29), † muft	movieu
ammover	ammoss	ammovieu
commover	commoss	commovieu
promover	promoss	promovieu

Cher infaunt, dschet el commoss, tia beneficenza ho commovieu mieu cour. *Pr. Cud.* 35.

Nus at lodains e t'glorifichains cun cor commoss per tia ineffabla amur. *Lit.* 74.

Eir Robinson eira commoss da displaschair. II, 59.

Il Princip exclamet, commoss e culs mauns stendieus a cel: O Dieu! sajast ingrazchô! *Pr. Cud.* 15.

Rosa staiva co fich commossa. *Tönd.* 384.

„Nun vögl morir! . . . La mort am fo spavent“,
Cridaiva ella sosamaing commossa. *Caderas, Sorrirs* 31.

Commoss' ais la regina tres döli e dalet. *Caderas, Sorrirs* 88.

La duonna gnit fich comovida. *Pr. Cud.* 107.

E. B. Josef salüdet con cour comovü seis juven frar. *Porta, Mag.* 54.

E. B. Üna parainta fò tras quaist discuors vivamaing commovüda. *Sartea,* 72.

La mulinêra non s'avaiva mossa da sieu lö. *Grand, Chapè* 83.

Eau'm santit scu mossa d'ün cuolp electric. *Tönd.* 109.

Quaista stanglantüna derivaiva d'am avair mossa continuamaing in ün circul. *Tönd.* 247.

E. B. Millieras regordanzas
Svagl' in mai teis pled sonor,
Svaglia saimper veglias spranzas,
Chi ün di han moss meis cour.
Barblan, Poesias 2.

Contaisas d'interess, chi inscuntran traunter prossems paraints non paun gnir movidas avaunt ils Magistrats ordinaris. *Statüts* 1839, art. 199.

Ma non gnand têls credits notifichôs (in scossiun), non po per quels gnir movieu pü tard üngüna dumanda. *Statüts* 1839, art. 271.

E. B. Orgetorix avaiva cussglià e promoss il viadi col intent da dvantar rai dels Elveziers. V, 13.

La multiplicaziun natürêla dels peschs vain promovida cun üna survaglianza rigorusa. VII, 154.

La cultivaziun della vignia gnit promovida. *Pr. Cud.* 177.

A füss da giavüschêr cha la persvasiun dvantess saimper pü generêla, cha'ls egens interess vegnan promovieus il pü efficacemaing, na in dannagiand ils interess esters, ma in uniun a quels. *Tönd.* 369.

Ils pü cults chi avessan promovieu la cultura tres ouvras d'arte, u lavuors scientificas, vegnan obliôs da servir scu pevel da chanuns. *Tönd.* 433.

Per la scoula stüdgerà eau amo saimper avuonda per esser promovü. V, 352.

Quel scolar nun füt promovieu (promoss). *Pallioppi*, 1, 572.

27. glivrand cun **-ost** (-oast, p. 836—837):

antepuoner	antepost	
appuoner	appost	
compuoner	compost	componieu
correspuonder	correspost (it.)	cfr. corrispus (Nr. 36)
		corrispondieu
depuoner	depost	deponieu
dispuoner	dispost	disponieu
expuoner	expost	exponieu
impuoner	impost	imponieu
	(subst.: imposta)	
indispuoner	indispost (eir adj.)	
interpuoner	interpost	
(intrapuoner)	(intrapost)	
	nascost (it.)	
oppuoner	oppost	
presuppuoner	presuppost	
propuoner	propost	proponieu
	(subst.: proposta)	

respuonder	respost, respus, respondieu	
(†arespuonder)	(Nr. 37)	
	(subst.: risposta)	
scompuoner	scompost	
(soprapuoner)	(sopra post)	
suottapuoner	suottapost	
suppuoner	suppost	supponieu
transpuoner	transpost	

(L'apostrof vain druvô...) nel articul antepost ad ün vocal, p. ex. ün' orma = üna orma etc. *Pall., Ortogr.* 95.

Las firmas sun appostas al contract. *Pall.* 1, 55.

La zeta denotesch' ün tun compost, chi ais bod asper, bod lam. *Pall., Ortog.* 50.

L'uvais-ch as fidaiva sün sieu exercit cumpoast da bgera milliera d'combattants. *Pr. Cud.* 204.

Ma Dieu ho compost il corp da diversa membra. *Menni, 1. Cor.* 12, 24.

† E. B. Eug vezaiva chia las canzuns da meis Reverendo chiar Bap sgr. Martin ex Martinis f. m. componidas, gnivan dad auters cun pauc respet suot lur noms fattas stampar. *Martinus.*

E. B. Da Chiampel, bap, savains ch'el ha perfin jovà la rolla da Matusalem in ün prolog ch'el avess 'vaiva componü e chi es i pers. *M. L.* (*Lansel*).

Il prüm requint he eau compost da tuottas las chosas, cha Gesu fet e musset da principi innò. *Menni, Act.* 1, 1.

† E. B. David ha componü Psalms. *Martinus, pref.*

Quaunt inavaunt cha eau e mieu collega avains correspost a Lur aspettativas, nun sto tiers nus da güdichêr. *Ann.* 12, 238 (*Gredig*).

Els partecipeschan a condiziun, ch'els hegian correspost allas prescripziuns contgnidas nellas ledschas. *Tschant. Zuoz,* 3.

Üna corresposta amur. *Tönd.* 460.

Quaista vouta nun füt corrispost a nossas spraunzas. *Lit.* 106.

Il corp mortêl del cher infaunt avains depost nella chambra da repos. *Lit.* 180.

Vus non averos depost la crudelted. *Tönd.* 341.

E. B. Sias spoglias terrestras returnettan al lö natal, per gnir depostas nel santeri da Tschanüff. *Ann.* 32, 258 (*Bardola*).

Zieva cha las credenziêlas füttan deponidas a maun del bürô, as passet allas propostas tres scrutin. *Fögl* 32, 1917, 1

Fo cha'ls magistrats chattan eir cors d i s p o s t s all' obedienza, inua ch'els in tieu nom güdichan e cumandan. *Lit.* 103.

Zieva avair d i s p o a s t tuot que chi eira necessari, returnet ella a chesa. *Pr. Cud.* 81.

La vaira vita non po sortir oter co our d'ün cour uschè d i s p o s t. *Lit.* 160.

El ho superó ils dominis e las possaunzas, e las ho e x p o s t a s alla publica ignominia. *Menni, Col.* 2, 15.

In amur dell' ouvra da Cristo ais il frer e conlavuraint sto ardaint alla mort, aviand e x p o s t sia vita al prievel. *Menni, Filip.* 2, 30.

Quaists strichs blovs e verds sün chartas geograficas sun continuamaing e x p o s t s a scomponimaints. *Tönd.* 216.

Bunas lavuors sun e x p o s t a s. *Fögl* 65, 69.

† E. B. Questa fermeza es üna necessaria virtüt in üna spirituala santinella & Pastur, per podair portar e resister al oedio, invidias, malevolentias, spretsch e contumelias, allas qualas, el es e x p o n ü & s o t t a p o s t. *Trom., Pref.*

Dieu gnarò a's assister cur cha vus essas in procinto da succombêr suot il pais a vus i m p o s t. *Ann.* 12, 236 *(Gredig).*

Tieu bap ans ho i m p o s t s ün greif giuf. *J. B.* 59.

Üna preziusa chosa ais que scha ün hom porta tacitamaing il giuf, il quêl Dieu l'ho i m p o s t. *J. B.* 67.

Que ais per els üna compensaziun per ils sacrifizis chi als sun i m p o s t s. *Tönd.* 436

Avaunt ils genituors as manifestan las plü n a s c o s t a s inclinaziuns del infaunt. *Ann.* 12, 241.

Sajast tü nossa fortezza cunter noss inimihs appalais e n a s c o s t s. *Lit.* 200.

La duonna spandaiva n a s c o s t a m a i n g bgêras larmas. *Pr. Cud.* 114.

Davous mia dschigliusia pretaisa per spass eira n a s c o s t ün effettiv sentimaint da quaista passiun. *Tönd.* 224.

E. B. Ünguotta non pigliet als valents cumbattants il slantsch nella defaisa da lur ideas e nella critica da quellas divergentas o o p p o s t a s. *Ann.* 33, 184 *(Vital).*

Scha las ideas non al giaivan per testa, abonnaiva el magari l'organ del parti o p p o s t. *Ann.* 32, 257 *(Bardola).*

E. B. Üna nouva methoda d'educaziun, o p p o s t a alla solita. *Porta, Mag.* 4.

† E. B. Els s'han o p p o n ü t s. *Martyr.* 109.

E. B. Tantas bunas chossas ans vegnen p r o p o s t a s. *Porta, Mag.* 132.

E. B. Non ais il scopo p r o p o s t da nossa Società qualchosa chi merita d'esser promovü? *Proclam* 6.

E. B. La società scholastica hagia p r o p o n ü ed eir effettuâ diversas bunas institutiuns à favur dellas scoulas da nos Cantun. *Proclam* 5.

Cristo ho spans sur nus sia grazia, ans fand cognuoscher il misteri da sia volunted, ch'el s'avaiva p r o p o s t. *Menni, Ef.* 1, 9.

E. B. Rebüttast tü sia p r o p o s t a, schi va'l incunter a teis frar. *Luzzi* 21.

E B Quaista p r o p o s t a ais güsta, dezainta, prudainta. *Luzzi*, 15.

Benedetti eira arrivo cun l'incombenza da fer p r o p o s t a s da pêsch. *Tönd.* 358.

E. B. Usche gnivan p r o p o n ü d a s las fatschendas del rai. *Biblia E. B., Ester* 1, 13.

† E. B. Usche gnivan p r o p o n i d a s las fatschendas dal raig. *Vulpius & Dorta, ibid.*

† T'haviand p r o p o n i e u da comparair avaunt il Thrun dalla gratia. *Planta, Thrun,* 1, 104.

† E. B. Cura üna dellas personas tscherches da privar a l'atra della vita, dess ilg Drett diligiaintamaing considerar quai chi veng p r o p o n ü, acioe non vegnia tras falsas subornatiuns, introdüt qualche pernicios abüs. *Ledschias Matrimuniales d. Val Müstair* 1707, A n n. 1909, 133.

Che avess Friedrich r e s p o s t sün üna têla p r o p o s t a? *Tönd.* 147.

Ah, quella chera Rösetta! ella ho sgür arvschieu mieu bigliet, am ho sgür eir r i s p o s t sün medem. *Z. Pallioppi, And.* 4.

A quel sbreg füt r i s p o s t con ün oter no dalla via. *Grand, Chapè* 92.

Ün po avair r i s p o s t a in ün' ura *Ann.* III, 256.

La veglia nun ho r e s p o s t. *Ann.* III, 257.

† L's Jüdeaus haun a r e s p u n d i eu. *Bifrun, Joh.* 2, 17.

† E cura ch'el gniua achiüsô dals parzuras dels sacerdots, schi nü ho el a r e s p o n d i e u ünguotta. *Bifr., Matt.* 27, 12.

Els reglan sün la charta geografica ils terms da confin s c o m p o s t s. *Tönd* 374.

Las autoriteds a vus s o p r a p o s t a s. *Stat. civil.* 1866, citô da *Pall.* 1, 696.

Ogni proprietari da chauns ais s u o t t a p o s t alla taxa. *Tschant. Zuoz*, 51.

La creaziun ais s u o t t a p o s t a alla vanited. *Menni, Rom.* 8, 20.

Tuot il muond saja s u o t t a p o s t al güdizi da Dieu. *Menni, Rom.* 3, 19.

Las duonnas eiran sten s o t t a p o s t a s a lur marids. *Fögl* 65, 52.

In quaist muond essans saimper s u o t t a p o a s t s a suffrir. *Robbi, Tes.* 47.

Ed inua ais la s u p p o s t a prova? *Tönd.* 227.

Que füss sto terribel scha avessan dalum güstiziô il s u p p o s t melfattur. *Tönd.* 378.

Quaista chanzun, composta in *a-dur*, ais ün po memma ota per mia vusch; eau la pudess chantêr, sch'ella füs transposta in *as-dur*. *A. Robbi.*

28. glivrand cun **-oct** u **-ŏt** (**o** cuort). Cfr. Nr. 41:

couscher — còt (†cuot, †chuot)
il decoct, s.
†devŏt, uossa: devōt (Nr. 29).
il dot (doct) s., eir adj.

stracouscher — stracot

Trais dis alla lungia gnit cot e brassô in chesa dellas müers. *Nadêl* 1, 15.

La mamma avaiva cot üna bella tuorta. *Cloëtta,* 16.

Üna pipa da terra cotta. *Tönd.* 489.

E. B. El aveiva üna fuatscha cotta sül brascêr. *Porta, Mag.* 73.

Il decoct dess esser bun cunter insects. *Cudesch per classas medias & superiuras* 1867, p. 107 (citô da *Pall.* 1, 225).

† Symeon era giüst & deuot. *Bifr., Luc.* 2, 25.

† Tuots chi uoeglian uiuer deuottamãg in Christo Jesu, uignẽ ad indürêr persecuciun. *Bifr., 2. Tim.* 3, 12.

† La gracia da dieu es parîda . . . ns amussand . . . che nus uiuan costümedamaing, & giüstamaing, & deuottamang. *Bifr., Tes.* 2, 12.

E. B. Üna Società d'homens dots e fich degns. *Luzzi,* 9.

E. B. Hast tü let ils scrits da quel doct? *And.-Pult* 88.

E. B. Rabbi Meir, doct e sabi hom, avaiva chattà üna mugliêr virtuusa e pietusa. *Cud. Sc.* 79.

Pleds „docts". Mera p. 564.

E. B. Fingià ant la naschita da Cristo e plü tard vieplü eiran pervgnüts bgers navigaturs e docts alla persvasiun, cha la terra stopcha avair la fuorma da culla. VII, 124.

Stracot. *Pall.* 1, 730.

† Vus gnis ad iscũtrêr ün hum, chi porta ün uaschilg douua d'terra chuotta (in oters lös: cuotta). *Bifr., Luc.* 22, 10.

× 29. glivrand cun **-ōt** (**o** lung):

devot (def.), eir †devŏt (Nr. 28)
immot (def.)
remot (def.)

E. B. Il tun devot della charta am commovet fich. *Sartea.* 8.

Devots in Dieu, invochain Dieu et orain. *Lit.* 1.

† D. Erasmus Roterdamus agli deuot letur dijst salüd. *Bifrun, Erasmus.*

† Paulus dispüteua in la synagoga cun las persunas deuotas. *Bifr.*, *Act.* 17, 17.

Ils passagêrs lass, stendieus immots süls baunchs, paraivan tuots morts.

(Mera eir p. 263).

Pü buns, pü unieus e pü fortünôs dvantettan ils umauns continuamaing, dals temps ils pü remots fin al di d'hoz. *Tönd.* 250.

30. glivrand cun **-out**:

devolver	devout	devolvieu (devolut)
	disinvout, def.	disinvolt
revolver	revout	
svolver	svout	
sconvolver	(sconvout)	sconvolt (Nr. 23)
stravolver	stravout	
volver	vout, † uout	volvieu, † vulvieu

Eau he vout e revout. *Pall.* 1, 815.

E cha la craga saja glisch' e svouta. *Z. Pallioppi, Poesias (citô da Pall.* I, 741).

La terra gnit sduvleda, vouta e stravouta. *Chal.* 1922, 41.

Robinson portet sa chavagna tiers l'ovel e la pozzet nell' ova, uschè cha l'apertura eira vouta vers il mer. II, 91.

Ils infaunts avaivan vout ils ögls vers la mamma. *Pr. Cud.* 121.

E. B. Dieu ha vout quel mal in bain. *Porta, Mag.* 55.

Aviand Absolon guadagnô per se e vout davent da sieu bap il cour da bgers, crajaiva el sgür da reuschir in sia intrapraisa. *J. B.* 54.

Co stovaiva il fögl gnir vout. *Tönd.* 48.

„Darchò quaist Althaus!" füttan ils prüms pleds da Tilling zieva avair vout per trottêr sper me. *Tönd.* 133.

† L'g aungel delg signer es gnieu giu da schil & ho uuluieu la pêdra giu delg hüsth. *Bifr. Matt.* 28, 2.

† Nos babuns l'g astumplaun uia, & sun uouts culg cour incunter Egijptum. *Bifr., Act.* 7, 39.

31. glivrand cun **-üers** (cfr. § 307):

morder	müers (subst.: la müersa)	† murdieu
	E. B. mors	

Il bes-ch po gnir müers dal chaun e bastunô dal büs-chêr: tuot soffra el pazchaintamaing. III, 103.

Il Corregidor s'avaiva müers gio las unglas. *Grand, Chapè* 78.

Il chaun al det üna müersa in üna chamma. II, 22.

† Et l'g quint aungel, ho spauns la sia tazza sü l'g siz da la besthchia, & haun murdieu lur leaungias par gramezchia, & haun blastmô l'g dieu da schil par lur duluors. *Bifr., Apoc.* 16, 10.

† E. B. Ils mors da la conscientia. *Spejel,* 183,

32. glivrand cun -**üert** (cunfrunta -**ort**, Nr. 24; mera eir § 307):

inacordscher	inachüert	inacort (it.)
	† inachoert	
spordscher	spüert	sport (it.)
	† spoert	
stordscher	stüert	stort (it.)
	la stüerta, s.	
(tordscher)	il tüert, s.	tort (it.)
	† il toert	

La mammaduonna s'ho inachüerta. *Pr. Cud.* 78.

Ils oters s'avaivan inachüerts del spass. *Chal.* 1917, 60.

Il frances s'avaiv' inachüert dalum, cha'ls duos signuors gnivan d'ün pajais ester. *D. S.* 1912, 207.

† Et els haun inachoerd, chel hauaiua uis üna uisiü aint ilg taimpel. *Bifr. Luc,* 1, 22.

A persunas della vschinauncha non daja gnir spüert ne rinfrais-ch, ne giantêr (in occasiun da palormas). *Statüts* 1839, art. 412.

Scha tü vulessast eir a nus spordscher l'amar calisch, cha tü a taunts oters hest gia spüert, schi stuessans nus confessêr: tü Segner est güst. *Lit.* 169.

Que tuocha a me d'als ingrazchêr d'am avair spüert l'occasiun da s-chatschêr tres mieu pled quels dubis. *Tönd.* 426.

Mettè tuotta vossa spraunza nella grazia, chi's vain spüerta tres l'appariziun da Gesu Cristo. *J. B.* 167.

† Tü m'haest spüert l' Bruost & Tettas da tia salüdaivla vardaet. *Planta, Thrun*, 106.

† Granda hunuor vain a mi spüerta. *Spill, Figl da Dieu* 238 *(Dec.* V, 331.

Il pical agüz e püchöntsch cuort ais stüert dalla risch davent. V, 219.

Nos char fet üna stüerta. *Tönd.* 335.

Las cornas sun stüertas inavous. III, 106.

Eau nun at fatsch tüert. *Menni, Matt.* 20, 13.

Eau resentiva, cha mia defaisa nun podaiva rimediêr al tüert immeritô cha mieu bap faiva a Tilling. *Tönd.* 130.

In ogni cas ais que ün defet in vus, cha vus avais litas traunter pêr. Perchè nun soffris püttost tüert? *Menni, 1. Cor.* 6, 7.

† Eau nun fatsth à ti toert. *Bifr., Matt.* 20, 13.

† Perche nun induraes uus auns l'g toerd? *Bifr., 1. Cor.* 6, 7.

33. glivrand cun **-unt** (it.), cunfrunta **-üt**, Nr. 41.

ag(g)iundscher	ag(g)iunt	(adgiunt)
	l'aggiunta, s.	
assumer	assunt	(assumt)
congiundscher	congiunt	
	defunt (def.)	
desumer	desunt	
disgiundscher	disgiunt	
giundscher	giunt, güt, Nr. 41	
[presumer	presunt]	
(presümer)		
raggiundscher	raggiunt	
reassumer	reassunt	
sgiundscher	sgiunt	
sopragiundscher	sopragiunt	
[subsumer	subsunt]	

Voassa timidited agiunt' a voass mêl savair fêr, farò crair cha sajas üna persun' incivilla. *Robbi, Tes.* 70.

E. B. Üna pitschn' aggiunta. *And.-Pult* 104.

E. B. Il tesaur füt adgiunt alla cassa del rai. *Cud. Sc.* 79.

E. B. La charta qua aggiunta servirà a dar üna cler' idea, che

disavantags strategics cha l'armada grischuna avaiva. V, VII.

Eau he aggiunt üna collecziun d'adverbis. *Heinrich* III.

E. B. Ils Güdevs s'imaginaivan, cha la scrupulusa observanza della ledscha mosaica e dels statüts, aggiunts a tala da lur scrivants, saja il mez, per chattar grazia avant Dieu. *Predgias* 37.

E. B. Il referat ais üna traducziun della versiun tudais-cha. Aggiuntas füttan alchünas annotaziuns e chanzuns originalas dal bap del autur. *Philom. Pref.* 3 *(Gaudenz)*.

† E. B. Sun adjunctas alchünas canzuns componidas da meis bap Martino ex Martinis. *Martinus, Philom.* 1684, titul.

† Cun aquella imzüra che uus imzüraes, cun aquella uain er à gnir imzürô a uus & uain a gnir argiüt tiers a uus. *Bifr., Marc.* 4, 24.

† Scherchio l'g prüm l'g ariginam da Dieu, et la sia giüstia, et acquaistas chiosas uignen tuottas à gnir argiundschidas à uus. *Bifr., Matt.* 6, 33.

In seguit allas informaziuns assuntas, recomanzet eau a lêr las giazettas. *Tönd.* 240.

Exeguir la prestaziun assunta. *Pall.* 1, 277.

Il cataster Wildberger, assunt nels ans 1879/81, füt sancziunô definitivamaing pür nel an 1887. *Fögl* 65. 69.

Assumtas las informaziuns in proposit, sarò scodün ustêr taxô in quella classa cha'l Magistrat chatterò appusseivel. *Statüts*, 1839, art. 478.

Allura s'retira il Comoen e s'constituescha be suot la presidenza del Mastrêl, zieva havair quaist assunt in sa custodia la bachetta da Dret. *Stat.* 1839, art. 8.

E. B. Il directori quintet quels chi non avaivan tut part alla votaziun, pro'ls acceptants, e decretet perciò, cha la nouva constituziun saja assunta. VII, 96.

Il corp sur eira congiunt cun la part suot be auncha tres la spina dorsêla. *Tönd.* 298.

L'*u* congiunt al *q* non daja gnir trunchô, scu nel frances e nel spagnöl, ma cleramaing udieu nel romauntsch. *Pall., Ortogr.* 52.

Il pronom persunêl congiunt. p. 368.

Il pronom affiss congiunt. VII, 549.

E. B. Tour part ad üna cruschada eira congiunt con grands cuosts. V, 49.

E. B. Lapro ais necessaria üna constantia e perseverantia chi non paussa, fin tant cha il scopo non ais adempi, conjuncta con moderatezza e sapientia. *Proclam*, 10.

Ognün sustgniva d'esser quel unic filg del defunt. *Pr. Cud.* 20.

Eau gnit in frequainta relaziun con il vegl amih da mieu defunt bap. *Tönd.* 430.

La faculted del defunct missa in inventari. *Stat.* 1839, art. 137.

Disposiziun testamentaria dell genitur defunct. *Stat.* 1839, art. 141.

Desunt = entnommen, gefolgert. *Pall.* 1, 235.

Agenzias disgiuntas. *Pall.*, 1, 245.

Giunt = angekommen, erreicht, hinzugefüet; güt = angeschirrt, zusammengefügt. *Pall.* 1, 328.

Scha qualchün traunter vus as presüma d'esser sabi in quaist muond, schi ch'el s'impaissa da nun inclêr ünguotta, per dvantêr sabi. *Menni, 1. Cor*, 3, 12.

E. B. Il scopo principal füt raggiunt per cuort temp. V, 48.

La liberaziun da porto ho hozindì raggiunt proporziuns enormas. *Fögl* 65, 56.

La feivra m'ais sopragiunta. *Pr. Cud.* 110.

Nell' „Ortografia" da Pallioppi las reglas davart l'adöver della parentesi sun subsuntas nel chapitel chi tratta l'interpuncziun.

34. glivrand cun -**uns** (eir scrit -**unz**):

mundscher — muns

In tscherts circuls ün continua a resguardêr la buna Confederaziun per üna rentabla vacha da lat, chi stu gnir munza pü pussibel. *Fögl*, 65, 50.

In püss pajais vegnan munzas las nuorsas. III, 103.

Üna giuvna contadina avaiva munz ses vachas. *Liun-Klainguti*, 20.

Il lat be muns ans gustet fich bain. II, 110.

Eau la darò lat d'chevra be muns. III, 65.

Infin cha'l ho munz tuot quellas vachas, pudais mangêr gramma infin cha vulais. *Bundi*, 32.

35. glivrand cun -**uors** (cfr. § 305):

accuorrer	accuors	accurrieu
concuorrer	concuors (eir s.)	concurrieu
cuorrer (currir)	cuors (eir s.) la cuorsa, s.	currieu
decuorrer	decuors	decurrieu
discuorrer	discuors, s.	discurrieu

incuorrer	incuors	incurrieu
occuorrer	occuors	occurrieu
percuorrer	percuors	percurrieu
(parcuorrer)	(parcuors)	(parcurrieu)
recuorrer	recuors (eir subst.)	recurrieu
scuorrer	scuors (eir adj.)	
† stracuorrer	† la stracuorsa, s.	† straccurieu
succuorrer	succuors (eir s.)	
trascuorrer	trascuors	trascurrieu

Las societeds gimnasticas accuorsas dall' Engiadina, da Puschlev etc. *Fögl,* 65, 51.

Gianüra clameda u voluntariamaing accuorsa. *Tönd.* 319.

Sün mieu prüm güvel d'algrezcha eira tanta Maria accuorsa d'üna stüva attach. *Tönd.* 203.

Ogni ün dels accuors prorumpaiva nell' istessa exclamaziun. *Tönd.* 508.

Alla rappreschentaziun eiran accuors grats visitaduors. *Fögl* 1918, 5.

E. B. Dad üna vart ils Reziers, concurrüts our da tuot las valladas, dall' otra ils Romans con lur megldras armas. V, 17.

La fortüna nun t'ais currida zieva. *D. S.* 1911, 59.

† P. p. da cuorrer tar *Bifrun* currieu, curieu.

E. B. Sur inserats rumantschs in ün fögl destinà als rumantschs sun cuors flüms da tinta, ma tuot invanamaing. *Ann.* 1915, 196 *(Pult).*

Ella craja da podair extender sias cuorsas da victoria. *Tönd.* 471.

E. B. La cuorsa della terra intuorn il solai ha per conseguenza, chi varieschan in nossas contradas tant la lungezza del di, co las stagiuns. VII, 136.

† Eau hae cumbattieu üna buna giöstra, & hae gliurô mieu cuors *Bifr.*, *2. Tim.* 4, 7.

† Schi nus uulain ir tiers Christum, schi stuuains adrizêr allò nossa cuorsa. *Bifr.*, *Er.*

E B. Doppo decurridas las aqüas, sun passats seculs intêrs, ant co chia vusch humana s'hagia fat udir n'il silentio da quaist desert. *Chal.* 1824, 3.

Udind attentamaing tuot que chi füt discurrieu in ditta radunanza, stovains eir nus admetter cha'l pövel grischun nun suos-cha bain regettêr la proposta del Grand Cussagl. *Fögl*, 65, 55.

Arrivand ün Grischun rumauntsch per la prüma vouta in Val Gardeina, incleg' el zuond poch dal dialect allò discurrieu. *Melcher*, *Gard.* 3.

Traunter nus nun eira mê stô discuors d'üna fotografia. *Tönd.* 125.

La prüma minuta non gnit discurrieu ünguotta. *Tönd* 416.

E. B. Sainza avair discurrü con ün unic uman quia. pigl eau mia sour moribunda in mia bratscha e tuorn con ella in Frauntscha. *Luzzi*, 13.

E. B. Löng doppo gnit amò discurri dellas champagnias fertilas et dels lös richs in Gallia. *Chal.* 1824, 9.

Possessuors pejan las spaisas incuorsas per la lavur eseguida. *Zuoz, Tschant.* 78.

La vschinauncha chi ais in cuolpa evidenta, porta las spaisas da comoen occuorsas. *Stat.* 1839, art. 11.

E. B. Viagiatuors han percuors l'intêr circuit della terra. VII, 126.

La Surselva vain percurrida dal Reno anteriur. IV, 35.

Ils Cimbers e Teutons avaivan parcurieu bgers pajais. *Pr. Cud.* 168.

Cunter üna societed d'assicuraziun da muaglia eira sto recurrieu al Pitschen Cussagl. *Fögl* 1912, 25-4.

E. B. El am disch ch'el sia in ün grand imbaraz & haja perque tut seis recuors pro mai, sco Minister. *Chal.* 1824.

Ün recuors ais pü cu tschert. *Fögl* 65, 56.

† E. B. Ilg poevel saschmüravgliava dalg cuors & recuors dalg Mâr. *Spejel*, 181.

Il grand pled del sabi grec, cha tuot cuorra, fluescha, ais zuond applicabel al an scuors. *Fögl*, 65, 2.

E. B. L'omnisciaint Dieu m'ha observà di per di nels 12 ans scuors in tuot meis pensar, favlar e proceder. *Uraziuns*, 142.

E. B. Mardi scors. *Porta, Mag.* 84.

Ils adherents del dücha avaivan tramiss succuors. *Pr. Cud.* 202.

† Eau hae exaudieu tè ilg dret tijmp, & ilg di dalg salüd hę eau sucurieu à ti. *Bifr.*, *2. Corr.* 6, 2.

† Els haun mis in aruotta las stracuorsas dals eesters. *Bifr.*, *Hebr.* 11, 34.

Uschè bod cha il termin sarò trascuors. *Stat. civ.* 1866, 149 (citô da *Pall.* 1, 765).

36. glivrand cun **-uot** (**-upt**), (cfr. § 306, 4):

	(abrupt, adj.)	
(† arumper)	(† aruot)	
couscher	† cuot, † chuot	cot (mera Nr. 28)
corrumper	corruot	corrupt, adj.
	incorruot, adj.	incorrupt, adj.
	deruot, def.	

erumper	eruot	
interrumper	interruot	(interrupt)
	ininterruot, adj.	
prorumper	proruot	
rumper	ruot (rot)	

Ils abrupts requints prodüettan avaunt mieu ögl intern üna seria serreda d'imegnas. *Tönd.* 312.

Que plova e dracha da tschêl aruot. *Bundi,* 41.

† Et hauiand prais aquels schinc pauns et duos pesths, ... et l's hauiand aruots, schi det el l's pauns à ses discipuls, & l's discipuls alla glieud. *Bifr.*, *Matt.* 14, 19.

† In üna granda chiesa nu sun sullamaing uaschella d'or & d'argient, dimperse eir d'lignam & d'terra cuotta. *Bifrun, 2. Tim.* 2, 20. (In oters lös: chuotta. Mera p. 796).

[Vas da lain e da terra cotta. *Menni, ibidem.*]

Che ho l'ingrat avar, chi crida,
Per nun podair gurbir il tuot,
E brich in Dieu, il sench, as fida,
Mo be in sieu giavüsch corruot?
Z. Pallioppi (VII, 358).

Quêl ais il cor chi la sbrinzla divina
Püra salvet in quaist caos corruot?
M. L. 96 *(Jon Jaeger).*

E. B. Cul temp as maschdettan quists cun ils nauschs e gnittan eir els corruots. *Porta, Mag.* 43.

E. B. Mi' orma crudada, corrupta et ligièra non badeiva sün la lescha da Dieu. *Sartea,* 46.

† Otars tres conuersatiun & mael exaimpels vingian curruots. *Schuchiaun,* 195.

Que plovaiva deruottamaing. II, 76.

Il pelegrin esclamet cun fich deruotta vusch: „O mieus amôs infaunts!" *Pr. Cud.* 121.

Que eira ün' effettiva deruotta. *Tönd.* 363

Allur non vzess eau pü torrents d'armeda
Errumper dallas alps etc. *Z. Pall., Poesias, citô da Pall.* 1, 270.

Il giuven eira d'üna viva, incorruotta colur. *Pr. Cud.* 106.

E. B. Luther per introdür nella baselgia la pasch et quietezza, statas interruotas, fet tuot las concessiuns. *And.* 42.

Nus continuettans il discuors stô interruot. *Tönd.* 57.

La solenna quietezza gniva interruotta be dal tictac dell' ura. *D. S.* 1912, 21.

E. B. Sia apariziun ha interruot plaschaivelmaing nossa uniformità. *Chal.* 1824.

E. B. Il papa gniva sovent interruot dal cridar dad ot dels audituors. V, 42.

Ininterruotta amicizia. *Luzzi*, 11.

† E. B. Sgüra, non interrupta allegrezza. *Abyss*, III, 189.

Uossa nun ais la guerra auncha proruotta. *Tönd.* 163.

El ha ruot sia impromissiun. *Luzzi*, *Clavigo* 6.

Eau stögl tschantschêr, dschet ella cun vusch ruotta. *Pr. Cud.* 80.

E. B. Ils Galliers, formidabels tras lur valorusitad, eran ruotts aint in Italia. *Chal.* 1824. 4.

E. B. Aviand ruot ils pans, ils det El als sculars. *Porta, Mag.* 96.

E. B. A quantas bestias ha eu rot las chammas. *And.-Pult* 98.

† Praistamaing füt ruot lg sieu deseing. *Travers, Müs*, 85.

37. Glivrand cun **-us**:

(accluder)	acclus	
† arugir (?)	† arus	† arugieu (?)
(uossa ruojer)	(uossa russ)	
concluder (-üder)	conclus	(confr. conclüt, Nr. 41)
confuonder	confus	confondieu
correspuonder	corrispus (confr. correspost)	correspondieu
deluder	delus	
(diffuonder)	diffus	
excluder	exclus	
infuonder	infus	infundieu
(iffuonder)	(iffus)	
fuonder	fus	fundieu
includer	inclus	
recluder	reclus	

respuonder	respus (confr. respost, Nr. 27)	respondieu
	spus (defectiv)	
(transfuonder)	(transfus)	(transfundieu)
travuonder	travus	travundieu
tuonder	(tus)	tundieu

Qui acclus artschaiva El frs 5. *Pall.* 1, 16.

Il bigliet acclus alla charta eira in üna enveloppa a part. *Tönd.* 226.

† Et adüntrat l'g aungel da dieu battèt Herodem, três aque chel nun haues dô gloergia à dieu: & es arus dals uerms, & ho dô sü l'g spiert.

Signur Dr. Albertini attestet las explicaziuns da Signur Schucan merit contrats conclus. *Fögl* 65, 55.

Las trattativas nun sun auncha conclusas. *Fögl* 65, 56.

E. B. Nel 1657 ils 8 Marz gnit conclus ün contract tanter l'arciduca Ferdinand Carl e l'ovais-ch Johann VI. *Ann.* 1909, 130 (*B. Puorger*).

Scha la Frauntscha e l'Ollanda haun conclus quaist contract, schi significha que la guerra. *Tönd.* 442.

La pêsch eira conclusa. *Tönd.* 517.

Cur quella romur dvantet, as radunet la quantited d'Güdevs e füt confusa, siand cha scodün udiva tschantschêr in sieu propri linguach. *Menni*, *Act.* 2, 6.

E. B. E siand dvantà quel sun, schi la quantità fuo confusa e's raspet intuorn ils apostels. *Porta, Mag* 119.

La duonna füt dalla dandetta, allegrusa surpraisa tuot confusa. *Pr. Cud.* 121.

E B. Las ideas da religiun presentevan üna miscolanza confusa da veglias e modernas doctrinas. *And.* 86.

E. B. Eug ün pa confus schbass ils ögls. *Chal.* 1824

E. B. Nellas abitaziuns della povertà soula esser tuot nair, malnet, confus. *Chal.* 1824.

El podaiva s'immaginêr d'am avair confondida *Tönd.* 131.

Ün sentimaint confus cha hoz arrivess qualchosa da memorabel. *Tönd.* 131.

E. B. Haviand corrispus alla dumanda, affirmet Luther la prüma questiun. *And.* 58.

E. B. Bifrun dess esser stat ami da Zwingli e dess eir avair correspus con el *Filli*, 5.

Sia spraunza nun füt d e l u s a. *Tönd.* 204.

Ils oters d e l u s. *Tönd.* 303.

Eir d e l u s in bgers da noss giavüschs ans ümiliains tuotüna avaunt te. *Lit.* 106.

L'opposiziun eira d i f f u s a. *Fögl* 65, 77.

Nella glüsch d i f f u s a della catedrala nun podet eau cognuóscher sia fatscha. *A. Robbi.*

Trattêr d i f f u s a m a i n g davart qualchosa. *Pall.* 1, 240.

E. B. Parisina pisseraiva per la numerusa famiglia, non e x c l u s ils infants del marquès, chi non eiran seis infants *Fögl* 65, 52 *(J. Vital).*

Ils Güdevs eiran convgnieus, cha quel chi'l recognuschess per il Cristo avess da gnir e x c l u s dalla sinagoga. *Menni, Joan.* 9, 22.

Têlas appariziuns resteron affat e x c l u s a s dall' uniun perfetta. *Lit.* 159.

La possibilited nun ais e x c l u s a. *Tönd.* 434.

E. B E x c l u s dalla società umana. *Gaudenz, Predgias* 21.

Eau avess bod ars il bigliet i n c l u s. *Tönd.* 230.

E. B Insembel con la grazia santificanta i n f u o n d a il Spiert sonch nell' orma las trais virtüts divinas: cretta, spranza e charità. Quaistas trais virtüts han nom perquai virtüts i n f u s a s, e vegnan eir nomnadas virtüts teologicas. *C. C.* 59.

Eau externess hoz gugent ün' idea gia da lönch innò steda in me r e c l u s a. *Ann.* 12, 240.

Delinquents dajan gnir r e c l u s in ün lö sgür. *Statüts civils* 1866, p. 208, citô da *Pall.* 1, 598.

E. B Eug n'hai domandà al patrun del zardin, à chi quists infants appartegnen, schi m'hal r e s p u s: que sun ils infants chi uren gient. *And.* 81.

Salis l'avaiva r e s p o n d i e u: Scha El ais Engiadinais, schi ean sun vschin dellas V vschinaunchas. *Chal.* 1911, 47.

† E. B El ha r e s p u s à seis adversaris. *Martyr.* 362.

E. B El ma non ans ha r e s p u s. *And.-Pult* 86.

E. B. Tü hast r e s p u s dret. *Porta, Mag.* 100.

† L's Jüdeaus haun a r e s p u n d i e u. *Bifr., Joh.* 2, 18.

El faiva, scu chi füssan fingiò s p u s. *Cloetta* 32.

Quist anè as dun eau, scha vus m'impromettais d'esser mia s p u s a. *Bundi* 29.

Paun ils compagns del spus günêr, intaunt cha'l s p u s ais con els? *Menni, Marc.* 2, 19.

E. B. Sophia es bella sco üna s p u s a. *Chal.* 1824.

Eau he duos rischs, üna ho t r a v u n d i e u il chaun. *Liun, Iwan* 14.

E. B. Mieus pleds sun travus. *Biblia E. B.*, *Giob* 6, 3.

E. B. Il bastimaint gnit travus dallas ondas insembel con tuots ils umans. *Gaudenz*, *Predgias*, 42.

Il pevel dvainta tuottafat tender, mo gnand nouvamaing travundida, cula quaista buoglia nel terz stomi, nella tschanföglia. VII, 254.

E. B. Nossa lingua materna ha gnü da sbatter fin dal prüm nan. Las ondas del mar germanais, davo havair travus tot la part bassa da la Retia as rumpettan cunter nossas muntagnas in las circondand da trais varts. *M. L.* (*Lansel*).

Il militarismo ho travundieu in Europa dals 1883—1908 145 milliardas francs. *Fögl* 3, 2, 12.

Giachem Claviglia sorta sainza fled sbuorfland e sbavand, scu sch'el avess travundieu üna rauna viva. *Ann.* 1887, 51.

E. B. El ha devorà e travus las richezzas et ils thesors dels pövels. *And.* 60.

E. B. La gula am ardaiva sco ch'eu 'vess travus fö. *Chal.* 1911, 53 (*Lansel*).

† Nus . . . uulessen . . . gnir suruestieus, per che la mortalitaed uigna trauundida da la uitta. *Bifr.*, *2. Cor.* 5, 4.

† Et es gnieu giu l'g foe da dieu da schil, & ho traundieu aquels. *Bifr.*, *Apoc.* 20, 9.

† Tuottas painas haest travundieu, sainza avrir la buochia. *Planta*, *Thrun*, 1, 21.

Ogni duonna, chi ura cun la testa scuverta, disonurescha sieu cho; perche que ais l'istess, sco sch'ella füss tondida. *Menni*, *1. Cor.* 11, 5.

38. glivrand cun **-uss** (**-uoss**):

discuter (discutêr)	discuss	(discutô mera § 314)
scouder (scoder)	scuoss, scuss, †scoss	scodieu, † scudieu
(excuter)	(excuss)	
ruojer	russ	
scuder	scuoss	scudieu

Ils exercizis haun da gnir discuss culs infaunts, disegnand alla tevla da paraid. VI, V.

Il proget taunt discuss. *Fögl* 65, 56.

La falla daja gnir scudida in que medem ann. *Statüts* 1839, art. 322.

In tuots contracts o marchôs fats our d'vart il Chantun con qualche persuna avuadeda del Comoen, sainza consentimaint dels avuôs, daja dalla

persuna in questiun in ils lous, innua ella do, marchainta o imprasta, gnir scoass o eseguieu, pudiand; ma nun pudiand, restarò pers il credit, reservô però danêrs imprastôs in bsögn da qualche malatia, ils quêls paun gnir scodieus in il Comoen. *Statüts* 1839, art. 155.

Quel chi con fêr la süjarted s'constituescha eir per principêl pajadur, . . . ais in dovair da satisfêr il crededer con sia egna roba, saja cha quaist saja intgnieu d'excuter ouravaunt il principêl dbitteder. *Statüts* 1839, art. 302.

In scodüna scossiun dajan ils seguaints credits gnir pajôs avaunt tuots oters: . . . [3]) las spaisas del meidi causedas tres malatias del excuss. *Statüts* 1839, art. 270.

La granezza pü bod gniva scuossa cun squassuoirs, uossa vain scuoss cun maschinas. *A. Robbi.*

Cun che vain la granezza scudida? *Pr. Cud.* 159.

† Per che nun haest tü dô mes danêrs ilg baunck, & cura ch'eau sun gnieu, schi haues eau scudieu aquels cun üsüra. *Bifr.*, *Luc.* 19, 23.

× 39. glivrand cun **-üst** (cfr. **ist**):

† cungürir — † cungüst

Rem. Il particip cungüst ho do andit alla formaziun d'ün verb iterativ (mera p. 563) cungüstêr (suainter la regla exposta nel § 285, 4 c), il quêl ho complettamaing dislochô † cungürir. Cungüstêr ais l'istess pled scu conquistêr, la prüma fuorma ais la fuorma „erteda" (p. 564) e propriamaing ladina, la seguonda ais „moderna", que ais italiauna u latina.

† E. B. Cura vezas daner da malcongüst chi t'invida, metta l'man in sain. *Abyss*, 3, 205.

40. glivrand cun **-ut**:

E. B. surtour — surtut

E. B. tour — tut

E. B. Scumandà era da retschaiver et albergiar Luther, suot qual nom il diavel, as zopand in üna cutta da muonch, havess tut sü forma humana. *And.* 67.

E. B. Il figl mettet la penna, inua el l'avaiva tutta. V, 349.

E. B. Il bap avaiva surtut l'incaric da scriver süllas faschas las adressas dels abbonats. V, 348.

E. B. Blers pajais tuts insembel fuorman üna part del muond. *Porta Mag.* 27.

E. B. Nellas süuors da tia fatscha dessas mangiar teis pan, fin cha tü tuornast darcheu in terra dalla quala tü hest tut. *Porta. Mag.* 42.

E. B. Davo nianca duos dis da malatia, gnit ella inaspettadamaing tutta davent. *Andeer-Pult,* 107.

41. glivrand cun **-üt**:

a) contgnand ils elemaints -dür u -sdrür (mera p. 878)

ardür	ardüt (pü bod eir taunt scu tradüt)		
condür	condüt	condot (mera Nr. 28 e cfr. p. 683)	
construr	construt, † custrüt (cfr. 311, rem. 5) eir s., = der Nutzen, l'avantage, l'ütilité		
dedür	dedüt		
desdrür	desdrüt		
indür	indüt	indot	
instruir	instrüt (instruieu)		
introdür	introdüt	introdot	
prodür	prodüt	prodot	Nr. 28
recondür	recondüt	recondot	e p. 683
† pardür	† pardüt la perdütta, s.		
redür	redüt	redot	
reprodür	reprodüt	reprodot	
sedür	sedüt	sedot	
tradür	tradüt		
sdrür	sdrüt		

E. B. Lura pigliet Moses il vadè e l'ardet cun fö, e'l smazüchet, fin ch'el füt ardüt in puolvra. *Biblia E. B., Exod.* 32, 20.

Tü nun t'avessast ardüt gio nel puoz sainza avair reflettô. *Liun-Klainguti* 19.

† Frers, nus ischan ardüts ad ün ferm potaing,
Nuss stuain indurêr grandas ingürgas par noss gudain,
Aquaist ans ischuntra par dick pochio,
Chia nuss cun noss frer Joseph hauains surpassoa.
Trav., *Jos.* 514—517 (*Dec.* V, 32).

† Aquel chi ho l'g prüm hagieu ardüt l'g testamaint Latin our dalg Graec ho hagieu fat fals in quantitêd. *Bifr.*, *Pref.*

† Tuottas chiosas sun in mia pussaunza, mu eau nu uing ardüt suot pusaunza düngiüna chiosa. *Bifr.*, *1. Cor.* 6, 12.

† Ilg uanchiaeuel an da Constantij sun è ardüt la sia ossa our da Acahia. *Bifr.*, *Vitta da Sanc Lucas.*

Huossa la chiosa es ardütta ad aquella, ch'ün nu pò s'almantêr. *Bifr.*, *Erasmus.*

E. B. Ils Israelits, condüts da Moise, passettan tras il desert. *Porta*, *Mag.* 62.

La radschun da stedi, per la quela quaista guerra gniva condütta, nun am paraiva ne sublima ne sacreda. *Tönd.* 181.

Quels chi sun condüts dalla charn, tscherchan las chosas della charn; mo quels chi sun condüts dal spiert, las chosas del spiert. *Menni*, *Rom.* 8, 5.

Chi t'ho condüt? VII, 404.

Il dottur avaiva condot ün transport ferieus. *Tönd.* 346.

El m'ho condütta in quaistas muntagnas. *Pr. Cud.* 116.

L'ova condotta in vschinauncha. *Tschant. Zuoz*, 37.

Marco füt condot davent. VII, 405.

Ils preschaints gnivan condots tar la chüdêra granda e sfruscêlls cunter quella. *Chal.* 1917, 59.

Avaunt las portas vegnan construüts forts, construüttas punts levatorias. *Tönd.* 492.

La chesa da scoula da Samedan, ils idrants ed ün grandius aqueduct, gnittan construüts infra pochs ans. V, 103.

Scha'ls matematics antics nun s'avessan mez ruot la testa, apparentamaing sainza costrüt, per scovrir las attinenzas abstractas dellas lingias e dellas surfatschas, schi probabelmaing cha bain pochas macchinas füssan stedas inventedas. *Lectüra*, p. 608.

Eau nun he üngün construüt da sieus discuors. *Pall.* 1, 188.

Nella Viamala duos punts sun construüttas suravi terribels precipizis. IV, 54.

[Cunfrunta:

La pü ota punt da nos chantun maina suravi la Rabiusa, ella gnit construida l'an 1897. IV, 55

Üna punt d'fier ais construida suravi ils Renos unieus. IV, 52.

In quist temp füttan construidas püssas stredas. *Pr. Cud.* 171.

Mera § 311, rem. 5.]

E. B. Con stainta e fadia avaiva eu dedüt e raccolt nel cuors dels ans alchünas reglas. *Fögl*, 17, 7, 1915.

Ils chamuotschs imnatschan da gnir desdrüts. *Fögl* 65, 2.

Ed aviand desdrüt set pövels, partit el our lur terra tres la sort. *Menni*, *Act.* 13, 19.

Ad ais prievel cha tuot l'Asia vegna desdrütta. *Menni*, *Act.* 19, 27.

Las bestias sulvedgias gnittan desdrüttas. *Pr. Cud.* 172.

Nel 1500 il chastè füt desdrüt. *Med.* 14

E. B. Farao ordaina commissaris chi raspen insembel il gran e'l conservan per ils anns della fam, cha usche il pajais nun vegna desdrüt. *Porta*, *Mag.* 52.

Las protestas haun indüt tscherts circuls à Versailles a quaist' imsüra. *Tönd.* 507.

Sia famiglia l'avaiva indütta a spusêr il vegl Corregidor. *Grand*, *Chapè* 82.

L'ingurdia da danêr avaiva indüt il scelerat a mordragêr sieu amih. *Pr. Cud.* 38.

Ün discuta supra duos instituziuns, chi stovessan gnir introdüttas spertamaing. *Tönd.* 439.

E. B. La nouva cretta füt introdütta. *And.-Pult* 104.

Cha non vegna introdüt qualche perniziusa üsaunza da divorzi. *Stat.* 1839, art. 121.

Cun l'ir del temp s'avaivan introdüts nella baselgia bgers erruors ed abüs. *Menni*, *Saluz* 7.

E. B. Carlstadt et ils prophets da Zwickau havevan introdüt imprudaintas renovaziuns. *And.* 74.

Il strichin in *s-ch*, introdot da Carisch. *Pall.*, *Ortogr.* 48.

† Uhè quantas bgierras chioses che pardüien incunter tè. *Bifr.*, *Marc.* 15, 4.

† Et l's seniours, & l's scriuauns apreschentaun fuossas pardüttas *Bifr.*, *Act.* 6, 13.

Il consistori tscherchaiva perdüttas cunter Gesu per il fêr morir, ma nun chattaiva alchüna. Perchè bgers daivan bain fosa perdütta, mo las perdüttas nun s'accordaivan. *J. B.* 133.

La violenta decimaziun dell' umanited vivainta, produtta tres la guerra, nun po preservêr üna generaziun futura da sofferenza. *Tönd.* 245.

E. B. Prodüts d'ogni clima. *Cud. Sc.* 129.

Que pera ün prodot della fantasia exagereda del autur. *Tönd.* 402.

La melimpuondida richezza l'avaiva redüt in miseria. *Pr. Cud.* 46.

Püss metals as müdan eir nel fö e paun tres granda chalur daffat gnir redots in tschendra. VII, 320.

Per pendradüras sül comunevel paun las multas esser redüttas alla mitted. *Tschant. Zuoz* 79.

Il cudesch po gnir cedü ad ün pretsch fich redot. *Fögl,* 65, 54.

† E. B. El mudarà stadi, e sara redüt ad ingotta. *Vulpius & Dorta, Job,* 15, 31.

E. B. Mag. J. T. Gredig ais contschaint als lecturs engiadinais tras diversas poesias, reprodüttas per part nellas „Vuschs della Patria". *Ann.* 12, 235.

Quaists pleds avaivan reprodüt scenas sgrischusas. *Tönd.* 330.

Ils requints sun adattôs per esser reprodüts in scrit. *Cudaschet, Prefaziun.*

Tuottüna bandunet eir Salomon sieu Dieu, siand da sia fortüna sedüt alla sgürezza, e dalla sgürezza al pchô. *J. B.* 59.

Els avaivan sedüt il pövel alla disobedienzia. *Pr. Cud.* 258.

Ün non dscharò ch'els sajan sedots da me. *Grand, Chapè* 91.

La colleczïun sdrütta tras il fö. *G. L.* 1, 1.

E. B. Noss Salvader ha schdrüt la mort. *Porta, Mag.* 140.

Sdrütt' uossa ais la nöbla armonia,
Chi m'oda, clappa spert melanconia.

Caderas, Sorrirs 83.

Andrea ho sdrüt ils gnieus dellas randulinas. *Pr. Cud.* 40.

† L'g plü dauous inimich chi uain sthdrüt ais la mort. *Bifr., 1. Cor.* 15, 26.

† Aquella cuuerta arumagna in la lezchia dalg uijlg testamaint ne uain prais dauend la cuuerta quaela chi uain tres Christū sthdrütta. *Bifr., 2. Cor.* 3, 14.

b) divers

† argiundscher	† argiüt bischüt, baschüt, bisüt (def.)	† argiunschieu

conclüder	conclüt	conclus (Nr. 37)
(concluder)	(conclüd)	
giundscher	güt	giunt (Nr. 33)
(†giunscher)	(subst. gütta)	giundschieu
puondscher	püt	pundschieu
	(subst. püt)	†punschieu
secluder	seclüt	seclus (Nr. 37)
trapuondscher	trapüt	trapundschieu
uondscher undscher	üt (uossa: *verprügelt, rossé*)	undschieu *(gesalbt, oint)*

subst.: 1) üt *(Salbe, onguent)*
2) ütta *(Verprügelung, bastonnade)*

† Cun aquella imzüra che uus imzüraes, cun aquella uain er à gnir imzürô à uus & uain a gnir argiüt tiers a uus chi udîs. *Bifr.*, *Marc* 4, 24.

† Herodes ho aquaist argiunschieu sur tuottes otres chioses. *Bifr.*, *Luc.* 3, 20.

† Et aque che plü inauaunt uain argiunschieu, aque parschenda dalg mêl. *Bifr.*, *Matt.* 5, 37.

Esser üt e bisüt (baschüt) = über und über mit Fett oder Oel beschmutzt sein. *Pall.* 1, 107.

Pera cha il dücha Sforza hegia conclüt cu'ls Grischuns ün tractat. *Gianzun*, *Med.* 17.

Nella pêsch conclütta a Bologna, Franzesc Sforza as vaiva obliô da pajêr all' imperatur grandas summas. *Gianzun*, *Med.* 29.

Gnand finêlmaing la pêsch conclütta, as manifestet sia fosdet. V, 220.

A Fürstenau gnit conclüt la pêsch 1467. *Pr. Cud.* 227.

Ils matrimunis vegnan conclüds nel tschêl. *Tönd.* 141.

Uossa la pêsch sarò conclütta. *Tönd.* 209.

E. B. Nel 1516 gnit conclütta la pasch. VII, 6.

† Perche eau uoelg che uus sappias, quaũt pissijr ch'eau hae par uus, & par aquels chi sun à Laodiceae, par che lur cours arschaiuẽ cufoert, siand giüts insemmel in la chiaritaed. *Bifr.*, *Col.* 2, 2.

† Nu lascho che alchiün s'strauia, scuflo abeich delg sentimaint da la sia chiarn, ne tgniand par mauns l'g chio da quael tuot l'g chioerp três glisüras & g i ü t t a s sto insemmel. *Bifr.*, *Col.* 2, 19.

† Vhe el uain cun las nüflas, & scodün oeilg uain alg uair, & aquels chi haun p ü t in el. *Bifrun*, *Apoc.* 1, 7.

† Et lur martoiri es sco l'g martoiri delg scorpiun, cura che d'haun p u n s c h i e u ün hum. *Bifr.*, *Apoc.* 9, 5.

Cur la quantited udit que, füttan els p u n d s c h i e u s nel cour. *J. B.* 144.

Nus avains gia mussô sco ch'ün metta a p ü t quaista canagliamainta. *Tönd.* 19.

E. B. Mo quels fuon t r a p ü t s in il cour. *Porta*, *Mag.* 120.

† E. B. Mo quels, haviand udì quaistas chiausas, fuon els t r a p ü t s in il cour, è dissen a Petro: che dessan nus far? *Vulpius & Dorta*, *Act.* 2, 37.

† E. B. Fa eir la Rassa da finn lginn, t r a p u n s c h ü d a. *Vulpius & Dorta*, *Exod.* 28, 39.

E. B. Tü num hast ü t il cheu cun öli; mo ella'm ha ü t ils peis cun öli bain savuri. *Porta*, *Mag.* 106.

Spandand quaist öli sün me, ho ella ouravaunt u n d s c h i e u mieu corp per la sepultüra. J. B. 129.

Üngün nu pudarò imbüttêr a mieu om d'avair fuô ed ü t suotamaunvi. *Ann.* 30, 192.

Eau he do ün' ü t t a a Gardugna, ch'el nun smancherò taunt bod. *Grand*, *Chapè* 97.

Juan Lopez as degnaiva — ziev' avair do a sia duonna la solita ü t t a — da baiver ün magöl d'vin in compagnia del secretari. *Grand*, *Chapè* 49.

Perchè s'haun radunôs ils regents cunter il Segner e cunter sieu u n d s c h i e u? Perchè in effet as radunettan in quaista citted cunter tieu sench serviaint Gesu, il quêl tü hest u n d s c h i e u, Herodes e Pilato cun naziuns e pövels d'Israel? *Menni*, *Act.* 4, 26 –27.

† La duonna bütscheua ses pês & hunschiaua cun l'g h ü t. *Bifrun*, *Luc.* 7, 38.

E. B. Il battizand vain o n s c h ü con öli dels catecumêns. *C. C.* 61.

E. B. Tschert, l'o n s c h ü del Segner ais avant el. *Biblia E. B.*, *1. Sam.* 16, 6.

† Mu uus isches u n s c h i e u s da quel saenc, & cunschais tuottas chioses. *Bifr*, *1. Joan.* 2, 20.

† Nus hauain acchiattô Messiam, quael schi tü mettas oura, uuol dir, hundschieu. *Bifr.*, *Joan.* 1, 42.

† A che perpüst es fatta aquaista persa da quaist hüt? *Bifrun*, *Marc.* 14, 4.

† L'g spiert dalg signer es sur mè três aque chel ho hüt mè, & à predgêr l'g euangeli als pouuers ho el tramis mè. *Bifr.*, *Luc.* 4, 18.

42. Culs particips irregulêrs as po classifichêr eir quels dels verbs stüzzêr e tschunchêr, chi esibeschan be il tschep del verb, sainz' üngüna desinenza u müdeda:

stüz stüzza (daspêr stüzzô, stüzzeda)
tschunch tschuncha (E. B. tschunc, tschunca)

Nossas lampas as stüzzan. *Menni, Matt.* 25, 8.

Sco cha l'ova stüzza il fö, uschè extinguan ovras da charited noass pchôs. *Pr. Cud.* 189.

Hest stüz la glüsch? *Pall.* 1, 726.

Giulio II eira dvantô papa nell' eted da 60 ans; ma ils ans nun vaivan diminuieu sa forza e sa energia, els nun vaivan stüzzô il fö da sieu spiert. *Ann.* 30, 3.

Ah Segner! nun admetter cha la brinzla della nova vita gnida in nus impizzeda vegna darchò stüzeda our. *Lit.* 90.

† Scha tü nun havesast fortifichô mè, schi l'debel pavailg chi füma in mieu cour, s'havess del tuot stüzô our. *Planta, Thrun*, 2, 53.

Il contadin ho tschunch cun la fotsch o cun la farcla il graun et il sejal. *Pr. Cud.* 158.

Sch'eau m'avess avvicineda, dalum füssan gnieus tschunchs quels discuors supra economia naziunêla. *Tönd.* 65.

Quardè ils utschels del tschêl, els nun semnan ne tschunchan ne raspan aint in granêrs; e tuottüna vos Bap celestiêl ils nudria. *Menni, Matt.* 6, 26.

† Tü prains aque che tü nun haes miss, & schunchias aque che tü nun haest semnô. *Bifr.*, *Luc.* 19, 21.

† Quaunt bod ais tschunch il fil d'quaista vitta temporaela! *Planta, Thrun*, 2, 59.

† Tuot aque chi el da me aggiauüschaia,
nun ilg eira tschunk, sch'el pür agragiaua,
tuot ilg eir bain gugend alubieu.

Travers, filg pertz 70—72 *(Decurtins*, V, 44).

§ 316.

Lectüras.

A. Columbus e la scoperta dell' America.

Zieva lungs ans da spettativa pudet Cristof Columbus (1436—1506) intraprender sieu viedi da scoperta als 3 Avuost del an 1492. El partit da Palos, ün port nel süd-vest della Spagna, cun trais barchas cha'ls regents da Spagna, Ferdinand ed Isabella, l'avaivan dô. Que eira ün temp favorabel per ün têl viedi. Be 40 ans avaunt la navigaziun as rechattaiva auncha in ün stedi uschè primitiv, cha'ls marinêrs nun as ris-chaivan quasi pü dalöntsch cu fin cha pudaivan auncha vair terra. Però, cur cha Columbus intraprendet sieu viedi, grazcha alla pü generêla introducziun del compass, avaiva la nautica fat immens progress. Tres las arditas intrapraisas da Prinz Enrico il Navigiatur podettan ils Portugais superêr il Cap Bojador (in Africa, ardaint allas Islas Canarias), penetrêr nellas ovas dels Tropics, navigêr intuorn il Cap da Buna Sprâunza e finêlmaing, nel 1498, arrivêr in India, permettand cotrês al Portugal da partecipêr al rich comerzi cullas Indias orientèlas, il quêl fin a quel temp eira stô monopol exclusiv da Genova e da Vnescha. Columbus eira la persuna adatteda per acumplir sieu perpöst. El eira nativ da Genova, ma avaiva passô bgers ans nel bel mez da quaist entusiassem per scopertas maritimas. Nell' universited da Pavia, aviand fingiò demussô inclinaziun da's dedichêr alla navigaziun, füt el instruieu in geometria, geografia e nautica. El avaiva imprains bain il latin. chi da quel temp eira il principêl mez d'instrucziun, il linguach dellas scoulas superiuras. La fama dellas scopertas portugaisas l'avaivan spint da's render a Lisbona (intuorn l'an 1470), allò spuset el la figlia d'ün dels pü distints homens nel seguit da Prinz Enrico e mantgniva sia famiglia fand chartas geograficas e da navigaziun. El s'avaiva

cotrês acquistô il nom da grand doct. Sias cognuschentschas s'avaiva el acquirieu dals scrits da navigatuors antics e moderns, traunter oter da Marco Polo, ün vschin da Vnescha, chi avaiva passentô qualche ans tar ils Chinais. Da que temp füttan eir las ouvras dels geografs antics, fin allura contschaints be nels convents, trats alla glüsch e rendieus accessibels a tuot chi chi avaiva interess landervi. Meglinavaunt avaiva Columbus fat pü d'ün viedi in Guinea (Africa equatoriêla), ed eira stô qualche temp a Porto-Santo, ün' isla nel Ocean Atlantic, sper Madeira, quasi l'extrêm confin in allura cognuschieu al vest, perchè pü dalöntsch cu las islas da Madeira u las Azoras nun eira l'Ocean Atlantic cognuschieu daffat brich. Uschè, unind a sias cognuschentschas las experienzas praticas, gnit el alla conclusiun cha la terra saja arduonda. Per illustrêr quaista sia idea custrüet el üna charta e dedüet da sia teoria cha que stöglia esser possibel d'arrivêr in India per la via del vest. El proponit quaista via alla Cuort Portugaisa, chi però chattet sia idea memma stravaganta. Siand cha neir la Spagna, quella vouta in guerra cols Maurs, nun pudaiva al güdêr, as volvet Columbus all'Ingilterra. Però sieu frêr, returnand culla resposta del raig Henri VII, füt fat preschunêr da pirats e la resposta nun arrivet. Columbus nun perdet curaschi. Aviand la Spagna conquistô Granada, turnet el cun sia dumanda alla regina Isabella ed obtgnit trais barchas a sieu scopo. As partind dallas Islas Canarias naviget el directamaing vers vest. In principi tuot get bain, ma trand il viedi zuond in lung sainza cha la brameda terra as mussess, s'avilittan ils marinêrs ed and naschit mêlcontentezza e rebelliun. Columbus eira ferm in sia persvasiun, ma nun savaiva cu persvader sia glieud, siand cha eir ils compass nun paraivan da mussêr precis. Co al gnit in agüd üna schurma d'utschellins svoland nel ajer, ün ramet verd cun früts landervi ed ün bastun tagliô

artifiziêlmaing chi nudaivan süll' ova. Que eiran segns evidents cha poch dalöntsch eira terra, e terra abiteda dad umauns.

Als 12 October 1492, dimena desch eivnas zieva sia partenza, vzet Columbus per la prüma vouta il Nouv Muond. Al tramuntêr del di scoprittan ils Spagnöls nell' allontanaunza ün' isla planiva avaunt els, la quêla dovaiva avair üna distaisa da diversas miglias ed eira cuverta da bos-cha. Per ils marinêrs scuraschieus nun podaiva que tschert dêr üna vista pü delizchusa. Il mer eira quaid e Columbus det uorden da büttêr l'ancora, per spettêr la damaun. Ad onta cha l'isla paraiva tuottafat inculta, eir' ella populeda, e'ls abitants nüds currittan da tuottas varts notiers, guardand cun stupefacziun ils bastimaints, chi, magicamaing, cun lur velas splajedas, apparivan nella tschiêra della damaun. Els as smüravglettan auncha dapü, vzand as stachêr da quels bastimaints pitschnas barchas, nellas quêlas essers singulêrs, ün po sumgiaunts ad homens, ma tuottüna fich differents — perchè cun fatschas alvas e cun lur corps curiusamaing cuverts da qualchosa d'indeterminabel da varias coluors — s'approssmettan alla riva. Els ils pigliaivan per dieus e'ls trattaivan scu têls. Povers sulvedis! Els stovaivan experimentêr pü tard, ch'a quellas fatschas alvas, quaista vouta cumandedas dad ün hom vairamaing superiur, gnissan a seguir otras, main scrupulusas, fand adöver da lur schluppets ed als dand da baiver ova da fö, e ch'ünzacura lur bellas islas gnissan sdrappedas davent dad els, na be teoreticamaing, nel nom del raig da Spagna, ma effectivamaing ed in realted, e ch'els svess, idolaters spredschôs, depossessôs da lur terras, gnissan a dvantêr ils sclêvs da quels supposts dieus u da lur furbs successuors, pelpü ünguott' oter cu aventürièrs, filibusters u pirats, chi, sainz' üngüna conscienza e scufflôs sü cull' idea ch'els eiran cristiauns e „civilisôs“, ils ingiannaivan, plündragiaivan e mordragiaivan u ils redüettan in sclavitüd.

Vstieu da s-charlatta e tgnand in maun la bandêra regêla get Columbus cun sieus marinêrs a riva e lo as büttet el in schnuoglias, bütschet la terra ed ingrazchet Dieu. Allura stet el sü, splajet la bandêra, e, radunand tuot sia glieud intuorn se, pigliet solennamaing possess dell' isla in nom dels suverauns spagnöls, la nomnand San Salvador. La gruppa d'islas, scoperta da Columbus, ais hozindi cognuschida suot il nom dad Indias del Vest. Quaist in conseguenza d'ün fos concept da Columbus, chi crajaiva, navigiand vers il vest, d'esser arrivô alla costêra orientêla dell' Asia. Siand gnieu zieva allas saramongias necessarias, obliet Columbus a tuots ils preschaints da'l gürêr ubedentscha, scu admiral e vice-raig rapreschentand ils suverauns. Ils marinêrs as faivan uossa intuorn l'admiral cun grand zeli, qualchedüns l'abra-tschand ed oters il bütschand, e güst quels chi eiran stôs ils pü rebels düraunt il viedi, nun savaivan cu fêr avuonda cun lur lods e giavüschs per ulteriuors success. Alchüns al ro-vaivan per favuors, scu sch'el avess fingiò il podair da metter prosperited ed onur in sieus duns. Bgers vils chi l'avaivan taunt offais cun lur insolents discuors, uossa as büttaivan a sieus peis al dumandand perdun e l'impromettand perfetta ubedentscha per l'avegnir.

Columbus fet auncha püss oters viedis a traviers l'At-lantic. In sieu terz viedi (1498) pervgnit el al continent e naviget lung la costêra dell' America meridiunêla daspö l'im-buochadüra del Orinoco fin a Caracas (intuorn 600 km).

In sieu quart viedi (1502), vuliand sbarchêr a Haïti, füt el respint da sieus cumpagns da pü bod chi s'avaivan sta-bilieus allò e tmaivan da gnir disturbôs in lur ouvra da spo-liaziun dels sfortünôs indigêns. Soffrind da fam e da malat-tias, obtgnit el finêlmaing vitquergias dals sulvedis, zieva als avair predit ün' eclipsa.

Abandunô dals ingrats suverauns da Spagna, murit el

in misiergia e poverted, all' eted da 70 ans, a Sevilla. Un scoprit be pü tard cha las terras visitedas da Columbus nun eiran üna part dell' Asia, dimpersè d'ün oter continent fin allura incuntschaint.

B. Dr. Samuel Johnson (1709—1784).

Que eira ün fraid di da plövgia nel November del an 1776. Tuot que chi eira d'pü nöbel e distint nella citted e nels contuorns da Lichfield (in Ingilterra), eira reunieu tar la cuntessa de C . . . Que chi pustüt avaiva attrat ils invidôs eira la perspettiva da tschnêr cul celeber scriptur e lexicograf Dr. Samuel Johnson, chi allura as rechattaiva in sia citted nativa. Ma Johnson nun gnit; ün spettet ün' ura sün el, ün tschnet sainz' el. Ün avaiva bavieu il thè e cur cha la socieded eira fingiò per as separêr anunzchet ün il Dr. Johnson. El entret e tuots as smüravgliettan da sieu singulêr aspet. El eira sblech ed abattieu, sieus vstieus eiran in disuorden e cuverts da naiv. Ün il guardaiva sainza fêr pled, el as volvet vers la cuntessa e dschet: Eau L'arov da'm s-chüser, signura cuntessa. Cur ch'eau acceptet Sieu invid, nun am gnit ad immaint cha d'eira hoz ils 21 November. Ella nun inclegia? Ella nun so? Bain, eau vögl quintèr tuot, que saro ün' expiaziun da pü.

Hoz avaunt quaraunt' ans mieu bap, chi eira vegl e sofferent, am dschet: Sam, eau nun am saint taunt bain, piglia tü il charret, metta suot l'esan e vo al marchô da Walstall, allò venderost per me ils cudeschs in mia buttietta. — Eau, stupidamaing superbi del savair ch'el m'avaiva dô; eau chi nun avaiva mangiô oter cu paun da sia lavur; eau al quêl daspö ho eir manchô il paun, eau arfüdet.

Allura cun üna bunted, chi aunch' hoz am rumpa il cour la regordand, mieu bap insistit: Sajast radschunabel, Sam, e vo, que füss bain pchô da perder ün di da marchô. Ed eau,

pöst superbi cha d'eira, eau arfüdet. El get, mieu bap, ad eir' ün' ora scu hoz, el get e . . . . el morit, mieu bap . . . . pochs dis zieva! . . .

A quaist punct da sieu requint Johnson as cuvrit cun tuots duos mauns la fatscha, zoppand las larmas chi assavaivan sieus trats virils e venerabels. Allura continuet el: quaraunt' ans sun passôs daspö ed imminch' an als 21 November vegn eau a Lichfield. La via cha nun he vulieu percuorrer nel charret, la fatsch a pè e sainz' avair mangiô; eau stun quatter uras sülla plazza del marchô da Walstall, cul chô nüd, nel lö inua mieu bap ho tgnieu trent' ans la buttietta chi l'ho nudrieu. A sun quaraunt' ans da què, eau d'he passô l'eted nella quêla mieu bap murit . . . ed eau nun poss murir! Johnson scuffondaiva, ma allura uzand il chô dschet el con ün sul sorrir: Ma a che am serva que da cridêr? Que ais memma tard! Memma tard!

Üngün nun sus-chet pruvêr da consolêr a Johnson, e las larmas da tuot la compagnia as masdettan cun quellas del vegl.

§ 317.

Exercizis.

A. (a buocha).

1. Indichescha tuots ils cas da duplicaziun d'ün consonant nella conjugaziun (§ 312). Do exaimpels.

2. In ün cudesch nomnô „Il Magister Amiaivel", e publichô nel 1819 tres prof. A. R. Porta, chattains las frasas seguaintas:

E. B. Josef favlet aspramaing con seis frars, fand finta dals vulair far murir sco spiuns, ed ils fet sarar aint in preschun (p. 53).

E. B. Serra l'üsch da tia chasa (p. 75).

E. B. Jacob tramatet seis filg Josef, per vera scha quai stess bain cun la scossa (p. 49).

E. B. Tü'l tramettast in chasa da meis bap (p. 103).

E. B. Amai voss inimis (p. 93).

E. B. Il Salvader piglia sü pro El tuot ils buns chi l'amman (p. 37).

E. B. Eliseo clamet a seis serviaint e diss ad ed: clamma quaista Sunamita (p. 77).

a) Do qualche explicaziun davart l'adöver del consonant simpel u dobel nels verbs in stampa spazcheda. Cu scrivast tü quellas fuormas nel idiom dell' E. O.?

b) Sest fors' eir dir qualchosa davart la müdeda vocalica cha esibeschan ils prüms exaimpels? Est tü per la conservaziun da quella müdeda?

c) Che pled ais E. B. vera (E. O. vaira), e che sest dir davart la desinenza *-a*?

3. Di scha tü est d'accord cul adöver del **s** dobel in tuot ils exaimpels seguaints:

Vus chatteross ün puledrin.

Perchè bragiss (vus) in quaista manièra? Perchè nun avriss (vus) l'üsch?

Simpissess be a voss genituors!

Sch'ell' avriss la porta, füss eau cuntaint.

Eau nun he viss ünguotta.

Eau m'impaiss a mieus amihs.

4. Nomna alchüns verbs cun infinitivs della terza u della seguonda conjugaziun, chi esibeschan la müdeda dellas silbas flexivas.

5. Nomna alchüns particips chi glivran cun -ais, -at, -ers, -ert, -ess, -int, -is, -iss, -it, -ost, -üert, -uors, -uot, -us, -üt.

6. Nomna 10 verbs chi haun ün particip regulêr daspêr la fuorma irregulêra.

7. Cu at pleschan ils particips nascost, scelt, sciolt, condot, sport, raggiunt? — Sest forsa rimplazzêr il particip (u tuot il verb) tres üna fuorma ladina u ün pled ladin?

8. Do ün u duos exaimpels d'ün particip regulêr chi vain druvô in ün oter sen cu'l particip irregulêr del istess verb.

9. a) Per mincha particip contgnieu nella lectüra del § 316 A indicha l'infinitiv.

b) per mincha verb contgnieu nella lectüra del § 316 B indicha il particip.

B. (in scrit).

1. Conjughescha ils verbs condür, chastiêr, cuvir, (cuir), cuvêr, s'insömgêr, presidiêr nel indicativ preschaint e nel futur sintetic.

2. Conjughescha l'indicativ preschaint ed il conjunctiv preschaint da nudrir, negliger, apparair (-ir), crajer, zêr, sustgnair.

3. Fo üna tabella, suainter § 315, da tuot las terminaziuns cha paun esibir particips irregulêrs, laschand però davent las terminaziuns esibidas be in verbs defectivs u antiquôs.

× § 318.

Il particip del preschaint (p. pr.)

1. Nel „Verb" da Pallioppi chattains l'observaziun guainta (p. 13):

„Il p. pr., rerissem nel romauntsch, compera ordinariamaing scu adjectiv, p. ex. beatificant (ün esser beatificant) o substantiv, p. ex. l'amant (il roman dels duos amants), usche ch'eau preferit, d'excluder quel dallas tabellas da conjugaziun."

Scha'l benemerit Pallioppi nun avess gieu quaists scrupels in fatscha d'üna fuorma verbêla chi fo funcziun d'adjectiv u da substantiv, schi avess el forsa renunzchô a pigliêr sü il p. pr. per ün oter motiv, nempe per via della grandischma irregularited in sia formaziun. Effectivamaing inscuntrains difficulteds na be per determinêr la desinenza

del p. pr. (mera suot Nr. 8), ma eir e pustüt per determinêr las variaziuns del tschep, esibind quaist ultim in bgers cas üna fuorma bain differenta da quella chi's muossa in tuot il rest della conjugaziun, que chi s'explicha tres il fat, cha'l p. pr. appertegna ad ün' otra epoca del svilup linguistic.

2. Gia il prüm exaimpel surindichô da Pallioppi preschainta üna irregularited fonetica del tschep, perchè il verb ais beatifichêr, e na beatifikêr*) e'l p. pr. stovess pertêl esser beatifichant, e na beatificant, istess scu il gerundi tuna beatifichand e na beatificand. Similas irregulariteds esibescha ün grandischem numer da ps. prs.: communichêr-communicant, edifichêr-edificant, fortifichêr-fortificant, manchêr-mancant, mortifichêr - mortificant, provochêr - provocant, santifichêr-santificant, significhêr-significant, suffochêr, suffocant, supplichêr-supplicant, vi-

*) Ad ais da presumer, cha beatifikêr füss l'ortografia da Pallioppi (süllа quêla as basescha l'ortografia da quaista grammatica) e na beatificêr, scu ch'ün stuvess scriver suainter la uouva Ortografia Ladina publicheda tres Prof. Gisep, in incumbenza dell' Uniun dels Grischs (Oct. 1920). Quaista innovaziun am pera tuottafat sfortüneda per ün cudesch chi voul *„chaminar quant possibel süllа via, cha Pallioppi ans ha mossà“*, perchè Pallioppi scriva: arlekin, barakêr, biskêr, bivuakêr, confiskêr, cukêr, ipotekêr, kerli, kilometer, kilogram, meskin, skelet, skizza etc. etc. e nels cudeschs da scoula (mera E. O. II, 15; E. B. II, 12) chattains il chaunt del chöd transcrit: Kikeriki, e na Cicerici. Eir Bifrun, Chiampel e Travers haun fat ün ampel adöver del *k*. Evitêr il *k* in lingua ladina, voul dir schimgêr la lingua italiauna.

Sperain dimena ch'in üna prossma ediziun dell' „Ortografia Ladina“ quaist' innovaziu vegna darchò abanduneda.

Per intaunt però nun füss que guera da recumandêr da scriver in ün möd divergent da quel stabilieu tres la publicaziun manzuneda, perchè, scu cha legiains in sia prefaziun: „Meglder avair ün' ortografia unifuorma ed impegnativa per tuots, eir sch'ella ha tscherts defets, co la confusiun ed anarchia ortografica d'üna vouta“ (pustüt per l'E. B.).

vifichêr - vivificant etc. etc. (intaunt cha'ls gerundis haun la fonetica regulêra: fortifichand, manchand etc.).

Il di da Nadal celebret Luther la messa in lingua vulgara, administret la st. coena, sainza domandar cha'ls communicants avant confessan. *And.* 73.

Ün di ladin edificant füt la giövgia dels 22 November. *Fögl* 1917, 93.

Do'ns la grazia, dad ir avaunt a tuots cun ün bun et edificant exaimpel. *Lit.* 35.

L'aier nel god ais net e fortificant. VII, 244.

El avaiva bsögn da quaist sön fortificant. *Tönd.* 31.

Conceda, cha il pü dutsch cufftiert e la pü fortificanta spraunza per tuots affadiôs saja quella da gnir pigliôs sü in tieu reginam. *Lit.* 77.

Que ais lavur del magister d'aggiundscher il mancant. II, III.

Fritz saglia nan pro la vendadra e la squitscha il danèr mancant nel man. *And.-Pult,* 96.

Niauncha graun nun prodüa la Svizzra a sufficienza; il mancant vain cuvert dalla Baviera etc. VII, 146.

Co eira da vair la bella Navaraisa, fras-cha, magnifica, provocanta. *Grand, Chapè,* 31.

Duos ots uffiziêls sun in suspet d'avair fat abüs da lur ota posiziun, comunichand a diplomats esters notizchas destinedas pel quartier generêl. *Fögl,* 1916, 4—4.

Il pajais commanzet a flurir et il pövel a's civilizêr, edifichand Carl il Grand baselgias e clostras, las compartind richs benefizis e commandand nel istess temp als ecclesiastics d'instruir il pövel nell'industria e nel pled da Dieu. *Pr. C.* 178.

Fo splen urir ulteriurmaing quaista glüsch in benedida chalur e clarited, fortifichand que ch'ais debel, sdasdand que ch'ais mort etc. *Lit.* 72.

Eau poss tuot tres quel chi'm fortificha. *Menni, Phil.* 4, 13.

L'intêr programm nun podet gnir executô, manchand la solista. *Fögl,* 1914, 8—3.

Manchand al guis sia spaisa prediletta, as containt' el eir da mürs, cunigls, rats e frütta. IV, 71.

Las cognitas frasas da victoria e da gloria deraseschan ün' atmosfêra eroica, provochand in ogni singul l'opiniun dad esser ün grand cittadin in ün' epoca importanta. *Tönd.* 28.

La craisma augmentescha la grazia santificanta. *C. C.* 62.

Quaistas duos domandas, adressadas al ovaisch et al stadi, eran dalla part da Zwingli et seis amis ün' intrapraisa significanta. *And.* 178.

Louis Favre voliand fêr ün' inspecziun nel intern della muntagna, inua regnaiva ün ajer suffocant, gnit colpieu d'ün cuolp apopletic. IV, 87.

Dadour regnaiva üna chalur soffocanta. *Tönd.* 178.

Ün sbreg al serra la gula e's convertescha in ün scuffuonder suffocant. *Grand, Chapè*, 55.

Eau sun sulet! exclamet il mat con vusch supplicanta. VII, 384.

E. B. Scha vus vezesset a spuglar vossas chasas, a traplar suot ils peis vossas femnas supplicantas, a stranglar voss baps, sainza compassiun da lur chavels albs . . . *And.* 185.

La mulinêra eira posteda in fatscha al Corregidor con ün punchêr d'üja per maun, al dschand con ün' öglieda suplicanta, chi palesaiva la soggeziun: Niaunch' il sigr. Uvais-ch nun l'ho auncha sagèda. *Grand, Chapè* 31.

Uschè sto eir scrit: Il prüm crastiaun, Adam, ais dvantô orma vivainta; il seguond Adam ün spiert vivificant. *Menni, 1. Cor.* 15, 45.

Sanctifichà vegna teis nom. *C. C.* 3.

† Ls praschunêrs, significhand lur praschun,
Ruvaivan, ch' nun gnissen laschôs sün lg bandun. *Travers, Müs*, 507, *(Dec.* V, 13).

Marco as sdasdaiva suffochand ün sbreg. VII, 375.

Nun laschêr esser las bunas commossiuns, cha nus avains sentieu nel chaunt e nella veneraziun da tieu senchissem nom, suffochedas in nos cor. *Lit.* 20.

El chatschet il palperi in buocha per suffochêr si' ira. *Grand, Chapè*, 56.

Nathan s'ümiliet avaunt Dieu, sün l'agüd del quêl el fundaiva sia spraunza, il supplichand, da müdêr il cour da sieu inimih. *Pr. Cud.* 69.

E. B. Pitschens infants non san amò discerner il bön dal mal e vegnan supplichand dal bap ogni chosa ch'els vezzan. *Philom.* 6.

Siand nus darchò radunôs in tia chesa, schi't supplichains nus ümilmaing, cha tü'ns vögliast trametter tieu sench spiert. *Lit.* 2.

Fo splendurir ulteriurmaing quaista glüsch, . . . vivifichand früttaivelmaing uots schermügls del bön. *Lit.* 72.

Rem. Ün observa tuottüna la tendenza, tar püss autuors, d'assimilêr, nels cas citôs suot Nr. 2, la fonetica del p. pr. a quella del rest della conjugaziun.

E. B. Alchüns tractats aedifichants furnivan sper sia bibla et seis cudesch d'orations, sia pitschna bibliotheca. *Sartea* 23.

Il cristiaun fidel nun fundamentescha sia spraunza sün sias ouvras, anzi el cognuoscha, cha quellas sun saimper maunchantas (p. 705). *Kirchen*, 27.

Il rösedi larmas duna
Alla flur in di arsaint,
Dun' eir tü e sajast buna
Vers chi ais da tuot manchaint.
M. L. 73 *(Caderas)*.

(Davart la desinenza -aint mera Nrs. 8 e 10).

3. Auncha pü granda ais l'irregularited in fuormas scu beneficent (beneficant), contradicent, credent, clervedent, giacent (iacent), meldicent, predichant (predicant), producent, rimanent, satisfacent (satisfaciaint), seducent etc. etc. Na sainz' oter pudess qualchün, chi nun savess il latin u l'italiaun, arcugnuoscher, be suainter l'aspet exteriur, üna parantella traunter quaists particips e'ls verbs ladins bainfêr, cunterdir (contradir), crajer, vair, giaschair, mêldir, predgêr, prodür, rumagnair, fêr, sedür etc. Darchò ais la differenza fonetica traunter quaists particips e'ls gerundis têla, ch'ün vezza dalum cha quaists duos möds nun paun appertgnair all' istess' epoca del svilup linguistic.

Las relaziuns d'amicizia ed armonia traunter genituors e magisters influenzessan beneficentamaing sün l'educaziun. *Ann.* 1898, 241 *(Gredig)*.

L'amih beneficent. *Kirchen*, pref.

Üna persuna beneficenta. *Kirchen*, 18.

La pêsch! Che impissamaint dutsch e beneficant. *Tönd.* 201.

Il trapassô s'acquistet la stima generêla, fand del bain a tuots povers ed abandunôs. *A. Robbi*.

(Il verb bainfêr nella lingua d'hozindi ais defectiv, e nun ho ün gerundi, il quêl uschigliö tuness bainfand. Mera § 321).

Per similas opiniuns e vistas eira mieu bap simplamaing orv, ed eau am chattaiva impotenta da'l render clervedent. *Tönd.* 131.

Els nun arrivan a lur conclusiun tres egna reflecziun, dimpersè els s'appoggian (p. 691), sainza scelta (p. 925 & 938), sün reflecziuns d'otras persunas, sovenz del tuot contradicentas. *Tönd.* 246.

Ün voul conciliêr duos principis contradicents. *Tönd.* 264.

Contradicentamaing. *Pall.* 1, 191.

Tü est uschigliö taunt credenta nel destin — eau nun incleg Tia brama da fügir. *Tönd.* 392.

E. B. Lur juventüm s'occupeva cun la chiatscha da bestias feroces, oder da temp in temp cun excursions n'ils pajais circumjacents, per far buttin. *Chal.* 1824.

Robinson s'algurdaiva dels requints da sieu bap, chi dschaivan, cha nels pajais giacents pü vers süd gnivan impè del inviern duos periodas pü u main lungias da plövgia. II, 77.

Non hegias üngüna conversaziun cun quel, chi's nomna frer, ed ais ün idolater, o ün meldicent, o ün avriard, o ün assassin. *Menni, 1. Cor.* 5, 11.

(† *Bifrun* : meldiaunt).

O god, tü taimpel verd sco spraunza,
Te vzand esult' il cour bain zuond.
Caderas, Fluors 26.

Ma contradind ils Güdevs, füt eau sforzô d'appellêr al imperatur. *Menni, Act.* 28, 19.

† Mu cuntersthand l's Jüdeaus, schi he eau stuieu appellêr a Caesarem. *Bifr., Act.* 28, 16.

E. B. Luther observet subit la malignia intenziun del doctor Eck da'l provocar alla combatta, crajand tras sia dialectica da'l vendscher. *And.* 43.

Giaschand alla sumbriva d'ün bös-ch da chastagnias, contemplaiva ün contadin üna plaunta da züchas, chi creschiva sü sper la saif del üert ardaint. *(Suainter Pr. Cud.).*

Cunfrunta :

† La violentia del ova eira tella chia las chesas giaschauntas ardaint quella paraiva chia tremblesen. *Ann.* III, 244 (1772).

Ils homens avettan compassiun da Marco; els il quietettan, al dschand bgeras parolas, ch'el nun inclegiaiva. VII, 388.

(Il verb mêldir ais defectiv e nun ho ün gerundi.)

Ün predichant zieva la streda
Per cas ün di vzet ün stredin,
Il quêl fet üna s-chapelleda
Ed ün profuond e grand inclin.
M. L. 46 (*Caratsch*).

Ils Stedis Unieus sun producents da bambesch. VII, 159.

Cu, scha el avess pü gugent la seducenta Lori cu me?... *Tönd.* 227.

E. B. Ün champ non po prodür consecutivamaing l'istessa granezza in quantità satisfacenta. VII, 194.

Il discuors füt vout felicemaing sün ün tema pü satisfacent. *Tönd.* 108.

Las spuondas dellas ovas las pü prievlusas gnittan implantedas da god, e'l success füt zuond satisfaziaint. VII, 208.

Che ais in quaist reguard pü stupefacent, l'infinita forza vitêla della natüra umauna, u il maungel da sufficiainta assistenza? *Tönd.* 344.

† Vngiün quel chi ho mis sieu maun alg areder, & guarda in auous, es sufficiaint alg ariginam da dieu. *Bifr.*, *Luc.* 9, 62.

Poch a poch comparittan eir crettaivels instructuors, cristiauns pietus, chi giraivan traunter ils pövels pajauns, predgiand l'evangeli e battagiand. *Pr. Cud.* 173.

Qualche baffun as flissagiaiva d'interrumper la seriusità del auditori, prodüand ogets da risaglia. *And.-Pult*, 102.

Socrates gnit inculpô da corrumper la giuventüna, la sedüand ad abandunêr la cretta dels babuns, e füt cundannô a mort.

Fand viedi arrivet Gesu nel vih da Betania. *J. B.* 117.

Il Figl nun po fêr ünguotta da se stess, sch'el nun vezza il Bap fand qualchosa. *Menni*, *Joh.* 5, 19.

4. In tuot quaists cas ed in tschientinêras d'oters ais il p. pr. ün pled „doct", basô (pü u main) sülla fuorma latina del verb, u eir pigliô directamaing our dal latin (u our dal italiaun). Que s'inclegia ch'in quaistas circonstanzas il p. pr.

nun po guera chattêr sia plazza in ün paradigma da conjugaziun, ma cha que appertegna püttost al lexicograf da pigliêr sü tuot quaistas fuormas separedamaing (v. d. sainza las rubrichêr suot ils respectivs verbs) nel dizionari — que chi, nella pü part dels cas, ais effectivamaing stô fat da Pallioppi.

Rem. Sovenz ais eir ün p. pr. stô pigliô sü, per il quêl nun exista üngün verb correspondent ladin esibind l'istess tschep. Usché ils adjectivs (u substantivs) a r d a i n t, c o n g r u e n t, c u l p a u n t, d i s s o n a n t, d i s c e n t, d i s t a n t, e m i n e n t, f e r v e n t, i m p u d e n t, i n t e r m i t t e n t*), † p a r l a i n t, p e n i t a i n t (p e n i t e n t), p e t u l a n t, r e c o n v a l e s c e n t, r e n i t e n t, (omni-) s c i a i n t, s e r p a i n t, t r a n s p a r e n t ed ün grand numer d'oters sun tuots originariamaing ps. prs., ma nun aviand il ladin uschigliö ils verbs correspondents, schi vegnan els simplamaing sentieus e classifichôs scu adjectivs. Cfr. p. 13—16).

Quaunt vöda e miserabla ais bain la vita del a b s t i n e n t! *D. S.* 1911, 28.

La vgnüda del Segner ais a r d a i n t a**). *Menni, Jac.* 5, 8.

Fè penitenza, perchè il reginam del tschêl ais a r d a i n t*). *J. B.* 88.

† Hauè arüflinscha, parche che l'ariginam celestiêl es a r d a i n t*). *Bifr*, *Matt.* 3, 2.

† A mi es bsüngius da sauair che lôd & grô eau saja c u l p a u n t a Dieu. *Schuchiaun*, 2.

Sainza tael Metodo nun paun giuven D i s c e n t s avair in Scienzas il Progres desiderô. *Minar*, 3.

---

*) Nus druvains bain eir ün verb s' i n t r a m e t t e r, ch'avains pigliô our dal italiaun, mo mêlgrô il fat, cha taunt i n t e r m i t t e n t cu i n t r a m e t t e r vaun originariamaing inavous sül istess pled l a t i n, schi nu's po guera dir cha preschaintamaing ils pleds sajan identics. Lur significaziun ais del rest tuot differenta. Cfr. § 52.

**) A r d a i n t, furmô tres metatesi dal latin r a d e n t e m avaiva pü bod ün verb correspondent: † a r ê r (per r a d e r e; davart la protesi del *a-* mera § 176); probabelmaing però ais il sentimaint per la parantella traunter a r d a i n t ed † a r ê r ieu pers gia in temps fich remots. Davart † a r ê r mera § 315, Nr. 14 (p. 946) e § 319.

Ün port romaun, chi aunch' hoz as nomna Port Valais, ais uossa 3 km d i s t a n t dal Lej Leman. VII, 331.

Üna buntadaivlezz' eminenta. *Pall.* 1, 266.

Quaista emminenta festa da Nadêl. *Lit.* 39.

L'oraziun ferventa d'ün güst po bger. *Menni*, *Jac.* 5, 16.

† E. B. Impudenta Herodias, co daschas tü avrir la bocca in questa hon. compagnia? *Martyr.*, 201.

Fontauna intermittenta, feivra intermittenta. *Pall.* 1, 397.

Ün flüm perfid ed intermittent. *Grand*, *Chapè*, 4.

E. B. Omnisciaint Segner. *And.* 181.

† Et ün schert Jüdeau cun num Apollos, ün hum parlaint (= beredt, éloquent) ariuò ad Ephesum. *Bifr.*, *Act.* 18, 24.

† Philo l'g plü parlaint dals Jüdeaus, ha scrit ün cudesth da lur uiuer. *Bifr.*, *Marc. Hieron.*

(Cunfrunta parlante, suot Nr. 6).

Nus povers pcheders comparins avaunt tia sencha fatscha, per implorêr cun fervent desideri e cun cor penitent tia misericordia. *Lit.* 31.

E. B. Il sacerdot fa adöver della possanza da remetter ils pechats cur ch'el da l'absoluziun ad ün penitaint pechader. *Ç. C.* 78.

Aggiundschè auncha ils petulants gests, il grazius gö dels ögls, ils varios movimaints del chô. *Grand*, *Chapè* 8.

E. B. La reconvalescenta ais amò debla. *Fögl* 1917, 92—1.

Quaunt cha nos cors tardants e renitents al bön, inclinan ad abüsêr tia grazia e longanimited. *Lit.* 99.

† Elg es suot lur lefs thoexi dals serpains. *Bifr.*, *Rom.* 3, 13.

Cun rossur e contriziun at cònfessains nos misfats, o omnisciaint. *Lit.* 102.

Ova netta ais complettamaing transparenta. VII, 329.

Transparent zindêl. *Caderas*, *Fluors*, 72.

5. D'otra vart avains eir ün grand numer da verbs, nels quêls nun as manifestan lás divergenzas foneticas trattedas suot Nr. 2 e 3, da manièra ch'ün pudess a prüma vista suppuoner cha saja pussibel da stabilir reglas fixas per la formaziun dels ps. prs. da quaists verbs.

Que ais per exaimpel il cas culs verbs amêr, anteceder, batter, buglir, chavalgêr, combatter, commandêr, concuorrer, consister, consolêr, conti-

nuêr, contribuir, correspuonder, crescher, cuorrer, cratschlêr, depender, depuoner, descender, dschemer, elevêr, exister, fümêr, giubilêr, glüschair (glüschir), illüminêr, imnatschêr, incuraschêr, insister, lavurêr, meritêr, morder, murmurêr, nascher, navigêr, negliger, obedir, oppuoner, palpitêr, passêr, participêr, pender, penetrêr, pensêr, perseverêr, possidair, preceder, pretender, protestêr, rapreschentêr, recuorrer, referir, redscher, regnêr, resister, restêr, rinfras-chêr (rinfrais-chêr), sbrügir, s-chimêr, schuschurêr, serpeggêr, seguir, servir, soffrir (suffrir), splendurir, stimulêr, strasunêr, surprender, survagliêr, svapurêr, sventolêr, tagliêr, tardêr, titubêr, trapassêr, tremblêr, triumfêr, vigilêr, viver etc. etc.

Ils ps. prs. da quaists verbs, in part druvôs scu substantivs u adjectivs, suainter l'observaziun da Pallioppi citeda suot Nr. 1, tunan: amant, antecedaint, battant, chavalgiaunt, combattant, commandant, concurrent, consistent, consolant, continuant, contribuent, correspondent, creschent, current, cratschlant, dependent, deponent, descendent, dschement, elevant, existent, fümant, giubilant, glüschaint illuminant, imnatschant, incuraschant, insistent, lavuraint, meritaunt, mordaint, (u mordent), murmurant, naschent, navigiant, negligiaint, obediaint, opponent, palpitant, passant, participant, pendent, penetrant, pensant, perseverant, possident, precedaint, pretendent, protestant, rapreschentant, recurrent, referent, regent, regnant, resistent, restant, rinfras-chant (rinfrais-chant), s-chimant, schuschurant, serpeg-

giant, seguaint, serviaint, sofferent, splenduraint, stimulant, strasunant, surprendent, survagliant, svapurant, sventolant, tagliaint, tardant, tibutant, tremblant, trapassant (trapassaunt), triumfant, vigilant, vivaint etc. etc.

In fatscha a quaists particips, chi esibeschan tuots l'istess tschep scu l'infinitiv, svanescha dimena la difficulted da stovair determinêr il tschep latin (u italiaun), per and fêr ün particip „doct" (p. 564) ed ün as chatta be auncha davaunt il problêm da determinêr quêla desinenza ch'ün hegia da pigliêr: -aunt, -ant, -aint, -iaint, -ent u -int. (Mera Nrs. 8 e 10).

Tuottüna nun ais neir cò, niauncha quaunt al tschep, la soluziun uschè simpla. Manifestamaing haun bgers da quaists verbs, cumbain pleds „ertôs" ladins (p. 564), ün vstieu alla moda. Il pövel nun disch brich combatter, commandêr, elevêr, giubilêr, illuminêr, soffrir, vigilêr etc. In buocha del pövel tunan quaists verbs: cumbatter, cumandêr, alvêr, güvlêr, iglümnêr, suffrir, vagliêr etc., e tuottüna nun tunan ils particips (niaunch' in buocha del pövel) cumbattant, cumandant, alvant, giüvlant, iglümnant, suffrent, vagliant etc., da manièra ch'ün vezza cha'l p. pr. vain sentieu scu qualchos' ester, e ch'in ogni cas ün sto dêr a tscherts verbs il prüm ün vstieu italiaun, aunz cu podair druvêr lur tschep per la formaziun del p. pr.

In ün ampel numer d'oters cas ais clêramaing tuot il verb, na be il p. pr., ün pled „doct" (generêlmaing latin), internaziunêl u piglio têl quèl our dal italiaun; relativmaing pochs sun propi ladins, e da quels chi sun, sumaglian la pü part accidentêlmaing a verbs italiauns, scu p. ex. fümêr - fumare, güvlêr - giubilare, iglüminêr - illuminare, lavurêr - lavorare, purtêr - portare, ser-

vir - servire, suffrir - sofferire, survagliêr - sorvegliare, viver - vivere etc., da manièra cha'l particip italiaun ho facilmaing pudieu entrêr nella favella ladina, sainz' esser arcuntschieu scu fulaster. (Mera però Nr. 8).

In bgers cas averò allura l'acoglentscha d'ün têl particip condüt all' italianisaziun da tuot il verb, scu: vagliêr - vigilant - vigilêr, güvlêr - giubilant - giubilêr etc. etc.

La camerièra savaiva già la nouva e sieu amant eira sudô. *Tönd.* 23.

Ün cher amant pü cher ais co ün frêr. *Fluors* 26.

L'amant as convertirò uossa in Corregidor. *Grand, Chapè* 74.

Mia charta antecedainta. *Pall.* 1, 47.

Truppas defilantas a tambur battant. *Tönd.* 28.

Ova destilleda as fuorma dalla vapur dad ova bugliainta ed as compuona unicamaing da sieus duos elemaints, l'idrogen e l'oxigen. VII, 329.

E. B. Zwingli fo tras il senat ordinà d'accompagnar il comandant. *And.* 225.

Eir l'Italia e la Bulgaria sun entredas nellas filas dels combattants. *Fögl* 1916, 1—1.

E. B. Da quel momaint davent allontanescha el tuot ils concurrents. *Luzzi*, 11.

E. B. Duos fuormas concurrentas. *Gisep*, 4.

Inchüra't da travuonder corps consistents. VII, 291.

Dieu 's allegra!
O che bel, che consolant salüd! V, 248.

Umans gioditurs da lunga, perfetta, bod continuanta sandà sun stats bain povers e sun in ultim morts bod nüds e reclüts! *Chal.* 1917, *D. S.* 5, *(Gaudenz)*.

Il cassier remetta als contribuents lur quints invers la vschinauncha. *Tschant. Zuoz*, 11.

Sün proposta del meidi del ospidêl tscherna la commissiun ün sieu substitut e fixa per quaist la correspondenta gratificaziun. *Stat. Osp.* 9.

Ün tagliet la tuorta e det lur part corrispondenta eir a barba Lucas ed a Duonna Frasquita. *Grand, Chapè* 34.

Il pövel tudais-ch ed il pövel frances, chi tuots duos giodaivan in eguêl grô las benedicziuns d'incivilamaint cristiaun e da prosperusited creschenta, eiran destinôs ad ün combat pü nöbel, cu al combat sanguinus dellas armas. *Tönd.* 478

Eau continuet a tschantschêr qualche temp, cun emoziun saimper c r e s c h e n t a, sainza cha mieu bap chattet ün pled da respuonder. *Tönd.* 254.

Las ovas gnittan arginedas, dvantettan perciò pü c o r r e n t a s, e'ls peschs nun chattan pü lös adattôs per metter la freja. VII, 154.

Eau am tgnaiva saimper al c o r r e n t del movimaint intellectuêl, am procurand las pü importantas e recentas ouvras nella litteratura mondiêla. *Tönd.* 63.

El vzaiva sur sieu chô ün leder impichô, intuorn al quêl s'avaivan radunôs corvs c r a t s c h l a n t s. *Pr. Cud.* 22.

Ils d e s c e n d e n t s d'Abraham saron esters in terra e saron sforzôs da servir quattertschient ans. *Menni, Act.* 7, 6.

Co suletta, nel s-chür in mez quaista glieud d s c h e m e n t a! Que eira üna situaziun! *Tönd.* 337.

A nun ais chosa pü bella e pü e l e v a n t a cu la ceremonia della lavanda dels peis. *Tönd.* 106.

La dretta oraziun svaglia nel uman quel e l e v a n t resentimaint, cha nella vicinanza da Dieu non haja el d'as tmair dal muond. *Philom.* 10.

Ün stu fêr il quint cun ils factuors e x i s t e n t s. *Tönd.* 435.

E. B. Per la Vuclina respettettan els las instituziuns e x i s t e n t a s suot il duca da Milan. VII, 9.

Be ils chamins f ü m a n t s e qualchosa dels tets spuntaivan suravi la massa d'naiv. *Pall., Övs,* 19.

Dapertuot fügiva il pover pajsaun, e sün las f ü m a n t a s ruinas dellas vschinaunchas giubilaiva il vincitur. *Pr. C.* 205.

Al En che delizia, al En che bel vair!
Gods verds e collinas, giardins da plaschair;
Pertuot leida vita e chaunt g i u b i l a n t
Strasuna d'otezza al En murmurant.

III, 128.

„Guarda, quaist he eau trat our!" Dschand que rabagliet el our d'giloffa ün bachêr g l ü s c h a i n t, ch'el mettet sün maisa, triumfand. *Chal.* 1917, 51.

L'i l l u m i n a n t a grazia del Sench spiert. *Lit.* 56.

Rudolf de Rothenbrun demanaiva üna vita schlascheda, beffagiand las dottrinas da sieu ecclesiastic, spredschand la baselgia e la vusch i m n a - t s c h a n t a da sia conscienza. *Pr. C.* 191.

Il di subseguaint, sün mieus i n s i s t e n t s arövs, am füt permiss da lêr tuottas las chartas e depeschas entredas da Friedrich. *Tönd.* 189.

Nus non avaivans survgnieu respostas taunt incuraschantas dalla Prussia e dall' Austria. *Tönd.* 465.

El dschet al lavuraint della vigna: Mera, trais ans vegn eau e tscherch früt sün quaist figêr, e nun chat üngün. *Menni, Luc.* 13, 7.

Scu in üna fabrica, uschè vain la lavur repartida eir nella plaunta traunter ils lavuraints. VII, 237.

Quel serviaint, chi nun savaiva la volunted da sieu patrun, ed ho fat chosas meritauntas da bottas, artschaivero pochas bottas. *Menni, Luc.* 12, 48.

Rebels, meritaunts da chastih. *Lit.* 57.

Dels animêls domestics ais il pü mordaint — l'adulatur; dels rapaces — il calumniant. *Pall., Ort.* 122.

Laungia mordenta. *Pall.* 1, 471.

L'En murmurant (mera supra, suot giubilant).

Eau savet supprimer auncha a dret temp la passiun naschenta. *Tönd.* 105.

Ils chastihs dôs a dret temp sdrüjan our quists vicis naschents. *Robbi, Tes.* 8.

L'avvocat ed ils duos canonics s'inviettan vers lur chesas, guidôs dallas stailas, scu'ls navigiants, e palpaud a bun stim ils chantuns della via scu'ls orvs. *Grand, Chapè* 35.

L'intemperanzia at renda stupid, poltrun e negligiaint in tieus dovairs. *Pr. Cud.* 285.

Quel chi vo sias vias incuntrerò bgers opponents. *Clio.*

La „Marialunga" numnaivan ils opponents plü tard il mito dels Nibelungs. *Ann.* 1918, 249.

Con vusch tremblanta, palpitanta dschet:

Tieu temp pür tscherna't — tscherna't pür, mieu cour. *Fl. Grand* (*Chal.* 1911, 25).

Eau am volvet ad ün passant. *Tönd.* 327.

Numerusas muntanellas allegran ils passants con lur tschüvels. *Fögl* 1916, 22—3.

La fügia ais ün' episoda guerresca, supra la quêla ils partecipants soulan taschair. *Tönd.* 360.

La questiun schleswig-holsteinaisa eira pü „pendenta" cu mê. *Tönd.* 237.

E. B. Quella vouta eira il chapitel radunà a Coira; ad eira pendenta üna controversa tranter ün tschert Egli ed ün Gantner. *Filli,* 10.

Eau admir Sieu spiert penetrant, dottur. *Tönd.* 153.

Eir tar las furmias, scu tar ils aviöls, disferenziains trais classas, cioè mas-chels, femnas e lavuraints. Quaists ultims haun nella part davous üna vschia chi contain ün acid ferm, d'ün' odur penetranta. VII, 271.

La chosa principêla ais ch'ün tscherna glieud bainpensanta ed intelligiainta. *Ann.* 1887, 59 *(Grand).*

Da quinder invi sarost bger pü perseverant nel exercizi della virtüd. *Pr. C.* 70.

Il cristiaun operescha il bön cun charited perseveranta. *Kirchen* 29.

La ledscha forestêla nun vela be per vschinaunchas, anzi eir per possidents da gods privats. VII, 210.

El non volaiva favorisar la classa possedainta. *Ann.* 1918, 257.

L'ultima part del cudesch fuorman, scu nel precedaint, las lecziuns per exercizis in scrit. III, IV.

E. B. A partir da vers la mittà del secul precedaint ils stüdis sur il rumantsch dvaintan vi e plü frequaints. *Ann*, 1915, 156 *(Pult).*

Tü hest ün grand numer da pretendents. *Tönd.* 136.

Per ogni offici eiran duos pretendents. VII, 18.

Stephan Gabriel ais protestant, e nella Surselva la lingua dels cattolics s'differenziescha da quella dels protestants. *Fögl* 1914, 5—1.

Il dialect della Val Gardeina cun circa 3500 rapreschentants, quel della Val della Gadera cun ca. 4500 e quel della Val Fascha cun ca. 3000 rapreschentants, sun pü u main auncha s-chet rumauntschs. *Melcher, Gardeina* 2.

E. B. L'act d'assicuraziun ha da gnir impalmà al representant da tuots comproprietaris *Fögl*, 10, 2, 1912.

Recurrent ais quel chi in ün process recuorra ad ün' instanza superiura. *Clio.*

Il referent insistit sülla necessited d'üna generêla observaziun dellas reglas stabilidas nel dizionari Pallioppi. *Fögl*, 1915, 23.

Perchè sun stôs sü ils raigs della terra, e s'haun radunôs insemmel ils regents cunter il Segner? *Menni, Act.* 4, 26.

E B. Nella seguonda metà del 18avel secul as fet valair üna ferma brama d'indipendenza dels regnats visavi als regnants. VII, 80.

E B. Julius II avaiva tut la resoluziun da s-chatschar dall' Italia tuots regnants esters. VII, 5.

Muaglia bain tgnida ais pü resistenta a malattias cu muaglia megra. VII, 253.

E. B. Nus ans avessan podü contentar be con qualche pacas pezzas, surlaschand da tscherchar il restant nels cudeschs tudais-chs. VII, VII.

Eir scha'l numer dels infaunts d'Israël füss sco'l sablun del mer, schi sarò tuottüna il restant salvô. *Menni, Rom.* 9, 27.

Las ampas ans daun ün schirop rinfrais-chant. VII, 228.

Sajas sobris, vagliè! vos adversari, il diavel, vo intuorn, sco ün liun (s)brügint, e tschercha, chi el possa travuonder. *Menni, 1. Petr.* 5, 8.

Il prüm maina la via a dretta della Susasca s-chimanta, ma bainbod vo 'la vi dall' otra vart ed ascenda la spuonda della muntagna. IV, 45.

Be con terrur guarda il viandaunt gio nella sgrischusa profondited, tres la quela il Reno chatscha sias uondas schuschurantas. IV, 54.

Al En che algrezcha, al En che dalet!
Muntagnas possauntas cun pizs e vadrets,
E nella valleda bels vihs benestants,
Champagnas riaintas, ovels serpeggiants.
III, 128.

In rapport a quaist dialect vögl eau dîr nel seguaint be ils trats ils pü caracteristics. *Melcher, Gard.* 5.

Nus at supplichains da volair compartir als serviaints da tieu pled la grazia da podair predgêr il pled della vardet pür e non falsifichô. *Lit.* 35.

Forsa cha'l comitè podaiva portêr ad ün sudô sofferent agüd e salvamaint. *Tönd.* 39.

Qualchosa del sentimaint d'infermiêra charitataivla paraiva da's comunichêr allas duos giuvnas, scu sch'ellas vzessan las gratas ögliedas dels povers sofferents. *Tönd.* 271.

Robert, chi mê nun avaiva vis pü têlas bellas peidras, splenduraintas da coluors d'ogni sort, las consideraiva sovenz cun ün grand dalet. *Pr. C.* 15.

Pür ama, bram' il splenduraint
Solagl, a nus inguel!
La glüsch suletta fo cuntaint,
La vaira glüsch del tschêl.
M. L. 19, *Pall.*

Ourdvart stimulants ed artisticamaing bain composts eiran ils queders vivaints. *Fögl* 1917, 1—2.

Il god rimbombet d'ün strasunant evviva als generus donatuors *D. S.* 1911, 51.

Ils Frances obtgnettan quist resultat surprendent tres l'energia ed avedutezza da lur conductuors. *Chal.* 1916, 32.

Eau sun amih col survagliant del üert botanic. *D. S.* 1911, 175.

Salomon fabrichet ün taimpel magnific al Segner. A quella fabrica impieghet el, ultra ils capos e survagliants, ochauntamilli homens. *J. B.* 57.

Scu cha nus gustains be materias fluidas, schi podains nus be odurêr materias svapurantas. VII, 286.

Bindêras sventolantas. *Tönd.* 291.

Ils lavuraints dellas furmias ruzgiglian con lur tagliaintas zaungias la taila güst inua as rechatta il cho della furmia. VII, 273.

O glieud sainza intellet e d'ün cour tardant, cha nun crajais a tuot que cha'ls profets haun favlô! *Menni, Luc.* 24, 25.

Eir l'inimih avaiva excellents sudôs, ma sieus prüms offiziêls eiran memma indecis, titubants ed indifferents. *Chal.* 1916, 32.

Trapassant, trapassaunt, mera suot Nr. 8.

Commoss s'preschentet ün dels conductuors alla tremblanta signura. *Pr. Cud.* 187.

> Sün il terrain ingio gnaran adüna
> incunter noss rituorn, trist o triunfant,
> las algordanzas da la juventüna
> sün veglias sendas ans beneventand!
>
> *M. L.* 144 (*P. L.*).

La mamma vigilanta vezza la vuolp, e cun ün sagl ais ella tar sieu pitschen. III, 109.

Noss poets vivaints van minchün per sia strada. *M. L.* XXXI.

Sper il stredun ais situô Cazis ed ün po pü ingiò Realta, cun ün famus institut per spargnafadias e mêlvivaints. IV, 53.

Rem. Perfin tar ils verbs trattôs in quaista secziun (verbs chi esil'istess tschep nel p. pr. cu nel rest della conjugaziun) ho il p. pr. sovenz üna significaziun differenta, in tscherts cas ristretta, spezialiseda, u figürativa, scu p. ex. consistent, descendent, mordaint, passant, pendent, penetrant, pretendent, protestant, tagliaint etc. etc.

Pü sovenz constatains natürêlmaing têlas divergenzas tar verbs chi esibeschan nel p. pr. ün tschep foneticamaing different, scu p. ex. abstinent - abstgnair, fabricant - fabrichêr, intelligiaint - inclêr, pussaunt - pudair, stüdent - stüdgêr (stübgêr) etc. etc.

Scha, daspêr la differenza del tschep, avains ün' uschè granda differenza da significaziun, cha'd ais difficil da stabilir üna relaziun traunter il sen del p. pr. e quel del verb correspondent, schi nun avains il sentimaint d'identited, scu p. ex. intermittent - s'intrametter, tenent - tgnair etc

6. La provgnentscha italiauna da bgêrs particips as tradescha eir tres il fat, ch'els sun invariabels nel feminin (scu in lingua italiauna), u almain vegnan suvenz (e gnivan pü bod generêlmaing) trattôs scu pleds invariabels per il feminin. Heinrich disch losupra:

„Scha aggettivs pigliôs dal italiaun vegnan druvôs sco têls, sainz' esser romauntschôs, e sch'els termineschan in -e, schi as reistan els eguêls per il masculin e feminin: il guerrier trionfante, la baselgia trionfante" etc. (*Fuormas grammaticalas, Coira* 1841, p. 32).

Interessant ais que eir da constatêr, cha Heinrich assimilescha dimena quaists particips simplamaing als adjectivs, ad onta del fat, cha l'exaimpel dad el nomnô ais güst il particip d'ün verb chi vain eir uschigliö druvô in rumauntsch, schabain vstieu ün po differentamaing: triumfêr, u almain vstieu uscheja da tuots autuors chi nun sun complettamaing suottamiss all' influenza italiauna.

La tendenza as fo tuottüna sentir da pü in pü, da trattêr têls particips scu adjectivs variabels, dimena: triumfant, triumfanta (trionfant, trionfanta). Gia Pallioppi, in sia *Ortografia ed Ortoëpia (Coira* 1857), constatescha quaista tendenza ed admetta la variabilitêd del p. pr.:

„Particips paun gnir scrits in dobel möd: benestante, ma eir benestant e benestanta; trionfante, ma eir trionfant, trionfanta" (p. 7).

Eir il Cussagl Ladin ho decis dad admetter la fuorma feminina culla desinenza -a scu l'unic güsta. Mera *Gisep, Ort. Ladina,* p. 8.

Mera eir § 188, 1a, rem. 2.

† Il Verbo ho darchio duos Spezies differentas; ò ch'el semplicemaing muossa il faer e l'esser d'üna chossa, a sieu cert Temp, ovvero eir ch'el somaglia in quanto ad ün Nome, e participescha per uschè dir del Nome. La prüma Specie ais propriamaing quella chi's nomna Verbo; p. es. *eau leg. l'uccel ais svolô, il pesch nodarò.* La seconda spezie s'nomna Participio. P. es. amaer ais verbo — ma scha s'disch: amante ed amô, schi ais quaist Participio. *Minar*, 9.

† E. B. Vair Deis es quasi dvantar, ù s'trãformar in Deis, in quai chia l'orma, cun üna certa noebla operation s'unescha, & continuamaing stâ via d'ell unida & adhaerente. *Abyss*, 3, 38.

[Cunfrunta: Tuots ils adherents della scoula francesa. *Grand*, *Chapè* 7.

E. B. Tuot seis amis et adherents. *And.* 227.

David eira passô cun sieus aderents vì dall' otra vart del Giordan. *J. B.* 55.]

Tia benedicziun beatificante. *Lit.* 188.

E. B. Proclam concernente il melioramaint dellas scoulas. *Proclam* 1.

† E. B. In pregion gniva Philippa fich angoschiada, ma es semper statta constante & ha vict à tots. *Mart.* 475.

[Cunfrunta: Ün amih sincêr e vardaivel, fidel e constant. *Kirchen*, 24].

Fo o Segner cha possans allevêr nos infaunts nella vaira disciplina e continuante admoniziun del Segner. *Lit.* 187.

[Cunfrunta: Dals continuants strapatschs ils sudôs eiran staungels. *Chal.* 1916, 30.]

† E. B. D'vantond qualche matrimonio plü dastrusch co suvrinadi, dessen quellas personas contrahentes aspramaing gnir chastiats et punits. *Ann.* XXIII, 132 *(Ledschas matrimuniales della Val Müstair*, 1707).

† E. B. Üna correspondente authoritat. *Trom.*, *pref.*

Anomals nomn eau quels verbs, l'irregolarited dels quêls ais in tscherts temps taunt granda e taunt divergente traunter els, cha nun as laschan rubrichêr scu'ls verbs augmentativs oppür alterativs. *Pall.*, *Verb*, 87.

La conjugaziun dels seguaints verbs ais divergente da quels contgnieus nella prüma subdivisiun. *Pall.*, *Verb* 67.

Il particip divergent dal primitiv latin. *Pall.*, *Verb* 82.

† E. B. Pardüttas da Jesu Christi, cun lur excellentes confessions. *Mart.*, *frontisp.*

† E. B. Cun fervente oration. *Abyss*, *pref.*

E. B. L'America meridionale s'ha al di d'hoz rendüda totalmaing indipendente de la dominatiun foresta. *Chal.* 1823, 30.

(Cunfrunta: E. B. L'educatiun dels infants ais dependenta da bunas scoulas. *Proclam*, 3).

† E. B. La part instante. *Ann.*, 23, 133.

† Ils pronoms personaels sun da trais Sorts; perche a sun trais Persunas dellas quaelas as po tschantschèr. Il Parlante ais la prüma Persuna: Eau etc. *Minar*, 31.

† Il temp pendente (= imperfet); il temp presente. *Minar*, 41.

Üna dmura permanente. *Lit.* 169.

† E. B. Tia potente forza. *Der Die Das,* 133.

E. B. Roma era la plü potente citad del muond. *Chal.* 1824, 13.

† E. B. Eug sun a tai in la presente vita dedichià. *Der Die Das,* 129.

† E. B. La part pretendente. *Ann.* 23, 132.

† Las causas legitimas sequentes. *Ibidem.*

E. B. L'historia sequente es authentica et veridica. *Chal.* 1823, 13.

(Cunfrunta: La vschinauncha stabilescha ils seguaints tschantamaints. *Tschant. Zuoz, art.* 31).

La vusch da Lucas eira vibrante, elastica, attrattiva. *Grand, Chapè,* 11.

Corda vibrante. *Pall.* 1, 806.

La fuorm' auncha vigente del futur: *eau ameregia* etc. vain dissolt' in *amêr hegia* etc. e pertain dimena al conjunctiv (cfr. p. 522). *Pall., Verb* 13.

Grazia vivificante. *Lit.* 142.

(Oters exaimpels mera p. 200).

Rem. Scu ps. prs. pudess ün eir classifichêr, mêlgrô lur adöver scu preposiziuns u conjuncziuns ils pleds (tuots italiauns): durante, mediante, nonobstante, (nonostante, nonostand), stante.

Las caravanas viagian solitamaing da not, perchè durante il di fo que memma chod. III, 104.

Durante quaista festa da Nadêl. *Lit.* 39.

Dürante tuotta nossa vita. *Lit.* 47.

Durante cha las otras plauntas faun nozzas insembel, trattand lur numerus chambrêrs cun dutscha spaisa e bavranda, fügia la minchületta d'utuon lur comuniun e celebrescha sia bella festa suletta. V, 187.

E. B. Mediante l'export da laina pon ils grands debits comunals da Zernez plan a plan gnir amortisats. V, 119.

Nel tudais-ch vain il comparativ formô mediante l'aggiunta della silba finêla -er; il superlativ vain formô mediante l'aggiunta della silba finêla -ste. *Heinrich,* 31.

Quaist infaunt dess gnir consecrô al Segner mediante il sench battaisem. *Lit.* 113.

Munir scodüna (tabella da conjugaziun), scha neir güsta d'ün complet, schi nonobstante d'ün bain ampel numer d'exaimpels. *Pall., Verb,* 3.

Eau avess preferieu da viver cun l'hom da mia scelta sün üna champagna, nonobstante las resoluziuns ch'el avaiva güst express am fettan plaschair. *Tönd.* 143.

Tuots eran legers e plains d'vita, ma nonostante modests. *Pr. Cud.* 147.

† Tuots dormiten our in ils Prós, as pativa grand fraid nonostand il fö continovel. *Ann.* III, 248 (1772).

E. B. Nonobstante stovev' eug rir. *Chal.* 1823, 19.

Nonobstante cha Bifrun staiva causa sia cretta in contradicziun con quasi l'intêra populaziun, el investescha istess in quels ans ils prüms offizis nella val. *Filli*, 7.

E. B. Ma tuot las ledschas nun güdettan bler, stante ils prüms magistrats eiran quels, chi las observaivan il main da tuot. VII, 2.

† Stand ch'ils Judeaus purtaiven 'ls infauns tiers Jesum, schi arprendaiven 'ls Discipels quels ch'ils mnaiven. *Form.* 28.

✕ 7. Ourdvart il latin nun ais l'italiaun l'unica lingua, our dalla quêla nus avains piglià noss ps. prs. Bgêrs saron entrôs tres la lingua tudais-cha chi brievla da pleds esters e chi ho be nels ultims decennis rimplazzô tschientinêras da ps. prs. latins u frances tres terms tudais-chs. Pleds scu Abstinent, Aspirant, Kombattant, Kommandant, Kontrahent, Konkurrent, Kontribuent, Korrespondent, Deponent, Descendent, Fabricant, Opponent, Passant, pendent, Pretendent, Protestant, Producent, Querulant, Regent, Repräsentant, Recurrent, Referent, Repetent, riskant, Simulant, Spekulant, Superintendent, Suppleant etc. etc. nun sun niaunch' hozindi complettamaing sparieus dal tudais-ch; tschertüns sun perfin d'ün adöver frequaint e curraint. Quêls dels particips ladins corrispondents derivan dal tudais-ch, quêls sun stôs pigliôs directamaing our dal latin u our dal frances, sainza passêr per la lingua tudais-cha, que nun sarò adüna facil da determinêr.

8. Perfin cur cha'l verb stess ais uschigliö ün pled ertô, sarò be darêr eir il p. pr. propi da classifichêr scu pled ertô (p. 564). Particips ertôs esibeschan in E. O. adüna la desinenza -aunt, -iaunt, -aint u -iaint e sun variabels. Traunter

têls as po nomnêr: agüdaunt, bastaunt, chavalgiaunt, culpaunt, guardiaunt, ignoraunt, innozaint, lavuraint, marchadaunt (merchadaunt), prasüraunt, prusmaunt, psaunt, pussaunt, serviaint, suffizchaint, impestiaunt*), sumgiaunt, trapassaunt, vengiaunt (= vindicantem) ed ün pêr oters. (Grazcha allas tendenzas italianisantas da tscherts autuors chatta ün hozindi però suvenz -ant per -aunt).

† Inua che l'g pchiô es allò es la gracia plü abundaunta. *Bifr.*, *Rom.* 5, 20.

[Menni italianisescha:

Inua il pchô s'avaiva augmentô, lo ais steda la grazia taunt pü abondanta. *Rom.* 5, 20]

Ils vschins, amihs ed ils paraints
Piglian tuot part scu agüdaunts.
M. L. 48 (*S. Caratsch*).

† Philemon nos agiüdaunt. *Bifr.*, *Philem.* 1.

† Bastaunt da pudair intraguidêr cun la sauna ductrina. *Bifr.*, *Tit.* 1, 9.

† Mes frars eau he parschert ch'er uus saias implieus da scodüna scintia & bastauns (p. 96), das intraguidêr traûter pêr liün lioter. *Bifr.*, *Rom.* 15, 14.

† Per che tü ist tijui, e ne fraid ne bugliaint, schi uoelg eau cumanzêr ad bittêr our d'mia buocchia. *Bifr.*, *Apoc.* 3, 16.

† Saias uoluntus da s'uulair bain liün lioter, spurschand hunur liün lioter, nu siand paiuers cun la diligijntia, cun l'g spiert buglians (p. 96, mera eir rem. 1). *Bifr.*, *Rom.* 12, 10—11.

† Con sestschient chiavalgiaunts tres las Lias vousen pasêr. *Trav.*, *Müs*, 325 (*Dec.* V, 8).

Dalum cha Nathan vzaiva chavalgiaunts, schi als giaiva el incunter. *Pr. Cud.* 67.

† Tü ist a mi culpaunt er te dues. *Bifr.*, *Philem.* 19.

El ais culpaunt da mort. *Menni, Matt.* 26, 66.

Rico guardaiva cun ögls glüschaints bod sül magister, bod sün sia gia. III, 61.

---

*) † Impestiaunt, derivô dalla locuziun adverbiêla vulgar-latina stantepede u pede stante significha taunt scu dalum, subit. Cfr. eir l'expressiun druveda dad Horaz: stans pede in uno.

Mera eir † liüschaint.

† Et lg guardiaunt de la praschun es astdastdô sü. *Bifr.*, *Act.* 16, 27.

[Cfr.: Il guardiaun della preschun as sdasdet. *Menni*, *Act.* 16, 27.]

† Et cura chels l's hauetten fat bgierras pleias, schi l's chiatschaun è in praschun, cumandant alg guardiant (mera rem. 1) de la praschun, chel l's parchiüras cun diligijntia. *Bifr.*, *Act.* 16, 23.

† Lucas nun es stô ignoraunt dalg plêd Grec. *Bifr.*, *Luc. Hieron.*

Scodün chi oda quaists mieus pleds e nun ils observa, ais simil ad ün hom ignoraunt, il quêl fabrichet sia chesa sül sablun. *Menni*, *Matt.* 7, 26.

Tü muossast als ignoraunts sapientia. *Form.* 8

Impè da vaira cretta cultivaivan dunque preirs ignorants superstiziun. VII, 17.

Nun sajas ignoraunts, ma intelligiaints, chi saun quêla saja la volunted del Segner. *Menni*, *Ef.* 5, 17.

E. B. Ils ecclesiastics del temp della reforma eran ignorants. *And.* 86.

† L'g lauuraunt es uengiaunt da sia merchè. *Bifr.*, *1. Tim.* 5, 18

† S'guardò dals mêls lauurains (p. 96). *Bifr.*, *Philip.* 3, 2.

Granda ais la mess, ma pochs sun ils lavuraints. Rovè dimena'l Segner della mess, ch'el trametta our lavuraints in sia mess. *Menni*, *Matt.* 9, 37—38.

† Üna liüschainta arassa. *Bifr.*, *Act.* 10, 30.

Cunfrunta glüschaint.

† L'g ariginam celestiêl es inguel ad uni hum merchiadaunt, quęl chi scherchia bellas perlas. *Bifr.*, *Matt.* 13, 45.

† Nus wulain Joseph our da la cisterna prendar.
Auschi wiff ad aquels marchiadauns (p. 96) wender.
Trav., *Jos.*, 143, (*Dec.* V, 21).

Il stradin comunêl e prasüraunt vain tschernieu dal cussagl. *Stat.*, *Zuoz*, § 116.

† Er Joseph es ieu sü in la citted da Dauid, per s'fer scriuer cun Maria chi era agli spusêda mugliêr, quaela chi era purtaunta. *Bifr.*, *Luc.* 2, 5.

† L'g ariginam da dieu es prusmaunt. *Bifr.*, *Marc.* 1, 15.

† Et adüntrat es araseda oura la sia numnaunza per tutta la cuntredgia prusmaunta. *Bifr.*, *Marc.* 1, 28.

† Et hae uis ün aungel pussaunt. *Bifr.*, *Apoc.* 5, 2.

† E uain ün quael chi es plü pusaunt cu eau. *Bifr.*, *Marc.* 1, 7.

† O raig, patrun mieu pusaunt
Eau et aquaists frars t'ngin awaunt
Trav., Jos. 820 (*Dec.* V, 41).

† Et aquels chi sun pusauns (p. 96) traunter nus, uignen cu nus issemmel. *Bifr., Act* 25, 5.

E. B. Vnescha, üna vaschina privlusamaing pussainta. *Lansel, Ni It. ni Tud.* 3.

† Scodün scriuaunt chi es amussô alg ariginam celestiêl, aquel es sumgiaunt ad üni hum bap d'chiesa, quael chi do our da sieu thesôr, chiosas nuouas & uêdras. *Bifr., Matt.* 13, 52.

† El amusseua sco aquel chi hauaiua pussaunza, & brichia sco l's scriuaũs (p. 96). *Bifr. Matt.* 7, 29.

† Joseph, fideil seruiant dalg mieu araginam
Eau t'he udieu dant ün grandt clam.
Trav., Jos. 751 (*Dec.* V, 39).

† Et nus sauain che deus nũ ataidla l's pchiaduors, dimperse sch'alchiün es seruiaint da dieu, & ubedescha a la sia uoluntaed, aquel ataidla el. *Bifr., Job.* 9, 31.

† Ell ans hoa doa eir sufizchanta mnadura
Sü ans pardarschain cun bunna wintura.
Trav., Jos 784 (*Dec.* V, 25).

† O, Tü mel fidiel seruiant,
Cho ist sto uschia mel arcunschaint.
Trav., Jos. 257 (*Dec.* V, 25).

† Eau nu sun sufficiãt, da m'inclinêr giu, et sthbrasagiêr oura la curregia de la chiuzamainta. *Bifr., Marc.* 1, 7.

† Par exponir sumis nun sun eau suficiaint. *Trav., Jos.* 353, (*Dec.* V, 28).

† Ün huaistg bsügna esser sainza cuolpa: brichia iffichiô, brichia irûs, brichia da uin, brichia da tijr, brichia chi stetta sün trupagius guadang, dimperse albergieder, stüdgiaint da las bunas chioses, custümô, giüst, deuot, attamprô. *Bifr.*, 1, 7—8.

† Scodün perfet dun es zura in giu, gniand giu delg bab da las liüsths, tiers quael nun es üngiüna stramüdêda, ù uuota sumbriuaunta. *Bifr., Jac.* 1, 17.

† Sur las testas sun sco curunas, sumgiauntas alg ôr. *Bifr., Apoc.* 9, 7.

† Üna chianna sumgiaunta ad üna perchia. *Bifr., Apoc.* 11, 1.

Darchò ais il reginam del tschêl sumgiaunt ad üna rait bütteda nel mer, la quêla raspet da tuottas sorts. *Menni, Matt.* 13, 47.

† Et aquel chi sezaiua era sumgiant (rem. 1) cun la uaisa à la pedra Jaspidi & Sardio, & l'g arch celestiêl era intuorn l'g thrun sumgiaunt da uair ad ün Smaragdino. *Bifr.*, *Apoc.* 4, 3.

† Et impestiaunt ... uezet el (Johannes), che l's schils s'auriuan. *Bifr.*, *Marc.* 1, 10.

† Et impestiaunt Jesus faschet muntêr in la nêf ses discipuls. *Bif.*, *Matt.* 14, 22.

† Mu impestiaunt ho Jesus faflô cun els dschant: saias da buna uoeglia. *Bifr.*, *Matt.* 14, 27.

† E. B. Siand chia Dauid fuo sapgiantad, chia lg taimpel dess ngyr fatt sü, sün lg munt Moria u Sion, schi chiaunt ell la buntad trapassaunta chia deis muossa uy dalg poewel dad Israel. *Chiampell*, *Ps.* XXIV, *Summa.*

† E. B. Raim in honur dals Rev. Doct. Sgrs. Authuors da questa trapassanta ovra, da Jac. Zachius Guardensis. *Abyss.*

† Scodün lauuraint es uengiaunt da sia spaisa. *Bifr.*, *Matt.* 10, 10.

† Agli nun es duantô ünguotta uengiaunt da la mort. *Bifr.*, *Luc.* 23, 15.

† Vangiauntamaing chastiô. *Trav.*, *Müs*, 340 (*Dec.* V, 9).

Rem. 1. La desinenza -iant ch'esibeschan, nels exaimpels precedaints, ils pleds suffizcha(i)nt, servia(i)nt etc., ais probabelmaing be üna variaziun ortografica u ün' errur del copist. (Pustüt ils manuscripts dellas ouvras da Travers and contegnan fich bgers). In ogni cas pera la rima seruiant-arcunschaint (Trav., Jos. 257) dad indichêr, cha seruiant sto per seruiaint. Similas variaziuns chattains eir traunter -aunt ed -ant, -iaunt ed -iant (Mera supra, sumgiaunt-sumgiant, guardiaunt-guardiant).

Rem. 2. Lavuraint e tagliaint, ad onte da lur derivaziun da verbs della prüma conjugaziun, muossan generêlmaing la desinenza uschigliö esibida dals verbs della seguonda e terza conjugaziun (ün iscuntra però eir lavuraunt). Variaziuns traunter -ain- e -aun- avains pudieu constatêr eir in oters lös (mera p 746—747). Bifrun ho dasper † lavuraint eir † lavuredar.

Pü darêr esibeschan oters ps. prs. della Ia. conjugaziun la desinenza -aint (-iaint).

Dr. Hoffmann, assistieu da duos buns agüdaints, trattet in diversas stallas la muaglia ammaleda. *Fögl* 1914, 9—2.

† Ün schert cun num Demetrius, lauuredar del argient, quael chi faschaiua chiapellas d'argient da Dianae, dêua brichia pitschen guadang als

artischauns, quaels hauiand el clamô insemmel, & aquels chi eran lauurains da tal chioses, dis: Humens uus sauais che our da quaist mastijr es à nus guadang etc. *Bifr., Act.* 19, 24—25.

Ün pover lavuraunt giaiva per lavurêr la terra e chattet la buorsa. *Robbi, Tes.* 25.

Ils preschunêrs sun sforzôs a fêr las pü hümiliaintas lavurs. *Robbi, Tes.* 10.

E. B. A nossa mort noss 'spiert nun moura, dimpersai cumainza a viver pür quella vouta üna vaira vita, sumbgiainta a quella dels spierts beats in tschêl. *Porta., Mag.* 32.

Rem. 3. Inversamaing chatta ün eir qnalgedas -aunt u -iaunt druvô per particips della 2a, 3a u 4a conjugaziun, scu scrivaunt (uossa eir italianisô: scribent), bugliaunt (daspêr bugliaint) etc.

Cristina, tuot sfadieda e cun massellas bugliauntas, scurrantaiva il svelt utschè per stüva intuorn. *Pr. Cud.* 13.

Cunfrunta:

Ils Glarunais arrivettan fin al Crap da Flem e büttettan la pastriglia nel lat bugliaint. IV, 89.

† Apollos fafleua cun l'g spiert bugliaint. *Bifr., Act.* 18, 25.

× 9. Singulêr ais l'appariziun d'ün *i* in pleds scu guardiaunt, impestiaunt ed ün pêr oters ps. prs. della 1a conjugaziun. In lingua latina avaivan be ils verbs della quarta conjugaziun ed üna part da quels della terza ün têl *i* (uschè bain nel p. pr. scu nel gerundi):

I	II	III a	III b	IV
stantem	habentem	legentem	sufficientem	servientem
stando	habendo	legendo	sufficiendo	serviendo

Per il p. pr. constatains cha:

-antem (I) ais generêlmaing dvantô -aunt (agüdaunt, ignoraunt etc.)

-entem (II & III a) ais generêlmaing dvantô -aint (innozaint, vivaint etc.

-ientem (III b & IV) ais generêlmaing dvantô -iaint u -chaint, suainter § 313. (suffizchaint, serviaint etc.)

Mera exaimpels a.

Per il gerundi constatains, nel XVIcvel tschientinêr, -iand in generêl per tuots verbs dellas classas IIIb & IV (eir per verbs tudais-chs dvantôs verbs della quarta), e pelpü indifferentamaing -and e -iand per las classas I, II e IIIa. (Mera exaimpels b). Be excepziunêlmaing as chattan gerundis cun -aunt (-iaunt). Il frequaint adöver della desinenza -iand (cun *i*) per il gerundi sto sainza dubi in connexiun cul *i* apparind in -stiaunt, guardiaunt etc.

Exaimpels a. (Verbs dellas classas IIIb e IV).

† Et Petrus auriãt la buochia dis etc. *Bifr.*, *Act.* 10, 34.

† Et Saulus aluo sü da terra, & auriand l's oeilgs nu uezaiua üngiün. *Bifr.*, *Act.*, 9, 8.

† L'g ariginam celestiêl es ingualô uia ad üni hum quael chi semnêua iu sieu aer bum sêm, mu durmiand la lieud uen l'inimich da quel hũ & semnò claffa aint traunter l'g furmaint, & tirouia. *Bifr.*, *Matt.* 13, 24—25.

† Guariand scodüna malatia. *Bifr.*, *Matt.* 9, 35.

† Jacob muriand benedit à scodüni filg da Joseph. *Bifr.*, *Hebr.* 11, 21.

† E sun stôs set frars, & l'g prüm ho prais mugliêr, & aquel muriand nun ho laschô sem. *Bifr.*, *Marc.* 12, 20.

† Et partiand la sia uesckimainta traiettan els la sort. *Bifr.*, *Luc.* 23, 34.

† Et s'partiand dallò Jesus schi es el trat ilg paias da Tijri & Sidonis. *Bifr.*, *Matt.* 15, 21.

† Saviand che uus nun isches cun chioses chi uignen algmain. *Bifr.*, *1. Petr.* 1, 18.

† Bgierras dunauns erã gnidas dsieua Jesum seruiand agli. *Bifr.*, *Matt.* 27, 55.

† Uus hauais pürgiô uossas hormas ubediant à la uardaet. *Bifr.*, *1. Petr.* 1, 22.

† Et tuot l'g poeuel udiant, & l's publichauns giüstificheuan dieu. *Bifr.*, *Luc.* 7, 29.

Paraque fauel eau tres sumaglias ad els, par che ueziand che nu uezan, & udiand che nu odan, ne incligian. *Bifr.*, *Matt.* 13, 13.

Exaimpels b. (Verbs dellas classas I, II, IIIa).

† Nus hauain udieu che saien alchiüns chi aefdan traunter uus sainz' huorden, . . . s'adruiand (nell' ediziun del 1607: adruand) dasüttelmang. *Bifr.*, *2. Thess.* 3, 11.

† Tres la fè passaun els l'g mer cuotschen, sco par terra sütta quael appruuiand da fêr l's Aegipters, schi sun els stitts. *Bifr.*, *Hebr.* 11, 29.

† Et l's phariseers insemmel cun l's saduceers uennen tiers Jesum l'g appruuand, & l'g arueuan, chel amussas ad els üna isaina giu da schil. Mu el arispondiant dis ad els etc. *Bifr.*, *Matt.* 16, 1.

(Cunfrunta respondiant.)

† Arumpiand l'g paun *Bifr.*, *Act.* 2, 46.

† Cumanziand da quaista scritüra, schi predgio el agli Jesum. *Bifr.*, *Act.* 8, 35.

† Et gniãd bgierra lieud insemmel, curriand tiers el, schi dis el três üna sumaglia. *Bifr.*, *Luc.* 8, 4.

† A'l ais our d'chiesa fügieu curandt,
Cun temma alchün ilg ngis achiatandt.
Trav., *Jos.* 249—259 (*Dec.* V, 25).

† Et currant uia Philippus, schi udit el che l'g Enuchus ligiaiua Esaiam. *Bifr.*, *Act.* 8, 30.

† Mu maria cunsalueua tuotta aquaista uerua, la cuschidriant in sieu cour. *Bifr.*, *Luc.* 2, 19.

† S'algurdò da quels chi sun mis par uôs guuern, quęls chi haun faflô à uus l'g uierf da dieu, da quaels asgundò lur fè, cuschidrant la fin chi es stêda da lur mnêr la lur uitta. *Bifr.*, *Hebr.* 13, 7.

† Tuot aque chi uain uandieu in la bacharia mangiò, nun dumandiant ünguotta parmur de la cunscijntia. *Bifr.*, *1. Cor.* 10, 25.

† Et es d'chiappo che dsieua trais dis l'g acchiataun è ilg taimpel seziand in meza l's dutuors, & udiant aquels, & dumandand els *Bifr.*, *Luc.* 2, 46.

† Et scodün sacerdot schert sto tiers immünchia di faschiand l's saincs ufficis, & hufferiand plü uuótas aquellas proepias hostgias. *Bifr.*, *Hebr.* 10, 11.

† Per che uschia es la uoeglia da dieu, che faschand bain che uus azuoglias la buochia à la lieud narra & ignuraunta. *Bifr.*, *1. Petr.* 2, 15.

† Et ad aquels chi sun da quella guissa, cumandain nus & aruuain tres nos signer Jesum Christum, che lauuriand cun pôs mangian lur egien paun. *Bifr.*, *2. Thes.* 3, 12.

† Nus lauurains lauurand cũ nos proepis mauns. *Bifr.*, *1. Cor.* 4, 12.

† Mettiand in salf tuot aque chi s'ado. *Bifr.*, *1. Cor.* 16, 2.

† Mu tirãd els uia, schi haũ els parzurgiô la sepultüra, cun isaglêr la pêdra & metiand tiers guardgias. *Bifr.*, *Matt.* 27, 66.

† Mettand giu tuotta malizchia. *Bifr.*, *1. Petr.* 2, 1.

† Et ho uis ün hum cun num Ananiam giand alaint, & mettand sü à si l'g maun, par chel arfsches la uezüda. *Bifr.*, *Act.* 9, 12.

† Nun hauiand ünguotta & imperscho pussidiant tuot. *Bifr.*, *2. Cor.* 6, 10.

† E. B. Usche pon ls fidels suvent esser sco Paulus scriva . . . s'allegrand saimper sco povers, mo blers richiantand, sco quells chi hagen ingotta, mo tot possedand. *Martinus*, *pref.*

† Moises nu uous gnir clammò filg da la figlia da Pharaonis, prendiant auns letta da gnir attrattô mêl cun l'g poeuel da dieu insemmel, co güdair l's üttels tempuraels dalg pchio. *Bifr.*, *Hebr.* 11, 25.

† Mu respondiant Petrus agli, dis: Signer cumanda ch'eau uigna tiers tè. *Bifr.*, *Matt.* 14, 28.

(Cunfrunta arispondiant).

† Deuot & tmiand Dieu. *Bifr.*, *Act.* 10, 2.

† Tramtiand (= tramettand). *Bifr.*, *Act.* 11, 30.

† Taunt sco elg eran chi hauaiuen bains u chiesas, uendant purteuan l'g pritsth da que chi era uandieu. *Bifr.*, *Act.* 4, 34.

† Ueziand sunaduors, & la lieud chi faschaiua arimur, schi dis el ad aquels: dêd loe, par che la giufna nun es morta. *Bifr.*, *Matt.* 9, 23.

† Lg Chiapitauni d'Vutlina piglia subit partieu,
Da recnparêr aque chi eira partieu,
Raspaunt insemmel quels ch'el pudaiva,
Tuot alg pöevel stramieu ch'el vsaiva.
Trav., *Müs* 89 (*Dec.* V, 3).

10. Da que chi preceda as po concluder cha'l p. pr. — ourdvart alchüns cas püttost isolôs — ais üna creaziun relativmaing rezainta. In vista della granda irregularited, taunt per la müdeda (latinisaziun u italianisaziun) del tschep, cha subescha ün grandischem numer da verbs, cu per la tscherna della desinenza, ais que impossibel da pigliêr sü il p. pr. in üna tabella da conjugaziun. Ün fich grand numer da verbs nun ho del rest üngün p. pr.

D'otra vart muossan las flexiuns -aunt, -iaunt, -aint, -iaint, confuormas allas ledschas foneticas ladinas, cha tscherts particips (na però tuots chi esibeschan quaistas flexiuns) sun pleds ertôs, intaunt cha'l gerundi, chi esi-

bescha flexiuns contrarias allas ledschas foneticas ladinas, nun ais üna fuorma verbêla erteda, ad onte del fat, cha sieu adöver ais uossa bgerum pü frequaint e cha sia formaziun ais pü regulêra cu quella del p. pr.

Possibelmaing haun ils scriptuors del XVIevel secul „creô“ il gerundi, pustüt Bifrun, il quêl, tradüand il Nouv Testamaint *„our delg Latin & our d'oters launguax“*, s'ho sainza dubi inservieu, traunter otras, eir d'üna Bibla italiauna e d'üna franzesa*), chi amenduos faivan ün ampel adöver del gerundi.

Tres l'influenza della litteratura s'ho il gerundi generalisô nella lingua scritta, intaunt cha la lingua tschantscheda and fo aunch' hozindi ün rerischem adöver.

§ 319.

Infinitivs contractôs.

1. Dals infinitivs contractôs ais gia stô discuors nellas remarchas preliminarias alla conjugaziun (285, 2 & 3). Nel sen ristret da quaist term inclegiains suot infinitivs contractôs be quels chi contegnan nell' ultima silba, dal vocal davent, üna fusiun traunter üna part del tschep e la desinenza (flexiun) del infinitiv, scu p. ex. incl**er**, per incl**eger**. In quaist sen nun sun infinitivs scu trêr, psêr etc. da classifichêr scu infinitivs contractôs, perchè trêr sto per tirêr, psêr per pesêr (lat. pensare), da maniera ch'üngüna müdeda nun ho gieu lö nell' ultima silba, dal vocal davent**).

Apparaintamaing avains, daspêr ils infinitivs chi glivran cun -ür e chi fuorman üna classa da per sè, infinitivs con-

---

*) Mera losupra Th. Gartner, nella prefaziun da sia ediziun del N. T. da Bifrun (Dresden 1913, p. VII).

**) Mera però, davart la possibilited da derivêr trêr da trahere p. 842. In quaist cas füss trêr effectivamaing ün infinitiv contractô, nel sen ristret del pled.

tractôs della prüma, della seguonda e della quarta conjugaziun, nempe glivrand cun -êr, -air e cun -ir. Ma las apparenzas ingiannan, perchè in realited appartegnan tuots infinitivs contractôs alla terza conjugaziun*), arsalvô be vair-vezair (lat. vidēre).

Uschè avains:

a) glivrand cun **-êr**:

† arêr	per	† areder, † arejer (?) (lat. radere, mera p. 181 e 946)
clêr	„	cleger (lat. colligere)
fêr	„	lat. facere (§ 320).
inclêr	„	incleger (lat. intellegere)
szêr (scêr)	„	szeder (sceder)
zêr (sêr)	„	sezzer (Pallioppi: sezzêr)

Per ils oters cumposts contgnand l'elemaint **-lêr** mera p. 948—949).

b) glivrand cun **-air**:

crair per crajer, lat. credĕre
vair „ vezzer (vezair), lat. vidēre

Per ils cumposts da vair mera p. 952.

c) glivrand cun **-ir**:

dir per lat. dicere (§ 320)
rir „ rier (lat. ridēre)

Per ils cumposts da dir mera p. 967, per quels da rir p. 960.

d) glivrand cun **-ür**:

ardür, E. B. ardüjer per lat. reducere
sdrür (desdrür), E. B. desdrüjer „ lat. destruere

*) Upöja ch'ün classificha zêr (sêr) *sitzen*, *être assis* culs verbs della prüma (scu cha fo Pallioppi). Mera losur p. 901.

Per ils oters cumposts contgnand ils elemaints -dür e -sdrür mera p. 992.

2. Tschertüns da quaists verbs sun eir uschigliö irregulêrs u perfin anomals. Têlas irregulariteds sun trattedas in oters lös: dir e fêr § 320, szêr (scêr) p. 850, zêr (sêr) p. 901, crair (crajer) p. 947, lêr, clêr, inclêr p. 948—949 e p. 645—646, vair p. 851, -dür e sdrür (-strür) p. 992 fin 995 e § 311.

Ourdvart quaistas irregulariteds vela per ils verbs cun infinitivs contractôs la regla, cha l'infinitiv na contractô serva per basi al rest della conjugaziun.

Nels infinitivs dir e cumposts ais ün sibilant ieu pers, chi appera darchò in fuormas scu dschains, dschais, dschet, dscharò, dschand etc., quel da fêr s'ho mantgnieu be in fatsch e fatscha etc. Mera losur § 320.

Il sibilant ieu pers in -dür nun as muossa ingür nellas fuormas druvedas hozindi, la conjugaziun del XVI[evel] e XVII[evel] tschientinêr esibescha però quaist sibilant fich frequaintamaing: -düschains, -düschet, -düschand etc.

3. Intaunt ch'alchüns cumposts da lêr esibeschan eir els l'infinitiv contractô, schi drovan ün per oters pü gugent l'infinitiv na contractô, scu preleger, eliger (eleger).

Cha l'E. B. preferescha in generêl las fuormas na contractedas. ais gia stô dit nel § 285, Nr. 3 (p. 558—560), inua as chattan eir numerus exaimpels d'infinitivs valladers.

Rem. Eir negliger ais propriamaing ün cumpost da lêr (leger) nun vain però brich sentieu scu têl.

4. In rir (E. B. rier) e cumposts, particulêrmaing in sorrir (E. B. sorrier), constatains sovenz, daspêr las fuormas derivedas dal infinitiv -rier, eir otras derivedas d'ün infinitiv -rider (u -ridir), nel che as muossa l'influenza italiauna. In rir ais quaist' appariziun d'ün **d** in generêl limi-

teda al particip preschaint r i d e n t (italiaun), daspêr il quêl exista però eir ün infinitiv ladin r i a i n t. Mera losur § 318, 3—4.

E x a i m p e l s: a) infinitivs glivrand cun **-êr** (per f ê r e cumposts mera § 320):

† A r ê r mera p. 946.

El get a c l ê r föglias da fixs. II, 83.

Giovêr vögl fin saira, c l ê r d'fluors mantuneda. *Sorrirs* 80.

Eau c l e g üna chavagnetta d'frejas. *Pr. Cud.* 34.

E siand ella (la rait) plaina, la trettan els our sün la riva, e's tschantettan, e c l e g e t t a n insemmel què chi eira bun. *Menni, Matt.* 13, 48.

Ella c l e g i a con premura sü las spias del terrain;
Ah, pel lung inviern farina per ün paun darò que bain.
II, 123 (*G. Danz).*

Elias vzet üna vaidgua, chi c l e g i a i v a sü astellas. *J. B.* 61.

† C l i g i è insemmel aquels togs . . . Et c l i g i e t t e n sü, & implitten dudesth scherls. *Bifr. Joh.* 6, 12—13.

E. B. Sch'üna prevenda vain libra tras mort, schi dess l'intêra raspada e l e g e r ün nouv minister. VII, 27.

E. B. Ils cussglêrs dovevan e l i g e r ils superintendents. *And.* 87.

Schi, schi, chara figlia, ingrazch' a Dieu, cha tü nan esch ün mas-chel i nan hasch da't laschar e l e j e r. *Ann.*, XXV 156 *(Matthieu & Semadeni).*

Perchè nun savaivan las parts tscherchêr d'as i n c l ê r? *Tönd.* 169.

Il linguach del sulvedi nun podet Robinson i n c l ê r. II, 100.

E. B. Che vain datt' ad i n c l e j e r cun quests plaeds? *Porta, Cat.* 12.

E. B. Eu i n c l e g l'Evangeli da Christo da di in di plü bain nella scoula della Sort. *Chal.* 1824, II, 23.

Damaun m' i n c l e g e r ò cols regidors. *Grand, Chapè* 39.

Eau poss maridêr ma cusdrina, que s' i n c l e g i a sch'ella am voul. *Ann.*, 13, 92.

Nus ans i n c l e g i a i v a n s uschè bain, ch'el nun avaiva da tmair, cha sieu caracter gniss da me melgiüdichô. *Tönd.* 210.

E. B. Ils pelegrins i n c l e g e t t a n quaist' exortaziun. V, 41.

E. B. Sco scha que s' i n c l e g e s s da sai, mettet el seis cheu sün mia spadla. *Chal.* 1922, 45.

Quel chi oda'l pled ed i n c l e g i a. *Menni, Matt.* 13, 23,

† Aquel, quael chi oda l'g pled, & l'g i n c l i g i a. *Bifr., Ibidem.*

† E. B. Quel chi auda'l pled, è l'intlegia. *Vulpius & Dorta, ibidem.*

† Lg Cunt da d'Ark aque bôt incligèt. *Travers, Müs* 193 *(Dec.* V, 5).

† Scodün er poick illatrô pô chiünsth inclijr. *Bifr., pref.*

† Auaunt ilg araig pos tü bain lascher inklirr,
In aquaista terra sun eau uandieu sch'un pouwar fulastyr.
Trav., Jos. 285 *(Dec.* V, 26).

† Et els nun incligiettan l'g plêd. *Bifr., Luc.* 2, 50.

† Chi ligia daia inclijr. *Bifr., Matt.* 24, 15.

E. B. Eu ha fat vair la cronica ad ün da meis amis, chi ha plü pratica nel lejer scrittüras veglias. Da que ch'el ha savü inclejer füss il chaplan dvantà rifuormà. *Puorger* 209.

E. B. Quels infants chi sun gnüts fin qua sainza savair lear spediaintamaing, e sainza bain inclêr quai ch'els lean: ston darcheu tour da principi dallas istorias, e las repetir (p. 568) cun dubl' attenziun e diligenzia. *Porta, Mag.* 121.

† E B. In special nhaj viss & observà la gronda neglientia, pro'l Divin cultu, in audir, leer & incler 'l plaed da Dieu. *Trom., pref.*

Legia cun attenziun e reflessiun — que voul dìr, dumanda't: Incleg eau que ch'eau leg? *Pr. Cud.* 290.

† Incligiast tü aque che tü ligias? *Bifr., Act.* 8, 30.

Mieu bap nun volet lêr il cudesch. *Tönd.* 59.

E. B. Chi vain a lêr quaista scrittüra, sarà vesti da purpura. *Predgias,* 14.

E. B. Quist interdit da leer las s. Scrittüras tret davo se ün funest resultat. *And.* 6.

E. B. Luther s'mettet a stübgiar il grec et l'hebraic, afin da podair leer las s. Scrittüras in lur original. *And.* 22.

† In tuot m'hae eau affadiô che l'g sainc nuof testamaint saia chioensth & clêr da lijr à tuots. *Bifr., pref.*

E. B. Esi licit al comün pövel da lejer la S. Scrittüra? *Catechism* 4.

E. B. Lüzzi Sdratsch continuet a leger la messa. VII, 24.

E. B. Nus fain speciala menziun d'üna sia lavur supra l'ortografia, la quala nus avettan occasiun da leger. *Ann.* 1918, 237 *(Cr. Bardola).*

E. B. Quels chi as dessan la paina da legier cun attenziun quaistas mias ideas. *Pult, Ort.* 8.

Eau leg e saint: Dieu ais bun e güst. *Pr. Cud.* 150.

Pür cur eau leget darchò il cudesch, podet eau dir ch'eau l'inclegia. *Tönd.* 58.

Indescriptibel fo il displaschair, cha'l bap resentit legiand la charta, tras la quala il filg il rendeva part da seis progiet. *And.* 15.

E. B. Co least tü? *Porta, Mag.* 100.

E. B. Dimena schi teng eau sulet la gazetta, mo El, meis Sig. Vicari, la legiarà non obstante. *Chal.* 1823, 23.

Mieus infaunts ed abiedis dajan gnir fortifichôs nella fidaunza in Dieu mincha vouta cha legiaron ils vers. *Pall., Övs*, 33.

E. B. O lejài alch avant, ê n'ha grond bonder. *Ann* 25, 161.

† Aquels chi ligian l's cudesths dals quater euãgelis. *Bifrun, Joh. Hier.*

† Alchiüns dian . . . che lêfmaing pudes eau três mieu poick sauair fêr bgiers, & grand fals in la sanchia scritüra, quaels chi dessan ün grand dan ad aquels chi ligiessen. *Bifr., pref.*

† Enuchus seziand sün sieu chiar ligiaiua Esaiam profet. *Bifr., Act.* 8, 28.

Perincleger (mera p. 559),

E. B. Siand a Curwalden be üna baselgia, as perinclegettan ils reformats e cattolics da dovrar quella insembel. VII, 40.

Minchün udit cun attenziun a preleger ils pleds da Paulo. *Kirchen* 7.

Esra radunet l'intêr pövel avaunt il taimpel e preleget la ledscha da Moses. *J. B.* 70.

Quaista conversaziun he eau notô pled per pled; — eau poss relêr tuotta quaista bella scena. *Tönd.* 229.

Exaimpels per sêr (zêr) mera eir p. 901.

Ma üna fantschella, il vzand a zêr sper il fö il guardet fissamaing *Menni, Luc.* 22, 56.

Ma cur il Figl del crastiaun sarò gnieu in sia gloria, e tuots ils aungels cun el, allura vain el a zêr sül trun da sia gloria. *Menni, Matt.* 25, 31.

† L'g filg delg hum uain à sêr sülg siz della sia gloergia. *Bifr., Matt.* 25, 31.

Quêl ais pü grand, quel chi seza a maisa, o quel chi serva? *Menni, Luc.* 22, 27.

Il Segner ho dit a mieu Segner: Seza da mia vart dretta. *Menni, Luc.* 20, 42.

Tü sezast per am güdichêr. *Menni, Act.* 23, 3.

E. B. Sophia ha podü cumprar üna brava schoca, et huossa sez'la quà et s'occupescha a la scusir. *Chal.* 1823, 21.

E. B. Sophia sezeva sper la fneistra vi da sa lavur. *Chal.* 1823, 27.

Cur Marta udit, cha Gesu gniva, al get ella incunter; mo Maria sezaiva in chesa. *Menni, Joh.* 11, 20.

E B. Sün quel banchet, ch'ingün no'ns disturbaiva,
Nus duos s e z z a i v a n là in teis giardin.
Barblan, Poesias 29.

† Et siand s a z i e u s insemmel, schi s a z e t & Petrus traunter els. *Bifr., Luc.* 22, 55.

† Et hae uis üna duonna s e z i a n d sün üna bestchia cuotsthna. *Bifr., Apoc.* 17, 3.

† Et eau hae uis . . . ün chiaualg alf: & ün chi s e z a i u a sün el. *Bifr., Apoc.* 19, 11.

b) infinitivs glivrand cun **-air**:

Davart	per c r a i r mera	p. 565 e 880 (p. 947)
Exaimpels	per v a i r „	p. 851—852
Mera eir	t g n a i r (t e g n e r)	p. 840—841 e § 309 bis.

c) infinitivs glivrand cun **-ir**:

Pajêr allura nun vöglia cha tü'm pejast, mettet el auncha tiers, a r r i a n d. *Pall, Övs,* 34.

S o r r i r d'ün aungel
Ais tieu s o r r i r. *Z. Pall., Poesias.*

A s o r r i d i r sia spusa taunt ameda. *Z. Pall, Poesias.*

Tü tuornarost cur Meg s o r r i a
Darchò al tet chi t'ais contschaint.
M. L. 69.

E. B. Sia bocca s o r r i a, sia vista splendura. *D. S.* 1915, 55.

Ils signuors ozettan las spedlas, s o r r i e t t a n cun act da superiurited e nun am dettan resposta. *Tönd.* 219.

„Na, na", protestet eau s o r r i a n d, „el nun ho üngüna cuolpa". *Tönd.* 93.

Cun tai eu lasch blers sömis s u r i a i n t s,
del temp passà l'ôta ventür' interna,
meis cor s-charpond hoz quels liams possaints
porta cun el increschentüm eterna.
M. L. 138, *P. Lansel.*

Qua mera, tuot as taindscha
D'ün s o r r i a i n t colur. *M. L.* 63 *(Singer).*

E s o r r i d i n d amur e grazia, s'evra
Sieu ögl celest, chi ogni stail' ins-chüra
E tuot il mêl da beadentscha zevra.
Z. Pall., Poesias.

Cun sia solita chera expressiun sorridenta volvet el il cho vers me. *Tönd.* 226.

Il barba guardaiva sorridand aint da fnestra. *Cudaschet* 71.

Il barba sorridet auncha pü amiaivelmaing. *Cudaschet* 71.

Que eira ün continuativ rir e saglir. *Tönd.* 205.

E. B. El podess rier. VII, 179.

E. B. Sophia ans fa riar. *Chal.* 1824.

Ils sudôs riaivan be da's dêr vi. *Chal.* 1915, 34.

La ligerezza ria da que chi merita plaunt. *Pr. Cud.* 284.

Il mulinêr riet orribelmaing nel s-chür. *Grand, Chapè* 57.

Ils infaunts riettan. *Pr. Cud.* 48.

Vadrets maestus varieschan cun champagnas riaintas. VII, 181.

Tuots ils früts della champagna sun desdrüts, las uschiglö riaintas vschinaunchas sun müdedas in rovinas e tschendra. *Tönd.* 316.

E. B. E Giulio, stangel, s'indormenzet finalmaing e dormit lönch, lönch, giodand per la prüma vouta davo blers mais ün sön tranquil, allegrà da sömmis riaints. V, 355

Riand e trembland d'emoziun. *Tönd.* 203.

El am serret riand in sia bratscha. *Tönd.* 210.

. . . riand
La mamma guarda as sdasdand; containta
Il straundsch' al cour, il bütscha, l'abbratschand
Caderas, Fluors 18.

Il Corregidor eira inchantô da quella formidabla duonna da colur alabastrina, da pompusas fuormas, da ridenta buocha, d'impenetrabels ögls azzurins, chi paraiva creeda pel pennêl da Rubens. *Grand, Chapè* 25.

Sia vista ridenta, durmind nel Segner, nun as paraiva, cha que as dschess: „uossa stun eau bain!“ *Kirchen* 2.

d) infinitivs glivrand cun **-ür** (mera eir p. 880—884):

El nun so addür motifs, per corroborêr si' asserziun. *Pall.* 1, 13.

E. B. Forsa san Els addüer amò oters exaimpels. *Filli,* 4.

† Ardür l'g testamaint in nos laúnguaick. *Bifr., pref.*

† Ardür l's pajauns in ubedijnscha. *Bifr., Rom.* 15, 18.

† Traunter uus uignen ad esser fuos ductuors, quaels chi uignen ad ardür aint suot maun upiniuns nuschaiflas. *Bifr., 2, Petr.* 2, 1.

Che's ardüa a vus cò, pustüt da quaist ora? *D. S.* 1912, 60.

Ei, brichia uschy, che füs aquela ubretza?
Uus ardüscheses eir mieu signer in tristeza.
Trav., Figl, 1814 *(Dec.* 5, 93).

† El ho cundannô in aruina las citteds Sodomorum & Gomorrhae, ardüschand aquellas in schendra. *Bifr.*, *2. Petr.* 2, 6.

† Da poeia chia cun me drouast ting tscherna,
Schi ardüast me wylg suot terra.
Trav., *Figl* 298 *(Dec.* V, 50)

† Moses l's ardüschet in cuncorgia. *Bifr.*, *Act.* 7, 26.

Tia grazia ans procura eir a nus l'occasiun da conservêr noss infaunts a Cristo, e per mez sieu e da sia baselgia da'ls condür a te. *Lit.* 187.

E. B. Si' intenziun era da condür Luther alla dieta. *And.* 95.

E. B. Possa teis spiert sanct am guidar, instruir e condür. *Uraz.* 7.

E. B. Pür lönch davo mezzanot as mettettan ils cuits da Schilana süllas schlittras chi dovaivan condüer ad els e lur regals vers chasa. *Chal.* 1916, 48 *(Cr. Bardola).*

† Ün d'wuss gaia a cundür ilg oter frer,
Als oters uöelg eau inpraschuonerr.
Trav. Jos. (*Dec.* V, 32).

Els il condüettan in la chesa del grand sacerdot. *Menni, Luc.* 22, 54.

L'offiziêl franzes condüet Caprez nel lö, inua il danêr eira zoppô. VII, 354.

Il conductur la condüjet tres las massas del pövel. *Pr. Cud.* 187.

El il condüjet in chesa sia ed il retgnit pü co ün mais tar sè. *Pr. Cud.* 70.

Ünguotta nun condüa pü spertamaing gio dalla via della vardet, co il chaprizi. *Pr. Cud.* 277.

† E. B. Tü condüasch mai pro la gloria. *Der Die Das,* 129.

Els il condüaron avaunt il magistrat. *Robbi, Tes.* 11.

† E. B. Ilümna meis intellet con früttaivla cognoschentscha . . . per desdrür mai svess. *Der Die Das,* 132.

† Aquels chi acumpagneuan Paulum l'g condüsthetten infina ad Athenis. *Bifr.*, *Act.* 17, 15

E. B. Muoth voul dedüer *Bifrun* da *Balfrid* o *Baffro,* ün nom chi vain avant già in documaints del an 920. *Filli,* 4.

Nun ans preoccupain da que chi imnatscha da desdrür nossa felicited. *Tönd.* 164.

E. B. Tü contadin stast schlass sün aigna terra
Sco'l petsch d'montagna eir in ora crüa,
Svess il plü grand flagè del muond, la guerra,
Teis fuond nun po desdrür, be sia früa.
G. Barblan, Poesias, 8

Ün orcan desdrüet 150 abitaziuns. *Clio.* (p. 611).

(Cunfrunta sdrür),

E. B A quaist' idea (cha Bifrun saja stat a scoula a Zürig o a Basilea) m'indüa il fat, ch'el eira gia da 16 ans bain versà nellas doctrinas reformatoricas. *Filli*, 5.

Eau vögl introdür quist' üsaunza in tuot noass pajais. *Pr. Cud.* 125.

E. B. Vergerius ordinet subit da'l introdüer. *And.* 101.

Guerriers romauns sun probabelmaing stôs ils prüms ad introdür nella Helvezia e Rhäzia la cognuschentscha della salüdaivla cretta. *Pr. Cud.* 172.

E. B. L'idea chi predominescha nun ais forsa quella d'introdüer la lavur manuala sco ün ram special della scola, dimpersè d'introdüer il princip da lavur in scola. *D. S.* 1914, 154 *(J. Z. Valentin).*

E. B. Quai füss pussibel cun paca spaisa d'introdüer ün cuors chi trattess dall' istoria da nossa lingua. *Ann.* 1915, 197 *(C. Pult).*

E B. A nus antiva bler plü suvent da non chattar in tschantschond rumantsch il term güst e d'esser obliats da ricuorrer al tudais-ch, co da stovair introdüer ün pled rumantsch nel tudais-ch. *Ann.* 1915, 170 *(C. Pult).*

David as det granda paina per elevêr ed imbellir il culto divin, introdüand tar quel eir musica e chaunt. *J. B.* 52.

E. B. L'intêra maschina ais our d'equilibri, per prodüer la toccanta chalur. *D. S.* 1912, 30.

E. B. Ils sacramaints han lur virtü da prodüer grazias da Jesus Christus, chi ha merità quellas et instituì ils sacramaints per ans las dar. *C. C* 57.

Il grand e magnific bösch da chastagnias prodüa früts pitschens e miserabels. *Pr. Cud.* 11.

† E. B. Prodüa Segner, in meis cour hümiltà. *Der Die Das,* 132.

Lecourbe volaiva recondüer sia divisiun possibelmaing intacta. *Chal.* 1911.

Recondüa'ls nella bratscha da tiéu Bap. *Lit.* 137.

E. B. Specialmaing noms persunals, noms locals, noms da pajais etc. non sun eu plü in cas, in momaints bsögnus, da reprodüer. *D. S.* 1912, 31 *(Cr. Bardola).*

Melavita nun as cognuoscha mezs efficaces da podair sdrür u almain da limitêr il dan, cha la tortrix piniculana causescha als larschs. V, 210.

E. B. Eu vö schdrür ils umans our dalla terra *Porta, Mag.* 43.

E. B. Sdrüer las ouvras da noss babuns. *Pult, Ort.* 1.

† Eau uoelg sthdrür la sabijnscha dels sabbis. *Bifr.*, *1. Cor.* 1, 19.

Per quaist ais apparieu il Figl da Dieu, per sdrür las ouvras del diavel. *Menni*, *1. Joh.* 3, 8.

Sch'eau podess, schi sdrüess eau tuots quaists insects. *Pr. Cud.* 14.

Ün orcan sdrüet darchò intêras vschinaunchas. *Clio* (p. 612).

E. B. Bleras voutas as preschaint' il cas, cha nus stovain tradüer *Fögl*, 1917, 102.

§ 320.

Verbs anomals.

1. Verbs anomals sun verbs irregulêrs chi preschaintan minchün da per sè têlas irregulariteds, ch'els nun as laschan classifichêr cun oters verbs per formêr üna gruppa u categoria da verbs irregulêrs esibind las stessas irregulariteds.

2. Pallioppi divida ils verbs anomals in quatter classas, suainter la desinenza del infinitiv (*Verb*, p. 87). In quaista manièra nomna'l:

Trais verbs anomals della 1a conjugaziun: dêr, fêr, stêr;

ses verbs anomals della 2a conjugaziun: avair, dovair, pudair, savair, stovair, vulair;

ün verb anomal della 3a conjugaziun: esser;

trais verbs anomals della 4a conjugaziun: dir, gnir, ir.

Scu dit nel § 319, haun però duos da quaists verbs ün infinitiv contractô, nempe fêr (lat. *facere*) e dir (lat. *dicere*), da manièra cha lur classificaziun culs verbs della 1a u della 4a conjugaziun as po metter in dubi.

Pallioppi passa suot silenzi l'infinitiv contractô fêr. Davart dir disch el, „ch'a sieu crajer quaist infinitiv saja pü chöntsch ün' assimila-„ziun al verb corrispondent italic dire, cu al primitiv latin dicere, „uschigliö avess el eir portô medem dalla 4a sün la 3a conjugaziun, scu „p. ex. rir, abbreviô da ridere etc."

3. Tuots ils verbs anomals sun almain regulêrs quaunt allas desinenzas persunêlas d'ün medem temp, da manièra cha que basta, per minchün, da savair la prüma persuna del

singular d'ün temp qualunque, per pudair formêr, cullas desinenzas cuntschidas, tuot las otras fuormas da quel temp; p. ex. passô imperfet da fêr: faiva, faivast, faiva, faivans, faivas, faivan; preterit da dir: dschet, dschettast, dschet, dschettans, dschettas, dschettan etc.

Ün' excepziun aintra be per l'indicativ preschaint e per l'imperativ, da sort cha, nellas tabellas seguaintas, quaists temps sun indichôs complettamaing, intaunt cha per ils oters be la prüma persuna sing. del indic. pr. ais indicheda.

4. Avair, esser, gnir, stêr ed ir sun verbs ausiliêrs. Tabellas da conjugaziun per quaists verbs as chattan p. 463 fin 475. Mera eir § 278 bis.

5. Nel § 285, rem. 2 f (p. 567) ais gia steda constateda l'influenza, cha dovair ed avair haun gieu süllа conjugaziun dels oters verbs ausiliêrs da möd. Scha passains uossa in revista l'insembel dels verbs anomals, schi pudains cunstatêr, cha simils fenomêns s'haun produüts tar squasi tuots, e ch'ün' importanta part da lur anomalias provegnan güsta dall' influenza cha'ls üns haun gieu süls oters.

L'exaimpel il pü frappant spordscha la consonanza ch'esibeschan las 9 fuormas daun (da dêr), daun (da dovair), faun, haun, paun, saun, staun (da stêr), staun (da stuair), vaun. Scha congualains quaistas cullas fuormas latinas correspondentas: dant, debent, faciunt, habent, possunt, sapiunt, stant, stopent (suppost latin vulgar, mera p. 567), vadunt, schi stuains arcugnuoscher, cha be la forza dell' analogia, l'attracziun irresistibla da tschertas fuormas verbêlas, ho pudieu transfurmêr tuot quaista diversited in ün sulet sun: -aun. Ad ais vaira, cha daspêr daun = debent avains auncha, e pü frequaintamaing: dessan; daspêr staun = stopent avains: stöglian. Tuottüna peran daun e staun da gnir druvôs da pü in pü, ed eir

sainza quaistas duos fuormas ans restan auncha set, esibind la consonanza in questiun.

Similmaing nun as laschan las 8 consonanzas in do, fo, ho, po, so, sto (da stêr), sto (da stuair), vo (latin: dat, facit, habet, potest, sapit, stat, stopet, vadit) u las 7 consonanzas in dest, est, fest, hest, sest, stest, vest (latin: das, es, facis, habes, sapis, stas, vadis), simplamaing explichêr tres las ledschas foneticas ladinas. Eir co stuains admetter l'influenza dell' analogia. (Davart las consonanzas in dun, sun, stun, mera p. 496—497).

Meglinavaunt sun las fuormas stögl, stöglian e tuot il conjunctiv del preschaint da stuair: stöglia, stögliast etc. imitaziuns (analogias) dellas fuormas correspondentas da vulair.

Scu coïncidenzas etimologicas (p. 54—58) sun da manzunêr:

Indic. pr.:	dains, dais, daun	da dêr e da dovair
	stains, stais	da stêr e da stovair
Indic. imperfet:	daiva, daivast etc.	da dêr e da dovair
	staiva, staivast etc.	da stêr e da stovair
Conj. imperfet:	dess, dessast etc.	da dêr e da dovair (mera p. 1061)
	stess, stessast etc.	da stêr e da stovair

6. Ils singuls verbs anomals:

a) **Dêr**; dand; dô, deda.

Indic. pr.: Dun, dest, do, dains, dais, daun

Imperativ: Do, ch'El detta, dain, dè, ch'Els dettan

Oters temps analitics: Detta; daiva, dess, det, darò (daregia)

(† Las stessas fuormas chattains già tar Bifrun).

Ils cumposts da dêr sun: s'addêr, ardêr, circundêr, surdêr.

Els vegnan conjugôs scu dêr, arsalvô cha circundêr vain pü chöntsch trattô scu verb augmentativ; dimena, daspêr circundun, circundest, circundò etc. pü suvenz: circundesch, circundeschast, circundescha etc., u perfin talvoutas scu ün verb regulêr della prüma conjugaziun (exceptuô però per la 1a pers. del ind. pr., chi tuna adüna u circundun u circundesch): circundast, circunda, circundains, circundais, circundan etc.

La patruna amaiva d'as circundêr cun notabiliteds literarias. *Tönd.* 468.

Tres la sumgentscha da sia colur con la natüra, chi la circondescha, vain la ravulauna protetta da sieus inimihs. IV, 78.

Las testas corunedas vegnan saimper impedidas tres quels chi las circundeschan, da metter in execuziun grandas ideas. *Tönd.* 445.

Bels prôs circondeschan Andeer. IV, 55.

E. B. Dieu ils circundescha cun benedicziun. *Porta, Mag.* 32.

E. B. Ch'El as fetscha strada tras tuots ils mürs chi circondeschan il rai. *Luzzi* 21.

Ils ses stamins (della minchületta d'utuon) circondeschan trais stils. V, 186.

Bgeras imegnas tristissimas am circondan intuorn. *Tönd.* 294.

× **Rem. 1.** In lingua latina formaiva dêr (dare) sieu preterit (perfet sintetic) cun reduplicaziun, istess scu stêr (stare): dedi, steti (in cumposts: -didi, -stiti); probabelmaing haun quaistas fuormas indirectamaing, tres l'italiaun, dô andit allas desinenzas da nos preterit: -et, ettast etc (-it, ittast etc.). Tar Bifrun sun quaistas desinenzas auncha fich rêras e limitedas a pochs verbs. Per quellas druvedas uschigliö da Bifrun, mera p. 594.

Rem. 2. Per la coincidenza etimologica dellas fuormas dains, dais, daun; daiva etc, det etc. dess etc. cun quellas corrispondentas del verb dovair, mera p. 1060—1061

Rem. 3. Per la coïncidenza fonetica traunter d'ho, d'haun e do, daun mera p. 484—485.

Rem. 4. Davart l'adöver dell' expressiun unipersunêla que do (a do) = *es giebt, il y a*, mera p. 485.

Infinitiv:

A vos bap ho plaschieu da dêr a vus il reginam. *J. B.* 106.

Tuot que cha tü dumandast a Dieu vain Dieu at dêr. *Menni, Joh.* 11, 22.

E. B. Non am dar molestia. *Biblia E. B., Luc.* 11, 7.

As surdêr al prossem. *Robbi, Tes.* 48.

† Es forza alchiün hum d'uus, quael schi sês filg dumanda paun, ch'el uigna à dêr agli üna pedra? *Bifr., Matt.* 7, 9.

† E. B. Eug sun pechiader, co m'dasck eug dar à Dieu? *Abyss* II, 75.

Indicativ preschaint ed imperativ:

Eau dun gugent ün bel regal. *Nadêl* 1, 13.

Eau dun testimoniaunza a pitschens e grands. *J. B.* 161.

E. B. Quaista declaranza nun dun eu. *Luzzi*, 13.

E. B. Quant bod cha meis successur, il nouv Vicari, arriverà, schi surdun eug la baselgia. *Chal.* 1824, II, 16.

Eau accept cun recognuschentscha que cha tü am dest. *D. S.* 1912, 196.

Staungel della lavur at surdest al dutsch sön della not. *Kirchen*, 10.

E. B. O Dieu da buntà! tü'ns dast ün ann d'abundanza. *And.* 123.

La buogli' ans do la mamma. *D. S.* 1911, 10.

A do (p. 485) dis nella vita, dals quêls ün sto dir: Els nun am pleschan. Mo a do eir qualchosa, e que gescha nella

pussaunza del umaun svessa, a d o qualchosa, tres il che el po adutschir il calisch amar, il quêl al vain spüert. *Ann.* XII, 239 *(Gredig).*

Ebbain, che d o q u e (p. 485), Marta? *Tönd.* 226.

E. B. Q u a i d a (p. 485) Zitats uschè grandas, chi contegnen plü chasas e glieud co 100 comüns insembel. *Porta, Mag.* 27.

E. B. E nun d a (p. 485) rösas sainza spinas. *Porta, Mag.* 127.

E. B. Eir scha al pè del Flüela s'imprendaiva discrettamaing tudais-ch, schi d a j a (= dà que, p. 485) tantüna vi e na buochs linguistics. *Fögl* 1911, 5.

Que ch'eau he da La comunichêr, nun s'a d d o ad üna festa da bal. *Tönd.* 67.

Nus ans s u r d a i n s a te. *Lit.* 93.

Ipocrits, vus d a i s la deschma della menta etc., ed interlaschais las chosas pü importantas della Ledscha, la güstia e la misericordia e la fè. *Menni, Matt.* 23, 23.

Ils vegls (utschels) d a u n als giuvens las prümas lecziuns nel svolêr. V, 213.

Tres la famina las populaziuns as s u r d a u n saimper pü alla desperaziun. *Fögl* 48, 33.

† Mu scodün quael chi baiua da louua, quaela ch'eau d u n agli, nu uain ad hauair sait in aeterna, mu l'ouua quaela ch'eau d u n agli, duainta in el üna funtauna. *Bifr.*, *Joh* 4, 14.

† Et in aquella guisa cura che tü d a e s almousna, schi nu uigna sunô cun tübas auaunt te. *Bifr.*, *Matt.* 6, 2.

† Tü d ê s t pouchia hunur à Dieu. *Bifr.*, *Rom.* 2, 23.

† Mês bab d ò à nus l'g uair pann da schil. *Bifr.*, *Joh.* 6, 32.

D o 'm da baiver. *Menni, Joh.* 4, 7.

D o m tias chammas saunas. *Pr. Cud.* 56.

E. B. D a 'ns da di in di nos pan d'imminchadi. *Biblia E. B.*, *Luc.* 11, 3.

Ch'el smunta e'm d e t t a que chia'l ho. *Pr. Cud.* 56.

Surdè vus stess a Dieu. *Menni, Rom.* 6, 13.

De'm ün po d'paun. *Pr. Cud.* 48.

† Do à mi da baiuer. *Bifr., Joh.* 4, 7.

† Schi tês inimich ho fam, schi dolg da mangiêr: sch'el ho sait, schi do agli da baiuer. *Bifr., Rom.* 12, 20.

† Dalg tschiel et terra Omnipotaint Dieu,
Dom grazchia da cumplir lg perpoest mieu.
Trav., Müs, 1—2 *(Dec.* V, 1).

† E. B. Dain üna oelgiada sün la coelestiala Patria. *Abyss,* II, 77.

† Daed a scodüni (p. 127) aque chi es dbit: a chi daia hauair arēsla, dêd arèsla, a chi daia hauair dazci, daed dazzi, a chi hunur, dęd lhunur. *Bifr., Rom.* 13, 7.

† Giain e cumprain paun, & dain ad els che mangien. *Bifr., Marc.* 6, 37.

Oters temps:

Vulais cha eau as detta liber il raig dels güdevs? *Menni, Marc.* 15, 9.

Vus crajais, chi detta (p. 485) strias e striuns? *Ann.* 3, 292.

Sajast a temp d'ün anim benevol vers tieu adversari. acciò l'adversari nun at surdetta al güdisch, e'l güdisch at surdetta al mess, e tü vegnast miss in preschun. *Menni, Matt.* 5, 25.

† Eau uoelg che tü bainbod dettas a mi in üna bêsla l'g chio da Johãnis Baptiste. *Bifr., Marc.* 6, 25.

† Dieu detta sia grazia. *Pleds (Dec.* V, 474, 8).

† Et saias tals, che uus nun dettas üngiün sckiandel. *Bifr., 1. Cor.* 10, 32.

Ella nun as daiva gio cun nus lavuraints. *D. S.* 1911, 37.

Üngüna possibilted da sclarir la s-chürdün, chi circondaiva nus e'ls povers disfortünôs. *Tönd.* 337.

Ils sains dettan del chô. *D. S.* 1912, 54.

E. B. Homens virtuus dettan al stadi roman stupendas ledschas. V, 16.

Il Segner det il Paradis per abitaziun ad Adam ed Eva. *J. B.* 2.

Ün crastiaun implantet üna vigna, e la circondet con üna saiv. *Menni*, *Marc.* 12, 1.

El as surdet totêlmaing a sieu displaschair. *Pr. Cud.* 66.

† Herodiades det l'g chio da Johannis à sia mamma. *Bifr.*, *Marc.* 6, 28.

† Els dettan agli da baiuer aschaid mastdô cun fêl. *Bifr.*, *Matt.* 27, 34.

Que dess da discuorrer. *Ann.* 30, 194.

Aise traunter vus ün crastiaun, il quêl, scha sieu figl al dumandess paun, al dess üna peidra? e sch'el dumandess ün pesch, al dess üna serp? *Menni, Matt.* 7, 9—10.

E. B. Eu savess gra a tuots quels chi as dessan la paina da legier cun attenziun quaistas mias ideas, da ponderar ün pa lasura, scha nossa ortografia officiala . . . nun ha dabsögn d'üna pitschna correcziun. *Pult, Ort.* 8.

† Alchiüns dian che lefmang pudess eau fêr bgiers fals in la sanchia scritüra, quaels chi dessan ün grand dan ad aquels chi la ligiessen. *Bifr.*, *Pref.*

† L'g filg del hum nun es gnieu, per che uigna seruieu à si, dimperse par ch'el seruis, & des sia uitta in spendrischun par bgiers. *Bifr.* *Marc.* 10, 45.

† E. B. Usché loeng chia el la felicitad dal amur po havair, schi dess el, sco Adam, il paradis per ün pom. *Abyss*, I, 82.

Et il påun, ch'eau darò, ais mia charn, ch'eau darò per la vita del muond. *Lit.* 142.

Eau al darò que chia d'he eau. *Pr. Cud.* 56.

Cura cha Beatrix cumainza a tschantschêr la daregia eau üna bonna inglaisa. *Tönd.* 99.

Her avettans nus üna chalurusa battaglia — que and darò (p. 485) üna lungia lista da morts. *Tönd. 47.*

Dieu am darò la forza. *Pr. Cud.* 55.

Ün' interessanta sedutta darò que (p. 485) sgür. *D. S.* 1908, 85.

Gerundi e particip del passô.

Avaunt poch temp alvet sü Tenda, s'dand our per ün grand hom. *Menni, Act.* 5, 36.

El as drizzet sü in sez, dand della bratscha. *D. S.* 1912, 46.

† Petrus in la prümma epistla suot num da Babijlon fiürêlmang dant ad inclijr Roma. *Bifr., Hieron. Marc.*

† Dant pardütta. *Bifr., Act.* 26, 22.

Il dücha avaiva dô ün salvcondot formêl. *Chal.* 1912, 51.

Dallas chosas preziusas, cha Abraham l'avaiva dô, pigliet Elisa duos manigls d'or. *J. B.* 11.

Il creatur ans ho dô vi a nus svess ün model del uorden. *Pr. Cud.* 289.

E. B. Sün ün signal, chi fo dat, s'movet il cumpagnamaint. *And.* 118.

E. B. Il pövel s'avaiva ardat all' oziusità. V, 23.

Tü hest surdô ils mêlfattuors in mans della güstizia. *Pr. Cud.* 36.

Tü m'hest surdô tschinch talents. *Menni, Matt.* 25, 20.

Cun l'eguaglianza confessiunêla eira eir deda l'uniun politica della Svizzra. *Chal.* 1921, 55.

La perforaziun del Gotthard gnit surdeda l'an 1871 al indschegnêr Louis Favre. IV, 38.

Nus essans circondôs dappertuot d'inimihs. *Tönd.* 299.

E. B. Ils chastels dels Reziers eiran be repars da terra, crappa e laina, circondats dad ün profuond fossal. V, 8.

Quaists eiran ils senchs, chi mettaivan lur mauns pietusamaing insembel, adozand lur testas circondedas dall' aureola splendurainta. *Tönd.* 340.

† Et alchiüns haun dô mascledas in sia fatstha dschant: ingiuuina à nus Christe, chi es aquel chi t'ho dô? *Bifr., Matt.* 26, 67—68.

† A mi es dêda tuotta pusaunza in schil. & in terra. *Bifr., Matt.* 28, 18.

b) **Fêr**; fand; fat, fatta; p. pr. mera p. 934 e 1060.

Indic. pr.: Fatsch, fest, fo, fains, fais, faun.

Imperativ: Fo, ch'El fatscha, fain, fè, ch'Els fatschan.

Oters temps: Fatscha; faiva; fess; fet; farò (faregia).

† Tar Bifrun: Fêr; faschiand-faschand, fat, fatta.

Fatsth, fês(t)-faes(t)-fęs(t), fò, faschains-fains, faschais-[fais], faun.

Fò, faschè.

Fa(t)scha; fa(t)schaiva (terza pers. pl. eir: faiven); fa(t)sches; fa(t)schet.

× Fêr (lat. facere) ho pers, in squasi tuot la conjugaziun il sibilant del tschep (intaunt cha dir l'ho conservô, mera i). Gia nel XVI[evel] tschientinêr chattains, daspêr faschains, faschais: fains, fais; daspêr faschaiva, faschaivast etc.: faiva, faivast etc.: daspêr faschet etc.: fet etc. Nella conjugaziun da noss dis s'ho conservô il sibilant be in fatsch (1a pers. del ind. pr.), nel conjunctiv pr. e nellas „fuormas da politezza" del imperativ.

Scu cumposts da fêr sun da manzunêr: s'affêr, assuefêr (def.), bainfêr (def.), as confêr, cuntrafêr (cunterfêr, contrafêr), disfêr, mêlfêr (def.), refêr, satisfêr (italianisô: soddisfêr), sfêr, stupefêr, suffiziaint (def., mera p. 1060), surfêr.

Infinitiv:

Moses fet eir fêr l'archa della lia. *J. B.* 34.

Quel chi so fêr il bön e nun fo, ho pchô. *Menni, Jac.* 4, 17.

S'assuefêr alla lavur. *Pall.* 1, 71.

Mia opiniun in reguard allas guerras nun podaiva mê pü as confêr con quella d'ün militêr. *Tönd.* 66.

Eau cumanzet a disfêr il paquet. *Tönd.* 76.

Ün tschert partieu traunter ils docts nun po as disfêr da veglias teorias. *Tönd.* 85.

Que nun eira sufficiaint per pudair satisfêr a'ls bsögns da prüma necessitêd. *Robbi, Tes.* 10.

E. B. Bel aise, a lodar e far psalms a nos Deis. *Biblia E. B., Ps.* 147, 1.

† Chi sò fêr indret ne fo, aquel es culpaunt da pchiô. *Bifr., Jac.* 4, 17.

† Avaunt me he eau agliô da quintêr
Quaunt la guerra ans ho duos ans do da fêr.
Trav., Mûs 5—6 *(Dec.* V, 1).

† Faer ün bell dun. *Pleds (Dec.* V, 471, 10).

Indicativ preschaint ed imperativ:

Amih, eau nun at fatsch tüert. *Menni, Mntt.* 20, 13.

Che vita fatsch eau daspö ün' ura! *Grand, Chapè* 53.

E. B. Con quistas meditaziuns fetsch la conclusium da quist ann. *Chal.* 1824, II, 23

Cotrês fest ün grand tüert. *D. S.* 1911, 46.

Che fest tü cò, Elias? *J. B.* 64.

Il barba fo a savair, cha sieu temp da servezzan saja bod a fin. *D. S.* 1912, 60.

Quell' externaziun nun as affo brich per ün colonnel. *Tönd.* 89.

Che fains uossa cul mammon? *D. S.* 1911, 50.

Nus fains tuots duos pretaisa da quel prô. *Pr. Cud.* 51.

A nu's fais ün' ideja, in che anguoscha cha sun. *Ann.* 30, 182.

Co vo que in üna buna scoula? Co sun ils infaunts in quella? Che faune intrand in scoula? *Pr. Cud.* 151.

Ma nus savains, cha'l güdizi da Dieu vain sur quels chi faun têlas chosas. *Menni, Rom.* 2, 2.

Bap perduna'ls, perchè els nun saun che ch'els faun. *J. B.* 137.

Eir ils massêrs sfaun our lur marendas. IV, 58.

Las explicaziuns da mia duonna non am satisfaun. *Grand. Chapè* 94.

E. B. In general as confan las explicaziuns da Bifrun davart la preparaziun da painch, chaschöl e schigrun amò colla metoda d'hoz in di, inua ün non ha ingüna senneria. *Filli,* 11.

Sentimaints uschè sulvedis nun as confaun mê pü a nos stedi da cultura. *Tönd.* 389.

E. B. Els dischan, ma non fan. *Biblia E. B., Matt.* 23, 3.

† Ner eau uoelg dir a uus cun che authoritaed eau fatsth aquaistes chioses. *Bifr., Marc.* 11, 33.

† Per che tü fes aquellas proepias chioses. *Bifr., Rom.* 2, 1.

† Et paisast tü, quael chi güdichias, aquels chi faun tal chioses, & fêst er tü aquellas proepias, che tü uignas ad amütschêr uia l'g güdici da Dieu? *Bifr., Rom.* 2, 3.

† Cura che tü fest almousna, schi nun sappia tês maun snister, aquè chi fo tes maun dret. *Bifr., Matt.* 6, 3.

† La tia fauella t'fò appalais, *Bifr., Matt.* 26, 73.

† Faschains dime la lescha uauna par la fè? *Bifr., Rom.* 2, 30.

† E. B. Scha nus quels duns corporals malnüzamaing disfain, schi vain tschunc gio eir ls duns spirituals. *Abyss,* II, 86.

† Uus faschais toerd. *Bifr., 1. Cor.* 6, 8.

† Perchè faschais uus aquè? *Bifr., Marc.* 11, 3,

L's parzuras nun sun in temma ad aquels chi faun bain, mu ad aquels chi faun mêl. *Bifr., Rom.* 13, 3.

Accomplida lur cuorsa terraina, fo ch'els mouran la mort del güst. *Lit.* 165.

O, cher liun, fo'm grazia per quista vouta, ed eau at sarò recognuschainta per tuot mia vita. *Liun-Klainguti*, 24.

E. B. Fa, tü bun bap, cha nus ns' meldran. *And.* 123.

O fain eir nus plaschair a nos bap! *Pr. Cud.* 5.

Preparè la via del Segner, fè drettas sias semdas. *Menni, Marc.* 1, 3.

Fè penitenza, perchè il reginam del tschêl ais ardaint. *J. B.* 88.

Fè 'ls gnir têls inimihs cha's sgrifflan our ils ögls. *Iwan* 2.

E. B. Fat früts degns della penitenza. *Bib ia E. B., Matt.* 3, 8.

E. B. Non farai seguond lur ouvras. *Biblia E. B., Matt.* 23, 3.

† Fo aque chi es bain. *Bifr., Rom.* 13, 2.

† E. B. Fa mai observar tia ledscha. *Der Die Das,* 132.

† Et cura che uus uraes, schi nu fasche bgier plêds. *Bifr., Matt* 6, 7.

† Faschè la proua da uus suessa. *Bifr*, *2. Cor.* 13, 5.

† Parderschè la uia dalg signer, & faschè drettas las sias semdas. *Bifr., Marc.* 1, 3.

Oters temps:

Che volais ch'eau fatscha cun quel, cha vus nomnais il raig dels Güdevs? *Menni, Marc.* 15, 12.

Mia spaisa ais ch'eau fatscha la volunted da quel chi m'ho tramiss. *J. B.* 101.

Maria pissererò bain, cha tü fatschast ün po pü bella parada. *D. S.* 1911, 64.

E. B. Che giavüscha el auter, co cha tü fetschast quaei chi es dret? *Porta, Mag.* 140.

Tuot que vus volais, cha la glieud fatscha a vus, que fè eir vus ad els. *Menni, Matt.* 7, 12.

Il barba fo a savair ch'el fatscha quint da turnêr a chesa *D. S.* 1911, 60.

Ed eau rov Dieu, cha vus non fatschas üngün mèl. *Menni, 2. Cor.* 13, 7.

† Che uuost ch'eau fascha a ti? *Bifr., Marc.* 10, 51.

† Chi ho dô a ti aquaista authoritaed, che tü faschas aquaistas chioses? *Bifr., Marc.* 11, 28.

† Ne er s'inuida üna liüsth et s'metta suot ün stêr, dimpersè sur ün chiandalijr, par ch'ella fatscha liüsth à tuots aquels chi sun in chesa. *Bifr., Matt.* 5, 15.

† Rabbi elg es boen nus fatschen trais chiamanas. *Bifr., Marc.* 9, 5.

† Tres aque arou eau uus che uus fatsches, che la chiaritaed uaglia in el. *Bifr., 2. Cor.* 2, 8.

Guai a chi nun faiva percumand! *Chal.* 1922, 59.

Il travestimaint s'affaiva stupendamaing cun tuot il spiert medioevêl della ceremonia. *Tönd.* 110.

L'astella cha'l magistrat avaiva chattô s'confaiva per coprir que chi manchaiva al bastun del mess. *Pr. Cud.* 38.

Cu as confaiva quaist segn da vita col silenzi da mort chi regnaiva? *Grand, Chapè* 55.

Ils Schvizzers faivan gugent servezzan per il papa. *Med.* 9.

In quella contredgia eiran pastuors chi faivan guardia intuorn lur scossas. *J. B.* 85.

† Herodes tmaiua Johannem, & l'g hauiand udieu, schi faschaiua el bgierras chioses. *Bifr.*, *Marc.* 6, 20.

† Üna granda quantitaed d'lieud, quaels hauiand udieu aque chel fatschaiua, uennen tiers el. *Bifr.*, *Marc.* 3, 8.

† Er l's parzuras dels sacerdots faschaiuen giamgias del. *Bifr.*, *Matt.* 27, 41.

† Pastgua era üna festa chi faschaiuen l's Jüdeaus cura chels eran in Egipto cū l'g agnilg. *Bifr.*, *Matt.* 26, *Ann.*

La damaun zieva fet eau mieu fagot. *D. S.* 1911, 38.

Ed ella get e fet a savair a quels chi eiran stộs cun el. *Menni, Marc.* 16, 10.

La duonna da Lot contrafet al comand del Segner. *J. B.* 9.

El dischfet sa facultà vivand daschütlamaing. *Porta, Mag.* 98.

E. B. L'exercit dels Caldeers disfet la müraglia da Jerusalem. *Porta, Mag.* 82.

Ils discipuls fettan, sco Gesu als avaiva ordinô, *Menni, Matt.* 26, 19.

Tuots il homens in Appenzell fettan üna secreta allianza. *Pr. Cud.* 209.

† Tadle chie faschiet Johann Jacom de Medicis,
Nun di per cusailg da chi chia füs.
Trav., *Müs*, 43 (*Dec.* V, 2).

Nun hauais mae lijt, aque chi f a s c h e t Dauid? *Bifr*, *Marc*. 2, 25.

Alhura sun araspôs l's parzuras dels sacerdots, & l's scriuaũns & f a t s c h e t t e n cuselg, co chels pigliessen Jesum. *Bifr.*, *Matt.* 26, 3.

Et l's discipuls f a s c h e t t e n da co che Jesus hauet ad els hurdanô. *Bifr.*, *Matt.* 26, 18.

Eau craj cha f e s s bod megl da nu'm maridêr. *Ann.* 30, 190.

Pervia da que lò nun am f e s s üngüns pissêrs. *Ann.* 30, 183.

Tü f e s s a s t il megl da telegrafêr, cha tü vest alla nozza. *D. S.* 1911, 17.

Il vegl la stordschess il culöz, sch'ella f e s s opposiziun. *D. S.* 1911, 36.

Vus f e s s a s megl da'l purtêr. *Liun-Klainguti*, 12.

† Et schi bain f a s c h e s bsüng ch'eau muris cun tè, schi nun t'uoelg eau sthnaiêr. *Bifr.*, *Matt.* 26, 35.

† Auns co che s' f a s c h e s la pastqua schi in uerquant dis nus mangieua paun cun aluamaint. *Bifr.*, *Matt.* 26, *Ann.*

† E. B. Non brunclar incunter il Segner, sco chia quel t' f e s s tort. *Abyss*, IV, 257.

† Et ls scriuauns & l's parzuras dels sacerdots scherchieuan cun che moed ch'els l'g f a s c h e s s e n murir. *Bifr.*, *Marc.* 11, 18.

† Mu el scumandeua fick ad els, chels nun l'g f a s c h e s s e n appalais. *Bifr.*, *Marc.* 3, 12.

Di alla Signura, ch'eau f a r e g i a la ronda secretta con te a vair scha clapessans tscherts melfattuors. *Grand, Chapè* 40.

Per fortüna cha sun cò eir eau, chi't f a r ò bain maridèr la cusdrigna. *Ann.* 30, 185.

Eau'l f a r e g' üna pajaglina sün l'otra per gnir pü bod a bröch. *Pall.*, *And.* 16.

Tü f a r o s t que invidas, ma hegiast pazienza. *D. S.* 1911, 64.

Dieu f a r ò multiplichêr grandamaing tia descendenza. *J. B.* 10.

Gerundi e particips:

Streda fand, dschet Isac: Mera la laina ed il fö, ma inua ais l'agnè per il sacrifizi? *J. B* 9.

E. B. Maister, fand che vegn eu ad ertar la vita eterna? *Biblia E. B., Luc.* 10, 25.

† L's Jüdeaus faschand forza à la chiesa da Jasonis, scherchieuen dals mnêr oura agli poeuel. *Bifr., Act.* 17, 5.

† Et l's pastuors eran chi uaglieuan faschãd guardia a lur muaglia. *Bifr., Luc.* 2, 8.

† Scodün boesthc nun faschiand bun früt uain a gnîr tagliô giu. *Bifr., Luc.* 3, 9.

† Per chè nus nun ischẽ sco bgiers faschiand marchiantia dalg pled da dieu. *Bifr., 2. Cor.* 2, 17.

La frequentaziun del institut ais quaist an fich satisfacenta. *Fögl,* 65, 64.

Que nun eira sufficiaint. *Robbi, Tes.* 10.

† Eau nu sun sufficiãt (in oters lös: sufficiaint, plur. sufficiains). *Bifr., Marc.* 1, 7.

Ma quel nun ho fat üngün mêl. *J. B.* 137.

El nun ais assuefat al fraid. *Pall.* 1, 71.

E. B. Seis öls eran tuorbels, sia figüra disfatta. *And.* 120.

E. B. Ils infaunts d'Israel han disfat teis utêrs. *Porta Mag.* 73.

Eau guardaiv' intuorn stupefatta. *Tönd.* 346.

Tuot stupefats turnettan els a chesa. II, 39.

† Et siand gnieu la damaun, schi haun fat cuselg l's parzuras dels sacerdots. *Bifr., Matt.* 27, 1.

† Ella ho fat üna bũa houra uia à me. *Bifr., Matt.* 26, 10.

† Johannes hauaiua sia uesckimainta fatta our d'peaus dels chiamels. *Bifr., Matt.* 3, 4.

c) **Dovair**; doviand; dovieu.

Indic. pr.: { Dess, dessast, dess, dessans, dessas, dessan
(Daj), dajast, daja, dovains-(dains) dovais-(dais), dajan-(daun)

Imper.: nun exista.

Oters temps: Daja-(dess), dovaiva-daiva, dovess-(dess), dovet-(det), doverò-(doveregia).

† Tar Bifrun: Duyair; daviand; [duvieu]

Dai(a), daias(t), daia, daian(s)-daien(s)-dain(s), daias, daian-daien

[Daja]; daiva; des

Dovair ais sinonim da stovair, ma d'ün adöver bgerum main frequaint. Sieu infinitiv vain pustüt druvô scu *substantiv*.

× La prüma seria da fuormas indicheda per l'indic. pr. ais propriamaing il conjunctiv del imperfet contractô: dess etc. per dovess etc. Tar Bifrun ais dess auncha be conjunctiv del imperfet. Tuottüna as chatta l'adöver da dess, scu indic. preschaint, gia nel XVI[evel] tschientinêr (p. ex. nella *Guerra da Müs* e nel *Abyss del Aeternitat)*. La seguonda seria surindicheda per l'indic. pr. vo sparind; la prüma persuna ais gia uossa our d'üs.

Las fuormas na contractedas del imperfet (indic. e conj.) e del preterit sun relativmaing nouvas, sainza dubi resüstedas suot l'influenza italiauna.

Rem. 1. Davart tschertas coincidenzas cun fuormas da dêr mera Nr. 5.

Rem. 2. Nel § 278 bis (p. 484—485) ais stô expost in che manièra cha l'appariziun d'ün **d** eufonic ho prodüt üna confusiun traunter d'ho (avair) e do (dêr). Possibelmaing ais l'istess fenomên responsabel per la fuorma daun, chi nun füss allura oter cu d'haun.

Effectivamaing ho avair, seguieu d'ün infinitiv cun da, la significaziun da dovair, stovair (mera p. 537—538):

Che sforzs da memoria cha'd haun da fêr ils povers infaunts franzes ed inglais per tgnair ad immaint tuot las fantasias dell' ortografia! = Che sforzs cha daun fêr ils infaunts etc.

Per intaunt però pera l'adöver da daun (per dajan u dessan) d'esser relativmaing rêr, cumbain ch'el vo s'augmentand.

Rem. 3. Il fat, cha, daspêr il conjunctiv del imperfet na contractô (dovess etc.), la fuorma contracteda, dess etc., ho continuô a gnir dru-

veda nella funcziun d'ün conj. del imperf., po in tscherts cas svagliêr dubis quaunt all' interpretaziun da quaista fuorma contracteda. Avains p. ex. nel vers seguaint ün conj. del imperfet u ün preschaint:

Dir manzögnas nun as dess
Ne ad oters ne a se stess?
Liun-Klainguti, 7.

Infinitiv:

Fo tieu dovair da contin, e nun avair pissêr per tieu destin. *Pall., Diari dellas Gemmas.* Citô da *Pall.* 1, 254.

Eir per parte dels pitschens ais dovair, da pigliêr sü in bain las admoniziuns della fradlaunza pü veglia. *Pr. Cud.* 58.

Que eira mieu dovair. *Pr. Cud.* 126.

Indicativ preschaint ed imperativ:

Dess eau saglir our da fnestra? *Ann.* 29, 93.

Eau d-he imprens ourdadour üna stupenda poesia. Dessa (p. 375) la declamêr? *Ann.* 30, 188.

Che bain dess eau fêr, per avair la vita eterna? *Menni, Matt.* 19, 16.

Rösin, Rösin — 'nua dess eau ir? *Ann.* 16, 259.

Ma Dieu dschet ad Eva: „Tü dessast esser suottamissa a tieu marid". Ad Adam però dschet el: „Cun staint e fadia at dajast nudrir dals früts della terra. *J. B.* 4.

Tü dajast tmair il Segner. *J. B.* 34.

Sco tü hest dô perdütta da me a Gerusalem, uschè dessast tü dêr perdütta eir a Roma. *Menni, Act.* 23, 11.

Imminchün d'els daja comunichêr lur intenziun a glieud da confidenza. IV, 13.

Per chastih daja il pövel d'Israel viagêr quaraunta ans pel desert intuorn. *J. B.* 35.

E. B. Dess qualchaussa esser impossibel a Dieu? *Porta, Mag.* 46.

La serp dess as struzchêr sün terra. *J. B.* 3.

L'uvais-ch Tello dess avair fabrichô la baselgia catedrale sül Hof. *Pr. Cud.* 180.

Üna prescripziun, chi'ns disch, que cha nus dessans fèr e laschêr, ais üna ledscha. *Pr. Cud.* 146.

Que nun ais a me cha dovais voassa deliberaziun. *Robbi, Tes.* 51.

Vus dessas giodair. *D. S.* 1911, 45.

Albrecht comandet als uffiziants da Zug e Luzern, ch'els dessan intrêr in trattativas culs abitants dellas Forestas. IV, 6.

Ils nouvs amihs della lia dajan eir prestêr güramaint. IV, 13.

Ils conlavuraints dajan passêr ün bel di. *D. S.* 1911, 50.

Vainch assagls dajan esser stôs respints. *Ann.* 30, 14 *(Gianzun).*

Armedas stablas nun dajan pü exister cul temp. *Tönd.* 444.

Già al temp da Carl il Grand dessan s'avair stabilieus in Rhätia Signuors nöbels della Svevia e Franconia. *Pr. Cud.* 180.

Siand cha ils infaunts nun saun auncha bger, schi che dessane fêr? *Pr. Cud.* 151.

† Et Herodiades giet oura & dis à sia mamma che dai' eau agragiêr? *Bifr., Marc.* 6, 24.

† Maister bun, che bain daia eau fêr, ch'eau hegia la uitta aeterna? *Bifr., Matt.* 19, 16.

† Tü nun daias apruêr l'g signer deus. *Bifr., Matt.* 4, 7.

† Tü daias adurêr l'g signer tes deus. *Bifr., Matt.* 4, 10.

† Chi ho uraglias par udìr, daia udìr. *Bifr., Marc.* 7, 16.

† Da te scodün' oura dess gnir cumãzeda,
Par havair bun Metz et Meildra glivreda.
Trav., Mñs. 3—4 *(Dec.* V, 1).

E. B. Babylon dess esser statta la plü granda da las citats suot'l solai. *Abyss,* III, 50.

† E. B. Ogni scritüra d e s commanzar con ün Bustab grond; mà nella continuaziun della scrittüra d e s s e n ils plaeds commenzar con bustabs ordinaris. *Der Die Das*, 127.

† Es è licit à dêr la rensla agli Caesari, ù schi, ù nun? d a i a n s dêr: ù nun dêr? *Bifr.*, *Marc.* 12, 14.

† El ho mis la sia uitta par nus, & nus d a i n metter las uittas par l's frars. *Bifr.*, *1. Joh.* 3, 16.

† Che d a i n s fêr, à fêr las houres da dieu? *Bifr.*, *Joh.* 6, 28.

† Christus cumanda che nus d a j e n tgnair quint dals pitsthens, per che da tals saja l'g ariginam da Dieu *Bifr.*, *Pref.*

† Nu sajas pissirus dschant: che d a i a n s mangier, ù che d a i a n s baiuer, ù cun che n's d a i a n s uestijr. *Bifr.*, *Matt.* 6, 31.

O t e r s t e m p s:

E. B. Il rai dschet, cha uossa saja oura collas nozzas, e ch'el d e s s a vair dad esser our città amò avant saira. *Barblan, Par.* 17.

E. B. Il landamma da Clostra scrivet al cuvi da Susch cha tal e tal di vegna aint ün dels lur colla somma pattuida e ch'el d e s s a vair d'esser a chasa per suotascriver la retschevüda. *Barblan, Par.* 56.

Il temp s'avicinaiva, ch'el d o v a i v a gnir pigliô sü in tschêl. *Menni*, *Luc.* 9, 51.

E. B. Cert quaist ais il profet chi d u v e i v a gnir in il muond. *Porta*, *Mag.* 96.

Mo alchüns Güdevs d'Asia m'haun chattô, ils quêls d o v a i v a n comparir avaunt te e m'achüsèr. *Menni, Act.* 24, 19.

E. B. Las nozzas d o v a i v a n gnir grandiusas. *Barblan, Par.* 18.

Da di üna coluonna d'nüvel als precediva, indichand la via ch'els d o v a i v a n pigliêr. *J. B.* 32.

La cittedella d a i v a tgnair in frain ils Sienais. *Ann.* 30, 44 *(Gianzun).*

Trais Lias d a i v a n al pajèr 11,000 corunas, ellas d a i v a n liberêr ils praschunêrs, ellas d a i v a n restituir ils bains confiscôs. *Ann.* 30, 21 *(Gianzun).*

† Et hae scrit aquè proepi à uus: par che sch'eau gnis tiers uus, ch'eau nun arfschess doeli da quaels, da quels eau d a i u a arschaiuer delet. *Bifr., 2. Cor.* 2, 3,

† La tia visita d e i v a operar devotiun. *Der Die Das*, 130.

E. B. Uschè d o v e t murir tuot quai chi veiva fla da vita e chi viva nel süt. *Porta, Mag.* 44.

Ed eau s'he scrit quaist, acciò eau nun hegia tristezza da quels, dels quêls eau'm d o v e s s allegrêr. *Menni, 2. Cor.* 2, 3.

Il Segner ais mia glüsch; da chi am d o v e s s eau tmair? Il Segner ais la fortezza da mia vita; avaunt chi d o v e s s eau tremblêr? *J. B.* 133.

E. B. E lura nun incleg eu, perchè cha'l pajais non d o - v e s s pajar gabellas. *Luzzi,* 26.

E. B. Ün d o v e s s far quaistas chosas, e non laschar mancar quellas otras. *Biblia E. B., Matt.* 23, 23.

Il Bap dumandet, che ch'el d o v e s s respuonder. *J. B.* 59.

Scha nus avains arvschieu da Dieu il bön, nun d o v e s - s a n s pigliêr eir il mêl? *J. B.* 83.

Quaistas chosas d o v e s s a s vus fêr e quellas nun interlaschêr. *Menni, Matt.* 23, 23.

E. B. Invece da's tschantar, d o v e s s a t con nus clejer erbas. *And.-Pult*, 90.

Heinrich an der Halden avaiva sovenz discurrieu libramaing, cha las Forestas nun d o v e s s a n sacrifichêr ils privilegis, arvschieus da lur antenats. IV, 8.

Eir giumaints d o v e s s a n els pinêr. *Menni, Act.* 23, 24.

Ils homens as clamaivan tiers, che ch'els d e s s a n fèr. *Cloetta* 45.

† Hauiand agiasthlô Jesum schi l'g det el chel d e s gnir crucifichiô *Bifr., Matt.* 27, 26.

† E. B. Non dessen no ns allegrar? *Abyss*, II, 76,

† Mu el scumandò chels nun dessen dìr ad üngiün dad el. *Bifr. Marc.* 8, 30.

† L's Magis sun auisôs in soen, ch'els nun dessen turnêr tiers Herodem. *Bifr.*, *Matt.* 2, 12

† Mu'ls parzuras dels sacerdots hauetten acusgliô agli poeuel, che dessen dumandêr Barrabam. *Bifr.*, *Matt.* 27, 20.

† E. B. I fuos üna chiaussa impossibla, chia nos cors dessẽ abramar da continuò figüras missas insembel da terra. *Abyss*, I, 81.

Gerundi e p. p.:

Mo la vuolp nun gniva tratteda guera da parainta, doviand ella fêr tuot que, cha'l luf cumandaiva. II, 32.

E. B. Doviand ils cruschats passar per valluns selvus, stovettan els sovent as ströppar. V, 44.

Homens, vus m'avessas bain dovieu tadlêr. *J. B.* 162.

Zieva la mort da Salomon, sieu figl l'avess dovieu succeder scu raig. *J. B* 59.

Vus avessas dovieu tagliêr giò il rösêr. II, 38.

† Aint ilg lur faflêr da nos plêd, els impastrüglian aint ù Latin ù Tudaisthck, in aque chels appalaintã lur inguraũza, dauiand els imprender lur agiẽ laũguaick. *Bifr.*, *pref.*

d) **Savair**; saviand; savieu; p. pr. mera § 318 e p. 1071.

Indic. pr.: Sè, sest, so, savains, savais, saun.

Imp.: sapchast, ch'El sapcha, savain, sapchas, ch'Els sapchan.

Oters temps: sapcha; savaiva; savess; savet; savarò - saverò (savaregia - saveregia).

† Las stessas fuormas (be cun differenzas ortograficas) tar Bifrun, però imp.: savè (sauè). Futur sintetic mauncha. Singulêr ais que, cha per il conj. pr., Bifrun fo adöver d'ün möd da scriver chi ais uschigliö in contradicziun cun sieu sistem d'ortografia: sappia etc., impè da sapcha. Eira quaist conjunctiv inallura forsa ün neologissem italiaun?

Istess scu vulair, ho quaist verb pers sieu imperativ propi, e l'ho substituieu complettamaing tres fuormas con-

junctivas. Quaistas sun gia frequaintas nel XVI[evel] tschientinêr. Bifrun tuottüna ho auncha ün imperativ savè.

Infinitiv:

Cristel füt tuot leger e containt da savair, cha'l maglieder da bes-cha saja davent per saimper. *Bundi,* 35.

El fo a savair, cha sieu temp da servezzan saja bod a fin. *D. S.* 1912, 60.

Ün' untscha d'fortüna ais megl cu üna glivra d'savair. *Pall.* 1. 637.

Gian Pitschen nun vulaiva guêra savair novas il prüm. *Ann.* 30, 179.

Scodün avaiva bramma da savair il pü bain sia lezcha. *Pr. Cud.* 148.

E. B. Savair as contentar da pac es esser rich. *Chal.* 1824, II, 23.

† Chi po sauair aquellas chioses chi sun dalg hum, oter co l'g spiert dalg hum. *Bifr., 1. Cor.* 2, 11.

Indicativ preschaint ed imperativ:

Que nun se eau. *Pr. Cud.* 54.

Eau nun sè inclêr, cha tü poust esser uschè. *Ann.* 30, 178.

Tü sest perdunêr. *Pr. Cud.* 53.

Ch'eau sezza u leiva, schi sest tü, tü inclegiast mieus impissamaints da dalöntsch. *J. B.* 40.

E. B. Sast geografia? *Ann.* 23, 83.

Vos Bap celestiêl so, cha vus bsögnais tuottas quaistas chosas. *Menni, Matt.* 6, 32.

Dieu so tuot. *Pr. Cud.* 127.

E. B. El nun sà guvernar sia propria famiglia. *Biblia E. B., 1. Tim.* 3, 5.

Nus savains, cha Dieu ans ama. *Pr. Cud.* 5.

Nus savains, che nus vulains. *Chal.* 1921, 59.

Ma megldra chevra, sco cha savais, eira maleda. *Ann.* 3, 256.

Nun savais vus, da che spiert vus essas? *Menni, Luc.* 9, 55.

Mas vachas nun saun pü ir a chesa. *Bundi* 6.

Dumanda a quels chi m'haun udieu: mera, quels saun que ch'eau he dit. *J. B.* 133.

Bap, perduna'ls, perchè els nun saun què, cha faun. *Menni*, *Luc.* 23, 34.

Cur cha las duonnas sun in quella rabgia, nun saune (p. 375—376) pü che cha faun. *Ann.* 30. 193.

E. B. Oters pövels non san seis güdizis. *Biblia E. B.*, *Ps.* 147, 20.

† Sch'eau dimê nu sae la uirtüd de la uusth, schi sarhae eau ad aquegli chi fauella fullastijr & nun cunschieu. *Bifr.*, *1. Cor.* 14, 11.

† Et eau sae grô ad aquegli quael chi m'ho fat pusaunt à Christo Jesu. *Bifr.*, *1. Tim.* 1, 12.

† Signer tü saes tuottas chioses, tu saes ch'eau am te. *Bifr.*, *Joh.* 21, 17.

Huossa sauain nus, che tü saest tuottas chioses. *Bifr.*, *Joh.* 16, 30.

Schi alchiün nu so bain guuernêr sia egna chiesa, inchemoed uuol el chiürêr la baselgia? *Bifr.*, *1. Tim.* 3, 5.

† Vschia er las chioses quaelas chi sun da dieu, üngiün no sò, oter co l'g spiert da dieu. *Bifr.*, *1. Cor.* 2, 11.

† Nus sauain bain che la lescha saia buna. *Bifr.*, *1. Tim.* 1, 8.

† Nus sauain che l'g güdici da dieu es suainter la uardaet. *Bifr.*, *Rom.* 2, 2.

† Vus sauais che la stêd es prosma. *Bifr.*, *Matt.* 24, 32.

† Bap parduna ad els, perche els nu saun che è faun. *Bifr.*, *Luc.* 23, 34.

Sapchast, ch'eau nun tem quel fö. *Pr. Cud.* 55.

Cur vus vzais Gerusalem incraseda d'armedas, allura sapchas cha sia ruina s'approsma. *Menni*, *Luc.* 21, 20.

Sapchas, eau füt quella povretta stravestida. *Pr. Cud.* 25.

E. B. Sapchat quaist, cha'l reginam da Dieu s'ha approsmâ a vus. *Biblia E. B., Luc.* 10, 11.

† Aque nun ais me duanto
Huschya num sapchias üngiün gro.
Trav., Filg 65 *(Dec.* V, 44).

† E. B. In flamma chi arda, chi thast qui redütt,
Quaist sabgias la laigna chi port' ingiün frütt.
La flamma nudraia. Qui tocca l'arüt.
Abyss, IV, 263.

† Saué che scodün chi fo giüstia, chel es naschieu da del. *Bifr., 1. Joh.* 2, 29.

† Cura che uus gnis à uair aquaistes chioses tuottes, schi saué che uain ad esser ardaint sü las portas. *Bifr., Matt.* 24, 33.

Oters temps:

Cha tü sapchast be, a maisa nu't vögl eau culs pans da stalla. *Bundi* 37.

Per fêr culs chindels e per fêr gio il pastrügl pels alimeris, nun fo da bsögn, cha la duonna sapcha sunêr il clavazign. *Ann.* 30, 188.

Cur tü fest almousma, schi nun sapcha tieu maun schnester que chi fo il dret. *J. B.* 95.

Acciò vus sapchas, cha'l Figl del crastiaun ho possaunza, da perdunêr pchiôs sün terra: schi disch el al schirô: Stò sü. *Menni, Marc.* 2, 10.

† Eau nun hae giüdichiô ch'eau sappia ünqualchiosa. *Bifrun, 1. Cor.* 2, 2.

† Aquaistas chioses scrif eau à ti, . . . che tü sappias in che moed che se stouua manegiêr in la chiesa da dieu. *Bifr., 1. Tim.* 3, 15.

† Guarda bain, chia tü sapchiast. *Travers, Figl* 334 *(Dec.* V, 51).

† L'g huasthg . . . sappia bain arischer sia chiesa. *Bifr., 1. Tim.* 3, 4.

† Nus hauain arfschieu l'g spiert quael chi es da dieu, par che nus sappian aquellas chioses, quaelas chi sun dunedas à nus da Christo. *Bifr., 1. Cor.* 2, 12.

† Ma par che uus sappias chelg filg dalg hum hegia pusaũza in terra da pardũêr l's pchios, schi dis el agli schirô etc. *Bifr., Marc.* 2, 10.

† Eau uoelg che uus sappias. *Bifr., Rom.* 1, 13.

† Par tael bsoegna scodün chi s'prain sura da d'amussaer, & s'daer fadia che sappian bain pronuntiaer scodün bustap. *T., (Dec.* V, 250).

Ils infaunts nun savaivan pü as algordêr. *Pr. Cud.* 49.

Els savaivan, ch'el avaiva dit quella sumaglia cunter els. *Menni, Marc.* 12, 12.

E. B. Perchè Pilato savaiva, ch'els l'avaivan dat in man per invilgia. *Biblia E. B.* 39.

† Par che Pilatus sauaiua che tres l'inuilgia l'g hauessen è dô agli in maun. *Bifr., Matt.* 27, 18.

† Els sauaiuen ch'el hauet dit la sumaglia incunter els. *Bifr., Marc.* 12, 12.

Il dì zieva savet ün, cha la stria eira morta precisamaing a mezzanot. *Ann.* 3, 258.

Valentin portet avaunt al Magistrat sias radschuns e quellas da Chaspar, uschè bain co ch'el savet. *Pr. Cud.* 51.

Ils sabis nun savettan interpretêr ils sömmis. *J. B.* 19.

Uossa savettan tuots, cha quella infernêla canaglia vaiva glivrô sieus dis. *Bundi* 15.

† Et el dis ad els: quaunts pauns hauais uus? Izen & guardo. Mu cura chels sauetten, schi dian è: Schinc & duos pesths. *Bifr., Matt.* 6, 38.

Prüma da tuot nun savess eau nalafè, da che vart cha l'es parainta. *Ann.* 30, 184.

Be cha savess, che cha Toni dscharò. *Ann.* 29, 94.

E. B. Cun la meldra voluntad del mond nun savessans admetter sco poet a Giörin Wiezel. *M. L.* XXI *(Lansel).*

Nu savessas da'm dêr ün bun cussagl? *Ann.* 30, 196.

Scha'ls barbas savessan, cha nus ans volains bain! *Ann.* 29, 91.

Il raig fet clamêr ils sabis, pensand ch'els savessan interpretêr sieus sömmis. *J. B.* 19.

† Et sch'eau haues la profecia, & saues tuottels segrets . . . & nun hauès charitaed, schi nu sun eau ünguotta. *Bifr., 1. Cor.* 13, 2.

† Et cun aquaista fidaũza uulaiua eau uiuaint gnir tiers uus, par che uus m'sauesses dubel grô. *Bifr., 2. Cor.* 1, 15.

Per vias a nus nascostas saverost e volerost eseguir que, chi as convain a tia sapienza e benignited paterna. *Lit.* 122.

Tü saverost. *Ann.* 16, 258.

Chi chi infin co ho let con attenziun, savarò respuonder allas seguaintas dumandas. *Pr. Cud.* 149.

Quel chi savarò chalêr al pü bain cun üna frizza il seng ch'eau fatsch sül bruost del retrat, da quel sarò l'hierta. *Pr. Cud.* 20.

Sulettamaing las persunas accostumêdas a la reflecziun et a la meditaziun, savaròn cognuoscher quaunta fadia cha que'm hò custo, per render tschertas ideas metaphisicas inclegentaivlas à la capacitêd da'ls infaunts. *Robbi, Tes. pref.*

Gerundi e particips:

Patruns, üsè güstia ed equited vers ils famagls! saviand ch'eir vus avais ün Segner in tschêl. *Menni, Col.* 4, 1.

E. B. Ils Reziers combattaivan coll' arditezza della desperaziun, saviand, ch'els salvaivan o perdaivan lur independenza per adüna. V, 17.

As dêr l'ajer d'esser omnisapiaint. *Pall.* 1, 501.

Tü est, o Segner, saimper sapiaint, saimper bening. *Lit.* 106.

A sapiaints ed ignoraunts sun eau obliô. *Menni, Rom.* 1, 14.

E. B. Als sapiaints del muond, svessa a quels da noss parti, causeschan meis pass üna granda rabia. *And.* 79.

A tè, l'omnisapiaint, gloria et onur. *Lit.* 213.

Vus essas bain stô ün pover ignioraunt, da nun avair salvô quel danêr; chi and avess savieu novas? — Dieu, chi so tuot, l'avess savieu, ed eau stess nun avess mê agieu pos. *Pr. Cud.* 127.

O, avair savieu, cha quaista dutscha spaisa füss cuolpa da nossa mort, ans avessans bain contentedas cun ün trat pü simpel. *Liun-Klainguti,* 6.

E. B. Maria po esser containta cun il vistmaint, chia sa sour hà savü far our dalg velg. *Chal.* 1823, 21.

† Vus patruns adruò l'g apussaiuel & l'g giüst cun uos famagls, sauiand ch'er uus hauais l'g Signer in schil. *Bifr.*, *Col.* 4, 1.

† Sthbittast tü l'arichiezza de la sia buntaed, nu sauiand che la buntaed da Dieu t'inuida tè à l'arüfglijnscha? *Bifr.*, *Rom.* 2, 4.

† Eau uoelg armetter la chiosa a scodün sappiaint lettur da giüdichêr. *Bifr.*, *Pref.*

† Et adüntrat hauiand Jesus sauieu aque . . ., schi dis el ad els. *Bifr.*, *Marc.* 2, 8.

† Mu hauiãd sauieu à que Jesus, schi dis el ad els. *Bifr.*, *Matt* 26, 10.

e) **Pudair - podair**; pudiand - podiand; pudieu - podieu; p. pr. mera § 318 e p. 1071.

Indic. pr.: Poss, poust, po, pudains - podains, pudais - podais, paun - (pudaun - podaun).

Imper.: Nun exista.

Oters temps: possa, pudaiva - podaiva, pudet - podet - pudess - podess, pudarò - puderò (pudaregia - puderegia).

† Tar Bifrun: Pudair; pudiand; pudieu.
Pòs - puos, pous(t), po, pudain(s), pudais, paun.
Possa - (puossa); pudaiva; pous; pudes.

La fuorma propriamaing ladina da quaist verb ais pudair; podair ais imitaziun del italiaun potere. Per la terza pers. del ind. pr. avains, dasper paun, üna fuorma alternativa pudaun, suvenz drüveda nella lingua tschantscheda, ma na auncha apparida (a mieu savair) in quella stampeda.

Infinitiv:

Fridolin represchantet sieus scrupels da non pudair tegner pled. *Pr. Cud.* 112.

Laschand Dieu in vita quaist infaunt, 's obbliais da succuorrer ils genituors cun cussalg e cun il fat seguond vos pudair. *Lit.* 123.

Il chöd chantaiva a tuot podair. II, 19.

Eau avaiva insembel taunt, da'm podair vestir tuot nouv da pe a cho. *D. S.* 1911, 39

E. B. Che dess eau far, per pudair ertar la vit' eterna? *Porta, Mag.* 100.

† Perchè innua güstia nun s'po chiatêr,
Nun des üngün prûs pudair afdêr.
Trav., *Müs.*, 350 *(Dec.* V, 9).

† Els hauaiuen peda da pudair bain turnêr. *Bifr.*, *Hebr.* 11, 15.

† E. B. O quanta algretia pudair esser in cũpagnia da tanta milliaera d'Angels. *Abyss*, III, 78.

Indicativ preschaint:

Eau fatsch tuot que cha sè e poss per te. *Ann.* 30, 197.

Eau poss propi avair supergia d'avair ün figl uschè brav. *Ann.* 30, 189.

Eau nun poass al recompensêr. *Pr. Cud.* 58.

Sch'üngün non am voul tadlêr, non m'imposs eau ünguotta. *Ann.* 3, 56.

Ma che m'imposs eau da que? *Ann.* 23, 83.

Tü nun poust dir cha eira stuorn. *D. S.* 1911, 18.

A po plover deruottamaing dis alla lungia, tuottüna mê nun nascheron ovazuns tres ils ovêls dels gods. VII, 206.

A vain la not, inua üngün nun po pü operêr. *D. S.* 1911, 23.

Nus pudains giudair quaist bain. *Robbi*, *Tes.* 32.

E. B. Da quaista tendenza vers l'artifizial ans pudaina be salvar retuornand alla natüra. *Pult*, *Ort.*

Vus pudais esser certs cha il Triumdieu s'assisterò. *Lit.* 155.

Uschea nun paune (p. 375—376) spender tschients e millis per drizzêr egnas alps. *Ann.* 23, 242.

In quaist möd paun gnir fattas auncha bgeras dumandas. *Pr. Cud.* 159.

A saron bain pochs chi p a u n as metter cun el. *Ann.* 30, 183.

Lavinas nun p a u n nascher in god. VII, 208.

† Eau p ò s aruinêr l'g taimpel. *Bifr., Matt.* 26, 61.

† Schi tü uous schi p o u s t natagiêr mè. *Bifr., Marc.* 1, 40.

† Par che tü nun p o u s fêr chiauilg alf u nair. *Bifr., Matt.* 5, 36.

† E. B. P o u s c h trar in memoria ils puchiats chia tü hasch fat. *Der Die Das*, 131.

† Da quaïsta guisa cun üngüna chiosa p ò ir oura, upoeia che saja três l'uratiun. *Bifr., Marc.* 9, 29.

† Et schi l'g ariginam es in parts incunter se suess, schi nu p o stêr aquel ariginam. *Bifr., Marc.,* 3, 24.

† E. B. T'indeletta in ls impissamaints dal aeternitat; siond chia quella t' p o dar la dretta dutscha bavronda. *Abyss*, I, 79.

† P u d a i s baiuer l'g bachier, ch'eau baif? *Bifr., Marc.* 10, 38.

U poeia che uossa giüstia nu saia plü abũdaunta co aquella dels scrivauns, & dels phariseers, schi nun p u d a i s antrêr ilg ariginam celestiel *Bifr., Matt.* 5, 20.

† Vus nu p u d a i s seruir à dieu & à la richezza. *Bifr., Matt.* 6, 24.

† E. B. O vo chi sün ilg mond s' p u d a i amo meldrar,
Guardai da quaists tormaints à temp as perchürar,
Ngi sabis cun noss donn, à qui da non rivar. *Abyss*, IV, 264.

Suot la sia sumbriua l's utschels delg schil p a u n fêr gnieu. *Bifr., Marc.* 4, 32.

† E. B. Palazis fats cun mans da crastians, cun mans da crastians p o n eir gnir disfats. *Abyss*, III, 50.

Oters temps:

Ouravaunt tuot stoust guardêr da fêr bain mieu let, per cha p o s s a dormir lam e bain. II, 12.

A nus p o s s a la memoria da P. Jann restêr saimper in benedicziun. *Chal.* 1919, 33.

E. B. Ün avocat hveiva pers ün process, dal qual el haveva pretais, chi sèa impossibel, ch'el il p o s s a perder. *Chal.* 1823, 36.

Fo cha nus p o s s a n s allevèr ils infaunts nella vaira disciplina del Segner. *Lit.* 187.

Iglümna tuots ils magisters cun tia glüsch, affin cha possan vair lur fadias incoronedas cun richs früts. *Lit.* 187.

Eau non se che pü granda particolarited cha quaists övs poassan avair. *Pr. Cud.* 112.

E. B. Ningün da tschels poets engiadinais (perquant remarcabels chi possan esser in singulas lavuors) nun tendscha in si' ouvra complessiva a la perfecziun da Pallioppi. *M. L.* XXXII *(P. Lansel).*

† Mu paissest tü ch'eau possa huossa aruêr mes bap, & el gnis à dêr a mi plü co dudesth legiuns d'aungels? *Bifr.*, *Matt.* 26, 53.

† E nun es ünguotta dadour l'g hum, quael chi giaia aint in el chi l'g possa maculêr. *Bifr.*, *Marc.* 7, 15.

† Elg es dime che l'g huasthg saia da sort chel nu possa gnir arprais. *Bifr.*, *1. Tim.* 3, 2.

† Dieu detta sia grazchia, chia scodün puoassa traer sü seis infaunts in temma da Dieu. *Pleds (Dec.* V, 474, 9).

† Per che elg es priuel, che nus nu duaintan culpauns da quaist arimur d'huoz, nun hauiand alchiüna chiaschun cun aquêla nus possan arēder araschun da quaista curraria. *Bifr.*, *Act.* 19, 40.

† E. B. Dieu non conceda als condemnats, chi possen tornar dalla seconda mort. *Alyss,* IV, 260.

La resgia eira d'or, ed el pudaiva resgêr scu diamper ch'el vulaiva, üngün nun udiva il fracasch. *Bundi,* 46.

Il giuven pudaiva avair incirca seidasch ans. *Pr. Cud.* 106.

Il debel bap d'famiglia non as pudaiva defender sulet. *Pr. Cud.* 180.

Ils meglders baccuns cha furnêr, bachêr ed ustêr podaivan furnir, comparivan sün maisa. *D. S.* 1912, 7.

Scha nun pudaivan giodair ün' alp suletts, schi pudaivane s'unir cun oters. *Ann.* 23, 242 *(Gianzun).*

† Jesus nun pudaiua alhura appalaisamaing antrêr in la cittêd. *Bifr.*, *Marc.* 1, 45.

† Mu Herodias l'g aguaitêua, & l'g uulaiua amazêr, ne pudaiua. *Bifr.*, *Marc.* 6, 19.

† Et cun talas sumaglies faflêua el ad els l'g plêd suainter ch'els pudaiuen udir. *Bifr., Marc.* 4, 33.

Et adüntrat sun araspôs bgiers, da sort che nun pudaiuan stêr niaunchia ils lous chi eran auaunt porta. *Bifr*, *Marc.* 2, 2.

† E. B. Ls Jüdeus in Babylon non pudeivan invlidar lur Jerusalem. *Abyss*, II, 78.

Et el nun podet fêr lo alchün miracul. *Menni, Marc.* 6, 5.

La mamma edüchet l'orfnet uschè bain ch'ella pudet. *Pr. Cud.* 42.

Il convent da Favera suffrit têlmaing, cha per löng nun pudet pü dispensêr almousnas. *Pr. Cud.* 205.

L'uors currit gio taunt spert ch'el pudet. *Bundi* 34.

Dun da tia grazia paterna füt eir quel, cha nus pudettans ans radunêr qui in tia chesa: pudettans sco frers in Cristo renovêr tia lia. *Lit.* 107.

† E nũ pous fer allò üngiüna uirtüd. *Bifr., Marc.* 6, 5.

† Et els nu pousen l'g arprender sieu plêd auaunt l'g poeuel. *Bifr., Luc.* 20, 26.

Na, less, pudair as pudess bain gnir verd cun quist mes-chlam! *Ann.* 30, 178 *(Melcher).*

La moart füss il melg, chi pudess m'incuntrêr. *Pr. Cud.* 116.

Che pudessans fêr per abalchêr duonn'Uorschla? *Ann.* 30, 193 *(Melcher).*

Pudessas fêr mnêr mieu sfurzer alla posta. *Ann.* 30, 190 *(Melcher).*

Scha'ls barbas gnissan, as podessan els güst metter a maisa *Ann.* 29, 91.

Vus stuais cun amuraivla pazienza supportêr eir las deblezzas e defets eventuêls, chi pudessan as manifestêr nel ün o nel oter. *Lit.* 153.

† E. B. Ls condemnats, pür chi pudessen, s'mordessen cun lur aigens daints; els branclessan la mort cũ bratsch avert, mo quella mütscha daloensch dad els. *Abyss*, IV, 170.

† Inuonder pudes ün asadulêr aquaists cun paun aqui in aquaist deserd? *Bifr.*, *Marc.* 8, 4.

† Et siand antrô in la nêf, schi arueua aquel chi era stô cumprais dalg dimuni, ch'el pudes stêr cun el. *Bifr.*, *Marc.* 5, 18.

† E. B. Sch'eug con milla vitas pudess tai ludar,
Stuvess eug tuotas a tai dedichar. *Der Die Das*, 130.

† E. B. Eug podess desperar per causa da meis puchiats. *Der Die Das*, 131.

Lüzia, pudarò eau t'posseder! *Robbi*, *Tes.* 28.

Anns passeron fin cha tü't pudarost cumprêr ün uschè bel vstieu. *Pr. Cud.* 44.

Quel chi ais melscoart nun pudarò gnir a quella festa. *Pr. Cud.* 106.

El nun puderò ir a radunanza. *Ann.* 30, 180 (*Melcher*).

Üngün nu pudarò l'imbüttêr. *Ann.* 30, 192 (*Melcher*).

E. B. Pudarà alchün s'azupar? *Porta, Mag.* 39.

Cun algrezcha pudaross (p. 877) metter voassa spraunza sün Dieu. *Pr. Cud.* 123.

Vus as sentiros taunt superiur a voass inimih, cha vus nun pudaròs pü l'ödièr. *Robbi*, *Tes.* 53.

Gerundi e particips:

E nun podiand savair ünguotta cun tschertezza causa'l tumult, cumandet il colonnel da mnèr Paulo nella fortezza. *Menni*, *Act.* 21, 34.

Els vivaivan nella residenza, podiand ognün viver a sieu möd. *D. S.* 1911, 46.

L'indifferenza ais taunt pü culpaunta pudiant cotres causêr tristeza al genituors. *Robbi*, *Tes.* 9.

Il potent maun da Dieu. *Menni*, *1. Petr.* 5, 6.

Il Segner ais pussaunt. *Lit.* 47.

Dieu, il tuotpussaunt. *Menni*, *Apoc.* 16, 14.

† L'g pusaunt maun da dieu. *Bifr.*, *1. Petr.* 5, 6.

Fo, cha quaista sublima spraunza pussauntamaing ans stimolescha. *Lit.* 88.

Dieu omnipotaint, Segner del univers. *Lit.* 100.

† Omniputaint dieu. *Bifr.*, *Apoc.* 16, 16.

† Et nu pudiant aquèl paiêr, schi cumandò l'g signer ch'aquel gnis uendieu. *Bifr.*, *Matt.* 18, 25.

† E nun pudiant els l'g aprusmêr, par l'g grand poeuel, schi haun els discuuiert l!g tet de la chiesa. *Bifr.*, *Marc.* 2, 3.

† E. B. Reginoms potents. *Abyss*, III, 251

Nus avains pudieu contemplêr in pêsch l'istoria da tia innozainta mort e passiun. *Lit.* 40.

Uschea il cumön vess bain pudieu el reglêr la giodia dellas alps, el vess pudieu organisêr medemma. *Ann.* 23, 243.

Eau penset, cu ch'eau he podieu esser uschè ün tamberl. *Ann.* 29, 95.

Non füss el stô ün hom da bain, schi avess el podieu taschair e tgnair ils danêrs per se. *Pr. Cud.* 127.

E. B. Tü m'hast eir donà tuots salüdaivels mezs, tras ils quals eug havess podü corresponder a mia consecratiun baptismala. *Der Die Das*, 129.

E. B. Quella antica maisa avess el eir podü laschar als ertavels! *Chal.* 1915, 40.

† Cun bain chia quaista mia houvra haues leifmaing pudida ngijr da d'otars fatta cun milgdra adastreza, schi nun he eau brichia pudieu faer cun main dam mettar ad aquaista impraisa. *Schuchiaun*, *Pref.* 3.

† In aquaista guisa nun hauais pudieu uagliêr cun mè üna sula hura? *Bifr.*, *Matt.* 26, 40.

Per che aquaist hüt s'haues pudieu uender par bgier. *Bifr.*, *Matt.* 25, 9.

† E. B. Schabain il solai t'haves cuvi sia lgüm tschient anns intêrs; chia tü havessas pudü insagiar tots ils deleds; schi fuos l'temp naun pro. *Abyss* I, 78.

f) **Stovair - stuair**, stoviand - stuviand; stovieu - stuvieu.

Indic. pr.: Stögl - stu, stoust - (stust), sto - stu, stovains - stuvains - stuains - stains, stovais - stuvais - stuais - stais, stöglian - staun.

Imper.: Nun exista.

Oters temps: Stöglia (E. B. stopcha); stovaiva-stuvaiva-stuaiva-(staiva); stovet-stuvet-stuet: stovess-stuvess-stuess-stess; stoverò-stuverò-stuarò (stoveregia-stuveregia-stuaregia).

† Tar Bifrun: Stuair; stuieu-stuuieu.

Stou, stouuast(t), stouua, stuain(s), stuais, stouuan. Stouua; stuaiua; stues.

In quaista granda anguoscha da stovair morir, adozet el sieu cour a Dieu. II, 79.

Nathan agiva cun quella nöbla penetranzia d'amur, chi spargniaiva al disfortünô la rossur da stuair acceptêr beneficis. *Pr. Cud.* 65.

E. B. Ils rumêns nun as verguognan da scriver il nom da lur aigna lingua sco ch'el tuna in realtà e nu saintan il bsögn da l'inghirlandar cun fluors da palperi, sco cha noss Grischuns moderns crajan da stovair far. *Pult*, *Ort.* 7.

† Saias ubedis a uos superiuors, & stêd suot els, par che els uaglian par uossas hormas, sco da stuair dêr quint, par che fatschen aque leedamaing. *Bifr.*, *Hebr.* 13, 17.

† E. B. Tü vains à stuair star aint (= eingestehen), chi t'para, sco i fos per dvantâ. *Abyss* I, 85.

Indicativ preschaint:

Che'm güda la primogenitura! Eau stögl già morir. *J. B.* 12.

Eau stögl stêr a chesa. II, 61.

Eau stögl implir il butschin pitschen cun dal pü bun. *Ann.* 13, 277.

Eau stu riflettêr. *Grand*, *Chapè* 58.

Eau am stu limitêr da basêr mia opiniun sül fat cha la teoria chatta ün' opposiziun generêla. *Tönd.* 86.

Eau stu ir a pè. *Pr. Cud.* 56.

Uossa stu eau avaunt las portas da glieud charitataivla dumandèr mieu töchet d'paun. *Pr. Cud.* 48.

Tü nun stust interlaschêr da l'amèr. *Robbi, Tes.* 15.

Tü stoust guardêr da fêr bain mieu let. II, 12.

Tü stoust güst capitêr! *Ann.* 13, 287.

E. B. Tü'm stosch confessar tot. *Ann.* 25, 158.

Il bügl stu esser tgnieu net; perchè la muaglia nun baiva ova tuorbla. Perquè sto ün lavêr imminchadi il bügl. II. 16.

Prüma da tuot sto la duonna savair lavurêr. *Ann.* 30, 188.

Chi chi baiva vin extra, stu eir esser bun da pajêr extra. *D. S.* 1912, 112.

Quêlas imsüras stovains nus piglièr, per profittèr il pü bain da sia ütilited (del god)? Nus il stovains cultivêr raziunêlmaing e l'ütilisêr sabiamaing. VII, 209.

Nus stovains provêr d'indraschir inua ch'els vaun. *D. S.* 1912, 116.

Nus stovains renegêr l'instinct della propria conservaziun. *Tönd.* 123.

Nus stuains comparair avaunt il tribunêl da Cristo. *Menni,* 2 *Cor.* 5, 10.

Nus stuains pruêr da güstêr l'intèra fatschenda. *Ann.* 30, 193.

Schabain cha que nu'ns oblia, schi pür stuainsa savair grô. *Robbi, Tes.* 53.

Ma uossa stuains nus requintêr, cu cha la doctrina cristiauna gnit introdütta. *Pr. Cud.* 172.

Nus stuains confessêr, cha vains suenz abüsô tia grazia. *Lit.* 67.

E. B. Per viver stuain no mangiar, baiver e durmir. *Porta, Mag.* 27.

E. B. La chosa ais, co stains confessar, güsta e vardaivla. *Ann.* 23, 11.

Damaun stuvais scriver a voas Signuors. *Chal.* 1921, 52.

E. B. Scha dimena Eu, il Segner e Maister, as n'hai lavâ ils peis, as stuaivat eir vo servir l'ün l'auter. *Porta, Mag.* 110.

Vus stuais sutêr. *Robbi, Tes.* 39.

Vus stovais gnir sül momaint. *Grand, Chapè* 45.

Ils övs cun sü il versin stuais tegner sü. *Pr. Cud.* 105.

Tiers tscherts scolars stöglian gnir applichôs chastihs pü sevêrs. *Ann.* 12, 241.

Dissensiuns stöglian esser traunter vus. *Menni, 1. Cor.* 11, 19.

Scha las chosas in üna vschinauncha haun d'ir bain, schi stöglian esser bunas scoulas. *Pr. Cud.* 152.

Ils infaunts stöglian tuots gugent obedir. *Pr. Cud.* 149.

Ils chavals da razza per il militêr stöglian gnir retrats dalla Germania e dall' Austria. VII, 143.

In chantuns inua la frequenza della scoula ais obligatoria eir zieva 14 ans ho da gnir inscrit per infaunts da quell' eted, chi staun auncha ir a scoula simplamaing il pled „scolar“. *Instr. Censimaint* 5.

Ils vegls staun dêr lur consentimaint. *Ann.* 29, 92.

Maridêr staune fintaunt cha la vögl' es cò ed aunz cha l'amur as sfraida. *Ann.* 30, 193.

Nella guerra ils scopos tactics staun preceder alla filantropia. *Tönd.* 272.

La frequentaziun della scoula chantunêla ais collieda cun grandas spaisas per tuots genituors chi staun trametter lur infaunts davent da chesa. *Fögl* 65, 64.

Tuots ils giasts staun partir las chambras cun ün o püss oters. *D. S.* 1912, 82.

E. B. E ston bain gnir ils dis da plövgia. *Chal.* 1921, 59.

E. B. Els ston avair santi dallet. *Porta, Mag.* 121.

E. B. Meis amis, dels quals eu non sun meritant, meis amis, chi ston esser tals, pervia ch'els sun amis della virtü,

pro la quala eu tuorn inavò, ch'Els aggiundschan lur imploraziuns allas mias. *Luzzi*, 22.

† Eau stun a la baunchia da raschun da Caesaris, allò s t o u eau gnir giüdichiô. *Bifr.*, *Act.* 25, 10.

† Tü s t o u u a s aunchia profetizêr ils paiauns. *Bifr.*, *Apoc.* 10, 11.

† E. B. S t o v a s c h savair chia eir ilg plü pitschē puchia es üna offaisa alla Divina Majestâ. *Trom.* 101.

† Et cura chel uain schi s t o u u a el stêr poick tijmp. *Bifr.*, *Apoc.* 17, 10.

† Sch'ün qualchiün l's uuol uffender, schi s t o u u a el gnir amazô. *Bifr.*, *Apoc.* 11, 5.

† Et sch'ünqualchiün paissa da sauair ünqualchiosa, schi nun ho'l auncha sauuieu ünguotta in aque moed chi s'a s t o u u a sauair. *Bifrun*, *1. Cor.* 8, 2.

† E. B. La glieut s t o v a render quint d'ogni malnüz plaed. *Trom.* 99.

† Per che nus s t u a i n tuots ns' appalantêr auaunt la baũchia da Christi. *Bifr.*, *2. Cor.* 5, 10.

† Nus s t u a i n gnir bittôs oura in üna tschert' isla. *Bifr.*, *Act.* 27, 26.

† Mu cura che uus udîs guerras & arimuors da guerras, schi nu's conturblò, per che è s t o u a n duantêr. *Bifr.*, *Marc.* 13, 7.

† Per che è s t o u u a n esser er sectas traunter uus, per ch'aquels chi sun apruuôs traunter uus uignen appalais. *Bifr.*, *1. Cor.* 11, 19.

† E. B. Vairs christians, chi braman da gnir in cel, s t o v a n suvent s'manar in memoria'l cel. *Abyss*, II, 77.

† E. B. Ils reprobats, per amur dal puchiâ, s t o n indurar in infiern in tot aeternitat. *Abyss*, IV, 247.

Am pera saimper, cha ma buna mamma s t ö g l i a gnir tiers me. *Ann.* 13, 274.

Nathan dschet al chavalgiaunt, ch'el s t ö g l i a bain mamvalg ir allò et as zoppêr. *Pr. Cud.* 68.

Vus dschais cha Gerusalem saja il lö inua's s t ö g l i a adurêr. *J. B.* 101.

Robinson crajaiva ogni momaint. cha la barcha s t ö g l i a ir in tocs. II, 61.

E. B. Ed existiva üna ledscha: chia quel chi cherchia da chialchiar il pövel s t o p c h a morir. *Chal.* 1824.

E. B. Ils chirurgs declarettan ch'ün stopcha amputar tuottas duos chammas. *And.-Pult* 98.

E. B. Blers navigaturs e docts eiran parvgnüts alla persvasiun, cha la terra stopcha avair la fuorma da culla. VII, 124.

† Co disth tü che l'g filg del hũ stouua gnir aduzô? *Bifr., Joh.* 12, 34.

† Per che dime dian l's scriuauns che stouua auaunt gnir Helia? *Bifr., Matt.* 17, 10.

Üna vouta stovaiv' eau tuottüna confessêr. *D. S.* 1911, 162.

Marta stuaiva dêr da magliêr allas giallinas. *Pall., Övs,* 11.

Pilato stovaiva als dêr liber ün ogni festa. *Menni, Luc.* 23, 17.

Uossa stuvaiva'l vair aint cha'l ris-cha da perder tuot. *Ann.* 30, 33.

Il di dels pauns sainz' alvo gnit, nel quêl as stuaiva sacrifichêr l'agnè pasquêl. *Menni, Luc.* 22, 7.

E. B. As stovaiva sacrifichar la Pasqua. *Biblia E. B., ibidem.*

La punt stuvaiva dêr.lö. *Cloetta* 45.

Cur ils êrs e prôs del agricultur eran il pü belg chargiôs da spias et erva, stuaivane (p. 375-376) servir da pas-chüra als chavals del chastlaun. *Pr. Cud.* 211.

Per s'unir stuvaivane s'organisêr. *Ann.* 23, 242.

L'uvais-ch dvantet usché pover, cha sieus canonics stuaivan tscherchêr lur nudrimaint tiers charitataivels amihs dels contuorns. *Pr. Cud.* 205.

† Per che è nu incligiauen aunchia la scritüra, ch'el stuaiua arisüstêr dals morts. *Bifr., Joh.* 20, 9.

Eau stovet ir a clamêr il maister. *D. S.* 1911, 32.

E. B. Con teis cour, teis möd da pensar, chi fessan fortünà ün pacific cittadin, stovettast tü colliar quaista disfortünada brama davò grandezza, *Luzzi,* 29.

La mamma del Salveder stuet eir fügir cun sieu infaunt. *Pr. Cud.* 118.

Paulo stovet comparair avaunt Festo. *J. B.* 161.

El stovet as sgobbêr. II, 30.

Sias chammas eiran strupchedas; el stuvet as fêr tegner da sieus servituors. *Pr. Cud.* 56.

Uscheia as stuet la be suottametter a sieu destin. *Bundi,* 38.

La vuolp eira mez schluppeda dalla rabgia, perchè ella stuvet as contentêr be dall' odur. *Liun-Klainguti,* 3.

La glieud stuvettan remetter al temp da scovrir quist misteri. *Pall.*, *Övs*, 10.

Ils sudôs stovettan il portêr causa la violenza del pövel. *J. B.* 159.

Grischuns stuvettan prumetter da nun dêr üngüna truppa als inimihs della Frauntscha. *Ann.* 30, 21 (*Gianzun*).

E. B. Els stuettan metter jo lur sachs. *Porta, Mag.* 54.

E. B. Ils Israeliters stuettan ir 40 anns pel desert intuorn. *Porta, Mag.* 62.

Sch'eau stoveess morir con te, schi nun at vögl eau snejêr. *Menni, Matt.* 26, 35.

La guardand, am paraiva, ch'eau stovess morir dall' immens' amur. *D. S.* 1911, 37.

Tü stuessast stender il maun al chastih sopra nus. *Lit.* 102.

Tü stuessast avair compassiun dad el. *Tönd.* 118.

Il pitschen mettet sieus mauns devotamaing insemmel, sco scha que stuess saimper esser uschè. *Pr. Cud.* 120.

Sch'El maridess üna duonna fich musicala, nun stuess El la vulair bain listess? *Ann.* 30, 188.

E. B. Els nun aveivan amò cognoschenscha della scrittüra, cha Jesu stuess resüstar dals morts. *Porta, Mag.* 116.

E. B. El stuess laurar in pa da plü. *Ann.* 25, 158.

E. B. Nus nu stovessan mai invlidar la chosa per la persuna. *Pult, Ort.* 1.

Sch'el nun füss recogniuoschaint a sieus genituors, co il stovessas vus nomnêr? *Pr. Cud.* 150.

Stessas vair, cu cha que vain our da quellà buocha. *Ann.* 30, 183.

E. B. Ils signuors combattants stovessan darcheu as dar il man sco scortins. *Pult, Ort.* 1.

† Et cumanzò als amussêr, co che l'g filg delg hum stues bgier indürêr. *Bifr., Marc.* 8, 31.

† Jesus cumanzò ad appalantêr à ses discipuls co chel stues ir a Jherusalem. *Bifr., Matt.* 16, 21.

Pochs dis zieva arvschet Diesbach dal minister üna charta, nella quêla eira dit, cha'l signur barun Planta as deporta uschè mêl, ch'ün il stoveregia metter in preschun. *Chal.* 1911, 43.

Ün stuerò müdêr conduita. *Grand, Chapè* 35.

Il fatêl destin della citted stuverò s'accomplir. *Chal.* 1922, 62.

E. B. Be üna cuorta observaziun stovarà el am permetter. *Pult., Ort.* 3.

Tü stuverost ir ad accla. *Cloetta,* 23.

Nus stuarons ünzacura render quint al omnisciaint da nuoss impissamaints, ouvras e pleds. *Pr. Cud.* 147.

E. B. Que stoveran esser qualitats zoppadas, chi fan invilgiabla tia fortüna. *Luzzi*, 27.

Gerundi e p. p.:

Stoviand tü at partir damaun fich mamvagl, schi fessast bain dad ir in let dalum. *A. Robbi.*

Sieu marid avaiva stovieu laschêr sieu seguit da cavalleria inavous. *Pr. Cud.* 121.

Scha tü nun füssast gnieu, schi avess eau stuvieu languir. *Pr. Cud.* 110.

Eau he stuvieu esser ün esan! *Ann.* 16, 266 *(Pall.)*.

Ella vess stuieu vair, che famusa baracca cha fettans. *Ann.* 30, 188.

E. B. Eu nhai stovü metter il curaschi da mas figlias ad üna düra prouva. *Chal.* 1824, II, 20.

E. B. El ha stovü stumplar aint ils cheus da seis scolars quella banadida regla del verb reflexiv. *Pult*, *Ort.* 1.

† Eau m'hae êr do tuotta fadia ch'eau nu maistda aint in nos plêd leaungias êstras, oter sch'eau hae stuuieu. *Bifr.*, *Pref.*

† Eau hae hagieu taunta cuuaida da scriuer a uus, dalg comün salüd ch'eau hae stuieu scriuer a uus. *Bifr.*, *Giud.* 3.

g) **Vulair-volair**; vuliand-voliand, vulieu-volieu.

Ind. pr.: Vögl, voust, voul, vulains-volains vulais-volais, vöglian.

Imper: Vögliast, ch'El vöglia, vöglias, vulain, ch'Els vöglian.

Oters temps: Vöglia, vulaiva-volaiva, vuless-voless, vulet-volet, vularò-volerò (-egia).

† Tar Bifrun: Vulair; vuliand-vugliand; vulieu-vuglieu.

Voelg, vuos(t)-vous(t), vuol-voul-vol, vulain(s), vulais, voeglian.

Vulè.

Voeglia; vulaiva; vuless; vous-vuos-vulet.

Vulair (scu savair) ho substituieu sieu imperativ tres fuormas conjunctivas. Bifrun ho auncha l'imperativ vulè.

In E. B. perda vulair suvenz, nellas fuormas accentuedas sülla seguonda silba, tuot la prüma silba (aferesi § 179): Nus (vu)lains, vus (vu)lais, eu (vu)laiva etc., (vu)let etc.; (vu)less etc.; (vu)lair.

Infinitiv:

Nus avains üna libra volunted, ch'üngün nun po assogettêr cunter noass vulair. *Pr. Cud.* 146.

Per vulair contentêr a tuots, nun avaiv' el fat a dret ad üngün. *Liun-Klainguti,* 13.

Què ais pü facil il volair, cu il podair. *Pall.* 1, 814.

Il volair ais bain in me, ma il complir il bön, nun chat eau. *Menni, Rom.* 7, 18.

E. B. Cha'l punct da partenza per blers svilups fonetics sia da tscherchar nella ledscha del minim sforz, in quaist po'l avair raschun, ma nà lair far gio cun ün pled üna questiun, per resolver la quala milieras dels plü fins tschervels han süà invan per ans ed ans. *Pult, Ort.* 4.

† L'g uulair es bain in me, mu ch'eau fatscha bain, nun acchiat eau. *Bifr., Rom.* 7, 18.

† E. B. Fa cha teis spiert operond in mai il vulair & il far il bön, detta perdütta, ch'eug sia teis iffant. *Der Die Das,* 131.

Indicativ pr. ed imperativ:

Eau vögl fêr l'ustêr. Pajêr allura nun vöglia (p. 375) cha tü'm pejast. *Pall., Övs,* 34.

Eau vögl bain fêr ir quels pêr affêrs scu chi tuocha. *Ann.* 30, 180 *(Melcher).*

E. B. Eu at vö far Bap d'ün grand pövel. *Porta, Mag.* 45.

Che voust fêr, mieu pover Niculign? *Ann.* 30, 193 *(Melcher).*

E. B. Tü non am voust exodir? *Biblia E. B., Abacuc.* 1, 1.

E. B. Mo vosch rivir o nöja! *Ann.* 25, 159.

A voul gnir saira. *Pr. Cud.* 112.

Che's voula fêr? *Ann.* 30, 191 *(Melcher).*

A quel vulains nus amuossêr la via cun noass zappins. *Pr. Cud.* 117.

Ebbain, schi volains ans separêr! *D. S.* 1911, 55.

Vulains udir il parair d'Iwan. *Iwan* 1.

E. B. Scha nus lain scriver e tschantschar ün bun e güst rumauntsch, schi stovain ans tgnair vi da que chi ais tipic

per quaist, via da que cha'l pövel disch realmaing e na ans laschar influenzar dad otras linguas. *Pult, Ort.* 2.

E. B. Ossa na laina (p. 375—376) perder temp. *Ann.* 25, 161.

Vulais esser buns infaunts, schi procurè da demussêr voassa gratitudine a voass genituors. *Pr. Cud.* 134.

Che vulais vus? *Pr. Cud.* 49.

Cu vulais pigliêr que a maun? *Iwan* 2.

Tuot que vus volais, cha la glieud fatscha a vus, que fè eir vus ad els. *J. B.* 29.

Volais dunque, cha quaist infaunt vegna battagiô. *Lit.* 123.

Que pera cha tuots vöglian am dêr lur vusch. *Ann.* 13, 284.

Las fedas am vöglian magliêr. *Bundi,* 42.

E. B. Els mettan pais greivs sün las spadlas della glieud; ma els non ils vöglian movantar con lur daint. *Biblia E. B., Matt.* 23, 4.

† Eau uoelg fêr tiers tè la pasthqua cun mes disciputs. *Bifr., Matt.* 26, 18.

† E. B. Chi chi vain pro mai, non voelg eau rebüttar. *Abyss,* II, 75.

† Eau t'uoelg dêr a ti tuot aquaist, schi tü d'uuost metter giu in terra & m'adurêr. *Bifr., Matt.* 4, 9.

† Tü uous mêl als fats dals Nicolaiters, ad aquels er eau uoelg mêl. *Bifr., Apoc.* 2, 6.

> † Alla praisa dalg chiaste da Clavena wöelg cumanzêr
> Et saitza dubbi la pura vardat üsêr.
>
> *Trav., Müs,* 7—8 *(Dec.* V, 1).

† Cun dich uoust tigner nossa horma in dübi? *Bifr., Joh.* 10, 24.

† Nu uuost tmair la superiuritaed? *Bifr., Rom.* 13, 3.

† Mu uuost sauair tü o hum uoed, che la fè sainza'ls fats, saia morta? *Bifr., Jac.* 2, 20.

† Scodün quęl chi uuol d'uus duãtêr grand traunter uus, aquel daia esser uos seruiant. *Bifr., Marc.* 10, 43.

† Sch'el es araig d'Israel, schi uigna huossa giu de la crusth, schi uulains crair agli. *Bifr.*, *Matt.* 27, 42.

† Et schi aque uain udieu dalg guuernadur, schi uulain nus dêr agli ad acrair, & uulain fêr uus sgioerts. *Bifr.*, *Matt.* 28, 14.

† E. B. Da questa gloriosa citat dals beats vulain huossa dar qualche delineatiun. *Abyss*, III, 51.

† Quael uulais ch'eau lascha ir a uus, Barrabam ù Jesum? *Bifr*, *Matt* 27, 17.

† Che'm uulais dêr? *Bifr.*, *Matt.* 26, 15.

† Aquellas chioses, quaelas che deus ho pardert ad aquels chi l'g uoeglian bain. *Bifr.*, *1. Cor.* 2, 9.

† Et aquels chi nu uoeglian ubedir à la uardet, uain ad esser lg sthdeng & l'ira. *Bifr.*, *Rom.* 2, 8.

Têl grazia, Segner, m'vögliast fêr. *Pr. Cud.* 64.

Quels pero, chi negligian our d'indifferenza il culto divin public, vögliast tü convertir. *Lit.* 5.

† Mu eau dich a uus: uulè bain à uos inimichs. *Bifr.*, *Matt.* 5, 44.

Oters temps:

Imprometta'm cha tü nun vögliast pü pigliêr ünguotta. *Pr. Cud.* 78.

Eau nun poass m'ingianêr cha tü vögliast abandunêr in têl möd Dieu. *Pr. Cud.* 70.

Supplichè Dieu, ch'el vöglia incorunêr cun sia benedicziun las resoluziuns sincêras da quists sponsêls. *Lit.* 162.

Vöglia il Segner unir vos cors in charited, fidelted e concordia vairamaing cristiauna, vöglia el benedir vos matrimuni a sia onur et a vos temporêl et etern salüd. *Lit.* 164.

† E. B. Cur no udin chia Jesus Christus ns voeglia tour pro ell, non dess noss spiert gnir viv? *Abyss*, II, 76.

† Nus aruuain te Segner, nos buntadaiuel bab celestiael, tü voeglias igliümnaer teis sainch Euangeli à tuottes creatüres humaunas, & voegliast hustaer dauend tuots erruors & heresias. Et voeglias daer spiert & ardimaint à tuots aquels chi predgian sa uardaed. *T.* (*Dec.* V, 250).

† Per che deus es aquel chi fò in uus, & che uus uoeglias, & che uus fatschas cun ün bun parpüst da uossa uoeglia. *Bifr.*, *Phil.* 2, 13.

† E. B. Auters Reginoms dal muond sean tant potents chi voelgian, hegian lur Raigs tant dalet, gloria, pumpa, & Majestat chi voelgian, schi ha quai fat pauca durada. *Abyss*, III, 251.

Eau at volaiva quintêr üna novited. *Ann.* 29, 91.

Quia vulaiva dimorêr, infin cha mieu marid turness dalla guerra. *Pr. Cud.* 116.

Volaivast tü propi bain al pover Teofil? *D. S.* 1911, 60.

Ella tscherchet fin ch'ella chattet las plauntas ch'ella volaiva. *D. S.* 1912, 55.

Fridolin nun vulaiva al laschêr l'öv. *Pr. Cud.* 112.

El nun vulaiva guêra savair novas. *Ann.* 30, 179 *(Melcher)*.

Nossas nozzas volaivans celebrêr insembel. *D. S.* 1911, 63.

Nus vulaivans mangêr qualchosa. *Chal.* 1922, 42.

Zieva avair causô grand dann, vulaivane, chargiôs da butin, turnêr inavous. *Pr. Cud.* 203.

† Mu Herodias l'g aguaitêua, & l'g uulaiua amazêr. *Bifr.*, *Marc.* 6, 19.

† Et in la festa sulaiua l'g guuernadur laschêr ir ün praschunijr agli poeuel, quael che uulaiuen. *Bifr.*, *Matt.* 27, 15.

† E. B. El sdratschet sia vestimainta & non s'leiva laschar confortar. *Abyss*, II, 76.

Eau volet pajêr per il viedi sur lej. III, 69.

Chi so, scha que cha tü quella vouta ans volettast dêr da crajer, nun ais intaunt dvantô. *D. S.* 1911, 61.

Que nun am volet reuschir. *D. S.* 1911, 37.

Il dücha nun ils volet artschaiver. *Chal.* 1921, 52.

El vulet furmêr üna lia cunter l'imperatur. *Ann.* 30, 22 *(Gianzun)*.

L'allegria nun vulet pü glivrêr. *Bundi,* 17.

Il prüm vulet il bap ris-chêr il viedi. *Pr. Cud.* 50.

Las muos-chas vulettan svolêr davent. *Liun-Klainguti*, 6.

† Lg Cunt Girard cun sia cumpagnia
Vos intravgnir tiers quella barunia.
Trav., Müs 62 *(Dec.* V, 2).

† Et es ieu aint in üna chiesa, ne uulet ch'üngiün saues. *Bifr., Marc.* 7, 24.

† Et detten agli da baiuer aschaid mastdô cun fêl, quel cura el hauet assagiô nun uous baiuer. *Bifr., Matt.* 27, 34.

† Et el muntò sün ün munt e clamò tiers se aquels chel uous. *Bifr., Marc.* 3, 13.

† Per che uus sauais che dsieua cura ch'el uous cunseguir la bendischun, chel es stô arfüdô. *Bifr., Hebr.* 12, 17.

† Moises siand gio gnieu grand, schi nu uous el gnir clammò filg da la figlia da Pharaonis. *Bifr., Hebr.* 11, 24.

† Ls gnimis nun vossene (p. 375) spattêr. *Trav., Müs* 65 *(Dec.* V, 2).

† Et l's Jüdeaus chi nu uousen crair schierchieuen dals mnêr oura agli poeuel. *Bifr., Act.* 17, 5.

Eau vuless bain cha'l luf purtess las schnedras. *Ann.* 30, 178 *(Melcher).*

Damaun vuless eau profitêr della bun' ora per metter il fain in arunas. *Pr. Cud.* 51.

E. B. A quel al less ê salüdar. *Ann.* 25, 160.

Fridolin incleget ch'el vuless baiver. *Pr. Cud.* 109.

Chi voless decider che ch'ün' orma resainta in têls momaints? *D. S.* 1912, 9.

Scha füss ün om eau . . . allura vulessans vaira. *Ann.* 30, 180 *(Melcher).*

E. B. Ingio gessan nus a finir, scha nus lessan applichar similas teorias cun consequenza? *Pult., Ort.* 6.

E. B. No lessan jent esser scorts e buns, be cha no savessan. *Porta, Mag.* 36.

Che vulessas esser pü gugent, richs o povers? *Pr. Cud.* 149.

Els impromettettan dad impedir tuota violenza, e da chastiêr ils disobediaints, chi nun vulessan rispettêr las decisiuns del güdisch. *Pr. Cud.* 215.

† Schi füs ünqualchiün chi t'uules mnêr a dret, par t'prender tia arassa, lascha agli er l'g mãtijlg. *Bifr.*, *Matt.* 5, 40.

† Els l'g tgnaiuen ad acoura, sch'el l'g uules guarir sülg di dels sabaths. *Bifr.*, *Marc.* 3, 2.

† Et siand gnieu la damaun, schi haun els fat cuselg incunter Jesum, ch'els l'g uulessẽ metter alla muort. *Bifr.*, *Matt.* 27, 1.

† Paulus & Barnabas l's acusglieuã chè uulessen continuêr in la gracia da dieu. *Bifr.*, *Act.* 13, 43.

Per vias a nus nascostas saverost e volerost eseguir que, chi as convain a tia sapienza e benignited paterna. *Lit.* 122.

Tü nu vularost cha'm batta in duel. *Ann.* 30, 193 *(Melcher).*

Que vulerò hoppas per til civilisêr ün po. *Ann.* 30 187 *(Melcher).*

Ogni geda cha vus vularos fêr disgust als oters, eir els chatteron plaschair as render l'istess. *Robbi, Tes.* 38.

E. B. Vo vezerat bain bod, che dallet cha quai es dad esser scort e bun; voss genituors, ed eir autra buna glieud, as vularan bain e's faran bella tschera e buna compagnia. *Porta, Mag.* 36.

Gerundi e particip del passô:

Vuliand imitêr il möd d'agir da Nathan, schi tramettet el glieud fideda a Genevra. *Pr. Cud.* 65.

Els l'examinettan, e nun vuliand el confessêr ünguotta, füt el innozaintamaing miss in preschun. *Pr. Cud.* 129.

Vuliand Ruprecht fügir e siand fich indeblieu, crudet el gio d'chavalg e murit. *Pr. Cud.* 181.

Voliand ella lavêr il füs nel bügl, la sbrüs-chet quel our d'maun. II, 11.

E. B. Ed el, voliand as güstifichar, disch a Gesu: E chi ais meis prossem? *Biblia E. B., Luc.* 10, 29.

Quaist proceder ho l'effet vulieu. *Chal.* 1919, 37.

Quauntas voutas he eau volieu raspêr tieus infaunts sco üna gilina raspa sieus pulschains suot sias elas, e vus non avais volieu. *Menni*, *Matt.* 23, 37.

E. B. El vess voglü gnir mastral. *Ann.* 25, 158.

† Deus, uuliand amussêr la sia ira. *Bifr.*, *Rom.* 9, 22.

† Et Pilatus uuliand cuntantêr l'g poeuel, laschô ir ad els Barrabam. *Bifr.*, *Marc.* 15, 15.

† Schi l'g muond uuol mael a uus, schi sauais uus chel ho uulieu mêl auaunt a mi co a uus. *Bifr.*, *Joh.* 15, 18.

h) **Dir**; dschand; dit, ditta; p. pr. dicent mera § 318 e p. 1106.

Indic. pr.: di - (disch), discht - (dist), disch, dschain, dschais, dian - (dischan).

Imper.: Di, ch'El dia, dschain, dschè (E. B. dit), ch'Els dian.

Oters temps sintetics: Dia; dschaiva; dschet; dschess; dscharò, (dscharegia).

† Tar Bifrun: Dir, (d)schant - dischant; dit, ditta.
Di(ch), disth(t) - dîst, disth, dschain(s), dschais, dian.
Di - dij - dich, dschè.
Dia; dschaiua, dschet - dis; dsches; (tü) dschares.

Ils cumposts da dir sun: benedir, contradir (cunterdir), desdir, interdir, maledir, (smaledir), predir, E. B. sdir (= desdir), [surdir].

Suainter Pallioppi (Verb, p. 96) füssan ils cumposts da dir — el manzuna be predir ed interdir, fo però seguir quaists duos verbs d'ün „etc." — da flectêr scu dir. Quaista regla nun concorda tuottüna culs fats. Benedir e (s)maledir vegnan in ogni cas trattôs scu verbs regulêrs augmentativs della quarta conjugaziun, be ch'els haun daspêr il p. p. regulêr, eir ün p. p. irregulêr glivrand cun -et (p. 951—952). Eir contradir vain in generêl trattô scu verb regulêr augmentativ della quarta conjugaziun. Interdir

(istess scu sieu sinonim proibir) ais italiaun, d'importaziun relativmaing rezainta e vain pustüt druvô nel passiv. Il pled ladin ais scumandêr. Desdir e predir vegnan conjugôs scu dir, istessamaing surdir (chi ais però d'ün adöver rerischem).

Rem. Tar Bifrun chattains suvenz, impè dels verbs benedir e smaledir: dir bain e dir mêl (aruêr bain, aruêr mêl), p. ex.:

† Et cura chel hauet prais aquels in bratsth, hauiand mis l's mauns sün els, schi diss el bain ad els. *Marc.* 10, 16 (*Menni:* ils benedit).

† Nun arendiant mêl par mêl, ne mêl pleds par mêl pleds: dimperse l'g cuntredi, dschant bain. *1. Petr.* 3, 9. (*Menni*: al contrari, benedì's).

† Aruo bain par aquels chi s'schmaladeschan. *Matt.* 5, 44 (*Menni:* Benedì quels chi's smaledeschan).

† Dschè bain ad aquels chi diã mel da uus. *Luc.* 6, 28 (*Menni*: Benedì quels chi's smaledeschan).

† Dschant bain da quels, chis d'sthseruan, dschè bain, dich eau & nun aruo mêl! *Rom.* 12, 14 (*Menni:* benedì e nun smaledì!)

Exaimpels.

(Contradir, benedir e (s)maledir alla fin, p. 1099 fin 1101.

Infinitiv:

Nun dir fosa perdütta cunter tieu prossem. *J. B.* 34.

Que chi es da dir es da dir. *Ann.* 30, 196.

Eau vögl dir il misteri della femna e della bestia. *Menni*, *Apoc.* 17, 7.

Seguond voass sentimaints, schi suos-ch' as predir üna megldra soart. *Robbi, Tes.* 50.

† Allura uain el à dîr ad aquels chi uignen ad esser dalg snister maun. *Bfir.*, *Matt.* 25, 41.

† Allura uain el à dir ad aquels chi uignen ad esser agli dalg dret maun. *Bifr.*, *Matt.* 25, 34.

† E. B. La nauscha voelgia mia
Wölg eug huossa desdir,
La sonchia voelgia tia
Tour sü, & obedir. *Spejel*, 2, 25.

Indicativ preschaint ed imperativ:

Eau di a vus: Dieu po sdasdêr our da quaistas peidras infaunts ad Abraham. *Menni, Matt.* 3, 9.

Ma che di eau? *Grand, Chapè* 52.

Que am disch bain eir eau. *D. S.* 1908, 82.

E. B. Eu's di, cha blers han desiderâ da vair las chosas cha vus vezzais, e non las han visas. *Biblia E. B., Luc.* 10, 24.

Che cha tü dist! *Ann.* 29, 91.

Che discht? *Grand, Chapè* 61.

Tu nun stoust pronunziêr pleds all' orva, sainza savair que tü disch. *Pr. Cud.* 272.

Qualchos' uschè non as disch gugent. *Nadêl*, 1, 17.

Virgil predisch al muond eterna pêsch. *Tönd.* 449.

Gesu predisch sia mort. *J. B.* 123.

Scha nus dschains cha hegians comuniun cun el, schi mentins nus. *Menni, 1. Joh.* 1, 6.

Ma vus, chi dschais, ch'eau saja? *Menni, Matt.* 16, 15.

Guardè pür allò, che cha dschais. *Ann.* 30, 192.

Mias nezzas dian, cha sacerdots non dessan visitêr cumêrs. *Grand, Chapè* 35.

Perchè dian ils dottuors della Ledscha, cha Elias stöglia gnir avaunt? *Menni, Matt.* 17, 10.

Ch'eau eira bella, am dischan fotografias veglias. *Tönd.* 1.

E. B. I dischan, ch'i s'haja bler da cridar, cur ch'i's é maridada. *Barblan, Par.* 72.

E. B. Els dischan, ma non fan. *Biblia E B., Matt.* 23, 3.

† Che dich eau dime cha l'imegina saia ün qualchiosa? *Bifr., 1. Cor.* 10, 19.

† Mattella, eau dich à ti, sto sü. *Bifr., Marc.* 5, 41.

† Eau nu sae che tü disth. *Bifr., Matt.* 26, 70.

† Tü dîst che nus daja arüper l'g alaig & tü commetas adulteri. *Bifr., Rom.* 2, 22.

† L'g maister disth. *Bifr.*, *Matt.* 26, 18.

† E. B. Mo tü dist forza: eug sun mal. *Abyss* II, 75.

Et uus chi dschais ch'eau saja? *Bifr.*, *Matt.* 16, 15.

Chi dian la lieud ch'eau saia? *Bifr.*, *Matt.* 16, 13.

Di al polizist ch'el am porta la tschaina. *Grand*, *Chapè*, 40.

O di'm che cha l'uors at scuttet aint per las uraglias; *Liun-Klainguti*, 10.

Di'm dalum que chi ais arrivô. *D. S.* 1908, 107.

Ma schi ch'El am dia, sch'El maridess üna duonna fich musicala, nun stuess El la vulair bain listess? *Ann.* 30, 188.

Ch'Ella am dia dalum scha poss sperêr. *Ann.* 12, 358.

Eau sun auncha nels meglders ans, tschinquaunta — o dschain quarauntatschinch. *Ann.* 29, 94.

Nun dschè ad üngün quaista visiun. *Menni, Matt.* 17, 9.

O dschè, Niculign, sarò da tscherner oz il nouv mastrêl? *Ann.* 30, 182.

Dschè a Tumesch, ch'el vegna. *Bundi*, 35.

E. B. Ed in qualunque chasa vus sarat intrats, schi dit il prüm; Pasch saja a quaista chasa! *Biblia E. B.*, *Luc.* 10, 5.

† Dij a nus cura uignen aquaistas chiosas ad esser? *Bifr.*, *Matt* 24, 3.

† Nun dschè ad üngiün aquaista uisiun. *Bifr.*, *Matt.* 17, 9.

† Izen in la cittêd, tiers ün tschert hum & dschè agli: l'g maister disth, mieu tijmp es ardaint. *Bifr.*, *Matt.* 26, 18.

Oters temps sintetics:

Che voust cha't dia? *Ann.* 30, 181.

Guarda cha tü nun diast ad üngün ünguotta. *Menni*, *Marc.* 1, 44.

Segner, voust cha nus dians, cha crouda fö gio da tschêl? *Menni*, *Luc.* 9, 54.

Cha quaists svess dian, che delit, ch'els haun chattô in me. *Menni, Act.* 24, 20.

Cumanda dimena da perchürêr la tomba, acciò cha sieus disciputs non vegnan e d i a n al pövel: El ais resüstô dals morts. *Menni, Matt.* 27, 64.

† E. B. Salomon havaiva in seis palazi spera il nomber da set tschient dunans, eir traja tschient concubinas; oder per chia eau d i a indret: tantas disgratias. *Abyss* I, 81.

† Eau scongür te, che tü d i a s a nus, schi tü ist Christus. *Bifr.*, *Matt.* 26, 63.

† Guarda tü nu d i a s ad alchiün ünguotta. *Bifr.*, *Marc.* 1, 44.

† Et nu saias da quella opiniun, che uus d i a s : Nus hauain Abraham par bab. *Bifr.*, *Matt.* 3, 9.

† Cumanda, che l'g mulimaint uigna parchiürô, par che nu uignẽ ses discipuls & d i a n agli poeuel ch'el saia arisüstô. *Bifr.*, *Matt.* 27, 64.

Intaunt cha Nathan d s c h a i v a quaist, il guardaiva il marchese. *Pr. Cud.* 70.

Ne ün ne l'oter nun d s c h a i v ' ün pled. *Chal,* 1922, 43.

Ed alchüns d s c h a i v a n : Mera, el clama Elias! *Menni, Marc.* 15, 35.

Ils infaunts d s c h a i v a n suvenz cha in lur vita nun avaivan mê agieu ün di usché plaschaivel. *Pr. Cud:* 106.

† Et d s c h a i u a ad els: L'g sabath es fat parmur delg hum. *Bifr.*, *Marc.* 2, 27.

† Ils phariseers d s c h a i u e n : Che voul dir aquaist ch'el mangia & baiua cun l's publichiauns & pchiaduors? *Bifr.*, *Marc.* 2, 16.

† Et ünqualchüns d s c h a i u e n : aquaist clama Heliam. *Bifr.*, *Matt.* 27, 47.

Ozand ils ögls d s c h e t eau: Friedrich! *Tönd.* 128.

El d s c h e t que gia l'oter di. *Tönd.* 141.

E. B. Mo Jesus d i s s a seis sculars: Els non han bsöng dad ir davent, dattals vo da mangiar. E quels al d i s s e n : No nun avain auter co 5 pans e duos peschs. *Porta, Mag.* 96.

Cur il raig ed il guvernatur gettan davent, d s c h e t t a n els traunter per: quaist nun ho fat ünguotta chi merita la mort. *J. B.* 162.

Els d s c h e t t a n : Che avains pü bsögn da perdüttas? *Menni, Luc.* 22, 71.

† Jesus dis à ses discipuls: uus sauais che dsieua duos dijs s'fo la paschqua. *Bifr., Matt.* 26, 1.

† E. B. Nebucadnezar diss superbamaing etc. *Abyss*, III, 49.

† Et uhè üna uusth our da la nüfla, quaela chi dschet: Aquaist es mês filg chier. *Bifr., Matt.* 17, 5.

† Sumgiauntamang dissen er tuots discipuls. *Bifr., Matt.* 26, 35.

† Aquels chi steuen allo dissen a Petro: Er tü ist uairamaing ün da quels. *Bifr., Matt.* 26, 73.

† A la plü dauous uẽnẽ duos fuossas pardüttas & dschettẽ: Aquaist ho dit.... *Bifr., Matt.* 26, 60.

† Mu aquels chi parchüreuã l's puorchs fugittẽ & dschettẽ aque in cittaed. *Bifr., Marc.* 5, 14.

Che dschessast scha spusess ad Annigna? *Ann.* 30, 192.

Tü dschessast cha que saja ingüst e vil, scha ün oter tradiss tia confidenzia. *Pr. Cud.* 274.

Tuot dschess cha mia sventüra saja tuottafat natürêla. *Grand, Chapè* 58.

Scha ma mamma vivess, chi so che ch'ella dschess. *Ann.* 30, 183.

Ed el als scumandet, cha nun dschessan que ad üngün. *Menni, Marc.* 7, 36.

† Et cura el füt ieu aint in la chiesa, schi dis Jesus auns co chel dsches agli, dschant: Che t'impera Simon? *Bifr., Matt.* 17, 25.

† Schi nus dschessen che nus hauessen cumpagnia cun el, schi mintin nus. *Bifr., 1. Joh.* 1, 6.

† Schi uus hauais fè sco ün graũ d'sinaeuel, schi uus dschessis ad aquaisti mũt, uattẽ da qui ascho, schi uain el ad ir. *Bifr., Matt.* 17, 20.

† El cumandò ad els che nu dschessen ad üngiün. *Bifr., Matt.* 7, 36.

Eau't dscharò . . . Eau l'am fich. *Grand, Chap.* 28.

Tü dscharost da nun avair guera peida. *Ann.* 30, 181.

Tü'm dscharost dimena: Perchè riprenda'l? *Menni, Rom.* 9, 19.

Be cha savess che cha Toni dscharò. *Ann.* 29, 94.

Che dscharò'l Sar Mastrêl? *Pall., And.* 16.

Che mê dscharone (p. 375) in nossas chesas. *Grand, Chapè* 35.

Cur mieus adoratuors gnaron, dscharon els, cha nus sajans duos schimgias. *Grand, Chapè* 21.

Ils oters dscharon cha que ais tü, chi nu'ls hest laschos ir a chesa. *D. S.* 1911, 18.

† Tü dschares dime à mi? *Bifr., Rom.* 9, 17.

Particip del passô: Mera p. 967.

Gerundi (p. pr. mera § 318).

E Gesu cumanzet darchò a favlêr ad els in sumaglias, dschand etc. *Menni, Matt.* 22, 1.

Cunter que protestaiva mieu bap, dschand, cha üngünas duonnas nun hegian da che fêr nella guerra. *Tönd.* 356.

† Et intuorn las nuof clamò Jesus cun hotta uusth, dischant: Eli eli lama sabachtani. *Bifr., Matt.* 27, 46.

† Nu dschant ünguotta oter, co aquellas chioses. *Bifr., Act.* 26, 22.

† L'g aungel delg signer es apparieu aint ilg soen à Joseph, dschant: Leua sü & prain l'g mattel & sia mamma, & fügia in Aegiptum. *Bifr., Matt.* 2, 13.

† Et gietten tiers el Jacobus & Johannes filgs da Zebedei, schant: Maister . . . *Bifr., Marc.* 10, 35.

Contradir:

Scha's chattais in chesas nellas quêlas vain neglet quaist act da pieted, nu's pertuocha da contradir. *Robbi, Tes.* 71.

Esortescha ils famagls da nun contradir. *Menni, Tit.* 2, 9.

Scha tü craiest esser chiosa facile il dvantaer salf, schi contradist à Jesù Christo. *Cloetta, Rel.* 418.

O, tü nun sest, mamma, que cha quellas malignas haun dit a mia sour, chi mê nun las contradisch. *D. S.* 1918, 107 *(Mathis).*

Sieus ögls contradeschan Sieus ultims pleds. *Tönd.* 133.

E. B. T'imperchüra da pensar, giavüschar, ſavlar, e tour avant la minima chosa, chi contradischa alla sancta voluntà del Segner. *Predgias,* 24.

Ils güdevs contradivan a que cha Paulo dschaiva, contradivan e blastmaivan. *Menni, Act.* 13, 45.

Quaistas meditaziuns contradivan üna all'otra. *Tönd.* 25.

Eau nun contradschet a mia tanta. *Tönd.* 25.

E. B. Obediaints scolars non contradiran mâ als pleds da lur magisters. *And.-Pull* 89.

Contradind: Mera § 318, 3.

Mera, quist ais miss tiers ruina ed adozamaint da bgers in Israel, e per ün signêl, al quêl vain contradit, acciò vegnan manifestôs ils impissamaints da bgers cours. *Menni, Luc.* 2, 34.

† Parmur delg saramaint nun uuos Herodes cunterdijr. *Bifr., Marc.* 6, 26.

† E. B. Mia conscientia ha contraditt a meis dalet. *Der Die Das,* 130.

† Cuntersthand. § 318, 3.

Benedir e **(s)maledir:**

Ir as fêr benedir. *Pall.* 1, 102.

In vardet, eau't vögl benedir. *Menni, Hebr.* 6, 14.

Lascha'l smaledir; forsa cha il Segner müda in bain la malediczíun. *J. B.* 55.

† *Bifrun;* [benedir], sthmaladîr (schmaladîr).

Eau at benedesch, mieu infaunt. *Tönd.* 102.

E. B. Il Segner fa fermas las stangas da tias portas; el benedescha teis infants in mez tai. *Biblia E B., Ps.* 147, 13.

Dieu as peja ed as benedescha! *Bundi,* 46.

† Aruo bain (mera rem. p. 1094) par aquels chi s'schmaladeschan. *Bifr., Matt.* 5, 44.

† Ch'eau nu bandîa (conj.) à ti. *Bifr., Hebr.* 6, 14.

Benedì quels chi's perseguiteschan, benedì e nun smaledì! *Menni, Rom.* 12, 14.

Intaunt ch'el ils benediva, gnit el pigliô sü. *Menni, Luc.* 24, 51.

Tuotta la glieud nella val benedivan la duonna. *Pall., Övs.* 17.

Simei smalediva il raig. *J. B.* 55.

† Et es duantò intaunt chel l's benediua. chel s'ho partieu da dels, & gniua purtô in schil. *Bifr., Luc.* 24, 50.

Il bun pastur benedit Duonna Frasquita. *Grand, Chapè* 32.

Il Segner benedit il di del sabbat e santifichet quel. *J. B.* 33.

E. B. E Dieu benedit a Noe. *Porta, Mag.* 44.

L'uvais-ch schmaledit Andrea e sieus compagns da rapina. *Pr. Cud.* 196.

Ils Güdevs salvettan üna radunanza tumultuanta, e's smaledittan, da nun mangêr, ne da baiver, infin ch'els nun avessan mazzô Paulo. *Menni, Act.* 23, 12.

† Et Symeon benedit ad els. *Bifr., Luc.* 2, 34.

† Hauiand aluô ses oeilgs in schil schi benedit el, & arumpèt l's pauns. *Bifr., Matt.* 6, 41.

E. B. Eu crai fermamaing, ch'el eir a tai benedirà. *And.-Pult* 99.

Ella tegna sieu infaunt in ün bratsch, l'oter stend' ella our in benedind. *Tönd.* 300.

E. B. Smaledind l'ingrat offensur. *Barblan, Par.* 22.

E. B. E'ls benedind partit El. *Porta, Mag.* 118.

† Bendiand. *Bifr., Rom.* 12, 14.

† Cura chel hauet astdastdô sü ses filg Jesum, ho tramis aquel benediant à uus. *Bifr., Act.* 3, 26.

§ 321.

Verbs defectivs.

1. Per la definiziun dels verbs defectivs (u incomplets) mera p. 462—463.

Ad ün tschert numer da verbs mauncha be ün sulet möd: l'imperativ, siand cha lur significaziun nun admetta ün têl; que ais p. ex. il cas cun verbs scu pudair, dovair, stovair, sulair, udir, vair etc.*). Têls verbs nun nomna ün defectics.

Nus nun nomnains neir defectivs ils verbs intransitivs (als quêls mauncha il passiv), ne ils unipersunêls (l'adöver dels quêls ais limitô, in tuots möds persunêls, alla terza persuna, neutrum, del singular).

Eliminand tuot quaistas classas da verbs ans resta ün ampel numer, chi haun be üna suletta fuorma, nempe ün particip (u del passô, u del preschaint) u be duos fuormas, generêlmaing l'infinitiv ed il particip del passô, u be trais fuormas, l'infinitiv ed ils duos particips.

---

*) Als duos ultims correspuondan in ün tschert sen ils verbs guardêr e tadlêr, chi haun ün imperativ, perchè ün po dêr l'uorden da guardêr e da tadlêr (mo na guêra quel d'udir u da vair).

Quaist fenomên indüa a Pallioppi (*Verb*, p. 77—78) da fêr da vair e sieus cumposts (el nun manzuna udir) üna classa speciêla da verbs, chi esibeschan, daspêr las irregulariteds expostas nels §§ 309 e 315 eir quella particularited, ch'els „s'inservan in part dal verb guardêr tiers formaziun da lur imperativ". Nell' enumeraziun dels „verbs correlativs" chattains: prevair, s'inavair, stravair, survair e revair. Pallioppi commetta cò ün dobel errur. In prüma lingia nun po ün brich admetter cha l'imperativ da guardêr possa complettêr la conjugaziun da vair, perche guardêr designescha ün' acziun voluntaria, intaunt cha vair ais ün act involuntari. Seguonda nun vezza ün bain, in che möd cha'ls cumposts da vair pudessan s'inservir da guardêr per lur imperativ, siand cha verbs scu preguardêr, straguardêr etc. nun existan; e reguardêr (risguardêr) significha tuot otra chosa cu revair. Inaguardêr (pustüt E. B.) ais sinonim da perchürêr.

Per radschuns expostas in oters lös (§ 319) nun vegnan però ils particips del preschaint in generêl classifichôs culs verbs (dimpersè culs adjectivs u substantivs). Las stessas radschuns pudessan bain eir valair per üna part dels verbs defectivs, chi haun be ün particip del passô; tuottüna ais il sentimaint pü vivaint, almain per ils particips cun flexiun regulêra (-ieu, -ida; -ô, -eda), ch'els sajan propi verbs, intaunt cha particips del passô irregulêrs (scu accet, dilet, concis, defunt, desert, precis, res, sudit etc.) vegnan pelpü sentieus e classifichôs culs adjectivs u substantivs.

2. Traunter ils defectivs avains ün numer relativmaing important da verbs, ils infinitivs e particips dels quêls sun colliôs cun ün adverb, scu bainvolair, mêlfat (u eir clêrvedent, mera § 318). Cò avains sainza dubi ün' influenza germanica. Nella lingua tudais-cha avains üna classa numerusa da verbs cumposts, ils uschedits verbs separabels, scu wohlwollen, übeltun, hellsehen etc., ils elemaints dels quêls as separan be nels möds persunêls (Er will dir wohl, daran tun wir übel, sie sieht hell), intaunt cha, nels möds impersunêls (infinitiv e particips), lur elemaints restan unieus (Er hat dir immer wohlgewollt, das ist übelgetan; sie kann hellsehen; er ist ein hellsehender Mensch). L'istess observains in lingua ladina per ils „defectivs“ in questiun: El at voul bain, in quecò fains mêl, ella vezza clêr; sieu bainvolair invers tuots ais cuntschieu, que ais mêlfat, el ais ün hom clervedent (§ 318). Però in lingua ladina nun ais quaist fenomên della „separabilited“ da verbs cumposts uschè regulêr cu in lingua tudais-cha. Per ün bger pü grand numer da verbs cumposts, imitôs eir els dal tudais-ch, scu p. ex. crescher our, as dèr gio, drizzêr aint, drizzêr our, guardêr tiers, piglièr aint, piglièr gio, piglièr tiers, as posêr our, serrêr gio, as trêr aint, as trêr our etc. etc.

nun operescha la regla tudais-cha della separabilited, perchè ils elements da quaists restan adüna separôs in lingua ladiña, e na, scu in lingua tudais-cha, be nels möds persunêls. Scha nus imitessans la lingua tudais-cha eir per tuots quaists verbs, allura avessans tschientinêras d'oters verbs defectivs, dels quêls nun existiss oter cu particips ed infinitivs: ourcreschieu, giodò, aintdrizzô, ourdrizzô etc. (*ausgewachsen*, *abgegeben*, *eingerichtet*, *ausgerichtet* etc.); u giopigliêr, as ourposêr, gioserrêr, as ainttrêr etc. *abnehmen, sich ausruhen, abschliessen, sich anziehen* etc.). U püttost, in quaist cas admettessans probabelmaing eir nus las reglas tudais-chas della separabilited, da sort cha giopigliêr ed el piglia gio, ourcreschieu ed el creescherò our, ainttrat ed eau am tir aint etc. etc. gnissan allura interpretôs sainz' oter scu fuormas dels istess verbs.

Rem. 1. Ch'ün as perchüra però da suppuoner cha'ls verbs chi sun defectivs hoz, stöglian esser defectivs eir damaun. Al cuntrari, que ais pü cu probabel cha l'ün u l'oter dels verbs uossa defectivs survegna cul ir del temp üna conjugaziun completta. Per quaist' emancipaziun güderò darchò in tscherts cas l'exaimpel della lingua tudais-cha. Uschè avains in tudais-ch per mêlinclêr *missverstehen* üna conjugaziun completta del verb têl quêl (*ich missverstehe*, *du missverstehst* etc.), intaunt cha'l verb tudais-ch per baininclêr vain druvô têl quêl squasi be nel p. p.: *wohlverstanden*, e cha, nel tuot il rest della conjugaziun, la separaziun dels duos elemaints ho lö (*ich verstehe wohl*, *du verstehst wohl* etc); perfin l'infinitiv vain pelpü scrit separô (*wohl verstehen* u *wohl zu verstehen*). Uschè cumainza ün eir a dir in ladin: Ch'El nun am mêlinclegia etc. intaunt ch'ün continua a dir: Ch'El am inclegia bain etc., e na: Ch'El am baininclegia.

Rem. 2. Beô, beeda, verb defectiv, del quêl nun vain in generêl druvô cu'l p. p. (mera Nr. 4), spordscha l'exaimpel d'ün verb, chi, almain in lingua poetica, cumainza ad avair üna conjugaziun pü completta.

Süls prôs la povra erv' ardaiva
Als razs solêrs, chalur arsaint';
La plövgia lamma la beaiva
E tuot reviva per inchaunt.

Avrì las fnestras! La fras-chezza
Chi ais dadour volains gustêr;
Ed ans beer della leidezza
Ch'in vals e munts vo's derasêr.
M. L., 2. ed., 63 *(Caderas)*.

Eir permalô, ch'alchüns vulessan classifichêr culs defectivs, vain druvô in otras fuormas: Tü am permelast, eau nun vuless at permalêr etc.

Rem. 3. Uschedit nun ho ün infinitiv correspondent uschedir, dimpersè l'infinitiv vain adüna scrit in duos pleds uschè dir = *so zu sagen*. L'istess observains in otras linguas: *cosidetto, per così dire* (it.); *soi-disant, pour ainsi dire* (fr.); *sogenannt, so zu sagen* u *sozusagen* (tud.).

3. Verbs defectivs cumposts cun adverbs, pustüt cun bain e mêl, ma eir cun ün pêr oters sun:

bainesser		
baindir		baindicent, § 318, 3
bainfêr	bainfat	beneficent (-ant) § 318, 3
	bainfundô	
baininclêr	baininclet (p. 949)	
	bainmeritô	
		bainpensant
bainplaschair		
bainstêr		benestant (§ 318)
	bainturnô	
bainviver		bainvivaint
	bainvgnieu	
	bainvis	
bainvulair	bainvulieu	bainvugliaint
	infradescrit	
	infrascrit (p. 965)	

	mêlaguardô	
	mêlchapitô	
	mêlcussgliô	
mêldir		mêldicent (§ 318)
	mêldispost	
	mêlfaschô	
mêlfêr	mêlfat	
	mêlfundô	
mêlinclêr (mera No. 2 rem. 1)	mêlinclet (p. 949 e 950)	
	mêllavô	
	mêlplazzô	
	mêlprovist	
mêltrattêr	meltrattô	
mêltrêr	meltrat (p. 935)	
		mêlvivaint
mêlvulair	mêlvulieu	mêlvugliaint
	prümgenuieu (primogenit)	
	il sudô (plur. coll. la sudeda)	
	surnomnô	
	südit*) } (p. 967)	
[usché dir, in 2 pleds]	uschedit } (p. 967)	
	etc. etc.	

Üngün bainesser nun po prosperêr. *Caderas, Fluors* 178.

In duos ans Robert acquistet ün bainesser. *Robbi, Tes.* 51.

E. B. Cun penitenta ümiltâ dumandain no perdun da tant noss falls commiss e bainfar ogni di interlaschâ. *Porta, Mag.* 138.

---

*) Na da confuonder cun sudit (mera Nr. 1) = Untertan, sujet, súddito.

Bainfat, uoss' am pleschast. *Ann.* 11, 62 (citô da *Pall.* 1, 90).

E. B. Durante ils quatter seculs, ils quals ils Israelits dmurettan in Egipto, averan blers smanchà la beneficent' instituziun del sabbat. *Predgias* 87.

Ün argumaint bainfundô. *A. Robbi.*

E. B. La bainincletta tolleranza linguistica, ch'id es regla da la Svizra. *Lansel, Ni It. ni Tud.* 18.

E. B. Non sun tantün' uschè pover, ch'eu non as podess pajar vossa bainmeritada vtüra. *D. S.* 1915, 48.

Quist ais mieu cher Figl, vi al quêl eau he bainplaschair. *Menni, Matt.* 3, 17.

Ils signuors reverendas sun dapertuot bainvis e bainvgnieus. *Fögl,* 66, 38.

Mettès tuots cun me per cha l'autur da mieu bainstêr vegnia a contemplêr sia propria lavur. *Robbi, Tes.* 52.

Vschinaunchas benestantas. *Clio.*

Hozindi as fo concuors eir per dvantêr benestant. *Fögl,* 66, 34.

Francesco Sforza spuset üna figlia del ultim dücha da Milaun, Maria Angela Visconti, et era il bainvulieu dell' armeda e dels citadins. *Pr. Cud.* 243.

Il verb vair e sieus composts infradescrits. *Pall., Verb* 77.

Megl aise, cha vus, scha têla ais la volunted da Dieu, hegias da patir per fêr inandret, co per mêlfêr. *Menni, 1. Petr.* 3, 17.

Mieu prinzipi ais, da discuorrer be cur chi ais mêlfat da taschair. *D. S.* 1908, 103.

La temma, cha tscherts tmuoss haun dal utschè mez-mür, ais del tuot melfundeda. V, 212.

L'asserziun, cha nos linguach nun merita cultivatur, ais mêlfundeda. *Pall., Ortogr.* 119.

Dals Schvizers e Grischuns dschaiva Maximilian in sia mèl fundeda ira, ch'els füssan ün pövel maclô dad ogni sort d'iniquiteds. *Pr. Cud.* 258.

Ma Dieu, cu t'he eau podieu mêlinclêr! *D. S.* 1903, 83.

E. B. Nun vulessans esser malinclets. *Lansel, Ni It. ni Tud.* 18.

El nun avaiva da tmair minimamaing, cha sieu caracter gniss ds me mêlgüdichô. *Tönd.* 210.

Buocha mêllaveda. *Pall.* 1, 455.

E. B. Qua vain üna saira ün giuvnatsch maltrat. *Barblan, Par.* 23.

Mats mêltrats (p. 935).

E. B. Il pittoc non vain zert, mo malvoglü. *Prov.*, citô da *Pall.* 1, 457.

Vuliand il commandant salvêr ün simpel sudô our dall' ova, as najantet el. *Pr. Cud.* 243.

Ils surnomnôs pajais eran stôs dunôs al' uvais-ch da Coira. *Pr. Cud.* 247.

E. B. Üna lavur uschedit corporêla. *D. S.* 1914, 154.

4. Oters verbs defectivs sun:

	ammalô
	antiquô
	allignô
assuefêr	assuefat (mera p. 1060)
	attempô
	beô, † biô
	disfortünô = sfortünô
	disgraziô
	fortünô
	† illatrô (= letrô, leterô)
	imbevieu
	inargieu
	letrô, leterô

melprüvô
permalô (mera p. 1104, rem. 2)
predescrit
prüvô
quinô (subst.)
schirô
sfatschô
sfortünô
sfrenô
slaschô (schlaschô)
strupchô
stupefêr stupefat
sventürô
etc.

Il famagl eira ammalô e staiva per murir. *J. B.* 99.

Sajast tü il meidi dels amalôs. *Lit.* 193.

In amur da Dieu, Angelina, di'm, di'm que cha tü hest, est ammaleda? Di'm dalum. *D. S.* 1918, 111.

† Lazarus era amallô. *Bifr.*, *Joh.* 11, 2.

La crusch (†) denotesch' ün verbo antiquô. *Pall.*, *Verb* 38.

E. B. Alla versiun in prosa sun units 30 Psalms miss in rima, cun pled stranamaing antiquà. *M. L.* XXIII *(Lansel)*.

Üna premurus' ed allignєda femna. *Pall.* 1, 32.

† E nu duainta mae sülg prüm üngiün zember uschi bain alignô, che zieva culg tijmp, nu uigna ünqualchiosa müdô u imgiurô. *Bifr.*, *pref.*

Ir allignedamaing intuorn cun qualchosa. *Pall.* 1, 32.

Uossa entret ün hom fich attempô. *Tönd.* 40.

Üna giuvna pü attempeda cu giunfra Fandrina. *D. S.* 1908, 98.

Laschè schantêr avaunt co vus las persunas pü atempedas e pü considerablas. *Robbi*, *Tes.* 71.

Be ün sorrir, be ün' öglieda,

Il faun felizi e beô! *M. L.*, 2. ed., 66 *(Caderas).*

Els vivettan fortünôs fin a lur beeda fin. II, 50.

Beôs ils misericordiaivels, perchè els chatteron misericordia! *Menni, Matt.* 5, 7.

† Biôs sun l's misericorgiaiuels, per che els uignẽ à suruegnir la misericorgia. *Bifr.*, *Matt.* 5, 7.

† Beeda est tü, scha tü recognioschast indret tia perdita. *Planta, Thrun*, I, 19.

Disfortünedamaing la fantschella laschet crudêr giò d'bratsch l'infaunt e la povra creatürina restet gobba per saimper. *D. S.* 1908, 106 *(G. Mathis).*

Disfortünô! Che hest tü fat? *Robbi, Tes.* 51.

Nus havains grand tüert, d'achüsêr la poverted ch'ell' ans renda disfortünòs. *Robbi, Tes.* 48.

Avais smanchô Robert e sia famiglia disfortünêda? *Robbi, Tes.* 52.

Que co m'ais ün dì disgrazchô. *Ann.* 2, 46.

O, pover disgrazchô cha sun! *Liun-Klainguti*, 14.

Il disgrazchô sclev gnit büttô immez traunter las bestias. *Liun-Klainguti*, 22.

E. B. Orfenets disgraziats. *D. S.* 1915, 45.

† Els confessan che cugniouschen dieu, mu els l'g schneian cun l's fats: siand dischgraciôs els. *Bifr.*, *Tit.* 1, 16.

E. B. O, cur cha nus staivan la saira tuots intuorn là maisa, che allegria cha que eira, e sco am chattaiv' eu quà fortünà. *D. S.* 1909, 167.

Nus eirans perfettamaing fortünôs. *Tönd.* 11.

Zieva sia mort vivettan ils descendents da Giacob auncha löng fortünedamaing in Egipto. *J. B.* 27.

Ün hom scu eau po bain maridêr e render üna giuvna fortüneda. *Ann.* 29, 94.

† Ün plü illatrô co eau. *Bifr.*, *pref.*

† Aquel illatrô & ualurus hum Philippus Gallicius. *Bifr.*, *pref.*

Esser imbevieu da noschas massimas. *Pall.* 1, 153.

Ais sia daunta inargida
Ma sieu cour ais chod. *Caderas, Fluors*, 147.
Ne stüdgeda,
Ne letreda
Vaiv'la ün bel sclarimaint. *M. L.* 10 *(Flugi)*.

Tü est la suletta, chi ho druvô astuzia per ans deliberêr da que mêlprüvô vegl. *Bundi*, 16.

Quaistas mêlprüvedas secretezzas. *Ann.* 29, 92.

Mieu bap as chattaiva permalô in si' onur patriotica. *Tönd.* 355.

Est permaleda, Marta? *Tönd.* 212.

Ils oters verbs predescrits. *Pall., Verb*, 98.

E. B. Scha las famiglias van d'accord, schi ais que usché prüvà da viver e morir là, inua ch'ün ais creschieu sü. *D. S.* 1909. 123.

Prüvô linguach! *M. L.* 23 *(Z. Pallioppi)*.

Munt e val s'infittan cun prüvedas fluors. *Z. Pall., Poesias.*

Cu volais vus, scha prorumpa darchò guerra, ch'eau s-chatscha mieu quinô our dal pajais? *Tönd.* 385.

E. B. Brüts, söras e quinadas
Mai nun s'han da cor amadas.
Prov. (citô da *Pall.* 1, 587).

Mieu servitur ais schirô e greivamaing tormentô. *Menni, Matt.* 8, 6.

† Mês famailg es schirô, & ho granda dulur. *Bifr., Matt.*, 8, 6

Il schlaschô Hanno s'ho cun stainta salvô in quaistas muntagnias. *Pr. Cud*, 119.

El demanaiva üna vita schlascheda in giö et avriaunza. *Pr. Cud.* 191.

Tü est üna sfatscheda! *Grand, Chapè*, 96.

In quel istess momaint il sfortünô udit a tussir nella chambra. *Grand, Chapè*, 56.

O sfortüneda, matta sainza cour!
O vo'm davent e spus' ün esan d'or!
Caderas, Sorrirs, 29.

Quel chi ria sfrenedamaing vain tgnieu per ün nar. *Pr. Cud.*, 285.

E. B. El vivet amò desch anns sco strupchà. *And.-Pult*, 98.

Ah, che giova la victoria als povers morts, che als strupchôs, che allas vaidguas? *Tönd.* 17.

Vo our spert sün las plazzas e stredas della citted, e maina aint ils povers e strupchôs e zops ed orvs. *Menni, Luc.* 14, 21.

Marta ais aunch' adüna strupcheda. *Tönd.* 228.

Ellas stovessan bain s'impissêr, cha'l Segner po las chastiêr, e cha paun gnir auncha pü strupchedas cu noss' Angelina. *D. S.* 1908, 107 *(G. Mathis).*

D'as stupefêr aise, cha al sulet pled „guerra" ils pövels nun s'oppuonan. *Tönd.* 482.

Eau eira inchanteda della grand' extensiun del Ocean, chi's presentaiva a mieu sguard stupefat. *Tönd.* 58.

Ils infaunts eiran stupefats da quaist miracul. *Pr. Cud.* 121.

Cur cha Dr. Bresser observet, ch'eau avaiva aviert ils ögls e guardaiv' intuorn stupefatta, am pigliet el per il maun. *Tönd.* 346.

Quel sventürô eira lo per as metter a cridêr. *Grand, Chapè* 56.

× 5. In ün sen pudessan eir gnir classifichôs scu verbs defectivs tscherts particips — preschaints e del passô — colliôs cun üna particula contraria, perchè uschigliö exista il verb be sainza la particula. A nun sun p. ex. verbs complets chi correspuondan als ps. prs. independent, inexistent, dissonant etc. u als ps. ps. illimitô, indecis, indisciplinô, disoccupô, smisürô etc.

Têls verbs defectivs sun (daspêr ils nomnôs): illes (p. 946), immaculô, immeritô, inabitô, inanimô, inarticulô, inaspettô, incultivô, incuntschaint, inexperimentô, insubordinô, inudieu, inüsitô, disoccupô, disordinô, dispassiunô; mêlarcuntschaint etc. etc.

§ 322. **Lectüra.**

Ils vstieus nouvs del imperatur.

Avaunt bgers ans vivaiva ün imperatur chi mettaiva ün grand pais sün vstieus nouvs e spendaiva tuot sieu danèr per sieu infittamaint. El nun pigliaiva pissêr ne per sieus sudôs ne per il teater, ma vulaiva be ir in sbara per mussêr sieus vstieus nouvs. Per imminch' ura del di avaiv' el sieu abit, e sco ch'ün soula dir d'ün raig: El ais nel Cussagl, uschè dschaiv' ün d'el: L'imperatur ais nella guardaroba!

Nella granda citted, inua ch'el vivaiva, giaiva que tiers allegramaing. Imminchа di arrivaivan bgers esters allò. Ün di gnittan eir duos impostuors, els as qualifichettan per zunzs e dschettan ch'els sapchan tesser la pü bella stoffa ch'ün possa s'imaginêr. Na be cha las coluors e'l dessegn sajan d'üna bellezza incomparabla, ma cha'ls vstieus fats our da quaista stoffa hegian la specialited müravgliusa d'esser invisibels per scodün chi nun saja abel per sia carica, u saja ourdvart tuct.

„Quaists füssan stupends vstieus“, s'impisset l'imperatur, „cur ch'eau ils avess aint, pudess eau gnir süsur, quèls homens in mieu reginam chi nun füssan abels per lur carica, eau pudess disferenzchêr ils tucts dals scorts! Schi, quaista stoffa stu dalum gnir tessida per me!“ Ed el det üna granda chaparra als impostuors, acciò ch'els possan cumanzêr la lavur.

Els mettettan sü duos clêrs e faivan scu sch'els lavuressan, ma süls clêrs nun eira ünguotta. Cun bun curaschi

dumandaivan els la saida la pü fina e l'or il pü bel, que mettaivan els in lur egna giłoffa e lavuraivan vi dals clêrs vöds fin aint per la not.

„Eau vuless gugent savair quaunt inavaunt ch'els sun culla lavur!“ s'impissaiva l'imperatur. Ma l'impissamaint, cha quel chi nun saja abel per sia carica u chi saja tuct, nun possa vair la stoffa, l'eira tuottüna poch prüvô. El eira bain persvas cha per se stess nun avess el gieu da tmair ünguotta, ma vulaiva trametter il prüm ün oter a vair cu chi stess la chosa. Tuots nella citted savaivan che virtüd speciela cha la stoffa avaiva, e tuots bramaivan da vair quaunt tuct cha füss lur vschin.

„Eau vögl trametter mieu onest vegl minister tar ils zunzs!“ s'impisset l'imperatur. „El po il pü bain güdichêr. che effet chi fo la stoffa, perchè el ho güdizi, ed üngün nun ais meglder per sia carica cu el!“

Il bun vegl minister get nella sêla inua cha'ls duos impostuors lavuraivan vi als clêrs vöds. „Dieu ans preserva!“ s'impisset il vegl minister e fet ögls, „eau nun vez ünguotta!“ Ma que nun dschet el. Tuots duos impostuors l'invidettan da gnir pü daspêra e dumandettan scha'l bel dessegn e las stupendas coluors al pleschan, allura mussettan els süls clèrs vöds e'l pover vegl minister continuaiva a fêr ögls, ma el nun vzaiva ünguotta, perchè allò nun eira ünguotta da vair. „Oh Dieu!“ s'impissaiv' el, „ch'eau saja uschè tuct? Que nun he eau mê cret, e que nun ho da savair üngün. Nun sun eau forsa abel per mia carica? Na, que nun vo ch'eau quinta da nun avair vis la stoffa!“

„Che, nun disch El ünguotta?“ dumandet quel chi tessiva.

„Oh, que ais fich bel, propi stupend!“ respondet il vegl minister guardand tres sieus ögliêrs. „Quaist dessegn e quaistas coluors! Schi, eau dscharò al imperatur cha que am plescha zuond.“

„Ah, que ans fo plaschair!“ dschettan ils zunzs e nomnettan las coluors ed explichettan il dessegn. Il vegl minister fet grand' attenziun per pudair a sieu retuorn relatêr quetaunt al imperatur, que ch'el fet eir.

Uossa dumandettan ils impostuors auncha pü munaida, or e saida per tesser inavaunt. Els mettettan tuot que in lur giloffa, sül clêr nun gnit niaunch' ün fil, ma els continuettan a tesser sül clêr vöd.

L'imperatur tramettet bainbod darchò ün da sieus onests homens da stedi per guardêr zieva la lavur e sch'ella füss bod glivreda. Que al get a maun sco al prüm, el guardet e guardet, ma nun siand ünguotta sül clêr, nun pudaiva neir el vair ünguotta.

„Nun ais que üna magnifica stoffa?“ dumandettan ils duos ingianneders ed explichettan il stupend dessegn, chi nun eira avaunt maun.

„Tuct nun sun eau“, s'impisset il brav hom, „que stu dimena esser ch'eau nun saja abel per mia carica. Que ais bain curius, ma üngün nun stu s'inaccordscher da que!“ Uschè ludet eir el la stoffa ch'el nun vzaiva ed externet si' admiraziun per las bellas coluors e'l magnific dessegn. „Schi, que ais propi stupend!“ relatet el al imperatur. Tuot la glieud della citted discurriva dalla magnifica stoffa.

Uossa volet eir l'imperatur la vair, intaunt ch'ell' eira auncha sül clêr. Cun bainquaunts da sieus elets, traunter ils quèls as rechattaivan eir ils duos onests homens da stedi, chi eiran fingiò stôs allò, get el tar ils duos astuts impostuors, ils quèls tessivan a pü pudair, ma sainza fil ne filappa.

„Nun ais que magnific?“ dschettan ils duos vegls homens da stedi, „guardè, Maiested, che dessegn e che coluors!“ E mussaivan vi sül clêr vöd crajand cha'ls oters vezzan la stoffa.

„Che?“ s’impisset l’imperatur, „eau nun vez ünguotta! Que ais terribel! Eau nun saregia uschè tuct? U nun he eau forsa las capaciteds vulidas per esser imperatur? Que füss tuottüna il pü terribel, chi pudess m’arrivêr.“ „Oh, que ais fich bel!“ dschet el, „que ho mia suprêma approvaziun!“ Cun tschêra containta contemplaiva el il clêr vöd, perchè el nun vulaiva cha’ls oters s’inacordschessan ch’el nun vzaiva ünguotta. E tuots da sieu seguit guardaivan e guardaivan, ma nun vzaivan ünguotta dapü cu’ls oters, però els dschaivan scu l’imperatur: „Oh, que ais stupend!“ Ed al cussgliettan da purtêr il magnific vstieu nouv per la prossma granda processiun. Da buoch’ in buocha giaiva il lod della bella stoffa, tuots paraivan ourdvart satisfats e l’imperatur conferit als duos furbuns il titel: Zunzs imperiêls!

La saira aunz la granda processiun invidettan ils duos ingianneders üna quantited d’glüschs, a fin cha tuot la glieud ils possa vair, e lavurettan tuotta not da’s dêr vi. Els faivan scu scha pigliessan la taila giò dal clêr, allura tagliaivane cun grandas forschs nel ajer, cusivan cun aguoglias sainza fil e finêlmaing dschettan els: „Il vstieu ais glivrô!“

L’imperatur svess gnit cun sieus ils pü nöbels cavaliers. Ils duos imbrugliuns ozaivan ün bratsch, scu sch’els tgnessan qualchosa e dschaivan: „Guardè, cò sun las chotschas, cò ais la rassa, cò ais la chappa“, ed uschè inavaunt. „Que ais fin scu üna taila d’aragnun, que pera ch’ün nun hegia ünguotta sül corp, ma güst in que consista sia bellezza!“

„Schi“, confirmaivan tuot ils cavaliers, ma els nun vzaivan ünguotta, perchè a nun eira ünguotta da vair.

„Scha vossa Maiested imperièla voul as trêr our Sieu vstieu vegl“, dschettan ils impostuors, „schi vulains nus La trêr aint il nouv cò davaunt quaist grand spievel.“

L’imperatur as tret our, e’ls ingianneders fettan scu sch’els al tressan aint ün zieva l’oter ils töchs del nouv

vestiari, e l'imperatur as volvaiva d'ogni vart as guardand nel spievel.

„Oh quaunt bain ch'el vo!" dschaivan tuots, „che bel dessegn e che coluors! Pelvaira. que ais ün vstieu pompus!"

„Cuour spettane cul baldaquin, chi vain purtô sur Vossa Maiested nella processiun", annunzchet il maister dellas saramongias.

„Guardè, eau sun in uorden!" dschet l'imperatur. Allura as volvet el aunch' üna vouta vers il spievel per fèr crajer ch'el contaimpla cun satisfacziun sieu ornamaint.

Ils chambellans chi avaivan da portêr la cua del vstieu, fettan scu scha la pigliessan sü e gettan inavaunt, scu scha tgnessan qualchosa nel ajer, els nun sus-chaivan laschêr inaccordscher ch'els nun vzaivan ünguotta.

Usché get l'imperatur in processiun suot il sumtuus baldaquin, e tuot la glieud sün via ed allas fnestras dschaivan: „Che incomparabla vestimainta, cha l'imperatur ho aint, che lungia cua e cu cha tuot al sto bain!" Üngün nun vulaiva cha l'oter s'inaccordschess ch'el nun vzaiva ünguotta, perchè cotrês nun füss el stô capabel per sia carica u ch'el füss stò zuond tuct. Üngüns vstieus del imperatur nun avaivan chattô taunt' approvaziun scu quaists.

„Ma el nun ho aint ünguotta!" dschet finèlmaing ün pitschen infaunt. „O Dieu, odast la vusch del innozaint", dschet il bap, ed ün scuttaiva nellas uraglias del oter que cha l'infaunt avaiva dit.

„Ma el nun ho aint ünguotta!" dschet alla fin tuot il pövel ad ota vusch. Que fet effet sül imperatur, perchè que al paraiva cha la glieud avess radschun, ma el s'impisset: „Uossa stögl tegner our fin l'ultim." E'ls chambellans as stendettan aunch' ün po e portettan la cua del vstieu chi nun existiva. — Intaunt ils duos furbazs battaivan ils tachs.

Clio, suainter Andersen.

§ 322.

Exercizi.

A. (a buocha).

1. In che as differenzcheschan ils verbs anomals dad oters verbs irregulêrs?

2. Che part della conjugaziun da verbs anomals ais tuottavia regulêra? — Nomna excepziuns.

3. Da che elemaints eterogêns as compuona la conjugaziun dad ir e da stêr?

4. Do qualche explicaziun davart l'imperativ izzan.

5. Spieghescha ils omonims dains, dais, daun; stains, stais, staun; daiva, daivast etc.; dess, dessast etc.; stess, stessast etc.

6. Che sest dir davart las consonanzas in daun (da dêr), daun (da dovair), faun, haun, paun, saun, staun (da stêr), staun (da stuair), vaun?

7. Nomna otras consonanzas nels verbs anomals.

8. Quêls dels verbs anomals haun composts? Vegnan quaists conjugôs scu'l verb simpel correlativ u differentamaing?

9. Quêls dels verbs anomals haun infs. contractôs?

10. Quêls dels verbs anomals nun haun üngün imperativ? Perchè? — Quêls drovan il conjunctiv impè del imperativ?

B. (in scrit).

Fo üna tabella da conjugaziun (indichand per ils möds persunêls be la 1a. persuna del sing., exceptuô per l'ind. pr. e l'imper. cha tü darost complets) per ils vers seguaints:

a) ils ausiliêrs propris,

b) ils ausiliêrs da möd,

c) ils oters verbs anomals.

APPENDIX.

a) Omissiuns:

av. = *avaunt.* *z.* = *zieva.*

pag.	lö	inserescha:
486	Nr. 3, l. 6, *av.* † Sea	E. B.
494	Nr. 3, l. 2	subir
494	Nr. 3, l. 5	introit
497	Nr. 3, l. 3	instêr
499	*z.* l. 4	Co eran imbaschadurs da Frauntscha, d'Austria, del Papa etc., — instant per l'amicizia ed il agüd dels Schvizers. *Pr. Cud.* 241. Il güdisch instarò per cha'l detta satisfazainta resposta. II. *Stat. crim.* 3, § 80 (citô da *Pall.* I, 393). La part instanta. *Pall.* I, 392. Instants arövs, instantas dumandas. Mera eir p. 1024. Suenz ed instantamaing s'he eau inculchô, cha pür allura gnaross incorunôs cun grazia da nos Salveder, scha vivais e moriss ad el. *Lit.* 141.
502	† esser, pret.	(eau) fück, (tü) füst
502	† havair, pret.	(eau) havick, (tü) havist
569	l. 2, *av.* rapir	recepir
896	l. 7, *z.* decider	incider
901	fin del § 314	9. Duos verbs della seguonda, permanair e condolair, fuorman il p. p. suainter la prüma: permanô, condolô.

pag.	lö	inserescha:
987	Nr. 37	cluder, clugir (cludir) -clus.
1015	ult. l., *av.* s-chimant	sbrügint.

b) Müdedas da lö:

p. 573: Ils quatter exaimpels contgnand ils vs. approfondêr (-ir) e cuvernêr (-ir) tuochan alla p. 922, glista **d**.

p. 786: Lingias 7—14 (duos citaziuns da † *Chiampel*) tuochan alla p. 785, alla fin dels exaimpels **a**.

p. 1013: Las duos ultimas lingias dell' annotaziun (citaziun VII, 331) tuochan alla part sur il strich (zieva *Minar*, 3).

ERRUORS DA STAMPA (ED OTERS).

l. = lingia. suot = da suot in sü. st. p. = stampa pitschna.

pag.	lö	legia:	impè da:
478	Nr. 1, l. 5.	combinaziun	combinazion
523	l. 4 suot	abitô	habitô
523	l. 3 suot	*Menni*	*Menny*
563	e) l. 10	duplichêr, sacrifichêr	duplichêr, rubrichêr, sacri- [fichêr
		chassa *):	
570	e) l. 3—10	alubir	
		fornir, furnir (ahd. etc.)	
		garantir (ahd. etc.)	
		guarnir (mhd. etc.)	
		guarir (mhd. etc.	
		guinchir (entwischen)	
		gurbir (ahd. etc.)	
		s-chaffir (erschaffen)	
		sguarnir (mera etc.)	

*) Quaists 9 verbs sun stôs transcrits erroneamaing nella glista dels verbs denominativs d'origine tudais-cha. Els sun bainschì tuots tudais-chs, ma na denominativs.

pag.	lö	legia:	impè da:
579	l. 16—17	püss verbs cun infinitiv monosilabic	ils verbs cun infinitiv dissilabic
587, 589, 591	l. 2	**vénd - er**	**vend - ér**
629	Annot. l. 15	prefereschan	prefereschan
632	st. p. l. 3	cumenzo el	cumenzo ed
633	b) Rem. l. 1.	Neir quaista . . .	Eir quaista
653	Rem. 1, l. penult.	designaziun latina	designaziun ladina
657	l. 13	guarescha	gnarescha
671	§ 297 [1]), l. 4	egen, frisch (frais-ch)	egen (frisch, (frais-ch)
674	l. 3 suot	prinzipêla	principela
		chassa:	
676, 677	l. 1	(u Tudais-ch)	
		legia:	
683	ult. coluonna, l. 3 suot	episcopatum	episcopalum
683	c) l. 3	gradueda	graduêda
695	l. 6 suot	c)	a)
696	f) ult. l.	tschignêr	tschigner
699	ult. l.	314	309
700	ult. secz., l. 1	× Suainter 2 k	× Suainter 2 i
707	l. 4—5	füs-san	füs,san
722	l. 4	non	von
736	l. 1	1. Nella müdeda . . .	Nella müdeda . . .
737	zifra da paginaziun	737	637
744	Nr. 3	× 3. La veglia . . .	3. La veglia . . .
749	Nr. 7 (8), l. 1	× 8. La müdeda . . .	× 7. La müdeda
771	l. 1	× 2. Traunter . . .	× 5. Traunter . . .
777	§ 304	**i** dvainta **e**	**I** dvainta **e**
796	Nr. 5, l. 4	proruot, rumper - ruot	proruot - rumper - ruot
816	st. p., l. 1	*Pall.* I 659	*Pall.*, *Poesias* 1, 659
819	× § 308, l. 1	1. Quaista müdeda . . .	Quaista müdeda
819	Nr. 2, l. 1—2	a per **e** u per ün oter vocal	a per **e**
820	Annot. l. 5	pled ertô	pled hertô
827	l. 4	„modernisô“ drovêr	„modernisô“ (drovêr
847	Nr. 7, l. 1	*faucher*	*foucher*
853	Rem. 2, l. 1	**a** eufonic	**a** fonetic

854	Nr. 11, l. 3	vestescha	vstescha
857	B 2, l. 2	s'almaintet	s'almiantet
857	ultima l.	prevair	prevaier
868	Rem. 1, l. 3 suot	quint da	quintda
869	Nr. 2, l. 10	accentueda	accentuêda
874	l. 9	pigliêr il danêr	piglier il daner
874	l. 18	impromiss	imromiss
878		§ 312 bis	§ 311
885		✕ § 312 ter	✕ § 312
889	ult l.	§ 314 bis	§ 134 bis
832	Nr. 4	iuserescha disparger, dispars	
833	Rem. l. 4	compartieu	comparieu
946	l. 2	(araes)	(araess)
896	l. 6	trais	duos
1003	B, l. 13 (fin)	s-chüsêr	s-chüser
1007	Annot., l. 6 suot	innovaziun	innovaziu
		chassa:	
1013	Rem.,	Il prüm ex.: „Quaunt vöda... *D. S.* 1911, 28."	
		legia:	
1016	l. 6 suot	pigliô	piglio
1027	ziffra da paginaziun	1027	1927
1030	Rem. 1, l. 1	desinenza -ant (-iant)	desinenza iant
1031	Rem. 3, l. 1	qualgedas	qnalgedas
1038,	l. 2	particip	infinitiv
1097	Nr. 2, l. 6	§ 312 bis	§ 311
1047	l. 18	stains, stais, staun	stains, stais

INDEX ALFABETIC.

a) Register generêl

(per la glista dels verbs mera p. 1129 sgs.)

---

b) Glista dels verbs*).

Per la significaziun da **a**, **(a)**, [**a**] mera p 656.

*) Quaista glista represchainta be üna tscherna da verbs tipics. Üna glista completta dels verbs engiadinais (pü cu 4000, comprais bgers uossa our d'üs), cun traducziun tudais-cha, francesa ed italiauna, ais steda compileda cun collaboraziun da Bignia Lansel e fuorma ün tom speciêl.